

School of Theology at Claremont

1001 1341053

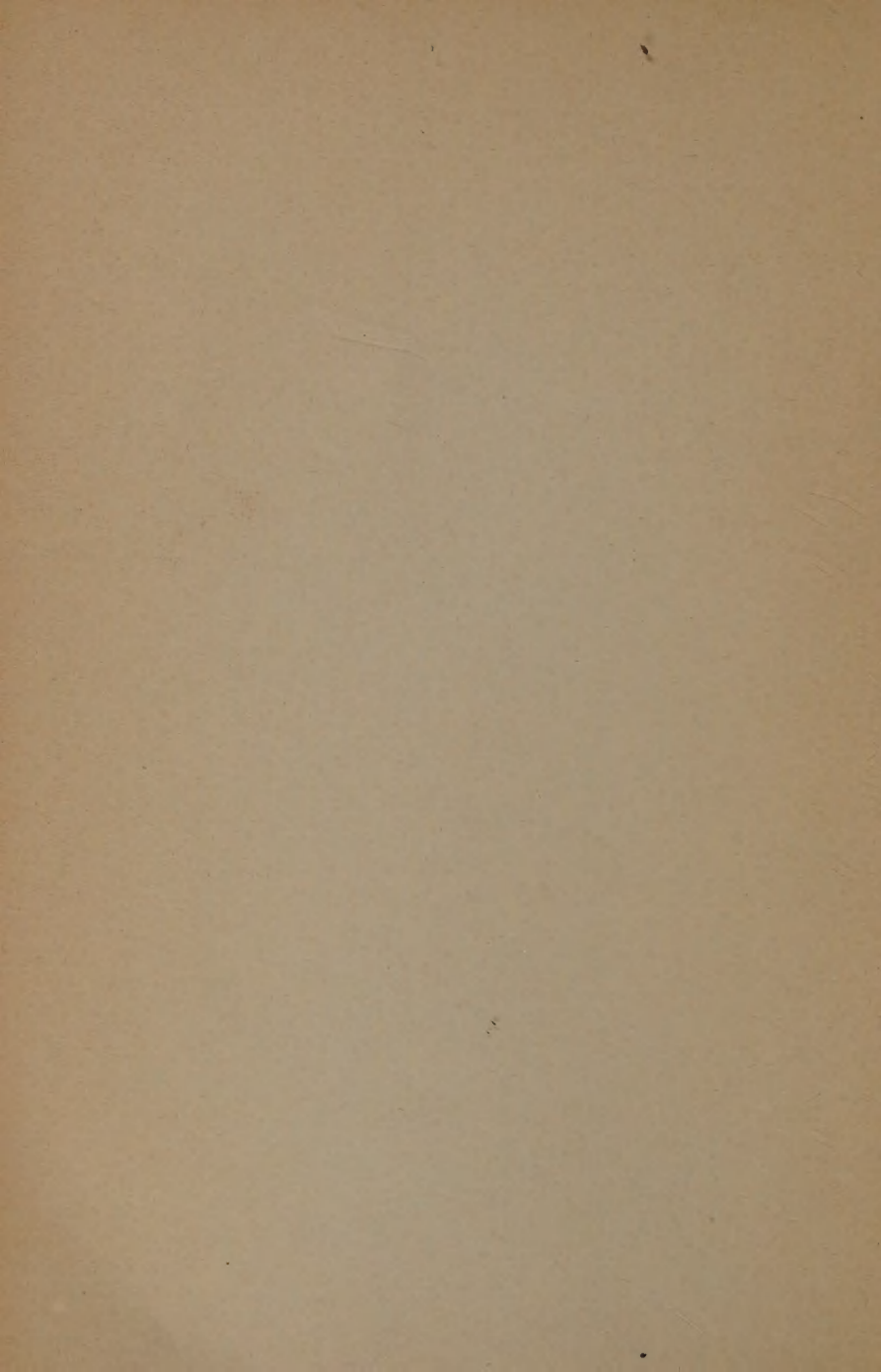
Theology Library

SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

William
MacCormack

EUSEBIUS'
ECCLESIASTICAL HISTORY

London

HENRY FROWDE

OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE

7 PATERNOSTER ROW

160
E4
B8
1881
ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ

ΛΟΓΟΙ ΔΕΚΑ
Rev. William MacCormack,

ST. ANN'S CHURCH,

BROOKLYN, N. Y.

EUSEBIUS'

ECCLESIASTICAL HISTORY

ACCORDING TO THE TEXT OF BURTON

With an Introduction

by

WILLIAM BRIGHT, D.D.

CANON OF CHRIST CHURCH

REGIUS PROFESSOR OF ECCLESIASTICAL HISTORY

Second Edition

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

1881

[All rights reserved]

Theology Library
SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

CONTENTS.

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
	INTRODUCTION	XV

BOOK I.

1.	The Subject of the Work	I
2.	Summary statement of the Pre-existence and Divinity of our Lord and Saviour Jesus Christ	3
3.	That both the Name of Jesus, and also that of Christ itself, were known from the first, and honoured by the inspired Prophets	9
4.	That the Religion announced by Christ to all nations was not of a new or strange character	13
5.	On the time of Christ's Appearance among Men	16
6.	About the time of Christ, in accordance with the prophecies, those rulers came to an end that previously governed the Jewish nation by hereditary succession, and the Jews had for the first time a foreigner as their king in the person of Herod	17
7.	On the supposed Discrepancy between the Gospels as to the Genealogy of Christ	19
8.	Herod's plot against the children; and how he came to his end	22
9.	On the Times of Pilate	24
10.	The High Priests of the Jews in whose time Christ taught	25
11.	The Testimonies concerning John the Baptist and Christ	26
12.	On the Disciples of our Saviour, ...	28
13.	Narrative about the Prince of the Edessenes	29

BOOK II.

	Preface	33
1.	The proceedings of the Apostles after our Lord's Ascension	ib.

b

334194

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
2.	How Tiberius was affected when informed by Pilate respecting Christ	36
3.	The rapid diffusion of Christianity throughout the world ...	37
4.	Caius, succeeding to Tiberius, makes Agrippa king of the Jews, and condemns Herod to perpetual exile	38
5.	Philo's Embassy to Caius on behalf of the Jews	39
6.	The miseries that fell on the Jews after their crime against Christ	40
7.	Pilate's Suicide	41
8.	The Famine under Claudius	<i>ib.</i>
9.	Martyrdom of James the Apostle	42
10.	How Herod Agrippa, after persecuting the Apostles, immediately experienced the Divine judgment	43
11.	Theudas the Impostor	44
12.	Helena, Queen of Osrohene	45
13.	Simon Magus	<i>ib.</i>
14.	The Preaching of the Apostle Peter at Rome	47
15.	The Gospel according to Mark	48
16.	Mark the first preacher of Christianity in Egypt	<i>ib.</i>
17.	Philo's account of the Ascetics of Egypt	49
18.	The works of Philo that have come down to us	52
19.	The calamity which befell the Jews at Jerusalem on the day of the Passover	54
20.	Events at Jerusalem under Nero	55
21.	The Egyptian mentioned in the Acts of the Apostles ...	<i>ib.</i>
22.	Paul, having been sent in bonds from Judæa to Rome, made his defence, and was acquitted	56
23.	The Martyrdom of James, called the Lord's Brother ...	57
24.	Annianus was appointed first Bishop of the Alexandrian Church after Mark	60
25.	The Persecution under Nero, during which Paul and Peter were honoured with Martyrdom in the cause of Religion at Rome	61
26.	The Jews were involved in numberless calamities, and entered on their final war with Rome	62

BOOK III.

1.	The parts of the world where the Apostles preached Christ	63
2.	Who first presided over the Roman Church	<i>ib.</i>
3.	On the Epistles of the Apostles	<i>ib.</i>
4.	On the first Successors of the Apostles	65
5.	The last Siege of the Jews after the time of Christ	66

Contents.

vii

<i>Chap.</i>	<i>Page</i>
6. On the Famine that afflicted them	68
7. On Christ's Predictions	71
8. On the Signs that preceded the War	73
9. On Josephus, and the writings which he has left	74
10. How Josephus mentions the Divine Books	75
11. How Symeon, after James, ruled the Church in Jerusalem...	76
12. How Vespasian ordered search to be made for the descend- ants of David	77
13. How Anencletus was the second Bishop of the Romans ...	<i>ib.</i>
14. How Abilius was second Bishop of Alexandria	<i>ib.</i>
15. How Clement was third Bishop of the Romans	<i>ib.</i>
16. On the Epistle of Clement	78
17. On the Persecution under Domitian	<i>ib.</i>
18. On the Apostle John, and his Apocalypse	<i>ib.</i>
19. How Domitian ordered the descendants of David to be put to death	79
20. On the Kinsmen of our Saviour	<i>ib.</i>
21. How Cerdon was the third who ruled the Church of the Alexandrians	80
22. How Ignatius was the second who ruled the Church of the Antiochenes	81
23. Narrative concerning John the Apostle	<i>ib.</i>
24. On the order of the Gospels	83
25. On the acknowledged Divine Scriptures, and on those which are not such	86
26. On Menander the Impostor	87
27. On the Heresy of the Ebionites	88
28. On Cerinthus the Heresiarch	89
29. On Nicolas, and those who were called after him	90
30. On those of the Apostles who were married	91
31. On the Death of John and Philip	<i>ib.</i>
32. How Symeon, Bishop of Jerusalem, was martyred	92
33. How Trajan forbade search to be made for Christians ...	94
34. How Evarestus was the fourth who ruled the Church of the Romans... ..	95
35. How Justus was the third who ruled the Church of Jeru- salem	<i>ib.</i>
36. On Ignatius, and his Epistles	<i>ib.</i>
37. On those who even at that time were conspicuous as 'Evan- gelists'	97
38. On the Epistle of Clement, and the writings falsely ascribed to him	99
39. On the writings of Papias	<i>ib.</i>

BOOK IV.

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
1.	The Bishops of the Romans and Alexandrians during the reign of Trajan	103
2.	The sufferings of the Jews under Trajan	<i>ib.</i>
3.	Those who made Defences for the Faith in the time of Hadrian	104
4.	The Bishops of the Romans and Alexandrians in the time of Hadrian	105
5.	The Bishops of Jerusalem from our Saviour's time down to that time	<i>ib.</i>
6.	The Last Siege of the Jews, under Hadrian	106
7.	Those who, at that time, became leaders of 'falsely named Gnosis'	107
8.	Church Writers of that time	109
9.	Letter of Hadrian, forbidding us to be persecuted without trial	111
10.	Those who became Bishops of the Romans and Alexandrians during the reign of Antoninus	<i>ib.</i>
11.	On the Heresiarchs of those times	<i>ib.</i>
12.	On the Apology of Justin addressed to Antoninus	113
13.	Letter of Antoninus to the 'Community of Asia' respecting our religion	<i>ib.</i>
14.	What is recorded about Polycarp, who was acquainted with the Apostles	114
15.	The Martyrdom of Polycarp, with others, at the city of Smyrna, under Verus	115
16.	How Justin the Philosopher, proclaiming the doctrine of Christ in the city of Rome, was martyred	121
17.	On the Martyrs mentioned by Justin in a work of his own	122
18.	What writings of Justin have come down to us	124
19.	Those who presided over the Churches of the Romans and Alexandrians in the reign of Verus	126
20.	Those who presided over the Church of the Antiochenes	<i>ib.</i>
21.	On the Ecclesiastical Writers who flourished in those times	<i>ib.</i>
22.	On Hegesippus, and those whom he mentions	<i>ib.</i>
23.	On Dionysius, bishop of the Corinthians, and the Letters which he wrote	128
24.	On Theophilus, bishop of the Antiochenes	130
25.	On Philip and Modestus	<i>ib.</i>
26.	On Melito, and what is mentioned by him	131
27.	On Apollinarius, bishop of the Church of the Hierapolitans	133
28.	On Musanus, and his writings	<i>ib.</i>

Contents.

ix

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
29.	On the Heresy of Tatian	134
30.	On Bardesanes the Syrian, and his extant writings	135

BOOK V.

	Preface	136
1.	The number of those who, under Verus, in Gaul, suffered for Religion; and the manner of their suffering	137
2.	How the martyrs, beloved of God, tended with kindness those who had lapsed in the persecution	144
3.	The Vision that appeared in a dream to the martyr Attalus	146
4.	How the Martyrs by a letter recommended Irenæus	147
5.	How God sent rain from heaven to the Emperor Marcus Aurelius in answer to the prayers of our brethren	<i>ib.</i>
6.	A Catalogue of those who had held the Episcopate at Rome	149
7.	How, even to those times, wonderful Miracles were wrought by the believers	<i>ib.</i>
8.	How Irenæus mentions the Divine Scriptures	150
9.	Those who held the Episcopate in the time of Commodus	153
10.	On Pantænus the Philosopher	<i>ib.</i>
11.	On Clement of Alexandria	154
12.	On the Bishops at Jerusalem	<i>ib.</i>
13.	On Rhodon, and the dissension among the Marcionites which he mentions	155
14.	On the False Prophets in Phrygia	156
15.	On the Schism caused by Blastus at Rome	<i>ib.</i>
16.	What is recorded about Montanus, and the false prophets his companions	157
17.	On Miltiades, and the Works which he composed	160
18.	How Apollonius confuted the Phrygians; and what he mentions	161
19.	Sarapion's opinion respecting the Heresy of the Phrygians	163
20.	The writings of Irenæus against the Schismatics at Rome	164
21.	How Apollonius suffered martyrdom at Rome	165
22.	The Bishops that were conspicuous at this time	166
23.	On the Question then raised about Easter	167
24.	On the Dissension in Asia	168
25.	How all agreed in one resolution about Easter	170
26.	The learned works of Irenæus which have come down to us	<i>ib.</i>
27.	Those of the other Writers who then flourished	171
28.	On those who originally adopted the heresy of Artemon; their character and conduct, and their attempt at corrupting the Holy Scriptures	<i>ib.</i>

BOOK VI.

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
1.	On the Persecution under Severus	175
2.	On the self-discipline practised by Origen from childhood ...	<i>ib.</i>
3.	How in early youth he advocated the doctrine of Christ ...	178
4.	The number of those who, having been instructed by him, were led on to martyrdom	180
5.	On Potamiæna	<i>ib.</i>
6.	On Clement of Alexandria	182
7.	On Judas the Historian	<i>ib.</i>
8.	On the rash deed of Origen	<i>ib.</i>
9.	On the miracles wrought by Narcissus	184
10.	On the Bishops at Jerusalem	185
11.	On Alexander	<i>ib.</i>
12.	On Sarapion, and his extant writings	187
13.	On the Writings of Clement	<i>ib.</i>
14.	On the Scriptures mentioned by him	189
15.	On Heraclas	190
16.	How Origen devoted himself to the study of the Divine Scriptures	191
17.	On Symmachus the Translator	<i>ib.</i>
18.	On Ambrosius	192
19.	What is recorded about Origen	193
20.	The works of the Writers of that time which are now extant	196
21.	The number of the Bishops who were eminent at that time	<i>ib.</i>
22.	The extant writings of Hippolytus	197
23.	On Origen's earnestness in study; and how he was thought worthy of the presbyteral office in the Church	<i>ib.</i>
24.	His Commentaries composed at Alexandria	198
25.	How he mentions the Canonical Scriptures	<i>ib.</i>
26.	Heraclas succeeded to the Episcopate of the Alexandrians ...	200
27.	How the Bishops regarded Origen	201
28.	On the Persecution under Maximin	<i>ib.</i>
29.	On Fabian, how wonderfully he was appointed by God to the Roman Episcopate	202
30.	The number of those who became Origen's pupils	<i>ib.</i>
31.	On Africanus	203
32.	The Commentaries which Origen wrote at Cæsarea in Palestine	<i>ib.</i>
33.	On the Error of Beryllus	204
34.	Events under the Emperor Philip	205
35.	Heraclas succeeded in the Episcopate by Dionysius	<i>ib.</i>

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
36.	The number of Origen's other Works	205
37.	On the Dissension of the Arabians	206
38.	On the Heresy of the Helcesaites	<i>ib.</i>
39.	On the events under Decius	207
40.	What happened to Dionysius	208
41.	On those who were martyred in Alexandria itself	209
42.	On the other events narrated by Dionysius	212
43.	On Novatus, his character, and his heresy	213
44.	Dionysius's anecdote of Sarapion	216
45.	Dionysius's Letter to Novatus	217
46.	On the other Letters of Dionysius	<i>ib.</i>

BOOK VII.

	Preface	219
1.	On the wickedness of Decius and Gallus	<i>ib.</i>
2.	The Bishops of the Romans at this time	<i>ib.</i>
3.	How Cyprian, and the Bishops with him, maintained for the first time that those who returned from heretical error ought to be cleansed by the Laver	220
4.	The number of the letters written by Dionysius on this subject	<i>ib.</i>
5.	On the Peace after the Persecution	<i>ib.</i>
6.	On the Heresy of Sabellius	221
7.	On the detestable error of the heretics, and the vision divinely sent to Dionysius, and the rule of Church order which he received	222
8.	On the Heterodoxy of Novatus	223
9.	On the godless baptism of the Heretics	<i>ib.</i>
10.	On Valerian, and the persecution under him	224
11.	On the events which then happened to Dionysius and those in Egypt	225
12.	On those who were martyred at Cæsarea in Palestine	229
13.	On the Peace under Gallienus	<i>ib.</i>
14.	The Bishops who flourished at that time	230
15.	How Marinus was martyred at Cæsarea	<i>ib.</i>
16.	Anecdote respecting Astyrius	231
17.	On the evidences of our Saviour's miraculous working at Paneas	<i>ib.</i>
18.	On the Statue erected by the woman with the issue of blood	232
19.	On the throne of James the Bishop	233
20.	On the Festal Letters of Dionysius, in which he gives rules concerning Easter	<i>ib.</i>

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
21.	On the events at Alexandria	233
22.	On the outbreak of Pestilence	235
23.	On the reign of Gallienus	236
24.	On Nepos and his Schism	237
25.	On the Apocalypse of John	238
26.	On the Letters of Dionysius	241
27.	On Paul of Samosata, and the heresy formed by him at Antioch	242
28.	On the distinguished Bishops of that time	<i>ib.</i>
29.	How Paul, after being convicted by a certain Malchion, a presbyter who had been a 'sophist,' was excommunicated	243
30.	On the Letter of the Bishops against Paul	244
31.	On the heterodox error of the Manicheans, which began at that time	247
32.	On those Churchmen who were eminent within our own memory; and which of them survived until the destruction of the churches	248

BOOK VIII.

	Preface	254
1.	On the events preceding the Persecution which took place in our time	<i>ib.</i>
2.	On the Destruction of the Churches	256
3.	On the nature of the sufferings endured in the Persecution ...	257
4.	On the renowned Martyrs of God, who filled every place with their memory, having won for themselves manifold crowns in the cause of Religion	258
5.	On the events at Nicomedia	259
6.	On the events in the Imperial Palace	<i>ib.</i>
7.	On the Egyptians in Phœnicia	261
8.	On those who suffered in Egypt	263
9.	On those who suffered in the Thebaid	<i>ib.</i>
10.	Account of the events at Alexandria, written by Phileas the Martyr	265
11.	On those who suffered in Phrygia	267
12.	On many other men and women who underwent various sufferings	<i>ib.</i>
13.	On those Prelates of the Church who by the shedding of their own blood proved the reality of the Religion which they proclaimed	270
14.	On the character of the enemies of religion	273
15.	On the events that happened to the Heathen	276

Contents.

xiii

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
16.	On the change of matters for the better	277
17.	On the Emperors' change of policy	278
	A Fragment appended to some copies of the eighth book ...	279
	On the Martyrs in Palestine. Appended, in one copy, to the eighth book	282

BOOK IX.

1.	On the pretended Relaxation	309
2.	On the subsequent Reverse	311
3.	On the Statue newly made at Antioch	312
4.	On the Decrees against us	<i>ib.</i>
5.	On the forged Memoirs	313
6.	On those who became Martyrs at that time	<i>ib.</i>
7.	On the Decree against us set up on pillars	314
	Copy of the translation of Maximin's Reply to the Decrees made against us, taken from the tablet at Tyre	315
8.	On the Events that followed,—famine, pestilence, wars ...	317
9.	On the victory of the Emperors beloved of God	319
	Copy of Translated Letter by the tyrant Maximin	322
10.	On the death of the Tyrants, and the words uttered by them before their death	324
	Copy of Translated Edict of the Tyrant in behalf of Christians, from the Latin	325
11.	On the final destruction of the Enemies of Religion	327

BOOK X.

1.	On the Peace ordained for us by God	330
2.	On the Restoration of the Churches	331
3.	On the Feasts of Dedication everywhere held	332
4.	A 'Panegyric' on the joyous aspect of our affairs	333
	A Panegyric on the building of Churches, addressed to Paulinus bishop of the Tyrians	<i>ib.</i>
5.	Copies of Imperial Laws	349
	Copy of Imperial Ordinances translated from the Latin language	<i>ib.</i>
	Copy of another Imperial Ordinance, which they again made, signifying that the grant was given only to the Catholic Church	351
	Copy of the Emperor's Letter, by which he orders a synod of Bishops to be held at Rome, to promote the unity and unanimity of the Churches	<i>ib.</i>

<i>Chap.</i>		<i>Page</i>
	Copy of the Emperor's Letter, by which he ordains that a second Synod shall be held in order to remove all dissension among the Bishops	352
6.	[On the property belonging to Christians]	353
	Copy of the Emperor's Letter, by which he grants money to the Churches	<i>ib.</i>
7.	On the Immunity of the Clergy from civil office	354
	Copy of the Emperor's Letter, by which he orders the Prelates of the Churches to be freed from all obligation to discharge civil offices	<i>ib.</i>
8.	On the subsequent wickedness of Licinius, and on his end ...	355
9.	On the Victory of Constantine, and on the results of his government to the subjects of the Roman empire ...	358

INTRODUCTION¹.

IN accordance with a resolution of the Delegates of the Clarendon Press, Dr. Burton's smaller edition of the Ecclesiastical History of Eusebius is here reprinted, with a special view to the convenience of students preparing for the Oxford Theological School. The table of contents, the headings of pages, and the index, which has been revised and enlarged, appear in English: marginal references have been added, together with some ascertained dates: a few changes in punctuation have been made for the sake of greater clearness: but the text of Burton has been retained, and information respecting manuscripts and editions should be sought in the first volume of his larger work.

The student of Eusebius will of course consult the accounts of his life and works which are given by Valesius, by Tillemont in his '*Mémoires*,' by Cave in his '*Historia Literaria*,' and by Bishop Lightfoot in a very exhaustive article contributed to the '*Dictionary of Christian Biography*.' Yet something must here be said by way of introducing the reader to so famous a writer and so important a book.

Eusebius himself, in the '*Ecclesiastical History*,' gives some indications of the date of his own birth. It took place, we

¹ This Introduction is reprinted from the edition of 1872, with some alterations.

learn, before the death of Dionysius bishop of Alexandria¹, and before the appearance of the heresy of Paul of Samosata²; but apparently somewhat later than the accession of Gallienus to sole sovereignty after the capture of Valerian³. This accession was in A.D. 260; the first Council of Antioch, on the case of Paul, was held in A.D. 264: and Dionysius died in the early part of A.D. 265⁴. Eusebius, therefore, was probably born not later than A.D. 263: that is, soon after the commencement of the second of those protracted periods of outward tranquillity into which the Church history of the third century may on the whole be divided, and each of which may be described by the phrase applied to the former in St. Cyprian's summary of the moral effects of 'a long peace'⁵.

The place of his birth was probably the city of which he was afterwards bishop, and from which one of his two distinctive appellations was derived: we usually speak of him as 'Eusebius of Cæsarea.' That stately 'head of Judæa,' as Tacitus calls it⁶, although founded as a monument of Herodian policy and splendour, had become so richly stored with Christian associations, extending from the conversion of Cornelius to the labours and teaching of Origen⁷, as to be an appropriate scene for the mental and moral training of the future historian of the Primitive Church of Christ. Here, as we may infer from his own words in a celebrated letter to the people of the diocese⁸, he was catechized and baptized, probably by bishop Theotecnus⁹; the next bishop, Agapius, a hard-working and warm-hearted chief pastor¹⁰, appears to have ordained him to the priesthood; and it was, as he himself tells us, under Agapius that he formed the intimacy which did so much for the moulding of his mind and the determination of his future, and which has been commemo-

¹ H. E. iii. 28.² Ib. v. 28; vii. 26.³ Ib. vii. 14.⁴ Le Quien, Oriens Christ. ii. 395; Neale, Hist. Alex. i. 39.⁵ De Laps. 4.⁶ Tac. Hist. ii. 79.⁷ Eus. H. E. vi. 23.⁸ Soc. i. 8.⁹ H. E. vii. 14.¹⁰ Ib. vii. 32.

rated in the designation of 'Eusebius the friend of Pamphilus¹.'

One of the most beautiful friendships in Christian history was also one of the most memorable in its results. The abilities and the character of Pamphilus were such as to exercise over the mind of Eusebius an influence amounting to fascination. A Phœnician by birth, he had studied at Alexandria, under the learned, ascetic, and eloquent Pierius, sometimes called 'the younger Origen²;' from whom he had imbibed an extreme admiration for the greatest, but the most erratic, of Alexandrian divines. It was probably not long after the accession of Diocletian in A.D. 284 that Pamphilus quitted Egypt for Palestine, settled in the city which had been Origen's second home, was enrolled among its presbyters, established there a school of theological learning³, and became 'the dearest of friends' to Eusebius, who enthusiastically describes him as 'the glory of the Cæsarean church, illustrious for every virtue, especially for absolute unworldliness, "philosophic" conduct and self-discipline, thorough devotedness to the study of Scripture, untiring energy in all that he undertook, generosity to the poor, and ready kindness to all who came near him⁴.' The last words of this eulogy are illustrated by an extant fragment of Eusebius' memoir of his friend. 'He not only gave all that he could give to persons in want of subsistence, but prepared a number of copies of the Scriptures, which he presented to men or women who might be desirous of possessing them⁵.' Such a man would take pleasure in stimulating and directing a companion's interest in those Scriptural studies, with the love of which, as Jerome says, he was himself 'enkindled⁶;' and some of the happiest and most profitable days of Eusebius'

¹ See Jerome, Ep. 84 (al. 65). 11; Photius, Bibl. 13.

² For Pierius, see H. E. vii. 32; Jerome, de Vir. Illustr. 76; Photius, Bibl. 119. Cf. Routh, Rell. Sacr. iii. 425 sq.

³ H. E. vii. 32.

⁴ Ib. viii. 13; Mart. Pal. 7, 11.

⁵ Quoted by Jerome, c. Ruf. i. 9.

⁶ Jerome, de Vir. Ill. 75, 81.

life must have been spent among the books which Pamphilus had collected, and which included a carefully arranged series of the Pauline Epistles, a copy of the 'Gospel according to the Hebrews,'—a transcript, by his own hand, of the greater part of the writings of Origen¹, and Origen's editions of the Old Testament, called 'Hexapla' and 'Tetrapla,' by help of which he was able, in conjunction with Eusebius, to produce a new recension of the Septuagint, afterwards described by Jerome as 'the Palestinian².' And while, as we may well think, deeper motives than those of mere study would attract the two Cæsarean presbyters to that holiest ground where, within the precincts of 'Ælia,' the name of Jerusalem was almost obsolete³, they would find ample materials for research in the library which had been there founded by the confessor bishop Alexander, and which abounded in letters of eminent ecclesiastics⁴. Nor could a scholar like Pamphilus fail to impress on his friend the maxim of Origen, that a hearty pursuit of secular studies would be found 'eminently helpful towards the full appreciation of Divine Scripture⁵;' and a mind so receptive and so eager for knowledge as that of Eusebius would thus receive an additional impulse towards that wide and various reading which is exhibited by the large quotations in some of his works, which is illustrated by his frequent appeals to 'lovers of learning,' and which earned for him from later writers such appellations as *πολυίστωρ*, *τὰ μάλιστα λόγιος*, 'doctissimus,' 'eruditissimus,' 'one familiar with all the literature of antiquity⁶.' And while he made it his business, even in the interests of Christian faith, to give time and pains to the study of non-Christian authors, he was not less careful to inform himself as to all the aspects of anti-Christian controversy: he read through the fifteen

¹ H. E. vi. 32; Jerome, de Vir. Ill. 75.

² Jerome, c. Ruf. ii. 27.

³ Mart. Pal. 11. For Eusebius's deep interest in the localities of Jerusalem, see, e.g. Dem. Ev. ii. 3; vi. 13; viii. 2.

⁴ H. E. vi. 20.

⁵ Ib. 18.

⁶ See Jerome, de Vir. Ill. 81, and also de Sit. Loc. præf. 'admirabilis viri,' and 'Testimonia' adduced by Valesius.

books 'Against the Christians,' in which Porphyry¹, about A. D. 270, had concentrated large masses of destructive criticism: he became familiar with Pagan arguments against Scripture history or Christian doctrine—Pagan sarcasms (in the style of Celsus) against Christian belief as 'blind and irrational'²—Pagan insults to the Personal Object of that belief, as one who should be classed with the most successful of 'deceivers' and 'impostors'³. Nor was he incurious as to that other line of hostility, not less bitter than that of Paganism itself, which struck at the Church, and at her faith in a crucified Christ, from the ground of the Jewish Synagogue⁴.

So passed the quiet years, during which attacks like these were the worst that befell Christianity. The Church had rest from actual oppression; her worship had long been a 'religio licita'⁵; and out of security had grown prosperity, for Eusebius tells us⁶ that 'in every city the old houses of prayer' had become too small for the increasing congregations, and 'new churches on a larger scale were to be seen rising up.' In various provinces, bishops were treated by the local authorities with respectful observance; the open profession of a creed once associated by public prejudice with civil treason or loathsome crime⁷ was now compatible with positions of high official dignity: Christians, well known to be such, were to be seen on the tribunal of the magistrate, or in the chair of the prefect, exempted by special grant from compliance with Pagan rites, and strong in the confidence and esteem of a Pagan sovereign⁸. Others held places of trust in 'Cæsar's household': one of the most interesting documents of the time is the letter in which Theonas, bishop of Alexandria, exhorted a Christian high-chamberlain of the

¹ See H. E. vi. 19; Præp. Ev. x. 9, etc.

² Præp. Ev. i. 1, 5; vii. 1; xii. 1; xiv. 10; xv. 1; Dem. Ev. i. 1.

³ Dem. Ev. iii. 3 (πλάνος), ib. 6 (γόης). Eusebius himself applies the latter term to Gnostic heresiarchs, H. E. iv. 7.

⁴ Præp. Ev. i. 2; Dem. Ev. ii. 1.

⁵ Since the Edict of Gallienus, A. D. 261-2.

⁷ See ib. iv. 7; v. 1.

⁶ H. E. viii. 1.

⁸ Ib. viii. 1, 9, 11.

palace to use his great opportunities in the service of his heavenly Master¹; and a somewhat similar case was made known to Eusebius when, during a visit to Antioch, he listened with satisfaction to the expository sermons of Dorotheus, a presbyter and a learned Hebraist, whom Diocletian had appointed to the superintendence of the purple-dye works at Tyre². And when, in the autumn of A.D. 296, Eusebius saw Diocletian on his way through Palestine, with Constantine, the son of the Cæsar Constantius, in attendance at his right hand, he had probably as little expectation that the grave self-controlled sovereign would, in less than seven years, be induced to begin the most terrible of persecutions as that the tall and handsome young prince would, somewhat later, sit on the throne of the empire as an Augustus professing himself the servant and instrument of Christ³.

Before these seven years were ended, Eusebius appears to have planned, and even commenced, his elaborate work on Chronology⁴. The first part of it was to embrace the chronology of various ancient nations, each being treated by itself: the materials being mainly drawn from the work of Julius Africanus⁵. The second was to consist of parallel tables of events, intended to cover the whole field of the world's history. This twofold work was translated, but amplified, by Jerome⁶: the Greek text is not extant, but an Armenian version (differing as to the dates of early Roman bishops from Jerome and from the Church History) was found at Constantinople, and published in 1818⁷. One of the later entries records the clandestine oppression of Christian soldiers⁸, out of which, 'by degrees, the persecution extended itself through all countries' in the empire; and this statement, referring to the fourteenth⁹

¹ Routh, *Rell. Sacr.* iii. 439.

² H. E. vii. 32.

³ Vit. Con. i. 19.

⁴ It is referred to in the beginning of 'Eclogæ Prophetiæ:' v. *infr.* and *Præp. Ev.* x. 9.

⁵ For Africanus, see H. E. vi. 31.

⁶ See, e.g. Jerome in Dan. i. 9: c. Ruf. i. 11.

⁷ Bishop Lightfoot supposes that Eusebius published two editions of this 'Chronicle.'

⁸ Cf. H. E. viii. 1, 4.

⁹ See Jerome, ed. Vallars, vii. 767, that there is a various reading, 'seventeenth.' This is adopted by Mason, *Persecution of Dioclet.* p. 41.

year of Diocletian, illustrates the language of the 'Church History' as to the gradual approach of the great tribulation, and the warnings amply given, but hardly heeded. Almost reproducing Cyprian's language as to the relaxed and secularized tone of Christian society about A.D. 249, Eusebius confesses that the freedom so long enjoyed by the Church had betrayed her members into factiousness and negligence: 'as if we had no perception of the Divine judgment, which was gentle and moderate in the outset of its visitation, we added one wickedness to another¹.' The storm burst forth in February of A.D. 303, when orders were given, and obeyed, which must have brought home to the most superficial and self-complacent Christians the actual presence of a day of visitation. 'With his own eyes' Eusebius saw 'churches pulled down, and the Scriptures burned in the market-place².' the heart-piercing sight was marked by him ever afterwards as an epoch,—he describes the first seven books of his History as embracing the whole period 'from our Saviour's nativity to the destruction of the houses of prayer³.' He must have known too well what was coming: ere long he saw clergy of all orders dragged to prison, and afterwards brought forth, to sacrifice or die⁴. Many, he says, gave way under the mere prospect of torture⁵: others were firm of purpose, but were declared, in spite of evidence, to have yielded: others, like Procopius (June 7, 303), the first of the 'Martyrs of Palestine,' were put to death⁶—sometimes after barbarous inflictions. After the first year, laymen suffered as well as clergy; but of these we need only specify one, a young Lycian, named Apphianus, who, on coming to Cæsarea, lodged in the same house with Eusebius, and was aided by him in spiritual preparation for the 'conflict' which, in fact, he invited⁷, but in which he 'more than overcame.' One hardly understands how

¹ H. E. viii. 1.² Ib. 2: cf. x. 4.³ Ib. vii. 32.⁴ Ib. viii. 2, 6; Mart. Pal. 1.⁵ H. E. viii. 2. Cf. vii. 32 (Stephen).⁶ Mart. Pal. 1.⁷ Mart. Pal. 4. Comp. ib. 3. Contrast the judgment expressed by the Church of Smyrna in H. E. iv. 15; and see Cypr. Ep. 80.

Eusebius himself escaped seizure: at times he seems to have withdrawn from the city, for we find him visiting a fugitive bishop named Meletius, from Pontus, who for seven years inhabited a hiding-place in Palestine¹. He found means, also, to pursue his studies; for he wrote his '*Eclogæ Propheticae*,' or comments on some portions of the Old Testament, the extant portion of a large work called a '*General Elementary Introduction*'²,—'under the blast,' as he says, 'of the present persecution, fiercer than all that had preceded it'³. But about the end of A.D. 307, all other thoughts and interests were absorbed in solicitude for Pamphilus, who, after cruel tortures, was cast into prison, where Eusebius, regardless of danger, 'became his constant companion; and during the two years that this imprisonment lasted, the two friends composed together a "*Defence of Origen*," in five books, to which Eusebius afterwards added a sixth⁴;' and the work, originally dedicated 'to the Christians condemned to the mines in Palestine'⁵, became long afterwards important in the Origenistic controversy. The parting of the friends came at last: Pamphilus, with eleven others, was martyred in February of A.D. 309⁶: it was then, probably, that Eusebius visited Tyre, where he became intimate with the newly appointed bishop Paulinus, and where also he saw Christians exposed to wild beasts in the amphitheatre⁷. From Tyre he proceeded to Egypt, where, by his own statement, he witnessed several martyrdoms, and procured information about others⁸, particularly about that of Phileas, bishop of Thmuis⁹. According to a story told by Epiphanius, and confirmed by

¹ H. E. vii. 32.² Ecl. Proph. iii. præm.³ Ib. i. 8, 20.⁴ Burton, Eccl. Hist. ii. 49, after H. E. vi. 33; Photius, Bibl. 118. Jerome (c. Ruf. i. 11) quotes from the sixth book a criticism on Methodius of Tyre.⁵ See Routh, Rell. Sacr. iv. 341.⁶ Mart. Pal. 11.⁷ H. E. viii. 7. He says that for a time the beasts would not touch them. He found Pagan mythology rife and current in Phœnician cities and villages; Præp. Ev. ii. præm. Comp. Vit. Const. iii. 58.⁸ H. E. viii. 9. Cf. Gibbon, ii. 284, on the ambiguity of his language.⁹ H. E. viii. 10; Routh, Rell. Sacr. iv. 87; Ruinart, Act. Sinc. p. 519.

a sentence in one of the Athanasian documents¹, he was actually imprisoned in company with an Egyptian prelate named Potammon, who, many years afterwards (under circumstances, we must own, of great provocation), flung at him the taunt, 'You and I were once companions in bonds: I lost an eye for the Truth: you came off scatheless—you best know how!' An imputation thus made, and not supported by independent evidence, may fairly be set aside. 'Non dubito,' says Valesius, 'quin id falsum sit, et ab inimicis Eusebii confictum².' We know not how long Eusebius remained in Egypt: he may have returned to Palestine before the end of A.D. 309; at any rate, he then visited some confessors who were allowed for awhile to dwell together, but were martyred early in A.D. 310. One of these, who had been blinded, he heard reciting passages of Scripture in the midst of a large congregation³. He may have been able to live quietly at Cæsarea, and resume his literary work: it was probably at this time that he wrote what Photius calls his 'little book'—still extant—in refutation of 'Remarks by a Lover of Truth, addressed to Christians,' in which Hierocles, a Pagan magistrate, (who had been one of the first instigators of the persecution,) had represented Apollonius of Tyana, the Pythagorean mystic of the first century, as having done greater works than Christ⁴. A far more welcome task, and one which he doubtless took in hand at the first opportunity, was the composition of a *Life of Pamphilus*, including a catalogue of

¹ Epiph. Hær. 68. 7; Encyclic of Egyptian bishops in S. Athan. Apol. c. Ari. 8.

² He adds, that if Eusebius had lapsed in Egypt, he would not have been elected (not long afterwards) to the see of Cæsarea. See Möller, de Fid. Eus. p. 85.

³ Mart. Pal. 13. Eusebius at first thought that Silvanus was reading the Lessons: on coming nearer, he found to his astonishment that he was listening to a blind man.

⁴ See C. Hierocl. 2 sq.; Lactantius, Div. Instit. v. 2; Phot. Bibl. 39. On Apollonius, see Dict. Biogr.; Farrar's Bamp. Lect. p. 87. The notion of setting him up as a Pagan substitute for Christ, entertained by Hierocles as, perhaps, formerly by Philostratus, is alluded to by St. Augustine, Ep. 138.

his library¹; and a kindred work was the collection of more than a hundred letters of Origen into 'tomes,' 'that they might never again be scattered².'

Such, it seems, were his employments, when, in May of A.D. 311, tidings came to Palestine that the emperor Galerius, the true author of the persecution, had been constrained by the terrors and agonies of his hideous deathbed to grant toleration to the Christians, and even to entreat the aid of their prayers³. Maximin, the tyrant of the East, on whose hands was the blood of so many martyrs, could not bring himself to publish his superior's edict; but official letters, written by his minister Sabinus, secured to his Christian subjects about six months of repose and freedom. 'You might have seen,' says Eusebius, 'exiles returning home with bright and joyous countenances, singing psalms as they went along the roads and through the public places:' and Christian assemblies were 'thronged' as in the old time⁴. But, towards the end of the year, the real intentions of Maximin were apparent. Peter, the bishop of Alexandria, was beheaded⁵; and a series of insults and oppressions began⁶, which soon developed into a persecution, 'more grievous than the former.' In the autumn of A.D. 312, the alliance of Constantine and Licinius compelled Maximin to announce a milder policy⁷. After his defeat by Licinius, he proclaimed a complete toleration⁸, but soon afterwards died miserably at Tarsus. And now, at last, the Church had rest, from persecution; and it was, probably, amid the 'indescribable gladness' and triumph of a time which Eusebius compares to a day of cloudless splendour⁹ that he was chosen to the bishopric of Cæsarea, then vacant, it seems, by the recent death of Agapius. One of his first episcopal acts

¹ H. E. vi. 32; Mart. Pal. 2.

² H. E. vi. 36

³ H. E. viii. 17.

⁴ Ib. ix. 1.

⁵ The martyrdom of St. Peter of Alexandria was in November, A.D. 311.

⁶ H. E. ix. 3-5.

⁷ Ib. ix. 9; Mason, Persec. of Diocl. p. 333.

⁸ H. E. ix. 10.

⁹ Ib. x. 1.

was to attend the dedication of a new and splendid church, built at Tyre by his friend, bishop Paulinus; and the florid discourse which he then delivered, and which is chiefly valuable for its description of a basilica of that period, and for its allusions to the two classes of catechumens as distinguished from the faithful, is included in the tenth book of the Church History¹.

Urgent as must have been the public work of the metropolitan of 'Palæstina Prima' at so unique a crisis, he acted, from the outset, on the conviction that for *him* one of the chief episcopal duties was to write in the cause of religious truth,—to write with an industry befitting an admirer of 'the adamantine' Origen. His literary works accordingly went on apace, facilitated by the Church's new prosperity: he wrote essays on various Scriptural subjects, as the seventy weeks of Daniel², the numerous offspring of the Patriarchs³, the names of nations in Scripture, the Biblical 'chorography' of Judæa and of the portions of the Twelve Tribes, the topography of Jerusalem and the Temple, the names of places in Scripture⁴, the fulfilment of Christ's predictions⁵, together with a larger work on 'Discrepancies in the Gospels,' or 'Questions and Solutions on some points in the Gospel History⁶.' Nor can we go far wrong in assigning to this period the famous letter to Carpianus, in which, after observing that 'Ammonius of Alexandria' had arranged by the side of

¹ H. E. x. 4. See Bingham, viii. 3. 1 sq.

² H. E. i. 6.

³ Præp. Ev. vii. 8; Dem. Ev. i. 9. St. Basil gives an extract from this essay, 'Invoking the holy God of the prophets, the Illuminator through our Saviour Jesus Christ, with the Holy Spirit.' De Spir. S. 72.

⁴ This work, written, like the three next preceding, at the request of Paulinus, is extant in Greek, and in Jerome's version: see Jerome, ed. Vallars. iii. 123.

⁵ Præp. Ev. i. 3. Cf. H. E. iii. 7.

⁶ Dem. Ev. vii. 3. Part of this work (which Jerome describes as 'De Evangeliorum Diaphonia') related to the two Genealogies; part to difficulties in the concluding sections of the Gospels, and to this part belongs the famous discussion as to S. Mark xvi. Card. Mai discovered and published an abridgment of the treatise. See Dean Burgon's 'Last Twelve Verses of S. Mark,' p. 42.

St. Matthew's Gospel the parallel passages of other Gospels, he says that he had 'taken the occasion'¹ from this scheme to construct a better, by which a series of ten 'Canons' or tables, referring to various 'sections' of the Gospels, should exhibit the various cases of Evangelical parallelism, without breaking up the sequence and order of three Gospels for the sake of adhering to the first. And it was evidently soon after the great deliverance of the Church, followed up as this was by an increase of its adherents, that he composed his earliest extant work on evidential theology, the 'Theophaneia,' of which the Greek original is lost, but a Syriac version was found at Nitria, in Egypt, and translated by Professor Lee of Cambridge in 1843². It contains abundant proof of the author's erudition, and also his deep sense of the progressive victory of the risen Christ over Pagan darkness, misery, and sin. 'What other, excepting our Saviour . . . ever so conquered after his own death³?' In one passage he exults in the fact that 'those who glory in the royal apartments have now approached the Christ of God⁴;' alluding, doubtless, not only to Constantine, but to his sister, Licinius's wife, Constantia, who about this time requested the bishop of Cæsarea to send her a certain picture supposed to represent Christ. Eusebius declined to do so, alleging, according to a letter cited as his in the Iconoclastic controversy, that the Saviour's glorified form could not be portrayed without irreverence, nor without risk of a sensuous misconception; but in some of his words, says Neander significantly, 'we recognize' the ultra-spiritualism of 'the Origenist⁵'.

¹ Or, as we should say, 'availed himself of the hint' (*ἐληφὼς ἀφορμὰς*). See Burgon, p. 127. It is mere carelessness on Jerome's part to say (*de Vir. Illustr.* 55) that Ammonius 'devised' these canons. See Fabricius, *Bibl. Gr.* vii. 400; Cave, *Hist. Lit.* i. 110. On Ammonius, see *Eus. H. E.* vi. 19. But Eusebius probably confounded the Christian Ammonius with Ammonius Saccas.

² See Dr. Lee's Preface, p. xxi.

³ *Theoph.* iii. 12, 32: cf. *H. E.* x. 4, p. 337.

⁴ *Theoph.* iv. 4: cp. *H. E.* x. 4.

⁵ *Mansi, Conc.* xiii. 700; Neander, *Ch. Hist. (E. Tr.)* iii. 389. See *Eus. H. E.* vii. 18, on some then extant pictures of Christ.

But we recognize, not less, a signal excellence of the Origenistic spirit in that desire to recommend Christianity to thoughtful and candid enquirers¹, which led Eusebius to plan and execute an elaborate work consisting of two long treatises, the 'Preparation for the Gospel' in fifteen books, and the 'Demonstration of the Gospel' in twenty. The former is remarkable for its large extracts from ancient Greek writers², and exhibits the author's acquaintance with Pagan mythology and philosophy³, as well as with Pagan and Jewish objections to the Christian creed. Although dedicated to Theodotus, bishop of Laodicea⁴, it was evidently addressed to Pagan minds⁵; and, as evidently, was written while the recollection of Pagan persecution was still fresh⁶. The last chapter introduces the reader to the succeeding treatise on the 'Demonstration of the Gospel'⁷, of which only half remains to us, and in which Eusebius dwells on the relation of Christianity to earlier Divine economies, the Messianic sense and Christian fulfilment of prophecy, the simplicity and truthfulness of the Gospel narratives⁸, the moral contrast between Christ and all 'impostors'⁹, the majesty of His Person, and the sacrificial efficacy of His death¹⁰, the manifestly supernatural success of His first disciples¹¹, the witness borne to Him by the Church and the Sacraments¹², and not less by the misery of the nation that had denied His claim¹³. Eusebius wrote

¹ See Pressensé, *Trois Prem. Sièc. II. tome 2. p. 364.* 'Origène a donné .....l'apologie.....la mieux faite pour amener la pensée humaine aux pieds du Christ.'

² See Fabricius, *Bibl. Gr. vii. 346. ed. 1801.* 'Opus profecto nobilissimum,' Cave, *Hist. Lit. i. 178.* See Photius, *Bibl. 9,* 'in which, to speak generally, he exposes the absurdity of Paganism.'

³ *Præp. Ev. iii. 10; x. 4; xi. 4; xiii. 14; xiv. 2; xv. 3, 13, 32, 61.* For some remarks on this treatise, see Mr. Gladstone's *Gleanings from Past Years, vii. 39.*

⁴ See *Præp. Ev. i. 1*: so *Dem. Ev. i. 1.* For Theodotus, see Theodoret, *H. E. i. 5.*

⁵ *Præp. Ev. xv. 61.* Cf. *xiv. 2; xv. 1.*

⁶ *Ib. xii. 10.*

⁷ Referred to in *H. E. i. 2 fin.*

⁸ *Dem. Ev. iii. 5.*

⁹ *Ib. 6.*

¹⁰ *Ib. i. 10; iv. 3; x. 1.*

¹¹ *Ib. iii. 7.*

¹² *Ib. v. 3.*

¹³ *Ib. ii. 3; vi. 13, 18.*

thus, as he tells us, while 'churches were to be seen flourishing amid cities and villages¹,' and while the Roman power restrained the Egyptian Pagans from 'uttering insults against our Saviour's Church².'

But, while carrying on this work, the indefatigable bishop of Cæsarea was building up the mighty edifice of his Ecclesiastical History. He had already, as we have seen, begun his 'Chronological Tables' of events, including those of the Christian period; and he must have taken a special pleasure in forming his 'Collection' of records of ancient Martyrdoms from authentic documents, which, in all likelihood, were supplied to him by public registrars under express order from the government. This noble Book of Martyrs, several times referred to in his Church History³, is unhappily lost: it must have been 'of vast extent⁴,' and of surpassing interest, and we cannot but wonder that Gregory the Great had been unaware of its existence, until questioned about it by a brother patriarch; after which he searched for it in vain 'in the archives of his church, and in the libraries of the city of Rome⁵.' One fragment of it, indeed, we possess in the precious narrative of the persecution in Gaul, which so grandly opens the fifth book of the Church History; and from that letter of the confessing Churches, well nigh unique in vividness and in pathos, and irradiated by a truly Pauline faith, we can understand how the rest of the 'Collection' was, as Eusebius describes it, 'replete not only with historical but with practical instruction⁶.'

The sufferings and triumphs of 'the white-robed army of Martyrs' form one of the various subjects which Eusebius

¹ Dem. Ev. v. 3. 11.

² Ib. vi. 20. Yet in Dem. Ev. iii. 5. 80 is a passage contemplating persecution as present.

³ H. E. iv. 15; v. procem. 4, 21.

⁴ Cave, Hist. Lit. i. 182; Tillemont, vii. 57.

⁵ S. Greg. Epist. viii. 24, to Eulogius: 'Hæc neque si collecta sint, neque si non sint, ante vestræ Beatitudinis scripta cognovi,' &c.

⁶ H. E. v. procem. On this account of the Gallic persecution, see Mosheim, de Rebus Christ. p. 247: 'Quam nemo sine animi commotione legerit.' Valesius ascribes it to St. Irenæus.

undertook to treat of in his Church History¹. Others were, the leading events in the Church's annals, the chief bishops in the most conspicuous sees, the principal Church writers and other teachers, the various heresiarchs, the troubles which befell the Jewish race from the epoch of the crucifixion, the several occasions and forms of heathen hostility to 'the Divine teaching,' and, 'beside all, the gracious and merciful assistance of our Lord and Saviour, Jesus, the Christ of God².' In marking out this path for himself, he knew that he could find hardly any 'footprints of previous travellers;' a few narratives of limited scope embraced some parts of the great theme; he might see, as he expresses it, some 'torches' gleaming through the darkness, might hear some 'voices, as from a far-off height, directing him which way to go:' but if, for instance, the 'Memorials' of Hegesippus³ (to whom in these words he chiefly refers) could not offer him any continuous guidance, there were other and abundant aids in an ample store of important Church documents, as catalogues of bishops⁴ and records of synods⁵, or apologetic, doctrinal, and polemical treatises, or letters, by men who, if they had not written Church history, had in various measures *acted* it. Moreover, he could illustrate his subject by the help of Jewish and Pagan⁶ writers, and produce State papers, as imperial edicts or rescripts, many of which, no doubt, were supplied to him by Constantine: his knowledge of the lives of some eminent Churchmen, as Origen and Dionysius of Alexandria, was full and accurate: he had access to much traditional information⁷, and, as regarded the more recent events, to

¹ For references to martyrdom in the History, see iv. 15; v. pref.; vi. 1, 39, 42, and viii. freq., Mart. Pal. pass.; x. 9.

² H. E. i. 1.

³ Ib. iv. 8, 22. For Hegesippus, see Westcott on the Canon, p. 202.

⁴ See H. E. iv. 5, 22; and Heinichen's note on v. 12, criticizing a remark of Pearson's.

⁵ E. g. H. E. v. 23, 25; vii. 30.

⁶ For Pagan authorities, cf. H. E. ii. 7, 8; iii. 18; iv. 2; v. 5.

⁷ E. g. vi. 5, 9, for local traditions.

much testimony of a primary or all but primary kind. Of some characteristics of his use of these materials we must make an estimate further on.

While he was thus at work on history, and also while he was anxiously watching the revival of persecution under Licinius¹, Eusebius became, unhappily for himself, involved in a great doctrinal controversy which had broken forth in Egypt in the year 319. Arianism, it need hardly be said, affirmed that the Son of God, although 'Divine,' was not coeternal with the Father, and was therefore extraneous to the uncreated Godhead. He had existed, said the Arians, from an incalculably remote period, but 'once He did *not* exist:' He transcended other creatures in antiquity, in dignity, in greatness,—but He was a creature after all². Now Eusebius, as we gather from his earlier theological writings, was emphatic in confessing the Son's 'Divinity,' and abhorred the Psilanthropism which from time to time had denied it³: he spoke of Him as having borne, under the old covenant, the sacred 'Name of four letters⁴;' repeatedly enlarged on the majesty of His Person, and of His office as the 'Interpreter' of the Father; expressly contrasted His unique 'generation, before all times and ages,' with the 'formation' of the creatures called into being through His agency⁵; but on the other hand, averred that the Father had 'existed before Him⁶,' and was alone the object of *proper* worship⁷, 'the God over all⁸,' 'the God of the universe⁹;'—alone truly *God* in the

¹ H. E. x. 8; Vit. Con. ii. 1 sq.

² S. Athan. Orat. i. 5, 18 &c.; Soc. i. 5, 6; Theod. i. 4. See Bright's Introduction to St. Athanasius's Orations against Arians, p. x.

³ Dem. Ev. iv. 3, 10, 15; vii. 2. Cf. H. E. i. 2, 3; iii. 27; v. 28; vii. 27; x. 4. On his zeal for *ὁρθοδοξία*, see H. E. iii. 38; iv. 21, 23; compare v. 3, 27, &c. ⁴ Ecl. Proph. i. 3.

⁵ Dem. Ev. v. 1 (this may correct iv. 2). He calls the Son a 'ray of the unbegotten essence,' &c. Cf. H. E. i. 2, 3.

Dem. Ev. iv. 3.

⁷ Præp. Ev. vii. 15. This notion Eusebius derived from Origen.

⁸ Ecl. Proph. iii. 8; Dem. Ev. i. 5. Cf. H. E. x. 4.

⁹ Ecl. Proph. iv. 23; Dem. Ev. i. 5; iv. 7. Cf. Præp. Ev. xi. 14, 16.

strict sense of the title, which, indeed, was applied to the Son as 'the only Son and natural Image of the true God, who dwelt in' and acted by Him¹. In other words, while Eusebius shrank from the downright Arian conclusion, 'The Son is but the chiefest of the works or creatures of God,' he seems to have held notions which, to other minds, would involve it, and to have assigned to the Son, not the second place in a coequal, coeternal Trinity², but a secondary and inferior kind of Deity, such as, in fact, was assigned to Him, even in the poem called 'Thalia,' by the heresiarch himself. No wonder, therefore, that although he did not thoroughly side with Arius, and distinctly disapproved of part of his language, yet he so far answered the Alexandrian presbyter's appeal for support as to write in his behalf to his bishop Alexander³. He did more: he sent a letter to a Syrian prelate named Euphraton, in which he said that the Son was 'God,' but not 'very God⁴;' and when Arius, after his sojourn at Nicomedia with Eusebius's namesake (supposed, but needlessly, to be his kinsman⁵), returned to Palestine, the metropolitan of Cæsarea was one of those prelates who allowed him to hold services on condition that he should seek reconciliation with Alexander⁶,—a condition which shows that Eusebius regarded the dispute rather as a personal quarrel between a priest and his bishop⁷ than as a question of vital moment for Christianity⁸. Arius, he would probably think,

¹ Dem. Ev. v. 4. In H. E. x. 4 (the oration at Tyre) Eusebius calls the Son *αὐτοθεὸς* (so, *αὐτοσοφία*, Dem. Ev. iv. 2), which might mean, 'made God in Himself.' It is, however, urged in proof of his orthodoxy by Valesius, Cave, and Bull. But see below, p. 347.

² He spoke of the Holy Spirit as inferior to the Son, Præp. Ev. vii. 15.

³ Theod. i. 6. ⁴ S. Ath. de Syn. 17; Mansi, Concil. xiii. 701.

⁵ Cf. Theod. i. 5. ⁶ Soz. i. 15.

⁷ Eus. Chron. a. 320; Vit. Con. iii. 4.

⁸ 'The plain question was, whether our Lord.....was literally of, and in, the one indivisible Essence which we adore as God, "consubstantial with God," or of a substance which had a beginning. The Arians said that He was a creature, the Catholics that He was very God.' Newman, Arians, p. 260, ed. 1871.

had been by no means blameless in the controversy: he had been provoked into exaggerations—he had used language derogatory to the dignity of the Divine Sonship; and these errors might be repaired if an understanding could be brought about between him and his superior. But then Eusebius may have added, in conformity to his habits of thought, that if Alexander had asserted the eternal coexistence of the Son, he had in effect made the Sonship unreal¹, and detracted from the incommunicable prerogatives of the Father. This confusion between the anti-Arian, that is, the Catholic doctrine on the Sonship, and the detested heresy of Sabellius²,—together with what may be described as an *extreme* ‘Subordinationism’³, already (through Origenistic influence⁴) rooted in his mind as a theologian,—must be taken account of in estimating the advantage which the Arian cause derived from the degree of countenance bestowed on it, at this time, by the most learned prelate in the Church.

The well-meant, but ignorant endeavour of the Church’s imperial patron⁵ (then and long afterwards unbaptized) to effect the accommodation desired by Eusebius, failed, as it could not but fail. The Nicene Council followed, in the summer of A. D. 325. Eusebius, of course, attended, and was profoundly impressed by the sight of that majestic gathering, which he afterwards likened to ‘a glorious garland composed of beautiful flowers of every hue’⁶. He occupied a distinguished position in the Council; he was its spokesman in welcoming the emperor: he was evidently recognized by the orthodox majority as not committed⁷ to Arianism,—for when he presented what he described as the baptismal creed of his

¹ See Athan. Treatises (Lib. Fath.), i. 98.

² Newman, Arians, p. 121 sq. On Sabellianism, see H. E. vii. 8.

³ On the truth involved in the idea of ‘Subordination,’ see Newman, Arians, pp. 159, 168 sq., and Sermons, vi. 60; Liddon’s Bamp. Lect. p. 423.

⁴ Orig. c. Cels. viii. 15.

⁵ Soc. i. 7: see Prof. Lee’s Theophania, p. xxv.

⁶ Vit. Con. iii. 6.

⁷ Athanasius, indeed, says, that at this time Eusebius ‘concurred’ with Arians (ad Afros Episc. 6).

own church, it was not rejected like his Nicomedian namesake's document¹, but approved as far as it went, and only not adopted because it was inadequate to the emergency². It did, in fact, furnish some materials for the Creed which was ultimately drawn up, but in which, in order to exclude Arianism, were inserted the phrases, 'begotten of the Father's essence,' and 'of one essence (*homoousion*) with the Father.' Eusebius demurred to the first of these phrases, but strongly objected to the second. He held out, in fact, for a whole day³ against it, urging that it would suggest to some minds a Sabellian, to others a materializing misconception of the Divine essence⁴; and that it had been deliberately put aside by the Council of Antioch in the case of Paul of Samosata⁵. But authorities were quoted as having sanctioned its use: he was assured that neither this phrase nor the other implied any forgetfulness of the spirituality, immutability, and unity of the Godhead, and that in particular *Homoousion* meant 'that the Son, unlike the creatures, was from the Father, not from any other essence,'—as he reports the explanation made to him⁶. On the next day, as if yielding to these representations, and moved by the expressed opinion of Constantine, he signed the Creed, and even accepted the anathematism appended to it,—but did so, as we gather from his own statement, by dint of evasive glosses which he certainly could not have announced at the time⁷. While, then, he verbally acquiesced in the doctrinal decisions of the Nicene Council, and the consequent condemnation of Arius, he did so re-

¹ Theod. i. 8.

² See his letter to the people of his diocese in S. Ath. de Decr. Nic. app.; Soc. i. 8; Theod. i. 12.

³ Ath. de Decr. Nic. 3.

⁴ See Dem. Ev. v. 1, against all ideas of *προβολή*, *διαίρεσις*, *μέλεισις*..... *ἀμερὲς γὰρ καὶ ἄτομον τὸ θεῖον*. Cp. de Eccl. Theol. i. 12. 9.

⁵ See Athanasius's explanation of this in de Syn. 45.

⁶ See note in Athan. Treat. i. 64.

⁷ 'It was not thought absurd to anathematize the saying, "Before He was begotten He was not," for it was admitted by all that the Son of God existed before His fleshly birth.'

luctantly, under pressure, and in senses of his own. He knew that he would be thought to have compromised his convictions, and therefore wrote his account of the transaction to the people of his diocese, and, as Athanasius expresses it, 'excused himself in his own way¹.' He gained, however, some solace amid his vexation, if, as has been suggested by Dean Stanley, he was commissioned, as the most erudite member of the Council, to facilitate the practical solution of the 'Paschal question' by 'adjusting the lunar date to the solar year².' Some such request might be the occasion of his revision of the Paschal cycle of nineteen years, constructed in the third century by the Alexandrian scholar Anatolius³; but it was not until nine years later⁴ that he published a treatise on the subject, which Constantine 'read with pleasure,' and caused to be put into wide circulation⁵.

The solemn closing of the Nicene Council was combined by the emperor with the opening festival of his 'Vicennalia,' for he entered the twentieth year of his reign on July 25, 325. Eusebius, who describes the imperial banquet then given to the prelates as a kind of 'image of Christ's promised kingdom⁶,' appears to have regarded this epoch as a fitting *terminus* for the Chronicle. Jerome, in his edition of the Chronicle, marks the year with the words, 'Thus far Eusebius, *Pamphili martyris contubernalis*: we have subjoined the rest.' As to the History, not only must its final chapter, in which Crispus, the eldest son of Constantine, is associated with his father as a 'pious and benevolent' prince, have been written before the disgrace and execution of Crispus, which darkened the close of this 'twentieth year⁷,' but the last book was dedicated

¹ Ath. de Decr. Nic. 3; de Syn. 13.

² Stanley, *Eastern Church*, p. 182. See, however, Lightfoot, in *Dict. Chr. Biogr.* ii. 313.

³ Jerome, de Vir. Illustr. 61, 73. For Anatolius, who became bishop of the Syrian Laodicea, see H. E. vii. 32.

⁴ Tillemont, vi. 668.

⁵ Vit. Con. iv. 35. The Eccl. Hist. shows his interest in the 'Paschal question': see v. 23 sq.; vi. 22; vii. 32.

⁶ Vit. Con. iii. 15.

⁷ H. E. x. 9: see Clinton, *Fast. Rom.* i. 380.

to Paulinus, who died, as bishop of Antioch¹, before the Nicene Council: so that this dedication must at any rate be dated earlier than the spring of 325, when Eustathius was bishop of Antioch. Professor Westcott, quoted by Bishop Lightfoot, is even of opinion that the first nine books were substantially written not long after 313—in strong contrast to Heinichen.

It was probably after the conclusion of the History² that Eusebius wrote a long treatise, apparently in twenty-five³ books, in reply to Porphyry's work, already referred to, 'Against the Christians;' but his attention and interest must have been largely absorbed, in A.D. 326 and A.D. 327, by proceedings in Jerusalem and its neighbourhood, which he regarded as a signal gain to Christianity. The Sepulchre of Christ, he tells us⁴, was brought to light by the removal of a large paved mound which had been raised over it, and been crowned by a 'true sepulchre of souls' in the form of a temple of Aphrodite. The work of excavation was carried on under orders from the emperor, who, rejoicing in its successful result, instructed the provincial authorities to furnish materials for a splendid basilica, which was to be erected in immediate proximity to the sepulchral cave, as a 'Memorial church of the Saviour's Resurrection.' Of any alleged discovery of 'the true Cross,' Eusebius says nothing⁵; yet some story to that effect must have been current within ten years, at least, after he wrote his 'Life of Constantine⁶;' and he may have purposely ignored it, as not believing it to be true. He had not the slightest doubt as to the identification of the sepulchre: he dwells with evident delight on the details of the

¹ He only held that see for six months. Philostorg. iii. 15.

² For he does not mention this treatise in H. E. vi. 19: so Valesius. See also Tillemont, vii. 64.

³ See Vallars. on Jerome de Vir. Illustr. 81. Cf. Jerome, Ep. 70. 3.

⁴ Vit. Con. iii. 26 sq.

⁵ The expression in Vit. Con. iii. 30, 'token of the most holy Passion,' refers, in fact, to the Sepulchre.

⁶ See Cyril of Jerusalem, Catech. iv. 10; x. 19; xiii. 4.

new church, which he calls 'a new Jerusalem¹:' he celebrates the pious activity of Constantine's mother Helena in building churches on the Mount of Olives and at Bethlehem, and also the touching union, in her conduct, of assiduous devotion with munificent and tender-hearted charity². Her son was not behindhand in zeal for Church extension³ throughout Palestine; and Eusebius, in common with other prelates, received from him a letter of rebuke for 'neglecting' to suppress the superstitious Pagan observances carried on at Mamre under 'Abraham's terebinth⁴.'

But the quiet work thus resumed by Eusebius was again interrupted by a transaction which has brought no honour on his memory. The new bishop of Antioch had held a prominent place in the Nicene Council, had refused to admit six notorious Arianizers into the ranks of his clergy⁵, had written a treatise in eight books against Arianism, and had openly charged Eusebius with unfaithfulness to the creed which he had accepted at Nicæa⁶. Eusebius, who must have disliked Eustathius as hostile to Origen's speculations, retorted by taxing him with Sabellian heresy; probably in that 'Defence' of his own orthodoxy which Gelasius of Cyzicus tells us that he sent to all orthodox bishops⁷. He afterwards took part in a conference of Arianizing prelates, in which a twofold attack on Eustathius was arranged. A bishop named Cyrus undertook to prosecute the charge of Sabellianism. Athanasius tells us that Eustathius was accused of insolence to Helena; but it appears from the obscure language of Eusebius, as also from the express statement of Theodoret, that a charge of immorality was added,—advanced, as Theodoret tells us, by means of a most atrocious plot⁸. One would gladly hope that Eusebius did not 'come into' this 'secret;' but, in spite of indignant remonstrances from a large body of Antiochene churchmen,

¹ Vit. Con. iii. 33.

² Ib. 44.

³ Ib. ii. 46 (letter to Eusebius and other bishops).

⁴ Ib. iii. 51 sq.

⁵ Ath. Hist. Ari. 4.

⁶ παραχάρτητον, Soc. i. 23.

⁷ Gelas. Hist. Conc. Nic. ii. 1.

⁸ Vit. Con. iii. 59, 60; Theod. i. 21.

a tribunal of bishops pronounced Eustathius guilty, and persuaded Constantine to sustain their award. Eustathius was sent into exile¹: Eusebius, either then or soon afterwards², was proposed by Arianizers for the bishopric of Antioch: strong influence was exerted in support of the proposal, but strong opposition was also manifested: Eusebius himself tells us that swords were nearly drawn³. He takes credit to himself for having acted as a peacemaker, and deprecated the proposed translation as contrary to the canons of the Church⁴. Constantine commended his scruples and his unselfishness⁵, and also wrote to his supporters at Antioch, that he had long known the abilities and merits of the bishop of Cæsarea, but that to transfer him to Antioch would be a wrong to his own church⁶. Euphronius, one of the two persons whom Constantine himself recommended, was thereupon chosen for the see, but not acknowledged by the zealous adherents of Eustathius; and a schism thus commenced 'which lasted,' says Theodoret⁷, 'for eighty-five years.' Eusebius, it should be added, took part at the same time in the condemnation of the orthodox Asclepas, bishop of Gaza⁸.

A great writer has said, on the question relating to the theological position of Eusebius, that 'his *acts* are his confession . . . he sanctioned and shared' the Arians' 'deeds of violence and injustice perpetrated on the Catholics⁹.' If this

¹ Tillemont, vii. 29. See Chrys. Hom. in S. Eustath. 3, 4; Jerome, de Vir. Ill. 85.

² From Eusebius' own account, and that of Socrates (i. 24) and Sozomen (ii. 19), it would seem that this proposal followed immediately after the ejection of Eustathius; but Theodoret makes Eulalius succeed Eustathius, and places the proposal after his speedy death; i. 22.

³ Vit. Con. iii. 59.

⁴ Alluding, probably, to the fifteenth Nicene canon.

⁵ Vit. Con. iii. 61.

⁶ Ib. 60.

⁷ Theod. iii. 5.

⁸ See Athan. Apol. c. Ari. 47; compare Apol. de Fuga, 3; Tillemont, vii. 45.

⁹ Newman, Arians, p. 269. Compare Tillemont (vii. 70), who, however, judges Eusebius with uniform severity. It is of this practical connection between Eusebius and the Arian party that Jerome gives an exaggerated description in the phrase, 'Arianæ signifer factionis' (c. Ruf. i. 8: cf. ib. ii. 15). See Christian Remembrancer, vol. xix. p. 321 (April, 1850).

be true as to the persecution of Eustathius, it is not less true as to the protracted intrigue whereby the Arian-faction endeavoured to ruin Athanasius, without openly impugning the doctrine for which he lived. The calumny connected with the name of the schismatic bishop Arsenius was, indeed, as it might seem, triumphantly defeated; but Eusebius of Nicomedia was soon again at work, and it was arranged that 'the charges against Athanasius' should be brought before a council at Cæsarea in 334. Athanasius persistently refused to attend it; and the significance of this refusal appears from the statement of some of his suffragans in 335, that it was well known 'why Eusebius of Cæsarea had in the preceding year become their enemy¹.' But their great primate was compelled to appear at another council, held at Tyre in 335, when the bishop of Cæsarea, sitting among the judges, was assailed by the Egyptian bishop Potammon with the reproach or imputation already referred to, which he repelled by a remark on 'Egyptian insolence.' He witnessed the dramatic scene in which Athanasius introduced his supposed victim Arsenius, safe and sound, into the assembly: he heard the outcry of 'Sorcerer!' which followed: he acquiesced, it seems, in the appointment of six Arianizing partizans to investigate the story of 'the broken chalice:' he joined in the adoption of their report,—in spite of evidence as to its *ex parte* character,—and in the consequent condemnation of Athanasius after he had appealed to the justice of Constantine². In company with other prelates, Eusebius repaired to Jerusalem for the dedication of 'the Resurrection church:' he complacently describes the assembly which there met as equal in grandeur to the Nicene Council³: he enlarged in several addresses on the magnificence of the

¹ Apol. c. Arian. 77; Tillemont, viii. 33. Theodoret thinks that Constantine 'surmised that Athanasius suspected Cæsarea because of its prelate;' i. 28.

² See the facts in S. Ath. Apol. c. Ari.; Soc. i. 27-32. For a summary, cf. Bright's History of the Church, pp. 36-41, or Athan. Orat. against Arians, Introduction, pp. xxvi-xxxv.

³ Vit. Con. iv. 47.

new basilica; and he there assented to the solemn recognition of Arius, as an orthodox Christian who had been misrepresented by personal ill-will¹. Nor did he, any more than his namesake, hesitate or falter when suddenly summoned by the emperor to Constantinople: he was one of the six who hastened thither, dropped the old accusations against Athanasius, took up a new one equally frivolous, and urged it until Constantine cut short the dispute by sending Athanasius into exile at Treves.

Such was the part taken by Eusebius of Cæsarea in the Arian faction's attack on Athanasius. He spent that winter of A. D. 335-6 at Constantinople. To him the new capital, intended to be a purely Christian city, and dedicated, as he tells us, to the God of Martyrs², was a place of surpassing interest. He had already, at the imperial founder's request, sent for use in its churches fifty copies of the Scriptures, executed by skilled hands in sets of three or four leaves, in volumes splendidly adorned: a deacon of his had conveyed them, at the public expense, to Constantinople³. He would now, while traversing the city, admire those stately basilicas of Irene, of Dynamis, of the Apostles,—the statue of Rhea with its hands turned into a suppliant posture,—the gilded figures of the Good Shepherd and the prophet Daniel over the fountains in the market-places⁴: in front of the palace he would see a picture of Constantine with a cross above his head, and under his feet a serpent, transfixed and hurled into the sea: in the chief state apartment he would look up—doubtless, remembering what Constantine had asseverated as to the appearance of the luminous cross with 'By this conquer'⁵—at the cross of gold and jewels which glittered in the ceiling, and beneath which, perhaps, he himself stood while delivering an address on the holy Sepulchre before the assembled court, the emperor him-

¹ 'Ο μισόκαλος φθόνος,—see the synodal letter in Ath. de Syn. 21; Apol. c. Ari. 84.

² Vit. Con. iii. 48.

³ Ib. iv. 36: cf. ib. iii. 1.

⁴ Ib. iii. 49.

⁵ Ib. i. 28.

self, as he tells us with complacency, 'declining, though requested, to sit down¹,'—which, as Tillemont drily observes, was 'no small proof of his patience².'

Another discourse, pronounced under like circumstances, is extant, the panegyric called 'The Praises of Constantine,' whose 'Tricennalia' was being celebrated: it contains, amid much that is pompous, and much that is adulatory towards the imperial 'interpreter of the truth³,' a few impressive passages on the life and death of Christ, as the Divine Conqueror of idolatry and of the 'ancient maladies' that had 'oppressed mankind⁴.' There are also some words in regard to His pre-existence, which, by themselves, might be taken as owning Him to be coeternal⁵, and to inhere in the Supreme Essence⁶; but they are counteracted by other and lower language⁷.

While he was at Constantinople, he united with his friends in a judicial inquiry into the tenets of a friend of Athanasius, who is described as having been impelled by the intensity of his anti-Arianism into a peculiar modification of Sabellianism. This was Marcellus, bishop of Ancyra, who, provoked by the popularity of a treatise by the Arian 'sophist⁸' Asterius, had written and shown to Constantine a book 'on the Subjection of Christ⁹,' in which—to judge by the extant extracts—he represented the 'Word' as eternal but impersonal, and reserved the title 'Son of God' for the man Jesus, whom the Word had selected as its temporary organ¹⁰. In his attack

¹ Vit. Con. iv. 33.

² Tillemont, vii. 59.

³ Laud. Con. 2 (cf. Vit. Con. i. 4, 8). Yet he mentions, in order to reply to, the sarcasms levelled at the emperor for 'caring so much about *sepulchres*,' ib. 11.

⁴ Laud. Const. 13.

⁵ Ib. 2.

⁶ Ib. 12.

⁷ Ib. 3, 11.

⁸ See Athanasius, de Synod. 18.

⁹ Hilary, Fragm. ii. 22.

¹⁰ On this theory, there would be no truly *Divine* Sonship: the Trinity would be, in modern phrase, 'economic,' and not 'essential,' an 'expansion,' as Marcellus said, of the original Unity, into which it was ultimately to fall back,—the creative agency of the Word, its 'assumption of flesh,' the out-pouring of the Holy Spirit, being steps in this process, which would end when God should be all in all; and the association of the Word with the human Jesus, God's 'Son' and 'Image,' would then come to an end also.

on the chief Arianizers, such as Eusebius of Nicomedia, he did not spare his namesake of Cæsarea: as our author quaintly says, 'he *pursued* the other Eusebius¹:' he adverted to a remark by Hosius, bishop of Cordova, that 'Eusebius of Palestine' believed in 'two' (Divine) 'essences²:' he accused him of 'holding the Heathens' opinion about gods, in that he had written, not that there was an only God, but that the only true God was one.' We cannot wonder, then, that when a council now held at Constantinople condemned Marcellus, and requested Eusebius to answer his book, the task was zealously³ discharged in two books 'Against Marcellus,' and three 'on Ecclesiastical Theology,'—writings which would suffice to prove that their author was neither fully orthodox nor consistently Arian, but in fact the chief founder of the Semi-Arian school. As in his ante-Nicene writings, so now he separated the Son, in nature, from proper Godhead⁴: insisted in the Arian manner (which certainly could not plead Origen's authority⁵), that being begotten, He could not be eternal⁶: and in distinguishing the

It should be added, that Marcellus's doctrinal position has been matter of controversy. Athanasius once heard Epiphanius' question about it in silence, with a significant smile (Hær. 72. 4). Epiphanius thought that Marcellus must have felt that he had something to explain, when he wrote to Julius of Rome, identifying the Son with the Word. Bp. Montague (Annot. in Eus. c. Marc.) and Tillemont (vii. 514) decline to condemn him on the ground of the Eusebian extracts. The view in the text is that of Card. Newman (Athan. Treatises, Lib. Fath. ii. 505 ff.), Döllinger ('Hippolytus and Callistus'), and Dörner ('Person of Christ'). Compare Hefele, Hist. of Councils, b. iii. s. 51.

¹ Eus. c. Marc. i. 4. 3.

² Ib. i. 4. 28. Yet in Eccl. Theol. i. 6 he uses *ὀυσιαδῶς* for 'personally.'

³ Compare Eus. c. Marc. i. 1. Tillemont remarks on his 'chaleur,' and refuses to recognise in it 'la chaleur de l'Esprit de Dieu;' vii. 507.

⁴ C. Marc. i. 1. 33; Eccl. Theol. i. 11. He also explains John x. 30 not of an essential, but of a moral unity, ib. iii. 19, as Asterius had done, c. Marc. i. 4. 44. See, on this Arianizing tone, Hussey's note on Socrates, i. 36.

⁵ The Catholic phrase 'eternal Generation' comes from Origen's 'The Saviour is always being generated.' Cp. Routh, Rell. Sac. iv. 354.

⁶ Comp. Eccl. Theol. ii. 3; c. Marc. i. 1. 17, ii. 2. 3. Yet in Eccl. Theol. iii. 4. 5 he speaks of the Son as 'ever coexisting.' The passages referred to by Bp. Lightfoot as anti-Arian (c. Marc. i. 4. 20; de Eccl. Theol.

Father and the Son as two real 'hypostases,' was careful to add that this did not make them equal in honour¹, while he also anticipated the Macedonian heresy by describing the Son as the maker of the Holy Spirit². Yet, on the other hand, he spoke of 'the all-holy and thrice-blessed Trinity³,' called the Son 'life itself,' and 'God⁴,' as being Son of God⁵ by an unique and inscrutable generation⁶; and condemned those who 'numbered' Him with 'creatures made out of nothing⁷.' And whatever erroneous teaching or inconsistent thought may be found in these two treatises, they contain effective protests in behalf of the Word's personality, of His identity with the Son, of His permanent⁸ Incarnation in the Christ. What was wanting to his Christology was a greater purity and intensity in its idea of God, which would have supplied the only true basis for its acknowledgment of a Divine Redeemer.

Another reminiscence of Eusebius's stay at Constantinople is best given in his own words. 'I myself, once arriving at the palace gates, saw many barbarian envoys standing there in due order, differing in dress, hair, beards,—grim and terrible in aspect, gigantic in stature—some ruddy-faced, others pale. One saw them,—just as one might in a picture,—presenting to Constantine golden and jewelled crowns, yellow-haired boys, rich robes, horses, shields, spears, bows and arrows. . . . He accepted their presents, and gave rich gifts in return⁹.'

About a year after his return home, Eusebius received the

i. 2, 3; ib. i. 8-10) do not assert actual coeternity. It is ominous that Eusebius upholds Asterius, and his own namesake of Nicomedia, as orthodox, twice calling the latter 'the great;' c. Marc. i. 4.

¹ *ἰσότητος*, Eccl. Theol. ii. 7. Both Marcellus and Eusebius seem to use *hypostasis* for 'really existing person;' see Eccl. Theol. ii. 19 (where it is equivalent to *πρόσωπον*); ib. i. 1. 3; c. Marc. i. 1. 17, and *ὑπεστάτα* in Eccl. Theol. i. 6. Compare Card. Newman, Tracts Theol. and Eccles. p. 295 ff. On 'hypostasis,' cp. Newman's Arians, pp. 377-383, 444-453, and Athan. Treat. i. 65 ff.

³ Ep. ad Flacill.; c. Marc. i. 1.

⁴ Eccl. Theol. i. 8.

⁵ Eccl. Theol. i. 10.

⁶ Ib. i. 2, 12.

⁷ Ib. 9.

⁸ On the well-known Marcellian tenet, that Christ's 'kingdom' would have an end, see c. Marc. ii. 4; Eccl. Theol. iii. 13.

⁹ Vit. Con. iv. 7.

news of his patron's death, at the Whitsuntide of A.D. 337. He does not seem to have been scandalized by the circumstance that the prince whom he had regarded as 'a kind of general bishop'¹ had deferred his baptism until he received it on his deathbed²: he paid the last homage to Constantine's memory by writing that 'Life' of which Socrates says, with too much justice, that the author was 'more intent on making a high-wrought eulogy than on giving an accurate narrative'³. Although we are indebted to this 'Christian Cyropædia' for several interesting anecdotes and important documents, we cannot but find, with Tillemont⁴, 'something mean,' and with Möller, something almost profane⁵, in the excess of panegyric which proves that the fascination of an imperial proselyte's intimacy had blunted the biographer's sense of truth, and degraded him both as bishop and as man.

He did not long survive the object of his enthusiastic loyalty,—if we may so apply the word. He probably died in 339⁶,—being about seventy-six years old,—and, one would hope, before he could have taken part in the schemes of his friends for expelling Athanasius a second time, and setting up the Arian Pistus as bishop of Alexandria⁷. He was succeeded in the see of Cæsarea by his pupil Acacius, who inherited his invaluable library, and who soon became conspicuous as representing a peculiar form of Arianism, destined to temporary but almost worldwide success⁸. We may well regret that his 'Life of Eusebius' has not come down to posterity.

The 'volumes published' by Eusebius are described by Jerome as 'innumerable'⁹. Among those which cannot be

¹ Vit. Con. i. 44: cf. ib. iv. 24.

² Ib. iv. 61.

³ Soc. i. 1.

⁴ Tillemont, vii. 75.

⁵ 'Vides,' says Möller (de fide Eus.), 'blasphemix quam vicina sint adulatoria ingenia!'

⁶ See Soc. ii. 4, and Dict. Chr. Biogr. ii. 318.

⁷ Athan. Apol. c. Ari. 24.

⁸ That of which the symbol was *Homoion*, and which triumphed at the Council of Ariminum some twenty years after Eusebius's death.

⁹ Jerome, de Vir. Ill. 81.

assigned to any particular period of his life may be mentioned three, now lost, which 'were read' by Photius¹ in succession, the 'Ecclesiastical Preparation,' the 'Ecclesiastical Demonstration,' and an apologetic work called 'Refutation and Defence,' in which he marshalled certain Pagan objections, and answered them 'fairly well,' says Photius (with a touch of what Gibbon² calls his 'discreet freedom'), 'if not quite satisfactorily.' Another lost work is referred to by Epiphanius, when he classes Eusebius of Cæsarea among those who have written against Manicheism³. The Commentary on the First Epistle to the Corinthians, mentioned by Jerome⁴, has also perished. The 'very learned'⁵ Commentary written by Eusebius on the whole Psalter, mostly translated by Eusebius of Vercellæ⁶ into Latin, 'lay long neglected,' says Cave⁷, until Montfaucon discovered and published the greater part of it,—as he did also in regard to the Commentary on Isaiah⁸. Fragments of the Commentary on the Song of Solomon, and of a work on the Lives of the Prophets, have also been preserved. He is also said to have written an essay on Weights and Measures, another on the Death of Herod, and a preface to the Canticle of Moses in Exod. xv⁹. Of the 'fourteen Opuscula' attributed by Sirmond to Eusebius, the first only, —an anti-Sabellian treatise¹⁰,—is supposed by Tillemont¹¹ to be his; but all of them are characterized by Fabricius¹² as 'not unworthy' of him.

¹ Photius, *Bibl.* 11–13.   ² Gibbon, vii. 40.   ³ Epiph. *Hær.* 66. 21.

⁴ Jerome, *Ep.* 49.

⁵ *Ib.* de Vir. Ill. 81: cf. *Ep.* 112.

⁶ *Ib.* de Vir. Ill. 96; *Ep.* 61. This work was promised, as it were, by Eusebius in *Dem. Ev.* v. 21.

⁷ *Hist. Lit.* i. 180.

⁸ Jerome, de Vir. Ill. 81. He says that it consisted of ten books, and (*Comm. in Isa. lib. v. præf.*) that Eusebius 'sometimes forgot his promise' to interpret historically.

⁹ See Fabricius, *Bibl. Gr.* vii. 407.

¹⁰ Sirmond, *Op. i.* 1; Galland. *Bibl. Patr.* iv. 469. This treatise alludes to 'the Galatian,' supposed to be Marcellus of Ancyra.

¹¹ Tillemont, vii. 62.

¹² Fabr. *Bibl. Gr.* vii. 406.

And now, in conclusion, something must be said as to the leading characteristics of the Ecclesiastical History.

Eusebius, as Möller says¹, had almost unequalled advantages for the task of a Church historian in documents, books, traditionary or other information. It is true that his acquaintance with Western affairs was comparatively imperfect; bishop Pearson says that on this subject he was 'not a very accurate writer²,' and, as is well known, sets aside his chronology of the early Roman bishops as not derived from authentic sources³. He knew nothing, apparently, of those troubles of the Roman church in which Hippolytus—whom he mentions only as a bishop and a writer—was so intimately concerned⁴. He tells us but little, considering how much there is to be told, about St. Cyprian⁵. Like other 'Greeks,' he calls Novatian Novatus, although he once quotes a letter of Dionysius correctly speaking of 'Novatian⁶.' He assigns to pope Xystus II. (of whose martyrdom he is ignorant) eleven years⁷, instead of one only: to a later bishop, Eutychianus, nearly ten months instead of nearly nine years: to Caius fifteen years instead of twelve⁸. Some mistakes, which occur in the translations of Latin documents, inserted by him in his work, would seem to show that he was not familiar with the language⁹. But on Eastern matters the case was quite different: in that field he was at home.

How, it may be asked, did he use his materials? (1) Was he honest in dealing with them? Here the famous criticism of Gibbon on two passages of his account of the Diocletian

¹ Möller, de fid. Eus. p. 20.

² Pearson, Annal. Cypr. præf. s. 1: cf. Valesius on H. E. vii. 27.

³ Pearson, de Success. diss. i. 10. 2 (Minor Works, ii. 393).

⁴ H. E. vi. 20, 22; Bp. Wordsworth's 'St. Hippolytus,' p. 128.

⁵ See H. E. vi. 43; vii. 3.

⁶ Ib. vii. 8.

⁷ Ib. vii. 27.

⁸ Ib. 32; Pearson, Minor Works, ii. 403.

⁹ H. E. ii. 2, 25; iii. 20, 33. In iv. 8, he says he has translated Hadrian's rescript into Greek 'as well as he could:' cf. viii. 17, and Vit. Con. ii. 47. Sometimes, probably, he employed a translator, or used an old translation.

persecution¹ has led many to regard him as avowedly a supporter of the disastrous maxim, that facts discreditable to religion or to the Church may be suppressed in order to edification,—that it is, in this sense, lawful ‘to lie for God.’ Eusebius does certainly say that he will not go into the details of episcopal misconduct, that he thinks it better to dwell on what is ‘virtuous and praiseworthy;’ but he tells us generally that many prelates were very blameable, that some fell away in the persecution, and, in particular, that Stephen, bishop of Laodicea, had thus apostatized². At the same time his reticence, in the Life of Constantine, as to the tragedies in the imperial house, is not without significance; and it may be thought that his silence, in the History, as to the charge of heresy against Dionysius³, and his reserve as to ‘the doctrinal opposition called forth by Origen,’ were ‘not undesigned⁴.’ In another case, it is usually said that, in order to conform Josephus’s narrative of Agrippa I.’s death with that of St. Luke, he substitutes ‘an angel’ for ‘an owl⁵,’ regardless of the effect produced on the sense of the context; and this, says Möller, ‘is the one case in which, as far as I recollect, à sinceritatis viâ paululum deflexit noster:’ and if here he simply accepted a conjecturally alleged text⁶, he must have

¹ H. E. viii. 2; Mart. Pal. 12; Gibbon, ii. 281. Even the pious Milner says of the Council of the Oak, ‘I shall not stain these pages with a detail of their iniquitous proceedings;’ Hist. Ch. ii. 102.

² H. E. viii. 1, 2; Mart. Pal. 12; vii. 32. See Dean Stanley on the Eastern Church, p. liv; and Mason on Persecution of Diocletian, p. 40.

³ In H. E. vii. 26 he tells only a piece of the truth, i. e. that the treatise of Dionysius sent to his Roman namesake was on the Sabellian question, quietly omitting the circumstance that it was a defence against the imputation of an opposite error.

⁴ Döllinger says that he purposely (*absichtlich*) suppresses what might bring this out; Hippol. and Callist. p. 262. Yet see H. E. vi. 36.

⁵ H. E. ii. 10. ‘Il impose à Joseph,’ says his French translator Cousin. ‘Malo more,’ says Valesius. For his recognition of the duty of truthfulness, cf. Præp. Ev. vi. 6, and the quotation in H. E. iv. 17.

⁶ So Lightfoot. But it is not merely an ‘omission of the owl;’ the word *ἄγγελον*, applied by Josephus to the bird as an ominous ‘messenger,’ in

been inattentive to the strange effect of the alteration. That he was equitable in his judgments on heresiarchs, is more than can be maintained: at any rate, he troubles himself very little to enter into their points of view, and represents them, for the most part, simply as instruments of Satan¹; but this was a defect common enough in his time, and long afterwards. It is to be borne in mind, also, that in many cases we find him careful in measuring his statements, discriminating between degrees of evidence, even anxious to let his readers judge of his data. 'It is commonly said,' 'we have understood,' 'the tradition runs thus,' are phrases frequently prefixed to his statements². 'There is nothing like hearing the letters themselves, copied from records,' or 'nothing like hearing the writer himself³;' 'the statement commonly made is confirmed by the fact that⁴,' &c. 'Let any one judge as he pleases⁵' (about the story of the 'Thundering Legion'). 'It is fitting to subjoin short extracts by way of proof⁶.' 'I know not how it was that a fire broke out in the palace⁷.' 'I have found no written account of the dates of the early bishops of Jerusalem⁸.' 'We may conjecture that many martyrdoms took place all over the world' (under Marcus)⁹. 'I know that this anecdote may be thought fabulous, but it was attested at the time¹⁰.' He is careful to mention such writings of eminent men as have come to his own knowledge, and to refer his studious readers to the books themselves¹¹. He tells us of books as to the authors of which he has no conformity with a preceding passage, is made in the Eusebian quotation to mean an angel.

¹ E. g. H. E. iii. 27, iv. 7, v. 14.

² E. g. λόγος ἔχει, κατέχει, ii. 1, 7, 17, 22, iii. 11, 18, 32, 36, 38, vi. 28, 34; but such phrases do not *per se* imply doubt on his part (Hussey, Acad. Sermon. pref. p. xviii); ιστοροῦνται, ii. 25; φασί, iv. 29, vi. 9, vii. 17; ὡς ἡ παράδοσις περίεχει, iii. 1; μνημονεύουσιν, vii. 17; ἔλεγον, 'they told me,' vii. 18; λέγεται, vi. 5.

³ Ib. i. 13; iii. 32; iv. 23; vii. 23.

⁵ Ib. v. 5.

⁸ Ib. iv. 5.

¹¹ H. E. iv. 18, 26, 27.

⁶ Ib. iii. 36.

⁹ Ib. v. pref.

⁴ Ib. ii. 25.

⁷ Ib. viii. 6.

¹⁰ Mart. Pal. 9.

information¹: and in one case quotes largely from 'a certain writer².' He feels strongly the importance of accurate transcription³, and he can refrain from irrelevant digression⁴.

But (2) it may be asked whether Eusebius was intellectually competent to turn his stores of knowledge to the best account for the purposes of Church history. It must be admitted that although not devoid of the critical faculty, as is shewn by his remarks on Papias⁵, his judgment was decidedly inferior to his erudition. He cannot be severely blamed for accepting the authority of the Edessene documents about Abgar⁶, for catching at Philo's account of the Therapeutæ as a picture of Christian ascetics⁷, for not seeing the difficulties involved in one, at least, of his extracts from Hegesippus⁸, for accepting the story of the 'Thundering Legion'⁹, or for following Clement of Alexandria in his distinction of Cephas from St. Peter¹⁰, or for believing that the statue at Paneas represented our Lord¹¹. 'But the great fault of Eusebius,' says Professor Westcott, 'is a want of independent judgment: he writes under the influence of his last informant, and consequently his narrative is often confused and inconsistent¹².' Photius, who in one place describes him as 'not untrustworthy as to history, though not as to doctrine¹³,' elsewhere pronounces him 'deficient in *steadiness*¹⁴.' For instance, in regard to the Canon of the New Testament, he not only shows that he cannot make up his mind as to the authorship of the Apocalypse¹⁵, but uses 'spurious,' in one passage, as equivalent to 'disputed' books, and in another for books undoubtedly heretical¹⁶. As to chronology,—although he can detect a chronological flaw in the false 'Acts of

¹ H. E. v. 27.² Ib. v. 16.³ Ib. v. 20.⁴ Ib. vi. 33.⁵ Ib. iii. 39.⁶ Ib. i. 13.⁷ Ib. ii. 17.⁸ Ib. ii. 23.⁹ Ib. v. 5.¹⁰ Ib. i. 12.¹¹ Ib. vii. 18.¹² Westcott on the N. T. Canon, p. 411.¹³ Photius, *Biblioth.* 196.¹⁴ Ib. 13.¹⁵ E. g. H. E. iii. 25. His hesitation probably arose from his respect for the opinion of Dionysius, vii. 25.¹⁶ H. E. iii. 25, 31.

Pilate¹,—he ignores the chronological difficulties about the census of Cyrenius² and the insurrection of Theudas³: he dates the introduction of the standards with imperial ‘images’ into Jerusalem after the crucifixion instead of before it⁴: he refers to the time of our Lord’s ministry what Josephus said of a time preceding it⁵: assigns to that ministry, in one place, ‘not quite four years⁶,’ and in another seems to compress it into one⁷: makes the siege of Jerusalem follow immediately after the martyrdom of St. James the Just, of which event he cites two inconsistent accounts⁸: dates Pionius’s martyrdom in the second instead of the third century⁹, and the rise of the Helcesaites heresy in the third instead of the second¹⁰: and in one chapter gives passages from Dionysius referring to Valerian’s persecution, and then passages referring to the preceding persecution under Decius¹¹. Moreover, he carelessly cites Josephus as mentioning the tetrarchate of Lysanias along with that of Philip¹². He puts Vienne in the place of Lyons as the scene of the exile of Herod Antipas¹³. Holding, as it seems, that there were three Jameses, he cites Clement of Alexandria as saying that there were two¹⁴. He exaggerates, in one passage, Clement’s account of the composition of St. Mark’s Gospel, and quotes it correctly in another¹⁵. He acquiesces in the confusion between Philip the apostle and Philip the ‘evangelist¹⁶.’ He calls the second Apology of Justin, in one passage, the ‘first,’ having just before referred to it as the second¹⁷. He ascribes to Antoninus a document professedly by Marcus Aurelius¹⁸, and calls the latter the brother of the former¹⁹. He seems to antedate the heretical activity of Artemon²⁰; but this may be merely a case of ‘prolepsis.’ He seems to confound Ammonius the Neo-

¹ H. E. i. 9.² Ib. i. 5.³ Ib. ii. 11.⁴ Ib. ii. 6.⁵ Ib. i. 10.⁶ Ib.⁷ Ib. iii. 24.⁸ Ib. ii. 23.⁹ Ib. iv. 15.¹⁰ Ib. vi. 38.¹¹ Ib. vii. 11.¹² Ib. i. 9: see Reuterdahl, de Font. Eus. p. 13.¹³ H. E. i. 11.¹⁴ Ib. ii. 1.¹⁵ Ib. ii. 15; vi. 14.¹⁶ Ib. iii. 31.¹⁷ Ib. iv. 17, 16.¹⁸ Ib. iv. 12, 13.¹⁹ Ib. v. 5.²⁰ Ib. v. 28: comp. vii. 30.

Platonist with a Christian of the same name¹. He introduces, as referring to an Alexandrian sedition, a letter of Dionysius, which evidently refers to an Alexandrian pestilence². He seems to applaud those who voluntarily offered themselves for persecution³; whereas he had quoted the epistle of the Smyrnæan church, in the second century, condemning such an act⁴. He thus differs in some passages from authorities which he cites in others,—as also in regard to the dates of St. Mark's death⁵ and of the episcopate of Linus⁶. He substitutes declamation for exposition in his account of Saturninus and Basilides⁷. He is apt to tell his tale in a desultory and piecemeal fashion, which obscures instead of exhibiting its sequence and its landmarks. This is observable not only in regard to the formation of the New Testament Canon⁸, or the lives and writings of both the Clements⁹, or the progress of Montanism¹⁰, but even as to some leading points in the career of Origen¹¹. He does not appreciate, as his documents might have enabled him to do, the amount of authority on Cyprian's side in the question of heretics' baptism; and he is obscure as to Dionysius's view of the subject¹². There is also a want of proportion in his treatment of some subjects: one does not see why, having said so much about Montanism¹³, he should be so disappointingly brief and indistinct about Manicheism, which had risen up during his own boyhood¹⁴. Some of these flaws would probably have vanished from the History if he had given it a final and careful revision, which, it has been conjectured¹⁵,

¹ H. E. vi. 19.² Ib. vii. 21.³ Ib. vi. 12; Mart. Pal. 3.⁴ H. E. iv. 15. He might hold that his rule had its exceptions.⁵ H. E. ii. 24; v. 8.⁶ Ib. iii. 2; v. 6.⁷ Ib. ii. 7.⁸ Westcott on the N. T. Canon, p. 411. But his method of citing authorities as to the 'acknowledged' and 'disputed' books respectively has been thoroughly explained by Bp. Lightfoot in the 'Contemporary Review' for Jan. 1875.⁹ See H. E. iii. 16, 38; v. 11; vi. 13.¹⁰ Thus we have to read, chronologically, v. 18 before v. 16.¹¹ See H. E. vi. 8, 19, 23.¹² Ib. vii. 2, 3, 5, 7, 9.¹³ Ib. v. 16 sq.¹⁴ Ib. vii. 31. The usual date of Manes's preaching is about 270.¹⁵ Vales. on H. E. vi. 6; Heinichen, exc. 15. The 'Martyrs of Palestine'

he for some reason failed to do. Others may be thought characteristic, in various degrees, of the mental habits of the writer¹.

The style of the History has been a constant vexation to its readers. To say, as Photius says in reference to another work by Eusebius, that 'his diction is never pleasant nor clear²,' would be a verdict requiring but slight deduction. There are a few impressive passages, as the description of the Church's tranquil and majestic progress in the face of opposing heresies³,—of the agonies caused by a famine⁴,—of the joy with which the Christians welcomed the return of 'peace' and liberty⁵, which the martyrs of the recent persecution would have desired to see, and saw not,—but, he adds with solemn pathos, 'they, by hastening home, have secured what is far better.' It is right to add that Eusebius expresses himself like an unaffectedly religious man, accustomed to contemplate, with awe and thankfulness, the Divine judgments and the Divine mercies,—to see God's hand throughout the fortunes of His Church,—to recognize in a defence of the faith or a cessation of persecution the 'grace' or 'intervention' of 'our Saviour⁶.' He also speaks modestly of his own abilities⁷. But, as a rule, his narration is very deficient in attraction. The involved and overweighted sentences, the turgid affectations in phraseology, the frequent recurrence of vague and cloudy periphrasis, indicate a taste deficient in simplicity and dignity, and formed in a bad rhetorical school.

is apparently, as Bp. Lightfoot argues, an abridged form of a longer record extant in a Syriac version, and is 'plainly not complete as we have it.' The fragment given below at p. 279 may, he suggests, be part of the longer work. The *παλινοφδία* promised at the end of it must be found in viii. 17.

¹ He had a habit, it seems, of writing rapidly. An instance of his tendency to exaggeration will be found in Vit. Con. iv. 23.

² Photius, Bibl. 13. When Jerome says, 'Ecclesiasticam pulchrè Eusebii historiam texuit' (Ep. 84), we need not refer this to the style.

³ H. E. iv. 7.

⁴ Ib. ix. 8.

⁵ Ib. ix. 1; x. 1-3.

⁶ E. g. H. E. i. 1; ii. 14, 18; v. 21; viii. 1. 16. The greatest blemish of the book, in regard to Christian morality, is the commendation bestowed on a case of suicide; viii. 14.

⁷ H. E. x. 4.

And, on the whole, the style of the historian contrasts very unfavourably with the style of the documents which he has earned our perpetual gratitude by preserving. 'How inestimable,' says Dean Stanley, 'are the fragments of Hegesippus and the Epistle of the Church of Lyons, embedded in the rhetoric of Eusebius¹!' We may add, the Epistle of the Church of Smyrna,—the fragments of Dionysius of Corinth, of Caius, of Sarapion,—the vivid account of the rise of the Montanist fanatics,—the extracts from 'The Little Labyrinth' (now attributed to Hippolytus) on Theodotus and his 'God-denying apostasy²,'—the invaluable letters of Dionysius of Alexandria and of Philas,—the synodal epistle concerning Paul of Samosata.

But, in whatever respects Eusebius is surpassed by these older and simpler writers, whose language is to his as a picture to its frame, he does not seem to have been far behind them in a genuine desire to serve the cause of religion, and do something by his literary labours for the advancement of the kingdom of Christ. No reader of his History can ignore this: and no Christian ought to name him without cordially recognizing it in conjunction with his energy and industry in the performance of an arduous and sacred task. These are merits which, in spite of literary defects, theological errors, and personal faults, have secured to Eusebius of Cæsarea a high place among the great benefactors of Christendom,—among the great benefactors of mankind.

¹ Stanley on the Eastern Church, p. lvi. Archdeacon Evans, in his vivid and beautiful 'Biography of the Early Church,' says of the History, 'This noble pile stands as a Westminster Abbey in the region of sacred literature, crowded with the remains of the worthies of former days;' vol. i. p. 10.

² See H. E. v. 28.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ Α΄.

CAP. I.

Τίς ἡ τῆς ἐπαγγελίας ὑπόθεσις.

ΤΑΣ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων διαδοχὰς, σὺν καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ εἰς ἡμᾶς διηνυσμένοις χρόνοις, ὅσα τε καὶ πηλίκᾳ πραγματευθῆναι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν λέγεται, καὶ ὅσοι ταύτης διαπρεπῶς ἐν ταῖς μάλιστα ἐπισημοτάταις παροικίαις ἠγήσαντό τε καὶ προέστησαν, ὅσοι τε κατὰ γενεὰν ἐκάστην ἀγράφως ἢ καὶ διὰ συγγραμμάτων τὸν θεῖον ἐπρέσβευσαν λόγον, τίνες τε καὶ ὅσοι καὶ ὀπηνίκα νεωτεροποιίας ἰμέρω, πλάνης εἰς ἔσχατον ἐλάσαντες, ψευδωνύμου γνώ- 1 Tim. vi. 20. σεως εἰσηγητὰς ἑαυτοὺς ἀνακεκηρύχασιν, ἀφειδῶς οἷα λύκοι βαρεῖς τὴν Χριστοῦ ποίμνην ἐπεντρίβοντες· προσέτι τούτοις καὶ τὰ παραντίκα τῆς κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς τὸ 2 πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος περιελθόντα· ὅσα τε αὖ καὶ ὅποια καὶ καθ' οὓς χρόνους πρὸς τῶν ἐθνῶν ὁ θεῖος πεπολέμηται λόγος, καὶ πηλίκῳ κατὰ καιροὺς τὸν δι' αἵματος καὶ βασάνων ὑπὲρ αὐτοῦ

διεξήλθον ἀγῶνα, τὰ τ' ἐπὶ τούτοις καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς μαρ-
 τύρια, καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσιν ἱλεω καὶ εὐμενῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 ἀντίληψιν γραφῇ παραδοῦναι προηρημένος, οὐκ ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ
 πρώτης ἄρξομαι τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
 τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας. Ἀλλὰ μοι συγγνώμην ἥδη
 εὐγνωμόνων ἐντεῦθεν ὁ λόγος αἰτεῖ, μείζονα ἢ καθ' ἡμετέραν
 δύναμιν ὁμολογῶν εἶναι, τὴν ἐπαγγελίαν ἐντελῇ καὶ ἀπαράλει-
 πτον ὑποσχέσιν. Ἐπεὶ καὶ πρῶτοι νῦν τῆς ὑποθέσεως ἐπι-
 βάντες οἶά τινα ἐρήμην καὶ ἀτριβῇ ἰέναι ὁδὸν ἐγχειροῦμεν,
 Θεὸν μὲν ὁδηγὸν καὶ τὴν τοῦ Κυρίου συνεργὸν στήσιν εὐχό-
 μενοι δύναμιν, ἀνθρώπων γε μὴν οὐδαμῶς εὔρεῖν οἰοί τε ὄντες
 ἔχνη γυμνὰ τὴν αὐτὴν ἡμῖν προωδευκότων ὁδὸν, μὴ ὅτι σμικρὰς
 αὐτὸ μόνον προφάσεις, δι' ὧν ἄλλος ἄλλως ὧν διηυνάσῃ χρό-
 νων μερικὰς ἡμῖν καταλελοίπασι διηγῇσεις, πόρρωθεν, ὥσπερ ἐλ-
 πυρσοὺς, τὰς ἐαυτῶν προανατείνοντες φωνὰς, καὶ ἄνωθ' ἐκ ποθεν
 ὥσπερ ἐξ ἀπόπτου καὶ ἀπὸ σκοπιᾶς βοῶντες, καὶ διακελευ-
 3 ὁμενοι ἢ χρῆ βαδίζειν, καὶ τὴν τοῦ λόγου πορείαν ἀπλανῶς καὶ
 ἀκινδύνως εὐθύνειν. Ὅσα τοίνυν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν
 λυσιτελεῖν ἡγοῦμεθα, τῶν αὐτοῖς ἐκείνοις σποράδην μνημονευ-
 θεντων ἀναλεξάμενοι, καὶ ὥς ἂν ἐκ λογικῶν λειμῶνων τὰς ἐπι-
 τηδεῖους αὐτῶν τῶν πάλαι συγγραφέων ἀπανθισάμενοι φωνὰς,
 δι' ὑφήγησεως ἱστορικῆς πειρασόμεθα σωματοποιῆσαι· ἀγα-
 πῶντες, εἰ καὶ μὴ ἀπάντων, τῶν γοῦν μάλιστα διαφανεστάτων
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἀποστόλων τὰς διαδοχὰς κατὰ τὰς διαπρε-
 πούσας ἔτι καὶ νῦν μνημονευόμενας ἐκκλησίας, ἀνασωσαίμεθα.
 Ἀναγκαιότατα δέ μοι πονεῖσθαι τὴν ὑπόθεσιν ἡγοῦμαι, ὅτι
 μηδένα πω εἰς δεῦρο τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων διέγνω
 περὶ τοῦτο τῆς γραφῆς σπουδὴν πεποιημένον τὸ μέρος. Ἐλ-
 πίξω δ' ὅτι καὶ ὠφελιμωτάτῃ τοῖς φιλοτίμως περὶ τὸ χρη-
 στομαθὲς τῆς ἱστορίας ἔχουσιν ἀναφανήσεται. Ἦδη μὲν οὖν
 τούτων καὶ πρότερον, ἐν οἷς διευτυπωσάμην χρονικοῖς κανόσιν,
 ἐπιτομὴν κατεστησάμην. Πληρεστάτην δ' οὖν ὅμως αὐτῶν ἐπὶ
 τοῦ παρόντος ὁρμήθην τὴν ἀφήγησιν ποιήσασθαι. Καὶ ἄρξεται
 γέ μοι ὁ λόγος, ὥς ἔφην, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα Χριστὸν
 ἐπινοουμένης ὑψηλοτέρας τε καὶ κρείττονος ἢ κατὰ ἀνθρω-
 πον οἰκονομίας τε καὶ θεολογίας. Καὶ γὰρ οὖν τὸν γραφῇ

μέλλοντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑφηγήσεως παραδώσειν τὴν ἱστορίαν, ἄνωθεν ἐκ πρώτης τῆς κατ' αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ὅτι περ ἐξ αὐτοῦ καὶ προσωινμίας ἡξιώθημεν, θειοτέρας ἢ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς πολλοῖς οἰκονομίας, ἀναγκαῖον ἂν εἶη κατάρξασθαι.

CAP. II.

4

Ἐπιτομή κεφαλαιώδης περὶ τῆς κατὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν προϋπάρξεώς τε καὶ θεολογίας.

Διττοῦ δὲ ὄντος τοῦ κατ' αὐτὸν τρόπου, καὶ τοῦ μὲν σώματος ἰοικότος κεφαλῇ, ἣ Θεὸς ἐπινοεῖται, τοῦ δὲ ποσὶ παραβαλλομένου, ἣ τὸν ἐν ἡμῖν ἄνθρωπον ὁμοιοπαθῇ τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἔνεκεν ὑπέδν σωτηρίας, γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἐντεῦθεν ἐντελής ἡ τῶν ἀκολούθων ὑπόθεσις, εἰ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας ἀπάσης ἀπὸ τῶν κεφαλαιωδεσμάτων καὶ κυριωμάτων τοῦ λόγου τὴν ὑφήγησιν ποιησαίμεθα. Ταύτη δὲ ἤδη καὶ τῆς Χριστιανῶν ἀρχαιότητος τὸ παλαιὸν ὁμοῦ καὶ θεοπρεπές, τοῖς νέαν αὐτὴν καὶ ἐκτετοπισμένην, χθὲς καὶ οὐ πρότερον φανείσαν, ὑπολαμβάνουσιν, ἀναδειχθήσεται.

Γένους μὲν οὖν καὶ ἀξίας, αὐτῆς τε οὐσίας τῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ φύσεως, οὗτις ἂν εἰς ἑκφρασιν αὐτάρκης γένοιτο λόγος. Ἐκὶ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ θεῖον ἐν προφητείαις,

Τὴν γενεὰν αὐτοῦ,
φησὶ,
τίς διηγῆσεται;

Isa. liiii. 8.

Ὅτι δὴ οὔτε τὸν Πατέρα τις ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὔτ' αὖ τὸν Υἱόν τις γνώη ποτὲ κατ' ἀξίαν, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ· τό τε φῶς τὸ προκόσμιον καὶ τὴν πρὸ αἰώνων νοερὰν καὶ οὐσιώδη σοφίαν, τὸν τε ζῶντα καὶ ἐν ἀρχῇ παρὰ τῷ Πατρὶ τυγχάνοντα Θεὸν Λόγον, τίς ἂν πλὴν τοῦ Πατρὸς καθαρῶς ἐννοήσῃ, πρὸ πάσης κτίσεως καὶ δημιουργίας ὁρῶμένης τε καὶ ἀοράτου, τὸ πρῶτον καὶ μόνον τοῦ Θεοῦ γέννημα, τὸν τῆς κατ'

Mat. xi. 27.

οὐρανὸν λογικῆς καὶ ἀθανάτου στρατιᾶς ἀρχιστράτηγον, τὸν τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελον, τὸν τῆς ἀρρήτου γνώμης τοῦ Πα-
 5 τρὸς ὑπουργὸν, τὸν τῶν ἀπάντων σὺν τῷ Πατρὶ δημιουργὸν, τὸν δεύτερον μετὰ τὸν Πατέρα τῶν ὅλων αἴτιον, τὸν τοῦ Θεοῦ Παῖδα γνήσιον καὶ μονογενῆ, τὸν τῶν γεννητῶν ἀπάντων Κύριον καὶ Θεὸν καὶ βασιλέα, τὸ κῦρος ὁμοῦ καὶ τὸ κράτος αὐτῇ θεότητι καὶ δυνάμει καὶ τιμῇ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑποδε-
 δεγμένον, ὅτι δὴ κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ μυστικὰς τῶν γραφῶν θεολογίας,

John i. 1, 3. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.

Τοῦτό τοι καὶ ὁ μέγας Μωϋσῆς, ὡς ἂν προφητῶν ἀπάντων παλαιότατος, θείῳ πνεύματι τὴν τοῦ παντὸς οὐσίωσιν τε καὶ διακόσμησιν ἀπογράφων, τὸν κοσμοποιὸν καὶ δημιουργὸν τῶν ὅλων, αὐτῷ δὴ τῷ Χριστῷ, καὶ οὐδὲ ἄλλῃ ἢ τῷ θείῳ δηλαδὴ καὶ πρωτογόνῳ ἑαυτοῦ Λόγῳ τὴν τῶν ὑποβεβηκότων ποιήσιν παραχωροῦντα διδάσκει, αὐτῷ τε κοινολογούμενον ἐπὶ τῆς ἀν-
 θρωπογονίας.

Gen. i. 26.

Εἶπε γάρ,

φῆσιν,

ὁ Θεὸς, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

Ταύτην δὲ ἐγγυᾶται τὴν φωνὴν προφητῶν ἄλλος, ᾧδὲ πως ἐν ὕμνοις θεολογῶν·

Ps. xxxii.
 LXX. (xxxiii.
 A. V.) 9.

Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.

Τὸν μὲν Πατέρα καὶ ποιητὴν εἰσάγων ὡς ἂν πανηγερόνα, βασιλικῷ νεύματι προστάττοντα· τὸν δὲ τούτῳ δευτερεύοντα θείου Λόγον, οὐχ ἕτερον τοῦ πρὸς ἡμῶν κηρυττομένου, ταῖς πα-
 τρικαῖς ἐπιτάξεσιν ὑπουργοῦντα. Τοῦτον καὶ οἱ ἀπὸ τῆς πρώτης ἀνθρωπογονίας πάντες, ὅσοι δὴ δικαιοσύνη καὶ θεοσεβείας ἀρετῇ διαπρέψαι λέγονται, ἀμφί τε τὸν μέγαν θεράποντα Μωϋσέα, καὶ πρό γε αὐτοῦ πρῶτος Ἀβραὰμ, τούτου τε οἱ παῖδες, καὶ ὅσοι μετέπειτα δίκαιοι πεφῆνασι καὶ προφήται, καθαροῖς διανοίας ὅμμασι φαντασθέντες, ἔγνωσαν τε καὶ οἶα Θεοῦ Παιδὶ τὸ προ-
 σῆκον ἀπένειμαν σέβας. Αὐτὸς δὲ οὐδαμῶς ἀπορραθυμῶν τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσεβείας, διδάσκαλος τοῖς πᾶσι τῆς πατρικῆς καθ-

ίσταται γνώσεως. Ὡφθαι γοῦν Κύριος ὁ Θεὸς ἀνείρηται οἰά-
τις κοινὸς ἄνθρωπος τῷ Ἀβραάμ καθημένῳ παρὰ τὴν δρῦν
τὴν Μαμβρῇ. Ὁ δ' ὑποπεσὼν αὐτίκα καίτοιγε ἄνθρωπον
ὀφθαλμοῖς ὁρῶν, προσκυνεῖ μὲν ὡς Θεόν, ἱκετεύει δὲ ὡς ὁ
Κύριον. Ὁμολογεῖ τε μὴ ἀγνοεῖν ὅστις εἴη, ῥήμασιν αὐτοῖς
λέγων·

Κύριε ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις κρίσιν;

Gen. xviii. 25.

Εἰ γὰρ μηδεὶς ἐπιτρέποι λόγος τὴν ἀγέννητον καὶ ἄτρεπτον
οὐσίαν Θεοῦ τοῦ παιτοκράτορος εἰς ἀνδρὸς εἶδος μεταβάλλειν,
μὴ δ' αὖ γεννητοῦ μηδενὸς φαντασίᾳ τὰς τῶν ὁρῶντων ὄψεις
ἐξαπατᾶν, μηδὲ μὴν ψευδῶς τὰ τοιαῦτα πλάττεσθαι τὴν γρα-
φὴν, Θεὸς καὶ Κύριος ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν καὶ ποιῶν κρί-
σιν ἐν ἀνθρώπῳ ὁρώμενος σχήματι, τίς ἂν ἕτερος ἀναγορεύοιτο,
εἰ μὴ φάναι θέμις τὸ πρῶτον τῶν ὅλων αἴτιον, ἢ μόνος ὁ προὖν
αὐτοῦ Λόγος; περὶ οὗ καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀνείρηται,

Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτοὺς, καὶ ἐρρύσατο αὐ- Ps. cvī. (cvii.)
τοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. 20.

Τοῦτον δεύτερον μετὰ τὸν Πατέρα Κύριον σαφέστατα Μωϋ-
σῆς ἀναγορεύει λέγων·

Ἐβρεξε Κύριος ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου. Gen. xix. 24.

Τοῦτον καὶ τῷ Ἰακώβ αὐθις ἐν ἀνδρὸς φανέντᾳ σχήματι,
Θεὸν ἢ θείᾳ προσαγορεύει γραφῇ, φάσκοντα τῷ Ἰακώβ·

Οὐκέτι κληθήσεται τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά Ib. xxxii. 28.
σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ.

Ὅτε καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου εἶδος
Θεοῦ, λέγων,

Εἶδον γὰρ τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθῃ ἡ Ib. 30.
ψυχὴ μου.

Καὶ μὴν οὐδ' ὑποβεβηκότων ἀγγέλων καὶ λειτουργῶν Θεοῦ
τὰς ἀναγραφείσας θεοφανείας ὑπονοεῖν θέμις. Ἐπειδὴ καὶ
τούτων ὅταν τις ἀνθρώποις παραφαίνηται, οὐκ ἐπικρύπτεται ἡ
γραφὴ, ὀνομαστὶ οὐ Θεόν, οὐδὲ μὴν Κύριον, ἀλλ' ἀγγέλους
χρηματίσαι λέγουσα, ὡς διὰ μυρίων μαρτυριῶν πιστώσασθαι
ῥάδιον. Τοῦτον καὶ Μωϋσεὺς διάδοχος Ἰησοῦς, ὡς ἂν τῶν

οὐρανίων ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων τῶν τε ὑπερκοσμίων δυνάμεων ἡγούμενον, καὶ ὥσανει τοῦ Πατρὸς ὕπαρχον, τὰ δευτερεῖα τῆς κατὰ πάντων βασιλείας τε καὶ ἀρχῆς ἐμπειπιστευμένον, ἀρχιστράτηγον δυνάμεως Κυρίου ὀνομάζει, οὐκ ἄλλως αὐτὸν ἢ αὐθις ἐν ἀνθρώπου μορφῇ καὶ σχήματι θεωρήσας. Γέγραπται γοῦν·

Jos. v. 13 sq. Καὶ ἐγενήθη ὡς ἦν Ἰησοῦς ἐν Ἱεριχῷ, καὶ ἀναβλέψας ὁρᾷ ἄνθρωπον ἐστηκότα κατέναντι αὐτοῦ. Καὶ ἡ ῥομφαία ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ προσελθὼν Ἰησοῦς, εἶπεν, Ἡμέτερος εἶ, ἢ τῶν ὑπεναντίων; καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου νυνὶ παραγέγονα. Καὶ Ἰησοῦς ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Δέσποτα, τί προστάσεις τῷ σῷ οἰκέτῃ; καὶ εἶπεν ὁ ἀρχιστράτηγος Κυρίου πρὸς 7 Ἰησοῦν, Λύσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἔστηκας, τόπος ἅγιός ἐστιν.

Ἔνθα καὶ ἐπιστήσεις ἀπὸ τῶν αὐτῶν ῥημάτων, ὅτι μὴ ἕτερος οὗτος εἶη τοῦ καὶ Μωϋσεὶ κεχρηματικότης. Ὅτι δὴ αὐτοῖς ῥήμασι καὶ ἐπὶ τῷδε φησὶν ἡ γραφή·

Exod. iii. 4 sq. Ὡς δὲ εἶδε Κύριος ὅτι προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν Κύριος ἐκ τοῦ βάτου λέγων, Μωϋσῆ, Μωϋσῆ· ὁ δὲ εἶπε, Τί ἐστι; καὶ εἶπε, Μὴ ἐγγίσῃς ὧδε· λῦσον τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἔστηκας ἐπ' αὐτοῦ, γῆ ἁγία ἐστί. Καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ Θεὸς Ἰακώβ.

Καὶ ὅτι γέ ἐστιν οὐσία τις προκόσμιος ζῶσα καὶ ὑφεστῶσα, ἢ τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ τῶν ὄλων εἰς τὴν τῶν γεννητῶν ἀπάντων δημιουργίαν ὑπηρετησαμένη, Λόγος Θεοῦ καὶ σοφία χρηματίζουσα, πρὸς ταῖς τεθειμέναις ἀποδείξεσιν, ἔτι καὶ αὐτῆς ἐξ ἰδίου προσώπου τῆς σοφίας ἐπακοῦσαι πάρεστι, διὰ Σολομῶντος λευκότερα ὧδέ πως τὰ περὶ ἑαυτῆς μυσταγωγούσης·

Prov. viii. 12, 15, 16. Ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλὴν καὶ γνῶσιν, καὶ ἔννοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην· δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύνην· δι' ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται, καὶ τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς.

Οἷς ἐπιλέγει·

1b. 22-25, 27, 28, 30, 31. Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με ἐν ἀρχῇ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδραστήναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γενᾶ με. Ἡνῖκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν, συμπάρημην αὐτῷ, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ὑπ' οὐρανὸν, ἤμην παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα.

Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρεν. Καθημέραν δὲ ἡδφραινόμην ἐνώπιον αὐτοῦ ■
ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ἡδφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας.

Ὅτι μὲν οὖν προῆν, καὶ τισὶν εἰ καὶ μὴ τοῖς πᾶσιν ὁ θεῖος
Λόγος ἐπεφαίνετο, ταῦθ' ἡμῖν ὡς ἐν βραχέσιν εἰρήσθω.

Τί δὴ οὖν οὐχὶ καθάπερ τανῦν, καὶ πάλαι πρότερον εἰς πάν-
τας ἀνθρώπους καὶ πᾶσιν ἔθνεσιν ἐκηρύττετο, ὧδε ἂν γένοιτο
πρόδηλον. Οὐκ ἦν πω χωρεῖν οἶός τε τὴν τοῦ Χριστοῦ πάν-
σοφον καὶ πανάρετον διδασκαλίαν ὁ πάλαι τῶν ἀνθρώπων βίος.
Εὐθὺς μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ μετὰ τὴν πρώτην ἐν μακαρίοις ζωὴν ὁ
πρῶτος ἄνθρωπος, ἦττον τῆς θείας ἐντολῆς φροντίσας, εἰς του-
τοῦ τὸν θνητὸν καὶ ἐπίκηρον βίον καταπέπτωκε, καὶ τὴν ἐπά-
ρατον ταυτηνὴ γῆν τῆς πάλαι ἐνθέου τρυφῆς ἀντικατηλλάξατο.
Οἷτε ἀπὸ τούτου τὴν καθ' ἡμᾶς σύμπασαν πληρώσαντες, πολὺν
χείρους ἀναφανέντες ἐκτὸς ἐνός που καὶ δευτέρου, θηριώδη τινὰ
τρόπον καὶ βίον ἀβίωτον ἐπανήρηντο· ἀλλὰ καὶ οὔτε πόλιν
οὔτε πολιτείαν, οὐ τέχνας, οὐκ ἐπιστήμας ἐπὶ νῦν ἐβάλλοντο,
νόμων τε καὶ δικαιωμάτων, καὶ προσέτι ἀρετῆς καὶ φιλοσοφίας
οὐδὲ ὀνόματος μετείχον. Νομάδες δὲ ἐπ' ἐρημίας οἶά τινες ἄγριοι
καὶ ἀπηνεῖς διήγον, τοὺς μὲν ἐκ φύσεως προσήκοντας λογισμοὺς,
τά τε λογικὰ καὶ ἡμερα τῆς ἀνθρώπων ψυχῆς σπέρματα αὐτο-
προαιρέτου κακίας ὑπερβολῇ διαφθείροντες, ἀνοσιουργίαις δὲ πά-
σαις ὅλους σφᾶς ἐκδεδωκότες, ὡς τοτὲ μὲν ἀλληλοφθορεῖν, τοτὲ
δὲ ἀλληλοκτονεῖν, ἄλλοτε δὲ ἀνθρωποβορεῖν, θεομαχίας τε καὶ
τὰς παρὰ τοῖς πᾶσι βοωμένας γιγαντομαχίας ἐπιτολμᾶν, καὶ γῆν
μὲν ἐπιτειχίζειν οὐρανῷ διανοεῖσθαι, μανίᾳ δὲ φρονήματος ἐκ-
τόπου αὐτὸν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν πολεμεῖν παρασκευάζεσθαι.
Ἐφ' οἷς τοῦτον ἑαυτοὺς ἄγουνσι τὸν τρόπον κατακλυσμοῖς αὐ-
τοὺς καὶ πυρπολήσεσιν ὥσπερ ἀγρίαν ὕλην κατὰ πάσης τῆς
γῆς κεχυμένην, Θεὸς ὁ πάντων ἔφορος μετῇι, λιμοῖς τε θ
συνεχέσι καὶ λοιμοῖς, πολέμοις τε αὖ καὶ κεραυνῶν βολαῖς ἄν-
ωθεν αὐτοὺς ὑπετέμνετο, ὥσπερ τινὰ δεινὴν καὶ χαλεπωτάτην
νόσον ψυχῶν, πικροτέροις ἀνέχων τοῖς κολαστηρίοις. Τότε μὲν
οὖν, ὅτε δὴ καὶ πολὺς ἦν ἐπικεχυμένος ὀλίγον δεῖν κατὰ πάντων
ὁ τῆς κακίας κόρος, οἶα μέθης δεινῆς τὰς ἀπάντων σχεδὸν
ἀνθρώπων ἐπισκιάζουσης καὶ ἐπισκοτούσης ψυχὰς, ἢ πρωτογο-
νος καὶ πρωτόκτιστος τοῦ Θεοῦ Σοφία, καὶ αὐτὸς ὁ προὖν

Λόγος, φιλανθρωπίας ὑπερβολῇ, τοτὲ μὲν δι' ὀπτασίας ἀγγέλων τοῖς ὑποβεβηκόσι, τοτὲ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ οἷα Θεοῦ δύναμις σωτήριος, ἐνὶ που καὶ δευτέρῳ τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν, οὐκ ἄλλως ἢ δι' ἀνθρώπου μορφῆς, ὅτι μὴδ' ἑτέρως ἦν δυνατὸν, αὐτοῖς ὑπεφαίνετο. Ὡς δ' ἤδη διὰ τούτων τὰ θεοσεβείας σπέρματα εἰς πλῆθος ἀνδρῶν καταβέβλητο, ὅλον τε τὸ ἔθνος ἐπὶ γῆς θεοσεβείᾳ προσανέχον ἀνέκαθεν ἐξ Ἑβραίων ὑπέστη τοῦτο, τούτοις μὲν ὥσανεὶ πλήθειςιν ἔτι ταῖς παλαιαῖς ἀγωγαῖς ἐκ-δεδηγημένοις, διὰ προφήτου Μωϋσέως εἰκόνας καὶ σύμβολα σαββάτου τινὸς μυστικοῦ καὶ περιτομῆς, ἐτέρων τε νοητῶν θεωρημάτων εἰσαγωγὰς, ἀλλ' οὐκ αὐτὰς ἐναργεῖς παρεδίδου τὰς μυσταγωγίας. Ὡς δὲ τῆς παρὰ τούτοις νομοθεσίας βοωμένης, καὶ πνοῆς δίκην εὐδόους εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους διαδιδομένης, ἤδη τότε ἐξ αὐτῶν καὶ τοῖς πλείοσι τῶν ἔθνων διὰ τῶν πανταχόσε νομοθετῶν τε καὶ φιλοσόφων ἡμέρωτο τὰ φρονήματα, τῆς ἀγρίας καὶ ἀπηνοῦς θηριωδίας ἐπὶ τὸ πρᾶον μεταβεβλημένης, ὥς καὶ εἰρήνην βαθεῖαν φιλίας τε καὶ ἐπιμιξίας πρὸς ἀλλήλους ἔχειν, τηνικαῦτα πᾶσι δὴ λοιπὸν ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσιν, ὥς ἂν προωφελημένοις καὶ ἤδη τυγχάνουσιν

10 ἐπιτηδεύουσιν πρὸς παραδοχὴν τῆς τοῦ Πατρὸς γνώσεως, ὁ αὐτὸς δὴ πάλιν ἐκεῖνος ὁ τῶν ἀρετῶν διδάσκαλος, ὁ ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς τοῦ Πατρὸς ὑπουργός, ὁ θεῖος καὶ οὐράνιος τοῦ Θεοῦ Λόγος, δι' ἀνθρώπου κατὰ μὴδὲν σώματος οὐσίᾳ τὴν ἡμετέραν φύσιν διαλλάττοντος, ἀρχομένης τῆς Ῥωμαίων βασιλείας ἐπιφανεῖς, τοιαῦτα ἔδρασέ τε καὶ πέπονθεν, οἷα ταῖς προφητεῖαις ἀκόλουθα ἦν, ἀνθρωπον ὁμοῦ καὶ Θεὸν ἐπιδημήσειν τῷ βίῳ παραδόξων ἔργων ποιητὴν, καὶ τοῖς πᾶσιν ἔθνεσι διδάσκαλον τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσεβείας ἀναδειχθήσεσθαι, τό τε παράδοξον αὐτοῦ τῆς γενέσεως καὶ τὴν καινὴν διδασκαλίαν καὶ τῶν ἔργων τὰ θαύματα, ἐπὶ τε τούτοις τοῦ θανάτου τὸν τρόπον, τὴν τε ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν τὴν εἰς οὐρανούς ἔνθεον ἀποκατάστασιν αὐτοῦ προκηρυττούσαις. Τὴν γοῦν ἐπὶ τέλει βασιλείαν αὐτοῦ Δανιὴλ ὁ προφήτης θείῳ πνεύματι συνορῶν, ᾧδὲ πη ἔθεοφορεῖτο, ἀνθρωπινώτερον τὴν θεοπτίαν ὑπογράφων.

Dan. vii. 9, 10. Ἐθεώρουν γάρ,

φησὶν,

ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο. Καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ὥσεί χιῶν λευκόν, καὶ ἡ θρίξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὥσεί ἔριον καθαρόν. Ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ πυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον· ποταμὸς πυρός εἰλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλιαι χιλιάδες ἐλειτουργοῦν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρειστῆκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἡνέφχθησαν.

Καὶ ἑξῆς·

Ἐθεώρουν,

Dan. vii. 13.

φησὶ,

καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὥσεί υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, γλῶσσαι, αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρέλεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρῆσεται.

Ταῦτα δὲ σαφῶς οὐκ ἐφ' ἑτερον, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἡμέτερον Σωτῆρα τὸν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, Θεὸν Λόγον ἀναφέροιο ἂν, υἱὸν ἀνθρώπου διὰ τὴν ὑστάτην ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ χρηματίζοντα. Ἀλλὰ γὰρ ἐν οἰκείοις ὑπομνήμασι τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητικὰς ἐκλογὰς συναγαγόντες, ἀποδεικτικώτερόν τε τὰ περὶ αὐτοῦ δηλούμενα ἐν 11 ἑτέροις συστήσαντες, τοῖς εἰρημένοις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκεσθυσόμεθα.

CAP. III.

Ὡς καὶ τὸ Ἰησοῦ ὄνομα, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ Χριστοῦ, ἔγνωστό τε ἀνέκαθεν καὶ τετίμητο παρὰ τοῖς θεσπεσίοις προφήταις.

Ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ τοῦνομα τοῦ τε Ἰησοῦ καὶ δὴ καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ παρ' αὐτοῖς τοῖς πάλαι θεοφιλέσι προφήταις τετίμητο, ἤδη καιρὸς ἀποδεικνύναι. Σεπτὸν ὥς ἐνὶ μάλιστα καὶ ἐνδοξον τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα πρῶτος αὐτὸς γνωρίσας Μωϋσῆς, τύπους οὐρανίων καὶ σύμβολα, μυστηριώδεις τε εἰκόνας ἀκολούθως χρησμοῦ φήσαντι αὐτῷ,

Ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει, Exod. xxv. 40.

παραδιδούς, ἀρχιερέα Θεοῦ, ὡς ἐνὴν μάλιστα δυνατὸν, ἀνθρωπον ἐπιφημίσας, τοῦτον Χριστὸν ἀναγορεύει. Καὶ ταύτη γε τῇ κατὰ τὴν ἀρχιερωσύνην ἀξία, πᾶσαν ὑπερβαλλούσῃ παρ' αὐτῷ τὴν ἐν ἀνθρώποις προεδρίαν, ἐπὶ τιμῇ καὶ δόξῃ τὸ τοῦ Χριστοῦ περιτίθῃσιν ὄνομα. Οὕτως ἄρα τὸν Χριστὸν θεῖόν τι χρῆμα ἡπίστατο. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ τὴν τοῦ Ἰησοῦ προσηγορίαν εὖ μάλα πνεύματι θείῳ προῦδων, πάλιν τινὸς ἐξαιρέτου προνομίας καὶ ταύτην ἀξιοῖ. Οὐποτε γοῦν πρότερον ἐκφωνηθὲν εἰς ἀνθρώπους πρὶν ἢ Μωϋσέα γνωσθῆναι τὰ τοῦ Ἰησοῦ πρόσρημα, τούτῳ Μωϋσῆς πρώτῳ καὶ μόνῳ περιτίθῃσιν, ὃν κατὰ τύπον αὐθις καὶ σύμβολον ἔγνω μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν διαδεξόμενον τὴν κατὰ πάντων ἀρχήν. Οὐ πρότερον γοῦν τὸν αὐτοῦ διάδοχον τῇ τοῦ Ἰησοῦ κεχρημένον προσηγορίᾳ, ὀνόματι δὲ ἐτέρῳ τῷ Αὐσῇ, ὅπερ οἱ γεννήσαντες αὐτῷ τέθινται, καλούμενον, Ἰησοὺν αὐτὸς ἀναγορεύει, γέρας ὥσπερ τίμιον παντὸς πολὺ μείζον βασιλικῷ διαδήματος, τοῦνομα αὐτῷ δωρούμενος, ὅτι δὴ καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν εἰκόνα ἔφερε, τοῦ μόνου μετὰ Μωϋσέα καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς δι' ἐκείνου παραδοθείσης συμβολικῆς λατρείας, τῆς ἀληθοῦς καὶ καθαρωτάτης εὐσεβείας τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένον. Καὶ Μωϋσῆς μὲν ταύτῃ πῃ δυσὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ἀρετῇ καὶ δόξῃ παρὰ πάντα

12 τὸν λαὸν προφέρουσιν ἀνθρώποις, τῷ μὲν ἀρχιερεῖ, τῷ δὲ μετ' αὐτὸν ἡγησομένῳ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσηγορίαν ἐπὶ τιμῇ τῇ μεγίστῃ περιτέθεται. Σαφῶς δὲ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα προφήται, ὀνομαστὶ τὸν Χριστὸν προαναφωνοῦσιν, ὁμοῦ τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι κατ' αὐτοῦ συσκευὴν τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν τῶν ἔθνων δι' αὐτοῦ κλήσιν προμαρτυρόμενοι. Τοτὲ μὲν ᾧδὲ πως Ἱερεμίας λέγων·

Lam. iv. 20. Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν, Χριστὸς Κύριος, συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν· οὐ εἶπαμεν ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσι.

Τοτὲ δὲ ἀμυχανῶν Δαβὶδ, διὰ τούτων·

Ps. ii. 1, 2. ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό, κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.

Οἷς ἐξῆς ἐπιλέγει ἐξ αὐτοῦ δὴ προσώπου τοῦ Χριστοῦ·

Κύριος εἶπε πρὸς με, Υἱὸς μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Ps. ii. 7, 8.
 Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν
 κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Οὐ μόνους δὲ ἄρα τοὺς ἀρχιερωσύνη τετιμημένους, ἐλαίῳ
 σκευαστῶ τοῦ συμβόλου χριομένους ἔνεκα, τὸ τοῦ Χριστοῦ
 κατεκόσμει παρ' Ἑβραίοις ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλέας, οὓς
 καὶ αὐτοὺς νεύματι θείῳ προφήται χρίοντες, εἰκονικούς τινας
 χριστοὺς ἀπειργάζοντο. Ὅτι δὴ καὶ αὐτοὶ, τῆς τοῦ μόνου καὶ
 ἀληθοῦς Χριστοῦ τοῦ κατὰ πάντων βασιλεύοντος θείου Λόγου
 βασιλικῆς καὶ ἀρχικῆς ἐξουσίας τοὺς τύπους δι' ἑαυτῶν ἔφερον.
 Ἦδη δὲ καὶ αὐτῶν τῶν προφητῶν τινὰς διὰ χρίσματος χρι-
 στοὺς ἐν τύπῳ γεγονέναι παρειλήφαμεν· ὥς τούτους ἅπαντας
 τὴν ἐπὶ τὸν ἀληθῆ Χριστὸν, τὸν ἔνθεον καὶ οὐράνιον Λόγον,
 ἀναφορὰν ἔχειν, μόνον ἀρχιερέα τῶν ὅλων καὶ μόνον ἀπάσης
 κτίσεως βασιλέα, καὶ μόνον προφητῶν ἀρχιπροφήτην τοῦ Πα-
 τρὸς τυγχάνοντα. Τούτου δ' ἀπόδειξις, τὸ μηδένα πω τῶν
 πάλοι διὰ τοῦ συμβόλου κεχρισμένων, μήτε ἱερέων μήτε βασι-
 λέων, μήτε μὴν προφητῶν, τοσαύτην ἀρετῆς ἐνθέου δύναμιν
 κτήσασθαι, ὅσην ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ μόνος καὶ
 ἀληθινὸς Χριστὸς ἐπιδέδεικται. Οὐδεὶς γέ τοι ἐκείνων καίπερ
 ἀξιώματι καὶ τιμῇ ἐπὶ πλείσταις ὅσαις γενεαῖς παρὰ τοῖς
 οἰκείοις διαλαμψάντων, τοὺς ὑπηκόους πῶποτε ἐκ τῆς περὶ αὐ-
 τοῦ εἰκονικῆς τοῦ Χριστοῦ προσρήσεως Χριστιανοὺς ἐπεφήμευσεν·
 ἀλλ' οὐδὲ σεβάσμιός τιμι τούτων πρὸς τῶν ὑπηκόων ὑπῆρξε
 τιμή· ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τὴν τελευτὴν τοσαύτη διάθεσις, ὥστε καὶ
 ὑπεραποθνήσκειν ἐτοίμως ἔχειν τοῦ τιμωμένου. Ἄλλ' οὐδὲ
 πάντων τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν περὶ τινα τῶν τότε
 τοσαύτη γέγονε κίνησις, ἐπεὶ μηδὲ τοσοῦτον ἐν ἐκείνοις ἢ τοῦ
 συμβόλου δύναμις οἶα τε ἦν ἐνεργεῖν, ὅσον ἢ τῆς ἀληθείας
 παράστασις διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνδεικνυμένη· ὃς οὔτε σύμ-
 βολα καὶ τύπους ἀρχιερωσύνης παρά του λαβὼν, ἀλλ' οὐδὲ 13
 γένος τὸ περὶ σῶμα ἐξ ἱερωμένων κατάγων, οὐδ' ἀνδρῶν δορυ-
 φορίαις ἐπὶ βασιλείαν προαχθεὶς, οὐδὲ μὴν προφήτης ὁμοίως
 τοῖς πάλοι γενόμενος, οὐδ' ἀξίας ὅλως ἢ τινος παρὰ Ἰουδαίοις
 τυχὼν προεδρίας, ὅμως τοῖς πᾶσιν εἰ καὶ μὴ τοῖς συμβόλοις,
 ἀλλ' αὐτῇ γε τῇ ἀληθείᾳ παρὰ τοῦ Πατρὸς κεκόσμητο. Οὐχ

ὁμοίων δ' οὖν οἷς προειρήκαμεν τυχόν, πάντων ἐκείνων καὶ Χριστὸς μᾶλλον ἀνηγόρευται. Καὶ ὥς ἂν μόνος καὶ ἀληθὴς αὐτὸς ὢν ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, Χριστιανῶν τὸν πάντα κόσμον τῆς ὄντως σεμνῆς καὶ ἱερᾶς αὐτοῦ προσηγορίας κατέπλησεν, οὐκέτι τύπους οὐδὲ εἰκόνας, ἀλλ' αὐτὰς γυμνὰς ἀρετὰς καὶ βίον οὐράνιον αὐτοῖς ἀληθείας δόγμασι τοῖς θιασώταις παραδούς. Τό τε χρίσμα, οὐ τὸ διὰ σωμάτων σκευαστὸν, ἀλλ' αὐτῷ δὴ Πνεύματι θεῷ τὸ θεοπροπῆς, μετοχῇ τῆς ἀγεννήτου καὶ πατρικῆς θεότητος ἀπειλήφει. Ὁ καὶ αὐτὸ πάλιν Ἑσαΐας διδάσκει, ὥς ἂν ἐξ αὐτοῦ ᾧδὲ πως ἀναβοῶν τοῦ Χριστοῦ·

Isa. lxi. 1.

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεςιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν.

Καὶ οὐ μόνος γε Ἑσαΐας, ἀλλὰ καὶ Δαβίδ εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἀναφωνεῖ λέγων·

Ps. xlv.
(xlv.) 7, 8.

Ὁ θρόνος σου, Θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ῥάβδος ἐυθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιásεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

Ἐν οἷς ὁ λόγος ἐν μὲν τῷ πρώτῳ στίχῳ Θεὸν αὐτὸν ἐπιφημίζει· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, σκήπτρῳ βασιλικῷ τιμᾷ. Εἰθ' ἐξῆς ὑποβὰς μετὰ τὴν ἔνθεον καὶ βασιλικὴν δύναμιν, τρίτῃ τάξει Χριστὸν αὐτὸν γεγονότα ἐλαίῳ, οὐ τῷ ἐξ ὕλης σωμάτων, ἀλλὰ τῷ ἐνθέῳ τῆς ἀγαλλιásεως ἡλειμμένον παρίστησι. Παρὸ καὶ τὸ ἐξαίρετον αὐτοῦ καὶ πολὺν κρεῖττον καὶ διάφορον τῶν πάλοι διὰ τῶν εἰκόνων σωματικώτερον κεχρισμένων ὑποσημαίνει. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς ᾧδὲ πως τὰ περὶ αὐτοῦ δηλοῖ λέγων·

Ib. cix. (cx.) 1,
3, 4.

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· καὶ ἐκ γαστροῦ πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. Ὡμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ εἰ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

Οὗτος δὲ εἰσάγεται ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις ὁ Μελχισεδέκ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, οὐκ ἐν σκευαστῷ τινὶ χρίσματι ἀναδειγμένος, ἀλλ' οὐδὲ διαδοχῇ γένους προσήκων τῇ καθ' Ἑβραίους
14 ἱερωσύνῃ. Διὸ κατὰ τὴν αὐτοῦ τάξιν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν τῶν ἄλλων σύμβολα καὶ τύπους ἀνειληφότων, Χριστὸς καὶ ἱερεὺς μεθ' ὅρκου παραλήψεως ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀνηγόρευται. Ὅθεν

οὐδὲ σωματικῶς παρὰ Ἰουδαίοις χρισθέντα αὐτὸν ἢ ἱστορία παραδίδωσιν, ἀλλ' οὐδ' ἐκ φυλῆς τῶν ἱερωμένων γενόμενον, ἐξ αὐτοῦ δὲ τοῦ Θεοῦ πρὸ ἑωσφόρου μὲν, τουτέστι πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως οὐσιωμένον, ἀθάνατον δὲ καὶ ἀγήρω τὴν ἱερωσύνην εἰς τὸν ἄπειρον αἰῶνα διακατέχοντα. Τῆς δ' εἰς αὐτὸν γενομένης ἀσωμάτου καὶ ἐνθέου χρίσεως μέγα καὶ ἐν-αργὲς τεκμήριον, τὸ μόνον αὐτὸν ἐξ ἀπάντων τῶν πώποτε εἰσέτι καὶ νῦν παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις καθ' ὅλου τοῦ κόσμου Χριστὸν ἐπιφημίζεσθαι, ὁμολογεῖσθαι τε καὶ μαρτυρεῖσθαι πρὸς ἀπάντων ἐπὶ τῇ προσηγορίᾳ, παρά τε Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις μνημονεύεσθαι, καὶ εἰσέτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην αὐτοῦ θιασώταις τιμᾶσθαι μὲν ὡς βασιλέα, θαυμάζεσθαι δὲ ὑπὲρ προφήτην, δοξάζεσθαι τε ὡς ἂν ἀληθὴ καὶ μόνον Θεοῦ ἀρχιερέα· καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, οἷα Θεοῦ λόγον προόντα καὶ πρὸ αἰώνων ἀπάντων οὐσιωμένον, τὴν σεβάσμιον τιμὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ὑπειληφότα, καὶ προσκυνεῖσθαι ὡς ἂν Θεόν. Τόγε μὴν ἀπάντων παραδοξότατον, ὅτι μὴ φωναῖς αὐτὸ μόνον καὶ ῥημάτων ψόφοις αὐτὸν γεραίρομεν οἱ καθωσιωμένοι αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ πάσῃ διαθέσει ψυχῆς, ὡς καὶ αὐτῆς προτιμᾶν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τὴν εἰς αὐτὸν μαρτυρίαν.

CAP. IV.

Ὡς οὐ νεώτερος οὐδὲ ξενίζων ἦν ὁ τρόπος τῆς πρὸς αὐτοῦ καταγγελθείσης πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὐσεβείας.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀναγκαίως πρὸ τῆς ἱστορίας ἐνταυθὰ μοι κείσθω, ὡς ἂν μὴ νεώτερόν τις εἶναι νομίσειε τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, διὰ τοὺς τῆς ἐνσάρκου πολιτείας αὐτοῦ χρόνους. Ἵνα δὲ μηδὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ νέαν εἶναι καὶ ξένην, ὡς ἂν ὑπὸ νέου καὶ μηδὲν τῶν λοιπῶν διαφέροντος ἀνθρώπων συστάσαν ὑπονοήσείε τις, φέρε βραχεία καὶ περὶ τούτου διαλάβωμεν. Ἄρτι μὲν ὁμολογουμένως τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας νεωστὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιλαμψάσης, νέον ὁμολογουμένως ἔθνος οὐ μικρὸν οὐδ' ἐπὶ γωνίας ποι γῆς ἱδρυμένον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἔθνων πολυ-

15 ἀνθρωπότητον τε καὶ θεοσεβέστατον, ταύτη τε ἀνώλεθρον καὶ ἀήττητον, ἥ καὶ εἰς αἰὲ τῆς παρὰ Θεοῦ βοηθείας τυγχάνει, χρόνων προθεσμiais ἀρρήτοις ἀθρώως οὕτως ἀναπέφηνε, τὸ παρὰ τοῖς πᾶσι τῇ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία τετιμημένον. Τοῦτο καὶ προφητῶν κατεπλάγη τις θείου Πνεύματος ὀφθαλμῷ τὸ μέλλον ἔσεσθαι προθεωρήσας, ὡς καὶ τάδε ἀναφθέγγασθαι·

Isa. lxxvi. 8.

Τίς ἤκουσε τοιαῦτα; καὶ τίς ἐλάλησεν οὕτως; εἰ ὤδινε γῇ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, καὶ εἰ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ.

Ἐποσημαίνει δέ πως καὶ τὴν μέλλουσαν ὁ αὐτὸς προσηγορίαν, λέγων,

Ib. lxxv. 15, 16.

Τοῖς δὲ δουλεύουσί μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἄλλ' εἰ καὶ νέοι σαφῶς ἡμεῖς, καὶ τοῦτο καινὸν ὅπως ὄνομα τὸ Χριστιανῶν ἀρτίως παρὰ πᾶσιν ἔθνεσι γνωρίζεται, ὁ βίος δ' οὖν ὅμως καὶ τῆς ἀγωγῆς ὁ τρόπος, αὐτοῖς εὐσεβείας δόγμασιν, ὅτι μὴ ἔναγχος ὑφ' ἡμῶν ἐπιπέπλασται, ἐκ πρώτης δὲ ὡς εἰπεῖν ἀνθρωπογονίας φυσικαῖς ἐννοίαις τῶν πάλαι θεοφιλῶν ἀνδρῶν κατωρθότο, ὧδέ πως ἐπιδείξομεν. Οὐ νέον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρχαιότητι τετιμημένον ἔθνος, τοῖς πᾶσι καὶ αὐτὸ γνῶριμον, τὸ Ἑβραίων τυγχάνει. Λόγοι δὲ παρὰ τούτῳ καὶ γράμματα παλαιοὺς ἀνδρας περιέχουσι, σπανίους μὲν καὶ ἀριθμῷ βραχεῖς, ἀλλ' ὅμως εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ πάσῃ τῇ λοιπῇ διενεγκόντας ἀρετῇ· πρὸ μὲν γε τοῦ κατακλυσμοῦ, διαφόρους· μετὰ δὲ καὶ τούτου, ἑτέρους τῶν τε τοῦ Νῶε παίδων καὶ ἀπογόνων, ἀτὰρ καὶ τὸν Ἀβραάμ, ὃν ἀρχηγὸν καὶ προπάτορα σφῶν αὐτῶν παῖδες Ἑβραίων αὐχοῦσι. Πάντας δὲ ἐκείνους δικαιοσύνῃ μεμαρτυρημένους, ἐξ αὐτοῦ Ἀβραάμ ἐπὶ τὸν πρῶτον ἀνιούσιν ἀνθρωπον, ἔργῳ Χριστιανοὺς εἰ καὶ μὴ ὀνόματι προσειπὼν τις, οὐκ ἂν ἐκτὸς βάλοι τῆς ἀληθείας. Ὁ γάρ τοι δηλοῦν ἐθέλοι τοῦνομα, τὸν Χριστιανὸν ἀνδρα διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως καὶ διδασκαλίας, σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ, καρτερίᾳ τε βίου καὶ ἀρετῆς ἀνδρία, εὐσεβείας τε ὁμολογία ἐνὸς καὶ μόνου τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ διαπρέπειν, τοῦτο πᾶν ἐκείνοις οὐ χεῖρον ἡμῶν ἐσπουδάξετο. Οὕτ' οὖν σώματος αὐτοῖς περιτομῆς ἔμελεν, ὅτι μὴ δὲ ἡμῖν· οὐ σαββάτων ἐπιτηρήσεως, ὅτι μὴ δὲ ἡμῖν· ἀλλ' οὐδὲ τῶν τοιῶνδε τροφῶν παραφυλακῆς,

οὐδὲ τῶν ἄλλων διαστολῆς, ὅσα τοῖς μετέπειτα πρῶτος ἀπάντων Μωϋσῆς ἀρξάμενος ἐν συμβόλοις τελείσθαι παραδέδωκεν, ὅτι μὴ δὲ νῦν Χριστιανῶν τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ καὶ σαφῶς αὐτὸν ᾗδεσαν τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, εἶγε ὦφθαι μὲν τῷ Ἀβραάμ, χρηματίσαι δὲ τῷ Ἰσαὰκ, λελαληκέναι δὲ τῷ Ἰακώβ, Μωϋσεὶ τε καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα προφήταις ὠμιληκέναι προδέδεικται. Ἐνθεν αὐτοὺς 16 δὴ τοὺς θεοφιλεῖς ἐκείνους εὖροις ἂν καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατηξιωμένους προσωνυμίας, κατὰ τὴν φάσκουσαν περὶ αὐτῶν φωνήν·

Μὴ ἄψῃσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονη- Ps. civ. (cv.)
ρήσησθε. 15.

Ὡστε σαφῶς πρώτην ἡγεῖσθαι δεῖν καὶ πάντων παλαιοτάτην τε καὶ ἀρχαιοτάτην θεοσεβείας εὑρεσιν, αὐτῶν ἐκείνων δὴ τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀβραὰμ θεοφιλῶν ἀνδρῶν, τὴν ἀρτίως διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας πᾶσιν ἔθνεσι κατηγγεγμένην. Εἰ δὲ δὴ μακρῷ ποθ' ὕστερον περιτομῆς φασὶ τὸν Ἀβραὰμ ἐντολὴν εἰληφέναι, ἀλλὰ γε πρὸ ταύτης δικαιοσύνην διὰ πίστεως μαρτυρηθεὶς ἀνείρηται, ὧδέ πως τοῦ θείου φάσκουτος λόγου·

Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Gen. xv. 6.

Καὶ δὴ τοιούτῳ πρὸ τῆς περιτομῆς γεγονότι χρησμός ὑπὸ τοῦ φήναντος ἑαυτὸν αὐτῷ Θεοῦ· οὗτος δ' ἦν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· περὶ τῶν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις τὸν ὅμοιον αὐτῷ δικαιοῦσθαι τρόπον μελλόντων, ῥήμασιν αὐτοῖς προεπήγ-
γελται λέγων·

Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Καὶ ὡς ὅτι Ib. xii. 3, 2.
ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ. Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ Cf. xxii. 18.
ἔθνη τῆς γῆς.

Τούτῳ δὲ καὶ ἐπιστῆσαι εἰς ἡμᾶς ἐκπεπληρωμένῳ πάρεστι. Πίστει μὲν γὰρ ἐκείνος τῇ εἰς τὸν ὀφθέντα αὐτῷ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸν Χριστὸν δεδικαίωτο, πατρώας μὲν ἀποστὰς δεισδιαιμονίας καὶ πλάνης βίου προτέρας, ἕνα δὲ τὸν ἐπὶ πάντων ὁμολογήσας Θεόν, καὶ τοῦτον ἔργοις ἀρετῆς, οὐχὶ δὲ θρησκείᾳ νόμου τοῦ μετὰ ταῦτα Μωϋσέως θεραπεύσας. Τοιούτῳ τε ὄντι εἴρητο, ὅτι δὴ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐν αὐτῷ εὐλογηθή-
σεται. Ἐργοις δὲ λόγων ἐναργεστέροις ἐπὶ τοῦ παρόντος παρὰ
μόνοις Χριστιανοῖς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀσκούμενος αὐτὸς

ἐκεῖνος ὁ τῆς θεοσεβείας τοῦ Ἀβραὰμ ἀναπέφηνε τρόπος. Τί δὴ οὖν λοιπὸν ἐμποδὼν ἂν εἴη, μὴ οὐχὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν βίον τε καὶ τρόπον εὐσεβείας, ἡμῖν τε τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καὶ τοῖς πρόπαλαι θεοφιλέσιν ὁμολογεῖν; ὥστε μὴ νέαν καὶ ξένην, ἀλλ' εἰ δεῖ φάναι ἀληθεύοντα, πρώτην ὑπάρχειν καὶ μόνην καὶ ἀληθῆ κατόρθωσιν εὐσεβείας, τὴν διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἀποδείκνυσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν ὧδε ἐχέτω.

CAP. V.

Περὶ τῶν χρόνων τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ τῆς εἰς ἀνθρώπους.

- Φέρε δὲ ἤδη μετὰ τὴν δέουσαν προκατασκευὴν τῆς προτεθείσης ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἤδη λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας, οἷά τινος ὁδοιπορίας ἐφαψώμεθα, τὸν τοῦ Λόγου Πατέρα Θεὸν, καὶ τὸν δηλούμενον αὐτὸν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν, τὸν οὐράνιον τοῦ Θεοῦ Λόγον, βοηθὸν ἡμῖν καὶ συνεργὸν τῆς κατὰ τὴν 17 διήγησιν ἀληθείας ἐπικαλεσάμενοι. Ἦν δὴ οὖν τοῦτο δεύτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς Αὐγούστου βασιλείας, Αἰγύπτου δ' ὑποταγῆς καὶ τελευτῆς Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας, εἰς ἣν ὑστάτην ἢ κατ' Αἴγυπτον τῶν Πτολεμαίων κατέληξε δυναστεία, ὄγδοον ἔτος καὶ οἰκοστὸν, ὁπηνίκα ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τῆς τότε πρώτης ἀπογραφῆς, ἡγεμονεύοντος Κυρηναίου τῆς Συρίας, ἀκολουθῶς ταῖς περὶ αὐτοῦ προφητείαις, ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται τῆς Ἰουδαίας. Ταύτης δὲ τῆς κατὰ Κυρήνιον 18 ἀπογραφῆς καὶ ὁ τῶν παρ' Ἑβραίοις ἐπισημότατος ἱστορικῶν Φλαύιος Ἰώσηπος μνημονεύει, καὶ ἄλλην ἐπισυνάπτων ἱστορίαν περὶ τῆς τῶν Γαλιλαίων κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπιφυεῖσης χρόνου αἰρέσεως, ἧς καὶ παρ' ἡμῖν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι μνήμην ὧδέ πως λέγων πεποίηται·

Acts v. 37.

Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ὀπίσω αὐτοῦ, κακείνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέισθησαν αὐτῷ διεσκορπίσθησαν.

Τούτοις δ' οὖν καὶ ὁ δεδηλωμένος ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς ἀρχαιολογίας συνάδων, ταῦτα παρατίθεται κατὰ λέξιν·

Κυρήνιος δὲ τῶν εἰς τὴν βουλὴν συναγομένων ἀνὴρ, τὰς τε ἄλλας Jos. Ant. xviii. 1. 1.
 ἀρχὰς ἐπιτετελεκώς καὶ διὰ πασῶν ὁδεύσας, ὑπατος γενέσθαι, τὰ τε
 ἄλλα ἀξιώματι μέγας, σὺν ὀλίγοις ἐπὶ Συρίας παρῆν, ὑπὸ Καίσαρος
 δικαιοδότης τοῦ ἔθνους ἀπεσταλμένος, καὶ τιμητὴς τῶν οὐσιῶν γενη-
 σόμενος.

Καὶ μετὰ βραχέα φησίν·

Ἰούδας δὲ Γαυλανίτης ἀνὴρ ἐκ πόλεως ὄνομα Γαμάλας, Σάδδοχον Ib.
 Φαρισαῖον προσλαβόμενος, ἠπείγετο ἐπὶ ἀποστάσει, τὴν τε ἀποτίμησιν
 οὐδὲν ἄλλο ἢ ἄντικρυ δουλείαν ἐπιφέρειν λέγοντες, καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπ'
 ἀντιλήψει παρακαλοῦντες τὸ ἔθνος.

Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου 19
 περὶ τοῦ αὐτοῦ ταῦτα γράφει·

Ἐπὶ τούτοις τις ἀνὴρ Γαλιλαῖος, Ἰούδας ὄνομα, εἰς ἀποστασίαν ἐνήγε Jos. Bell. Jud. ii. 8. 1.
 τοὺς ἐπιχωρίους, κακίζων, εἰ φόρον τε Ῥωμαίοις τελεῖν ὑπομένουσι, καὶ
 μετὰ τὸν Θεὸν οἴσουσι θνητοὺς δεσπότες.

Ταῦτα ὁ Ἰώσηπος.

CAP. VI.

Ὡς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἀκολουθῶς ταῖς προφητείαις ἐξέλιπον
 ἄρχοντες οἱ τὸ πρὶν ἐκ προγόνων διαδοχῆς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους
 ἡγούμενοι, πρῶτός τε ἀλλόφυλος βασιλεύει αὐτῶν Ἡρώδης.

Τηρικαῦτα δὲ καὶ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους Ἡρώδου πρώτου τὸ
 γένος ἀλλοφύλου διειληφότος τὴν βασιλείαν, ἥ διὰ Μωϋσέως
 περιγραφὴν ἐλάμβανε προφητεία,

Οὐκ ἐκλείψειν ἄρχοντα ἐξ Ἰούδα οὐδὲ ἡγούμενον ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ Gen. xlix. 10.
 φήσασα,

ὥς ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται.

Ὀν καὶ ἀποφαίνει προσδοκίαν ἔθνῶν ἔσεσθαι. Ἀτελὴ γέτοί
 τὰ τῆς προρρήσεως ἦν, καθ' ὃν ὑπὸ τοῖς οἰκείοις τοῦ ἔθνους
 ἄρχουσι διάγειν αὐτοῖς ἐξῆν χρόνον, ἄνωθεν ἐξ αὐτοῦ Μωϋσέως
 καταρξαμένοις, καὶ εἰς τὴν Αὐγούστου βασιλείαν διαρκέσαι·
 καθ' ὃν πρῶτος ἀλλόφυλος Ἡρώδης τὴν κατὰ Ἰουδαίων ἐπιτρέ-
 πεται ὑπὸ Ῥωμαίων ἀρχήν· ὥς μὲν Ἰώσηπος παραδίδωσιν, Jos. Ant. xiv. 1. 3; 7. 3.
 Ἰδουμαῖος ὢν κατὰ πατέρα τὸ γένος, Ἀράβιος δὲ κατὰ μητέρα.
 Ὡς δ' Ἀφρικανὸς, (οὐχ ὁ τυχὼν δὲ καὶ οὗτος γέγονε συγγρα-

φους,) ὡς φασὶν οἱ τὰ κατ’ αὐτὸν ἀκριβοῦντες, Ἀντιπάτρου τοῦτου δὲ Ἡρώδου τινὸς Ἀσκαλονίτου, τῶν περὶ τὸν νεὼν τοῦ Ἀπόλλωνος ἱεροδούλων καλουμένων γεγονέναι. Ὡς Ἀντί-
 20 πατρος ὑπὸ Ἰδουμαίων ληστῶν παιδίον αἰχμαλωτισθεὶς, σὺν ἐκείνοις ἦν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν πατέρα πτωχὸν ὄντα λύτρα καταθέσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐντραφεὶς δὲ τοῖς ἐκείνων ἦθεσιν, ὕστερον Ὑρκανῷ τῷ Ἰουδαίων ἀρχιερεὶ φιλοῦται. Τούτῳ παῖς γίνεται ὁ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἡρώδης. Εἰς δὲ οὖν τὸν τοιοῦτον τῆς Ἰουδαίων περιελθούσης βασιλείας, ἐπὶ θύραις ἦδη καὶ ἡ τῶν ἔθνων ἀκολουθῶς τῇ προφητεῖᾳ προσδοκία παρῆν, ἅτε διαλελοιπότες ἐξ ἐκείνου τῶν παρ’ αὐτοῖς ἐξ αὐτοῦ Μωϋσέως κατὰ διαδοχὴν ἀρξάντων τε καὶ ἡγησαμένων. Πρὸ μὲν γε τῆς αἰχμαλωσίας αὐτῶν καὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα μεταναστάσεως ἐβασιλεύοντο, ἀπὸ Σαοὺλ πρώτου καὶ Δαβὶδ ἀρξάμενοι· πρὸ δὲ τῶν βασιλέων, ἄρχοντες αὐτοὺς διεῖπον, οἱ προσαγορευόμενοι κριταί· ἄρξαντες καὶ αὐτοὶ μετὰ Μωϋσέα καὶ τὸν τούτου διάδοχον Ἰησοῦν. Μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον οὐ διέλιπον πολιτεία χρώμενοι ἀριστοκρατικῇ μετὰ ὀλιγαρχίας. Οἱ γὰρ ἱερεῖς προεστήκεσαν τῶν πραγμάτων, ἄχρισ οὐ Πομπήϊος Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐπιστὰς τὴν μὲν Ἱερουσαλὴμ πολιορκεῖ κατακράτος, μιάσκει τε τὰ ἅγια μέχρι τῶν ἀδύτων τοῦ ἱεροῦ προελθόν. Τὸν δὲ ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ διαρκέσαντα βασιλείᾳ τε ὁμοῦ καὶ ἀρχιερέᾳ, Ἀριστόβουλος ὄνομα ἦν αὐτῷ, δέσμιον ἐπὶ Ῥώμην ἅμα τέκνοις ἐκπέμψας, Ὑρκανῷ μὲν τῷ τούτου ἀδελφῷ τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσι· τὸ δὲ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος ἐξ ἐκείνου Ῥωμαίοις ὑπόφορον κατεστήσατο. Αὐτίκα γοῦν καὶ Ὑρκανοῦ, εἰς ὃν ὕστατον τὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων περιέστη διαδοχῆς, ὑπὸ Πάρθων αἰχμαλώτου ληφθέντος, πρῶτος, ὡς γοῦν ἔφην, ἀλλόφυλος Ἡρώδης ὑπὸ τῆς συγκλήτου Ῥωμαίων καὶ Αὐγούστου βασιλείᾳ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐγχειρίζεται. Καθ’ ὃν ἐναργῶς τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐνστάσης καὶ τῶν ἔθνων ἡ προσδοκωμένη σωτηρία τέλος ἐλάβανε, καὶ ἡ τῶν ἔθνων κλήσις ἀκολουθῶς τῇ προφητεῖᾳ παρηκολούθησεν· ἐξ οὗ δὲ ἡ χρόνου τῶν ἐξ Ἰουδα ἀρχόντων τε καὶ ἡγουμένων, λέγω δὲ τῶν ἐκ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους διαλελοιπότες, εἰκότως αὐτοῖς καὶ τὰ τῆς ἐκ προγόνων εὐσταθῶς ἐπὶ τοὺς ἐγγιστα διαδόχους κατὰ

γενεὰν προΐούσης ἀρχιερωσύνης παραχρήμα συγχέεται. Ἐχεις καὶ τούτων ἀξιόχρεων τὸν Ἰώσηπον μάρτυρα, δηλοῦντα ὡς τὴν βασιλείαν παρὰ Ῥωμαίων ἐπιτραπείς Ἡρώδης, οὐκέτι τοὺς ἐξ ἀρχαίου γένους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ τισιν ἀσήμεσι τὴν τιμὴν ἀπένεμεν· τὰ ὅμοια δὲ πρᾶξαι τῷ Ἡρώδῃ περὶ τῆς κατα- 21
στάσεως τῶν ἱερέων, Ἀρχέλαόν τε τὸν παῖδα αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦτον Ῥωμαίους, τὴν ἀρχὴν τῶν Ἰουδαίων παρειληφότας. Ὁ δ' αὐτὸς δηλοῖ, ὡς ἄρα καὶ τὴν ἱερὰν στολὴν τοῦ ἀρχιερέως πρῶ- Jos. Ant. xv.
τος Ἡρώδης ἀποκλείσας, ὑπὸ ἰδίαν σφραγίδα πεποίηται, μηκέτ' 11. 4.
αὐτὴν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἔχειν ὑφ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψας· ταῦτό δὲ καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀρχέλαον, καὶ μετὰ τοῦτον Ῥωμαίους δια-
πράξασθαι. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν εἰρήσθω, εἰς ἐτέραν ἀπόδειξιν προφητείας κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πεπερασμένης. Σαφέστατα γοῦν ἐν τῷ Δανιὴλ Dan. ix. 24.
ἐβδομάδων τιῶν ἀριθμὸν ὀνομαστὶ ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου περιλαβὼν ὁ λόγος, περὶ ᾧ ἐν ἐτέροις διειλήφαμεν, μετὰ τὸ τούτων συμπέρασμα ἐξολοθρευθήσεσθαι τὸ παρὰ Ἰουδαίοις χρῖσμα προφητεύει. Καὶ τοῦτο δὲ σαφῶς κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γενέσεως ἀποδείκνυται συμπεπληρωμένον. Ταῦτα δ' ἡμῖν ἀναγκαίως εἰς παράστασιν τῆς τῶν χρόνων ἀληθείας προτετηρήσθω.

CAP. VII.

Περὶ τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις νομιζομένης διαφωνίας τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίας.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ γενεαλογίαν διαφόρως ἡμῖν ὅ τε Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς εὐαγγελιζόμενοι παραδεδώκασι, διαφωνεῖν τε νομίζονται τοῖς πολλοῖς, τῶν τε πιστῶν ἕκαστος ἀγνοοῖα τ' ἀληθοῦς εὐρεσιλογεῖν εἰς τοὺς τόπους πεφιλοτίμηται, φέρε καὶ τὴν περὶ τούτων κατελθοῦσαν εἰς ἡμᾶς ἱστορίαν παραθώμεθα, ἣν δι' ἐπιστολῆς Ἀριστείδῃ γράφων περὶ συμ- (Cf. vi. 31.)
φωνίας τῆς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις γενεαλογίας, ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν δηλωθεὶς Ἀφρικανὸς ἐμνημόνευσε, τὰς μὲν τῶν λοιπῶν

δόξας ὡς ἂν βιαίους καὶ διεψευσμένας ἀπελέγξας, ἦν δ' αὐτὸς παρείληφεν ἱστορίαν, τούτοις αὐτοῖς ἐκτιθέμενος τοῖς ῥήμασιν·

Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν γενῶν ἐν Ἰσραὴλ ἡριθμεῖτο ἢ φύσει, ἢ νόμῳ, φύσει μὲν, γνησίου σπέρματος διαδοχῇ, νόμῳ δέ, ἐτέρου παιδοποιουμένου εἰς ὄνομα τελευτήσαντος ἀδελφοῦ ἀτέκνου· (ὅτι γὰρ οὐδέπω δέδοτο ἐλπίς ἀναστάσεως σαφῆς, τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν ἀναστάσει ἐμμοῦντο θνητῇ, ἵνα ἀνέκλειπτον τὸ ὄνομα μείνῃ τοῦ μετηλλαχότος·) ἐπεὶ οὖν οἱ τῇ γενεαλογίᾳ ταύτῃ ἐμφορόμενοι, οἱ μὲν διεδέξαντο παῖς πατέρα γνησίως οἱ δὲ ἐτέροις μὲν ἐγεννήθησαν, ἐτέροις δὲ προστετέθησαν κλήσει, ἀμφοτέρων γέγονεν ἡ μνήμη, καὶ τῶν γεγεννηκότων, καὶ τῶν ὡς γεγεννηκότων. Οὕτως οὐδέτερον τῶν εὐαγγελίων ψεύδεται, καὶ φύσιν ἀριθμοῦν καὶ νόμον· ἐπεπλάκει γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη, τό τε ἀπὸ τοῦ Σολομῶνος, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Νάθαν, ἀναστάσασιν ἀτέκνων, καὶ δευτερογαμίαις, καὶ ἀναστάσει σπερμάτων, ὡς δικαίως τοὺς αὐτοὺς ἄλλοτε ἄλλον νομίζεσθαι, τῶν μὲν δοκούντων πατέρων, τῶν δὲ ὑπαρχόντων· ὡς ἀμφοτέρας τὰς διηγήσεις κυρίως ἀληθεῖς οὔσας ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ, πολυπλόκως μὲν, ἀλλ' ἀκριβῶς, κατελθεῖν. Ἴνα δὲ σαφὲς ἦ τὸ λεγόμενον, τὴν ἐπαλλαγὴν τῶν γενῶν διηγῆσομαι. Ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ διὰ Σολομῶνος τὰς γενεὰς καταριθμουμένοις, τρίτος ἀπὸ τέλους εὐρίσκεται Ματθάν, ὃς ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ τοῦ Ἰωσήφ τὸν πατέρα· ἀπὸ δὲ Νάθαν τοῦ Δαβὶδ κατὰ Λουκᾶν, ὁμοίως τρίτος ἀπὸ τέλους Μελχὶ, οὗ υἱὸς ὁ Ἡλὶ ὁ τοῦ Ἰωσήφ πατὴρ· Ἰωσήφ γὰρ υἱὸς Ἡλὶ τοῦ Μελχὶ. Σκοποῦ τοίνυν ἡμῖν κείμενον τοῦ Ἰωσήφ, ἀποδεικτέον πῶς ἑκάτερος αὐτοῦ πατὴρ ἱστορεῖται, ὃ τε Ἰακώβ ἀπὸ Σολομῶνος, καὶ Ἡλὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Νάθαν, ἑκάτερος κατάγοντες τὸ γένος· ὅπως τε πρότερον οὗτοι δὴ

23 ὃ τε Ἰακώβ καὶ Ἡλὶ δύο ἀδελφοί, καὶ πρό γε, πῶς οἱ τοῦτων πατέρες Ματθάν καὶ Μελχὶ διαφόρων ὄντες γενῶν, τοῦ Ἰωσήφ ἀναφαίνονται πάπποι. Καὶ δὴ οὖν ὃ τε Ματθάν καὶ ὁ Μελχὶ, ἐν μέρει τὴν αὐτὴν ἀγαγόμενοι γυναῖκα, ὁμομητρίους ἀδελφοὺς ἐπαιδοποιήσαντο, τοῦ νόμου μὴ κωλύοντες χηρεύουσιν, ἤτοι ἀπολελυμένην, ἢ καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς, ἄλλω γαμίσθαι. Ἐκ δὲ τῆς Ἑσθᾶ, (τοῦτο γὰρ καλεῖσθαι τὴν γυναῖκα παραδέδοται,) πρῶτος Ματθάν, ὁ ἀπὸ τοῦ Σολομῶνος τὸ γένος κατάγων, τὸν Ἰακώβ γεννᾷ· καὶ τελευτήσαντος τοῦ Ματθάν, Μελχὶ ὁ ἐπὶ τὸν Νάθαν κατὰ γένος ἀναφερόμενος, χηρεύουσιν ἐκ μὲν τῆς αὐτῆς φυλῆς, ἐξ ἄλλου δὲ γένους ὦν, ὡς προείπον, ἀγαγόμενος αὐτὴν, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἡλὶ. Οὕτω δὴ διαφόρων δύο γενῶν εὐρίσκομεν τὸν τε Ἰακώβ καὶ τὸν Ἡλὶ, ὁμομητρίους ἀδελφοὺς· ὦν ὁ ἕτερος Ἰακώβ, ἀτέκνου τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος Ἡλὶ, τὴν γυναῖκα παραλαβὼν, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς τρίτον τὸν Ἰωσήφ· κατὰ φύσιν μὲν ἑαυτῷ, καὶ κατὰ λόγον· διὸ καὶ γέγραπται, Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ· κατὰ νόμον δὲ τοῦ Ἡλὶ υἱὸς ἦν· ἐκείνῳ γὰρ ὁ Ἰακώβ ἀδελφὸς ὦν, ἀνέστησε σπέρμα. Διόπερ οὐκ ἀκυρωθήσεται καὶ ἡ κατ' αὐτὸν γενεαλογία, ἣν Ματθαῖος μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξαριθμούμενος Ἰακώβ δέ, φησιν, ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ· ὁ δὲ Λουκᾶς ἀνάπαλιν, Ὃς ἦν υἱὸς, ὡς ἐνομίζετο· (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προστίθεται)

‘τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Ἠλὶ, τοῦ Μελχί’ τὴν γὰρ κατὰ νόμον γένεσιν ἐπισημότερον οὐκ ἦν ἐξαιρεῖν. Καὶ τὸ, ‘ἐγέννησεν,’ ἐπὶ τῆς τοιαύτης παιδοποιίας ἄρχι τέλους ἐσιώπησε, τὴν ἀναφορὰν ποιησάμενος ἕως τοῦ Ἀδάμ τοῦ Θεοῦ κατ’ ἀνάλυσιν.

Οὐδὲ μὴν ἀναπόδεικτον ἢ ἐσχεδιασμένον ἐστὶ τοῦτο· τοῦ γοῦν Σωτῆρος οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς, εἴτ’ οὖν φανητιῶντες, εἴθ’ ἀπλῶς ἐκδιδάσκοντες, πάντως δὲ ἀληθεύοντες, παρέδωκαν καὶ ταῦτα. Ὡς Ἰδουμαῖοι λησταὶ Ἀσκάλων πόλει τῆς Παλαιστίνης ἐπελθόντες, ἐξ εἰδωλείου Ἀπόλλωνος, ὃ πρὸς τοῖς τείχεσιν ἵδρυτο, Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς ἱεροδοῦλου παῖδα, πρὸς τοῖς ἄλλοις σύλοις αἰχμάλωτον ἀπῆγον· τῷ δὲ λύτρα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ **24** καταθέσθαι μὴ δύνασθαι τὸν ἱερέα, ὃ Ἀντίπατρος τοῖς τῶν Ἰδουμαίων ἔθεσιν ἐντραφεῖς, ὕστερον Ὑρκανῷ φιλοῦται τῷ τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ. Πρεσβεύσας δὲ πρὸς Πομπηίου ὑπὲρ τοῦ Ὑρκανοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν ἐλευθερώσας αὐτῷ ὑπὸ Ἀριστοβούλου τοῦ ἀδελφοῦ περικοπτομένην, αὐτὸς ἠτύχησεν ἐπιμελητῆς τῆς Παλαιστίνης χρηματίας· διαδέχεται δὲ τὸν Ἀντίπατρον φθόνῳ τῆς πολλῆς εὐτυχίας δολοφονηθέντα υἱὸς Ἡρώδης, ὃς ὕστερον ὑπ’ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Αὐγούστου, συγκλήτου δόγματι τῶν Ἰουδαίων ἐκρίθη βασιλεύειν· οὗ παῖδες, Ἡρώδης οἱ τ’ ἄλλοι τετράρχαι. Ταῦτα μὲν δὴ κοινὰ καὶ ταῖς Ἑλλήνων ἱστορίαις. Ἀναγράφων δὲ εἰς τότε ἐν τοῖς ἀρχείοις ὄντων τῶν Ἑβραϊκῶν γενῶν, καὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων ἀναφερομένων, ἕως Ἀχιὼρ τοῦ Ἀμμανίτου, καὶ Ροῦθ τῆς Μωαβίτιδος, τῶν τε ἀπ’ Αἰγύπτου συνεκπεσόντων ἐπιμίκτων, ὃ Ἡρώδης οὐδὲν τι συμβαλλομένου τοῦ Ἰσραηλιτῶν γένους αὐτῷ, καὶ τῷ συνειδότη τῆς δυσγενείας κρουόμενος, ἐνέπηρσεν αὐτῶν τὰς ἀναγραφὰς τῶν γενῶν, οἴομενος εὐγενὴς ἀναφανείσθαι, τῷ μὴ δὲ ἄλλον ἔχειν ἐκ δημοσίου συγγραφῆς τὸ γένος ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς πατριάρχας ἢ προσηλῆτους, τοὺς τε καλούμενους ‘γειώρας’ **25** Cf. Exod. τοὺς ἐπιμίκτους. Ὅλῃγοι δὲ τῶν ἐπιμελῶν ἰδιωτικὰς ἐαυτοῖς ἀπογραφὰς, xii. 19. LXX. ἢ μνημονεύσαντες τῶν ὀνομάτων, ἢ ἄλλως ἔχοντες ἐξ ἀντιγράφων, ἐναβρύνονται, σωζομένης τῇ μνήμῃ τῆς εὐγενείας· ὧν ἐτύχχανον οἱ προειρημένοι ‘δεσπόσυνοι’ καλούμενοι, διὰ τὴν πρὸς τὸ σωτήριον γένος συνάφειαν· ἀπὸ τε Ναζάρων καὶ Κωχαβὰ κωμῶν Ἰουδαϊκῶν τῇ λοιπῇ γῇ ἐπιφοιτήσαντες, καὶ τὴν προκειμένην γενεαλογίαν, ἐκ τε τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν εἰς ὅσον ἐξικινούντο, ἐξηγησάμενοι. Εἴτ’ οὖν οὕτως, εἴτ’ ἄλλως ἔχοι, σαφεστέραν ἐξήγησιν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλος ἐξευρεῖν, ὥς ἔγωγε νομίζω πᾶς τε ὃς εὐνῶμων τυγχάνει. Καὶ ἡμῖν αὕτη μελέτω, εἰ καὶ μὴ ἐμμάρτυρός ἐστι, τῷ μὴ κρείττονα ἢ ἀληθεστέραν ἔχειν εἰπεῖν. Τό γέ τοι εὐαγγέλιον πάντως ἀληθεύει.

Καὶ ἐπὶ τέλει δὲ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, προστίθῃσι ταῦτα·

Ματθὰν ὃ ἀπὸ Σολομῶνος ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Ματθὰν ἀποθανόντος, Μελχὶ ὃ ἀπὸ Νάθαν ἐκ τῆς αὐτῆς γυναικὸς ἐγέννησε τὸν Ἠλὶ. Ὁμομήτριοι ἄρα ἀδελφοὶ Ἠλὶ καὶ Ἰακώβ. Ἠλὶ ἀτέκνον ἀποθανόντος, ὃ Ἰακώβ ἀνέστησεν αὐτῷ σπέρμα, γεννήσας τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν αὐτῷ, κατὰ νόμον δὲ τῷ Ἠλὶ. Οὕτως ἀμφοτέρων υἱὸς ἦν ὁ Ἰωσήφ.

Τοσαῦτα δὴ ὁ Ἀφρικανός. Καὶ δὴ τοῦ Ἰωσήφ ᾧδὲ πως
26 γενεαλογουμένου, δυνάμει καὶ ἡ Μαρία σὺν αὐτῷ πέφηνεν ἐκ
 τῆς αὐτῆς οὔσα φυλῆς, εἶγε κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον οὐκ ἐξῆν
 ἐτέrais ἐπιμίγνυσθαι φυλαῖς· ἐνὶ γὰρ τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ δήμου
 καὶ πατριᾶς τῆς αὐτῆς ζεύγνυσθαι πρὸς γάμον παρακελεύεται,
 ὡς ἂν μὴ περιστρέφοιτο τοῦ γένους ὁ κλῆρος ἀπὸ φυλῆς ἐπὶ
 φυλὴν. Ὡδὲ μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἐχέτω.

Num. xxxvi.
6, 7.

CAP. VIII.

Περὶ τῆς Ἡρώδου κατὰ τῶν παιδων ἐπιβουλῆς, καὶ οἷα μέτηλθεν αὐτὸν
 καταστροφή βίου.

Ἀλλὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ταῖς προφητείαις
 ἀκολούθως ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τοὺς δεδηλωμένους
 χρόνους, Ἡρώδης ἐπὶ τῇ τῶν ἐξ ἀνατολῆς μάγων ἀνερωτήσει,
 ὅπη εἴη διαπνυθανομένων ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων·
 (ἑωρακένας γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα, καὶ τῆς τοσῆσδε πορείας τοῦτ'
 αἴτιον αὐτοῖς γεγονέναι, οἷα Θεῷ προσκυνῆσαι τῷ τεχθέντι διὰ
 σπουδῆς πεποιημένοις·) οὐ μικρῶς ἐπὶ τῷ πράγματι ἄτε κινδυν-
 νεούσης, ὥς γε δὴ ᾤετο, αὐτῷ τῆς ἀρχῆς διακινηθεὶς, πυθόμενος
 τῶν παρὰ τῷ ἔθνει νομοδιδασκάλων ποῦ τὸν Χριστὸν γεννηθήσε-
 σθαι προσδοκῶν, ὥς ἔγνω τὴν Μιχαίου προφητείαν ἐν Βηθλεὲμ
 προαναφωνοῦσαν, ἐνὶ προστάγματι τοὺς ὑπομαζίους ἐν τε τῇ
 Βηθλεὲμ καὶ πᾶσι τοῖς ὀρίοις αὐτῆς ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω
 παῖδας, κατὰ τὸν ἀπηκριβωμένον αὐτῷ χρόνον παρὰ τῶν μάγων,
 ἀναιρεθῆναι προστάττει, πάντως που καὶ τὸν Ἰησοῦν, ὥς γε ἦν
 εἰκὸς, τῆς αὐτῆς τοῖς ὁμήλιξι συναπολαῦσαι συμφορᾶς οἰόμενος.
 Φθάνει γε μὴν τὴν ἐπιβουλὴν εἰς Αἴγυπτον διακομισθεὶς ὁ παῖς,
 δι' ἐπιφανείας ἀγγέλου τὸ μέλλον προμεμαθηκότων αὐτοῦ τῶν
 γονέων. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἡ ἱερὰ τοῦ εὐαγγελίου διδάσκει
 γραφή. Ἀξίον δ' ἐπὶ τούτοις συνιδεῖν τὰ πλῆχειρα τῆς Ἡρώδου
27 κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ὁμηλίκων αὐτῷ τόλμης· ὥς παραντίκα
 μὴ δὲ σμικρὰς ἀναβολῆς γεγενημένης, ἡ θεία δίκη περιόντα ἔτ'
 αὐτὸν τῷ βίῳ μετελήλυθε, τὰ τῶν μετὰ τὴν ἐνθὲνδε ἀπαλλαγὴν
 διαδεχομένων αὐτὸν ἐπιδεικνύσα προοίμια. Ὡς μὲν οὖν τὰς
 κατὰ τὴν βασιλείαν αὐτῷ νομισθείσας εὐπραγίας ταῖς κατὰ τὸν
 οἶκον ἐπαλλήλοις ἡμαῦρωσε συμφοραῖς, γυναικὸς καὶ τέκνων καὶ

Mic. v. 2.

Matt. ii. 13
sq.

τῶν λοιπῶν τῶν μάλιστα πρὸς γένους ἀναγκαιοτάτων τε καὶ φιλτάτων μαιφονίαις, οὐδὲν οἶον τὸ νῦν καταλέγειν, τραγικὴν ἅπασαν δραματουργίαν ἐπισκιαζούσης τῆς περὶ τούτων ὑποθέσεως, ἣν εἰς πλάτος ἐν ταῖς καθ' αὐτὸν ἱστορίαις ὁ Ἰώσηπος διελήλυθεν. Ὡς δ' ἅμα τῇ κατὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν καὶ τῶν ἄλλων νηπίων ἐπιβουλῇ, θεήλατος αὐτὸν καταλαβοῦσα μᾶστιξ εἰς θάνατον συνήλασεν, οὐ χεῖρον καὶ τῶν φωνῶν τοῦ συγγραφέως ἐπακοῦσαι, κατὰ λέξιν ἐν ἑπτακαίδεκάτῳ τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας τὴν καταστροφὴν τοῦ κατ' αὐτὸν βίου τούτου γράφοντος τὸν τρόπον·

Ἡρώδης δὲ μεζόνως ἡ νόσος ἐνεπικραίνετο, δίκην ὧν παρανομῆσειεν Jos. Ant. xvii. 6. 5.
ἐκπρασσομένου τοῦ Θεοῦ. Πῦρ μὲν γὰρ μαλακὸν ἦν, οὐχ ὥδε πολλὴν ἀποσημαίνον τοῖς ἐπαφωμένοις τὴν φλόγῳσιν, ὅσῃν τοῖς ἐντὸς προσετίθει τὴν κάκωσιν· ἐπιθυμία δὲ δεινὴ τοῦ δέξασθαι τι, οὐδὲ ἦν μὴ οὐχ ὑπουργεῖν· καὶ ἔλκωσις τῶν τε ἐντέρων, καὶ μάλιστα τοῦ κώλου δεινὰ ἀλγυδόνες. καὶ φλέγμα ὑγρὸν περὶ τοὺς πόδας καὶ διανυγές. Παραπλησία δὲ καὶ ἡ περὶ τὸ ἥτρον κάκωσις ἦν. Ναὶ μὴν καὶ τοῦ αἰδοίου σήψις σκώληκας ἐμποιοῦσα, πνεύματός τε ὀρθία ἔντασις, καὶ αὐτὴ λίαν ἀγδῆς, ἀχθηδόνι τε τῆς 28 ἀποφορᾶς καὶ τῷ πυκνῷ τοῦ ἄσθματος. Ἐσπασμένος τε περὶ πᾶν ἦν μέρος, ἰσχὺν οὐχ ὑπομενητὴν προστιθέμενος. Ἐλέγετο γοῦν ὑπὸ τῶν θειαζόντων, καὶ οἷς ταῦτα προαποφθέγγεσθαι σοφία προῦκειτο, ποινην τοῦ πολλοῦ καὶ δυσσεβοῦς ταύτην ὁ Θεὸς εἰσπράττεσθαι παρὰ τοῦ βασιλέως.

Ταῦτα μὲν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ παρασημαίνεται ὁ προειρημένος. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ τῶν Ἱστοριῶν τὰ παραπλησία περὶ τοῦ αὐτοῦ παραδίδωσι, ὧδέ πως γράφων·

Ἐνθεν αὐτοῦ τὸ σῶμα πᾶν ἡ νόσος διαλαβοῦσα ποικίλοις πάθεσιν ἐμέ- Jos. Bell. Jud. i. 33. 5, 6.
ριζεν. Πυρετὸς μὲν γὰρ ἦν οὐ λαβρὸς, κνησμὸς δ' ἀφόρητος τῆς ἐπιφαι-
νείας ὅλης, καὶ κώλου συνεχεῖς ἀλγυδόνες, περὶ τε τοὺς πόδας ὡς ὑδρωπῳδντος οἰδήματα, τοῦ τε ἥτρον φλεγμονή, καὶ αἰδοίου σπηδεῶν σκώληκας γεννώσα. Πρὸς τούτοις ὀρθόπνοια, καὶ δύσπνοια, καὶ σπασμοὶ ἀπάντων τῶν μελῶν, ὥστε τοὺς ἐπιθειάζοντας, ποινην εἶναι τὰ νοσήματα, λέγειν. Ὁ δὲ παλαίων τοσοῦτοις πάθεσιν ὅμως τοῦ ζῆν ἀντίχετο, σωτηρίαν τε ἠλπίζε, καὶ θεραπείας ἐπενόει. Διαβάς γοῦν τὸν Ἰορδάνην, τοῖς κατὰ Καλλιρόην θερμοῖς ἐχρήτο. Ταῦτα δὲ ἔξεισι μὲν εἰς τὴν Ἀσφαλτίτιν λίμνην, ὑπὸ γλυκύτητος δὲ ἐστὶ καὶ πότιμα. Δόξαν δ' ἐνταῦθα τοῖς ἰατροῖς, ἐλαίῳ θερμῷ πᾶν ἀναθάψαι τὸ σῶμα χαλασθὲν εἰς ἐλαίου πλήρῃ πύελον, ἐκλύει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ὡς τεθνεὺς ἀνέστρεψεν. Θορύβου δὲ τῶν θεραπόντων γενομένου, πρὸς μὲν τὴν κραυγὴν ἀνήνεγκεν. Εἰς δὲ τὸ λοιπὸν ἀπογνοὺς τὴν σωτηρίαν, τοῖς τε στρατιώταις ἀνὰ δραχμάς

πεντήκοντα ἐκέλευσε διανείμει, καὶ πολλὰ χρήματα τοῖς ἡγεμόσι καὶ τοῖς φίλοις. Αὐτὸς δ' ὑποστρέψας, εἰς Ἱεριχοῦντα παραγίνεται, μελαγχολῶν ἤδη· καὶ μονονυχὶ αὐτῷ τι τῷ θανάτῳ ἀπειλῶν, προέκοψεν εἰς ἐπιβολὴν ἀθεμίτου πράξεως. Τοὺς γὰρ ἀφ' ἐκάστης κώμης ἐπισήμους ἄνδρας ἐξ ὅλης Ἰουδαίας συναγαγὼν, εἰς τὸν καλούμενον ἵπποδρόμον ἐκέλευσε συγκελῆσαι. Προσκαλεσάμενος δὲ Σαλώμην τὴν ἀδελφὴν καὶ τὸν ἄνδρα ταύτης Ἀλέξανδρον, Ὀϊδᾶ, ἔφη, Ἰουδαίους τὸν ἐμὸν ἐορτάσσοντας θάνατον.

29 Δύναμαι δὲ πενθεῖσθαι δι' ἐτέρων καὶ λαμπρὸν ἐπιτάφιον σχεῖν, ἂν ὑμεῖς θελήσητε ταῖς ἐμαῖς ἐντολαῖς ὑπουργῆσαι. Τοῦσδε τοὺς φρουρουμένους ἄνδρας, ἐπειδὴν ἐκπνεύσω, τάχιστα κτείνετε περιστήσαντες τοὺς στρατιώτας, ἵνα πᾶσα Ἰουδαία καὶ πᾶς οἶκος καὶ ἅκων ἐπ' ἐμοὶ δακρύσῃ.

Καὶ μετὰ βραχέα φησὶν·

Jos. Bell. Jud. i. 33. 7. Αἰθὺς δὲ, καὶ γὰρ ἐνδεία τροφῆς καὶ βηλὶ σπασμῶδει διετείνεται, τῶν ἀλγηδόνων ἠττηθεὶς, φθάσαι τὴν εἰμαρμένην ἐπεβάλλετο. Λαβὼν δὲ μῆλον, ἤτησε καὶ μαχαίριον, εἴωθει γὰρ ἀποτέμνων ἐσθίειν, ἔπειτα περι-αθρήσας μή τις ὁ κωλύων αὐτὸν εἴη, ἐπήρε τὴν δεξιὰν ὡς πλήξων ἑαυτὸν.

1b. Ant. xvii. 7. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ συγγραφεὺς, ἕτερον αὐτοῦ γνήσιον παῖδα πρὸ τῆς ἐσχάτης τοῦ βίου τελευτῆς, τρίτον ἐπὶ δυσὶν ἤδη προανηρημένοις δι' ἐπιτάξεως ἀνελόντα, παραχρήμα τὴν ζωὴν οὐ μετὰ μικρῶν ἀλγηδόνων ἀπορρήξαι. Καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ πέρας τῆς Ἡρώδου γέγονε τελευτῆς, ποινὴν δικαίαν ἐκτίσαντος ὧν ἀμφὶ τὴν Βηθλεὲμ ἀνείλε παίδων, τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβουλῆς ἕνεκα. Μεθ' ἣν ἄγγελος ὄναρ ἐπιστὰς ἐν Αἰγύπτῳ διατρίβοντι τῷ Ἰωσήφ, ἀπαῖραι ἅμα τῷ παιδί καὶ τῇ τούτου μητρὶ ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν παρακελεύεται, τεθυγκέναι δηλῶν τοῦ ἀναζητοῦντας τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. Τούτοις δ' ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπιφέρει λέγων·

Matt. i. 22. Ἀκούσας δ' ὅτι Ἀρχέλαος βασιλεύει τῆς Ἰουδαίας ἀντὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἡρώδου, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. Χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας.

CAP. IX.

Περὶ τῶν κατὰ Πιλάτον χρόνων.

Τῇ δ' ἐπὶ τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸν Ἡρώδην τοῦ Ἀρχελάου κατα-
στάσει συνάδει καὶ ὁ προειρημένος ἱστορικὸς, τὸν τε τρόπον ἀναγράφων καθ' ὃν ἐκ διαθηκῶν Ἡρώδου τοῦ πατρὸς, ἐπικρίσεώς τε Καίσαρος Αὐγούστου, τὴν κατὰ Ἰουδαίων βασιλείαν διεδέ-

Jos. Bell. Jud. i. 33. 8; ii. 6. 3; 7. 3. Cf. Ant. xvii. 8. 2; ii. 4; 13. 2.

ζατο, καὶ ὡς τῆς ἀρχῆς μετὰ δεκαέτη χρόνον ἀποπεσόντος, οἱ 30
 ἀδελφοὶ Φίλιππος τε καὶ ὁ νέος Ἡρώδης ἅμα Λυσανίᾳ τὰς
 ἑαυτῶν διείπον τετραρχίας. Ὁ δ' αὐτὸς ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Jos. Ant.
 ἀρχαιολογίας, κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Τιβερίου βασιλείας, xviii. 2. 2.
 (τοῦτον γὰρ τὴν καθ' ὅλων ἀρχὴν διαδέξασθαι, ἑπτὰ ἐπὶ πεντή-
 κοντα ἔτεσι τὴν ἡγεμονίαν ἐπικρατήσαντος Αὐγούστου,) Πόν-
 τιον Πιλάτον ἐπιτραπῆναι τὴν Ἰουδαίαν δηλοῖ, ἐνταῦθά τε ἐφ'
 ὅλοις ἔτεσι δέκα σχεδὸν εἰς αὐτὴν παραμεῖναι τὴν Τιβερίου
 τελευτήν. Οὐκοῦν σαφῶς ἀπελήλεγται τὸ πλάσμα τῶν κατὰ
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπομνήματα χθὲς καὶ πρόην διαδεδωκότων* (Cf. ix. 5.)
 ἐν οἷς πρῶτος αὐτὸς ὁ τῆς παρασημειώσεως χρόνος τῶν πεπλα-
 κότων ἀπελέγχει τὸ ψεῦδος. Ἐπὶ τῆς τετάρτης γοῦν ὑπατείας
 Τιβερίου, ἣ γέγονεν ἔτους ἐβδόμου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὰ
 περὶ τὸ σωτήριον πάθος αὐτοῖς τολμηθέντα περιέχει. Καθ' οὗ
 δείκνυνται χρόνον μὴ δ' ἐπιστάς πω τῇ Ἰουδαίᾳ Πιλάτος, εἶγε
 τῷ Ἰωσήφῳ μάρτυρι χρήσασθαι δέον, σαφῶς οὕτω σημαίνοντι
 κατὰ τὴν δηλωθεῖσαν αὐτοῦ γραφὴν, ὅτι δὴ δωδεκάτῳ ἐνιαυτῷ
 τῆς Τιβερίου βασιλείας ἐπίτροπος τῆς Ἰουδαίας ὑπὸ Τιβερίου
 καθίσταται Πιλάτος.

CAP. X.

31

Περὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις ἀρχιερέων, καθ' οὓς ὁ Χριστὸς τὴν
 διδασκαλίαν ἐποιήσατο.

Ἐπὶ τούτων δὴ οὖν κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν ἔτος πεντεκαι- Luke iii. 1.
 δέκατον Τιβερίου Καίσαρος ἄγοντος, τέταρτον δὲ τῆς ἡγεμονίας
 Ποντίου Πιλάτου, τῆς τε λοιπῆς Ἰουδαίας τετραρχούντων
 Ἡρώδου καὶ Λυσανίου καὶ Φιλίππου, ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν
 Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ἀρχόμενος ὥσει ἐτῶν τριάκοντα,
 ἐπὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα παραγίνεται, καταρχὴν τε ποιεῖται
 τηνικαῦτα τοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον κηρύγματος. Φησὶ δὲ αὐτὸν
 ἢ θεία γραφὴ τὸν πάντα τῆς διδασκαλίας διατελέσαι χρόνον
 ἐπὶ ἀρχιερέως Ἄννα καὶ Καϊάφα, δηλοῦσα ὅτι δὴ ἐν τοῖς με-
 ταξὺ τῆς τούτων ἔτεσι λειτουργίας ὁ πᾶς τῆς διδασκαλίας
 αὐτῷ συνεπεράνθη χρόνος· ἀρξαμένου μὲν κατὰ τὴν τοῦ Ἄννα
 ἀρχιερωσύνην, μέχρι δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ Καϊάφα παραμείναν-
 τος· οὐδ' ὅλως ὁ μεταξὺ τετραέτης παρίσταται χρόνος. Τῶν 32

γάρ τοι κατὰ τὸν νόμον ἤδη πως καθηρημένων ἐξ ἐκείνου θεσμῶν, λέλυτο μὲν ὧ δια βίου καὶ ἐκ προγόνων διαδοχῆς τὰ τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας προσήκοντα ἦν· ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἡγεμόνων ἄλλοτ' ἄλλοι τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπιτρεπόμενοι οὐ πλείον ἔτους ἐνὸς ἐπὶ ταύτης διετέλουν. Ἰστορεῖ δ' οὖν ὁ Ἰώσηπος τέσσαρας κατὰ διαδοχὴν ἐπὶ Καϊάφαν ἀρχιερεῖς μετὰ τὸν Ἄνναν διαγενέσθαι, κατὰ τὴν αὐτὴν τῆς ἀρχαιολογίας γραφὴν, ὧδέ πως λέγων·

Jos. Ant.
xviii. 2. 2.

Οὐαλέριος Γράτος παύσας ἱεράσθαι Ἄνانون, Ἰσμάηλον ἀρχιερέα ἀποφαίνει τὸν τοῦ Φαβί. Καὶ τοῦτον δὲ μετ' οὐ πολὺ μεταστήσας, Ἐλεάζαρον τὸν Ἀνάνου τοῦ ἀρχιερέως υἱὸν ἀποδείκνυσιν ἀρχιερέα. Ἐνιαυτοῦ δὲ διαγενομένου καὶ τόνδε παύσας, Σίμωνι τῷ Καμίθου τὴν ἀρχιερωσύνην παραδίδωσιν. Οὐ πλέον δὲ καὶ τῷδε ἔνιαυτοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντι διεγένετο χρόνος, καὶ Ἰώσηπος ὁ καὶ Καϊάφας διάδοχος ἦν αὐτῷ.

Οὐκοῦν ὁ σύμπας οὐδ' ὅλος τετραέτης ἀποδείκνυται τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν διδασκαλίας χρόνος, τεσσάρων ἐπὶ τέσσαρσιν 33 ἔτεσιν ἀρχιερέων ἀπὸ τοῦ Ἄννα καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ Καϊάφα κατὰστασιν ἐνιαύσιον λειτουργίαν διατετελεκότων. Τὸν γέτοι Καϊάφαν ἀρχιερέα εἰκότως τοῦ ἐνιαυτοῦ καθ' ὃν τὰ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπετελείτο, ἢ τοῦ εὐαγγελίου παρεσημῆματο γραφῇ. Ἐξ ἧς καὶ αὐτῆς οὐκ ἀπάδων τῆς προκειμένης ἐπιτηρήσεως ὁ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀποδείκνυται χρόνος. Ἀλλὰ γὰρ ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν, οὐ μετὰ πλείστον τῆς καταρχῆς τοῦ κηρύγματος, τοὺς δώδεκα ἀποστόλους ἀνακαλεῖται· οὓς καὶ μόνους τῶν λοιπῶν αὐτοῦ μαθητῶν κατὰ τι γέρας ἐξαίρετον ἀποστόλους ὠνόμασεν. Καὶ αὐθις ἀναδείκνυσιν ἑτέρους ἐβδομήκοντα οὓς καὶ αὐτοὺς ἀπέστειλεν ἀνὰ δύο δύο, πρὸ προσώπου αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον καὶ πόλιν οὗ ἔμελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι.

Luke x. 1.

CAP. XI.

Τὰ περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ μεμαρτυρημένα.

Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ὑπὸ τοῦ νέου Ἡρώδου τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντος μνημονεύει μὲν καὶ ἡ θεία τῶν εὐαγγελίων γραφῇ· συνιστορεῖ γε μὴν καὶ ὁ Ἰώσηπος ὀνομαστὶ τῆς τε Ἡρωδιάδος μνήμην πεποιημένος, καὶ ὥς

Jos. Ant.
xviii. 5. 1.

ἀδελφοῦ γυναικα οὖσαν αὐτὴν ἡγάγετο πρὸς γάμον Ἑρώδης, ἀθετήσας μὲν τὴν προτέραν αὐτῷ κατὰ νόμους γεγενημένην (Ἀρέτα δ' ἦν αὕτη τοῦ Πετραίων βασιλέως θυγάτηρ) τὴν δὲ Ἑρωδιάδα ζῶντος διαστήσας τοῦ ἀνδρός· δι' ἣν καὶ τὸν Ἰωάννην ἀνελών, πόλεμον αἶρεται πρὸς τὸν Ἀρέταν, ὥς ἂν ἡτιμασμένης αὐτῷ τῆς θυγατρὸς. Ἐν ᾧ πολέμῳ μάχης γενομένης, πάντα φησὶ τὸν Ἑρώδου στρατὸν διαφθαρῆναι, καὶ ταῦτα πεπονθέναι τῆς ἐπιβουλῆς ἕνεκεν τῆς κατὰ τοῦ Ἰωάννου γεγενημένης. Ὁ δ' αὐτὸς Ἰώσηπος ἐν τοῖς μάλιστα δικαιοτάτου καὶ βαπτιστὴν ὁμολογῶν γεγονέναι τὸν Ἰωάννην, τοῖς περὶ αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν εὐαγγελίων γραφὴν ἀναγεγραμμένοις συμμαρτυρεῖ. Ἱστορεῖ δὲ καὶ τὸν Ἑρώδην τῆς βασιλείας ἀποπε-
Jos. Ant.
xviii. 7. 2.
(Lyons.)
 πτωκέναι διὰ τὴν αὐτὴν Ἑρωδιάδα, μεθ' ἧς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν
 ὑπερορίαν ἀπεληλάσθαι, Βίενναν τῆς Γαλλίας πόλιν οἰκεῖν κατα-
 δικασθέντα. Καὶ ταῦτά γε αὐτῷ ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς ἀρχαι-
 ολογίας δεδήλωται, ἔνθα συλλαβαῖς αὐταῖς περὶ τοῦ Ἰωάννου
 ταῦτα γράφει·

Τισὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐδόκει ὀλωλέναι τὸν Ἑρώδου στρατὸν ὑπὸ τοῦ Ib. 5. 2.
 Θεοῦ, καὶ μάλα δικαίως τινυνμένον κατὰ ποινὴν Ἰωάννου τοῦ καλουμένου
 Βαπτιστοῦ. Κτείνει γὰρ τοῦτον Ἑρώδης, ἀγαθὸν ἄνδρα καὶ τοῖς Ἰουδαίοις
 κελεύοντα ἀρετὴν ἐπασκοῦσι, καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους δικαιοσύνη καὶ πρὸς
 τὸν Θεὸν εὐσεβείᾳ χρωμένους, βαπτισμῷ συνιέναι. Οὕτω γὰρ δὴ καὶ τὴν
 βάπτισιν ἀποδεκτὴν αὐτῷ φανείσθαι, μὴ ἐπὶ τινῶν ἁμαρτάδων παραιτήσει
 χρωμένων, ἀλλ' ἐφ' ἀγνείᾳ τοῦ σώματος, ἅτε δὴ καὶ τῆς ψυχῆς δικαιοσύνη
 προεκεκαθαρμένης. Καὶ τῶν ἄλλων συστρεφομένων, (καὶ γὰρ ἦσθησαν
 ἐπιπλείστον τῇ ἀκροάσει τῶν λόγων,) δείσας Ἑρώδης τὸ ἐπὶ τοσόνδε
 πιθανὸν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις, μὴ ἐπὶ ἀποστάσει τινὶ φέροιτο, (πάντα γὰρ
 ἐφόκεσαν συμβουλῇ τῇ ἐκείνου πράζοντες,) πολὺν κρείττον ἡγείται πρὶν τι
 νεώτερον ἀπ' αὐτοῦ γενέσθαι, προλαβὼν ἀναιρεῖν, ἢ μεταβολῆς γενομένης
 εἰς πράγματα ἐμπεσῶν μετανοεῖν. Καὶ ὁ μὲν ὑποψία τῇ Ἑρώδου δέσμιος
 εἰς τὸν Μαχαιροῦντα πεμφθεὶς τὸ προειρημένον φρούριον, ταύτῃ κτίννυται.

Ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάννου διελθὼν, καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατὰ
 τὴν αὐτὴν τοῦ συγγράμματος ἱστορίαν ὧδέ πως μέμνηται·

Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς τις σοφὸς ἀνὴρ, εἶγε ἄνδρα Ib. 3. 3.
 αὐτὸν λέγειν χρή. Ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητὴς, διδάσκαλος ἀνθρώ-
 πων τῶν ἡδονῇ τάληθ' ὑποκειμένων. Καὶ πολλοὺς μὲν τῶν Ἰουδαίων, πολ-
 λούς δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπηγάγετο. Ὁ Χριστὸς οὗτος ἦν. Καὶ
 αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος
 Πιλάτου, οὐκ ἐξεπαύσαντο οἱ τὸ πρῶτον ἀγαπήσαντες. Ἐφάνη γὰρ
35

αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε καὶ ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων. Εἰσέτι τε νῦν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φύλον.

Ταῦτα τοῦ ἐξ αὐτῶν Ἑβραίων συγγραφέως ἀνέκαθεν τῇ ἑαυτοῦ γραφῇ περὶ τε τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραδεδωκότος, τίς ἂν ἔτι λείποιο ἀποφυγῇ, τοῦ μὴ ἀναισχύντους ἀπελέγχεσθαι τοὺς καθ' αὐτῶν πλασαμένους ὑπομνήματα ; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐχέτω ταύτη.

CAP. XII.

Περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

Τῶν γε μὴν τοῦ Σωτῆρος ἀποστόλων παντί τῳ σαφῆς ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἢ πρόσρησις. Τῶν δ' ἐβδομήκοντα μαθητῶν, κατάλογος μὲν οὐδεὶς οὐδαμῇ φέρεται· λέγεται γε μὴν εἰς αὐτῶν Βαρνάβας γεγονέναι, οὗ διαφόρως μὲν καὶ αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐμνημόνευσαν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ὁ Παῦλος Γαλάταις γράφων. Τούτων δ' εἶναί φασι καὶ Σωσθένην τὸν ἅμα Παύλῳ Κορινθίοις ἐπιστείλαντα. Ἡ δ' ἱστορία παρὰ Κλήμεντι κατὰ τὴν πέμπτην τῶν Ὑποτυπώσεων, ἐν ᾗ καὶ Κηφᾶν, περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος,

Gal. ii. 11. Ὅτε δὲ ἦλθε Κηφᾶς εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην,

36 ἕνα φησὶ γεγονέναι τῶν ἐβδομήκοντα μαθητῶν, ὁμώνυμον Πέτρῳ τυγχάνοντα τῷ ἀποστόλῳ. Καὶ Ματθίαν δὲ τὸν ἀντὶ Ἰούδα τοῖς ἀποστόλοις συγκαταλεγέντα, τὸν τε σὺν αὐτῷ τῇ ὁμοίᾳ ψήφῳ τιμηθέντα, τῆς αὐτῆς τῶν ἐβδομήκοντα κλήσεως ἡξιῶσθαι κατέχει λόγος. Καὶ Θαδδαῖον δὲ ἕνα τῶν αὐτῶν εἶναί φασι· περὶ οὗ καὶ ἱστορίαν ἐλθοῦσαν εἰς ἡμᾶς αὐτίκα μάλα ἐκθήσομαι. Καὶ τῶν ἐβδομήκοντα δὲ πλείους τοῦ Σωτῆρος πεφηνέναι μαθητὰς εὖροις ἂν ἐπιτηρήσας, μάρτυρι χρώμενος τῷ Παύλῳ, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἔγερσιν ὦφθαι αὐτὸν φήσαντι, πρῶτον μὲν Κηφᾶ, ἔπειτα τοῖς δώδεκα, καὶ μετὰ τούτους, ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ. Ὡν τινὰς μὲν ἔφασκε κεκοιμησθαι, τοὺς πλείους δ' ἔτι τῷ βίῳ καθ' ὃν καιρὸν αὐτῷ ταῦτα συνετάττετο περιέναι.

Ἐπειτα δ' ὤφθαι αὐτὸν Ἰακώβῳ φησὶν· εἰς δὲ καὶ οὗτος τῶν φερομένων τοῦ Σωτῆρος ἀδελφῶν ἦν. Εἶθ' ὥς παρὰ τούτους, κατὰ μίμησιν τῶν δώδεκα, πλείστων ὅσων ὑπαρξάντων ἀποστόλων, οἷος καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος ἦν, προστίθησι λέγων,

Ἐπειτα ὤφθη τοῖς ἀποστόλοις πᾶσι.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶνδε. Τῆς δὲ περὶ τὸν Θαδδαίου ἱστορίας τοιοῦτος γέγονεν ὁ τρόπος.

CAP. XIII.

Ἱστορία περὶ τοῦ τῶν Ἐδεσσηνῶν δυνάστου.

Ἡ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θειότης, εἰς πάντας ἀνθρώπους τῆς παραδοξοποιουῦ δυνάμεως ἔνεκεν βοωμένη, μυρίους ὅσους καὶ τῶν ἐπ' ἄλλοδαπῆς πορρωτάτῳ τε τῆς Ἰουδαίας νόσων καὶ παντοίων παθῶν ἐλπίδι θεραπείας ἐπήγετο. Ταύτῃ τοι βασιλεὺς Ἀβγαρος, τῶν ὑπὲρ Εὐφράτην ἔθνων ἐπισημότατα δυναστεύων, πάθει τὸ σῶμα δεινῷ καὶ οὐ θεραπευτῷ ὅσον ἐπ' ἀνθρωπείᾳ δυνάμει καταφθειρόμενος, ὥς καὶ 37 τοῦνομα τοῦ Ἰησοῦ πολὺ καὶ τὰς δυνάμεις συμφώνως πρὸς ἀπάντων μαρτυρουμένας ἐπύθετο, ἰκέτης αὐτοῦ πέμψας δι' ἐπιστοληφόρου γίγνεται, τῆς νόσου τυχεῖν ἀπαλλαγῆς ἀξιῶν. Ὁ δὲ μὴ τότε καλοῦντι ὑπακούσας, ἐπιστολῆς γοῦν αὐτὸν ἰδίᾳ καταξιοῖ, ἓνα τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἀποστέλλειν ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς νόσου, ὁμοῦ τε αὐτοῦ σωτηρίαν καὶ τῶν προσηκόντων ἀπάντων ὑπισχνούμενος. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ ἄρα αὐτῷ ἐπληροῦτο τὰ τῆς ἐπαγγελίας. Μετὰ γοῦν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, Θωμᾶς, τῶν ἀποστόλων εἰς τῶν δώδεκα, Θαδδαίου ἐν ἀριθμῷ καὶ αὐτὸν τῶν ἐβδομήκοντα τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν κατειλεγμένον, κινήσει θειοτέρα ἐπὶ τὴν Ἐδεσσαν κήρυκα καὶ εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐκπέμπει, πάντα τε δι' αὐτοῦ τὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τέλος ἐλάμβανεν ἐπαγγελίας. Ἐχεις καὶ τούτων ἀνάγραφτον τὴν μαρτυρίαν, ἐκ τῶν κατὰ Ἐδεσσαν τοτηνικαῦτα βασιλενομένην πόλιν γραμματοφυλακείων ληφθεῖσαν. Ἐν γοῦν τοῖς αὐτόθι

δημοσίοις χάρταις, τοῖς τὰ παλαιὰ καὶ τὰ ἀμφὶ τὸν Ἀβγαρον
πραχθέντα περιέχουσι, καὶ ταῦτα εἰσέτι νῦν ἐξ ἐκείνου πε-
φυλαγμένα εὔρηται. Οὐδὲν δὲ οἶον καὶ αὐτῶν ἐπακοῦσαι τῶν
ἐπιστολῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἡμῖν ἀναληφθεῖσων, καὶ τόνδε
αὐτοῖς ῥήμασιν ἐκ τῆς Σύρων φωνῆς μεταβληθεῖσων τὸν τρόπον.

Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς γραφείσης ὑπὸ Ἀβγάρου τοπάρχου τῷ Ἰησοῦ,
καὶ πεμφθείσης αὐτῷ δι' Ἀνανία ταχυδρόμου εἰς Ἱεροσόλυμα.

- 38 Ἀβγαρος τοπάρχης Ἐδέσσης Ἰησοῦ Σωτῆρι ἀγαθῷ ἀναφανέντι ἐν τόπῳ
Ἱεροσολύμων χαίρειν. Ἦκουσται μοι τὰ περὶ σοῦ καὶ τῶν σῶν ἰαμάτων,
ὡς ἄνεν φαρμάκων καὶ βοτανῶν ὑπὸ σοῦ γινομένων. Ὡς γὰρ λόγος,
τυφλοὺς ἀναβλέπειν ποιεῖς, χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ λεπροὺς καθαρίζεις, καὶ
ἀκάθαρτα πνεύματα καὶ δαίμονας ἐκβάλλεις, καὶ τοὺς ἐν μακρονοσίᾳ
βασανιζομένους θεραπεύεις, καὶ νεκροὺς ἐγείρεις. Καὶ ταῦτα πάντα ἀκούσας
περὶ σοῦ, κατὰ νοῦν ἐθέμην τὸ ἔτερον τῶν δύο· ἢ ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς, καὶ
καταβὰς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ποιεῖς ταῦτα, ἢ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ ποιῶν ταῦτα.
Διὰ τοῦτο τούνυν γράψας ἐδέηθην σου σκυλῆναι πρὸς με, καὶ τὸ πάθος ὃ
ἔχω θεραπεῦσαι. Καὶ γὰρ ἤκουσα ὅτι καὶ Ἰουδαῖοι καταγογγύζουσι καὶ
βούλονται κακῶσαί σε. Πόλις δὲ μικροτάτη μοι ἐστὶ καὶ σεμνή, ἥτις
ἐξαρκεῖ ἀμφοτέροις.

Τὰ ἀντιγραφέντα ὑπὸ Ἰησοῦ διὰ Ἀνανία ταχυδρόμου τοπάρχῃ
Ἀβγάρῳ.

Μακάριος εἶ πιστεύσας ἐν ἐμοί, μὴ ἑωρακῶς με. Γέγραπται γὰρ περὶ
ἐμοῦ, τοὺς ἑωρακότας με μὴ πιστεύσειν μοι, καὶ ἵνα οἱ μὴ ἑωρακότες αὐτοὶ
πιστεύσωσι καὶ ζήσωνται. Περὶ δὲ οὗ ἔγραψάς μοι ἔλθειν πρὸς σέ, δέον
ἐστὶ πάντα δι' ἃ ἀπεστάλην, ἐνταῦθα πληρῶσαί με, καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι,
οὕτως ἀναληφθῆναι πρὸς τὸν ἀποστείλαντά με. Καὶ ἐπειδὴ ἀναληφθῶ,
ἀποστελῶ σοι τινὰ τῶν μαθητῶν μου, ἵνα ἰάσηταί σου τὸ πάθος, καὶ ζῶῃν
σοὶ καὶ τοῖς σὺν σοὶ παράσχηται.

Ταύταις δὲ ταῖς ἐπιστολαῖς ἔτι καὶ ταῦτα συνήπτο τῇ Σύρων
φωνῇ.

- Μετὰ δὲ τὸ ἀναληφθῆναι τὸν Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτῷ Ἰούδας ὁ καὶ
39 Θωμᾶς Θαδδαῖον ἀπόστολον, ἓνα τῶν ἐβδομήκοντα. Ὃς ἔλθων κατέμενε
πρὸς Τωβίαν τὸν τοῦ Τωβία. Ὡς δὲ ἠκούσθη περὶ αὐτοῦ, ἐμνηύθη τῷ
Ἀβγάρῳ ὅτι ἐλήλυθεν ἀπόστολος ἐνταῦθα τοῦ Ἰησοῦ, καθὰ ἐπέστελλέ σοι.
Ἦρξατο οὖν ὁ Θαδδαῖος ἐν δυνάμει Θεοῦ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ
μαλακίαν, ὥστε πάντας θαυμάζειν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἀβγαρος τὰ μεγα-
λεῖα καὶ τὰ θαυμάσια ἃ ἐποίει, καὶ ὡς ἐθεράπευεν, ἐν ὑπονοίᾳ γέγονεν, ὡς
ὅτι αὐτός ἐστι, περὶ οὗ ὁ Ἰησοῦς ἐπέστειλε, λέγων, Ἐπειδὴ ἀναληφθῶ,

ἀποστελῶ σοι τινὰ τῶν μαθητῶν μου, ὃς τὸ πάθος σου ἰάσεται.' Μετακαλεσάμενος οὖν τὸν Τωβίαν, παρ' ᾧ κατέμενεν, εἶπεν, "Ἦκουσα ὅτι ἀνήρ τις δυνάστης ἔλθων κατέμεινεν ἐν τῇ σῇ οἰκίᾳ· ἀνάγαγε αὐτὸν πρὸς με.' Ἐλθὼν θὲ ὁ Τωβίας παρὰ Θαδδαΐφ, εἶπεν αὐτῷ, 'Ὁ τοπάρχης Ἀβγαρος μετακαλεσάμενός με εἶπεν ἀναγαγεῖν σε παρ' αὐτῷ, ἵνα θεραπεύσης αὐτοῦ τὸ πάθος.' Καὶ ὁ Θαδδαῖος, 'Ἀναβαίνω,' ἔφη, 'ἐπειδὴ περ δυνάμει παρ' αὐτῷ ἀπέσταλμαι.' Ὁρθρίσας οὖν ὁ Τωβίας τῇ ἐξῆς, καὶ παραλαβὼν τὸν Θαδδαῖον, ἦλθε πρὸς τὸν Ἀβγαρον· ὥς δὲ ἀνέβη, παρόντων καὶ ἐστώτων τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ, παραχρῆμα ἐν τῷ εἰσεῖναι αὐτὸν, ὄραμα μέγα ἐφάνη τῷ Ἀβγάρφ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀποστόλου Θαδδαίου. Ὅπερ ἰδὼν Ἀβγαρος, προσεκύνησε τῷ Θαδδαΐφ. Θαυμά τε ἔσχε πάντας τοὺς περιεστώτας. Αὐτοὶ γὰρ οὐχ ἑωράκασιν τὸ ὄραμα, ὃ μόνῳ τῷ Ἀβγάρφ ἐφάνη. Ὅς καὶ τὸν Θαδδαῖον ἤρετο, 'Εἰ ἐπ' ἀληθείας μαθητὴς εἶ Ἰησοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃς εἰρήκει πρὸς με, Ἀποστελῶ σοι τινὰ τῶν μαθητῶν μου, ὅστις ἰάσεται σε, καὶ ζώῃν σοι παρέξει.' Καὶ ὁ Θαδδαῖος ἔφη, 'Ἐπεὶ μεγάλως πεπίστευκας εἰς τὸν ἀποστείλαντά με, διὰ τοῦτο ἀπεστά- 40 λην πρὸς σε. Καὶ πάλιν ἐὰν πιστεύσης ἐν αὐτῷ, ὥς ἂν πιστεύσης ἔσται σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.' Καὶ ὁ Ἀβγαρος πρὸς αὐτὸν, 'Οὕτως ἐπίστευσα, φησὶν, ἐν αὐτῷ, ὥς καὶ τοὺς Ἰουδαίους τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν βουληθῆναι δύναμιν παραλαβὼν κατακόφαι, εἰ μὴ διὰ τὴν βασιλείαν τῶν Ῥωμαίων ἀνεκόπην τούτου.' Καὶ ὁ Θαδδαῖος εἶπεν, 'Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ πεπλήρωκε, καὶ πληρώσας, ἀνελήφθη πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ.' Λέγει αὐτῷ Ἀβγαρος, 'Κἀγὼ πεπίστευκα εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν Πατέρα αὐτοῦ.' Καὶ ὁ Θαδδαῖος, 'Διὰ τοῦτο,' φησὶ, 'τίθιμι τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σε ἐν ὀνόματι αὐτοῦ.' Καὶ τοῦτο πράξαντος, παραχρῆμα ἑθεραπεύθη τῆς νόσου καὶ τοῦ πάθους οὗ εἶχεν. Ἐθαύμασε τε ὁ Ἀβγαρος, ὅτι καθὼς ἤκουσται αὐτῷ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, οὕτως τοῖς ἔργοις παρέλαβε διὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Θαδδαίου, ὃς αὐτὸν ἄνεν φαρμακείας καὶ βοτανῶν ἑθεράπευσεν. Καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἀβδοὺν τὸν τοῦ Ἀβδοῦ ποδάγραν ἔχοντα· ὃς καὶ αὐτὸς προσελθὼν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔπεσεν, εὐχὰς τε διὰ χειρὸς λαβὼν ἑθεραπεύθη· πολλοὺς τε ἄλλους συμπολίτας αὐτῶν ὁ αὐτὸς ἰάσατο θαυμαστὰ καὶ μεγάλα ποιῶν, καὶ κηρύσσων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἀβγαρος, 'Σὺ Θαδδαῖε,' ἔφη, 'σὺν δυνάμει τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιεῖς, καὶ ἡμεῖς σε αὐτοὶ ἐθαυμάσαμεν. Ἀλλ' ἐπὶ τούτοις δέομαί σου, διήγησαί μοι περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ πῶς ἐγένετο, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἐν ποίᾳ δυνάμει ταῦτα ἐποίει, ἃ τίνα ἠκούσαμεν.' Καὶ ὁ Θαδδαῖος, 'Νῦν μὲν σιωπήσομαι,' ἔφη, 'ἐπειδὴ κηρύξαι τὸν λόγον ἀπεστάλην. Αὔριον δὲ ἐκκλησιασόν μοι τοὺς πολίτας 41 σου πάντας, καὶ ἐπ' αὐτῶν κηρύξω τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ σπερῶ ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τῆς ζωῆς, περὶ τε τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰησοῦ καθὼς ἐγένετο, καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, καὶ ἔνεκα τίνος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, καὶ περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ μυστηρίων ὧν ἐλάλησεν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ποῖα δυνάμει ταῦτα ἐποίει· καὶ περὶ τῆς καινῆς αὐτοῦ κηρύξεως, καὶ περὶ τῆς σμικρότητος καὶ περὶ τῆς ταπεινώσεως αὐτοῦ· καὶ πῶς

ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐσμίκρυνεν αὐτοῦ τὴν θεότητα καὶ ἐσταυρώθη, καὶ κατέβη εἰς τὸν ᾄδην, καὶ διέσχισε φραγμὸν τὸν ἐξ αἰῶνος μὴ σχισθέντα, καὶ ἀνήγαγεν νεκρούς· καταβάς γὰρ μόνος, πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ συνήγειρεν πολλοὺς, εἰθ' οὕτως ἀνέβη. Ἐκέλευσεν οὖν ὁ Ἀβγαρος, τῇ ἑωθεν συνάξει τοὺς πολίτας αὐτοῦ, καὶ ἀκούσαι τὴν κήρυξιν Θεοδαίου, καὶ μετὰ ταῦτα προσέταξε δοθῆναι αὐτῷ χρυσὸν καὶ ἄσημον. Ὁ δὲ οὐκ ἐδέξατο, εἰπὼν, 'Εἰ τὰ ἡμέτερα καταλελοίπαμεν, πῶς τὰ ἀλλότρια ληψόμεθα;' Ἐπράχθη ταῦτα τεσσαρακοστῷ καὶ τριακοσιοστῷ ἔτει.

Ἄ καὶ οὐκ εἰς ἄχρηστον πρὸς λέξις ἐκ τῆς Σύρων μεταβληθέντα φωνῆς, ἐνταῦθά μοι κατὰ καιρὸν κείσθω.

Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου πρώτου τέλος.

PRAEFATIO.

ὍΣΑ μὲν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐχρῆν ὡς ἐν προοιμίῳ διαστείλασθαι, τῆς τε θεολογίας πέρι τοῦ σωτηρίου Λόγον, καὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῶν τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας δογμάτων, ἀρχαιότητός τε τῆς κατὰ Χριστιανὸν εὐαγγελικῆς πολιτείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσα περὶ τῆς γενομένης ἔναγχος ἐπιφανείας αὐτοῦ, τὰ τε περὶ τοῦ πάθους καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς ἐν τῷ πρὸ τούτου, συντεμνόντες τὰς ἀποδείξεις, διειλήφμεν. Φέρε δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἤδη καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ διασκεψώμεθα, τὰ μὲν ἐκ τῶν θείων παρασημαινόμενοι γραμμάτων, τὰ δ' ἔξωθεν προσιστοροῦντες ἐξ ὧν κατὰ καιρὸν μνημονεύσωμεν ὑπομνημάτων.

CAP. I.

Περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ διαγωγῆς τῶν Ἀποστόλων.

Πρῶτος τοιγαροῦν εἰς τὴν ἀποστολὴν ἀντὶ τοῦ προδότου Acts i. 26. Ἰούδα κληροῦται Ματθίας, εἰς καὶ αὐτὸς, ὡς δεδήλωται, τῶν τοῦ Κυρίου γενόμενος μαθητῶν. Καθίστανται δὲ δι' εὐχῆς καὶ χειρῶν ἐπιθέσεως τῶν ἀποστόλων εἰς διακονίαν, ὑπηρεσίας Ib. vi. 6. ἕνεκα τοῦ κοινοῦ, ἄνδρες δεδοκιμασμένοι τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ οἱ 44 ἀμφὶ τὸν Στέφανον· ὃς καὶ πρῶτος μετὰ τὸν Κύριον, ἅμα τῇ χειροτονίᾳ, ὥσπερ εἰς αὐτὸ τοῦτο προαχθεὶς, λίθοις εἰς θάνατον πρὸς τῷ Κυριοκτόνῳ βάλλεται. Καὶ ταύτῃ πρῶτος τὸν αὐτῷ φερώνυμον τῶν ἀξιονίκων τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων ἀποφέρεται στέφανον. Τότε δῆτα καὶ Ἰάκωβον, τὸν τοῦ Κυρίου λεγόμενον ἀδελφόν, (ὅτι δὴ καὶ αὐτὸς τοῦ Ἰωσήφ ὠνόμαστο

Matt. i. 18.

παῖς· τοῦ δὲ Χριστοῦ πατὴρ ὁ Ἰωσήφ, ᾧ μνηστευθεῖσα ἡ παρ-
 θένος, ‘πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς, ἠῦρhto ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ
 Πνεύματος Ἁγίου,’ ὡς ἡ ἱερὰ τῶν εὐαγγελίων διδάσκει γραφή·)
 τοῦτον δὴ τὸν Ἰάκωβον, ὃν καὶ Δίκαιον ἐπὶ κλην οἱ πάλοι δι’
 ἀρετῆς ἐκάλουν προτερήματα, πρῶτον ἱστοροῦσι τῆς ἐν Ἱερο-
 σολύμοις ἐκκλησίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγχειρισθῆναι θρόνον.
 Κλήμης δὲ ἐν ἑκτῷ τῶν Ὑποτυπώσεων γράφων ὧδε παρίστησι.

Πέτρον γάρ,

φῆσι,

καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἂν καὶ ὑπὸ
 τοῦ Κυρίου προτετιμημένους, μὴ ἐπιδικάζεσθαι δόξης, ἀλλ’ Ἰάκωβον τὸν
 δίκαιον ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων ἐλέσθαι.

‘Ὁ δ’ αὐτὸς ἐν ἐβδόμῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔτι καὶ ταῦτα
 περὶ αὐτοῦ φησίν·

Ἰακώβῳ τῷ δικαίῳ καὶ Ἰωάννῃ καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρ-
 ἔδωκε τὴν γνώσιν ὁ Κύριος. Οὗτοι τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις παρέδωκαν.
 45 Οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῖς ἐβδομήκοντα, ὧν εἷς ἦν καὶ Βαρνάβας. Δύο
 δὲ γεγόνασιν Ἰάκωβοι, εἷς ὁ δίκαιος, ὁ κατὰ τοῦ περυνγίου βληθεὶς, καὶ
 ὑπὸ κναφέως ξύλῳ πληγεὶς εἰς θάνατον, ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθεὶς.

Αὐτοῦ δὴ τοῦ δικαίου καὶ ὁ Παῦλος μνημονεύει γράφων·

Gal. i. 19.

Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν
 τοῦ Κυρίου.

Ἐν τούτοις καὶ τὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τὸν τῶν
 Ὅσροηνων βασιλέα τέλος ἐλάμβανεν ὑποσχέσεως. Ὁ γοῦν
 Θωμᾶς τὸν Θαδδαῖον κινήσει θειοτέρα ἐπὶ τὴν Ἐδεσσαν κή-
 ρυκα καὶ εὐαγγελιστὴν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας
 ἐκπέμπει, ὡς ἀπὸ τῆς εὐρεθείσης αὐτόθι γραφῆς μικρῷ πρόσθεν
 ἐδηλώσαμεν. Ὁ δὲ τοῖς τόποις ἐπιστὰς τὸν τε Ἀβγαρον ἰᾶται
 τῷ Χριστοῦ λόγῳ, καὶ τοὺς αὐτόθι πάντας τοῖς τῶν θαυμάτων
 παραδόξοις ἐκπλήττει· ἱκανῶς τε αὐτοὺς τοῖς ἔργοις διαθεὶς,
 καὶ ἐπὶ σέβας ἀγαγὼν τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, μαθητὰς τῆς
 σωτηρίου διδασκαλίας κατεστήσατο· εἰσέτι τε νῦν ἐξ ἐκείνου ἡ
 πᾶσα τῶν Ἐδεσσηνῶν πόλις τῇ Χριστοῦ προσανάκειται προση-
 γορία, οὐ τὸ τυχὸν ἐπιφερομένη δείγμα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
 καὶ εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐξ ἀρχαίων
 ἱστορίας εἰρήσθω. Μετίωμεν δ’ αὖθις ἐπὶ τὴν θείαν γραφήν.

Γενομένου δὴτα ἐπὶ τῇ τοῦ Στεφάνου μαρτυρίᾳ πρώτου καὶ μεγίστου πρὸς αὐτῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας διωγμοῦ, πάντων τε τῶν μαθητῶν πλήν ὅτι τῶν δώδεκα μόνων, ἀνὰ τὴν Ἰουδαίαν τε καὶ Σαμάρειαν διασπαρέντων, τινὲς, ἧ φησὶν ἡ θεία γραφή, 'διελθόντες ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας,' οὐπω μὲν ἔθνεσιν οἰοί τε ἦσαν τοῦ τῆς πίστεως μεταδιδόναι λόγου τολμᾶν, μόνοις δὲ τοῦτον Ἰουδαίοις κατήγγελλον. Τηνικαῦτα καὶ Παῦλος 'ἐλυμαίνετο εἰσέτι τότε τὴν ἐκκλησίαν, κατ' οἴκους τῶν πιστῶν εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας, καὶ εἰς φυλακὴν παραδιδούς.' Ἄλλὰ καὶ Φίλιππος εἰς τῶν ἅμα Στεφάνῳ προχειρισθέντων εἰς τὴν διακονίαν, ἐν τοῖς διασπαρείσι γενόμενος, κάτεισιν εἰς τὴν Σαμάρειαν, θείας τε ἔμπλεως δυνάμεως, κηρύττει πρῶτος τοῖς αὐτόθι τὸν λόγον. Τοσαύτη δ' αὐτῷ θεία συνήργει χάρις, ὥς καὶ Σίμωνα τὸν μάγον μετὰ πλείστων ὄσων τοῖς αὐτοῦ λόγοις ἐλχθῆναι. Ἐπιτοσοῦτον δ' ὁ Σίμων βεβοημένος κατ' ἐκείνο καιροῦ τῶν ἡπατημένων ἐκράτει γοητεία, ὥς τὴν μεγάλην αὐτὸν ἡγείσθαι εἶναι δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Τότε δ' οὖν καὶ οὗτος, τὰς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου δυνάμει θείᾳ τελουμένας καταπλαγεῖς παραδοξοποιίας, παραδύεται, καὶ μέχρι λουτροῦ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καθυποκρίνεται. Ὁ καὶ θαυμάζειν ἄξιον εἰς δεῦρο γινόμενον πρὸς τῶν ἔτι καὶ νῦν τὴν ἀπ' ἐκείνου μιαιρωτάτην μετιόντων αἵρεσιν· οἱ τῇ τοῦ σφῶν προπάτορος μεθόδῳ, τὴν ἐκκλησίαν λοιμώδους καὶ ψωραλέας νόσου δίκην ὑποδυνόμενοι, τὰ μέγιστα λυμαίνονται τοὺς οἷς ἐναπομάξασθαι οἰοί τε ἂν εἶεν τὸν ἐν αὐτοῖς ἀποκεκρυμμένον δυσαλθὴ καὶ χαλεπὸν ἴον. Ἦδη γέτοι πλείους τούτων ἀπεώσθησαν, ὅποιοι τινες εἶεν τὴν μοχθηρίαν ἀλόντες· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ Σίμων αὐτὸς πρὸς τοῦ Πέτρου καταφωραθεὶς ὃς ἦν, τὴν προσήκουσαν ἔτισε τιμωρίαν. Ἄλλὰ γὰρ εἰς αὐξήσιν ὁσημέραι προϊόντος τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, οἰκονομία τις ἦγεν καὶ ἀπὸ τῆς Αἰθιοπῶν τῶν τῆς αὐτόθι βασιλίδος, κατὰ τι πάτριον ἔθος ὑπὸ γυναικὸς τοῦ ἔθνους εἰσέτι νῦν βασιλευομένου, δυνάστην· ὃν πρῶτον ἐξ ἔθνῶν πρὸς τοῦ Φιλίππου δι' ἐπιφανείας τὰ τοῦ θείου λόγου ὄργια μετασχόντα, τῶν τε ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πιστῶν ἀπαρχὴν γενόμενον, πρῶτον κατέχει λόγος ἐπὶ τὴν πάτριον παλινοστήσαντα γῆν, εὐαγγε-

Acts xi. 19.

Ib. viii. 3.

Acts viii. 20.

λίσασθαι τὴν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ γνώσιν, καὶ τὴν ζωοποιὸν εἰς ἀνθρώπους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίαν, ἔργῳ πληρωθείσης δι' αὐτοῦ τῆς,

Ps. lxxvii.
(lxviii.) 31.

Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ,

Acts ix. 15;
Gal. i. 1, 12

περιεχούσης προφητείας. Ἐπὶ τούτοις Παῦλος τὸ τῆς 'ἐκλογῆς σκευός, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, δι' ἀποκαλύψεως δ' αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν,' ἀπόστολος ἀναδείκνυται, δι' ὁπτασίας καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν οὐρανίου φωνῆς, ἀξιωθεὶς τῆς κλήσεως.

CAP. II.

Ὅπως Τιβέριος ὑπὸ Πιλάτου τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδαχθεὶς ἐκινήθη.

Καὶ δὴ τῆς παραδόξου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεώς τε καὶ εἰς οὐρανούς ἀναλήψεως τοῖς πλείστοις ἤδη περιβοήτου καθεστῶσης, παλαιοῦ κεκρατηκότος ἔθους τοῖς τῶν ἐθνῶν ἄρχουσι τὰ παρὰ σφίσι καινοτομούμενα τῷ τὴν βασιλείου ἀρχὴν ἐπικρατοῦντι σημαίνειν, ὥς ἂν μηδὲν αὐτὸν διαδιδράσκοι τῶν γινομένων, τὰ περὶ τῆς ἐκ νέκρων ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας ἤδη καθ' ὅλης τῆς Παλαι-
47 στίνης βεβοημένα Πιλάτος Τιβερίῳ βασιλεῖ κοινοῦται, ὃς τὰς τε ἄλλας αὐτοῦ πυθόμενος τερατείας, καὶ ὥς ὅτι μετὰ θάνατον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, Θεὸς εἶναι παρὰ πολλοῖς ἤδη πεπίστευτο, ἀνευεγκεῖν μὲν τῇ συγκλήτῳ, ἐκείνην τ' ἀπώσασθαι φασὶ τὸν λόγον, τῷ μὲν δοκεῖν, ὅτι μὴ πρότερον αὕτη τοῦτο δοκιμάσασα ἦν· παλαιοῦ νόμου κεκρατηκότος, μὴ ἄλλως τινὰ παρὰ Ῥωμαίοις θεοποιεῖσθαι, μὴ οὐχὶ ψήφῳ καὶ δόγματι συγκλήτου· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ὅτι μὴ δὲ τῆς 'ἐξ ἀνθρώπων ἐπικρίσεώς τε καὶ συστάσεως ἢ σωτήριος τοῦ θεοῦ κηρύγματος ἐδέετο διδασκαλία. Ταύτης δ' οὖν ἀπωσαμένης τὸν προσαγγελλέντα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγον τῆς Ῥωμαίων βουλῆς, τὸν Τιβέριον, ἦν καὶ πρότερον εἶχε γνώμην τηρήσαντα, μηδὲν ἄτοπον κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπινοῆσαι. Ταῦτα Τερτυλλιανὸς τοὺς Ῥωμαίων νόμους ἡκριβωκῶς ἀνῆρ, τὰ τε ἄλλα ἔνδοξος, καὶ τῶν μάλιστα ἐπὶ Ῥώμῃ λαμπρῶν, ἐν τῇ γραφείῳ μὲν

αὐτῷ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ, μεταβληθείσῃ δὲ καὶ ἐπὶ τὴν Ἑλ- 48
λάδα γλώτταν, ὑπὲρ Χριστιανῶν Ἀπολογία, τίθησι κατὰ λέξιν
τοῦτον ἱστορῶν τὸν τρόπον·

Ἵνα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων, παλαιὸν Tert. Apol. 5.
ἦν δόγμα, μηδένα θεὸν ὑπὸ βασιλείᾳ καθιεροῦσθαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλή-
του δοκιμασθῆναι. Μάρκος Αἰμίλιος οὕτως περὶ τίνος εἰδῶλου πεποίηκεν
Ἀλβούρνου. Καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ ἡμῶν λόγου πεποιήται, ὅτι παρ' ἡμῖν
ἀνθρωπεία δοκιμὴ ἢ θεότης δίδοται. Ἐὰν μὴ ἀνθρώπων θεῶ ἴλεων εἶναι προσήκει.
Τιβέριος οὖν ἐφ' οὗ τὸ τῶν Χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον εἰσελήλυ-
θεν, ἀγγελθέντος αὐτῷ ἐκ Παλαιστίνης τοῦ δόγματος τούτου ἔνθα πρῶτον
ἤρξατο, τῇ συγκλήτῳ ἀνεκουνώσατο, δῆλος ὢν ἐκείνοις, ὡς τῷ δόγματι
ἀρέσκειται. Ἡ δὲ σύγκλητος, ἐπεὶ οὐχ αὕτη δεδοκιμάκει, ἀπώσατο· ὁ δὲ
ἐν τῇ αὐτοῦ ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν Χριστιανῶν
κατηγόροις·

τῆς οὐρανίου προνοίας κατ' οἰκονομίαν τοῦτ' αὐτῷ πρὸς νοῦν
βαλλομένης, ὡς ἂν ἀπαραποδίστως ἀρχὰς ἔχων ὁ τοῦ εὐαγγελίου
λόγος πανταχόσε γῆς διαδράμοι.

CAP. III.

Ὅπως εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐν βραχεὶ χρόνῳ διέδραμεν ὁ περὶ τοῦ
Χριστοῦ λόγος.

Οὕτω δῆτα οὐρανίῳ δυνάμει καὶ συνεργίᾳ, ἀθρόως οἶά τις
ἡλίον βολῇ, τὴν σύμπασαν οἰκουμένην ὁ σωτήριος κατηύγαξε
λόγος, αὐτίκα ταῖς θείαις ἐπομένως γραφαῖς, "ἐπὶ πᾶσαν προῆει Ps. xviii.
τὴν γῆν ὁ φθόγγος" τῶν θεσπεσίων εὐαγγελιστῶν τε αὐτοῦ (xix.) 4.
καὶ ἀποστόλων, "καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα
αὐτῶν." Καὶ δῆτα ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις τε καὶ κόμας, πλη-
θύνουσης ἄλωνος δίκην, μυρίανδροι καὶ παμπληθεῖς ἀθρόως ἐκ-
κλησίαι συνεστήκεσαν, οἳ τε ἐκ προγόνων διαδοχῆς καὶ τῆς 4θ
ἀνέκαθεν πλάνης παλαιᾷ νόσῳ δεισιδαιμονίας εἰδῶλων τὰς
ψυχὰς πεπεδημένοι, πρὸς τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως διὰ τῆς
τῶν φοιτητῶν αὐτοῦ διδασκαλίας τε ὁμοῦ καὶ παραδοξοποιίας,
ὥσπερ δεινῶν δεσποτῶν ἀπηλλαγμένοι, εἰργμῶν τε χαλεπωτά-
των λύσιν εὐράμενοι, πάσης μὲν δαιμονικῆς κατέπτυνον πολυ-
θείας, ἕνα δὲ μόνον εἶναι Θεὸν ὡμολόγουν τὸν τῶν συμπάντων
δημιουργόν, τοῦτόν τε αὐτὸν θεσμοῖς ἀληθοῦς εὐσεβείας δι'
ἐνθέου καὶ σώφρονος θρησκείας τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῷ

Acts x. 1 sq.

Ib. xiii. 1.

Ib. xi. 26, 28.

τῶν ἀνθρώπων βίῃ κατασπαρείσης ἐγέραιρον. Ἀλλὰ γὰρ τῆς χάριτος ἤδη τῆς θείας καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ χεομένης ἔθνη, καὶ πρῶτον μὲν κατὰ τὴν Παλαιστινῶν Καισάρειαν Κορνηλίου σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ, δι' ἐπιφανείας θειοτέρας ὑπουργίας τε Πέτρου, τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν καταδεξαμένον, πλείστων τε καὶ ἄλλων ἐπ' Ἀντιοχείας Ἑλλήνων, οἷς οἱ κατὰ τὸν Στεφάνου διωγμὸν διασπαρέντες ἐκήρυξαν, ἀνθούσης ἄρτι καὶ πληθυνούσης τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας, ἐν ταυτῷ τε ἐπιπαρόντων πλείστων ὅσων τῶν τε ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφητῶν, καὶ σὺν αὐτοῖς Βαρνάβα καὶ Παύλου, ἐτέρου τε πλήθους ἐπὶ τούτοις ἀδελφῶν, ἡ Χριστιανῶν προσηγορία τότε πρῶτον αὐτόθι ὥσπερ ἀπ' εὐθαλοῦς καὶ γονίμου πηγῆς ἀναδίδονται. Καὶ Ἀγαθος μὲν, εἰς τῶν συνόντων αὐτοῖς προφητῶν, περὶ τοῦ μέλλειν
 50 ἔσσεσθαι λιμὸν προθεσπίζει. Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας ἐξυπηρετησόμενοι τῇ τῶν ἀδελφῶν παραπέμπονται διακονίᾳ.

CAP. IV.

Ὡς μετὰ Τιβέριον Γάϊος Ἰουδαίων βασιλέα καθίστησιν Ἀγρίππαν, τὸν Ἡρώδην αἰδίῳ ζημιώσας φυγῇ.

A. D. 37.

Jos. Ant.
xviii. 7. 2.

51

Τιβέριος μὲν οὖν ἀμφὶ τὰ δύο καὶ εἴκοσι βασιλεύσας ἔτη τελευτᾷ· μετὰ δὲ τοῦτον Γάϊος τὴν ἡγεμονίαν παραλαβὼν, αὐτίκα τῆς Ἰουδαίων ἀρχῆς Ἀγρίππα τὸ διάδημα περιτίθησιν, βασιλέα καταστήσας αὐτὸν τῆς τε Φιλίππου καὶ τῆς Λυσανίου τετραρχίας. Πρὸς αἷς μετ' οὐ πολλὴν αὐτῷ χρόνον καὶ τὴν Ἡρώδου τεταρχίαν παραδίδωσιν, αἰδίῳ φυγῇ τὸν Ἡρώδην (οὗτος δ' ἦν ὁ κατὰ τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος) σὺν καὶ τῇ γυναικὶ Ἡρωδιάδι, πλείστων ἔνεκα ζημιώσας αἰτιῶν· Μάρτυς Ἰώσηπος καὶ τούτων. Κατὰ δὲ τοῦτον Φίλων ἐγνωρίζετο, πλείστοις ἀνὴρ οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἑξωθεν ὀρμωμένων παιδείας ἐπισημότατος. Τὸ μὲν οὖν γένος ἀνέκαθεν Ἑβραῖος ἦν, τῶν δ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐν τέλει διαφανῶν οὐδενὸς χείρων. Περὶ μὲν οὖν τὰ θεῖα καὶ πάτρια μαθήματα, ὅσον τε καὶ ὀπηλίκον εἰσενήνεκται πόνον, ἔργῳ πᾶσι δῆλος· καὶ περὶ τὰ φιλόσοφα δὲ καὶ ἐλευθέρια τῆς ἑξωθεν παιδείας οἷός τις ἦν, οὐδὲν δεῖ λέγειν· ὅτε καὶ μάλιστα τὴν κατὰ Πλά-

τωνα καὶ Πυθαγόραν ἐξηλωκὼς ἀγωγὴν, διενεγκεῖν ἅπαντας τοὺς καθ' ἑαυτὸν ἱστορεῖται.

CAP. V.

Ὡς Φίλων ὑπὲρ Ἰουδαίων πρεσβείαν ἐστείλατο πρὸς Γαῖον.

Καὶ δὴ τὰ κατὰ Γαῖον οὗτος Ἰουδαίοις συμβάντα πέντε βιβλίοις παραδίδωσι, ὁμοῦ τὴν Γαίου διεξιὼν φρενοβλάθειαν, ὡς ἂν θεὸν ἑαυτὸν ἀναγορεύσαντος, καὶ μυρία περὶ τὴν ἀρχὴν ἐνυβρίσαντος, τὰς τε κατ' αὐτὸν Ἰουδαίων τλαιπωρίας, καὶ ἦν αὐτὸς ὁ Φίλων στειλάμενος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁμοεθνῶν ἐποιήσατο πρεσβείαν, ὅπως τε ἐπὶ τοῦ Γαίου καταστὰς ὑπὲρ τῶν πατρίων νόμων, οὐδέν τι πλέον γέλωτος καὶ διασυρμῶν ἀπηνέγκατο, μικροῦ δεῖν καὶ τὸν περὶ τῆς ζωῆς ἀνατλὰς κίνδυνον. Μέννηται δὲ καὶ τούτων ὁ Ἰώσηπος ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς ἀρχαιολογίας, κατὰ λέξιν ταῦτα γράφων·

Καὶ δὴ στάσεως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένης Ἰουδαίων τε οἱ ἐνοικοῦσι καὶ Ἑλλήνων, τρεῖς ἀφ' ἑκατέρας τῆς στάσεως πρεσβευταὶ αἰρεθέντες, παρῆσαν ὡς τὸν Γαῖον. Καὶ ἦν γὰρ τῶν Ἀλεξανδρέων πρέσβων εἰς Ἀπίων, ὃς πολλὰ εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐβλασφήμησεν, ἄλλα τε λέγων, καὶ ὡς τῶν Καίσαρος τιμῶν περιορῶν πάντων γούν, ὅσοι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ ὑποτελεῖς εἴεν, βωμοὺς τῷ Γαίῳ καὶ ναοὺς ἰδρυμένων, τὰ τε ἄλλα ἐν πᾶσιν αὐτὸν ὥσπερ τοὺς θεοὺς δεχομένων, μόνους τούσδε ἄδοξον ἡγείσθαι ἀνδριάσι τιμᾶν, καὶ ὄρκιον αὐτοῦ τὸ ὄνομα ποιείσθαι. Πολλὰ δὲ καὶ χαλεπὰ Ἀπίωνος εἰρηκότος, ὅφ' ὦν ἀρθῆναι ἤλπιζε τὸν Γαῖον, καὶ εἰκὸς ἦν, Φίλων ὁ προσετὼς τῶν Ἰουδαίων τῆς πρεσβείας, ἀνὴρ τὰ πάντα ἔνδοξος, Ἀλεξάνδρου τε τοῦ ἀλαβάρχου ἀδελφὸς ὦν, καὶ φιλοσοφίας οὐκ ἄπειρος, οἷός τε ἦν ἐπ' ἀπολογία χωρεῖν τῶν κατηγορημένων. Διακλείει δ' αὐτὸν Γαῖος, κελεύσας ἐκποδῶν ἀπελθεῖν· περιοργῆς τε ὦν, φανερός ἦν ἐργασόμενός τι δεινὸν αὐτούς. Ὁ δὲ Φίλων ἔξεισι περινβρισμένος, καὶ φησὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους οἱ περὶ αὐτὸν ἦσαν, ὡς χρή θαρρεῖν, Γαίου μὲν αὐτοῖς ὠργισμένον, ἔργῳ δὲ ἤδη τὸν Θεὸν ἀντιπαρεξάγοντος.

Ταῦτα ὁ Ἰώσηπος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φίλων ἐν ἡ συνέγραψε Πρεσβεία, τὰ κατὰ μέρος ἀκριβῶς τῶν τότε πραχθέντων αὐτῷ δηλοῖ· ὦν τὰ πλείστα παρῆς, ἐκείνα μόνον παραθήσομαι, δι' ὧν τοῖς ἐντυγχάνουσι προφανῆς γενήσεται δῆλωσις τῶν ἅμα τε καὶ οὐκ εἰς μικρὸν τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τετολμημένων ἔνεκεν Ἰουδαίοις συμβεβηκότων. Πρῶτον δὴ οὖν κατὰ Τιβέριον, ἐπὶ

Jos. Ant.
xviii. 8. 1.

52

μὲν τῆς Ῥωμαίων πόλεως ἱστορεῖ Σηιανὸν τῶν τότε παρὰ βασιλεῖ τὰ μέγιστα δυνάμενον, ἄρδην τὸ πᾶν ἔθνος ἀπολέσθαι σπουδὴν εἰσηγηοχένοι, ἐπὶ δὲ τῆς Ἰουδαίας Πιλάτου, καθ' ὃν τὰ περὶ τὸν Σωτῆρα τετόλμητο, περὶ τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις ἔτι τότε συνεστῶς ἱερὸν, ἐπιχειρήσαντά τι παρὰ τὸ Ἰουδαίοις ἐξόν, τὰ μέγιστα αὐτοὺς ἀναταράξαι.

53

CAP. VI.

Ὅσα Ἰουδαίοις συνερρήη κακὰ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμαν.

Μετὰ δὲ τὴν Τιβερίου τελευτὴν, Γάϊον τὴν ἀρχὴν παρειληφότα, πολλὰ μὲν εἰς πολλοὺς καὶ ἄλλα ἐνυβρίσαι, πάντων δὲ μάλιστα τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος οὐ σμικρὰ καταβλάψαι· ἃ καὶ ἐν βραχεῖ πάρεστι διὰ τῶν αὐτοῦ καταμαθεῖν φωνῶν, ἐν αἷς κατὰ λέξιν ταῦτα γράφει·

Philo, Legat.
ad Caium, 43.

Τοσαύτη μὲν οὖν τις ἡ τοῦ Γαίου περὶ τὸ ἦθος ἦν ἀνωμαλία πρὸς ἅπαντας, διαφερόντως δὲ πρὸς τὸ Ἰουδαίων γένος· ᾧ χαλεπῶς ἀπεχθανόμενος, τὰς μὲν ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι προσευχὰς, ἀπὸ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀρξάμενος, σφετερίζεται, καταπλήσας εἰκόνων καὶ ἀνδριάντων τῆς ἰδίας μορφῆς. Ὁ γὰρ ἑτέρων ἀνατιθέντων ἐφίεις, αὐτὸς ἰδρύετο δυνάμει. Τὸν δ' ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει νεῶν, ὃς λοιπὸν ἦν ἄψανστος ἀσυλίας ἡξιωμένος τῆς πάσης, μεθρημόζετο καὶ μετεσχημάτιζεν εἰς οἰκείον ἱερὸν, ἵνα Διὸς ἐπιφα-
54 νοὺς νέου χρηματίζῃ Γαίου.

Μυρία μὲν οὖν ἄλλα δεινὰ καὶ πέρα πάσης διηγήσεως ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν συμβεβηκότα Ἰουδαίοις, ἐπὶ τοῦ δηλουμένου, ἐν δευτέρῳ συγγράμματι ᾧ ἐπέγραψε, 'Περὶ Ἀρετῶν,' ἱστορεῖ. Συνάδει δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἰώσηπος, ὁμοίως ἀπὸ τῶν Πιλάτου χρόνων καὶ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τετολμημένων τὰς κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους ἐνάρξασθαι σημαίνων συμφοράς. Ἄκουε δ' οὖν οἷα καὶ οὗτος ἐν δευτέρῳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου αὐταῖς συλλαβαῖς δηλοῖ λέγων·

Jos. Bell.
Jud. ii. 9. 2.

Πεμφθεῖς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλάτος, νύκτωρ κεκαλυμμένος εἰς Ἱεροσόλυμα παρεισκομίζει τὰς Καίσαρος εἰκόνας· σημαῖαι καλοῦνται. Τοῦτο μεθ' ἡμέραν μεγίστην ταραχὴν ἤγειρε τοῖς Ἰουδαίοις· Οἱ γὰρ ἐγγὺς πρὸς τὴν ὄψιν ἐξεπλάγησαν, ὥς πεπατημένων αὐτοῖς τῶν νόμων· οὐδὲν γὰρ ἀξιούσιν ἐν τῇ πόλει δέικλον τίθεσθαι.

Ταῦτα δὲ συγκρίνας τῇ τῶν εὐαγγελίων γραφῇ, εἶση ὥς οὐκ

εἰς μακρὰν αὐτοὺς μετῆλθεν, ἣν ἔρρηξαν ἐπ' αὐτοῦ Πιλάτου φωνὴν, δι' ἧς οὐκ ἄλλον ἢ μόνον ἔχουν ἐπεβόων Καίσαρα βασι- John xix. 19.
λέα. Εἴτα δὲ καὶ ἄλλην ἐξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἱστορεῖ μετελθεῖν αὐτοὺς συμφορὰν ἐν τούτοις·

Μετὰ δὲ ταῦτα ταραχὴν ἐτέραν ἐκίνει, τὸν ἱερὸν θησαυρὸν, καλεῖται δὲ Jos. Bell.
Κορβανᾶς, εἰς καταγωγὴν ὑδάτων ἑξανάλισκων· κατῆι δὲ ἀπὸ τριακο- Jud. ii. 9. 4.
σίων σταδίων. Πρὸς τοῦτο τοῦ πλήθους ἀγανάκτησις ἦν. Καὶ τοῦ Πι- 55
λάτου παρόντος εἰς Ἱεροσόλυμα, περιστάντες τὸ βῆμα κατεβόων. Ὁ δὲ, προῆδει γὰρ αὐτῶν τὴν ταραχὴν, τῷ πλήθει τοὺς στρατιώτας ἐνόησεν ἱστησιν, ἐσθήσεσιν ἰδιωτικαῖς κεκαλυμμένους ἐγκαταμίξας. Καὶ ξίφει μὲν χρῆσασθαι κωλύσας, ξύλοις δὲ παίειν τοὺς κεκραγότες ἐγκελευσάμενος, σύνθημα δίδωσιν ἀπὸ τοῦ βήματος. Τυπτόμενοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, πολλοὶ μὲν ἀπὸ τῶν πληγῶν, πολλοὶ δὲ ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἐν τῇ φυγῇ καταπατηθέντες ἀπόλωντο· πρὸς δὲ τὴν συμφορὰν τῶν ἀνηρημένων καταπλαγὲν τὸ πλήθος ἐσιώπησεν.

Ἐπὶ τούτοις μυρίας ἄλλας ἐν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις κεκινῆσθαι νεωτεροποιίας ὁ αὐτὸς ἐμφαίνει, παριστὰς, ὡς οὐδαμῶς ἐξ ἐκείνου διέλιπον τὴν τε πόλιν καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἅπασαν στάσεις καὶ πόλεμοι, καὶ κακῶν ἐπάλληλοι μηχαναί, εἰσότε τὸ πανύστατον ἢ κατὰ Οὐεσπασιανὸν αὐτοὺς μετῆλθε πολιορκία. Ἰουδαίους μὲν οὖν ὦν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τετολμήκασιν, ταύτη πη τὰ ἐκ τῆς θέας μετῆι δίκης.

CAP. VII.

Ὡς καὶ Πιλάτος ἐάντων διεχρήσατο.

Οὐκ ἄγνοεῖν δὲ ἄξιον, ὡς καὶ αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Πιλάτου, κατὰ Γάϊον, οὗ τοὺς χρόνους διέξιμεν, τοσαύταις περιπεσεῖν κατέχει λόγος συμφοραῖς, ὡς ἐξ ἀνάγκης αὐτοφονευτὴν ἐαυτοῦ καὶ τιμωρὸν αὐτόχειρα γενέσθαι, τῆς θέας, ὡς ἔοικε, δίκης οὐκ εἰς μακρὸν αὐτὸν μετελθούσης. Ἱστοροῦσιν Ἑλλήνων οἱ τὰς Ὀλυμπιάδας ἅμα τοῖς κατὰ χρόνους πεπραγμένοις ἀναγράψαντες.

CAP. VIII.

56

Περὶ τοῦ κατὰ Κλαύδιον γενομένου λιμοῦ.

Ἀλλὰ γὰρ Γάϊον οὐδ' ὅλοις τέτταρσιν ἔτεσι τὴν ἀρχὴν κατα-

A. D. 41.

σχόντα Κλαύδιος αὐτοκράτωρ διαδέχεται. Καθ' ὃν λιμοῦ τὴν οἰκουμένην πῆσαντος, (τοῦτο δὲ καὶ οἱ πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγον συγγραφεῖς ταῖς αὐτῶν ἱστορίαις παρέδωκαν,) ἡ κατὰ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων Ἀγάβου προφήτου περὶ τοῦ μέλλειν ἔσεσθαι λιμὸν ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην πέρας ἐλάμβανε πρόρρησις. Τὸν δὲ κατὰ Κλαύδιον λιμὸν ἐπισημνύμενος ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ Λουκᾶς, ἱστορήσας τε, ὡς ἄρα διὰ Παύλου καὶ Βαρνάβα οἱ κατὰ Ἀντιόχειαν ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐξ ὧν ἕκαστος ἡγύόρει διαπεμφθέντες ἦσαν, ἐπιφέρει λέγων.

CAP. IX.

Μαρτύριον Ἰακώβου τοῦ Ἀποστόλου.

Acts xii. 1.

Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν, (δῆλον ὅτι ἐπὶ Κλαυδίου,) ἐπέβαλεν ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης τὰς χεῖρας, κακῶσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀνείλε δὲ Ἰακώβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μαχαίρα.

Περὶ τούτου δ' ὁ Κλήμης τοῦ Ἰακώβου καὶ ἱστορίαν μνήμης ἀξίαν ἐν τῇ τῶν Ὑποτυπώσεων ἐβδόμῃ παρατίθεται, ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ φάσκων, ὅτι δὴ ὁ εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς δικαστήριον, μαρτυρήσαντα αὐτὸν ἰδὼν, κινήθεις ὡμολόγησεν
57 εἶναι καὶ αὐτὸς ἐαυτὸν Χριστιανόν.

Συναπήχθησαν οὖν ἅμφω, φησὶ, καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἡξίωσεν ἀφεθῆναι αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου. Ὁ δὲ ὀλίγον σκεψάμενος, "Εἰρήνη σοι," εἶπε, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. Καὶ οὕτως ἀμφοτέροι ὁμοῦ ἐκατατομήθησαν.

Τοτηνικαῦτα δὲ, ὡς φησιν ἡ θεία γραφή, ἰδὼν Ἡρώδης ἐπὶ τῇ τοῦ Ἰακώβου ἀναιρέσει, ὅτι δὴ πρὸς ἡδονῆς εἶη τὸ πραχθὲν τοῖς Ἰουδαίοις, ἐπιτίθεται καὶ Πέτρῳ, δεσμοῖς τε αὐτὸν παραδούς, ὅσον οὕτω καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ἐνήργησεν ἂν, εἰ μὴ διὰ θείας ἐπιφανείας ἐπιστάντος αὐτῷ νύκτωρ ἀγγέλου, παραδόξως τῶν εἰργμῶν ἀπαλλαγείς, ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος ἀφείται διακονίαν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Πέτρον οὕτως εἶχεν οἰκονομίας.

CAP. X.

Ὡς Ἀγρίππας ὁ καὶ Ἡρώδης Ἀποστόλους διώξας τῆς θείας παραντίκα δίκης ἤσθετο.

Τὰ δέ γε τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐγχειρήσεως τοῦ βασι- A. D. 44.
λέως οὐκέτ' ἀναβολῆς εἶχετο, ἀλλὰ γέτοι αὐτὸν ὁ τῆς θείας
δίκης τιμωρὸς διάκονος μετῆει, παραντίκα μετὰ τὴν τῶν ἀπο-
στόλων ἐπιβουλήν, ὥς ἡ τῶν Πράξεων ἱστορεῖ γραφῇ, ὁρμή-
σαντα μὲν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν, ἐν ἐπισήμῳ δ' ἐνταῦθα ἑορτῆς
ἡμέρᾳ λαμπρᾷ καὶ βασιλικῇ κοσμησάμενον ἐσθῆτι, ὑψηλὸν τε
πρὸ βήματος δημηγορήσαντα· τοῦ γάρ τοι δήμου παντὸς ἐπεν-
φημήσαντος ἐπὶ τῇ δημηγορίᾳ, ὥς 'ἐπὶ Θεοῦ φωνῇ καὶ οὐκ Acts xii. 22,
23.
ἀνθρώπου,' παραχρήμα τὸ λόγιον πατάξαι αὐτὸν ἄγγελον Κυρίου
ἱστορεῖ, γενόμενόν τε σκωληκόβρωτον ἐκψύξαι. Θαυμάσαι δ'
ἄξιον τῆς περὶ τὴν θείαν γραφὴν καὶ ἐν τῷδε τῷ παραδόξῳ
συμφωνίας τὴν τοῦ Ἰωσήπου ἱστορίαν. Καθ' ἣν ἐπιμαρτυρῶν
τῇ ἀληθείᾳ δῆλός ἐστιν ἐν τόμῳ τῆς ἀρχαιολογίας ἐννεακαιδε-
κάτῳ, ἔνθα αὐτοῖς γράμμασιν ᾧδὲ πως τὸ θαῦμα διηγεῖται·

Τρίτον δ' ἔτος αὐτῷ βασιλεύοντι τῆς ὅλης Ἰουδαίας πεπλήρωτο, καὶ Jos. Ant.
xix. 8. 2.
παρὴν εἰς πόλιν Καισάρειαν, ἣ τὸ πρότερον Στράτωνος Πύργος ἑκαλεῖτο.
συνετέλει δ' ἐνταῦθα θεωρίας εἰς τὴν Καίσαρος τιμὴν, ὑπὲρ τῆς ἐκείνου
σωτηρίας ἑορτὴν τινα ταύτην ἐπιστάμενος. Καὶ παρ' αὐτὴν ἤθροιστο τῶν
κατὰ τὴν ἐπαρχίαν ἐν τέλει καὶ προβεβηκότων εἰς ἀξίαν πλῆθος. Δευτέρα
δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρα, στολὴν ἐνδυσάμενος ἐξ ἀργύρου πεποιημένην πᾶ-
σαν, ὥς θαυμάσιον ὑφὴν εἶναι, παρῆλθεν εἰς τὸ θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας. 58
Ἐνθα ταῖς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἄργυρος καταυ-
γασθεὶς θαυμασίως ἀπέστειλε, μαρμαίρων τι φοβερὸν καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν
ἀτενίζουσι φρικῶδες. Εὐθὺς δὲ οἱ κόλακες τὰς οὐδ' ἐκείνῳ πρὸς ἀγαθοῦ
ἄλλος ἄλλοθεν φωνὰς ἀνεβόων, θεὸν προσαγορεύοντες, 'Εὐμενὴς τε εἶης,
ἐπιλέγοντες· 'εἰ καὶ μέχρι νῦν ὥς ἀνθρώπον ἐφοβήθημεν, ἀλλὰ τοῦντεῦθεν
κρείττονά σε θνητῆς τῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν.' Οὐκ ἐπέπληξε τούτοις
ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακείαν ἀσεβοῦσαν ἀπετρίψατο. Ἀνακύψας δὲ
μετ' ὀλίγον, τῆς ἐαυτοῦ κεφαλῆς ὑπερκαθεζόμενον εἶδεν ἄγγελον. Τούτον (Cf. Jos. l. c.
τὸν βουβῶνα.
...)
εὐθὺς ἐνόησε κακῶν εἶναι αἴτιον, τὸν καὶ ποτὲ τῶν ἀγαθῶν γενόμενον, καὶ
διακάρδιον ἔσχεν ὀδύνην. Ἄθρουν δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προσέφευσεν ἄλγημα,
μετὰ σφοδρότητος ἀρξάμενον. Ἀναθεωρῶν οὖν πρὸς τοὺς φίλους, 'Ὁ θεὸς
ὑμῖν ἐγώ,' φησὶν, 'ἥδη καταστρέφειν ἐπιτάττομαι τὸν βίον, παραχρήμα τῆς
εἰμαρμένης τὰς ἄρτι μου κατεψευσμένας φωνὰς ἐλεγχοῦσθης. Ὁ κληθεὶς
ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν, ἥδη θανεῖν ἀπάγομαι. Δεκτέον δὲ τὴν πεπρωμένην,

ἢ Θεὸς βεβούληται. Καὶ γὰρ βεβιώκαμεν οὐδαμῇ φαύλως, ἀλλ' ἐπὶ τῆς μακαριζομένης λαμπρότητος.' Ταῦτα δὲ λέγων, ἐπιτάσει τῆς ὁδύνης καταπονείτο. Μετὰ σπουδῆς οὖν εἰς τὸ βασιλεῖον ἐκομίσθη, καὶ διῆξε λόγος εἰς πάντας, ὥς ἔχοι τοῦ τεθνάναι παντάπασι μετ' ὀλίγον. Ἡ πληθὺς δ' αὐτίκα σὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐπὶ σάκκον καθεσθείσα τῷ πατρίῳ νόμῳ τὸν Θεὸν ἰκέτεον ὑπὲρ τοῦ βασιλέως· οἰμωγῆς τε πάντ' ἦν ἀνάπλεα καὶ θρήνων. Ἐν ὑψηλῷ δ' ὁ βασιλεὺς δωματίῳ κατακείμενος, καὶ κάτω βλέπων αὐτοὺς πρηνεῖς προσπίπτοντας, ἄδακρυς οὐδ' αὐτοὺς ἔμενεν. Συνεχῶς δ' ἔφ' ἡμέρας πέντε τῷ τῆς γαστρὸς ἀλγήματι διεργασθεὶς, τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀπὸ γενέσεως ἄγων πεντηκοστὸν ἔτος καὶ τέταρτον, τῆς δὲ 59 βασιλείας ἑβδομον. Τέσσαρας μὲν οὖν ἐπὶ Γαῖου Καίσαρος ἐβασίλευσεν ἑνιαυτοὺς, τῆς Φιλίππου μὲν τετραρχίας εἰς τριετίαν ἄρξας, τῷ τετάρτῳ δὲ καὶ τὴν Ἑρῳδοῦ προσηληφῶς, τρεῖς δ' ἐπιλαβὼν τῆς Κλαυδίου Καίσαρος αὐτοκρατορίας.

Ταῦτα τὸν Ἰώσηπον μετὰ τῶν ἄλλων ταῖς θείαις συναληθεύοντα γραφαῖς ἀποθαυμάζω. Εἰ δὲ περὶ τὴν τοῦ βασιλέως προσηγορίαν δόξειέ τισι διαφωνεῖν, ἀλλ' ὅγε χρόνος καὶ ἡ πρᾶξις τὸν αὐτὸν ὄντα δείκνυσιν, ἥτοι κατὰ τι σφάλμα γραφικὸν ἐνηλλαγμένου τοῦ ὀνόματος, ἢ καὶ διωνυμίας περὶ τὸν αὐτὸν, οἷα καὶ περὶ πολλοὺς, γεγεννημένης.

CAP. XI.

Περὶ Θεοδᾶ τοῦ γόητος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ.

Ἐπεὶ δὲ πάλιν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν εἰσάγει τὸν Acts v. 36. Γαμαλιὴλ ἐν τῇ περὶ τῶν ἀποστόλων σκέψει λέγοντα, ὥς ἄρα κατὰ τὸν δηλούμενον χρόνον ἄνστη Θεοδᾶς, λέγων ἑαυτὸν εἶναι τινα· ὃς κατελύθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διελύθησαν· φέρε καὶ τὴν περὶ τούτου παραθώμεθα τοῦ Ἰωσήπου 60 γραφήν. Ἰστορεῖ τοίνυν αὐθις κατὰ τὸν ἀρτίως δεδηλωμένον αὐτοῦ λόγον, αὐτὰ δὲ ταῦτα κατὰ λέξιν·

Jos. Ant. xx.
5. 1.

Φάδου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόης τις ἀνὴρ, Θεοδᾶς ὀνόματι, πείθει τὸν πλείστον ὄχλον ἀναλαβόντα τὰς κτήσεις ἐπεσθαι πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν αὐτῷ. Προφήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι, καὶ προστάγματι τὸν ποταμὸν σχίσας ἡπάτησεν. Οὐ μὴν ἔλασεν αὐτοὺς τῆς ἀφροσύνης ὀνασθαι Φάδος, ἀλλ' ἐξέπεμψεν ἴλην ἱππέων ἐπ' αὐτοὺς, ἥτις ἀπροσδοκῆτως ἐπιπεσοῦσα, πολλοὺς μὲν ἀνείλε, πολλοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβεν· αὐτὸν τε τὸν Θεοδᾶν ζωγρήσαντες, ἀποτέμνουσι τὴν κεφαλὴν, καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα.

CAP. XII.

Περὶ Ἑλένης τῆς τῶν Ὀσροηνῶν βασιλίδος.

Τούτοις ἐξῆς καὶ τοῦ κατὰ Κλαύδιον γενομένου λιμοῦ, μνημονεύει ὧδέ πως.

Ἐπὶ τούτοις γε καὶ τὸν μέγαν λιμὸν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν συνέβη γενέ- Jos. Ant. xx.
σθαι, καθ' ὃν καὶ ἡ βασιλίσσα Ἑλένη πολλῶν χρημάτων ὠνησαμένη σίτον 5. 2.
ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, διένειμε τοῖς ἀπορουμένοις.

61

Σύμφωνα δ' ἂν εὔροις καὶ ταῦτα τῇ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων γραφῇ, περιεχούσῃ ὥς ἄρα τῶν κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν μαθητῶν,

καθὼς ἠμπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος εἰς διακονίαν ἀποστεῖλαι τοῖς κατοικου- Acts xi. 29.
σιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· ὃ καὶ ἐποίησαν, ἀποστειλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυ-
τέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Παύλου.

Τῆς γέ τοι Ἑλένης, ἥς δὴ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐποίησατο μνήμην, εἰσέτι νῦν στῆλαι διαφανεῖς ἐν προαστείοις δέικνυνται τῆς νῦν Αἰλίας. Τοῦ δὲ Ἀδιαβηνῶν ἔθνους αὕτη βασιλεύσαι ἐλέγετο.

CAP. XIII.

Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου.

Ἀλλὰ γὰρ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς πάντας ἀνθρώπους ἤδη διαδομένης πίστεως, ὃ τῆς ἀνθρώπων πολέμιος σωτηρίας, τὴν βασιλεύουσαν προαρπάσασθαι πόλιν μηχανώμενος, ἐνταῦθα Σίμωνα τὸν πρόσθεν δεδηλωμένον ἄγει, καὶ δὴ ταῖς ἐντέχνοις τάνδρὸς συναιρούμενος γοητείαις πλείους τῶν τὴν Ῥώμην οἰκούντων ἐπὶ τὴν πλάνην σφετερίζεται. Δημοῖ δὲ τοῦτο μετ' οὐ πολὺ τῶν ἀποστόλων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς διαπρέψας λόγῳ Ἰουστίνου, περὶ οὗ τὰ προσήκοντα κατὰ καιρὸν παραθήσομαι. Καί μοι λαβὼν ἀνάγνωθι τοῦδε τὴν γραφὴν, ἣν ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Ἀντωνίνου ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος Ἀπολογία γράφων ὧδέ φησιν·

Καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου εἰς οὐρανὸν, προεβάλλοντο οἱ δαί- S. Justin M.
μονες ἀνθρώπους τινὰς, λέγοντας ἑαυτοὺς εἶναι θεοὺς· οἱ οὐ μόνον οὐκ Apol. i. 26.
ἐδιώχθησαν ὑφ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τιμῶν ἡξιώθησαν· Σίμωνα μὲν τινα Σαμαρεῖα τὸν ἀπὸ κόμης λεγομένης Γιττῶν, ὃς ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος διὰ

64 τῆς τῶν ἐνεργούντων δαιμόνων τέχνης δυνάμεις μαγικὰς ποιήσας ἐπὶ τῇ πόλει ὑμῶν τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ θεὸς ἐνομήσθη, καὶ ἀνδριάντι παρ' ὑμῖν ὡς θεὸς τετίμηται, ἐν τῷ Τίβερι ποταμῷ μεταξύ τῶν δύο γεφυρῶν, ἔχων ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκὴν ταύτην, ΣΙΜΩΝΙ ΔΕΩ ΣΑΓΚΤΩ,

ὅπερ ἐστὶ 'Σίμωνι θεῷ ἀγίῳ.'

Καὶ σχεδὸν μὲν πάντες Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν, ὡς τὸν πρῶτον θεὸν ἐκείνον ὁμολογοῦντες προσκυνοῦσι. Καὶ Ἑλένην τινὰ τὴν συμπερινοστήσασαν αὐτῷ κατ' ἐκείνο καιροῦ, πρότερον ἐπὶ τέγγους σταθείσαν ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης, τὴν ἀπ' αὐτοῦ πρῶτην ἔννοιαν λέγουσιν.

S. Iren. adv.
Hær. i. 23.

Ταῦτα μὲν οὗτος. Συνάδει δ' αὐτῷ καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἐν πρώτῳ τῷ πρὸς τὰς αἱρέσεις, ὁμοῦ τὰ περὶ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν ἀνοσίαν καὶ μιανὰν αὐτοῦ διδασκαλίαν ὑπογράφων, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος περιττὸν ἂν εἶη καταλέγειν, παρὸν τοῖς βουλομένοις, καὶ τῶν μετ' αὐτὸν κατὰ μέρος αἵρεσιάρχων τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς βίους, καὶ τῶν ψευδῶν δογμάτων τὰς ὑποθέσεις, τὰ τε πᾶσιν αὐτοῖς ἐπιτετηδευμένα διαγινῶναι, οὐ κατὰ πάρεργον τῇ δεδλωμένῃ τοῦ Εἰρηναίου παραδεδομένα βίβλῳ. Πάσης μὲν οὖν ἀρχηγὸν αἱρέσεως πρῶτον γενέσθαι τὸν Σίμωνα παρειλίψαμεν. Ἐξ οὗ καὶ εἰς δεῦρο οἱ τὴν κατ' αὐτὸν μετιόντες αἵρεσιν, τὴν σὺμφρονα καὶ διὰ καθαρότητα βίου παρὰ τοῖς πᾶσι βεβοημένην Χριστιανῶν φιλοσοφίαν ὑποκρινόμενοι, ἥς μὲν ἔδοξαν ἀπαλλάττεσθαι περὶ τὰ εἰδῶλα δεισιδαιμονίας οὐδὲν ἥττον αὖθις ἐπιλαμβάνονται, καταπίπτοντες ἐπὶ γραφὰς καὶ εἰκόνας, αὐτοῦ τε τοῦ Σίμωνος καὶ τῆς σὺν αὐτῷ δηλωθείσης Ἑλένης, θυμιάμασί τε καὶ θυσῖαις καὶ σπονδαῖς τούτους θρησκεύειν ἐγχειροῦντες. Τὰ δὲ τούτων αὐτοῖς ἀπορρητότερα, ὧν φασὶ τὸν πρῶτον ἐπακούσαντα ἐκπλαγῆσθαι, καὶ κατὰ τι παρ' αὐτοῖς λόγιον ἔγγραφον 'θαμβωθήσεσθαι,' θάμβους ὡς ἀληθῶς καὶ φρενῶν ἐκστάσεως

63 καὶ μανίας ἔμπλεα τυγχάνει, τοιαῦτα ὄντα, ὡς μὴ μόνον μὴ δυνατὰ εἶναι παραδοθῆναι γραφῇ, ἀλλ' οὐδὲ χεῖλεσιν αὐτὸ μόνον δι' ὑπερβολὴν αἰσχροφυρίας τε καὶ ἀρρητοποιίας, ἀνδράσι σὺμφροσι λαληθῆναι. Ὅτι ποτὲ γὰρ ἂν εἶη ἡ ἐπινοηθεῖη παντὸς αἰσχροῦ μιαιώτερον, τοῦτο πᾶν ὑπερηκόντισεν ἡ τῶνδε μυσαρωτάτῃ αἵρεσις, ταῖς ἀθλίαις καὶ παντοίων ὡς ἀληθῶς κακῶν 'σεσωρευμέναις' γυναιξὶν ἐγκαταπαιζόντων.

^a Tim. iii. 6.

CAP. XIV.

Περὶ τοῦ κατὰ Ῥώμην κηρύγματος Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου.

Τοιούτων κακῶν πατέρα καὶ δημιουργὸν τὸν Σίμωνα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ὡς περὶ μέγαν καὶ μεγάλων ἀντίπαλον τῶν θεσπεσίων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων, ἡ μισόκαλος καὶ τῆς ἀνθρώπων ἐπίβουλος σωτηρίας πονηρὰ δύναμις προϋστήσατο. Ὅμως δ' οὖν ἡ θεία καὶ ὑπερουράνιος χάρις, τοῖς αὐτῆς συναιρομένη διακόνοις, δι' ἐπιφανείας αὐτῶν καὶ παρουσίας, ἀναπτομένην τοῦ πονηροῦ τὴν φλόγα ἢ τάχος ἐσβέννυ, ταπεινοῦσα δι' αὐτῶν καὶ 'καθαίρουσα πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς ² Cor. x. 5. γνώσεως τοῦ Θεοῦ.' Διὸ δὴ οὐτε Σίμωνος οὐτ' ἄλλου του τῶν τότε φυνέτων συγκρότημά τι κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀποστολικοὺς ὑπέστη χρόνους. Ὑπερενίκα γάρ τοι καὶ ὑπερίσχυε ἅπαντα τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος, ὃ τε Λόγος αὐτὸς ὁ θεὸς ἄρτι θεόθεν ἀνθρώποις ἐπιλάμψας, αὐτὸς τε ἐπὶ γῆς ἀκμάζων, καὶ τοῖς ἰδίοις ἀποστόλοις ἐμπολιτευόμενος. Αὐτίκα ὁ δηλωθεὶς γόης ὥς περ ὑπὸ θείας καὶ παροδόξου μαρμαρυγῆς τὰ τῆς διανοίας πληγεὶς ὄμματα, ὃ τε πρότερον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας ἐφ' οἷς ἐπονηρεῦσατο πρὸς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου κατεφωράθη, μεγίστην καὶ ὑπερπόντιον ἀπάρας πορείαν τὴν ἀπ' ἀνατολῶν, ἐπὶ δυσμᾶς ὤχετο φεύγων, μόνως ταύτῃ βιωτὸν αὐτῷ κατὰ γνώμην εἶναι οἰόμενος. Ἐπιβὰς δὲ τῆς Ῥωμαίων πόλεως, συναιρομένης αὐτῷ τὰ μεγάλα τῆς ἐφεδρευούσης ἐνταῦθα δυνάμεως, ἐν ὀλίγῳ τοσοῦτον τὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἡνυστο, ὡς καὶ ἀνδριάντος ἀναθέσει πρὸς αὐτῶν τῇδε οἶα θεὸν τιμηθῆναι. Οὐ μὴν εἰς μακρὸν αὐτῷ ταῦτα προὔχῳρει. Παραπόδας γοῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Κλαυδίου βασιλείας, ἡ πανάγαθος καὶ φιланθρωποτάτη τῶν ὄλων πρόνοια τὸν καρτερὸν καὶ μέγαν τῶν ἀποστόλων, τὸν ἀρετῆς ἔνεκα τῶν λοιπῶν ἀπάντων προήγορον, Πέτρον, ἐπὶ τὴν 64 Ῥώμην ὡς ἐπὶ τηλικούτου λυμεῶνα βίου χειραγωγεῖ, ὃς οἶα τις γενναῖος Θεοῦ στρατηγὸς τοῖς θεοῖς ὅπλοις φραξάμενος, τὴν πολυτίμητον ἐμπορίαν τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἐξ ἀνατολῶν τοῖς κατὰ δύσιν ἐκόμιζεν, φῶς αὐτὸ καὶ λόγον ψυχῶν σωτήριον, τὸ κήρυγμα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας εὐαγγελιζόμενος.

CAP. XV.

Περὶ τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου.

Οὕτω δὴ οὖν ἐπιδημήσαντος αὐτοῖς τοῦ θείου λόγου, ἡ μὲν τοῦ Σίμωνος ἀπέσβη καὶ παραχρήμα σὺν καὶ τῷ ἀνδρὶ καταλέλυτο δύναμις, τοσοῦτο δ' ἐπέλαμψεν ταῖς τῶν ἀκροατῶν τοῦ Πέτρου διανοαῖς εὐσεβείας φέγγος, ὥς μὴ τῇ εἰσάπαξ ἱκανῶς ἔχειν ἀρκεῖσθαι ἀκοῇ, μὴ δὲ τῇ ἀγράφῳ τοῦ θείου κηρύγματος διδασκαλίᾳ παρακλήσεσι δὲ παντοίαις Μάρκον, οὗ τὸ Εὐαγγέλιον φέρεται, ἀκόλουθον ὄντα Πέτρου λιπαρῆσαι, ὥς ἂν καὶ διὰ γραφῆς ὑπόμνημα τῆς διὰ λόγου παραδοθείσης αὐτοῖς καταλείψοι διδασκαλίας, μὴ πρότερόν τε ἀνεῖναι, ἢ κατεργάσασθαι τὸν ἄνδρα, καὶ ταύτῃ αἰτίους γενέσθαι τῆς τοῦ λεγομένου κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου γραφῆς. Γινόντα δὲ τὸ πραχθὲν φασὶ τὸν ἀπόστολον, ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τοῦ πνεύματος, ἡσθῆναι τῇ τῶν ἀνδρῶν προθυμίᾳ κυρῶσαι τε τὴν γραφὴν εἰς ἔντευξιν ταῖς ἐκκλησίαις, (Κλήμης ἐν ἔκτῳ τῶν Ὑποτυπώσεων παρατίθεται τὴν ἱστορίαν, συνεπιμαρτυρεῖ δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος ὀνόματι Παπίας) τοῦ δὲ Μάρκου μνημονεύειν τὸν Πέτρον ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ἣν καὶ συντάξαι φασὶν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης, σημαίνειν τε τοῦτ' αὐτὸν,

65 τὴν πόλιν τροπικώτερον Βαβυλῶνα προσειπόντα διὰ τούτων·

Cf. infr. vi.
14.

1 Pet. v. 13.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου.

CAP. XVI.

Ὡς πρῶτος ὁ Μάρκος τοῖς κατ' Αἴγυπτον τὴν εἰς τὸν Χριστὸν γινῶσιν ἐκήρυξεν.

Τοῦτον δὲ Μάρκον πρῶτον φασὶν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου στειλάμενον, τὸ εὐαγγέλιον δὲ δὴ καὶ συνεγράψατο κηρύξαι, ἐκκλησίας τε πρῶτον ἐπ' αὐτῆς Ἀλεξανδρείας συστήσασθαι. Τοσαύτῃ δ' ἄρα τῶν αὐτόθι πεπιστευκότων πληθὺς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς συνέστη, δι' ἀσκήσεως φιλοσοφωτάτης τε καὶ σφοδροτάτης, ὥς καὶ γραφῆς αὐτῶν ἀξιῶσαι τὰς διατριβὰς καὶ τὰς συνηλύσεις, τά τε συμπόσια, καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην τοῦ βίου ἀγωγὴν τὸν Φίλωνα.

CAP. XVII.

Οἷα περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον ἀσκητῶν ὁ Φίλων ἱστορεῖ.

Ἄν καὶ λόγος ἔχει κατὰ Κλαύδιον ἐπὶ τῆς Ῥώμης εἰς ὁμιλίαν ἐλθεῖν Πέτρῳ, τοῖς ἐκέισε τότε κηρύττοντι. Καὶ οὐκ ἀπεικὸς ἂν εἴη τοῦτό γε, ἐπεὶ καὶ ὁ φαμεν αὐτῷ σύγγραμμα εἰς ὕστερον καὶ μετὰ χρόνους αὐτῷ πεπονημένον, σαφῶς τοὺς εἰς ἔτι νῦν καὶ εἰς ἡμᾶς πεφυλαγμένους τῆς ἐκκλησίας περιέχει κανόνας. 66 Ἀλλὰ καὶ τὸν βίον τῶν παρ' ἡμῖν ἀσκητῶν ὡς ἐνὶ μάλιστα ἀκριβέστατα ἱστορῶν, γένοιτ' ἂν ἔκδηλος, οὐκ εἰδὼς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀποδεχόμενος, ἐκθειάζων τε καὶ σεμνύνων τοὺς κατ' αὐτὸν ἀποστολικοὺς ἄνδρας, ἐξ Ἑβραίων ὡς ἔοικε γεγονότας, ταύτῃ τε Ἰουδαϊκώτερον τῶν παλαιῶν ἔτι τὰ πλεῖστα διατηροῦντας ἐθῶν. Πρῶτον γέτοι τὸ μηδὲν πέρα τῆς ἀληθείας οἴκοθεν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ προσθήσειν οἷς ἱστορήσειν ἔμελλεν ἀπισχυριστάμενος, ἐν ᾧ ἐπέγραψε λόγῳ 'Περὶ Βίου Θεωρητικοῦ ἢ ἱκετῶν,' 'θεραπευτᾶς' αὐτοὺς καὶ τὰς σὺν αὐτοῖς γυναῖκας 'θεραπευτρίδας' ἀποκαλεῖσθαι φησι, τὰς αἰτίας ἐπειπὼν τῆς τοιαύτης προσήσεως, ἥτοι γὰρ παρὰ τὸ τὰς ψυχὰς τῶν προσιόντων αὐτοῖς τῶν ἀπὸ κακίας παθῶν, ἱατρῶν δίκην, ἀπαλλάττοντας ἀκείσθαι καὶ θεραπεύειν, ἢ τῆς περὶ τὸ θεῖον καθαρᾶς καὶ εἰλικρινοῦς θεραπείας τε καὶ θρησκείας ἕνεκα. Εἴτ' οὖν ἐξ ἑαυτοῦ ταύτην αὐτοῖς ἐπιτέθειται τὴν προσηγορίαν, οἰκείως ἐπιγράφας τῷ τρόπῳ τῶν ἀνδρῶν τοῦνομα, εἴτε καὶ ὅτως τοῦτ' αὐτοὺς ἐκάλουν καταρχὰς οἱ πρῶτοι, μηδαμῶς πω τῆς Χριστιανῶν προσήσεως ἀνὰ πάντα τόπον ἐπιπεφημισμένης, οὗ τί πω διατείνεσθαι ἀναγκαῖον. Ὅμως δ' οὖν ἐν πρώτοις τὴν ἀπόταξιν αὐτοῖς τῆς οὐσίας μαρτυρεῖ, φάσκων ἀρχομένους φιλοσοφεῖν, ἐξίστασθαι τοῖς προσήκουσι τῶν ὑπαρχόντων. Ἐπειτα πάσαις ἀποταξαμένοις ταῖς τοῦ βίου φροντίσιν, ἔξω τειχῶν προελθόντας, ἐν μοναγρίοις καὶ κήποις τὰς διατριβὰς ποιείσθαι, τὰς ἐκ τῶν ἀνομοίων ἐπιμιξίας ἀλυσιτελεῖς καὶ βλαβεράς εὖ εἰδότας,

τῶν κατ' ἐκείνο καιροῦ τοῦθ' ὡς εἰκὸς ἐπιτελούντων ἐκθύμῳ καὶ θερμοτάτῃ πίστει, τῶν τὸν προφητικὸν ζηλοῦν ἀσκούντων βίον. Τοιγαροῦν καὶ ταῖς ὁμολογουμέναις τῶν ἀποστόλων Πράξεσιν

Philo de Vit.
Contemp. 1.

[γὰρ om. Val.
Hein.]

Philo de Vit.
Contemp. 2.

ἐμφέρεται, ὅτι δὴ πάντες οἱ τῶν ἀποστόλων γνώριμοι, τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις διαπιπράσκοντες, ἐμέριζον ἅπασιν καθ' ὃ ἂν τις χρεῖαν εἶχεν, ὥς μὴ δὲ εἶναι τινα ἐνδεῆ παρ' αὐτοῖς·

Acts iv. 34, 35. Ὅσοι γοῦν κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον,

ὥς ὁ λόγος φησί,

πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων, ἐτίθεσάν τε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, ὥστε διαδίδοσθαι ἐκάστῳ καθ' ὃ ἂν τις χρεῖαν εἶχεν.

Τὰ παραπλήσια δὲ τούτοις μαρτυρήσας τοῖς δηλουμένοις ὁ Φίλων, συλλαβαῖς αὐταῖς ἐπιφέρει λέγων ταῦτα περὶ αὐτῶν οὕτω.

Philo de Vit.
Cont. 3.

Πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς οἰκουμένης ἐστὶ τὸ γένος. Ἐδεῖ γὰρ ἀγαθὸν τελείου μετασχεῖν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον. Πλεονάζει δ' ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ἕκαστον τῶν ἐπικαλουμένων νομῶν, καὶ μάλιστα περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οἱ δὲ πανταχόθεν ἄριστοι, καθάπερ εἰς πατρίδα θεραπευτῶν, ἀποικίαν στέλλονται πρὸς τι χωρίον ἐπιτηδειότατον, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ λίμνης Μαρίας κείμενον ἐπὶ γεωλόφου χθαμαλωτέρου σφόδρα εὐκαίρως, ἀσφαλείας τε ἔνεκα καὶ ἀέρος εὐκρασίας.

Εἰθ' ἐξῆς τὰς οἰκήσεις αὐτῶν ὅποιαί τινες ἦσαν διαγράψας, περὶ τῶν κατὰ χώραν ἐκκλησιῶν ταῦτά φησιν·

Ἐν ἐκάστῃ δὲ οἰκίᾳ ἔστιν οἴκημα ἱερὸν ὃ καλεῖται σεμνεῖον καὶ μοναστήριον, ἐν ᾧ μονοῦμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦνται, μηδὲν εἰσκομίζοντες, μὴ ποτὸν, μὴ σιτίον, μηδὲ τι τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρεῖας ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νόμους καὶ λόγια θεοπισθέντα διὰ προφητῶν καὶ ὕμνων, καὶ τᾶλλα οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια συναύξονται καὶ τελειοῦνται.

Καὶ μεθ' ἑτερά φησι·

Τὸ δ' ἐξ ἑωθινοῦ μέχρι ἐσπέρας διάστημα σύμπαν αὐτοῖς ἐστὶν ἄσκησις. Ἐντυγχάνοντες γὰρ τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, φιλοσοφοῦσι τὴν πάτριον φιλοσοφίαν ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ῥητῆς ἑρμηνείας νομίζουσιν
68 ἀποκεκρυμμένης φύσεως, ἐν ὑπονοίαις δηλουμένης. Ἔστι δ' αὐτοῖς καὶ συγγράμματα παλαιῶν ἀνδρῶν, οἱ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν ἀρχηγέται γενόμενοι, πολλὰ μνημεῖα τῆς ἐν τοῖς ἀλληγορουμένοις ιδέας ἀπέλιπον, οἷς καθάπερ τισὶν ἀρχετύποις χρώμενοι, μιμοῦνται τῆς προαιρέσεως τὸν τρόπον.

Ταῦτα μὲν οὖν ἔοικεν εἰρῆσθαι τῷ ἀνδρὶ, τὰς ἱεράς ἐξηγουμένων αὐτῶν ἐπακροασαμένῳ γραφάς. Τάχα δ' εἰκόσ
ἃ φησιν ἀρχαίων παρ' αὐτοῖς εἶναι συγγράμματα, τὰ τε

εὐαγγέλια καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων γραφὰς τυγχάνειν, διηγήσεις τέ τινες κατὰ τὸ εἶκος τῶν πάλαι προφητῶν ἐρμηνευτικὰς, ὁποίας ἢ τε πρὸς Ἑβραίους καὶ ἄλλαι πλείους τοῦ Παύλου περιέχουσιν ἐπιστολαί, ταῦτα εἶναι. Εἴτα πάλιν ἐξῆς περὶ τοῦ νέους αὐτοὺς ποιεῖσθαι ψαλμοὺς οὕτως γράφει·

“Ὡστ’ οὐ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιοῦσιν ᾠσματα καὶ ὕμνους εἰς τὸν Θεόν, διὰ παντοίων μέτρων καὶ μελῶν, ῥυθμοῖς σεμνοτέροις ἀναγκαιῶς χαράσσοντες.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα περὶ ὧν ὁ λόγος, ἐν ταύτῳ διέξιςιν, ἐκεῖνα δ’ ἀναγκαῖον ἐφάνη δεῖν ἀναλέξασθαι, δι’ ὧν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς ὑποτίθεται. Εἰ δέ τῃ μὴ δοκεῖ τὰ εἰρημένα ἴδια εἶναι τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας, δύνασθαι δὲ καὶ ἄλλοις παρὰ τοὺς δεδηλωμένους ἀρμόττειν, πειθέσθω κὰν ἀπὸ τῶν ἐξῆς αὐτοῦ φωνῶν, ἐν αἷς ἀναμφήριστον, εἰ εὐγνωμονοίῃ, κομίζεται τὴν περὶ τοῦδε μαρτυρίαν. Γράφει γὰρ ὧδε·

Ἐγκράτειαν δ’ ὥσπερ τινὰ θεμέλιον προκαταβαλλόμενοι τῇ ψυχῇ, τὰς Philo de Vit. Cont. 4. ἄλλας ἐποικοδομοῦσιν ἀρετάς. Σιτίον γὰρ ἢ ποτὸν οὐδεὶς ἂν αὐτῶν προσ-
ενέγκατο πρὸ ἡλίου δύσεως, ἐπεὶ τὸ μὲν φιλοσοφεῖν ἄξιον φωτὸς κρίνουσιν εἶναι, σκότους δὲ τὰς τοῦ σώματος ἀνάγκας, ὅθεν τῷ μὲν ἡμέραν, ταῖς δὲ νυκτὸς βραχὺ τι μέρος ἔνειμαν. Ἔνιοι δὲ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ὑπομυμνήσκονται τροφῆς, οἷς πλείων ὁ πόθος ἐπιστήμης ἐνίδρυται, τινὲς δ’ οὕτως ἐνευφραίνονται καὶ τρυφῶσιν ὑπὸ σοφίας ἐστιώμενοι πλουσιῶς καὶ 69 ἀφθύνως τὰ δόγματα χορηγούσης, ὥς καὶ πρὸς διπλασίονα χρόνον ἀντέχειν, καὶ μόγις δι’ ἐξ ἡμερῶν ἀπογεύεσθαι τροφῆς ἀναγκαίας ἐθισθέντες.

Ταύτας τοῦ Φίλωνος σαφεῖς καὶ ἀναντιρρήτους περὶ τῶν καθ’ ἡμᾶς ὑπάρχειν ἡγούμεθα λέξεις. Εἰ δ’ ἐπὶ τούτοις ἀντιλέγων τις ἔτι σκληρύνοιτο, καὶ οὕτως ἀπαλλαττέσθω τῆς δυσπιστίας, ἐναργεστέραις πειθαρχῶν ἀποδείξεσιν, ἃς οὐ παρά τισιν, ἢ μόνῃ τῇ τῶν Χριστιανῶν εὐρεῖν ἐστὶ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θρησκεία.

Φησὶ γὰρ δὴ τοῖς περὶ ὧν ὁ λόγος,

καὶ γυναῖκας συνείναι ὧν αἱ πλείεσται γηραλέαι παρθένοι τυγχάνουσι, τὴν Ib. 8. ἀγνείαν οὐκ ἀνάγκη, καθάπερ εἶναι τῶν παρ’ Ἑλλήσιν ἱερείων, φυλάξασαι μᾶλλον ἢ καθ’ ἐκούσιον γνώμην, διὰ ζῆλον καὶ πόθον σοφίας, ἢ συμβιοῦν σπουδάσασαι, τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν ἡλόγησαν, οὐ θνητῶν ἐκγόνων, ἀλλ’ ἀθανάτων ὀρεχθεῖσαι, ἃ μόνῃ τίκτειν ἀφ’ ἑαυτῆς οἶά τε ἐστὶν ἡ θεο-
φιλὴς ψυχὴ.

Εἰθ' ὑποκαταβὰς ἐμφαντικώτερον ἐκτίθεται καὶ ταῦτα·

Philo de Vit. Cont. 10. Αἱ δ' ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται αὐτοῖς δι' ὑπονοιῶν ἐν ἀλληγορίαις. "Ἀπαντα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τούτοις εἰκέναι ζῶν, καὶ σῶμα μὲν ἔχει τὰς ῥητὰς λέξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, ὃν ἤρξατο διαφερόντως ἡ θρησκεία αὕτη θεωρεῖν, ὡς διὰ κατόπτρου τῶν ὀνομάτων ἑξαίσια κάλλη νοημάτων ἐμφαινόμενα κατιδοῦσα.

Philo, l. c. 4.

Τί δεῖ τούτοις ἐπιλέγειν τὰς ἐπὶ ταῦτ' συνόδους, καὶ τὰς ἰδίᾳ μὲν ἀνδρῶν, ἰδίᾳ δὲ γυναικῶν ἐν ταῦτ' διατριβὰς, καὶ τὰς ἐξ ἑθous εἰσέτι καὶ νῦν πρὸς ἡμῶν ἐπιτελουμένας ἀσκήσεις, ἃς διαφερόντως κατὰ τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτὴν, ἐν ἀσιτίαις καὶ διανυκτερεύσεσιν, προσοχαῖς τε τῶν θείων λόγων ἐκτελεῖν εἰώθαμεν ; "Ἀπερ ἐπακριβέστερον αὐτὸς ὃν καὶ εἰς δεῦρο τετήρηται παρὰ μόνοις ἡμῖν τρόπον, ἐπισημηνάμενος ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ, τῇ ἰδίᾳ παραδέδωκε γραφῇ· καὶ μάλιστα γε τὰς τῆς με-

Ib. 8. 11.

70 γάλης ἑορτῆς παννυχίδας, καὶ τὰς ἐν ταύταις ἀσκήσεις, τοὺς τε λέγεσθαι εἰωθότας πρὸς ἡμῶν ὕμνους ἱστορῶν, καὶ ὡς ἐνὸς μετὰ ῥυθμοῦ κοσμίως ἐπιψάλλοντος, οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι, τῶν ὕμνων τὰ ἀκροτελεύτια συνεξηχοῦσιν, ὅπως τε κατὰ τὰς δεδηλωμένας ἡμέρας ἐπὶ στιβάδων χαμεννοῦντες, οἶνον μὲν τοπαράπαν, ὡς αὐτοῖς ῥήμασιν ἀνέγραψεν, οὐδ' ἀπογεύονται, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἐναίμων τινὸς, ὕδωρ δὲ μόνον αὐτοῖς ἐστὶ τὸ ποτὸν, καὶ προσόψημα μετ' ἄρτου ἅλες καὶ ὕσσωπον. Πρὸς τούτοις γράφει τὸν τῆς προστασίας τρόπον, τῶν τὰς ἐκκλησιαστικὰς λειτουργίας ἐγκεχειρισμένων, διακουίας τε καὶ τὰς ἐπὶ πᾶσιν ἀνωτάτῳ τῆς ἐπισκοπῆς προεδρίας. Τούτων δ' ὅτ' πόθος ἔνεστι τῆς ἀκριβοῦς ἐπιστάσεως, μάθοι ἂν ἐκ τῆς δηλωθείσης τὰνδρὸς ἱστορίας. "Ὅτι δὲ τοὺς πρῶτους κήρυκας τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διδασκαλίας, τά τε ἀρχήθεν πρὸς τῶν ἀποστόλων ἔθη παραδεδομένα καταλαβὼν ὁ Φίλων ταῦτ' ἔγραφε, παντὶ τῷ δῆλον.

Ib. 9.

Ib. 4.

Ib. 8, 9.

CAP. XVIII.

"Ὅσα τοῦ Φίλωνος εἰς ἡμᾶς περιῆλθε συγγράμματα.

Πολὺς γε μὴν τῷ λόγῳ, καὶ πλατὺς ταῖς διανοίαις, ὑψηλός τε ὢν καὶ μετέωρος ἐν ταῖς εἰς τὰς θείας γραφὰς θεωρίαις γεγε-

νημένος, ποικίλην καὶ πολύτροπον τῶν ἱερῶν λόγων πεποιήται τὴν ὑφήγησιν· τοῦτο μὲν εἰρμῷ καὶ ἀκολουθίᾳ, τὴν τῶν εἰς τὴν Γένεσιν διεξεληθὼν πραγματείαν, ἐν οἷς ἐπέγραψε νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας, τοῦτο δὲ, κατὰ μέρος διαστολὰς κεφαλαίων τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς ζητουμένων, ἐπιστάσεις τε καὶ διαλύσεις ποιούμενος, ἐν οἷς καὶ αὐτοῖς καταλλήλως τῶν ἐν Γενέσει καὶ τῶν ἐν ἐξαγωγῇ ζητημάτων τε καὶ λύσεων τέθεται τὴν ἐπιγραφὴν. Ἔστι δ' αὐτῷ παρὰ ταῦτα προβλημάτων τινῶν ἰδίως πεποιημένα σπουδᾶσματα· οἷά ἐστι τὰ 'περὶ Γεωργίας' δύο, καὶ τὰ 'περὶ Μέθης'· τοσαῦτα, καὶ ἄλλα ἅττα διαφόρου καὶ οἰκείας ἐπιγραφῆς ἡξιωμένα. Οἷος ὁ 'περὶ ὧν νήψας ὁ νοῦς εὐχεται καὶ 71 καταρᾶται,' καὶ ὁ 'περὶ Συγχύσεως τῶν Διαλέκτων,' καὶ ὁ 'περὶ Φυγῆς καὶ Αἰρέσεως,' καὶ ὁ 'περὶ Φύσεως καὶ Εὐρέσεως,' καὶ ὁ 'περὶ τῆς πρὸς τὰ Παιδεύματα συνόδου,' 'περὶ τε τοῦ, τίς ὁ τῶν Θεῶν ἐστὶ Κληρονόμος, ἢ περὶ τῆς εἰς τὰ ἴσα καὶ ἐναντία τομῆς,' καὶ ἔτι ὁ 'περὶ τῶν τριῶν Ἀρετῶν,' ἃς σὺν ἄλλαις ἀνέγραψε Μωϋσῆς. Πρὸς τούτοις, ὁ 'περὶ τῶν Μετονομαζομένων, καὶ ὧν ἕνεκα μετονομάζονται,' ἐν ᾧ φησὶ συντεταχέναι καὶ 'περὶ διαθηκῶν πρώτης καὶ δευτέρας.' Ἔστι δ' αὐτοῦ καὶ 'περὶ' Ἀποικίας, καὶ βίου σοφοῦ τοῦ κατὰ δικαιοσύνην τελειωθέντος, ἢ νόμων ἀγράφων.' Καὶ ἔτι 'περὶ Γιγάντων, ἢ περὶ τοῦ μὴ τρέπεσθαι τὸ θεῖον,' 'περὶ τε τοῦ κατὰ Μωϋσέα θεοπέμπτους εἶναι τοὺς Ὀνειρούς,' πρῶτον, δεύτερον, τρίτον, τέταρτον, πέμπτον. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα τῶν εἰς τὴν Γένεσιν. Εἰς δὲ τὴν Ἐξοδον ἔγνωμεν αὐτοῦ ζητημάτων καὶ λύσεων πρῶτον, δεύτερον, τρίτον, τέταρτον, πέμπτον. Καὶ τὸ 'περὶ τῆς Σκηνῆς,' τό τε 'περὶ τῶν δέκα Λογίων,' καὶ τὰ περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν εἴδει νόμων εἰς τὰ συντείνοντα κεφάλαια τῶν δέκα λόγων, α'. β'. γ'. δ'. Καὶ τὸ 'περὶ τῶν εἰς τὰς Ἱερουργίας ζώων,' καὶ τίνα τὰ τῶν θυσιῶν εἶδη. Καὶ τὸ 'περὶ τῶν προκειμένων ἐν τῷ νόμῳ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἁλλων, τοῖς δὲ πονηροῖς ἐπιτιμίων καὶ ἁρῶν.' Πρὸς τούτοις ἅπασιν καὶ μονόβιβλα αὐτοῦ φέρεται, ὥς τὸ 'περὶ Προνοίας,' καὶ ὁ 'περὶ Ἰουδαίων' αὐτῷ συνταχθεὶς λόγος, καὶ ὁ 'Πολιτικός' ἔτι τε ὁ 'Ἀλέξανδρος, ἢ περὶ τοῦ 72 λόγου ἔχειν τὰ ἄλογα ζῶα.' Ἐπὶ τούτοις ὁ 'περὶ τοῦ δοῦλου εἶναι πάντα φαῦλον.' Ὡς ἐξῆς ἐστὶν, 'ὁ περὶ τοῦ πάντα σπου-

δαῖον ἐλεύθερον εἶναι.' Μεθ' οὗς συντέτακται αὐτῷ, ὁ 'περὶ βίου θεωρητικοῦ ἢ ἱκετῶν,' ἐξ οὗ τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν διεληλύθαμεν· καὶ τῶν ἐν νόμῳ δὲ καὶ προφήταις Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων αἱ ἐρμηνεῖαι, τοῦ αὐτοῦ σπουδῇ εἶναι λέγονται. Οὗτος μὲν οὖν κατὰ Γάϊον ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἀφικόμενος, τὰ περὶ τῆς Γαῖου θεοστυγίας αὐτῷ γραφέντα, ἃ μετὰ ἡθους καὶ εἰρωνείας 'περὶ Ἀρετῶν' ἐπέγραψεν, ἐπὶ πάσης λέγεται τῆς Ῥωμαίων συγκλήτου κατὰ Κλαύδιον διελθεῖν, ὥς καὶ τῆς ἐν βιβλιοθήκαις ἀναθέσεως θαυμασθέντας αὐτοῦ καταξιωθῆναι τοὺς λόγους. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Παύλου τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ πορείαν μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ διανύοντος, Ἰουδαίους Ῥώμης ἀπελαύνει Κλαύδιος. Ὅτε Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα μετὰ τῶν ἄλλων Ἰουδαίων τῆς Ῥώμης ἀπαλλαγέντες, ἐπὶ τὴν Ἀσίαν καταίρουσιν· ἐνταῦθ' αὖτε Παῦλῳ τῷ ἀποστόλῳ συνδιατρίβουσι, τοὺς αὐτόθι τῶν ἐκκλησιῶν ἄρτι πρὸς αὐτοῦ καταβληθέντας θεμελίους ἐπιστηρίζοντι. Διδάσκαλος καὶ τούτων ἡ ἱερὰ τῶν Πράξεων γραφή.

Acts xviii. 2,
26.

73

CAP. XIX.

Οἱ αὖτε ἐν Ἱεροσολύμοις Ἰουδαίους συμφορὰ μετῆλθεν ἐν τῇ τοῦ πάσχα ἡμέρᾳ.

Ἔτι δὲ Κλαυδίου τὰ τῆς βασιλείας διέποντος, κατὰ τὴν τοῦ πάσχα ἑορτὴν, τοσαύτην ἐπὶ τῶν Ἱεροσολύμων στάσιν καὶ ταραχὴν ἐγγενέσθαι συνέβη, ὥς μόνων τῶν περὶ τὰς ἐξόδους τοῦ ἱεροῦ βίᾳ συνωθουμένων, τρεῖς μυριάδας Ἰουδαίων ἀποθανεῖν πρὸς ἀλλήλων καταπατηθέντων,

Jos. Bell.
Jud. ii. 12. 1.
Cf. Ant. xx.
5. 3.

γενέσθαι τε τὴν ἑορτὴν πένθος μὲν ὅλῳ τῷ ἔθνει, θρῆνον δὲ καθ' ἑκάστην οἰκίαν.

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος. Κλαύδιος δὲ Ἀγρίππαν, Ἀγρίππου παῖδα, Ἰουδαίων καθίστησι βασιλέα, Φήλικα τῆς χώρας ἀπάσης Σαμαρείας τε καὶ Γαλιλαίας, καὶ προσέτι τῆς ἐπικαλουμένης Περαιάς, ἐπίτροπον ἐκπέμψας. Διοικήσας δὲ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν ἔτεσι τρισὶ καὶ δέκα πρὸς μηνὶν ὀκτῶ, Νέρωνα τῆς ἀρχῆς διάδοχον καταλιπὼν τελευτᾷ.

A. D. 54.

CAP. XX.

74

Οἷα καὶ κατὰ Νέρωνα ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπράχθη.

Κατὰ δὲ Νέρωνα Φήλικος τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, αὐτοῖς ῥήμασι αὐθις ὁ Ἰώσηπος τὴν εἰς ἀλλήλους τῶν ἱερέων στάσιν ᾧδὲ πως ἐν εἰκοστῷ τῆς Ἀρχαιολογίας γράφει·

Ἐξάπτεται δὲ καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι στάσις πρὸς τοὺς ἱερεῖς, καὶ τοὺς Jos. Ant. xx. 8. 8.
πρώτους τοῦ πλήθους τῶν Ἱεροσολύμων, ἕκαστός τε αὐτῶν, στίφος ἀνθρώπων τῶν θρασυτάτων καὶ νεωτεριστῶν ἐαυτῷ ποιήσας, ἡγεμῶν ἦν. Καὶ συρράσσοντες ἐκακολόγουν τε ἀλλήλους, καὶ λίθοις ἔβαλλον. Ὁ δ' ἐπιπλήξων ἦν οὐδὲ εἰς, ἀλλ' ὥς ἐν ἀπροστατεύῳ πόλει ταῦτ' ἐπράσσετο μετ' ἐξουσίας. Τοσαύτη δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς κατέλαβεν ἀναίδεια καὶ τόλμα, ὥστε ἐκπέμπειν δούλους ἐτόλμων ἐπὶ τὰς ἀλwanas, τοὺς ληψομένους τὰς τοῖς ἱερεῦσι ὀφειλομένας δεκάτας. Καὶ συνέβαινε τοὺς ἀπορουμένους τῶν ἱερέων, ὑπ' ἐνδεΐας ἀπολλυμένους θεωρεῖν. Οὕτως ἐκράτει τοῦ δικαίου παντὸς ἡ τῶν στασιαζόντων βία.

Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐν Ἱεροσολύμοις ὑποφυνῆναι ληστῶν τι εἶδος ἱστορεῖ, οἷ

μεθ' ἡμέραν,

Ib. Bell. Jud. ii. 13. 3.

ὥς φησι,

καὶ ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἐφόνεον τοὺς συναντῶντας. Μάλιστα γὰρ ἐν ταῖς ἐορταῖς μινυμένους τῷ πλήθει, καὶ ταῖς ἐσθήσεσιν ὑποκρύπτοντας μικρὰ ξιφίδια, τούτοις νύττειν τοὺς διαφόρους· ἔπειτα πεσόντων, μέρος γίνεσθαι τῶν ἐπαγανακτούντων αὐτοὺς τοὺς πεφονευκώτας· διὸ καὶ παντάπασιν ὑπ' ἀξιοπιστίας ἀνευρέτους γενέσθαι. Πρῶτον μὲν οὖν ὑπ' αὐτῶν Ἰωνάθην τὸν ἀρχιερέα κατασφαγῆναι, μετὰ δ' αὐτὸν καθ' ἡμέραν ἀναιρεῖσθαι πολλοὺς, καὶ τῶν συμφορῶν τὸν φόβον εἶναι χαλεπώτερον, ἕκαστον καθάπερ ἐν πολέμῳ καθ' ὥραν τὸν θάνατον προσδεχομένου.

CAP. XXI.

Περὶ τοῦ Αἰγυπτίου, οὗ καὶ αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐμνημόνευσαν.

Ἐξῆς δὲ τούτοις ἐπιφέρει μεθ' ἕτερα λέγων·

Μείζονι δὲ τούτων πληγῇ Ἰουδαίους ἐκάκωσεν ὁ Αἰγύπτιος ψευδοπροφήτης. Παραγενόμενος γὰρ εἰς τὴν χώραν ἄνθρωπος γόης, καὶ προφήτου πίστιν ἐπιθεὶς ἐαυτῷ, περὶ τρισμυρίου μὲν ἀθροίζει τῶν ἡπατημένων, περιαγαγὼν δ' αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐρημίας εἰς τὸ Ἐλαιῶν καλούμενον ὄρος, ἐκείθεν οἷός τε ἦν εἰς Ἱεροσόλυμα παρελθεῖν βιάζεσθαι, καὶ κρατήσας τῆς 75

τε Ῥωμαϊκῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου τυραννεῖν, χρώμενος τοῖς συνεισπε-
σοῦσι δορυφόροις. Φθάνει τ' αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν Φῆλιξ, ὑπαντήσας μετὰ τῶν
Ῥωμαϊκῶν ὀπλιτῶν. Καὶ πᾶς ὁ δῆμος συνεψήφισατο τῆς ἀμύνης, ὥστε
συμβολῆς γενομένης, τὸν μὲν Αἰγύπτιον φυγεῖν μετ' ὀλίγων, διαφθαρῆναι
δὲ καὶ ζωγρηθῆναι πλείστους τῶν σὺν αὐτῷ.

Ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Ἱστοριῶν ὁ Ἰώσηπος* ἐπιστήσαι δὲ
ἄξιον τοῖς ἐνταῦθα κατὰ τὸν Αἰγύπτιον δεδηλωμένοις, καὶ τοῖς
ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων. Ἐνθα τὰ κατὰ Φήλικα ὑπὸ
τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις χιλιάρχου εἴρηται τῷ Παύλῳ, ὅπηνίκα
κατεστασίαζεν αὐτοῦ τὸ τῶν Ἰουδαίων πλήθος·

Acts xxi. 38.

Οὐκ ἄρα σὺν εἰς ὁ Αἰγύπτιος ὁ πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας καὶ
ἐξαγαγὼν ἐν τῇ ἐρήμῳ τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας τῶν σικαρίων;

* Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ Φήλικα τοιαῦτα.

CAP. XXII.

Ὡς ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Ῥώμην δέσμιος ἀναπεμφθεὶς Παῦλος,
ἀπολογησάμενος πάσης ἀπελύθη αἰτίας.

Col. iv. 10.

Τούτου δὲ Φῆστος ὑπὸ Νέρωνος διάδοχος πέμπεται· καθ' ὃν
δικαιολογησάμενος ὁ Παῦλος, δέσμιος ἐπὶ Ῥώμης ἄγεται.
Ἀρίσταρχος δ' αὐτῷ συνῆν, ὃν καὶ εἰκότως 'συναιχμάλωτόν' που
τῶν ἐπιστολῶν ἀποκαλεῖ. Καὶ Λουκᾶς δὲ ὁ τὰς Πράξεις τῶν
ἀποστόλων γραφῇ παραδούς, ἐν τούτοις κατέλυσε τὴν ἱστορίαν,
ἡγεῖται ὅλην ἐπὶ τῆς Ῥώμης τὸν Παῦλον ἄνετον διατρίψαι, καὶ
τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀκωλύτως κηρύξαι ἐπισημηνάμενος. Τότε

Acts xxviii.
30, 31.

78 μὲν οὖν ἀπολογησάμενον αὐθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακο-
νίαν λόγος ἔχει στείλασθαι τὸν ἀπόστολον, δεύτερον δ' ἐπι-
βάντα τῇ αὐτῇ πόλει, τῷ κατ' αὐτὸν τελειωθῆναι μαρτυρίᾳ.
Ἐν ᾧ δεσμοῖς ἐχόμενος, τὴν πρὸς Τιμόθεον δευτέραν ἐπιστολὴν
συντάττει, ὁμοῦ σημαίνων τὴν τε προτέραν αὐτῷ γενομένην
ἀπολογία, καὶ τὴν παραπόδας τελείωσιν. Δέχου δὴ καὶ τού-
των τὰς αὐτοῦ μαρτυρίας·

2 Tim. iv. 16.

* Ἐν τῇ πρώτῃ μου,
φησὶν,

ἀπολογία οὐδεὶς μοι συμπαραγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. Μὴ
αὐτοῖς λογισθεῖη. Ὁ δὲ Κύριός μοι παρέστη καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα

δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσωσι πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος.

Σαφῶς δὴ παρίστησι διὰ τούτων, ὅτι δὴ τὸ πρότερον, ὅπως ἂν τὸ κήρυγμα τὸ δι' αὐτοῦ πληρωθείη, ἐρρύσθη ἐκ στόματος λέοντος, τὸν Νέρωνα ταύτη, ὥς ἔοικε, διὰ τὸ ὠμόθυμον προσειπῶν. Οὐκ οὖν ἐξῆς προστέθεικε παραπλήσιόν τι, τῷ,

ῥύσεται με ἐκ στόματος λέοντος.

Ἐώρα γὰρ τῷ πνεύματι τὴν ὅσον οὐπω μέλλουσιν αὐτοῦ τελευτήν. Διό φησιν ἐπιλέγων τῷ,

καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος,

τὸ,

ῥύσεται με ὁ Κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον,

σημαίνων τὸ παραντίκα μαρτύριον, ὃ καὶ σαφέστερον ἐν τῇ αὐτῇ προλέγει γραφῇ φάσκων·

Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν. ^{2 Tim. iv. 6.}

Νῦν μὲν οὖν ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τῶν πρὸς Τιμόθεον, ^{Ib. II.} τὸν Λουκᾶν μόνον γράφουσι αὐτῷ συνεῖναι δηλοῖ, κατὰ δὲ τὴν 77 προτέραν ἀπολογίαν οὐδὲ τοῦτον. "Οθεν εἰκότως τὰς τῶν ἀποστόλων Πράξεις ἐπ' ἐκείνους ὁ Λουκᾶς περιέγραψε τὸν χρόνον, τὴν μέχρις ὅτε τῷ Παύλῳ συνῆν ἱστορίαν ὑψηλῶς ἀνέγραψεν ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἐπιδημίας τοῦ Παύλου, τὸ μαρτύριον αὐτῷ συνεπεράνθη. Εἰκὸς γένοι κατὰ μὲν ἀρχὰς ἡπιώτερον τοῦ Νέρωνος διακειμένου, ῥᾶον τὴν ὑπὲρ τοῦ δόγματος τοῦ Παύλου καταδεχθῆναι ἀπολογίαν. Προελθόντος δὲ εἰς ἀθεμίτους τόλμας, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιχειρήσαι.

CAP. XXIII.

Ὡς ἐμαρτύρησεν Ἰάκωβος ὁ τοῦ κυρίου χρηματίσας ἀδελφός.

Ἰουδαῖοί γε μὴν τοῦ Παύλου Καίσαρα ἐπικαλεσαμένου, ἐπὶ τε τὴν Ῥωμαίων πόλιν ὑπὸ Φήστου παραπεμφθέντος, τῆς ἐλπίδος καθ' ἣν ἐξήρτουν αὐτῷ τὴν ἐπιβουλήν, ἀποπεισόντες, ἐπὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Κυρίου τρέπονται ἀδελφόν, ᾧ πρὸς τῶν ἀπο-

στόλων ὁ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκεχέριστο
 θρόνος. Τοιαῦτα δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ κατὰ τούτου τολμήματα.
 Εἰς μέσον αὐτὸν ἀγαγόντες, ἄρνησιν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πί-
 στεως ἐπὶ παντὸς ἐζήτουν τοῦ λαοῦ. Τοῦ δὲ παρὰ τὴν ἀπάντων
 γνώμην ἐλευθέρᾳ φωνῇ καὶ μᾶλλον ἢ προσεδόκησαν ἐπὶ τῆς
 πληθύος ἀπάσης παρρησιασασμένου, καὶ ὁμολογήσαντος ὅτι
 εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, μηκέθ'
 οἰοί τε τὴν τοῦ ἀνδρὸς μαρτυρίαν φέρειν, τῷ καὶ δικαιοτάτῳ
 αὐτὸν παρὰ τοῖς πᾶσι δι' ἀκρότητα ἥς μετῆι κατὰ τὸν βίον
 φιλοσοφίας τε καὶ θεοσεβείας πιστεύεσθαι, κτείνουσι, καιρὸν
 εἰς ἐξουσίαν λαβόντες τὴν ἀναρχίαν, ὅτι δὴ τοῦ Φῆστου κατ'
 αὐτὸ τοῦ καιροῦ ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας τελευτήσαντος, ἀναρχα καὶ
 ἀνεπιτρέπεντα τὰ τῆς αὐτόθι διοικήσεως καθεισθῆκει. Τὸν δὲ
 τῆς τοῦ Ἰακώβου τελευτῆς τρόπον ἤδη μὲν πρότερον αἱ παρα-
 τεθεῖσαι τοῦ Κλήμεντος φωναὶ δεδηλώκασιν, ἀπὸ τοῦ πτερυγίου
 βεβλήσθαι, ξύλῳ τε τὴν πρὸς θάνατον πεπλήχθαι αὐτὸν ἱστο-
 ρηκός. Ἀκριβέστατά γε μὴν τὰ κατ' αὐτὸν ὁ Ἑγήσιππος,
 78 ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν ἀποστόλων γενόμενος διαδοχῆς, ἐν τῷ
 πέμπτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι τοῦτον λέγων ἱστορεῖ τὸν τρόπον

Cf. ii. 1.

Cf. Routh,
Rell. i. 208.

Διαδέχεται δὲ τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῶν ἀποστόλων ὁ ἀδελφὸς τοῦ
 Κυρίου Ἰάκωβος, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων "δικαίος" ἀπὸ τῶν τοῦ Κυρίου
 χρόνων μέχρι καὶ ἡμῶν· ἐπεὶ πολλοὶ Ἰάκωβοι ἐκαλοῦντο. Οὗτος δὲ ἐκ
 κοιτίας μητρὸς αὐτοῦ ἅγιος ἦν. Οἶνον καὶ σίκερα οὐκ ἔπιεν, οὐδὲ ἔμψυχον
 ἔφαγε. Ξυρὸν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ οὐκ ἀνέβη, ἔλαιον οὐκ ἠλείψατο,
 καὶ βαλανεῖον οὐκ ἐχρήσατο. Τούτῳ μόνῳ ἐξῆν εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι.
 Οὐδὲ γὰρ ἔρεοῦν ἐφόρει, ἀλλὰ σινδόνας. Καὶ μόνος εἰσῆρχετο εἰς τὸν
 ναὸν, ἡγούμενος τε κείμενος ἐπὶ τοῖς γόνασι, καὶ αἰτούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ
 ἄφεςιν, ὥς ἀπεσκληνέαι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην καμήλου, διὰ τὸ αἰεὶ
 κάμπτειν προσκυνοῦντα τῷ Θεῷ, καὶ αἰτεῖσθαι ἄφεςιν τῷ λαῷ. Διὰ
 γέτοι τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐκαλεῖτο "δικαίος καὶ ὠβλίος"
 ὃ ἐστὶν Ἑλληνιστὶ "περιοχὴ τοῦ λαοῦ καὶ δικαιοσύνη," ὥς οἱ προφῆται
 δηλοῦσι περὶ αὐτοῦ. Τινες οὖν τῶν ἐπὶ αἵρέσεων τῶν ἐν τῷ λαῷ, τῶν
 προγεγραμμένων μοι ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ἐπυνθάνοντο αὐτοῦ, τίς ἢ θύρα
 τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἔλεγε τοῦτον εἶναι τὸν Σωτῆρα. Ἐξ ὧν τινὲς ἐπιστευ-
 σαν, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός· αἱ δὲ αἵρέσεις αἱ προειρημέναι οὐκ
 ἐπίστευον οὔτε ἀνάστασιν, οὔτε ἐρχόμενον ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ
 79 ἔργα αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ καὶ ἐπίστευσαν, διὰ Ἰάκωβον. Πολλῶν οὖν καὶ
 τῶν ἀρχόντων πιστευόντων, ἦν θόρυβος τῶν Ἰουδαίων καὶ γραμματέων
 καὶ Φαρισαίων λεγόντων, ὅτι κινδυνεύει πᾶς ὁ λαὸς Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν

προσδοκᾶν. "Ἐλεγον οὖν συνελθόντες τῷ Ἰακώβῳ, Παρακαλοῦμέν σε ἐπίσχεσ τὸν λαὸν, ἐπεὶ ἐπλανήθη εἰς Ἰησοῦν, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ Χριστοῦ. ' Παρακαλοῦμέν σε πείσαι πάντας τοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ πάσχα περὶ Ἰησοῦ. Σοὶ γὰρ πάντες πειθόμεθα. Ἡμεῖς γὰρ μαρτυροῦμέν σοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς, ὅτι δίκαιος εἶ, καὶ ὅτι πρόσωπον οὐ λαμβάνεις. Πείσον οὖν σὺ τὸν ὄχλον περὶ Ἰησοῦ μὴ πλανᾶσθαι. Καὶ γὰρ πᾶς ὁ λαὸς καὶ πάντες πειθόμεθά σοι. Στήθι οὖν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, ἵνα ἄνωθεν ᾗς ἐπιφανής, καὶ ᾗ εὐάκουστά σου τὰ ῥήματα παντὶ τῷ λαῷ. Διὰ γὰρ τὸ πάσχα συνελθούθασι πᾶσαι αἱ φυλαὶ μετὰ καὶ τῶν ἐθνῶν.' "Ἔστησαν οὖν οἱ προειρημένοι γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι τὸν Ἰάκωβον ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ναοῦ, καὶ ἔκραξαν αὐτῷ καὶ εἶπον, " Δίκαιε, ᾧ πάντες πείθεσθαι ὀφείλομεν, ἐπεὶ ὁ λαὸς πλανᾶται ὀπίσω Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος, ἀπάγγελον ἡμῖν τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ.' Καὶ ἀπεκρίνατο φωνῇ μεγάλῃ, ' Τί με ἐπερωτᾶτε περὶ Ἰησοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου; καὶ αὐτὸς κάθηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως, καὶ μέλλει ἔρχεσθαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.' Καὶ πολλῶν πληροφορηθέντων, καὶ δοξαζόντων ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἰακώβου, καὶ λεγόντων ' ὡς ἀνὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ,' τότε πάλιν οἱ αὐτοὶ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον, ' Κακῶς ἐποιήσαμεν τοιαύτην μαρτυρίαν παρασχόντες τῷ Ἰησοῦ· ἀλλὰ ἀναβάντες, καταβάλωμεν αὐτὸν, ἵνα φοβηθέντες μὴ πιστεύσωσιν αὐτῷ.' Καὶ ἔκραξαν λέγοντες, " Ω ὦ, καὶ ὁ δίκαιος ἐπλανήθη.' Καὶ ἐπλήρωσαν τὴν γραφὴν τὴν 80 ἐν τῷ Ἑσαΐᾳ γεγραμμένην· " Ἀρῶμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν Isa. iii. 10. ἐστὶ· τοῖνυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται." Ἀναβάντες οὖν κατέβαλον τὸν δίκαιον, καὶ ἔλεγον ἀλλήλοις· " Λιθάσωμεν Ἰάκωβον τὸν δίκαιον.' Καὶ ἤρξαντο λιθάζειν αὐτὸν, ἐπεὶ καταβληθεὶς οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ στραφεὶς ἔθηκε τὰ γόνατα, λέγων, ' Παρακαλῶ, Κύριε Θεέ Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν." Οὕτω δὲ καταλιθοβολούντων αὐτὸν, εἰς τῶν ἱερέων τῶν υἱῶν Ῥηχάβ υἱοῦ Ῥαχαβείμ τῶν μαρτυρουμένων ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, ἔκραξε λέγων, ' Παύσασθε· τί ποιεῖτε; εὐχεται ὑπὲρ ὑμῶν ὁ δίκαιος.' Καὶ λαβὼν τις ἀπ' αὐτῶν εἰς τῶν κναφείων τὸ ξύλον ἐν ᾧ ἀπεπίεζε τὰ ἱμάτια, ἤνεγκε κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ δικαίου. Καὶ οὕτως ἐμαρτύρησεν. Καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ, καὶ ἔτι αὐτοῦ ἡ στήλη μένει παρὰ τῷ ναῷ. Μάρτυς οὗτος ἀληθοῦς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι γεγένηται, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐστίν. Καὶ εὐθὺς Οὐεσπασιανὸς πολιορκεῖ αὐτούς.

Ταῦτα διὰ πλάτους συνφθὰ τῷ Κλήμεντι καὶ ὁ Ἑγῆσιππος. 81
Οὕτω δὲ ἄρα θαυμάσιός τις ἦν, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπὶ δικαιοσύνῃ βεβόητο ὁ Ἰάκωβος, ὡς καὶ τοὺς Ἰουδαίων ἔμφρονas δοξάζειν, ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν τῆς παραχρήμα μετὰ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ πολιορκίας τῆς Ἱερουσαλήμ, ἣν δι' οὐδὲν ἕτερον αὐτοῖς συμβῆναι, ἢ διὰ τὸ κατ' αὐτοῦ τολμηθὲν ἄγος. " Ἀμέλει

γέ τοι καὶ ὁ Ἰώσηπος οὐκ ἀπόκνησε καὶ τοῦτ' ἐγγράφως ἐπιμαρτύρασθαι, δι' ᾧ φησι λέξεων.

Cf. Origen c.
Cels. i. 47.

Ταῦτα δὲ συμβέβηκεν Ἰουδαίοις, κατ' ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ· ἐπειδήπερ δικαιοτάτων αὐτὸν ὄντα οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέκτειναν.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐν εἰκοστῇ τῆς Ἀρχαιολογίας δηλοῖ διὰ τούτων·

Jos. Ant. xx.
9. 1.

Πέμπει δὲ Καῖσαρ Ἀλβίνον εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἑπαρχον, Φήστου τὴν τελευταίην πυθόμενος. Ὁ δὲ νεώτερος Ἀνανος, ὃν τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπομεν παρειληφέναι, θρασὺς ἦν τὸν τρόπον καὶ τολμητὴς διαφερόντως. Αἵρεσιν δὲ μετῆει τὴν Σαδδουκαίων, οἵπερ εἰσὶ περὶ τὰς κρίσεις ὡμοὶ παρὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους, καθὼς ἤδη δεδηλώκαμεν. Ἄτε δὴ οὖν τοιοῦτος ὢν ὁ Ἀνανος, νομίσας ἔχειν καιρὸν ἐπιτήδειον, διὰ τὸ τεθνάναι μὲν Φῆστον, Ἀλβίνον δὲ ἐτι κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπάρχειν, καθίζει συνέδριον κριτῶν. Καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ λεγομένου, Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ, καὶ τινες ἐτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος, παρέδωκε λευσθησομένους. Ὅσοι δὲ ἐδόκουν ἐπικεκίστατοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν εἶναι καὶ τὰ περὶ τοὺς νόμους ἀκριβεῖς, βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ 82 τούτῳ. Καὶ πέμπουσι πρὸς τὸν βασιλέα κρύφα, παρακαλοῦντες αὐτὸν ἐπιστεῖλαι τῷ Ἀνάνῳ μηκέτι τοιαῦτα πράσσειν· μὴ δὲ γὰρ τὸ πρῶτον ὀρθῶς αὐτὸν πεποιηκέναι. Τινὲς δὲ αὐτῶν καὶ τὸν Ἀλβίνον ὑπαντιάζουσιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ὁδοιποροῦντα, καὶ διδάσκουσιν, ὡς οὐκ ἐξὸν ἦν Ἀνάνῳ χωρὶς τῆς αὐτοῦ γνώμης καθίσαι συνέδριον. Ἀλβίνος δὲ πεισθεὶς τοῖς λεγομένοις γράφει μετ' ὀργῆς τῷ Ἀνάνῳ, λήψεσθαι παρ' αὐτοῦ δίκας ἀπειλῶν. Καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ Ἀγρίππας διὰ τοῦτο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀφελόμενος αὐτοῦ ἄρξαντος μῆνας τρεῖς, Ἰησοῦν τὸν τοῦ Δαμμαίου κατέστησεν.

Cf. iii. 25.

Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ Ἰάκωβον, οὗ ἡ πρώτη τῶν ὀνομαζομένων καθολικῶν Ἐπιστολῶν εἶναι λέγεται. Ἰστέον δὲ ὡς νοθεύεται μὲν· οὐ πολλοὶ γοῦν τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐμνημόνευσαν, ὡς οὐδὲ τῆς λεγομένης Ἰούδα, μιᾶς καὶ αὐτῆς οὔσης τῶν ἐπτὰ λεγομένων καθολικῶν. Ὅμως δὲ ἴσμεν καὶ ταύτας μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν πλείστοις δεδημοσιευμένας ἐκκλησίαις.

CAP. XXIV.

Ὡς μετὰ Μάρκον πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας Ἀννιανὸς κατέστη.

A. D. 62.

Νέρωνος δὲ ὄγδοον ἄγοντος τῆς βασιλείας ἔτος, πρῶτος μετὰ

Μάρκου τὸν εὐαγγελιστὴν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας Ἀννιανὸς τὴν λειτουργίαν διαδέχεται.

CAP. XXV.

83

Περὶ τοῦ κατὰ Νέρωνα διωγμοῦ, καθ' ὃν ἐπὶ Ῥώμης Παῦλος καὶ Πέτρος τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας μαρτυρίοις κατεκοσμήθησαν.

Κραταιουμένης δὲ ἤδη τῷ Νέρωνι τῆς ἀρχῆς, εἰς ἀνοσίους ἐξοκέϊλας ἐπιτηδεύσεις, κατ' αὐτῆς ὠπλίζετο τῆς εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσεβείας. Γράφειν μὲν οὖν οἷός τις οὗτος γεγένηται τὴν μοχθηρίαν, οὐ τῆς παρούσης γένοιτ' ἂν σχολῆς. Πολλῶν γεμὴν τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβεστάταις παραδεδωκότων διηγήσεσι, πάρεστιν ὅτῳ φίλον, ἐξ αὐτῶν τὴν σκαιότητα τῆς τάνδρὸς ἐκτόπον καταθεωρῆσαι μανίας, καθ' ἣν οὐ μετὰ λογισμοῦ, μυρίων ὅσων ἀπωλείας διεξελθὼν, ἐπὶ τοσαύτην ἤλασε μαιφονίαν, ὥς μηδὲ τῶν οἰκειοτάτων τε καὶ φιλτάτων ἀποσχέσθαι, μητέρα δὲ ὁμοίως καὶ ἀδελφὸς καὶ γυναικα σὺν καὶ ἄλλοις μυρίοις τῷ γένει προσήκουσι, τρόπον ἐχθρῶν καὶ πολεμίων, ποικίλαις θανάτων ιδέαις διαχρήσασθαι. Ἐνέδει δὲ ἄρα τοῖς πᾶσι καὶ τοῦτ' ἐπιγραφῆναι αὐτῷ, ὥς ἂν πρῶτος αὐτοκρατόρων τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας πολέμιος ἀναδειχθεῖη. Τούτου δὲ πάλιν ὁ Ῥωμαῖος Τερτυλλιανὸς, ὧδέ πως λέγων μνημονεύει·

Ἐντύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν. Ἐκεῖ εὐρήσετε πρῶτον Νέρωνα Tert. Apol. 5.
τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλιστα ἐν Ῥώμῃ τὴν ἀνατολὴν πᾶσαν ὑποτάξας [‘sectam . . .
ὥμος ἦν εἰς πάντας, διώξαντα. Τοιοῦτῃ τῆς κολάσεως ἡμῶν ἀρχηγῷ Romæ orientem.]
καυχώμεθα. Ὁ γὰρ εἰδὼς ἐκείνον νοῆσαι δύναται, ὥς οὐκ ἂν εἰ μὴ μέγα
τι ἀγαθὸν ἦν, ὑπὸ Νέρωνος κατακριθῆναι.

Ταύτῃ γοῦν οὗτος θεομάχος ἐν τοῖς μάλιστα πρῶτος ἀνακηρυχθεὶς, ἐπὶ τὰς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπήρθη σφαγὰς. Παῦλος δὴ οὖν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθῆναι, καὶ Πέτρος ὥσαύτως ἀνασκολοπισθῆναι κατ' αὐτὸν ἱστοροῦνται. Καὶ πιστοῦταί γε τὴν ἱστορίαν ἢ Πέτρου καὶ Παύλου εἰς δεῦρο κρατήσασα ἐπὶ τῶν αὐτόθι κοιμητηρίων πρόσρησις. Οὐδὲν δ' ἦττον καὶ ἐκκλησιαστικὸς ἀνὴρ Γάϊος ὄνομα, κατὰ Ζεφυρίνου Ῥωμαίων 64
γεγονὼς ἐπίσκοπον· ὃς δὴ Πρόκλῳ τῆς κατὰ Φρύγας προΐστα-

μένω γνώμης ἐγγράφως διαλεχθεὶς, αὐτὰ δὲ ταῦτα περὶ τῶν τόπων ἔνθα τῶν εἰρημένων ἀποστόλων τὰ ἱερὰ σκηνώματα κατατέθειται, φησὶν·

Cf. Routh,
Rel. ii. 127.

Ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι. Ἐὰν γὰρ θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βατικανόν, ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὡστίαν, εὐρήσεις τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἰδρυσαμένων τὴν ἐκκλησίαν.

Ὡς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἄμφω καιρὸν ἐμαρτύρησαν, Κορινθίων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐγγράφως Ῥωμαίοις ὁμιλῶν, ᾧδὲ πως παρίστησιν·

Ib. i. 180.

Ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νοθεσίας τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτείαν γεννηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνεκεράσατε. Καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Κόρινθον φυτεύσαντες ἡμᾶς, ὁμοίως
85 ἐδίδαξαν· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁμόσε διδάξαντες, ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν.

Καὶ ταῦτα δὲ, ὥς ἂν ἔτι μᾶλλον πιστωθεῖη τὰ τῆς ἱστορίας.

CAP. XXVI.

Ὡς μυρίοις κακοῖς περιηλάθησαν Ἰουδαῖοι, καὶ ὡς τὸν ὕστατον πρὸς Ῥωμαίους ἤρσαντο πόλεμον.

Jos. Bell.
Jud. ii. 14. 9.

Αὐθις δ' ὁ Ἰώσηπος πλείστα ὅσα περὶ τῆς τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος καταλαβούσης διελθὼν συμφορᾶς, δηλοῖ κατὰ λέξιν ἐπὶ πλείστοις ἄλλοις μυρίους ὅσους τῶν παρὰ Ἰουδαίοις τετιμημένων, μάλιστα αἰκισθέντας, ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ ἀνασταυρωθῆναι ὑπὸ Φλώρου. Τοῦτον δὲ εἶναι τῆς Ἰουδαίας ἐπίτροπον, ὁπηνίκα τὴν ἀρχὴν ἀναρριπισθῆναι τοῦ πολέμου, ἔτους δωδεκάτου τῆς Νέρωνος ἡγεμονίας συνέβη.

Ib. 18. 2.

Εἴτα δὲ καὶ καθ' ὅλην τὴν Συρίαν ἐπὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἀποστάσει, δεινὴν φησι κατειληφέναι ταραχὴν, πανταχόσε τῶν ἀπὸ τοῦ ἔθνους πρὸς τῶν κατὰ πόλιν ἐνοίκων, ὥς ἂν πολεμίων, ἀνηλεῶς πορθουμένων·

ὥστε ὁρᾶν τὰς πόλεις μεστὰς ἀτάφων σωμάτων, καὶ νεκροὺς ἅμα νηπίους γέροντας ἐρριμμένους, γυναιὰ τε μὴ δὲ τῆς ἐπ' αἰδῶ σκέπης μετειληφότα. Καὶ πᾶσαν μὲν τὴν ἐπάρχιον μεστὴν ἀδιηγίτων συμφορῶν, μείζονα δὲ τῶν ἐκάστοτε τολμωμένων τὴν ἐπὶ τοῖς ἀπειλουμένοις ἀνάτασιν.

Ταῦτα κατὰ λέξιν ὁ Ἰώσηπος. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν.

Τέλος τοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου β'.

CAP. I.

Ὅποιοι γῆς ἐκήρυξαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι.

ΤΑ μὲν δὴ κατὰ Ἰουδαίους ἐν τούτοις ἦν. Τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν κατασπαρέντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μὲν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἴληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ. Πέτρος δὲ 88

ἐν Πόντῳ καὶ Γαλατίᾳ καὶ Βιθυνίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ Ἀσίᾳ κεκηρυχέναι 1 Pet. i. 1. τοῖς ἐν διασπορᾷ Ἰουδαίοις ἔοικεν· ὃς καὶ ἐπὶ τέλει ἐν Ῥώμῃ γενόμενος ἀνεσκοποίσθη κατὰ κεφαλῆς, οὕτως αὐτὸς ἀξιῶσας παθεῖν. Τί δεῖ περὶ Παύλου λέγειν, ἃπὸ Ἱερουσαλὴν μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκότος τὸ Rom. xv. 19. εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὕστερον ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Νέρωνος μεμαρτυρηκότος;

Ταῦτα Ὠριγένης κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικῶν εἴρηται.

CAP. II.

Τίς πρῶτος τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας πρόεδρος.

Τῆς δὲ Ῥωμαίων ἐκκλησίας μετὰ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου μαρτυρίαν, πρῶτος κληροῦται τὴν ἐπισκοπὴν Λίνος. Μνημονεύει τούτου Τιμοθέῳ γράφων ἀπὸ Ῥώμης ὁ Παῦλος, κατὰ 2 Tim. iv. 21. τὴν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς πρόσρησιν.

CAP. III.

Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων.

Πέτρου μὲν οὖν Ἐπιστολὴ μία ἡ λεγομένη αὐτοῦ προτέρα

ἀνωμολόγηται· ταύτη δὲ καὶ οἱ πάλαι πρεσβύτεροι ὡς ἀναμφιλέκτω ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν κατακέχρηται συγγράμμασι. Τὴν δὲ φερομένην αὐτοῦ δευτέραν, οὐκ ἐνδιάθηκον μὲν εἶναι παρειλήφμεν. Ὅμως δὲ πολλοῖς χρήσιμος φανείσα, μετὰ τῶν ἄλλων ἐσπουδάσθη γραφῶν. Τό γε μὴν τῶν ἐπικεκλημένων αὐτοῦ Πράξεων, καὶ τὸ κατ' αὐτὸν ὀνομασμένον Εὐαγγέλιον, τό τε λεγόμενον αὐτοῦ Κήρυγμα, καὶ τὴν καλουμένην Ἀποκάλυψιν, οὐδ' ὅλως ἐν καθολικοῖς ἴσμεν παραδεδομένα, ὅτι μὴ τε ἀρχαίων μήτε τῶν καθ' ἡμᾶς τις ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ταῖς ἐξ αὐτῶν συνεχρήσατο μαρτυρίαις. Προϊούσης δὲ τῆς ἱστορίας, προὔργου ποιήσομαι σὺν ταῖς διαδοχαῖς ὑποσημήνασθαι, τίνες τῶν κατὰ χρόνους ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὁποῖαι κέχρηται τῶν ἀντιλεγόμενων, τίνα τε περὶ τῶν ἐνδιαθηκῶν καὶ ὁμολογουμένων γραφῶν, καὶ ὅσα περὶ τῶν μὴ τοιούτων αὐτοῖς εἴρηται. Ἀλλὰ τὰ μὲν ὀνομαζόμενα Πέτρου, ὧν μόνην μίαν γνησίαν ἔγνω ἐπιστολὴν, καὶ παρὰ
90 τοῖς πάλαι πρεσβυτέροις ὁμολογουμένην, τοσαῦτα. Τοῦ δὲ Παύλου πρόδηλοι καὶ σαφεῖς αἱ δεκατέσσαρες. Ὅτι γε μὴν τινὲς ἡθετήκασιν τὴν πρὸς Ἑβραίους, πρὸς τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ὡς μὴ Παύλου οὔσαν αὐτὴν ἀντιλέγεσθαι φήσαντες, οὐ δίκαιον ἀγνοεῖν. Καὶ τὰ περὶ ταύτης δὲ τοῖς πρὸ ἡμῶν εἰρημένα κατὰ καιρὸν παραθήσομαι. Οὐδὲ μὴν τὰς λεγομένας αὐτοῦ Πράξεις ἐν ἀναμφιλέκτοις παρείληφα. Ἐπεὶ δὲ ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, ἐν ταῖς ἐπὶ τέλει προσήρσεσι τῆς πρὸς Ῥωμαίους, μνήμην πεποιήται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Ἑρμᾶ, οὗ φασιν ὑπάρχειν τὸ τοῦ Ποιμένου βιβλίον, ἰστέον ὡς καὶ τοῦτο πρὸς μὲν τινῶν ἀντιλέλεκται, δι' οὗ οὐκ ἂν ἐν ὁμολογουμένοις τεθείη, ὑφ' ἑτέρων δὲ ἀναγκαιότατον οἷς μάλιστα δεῖ στοιχειώσεως εἰσαγωγικῆς, κέκριται. Ὅθεν ἤδη καὶ ἐν ἐκκλησίαις ἴσμεν αὐτὸ δεδημόσιευμένον, καὶ τῶν παλαιοτάτων δὲ συγγραφέων κεχρημένους τινὰς αὐτῷ κατείληφα. Ταῦτα εἰς παράστασιν τῶν τε ἀναντιρρήτων καὶ τῶν μὴ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένων θείων γραμμάτων εἰρήσθω.

CAP. IV.

Περὶ τῆς πρώτης τῶν ἀποστόλων διαδοχῆς.

Ὅτι μὲν οὖν τοῖς ἐξ ἔθνων κηρύσσων ὁ Παῦλος τοὺς ἀπὸ Rom. xv. 19.
 Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τῶν ἐκκλησιῶν
 καταβέβληται θεμελίους, δῆλον ἐκ τῶν αὐτοῦ γένοιτ' ἂν
 φωνῶν, καὶ ἀφ' ὧν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορήσεν.
 Καὶ ἐκ τῶν Πέτρου δὲ λέξεων, ἐν ὁποῖαις καὶ οὗτος ἐπαρχίαις
 τοὺς ἐκ περιτομῆς τὸν Χριστὸν εὐαγγελιζόμενος, τὸν τῆς καινῆς 91
 διαθήκης παρεδίδου λόγον, σαφὲς ἂν εἴη, ἀφ' ἧς εἰρήκαμεν
 ὁμολογουμένης αὐτοῦ ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ τοῖς ἐξ Ἑβραίων οὖσιν
 ἐν διασπορᾷ Πόντου καὶ Γαλατίας Καππαδοκίας τε καὶ Ἀσίας
 καὶ Βιθυνίας γράφει. Ὅσοι δὲ τούτων, καὶ τίνες γνήσιοι
 ζηλωταὶ γεγονότες, τὰς πρὸς αὐτῶν ἰδρυθείσας ἱκανοὶ ποιμαίνειν
 ἐδοκιμάσθησαν ἐκκλησίας, οὐ ῥᾶδιον εἰπεῖν, μὴ ὅτι γε ὅσους ἄν
 τις ἐκ τῶν Παύλου φωνῶν ἀναλέξοιτο. Τούτου γὰρ οὖν μυρίοι
 συνεργοί, καὶ ὡς αὐτὸς ὠνόμασε, 'συστρατιῶται,' γεγόνασιν, ὧν Phil. ii. 25 ;
Philem. 2.
 οἱ πλείους ἀλήστου πρὸς αὐτοῦ μνήμης ἡζίζωνται, διηνεκῇ τὴν
 περὶ αὐτῶν μαρτυρίαν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐγκαταλέξαντος.
 Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τοὺς γνωρίμους
 αὐτοῦ καταλέγων, ἐξ ὀνόματος αὐτῶν μνημονεύει. Τιμόθεός
 γε μὴν τῆς ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἱστορεῖται πρῶτος τὴν
 ἐπισκοπὴν εἰληχέναι, ὡς καὶ Τίτος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐκκλησιῶν.
 Λουκᾶς δὲ τὸ μὲν γένος ὧν τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας, τὴν ἐπιστήμην
 δὲ ἱατρὸς, τὰ πλείστα συγγεγονῶς τῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς
 δὲ οὐ παρέργως τῶν ἀποστόλων ὠμιληκῶς, ἧς ἀπὸ τούτων
 προσεκτίσατο ψυχῶν θεραπευτικῆς ἐν δυσὶν ἡμῖν ὑποδείγματα
 θεοπνεύστοις καταλέλοιπε βιβλίοις· τῷ τε Εὐαγγελίῳ, ὃ καὶ
 χαράξαι μαρτύρεται, 'καθὰ παρέδοντο αὐτῷ οἱ ἀπαρχῆς αὐ- Luke i. 2, 3.
[παρέδοσαν.]
 τόπται καὶ ὑπηρεταὶ γενόμενοι τοῦ λόγου, οἷς καὶ φησιν
 ἐπάνωθεν ἅπασι παρηκολουθήκεναι,' καὶ ταῖς τῶν ἀποστόλων
 Πράξεσιν, ἃς οὐκέτι δι' ἀκοῆς, ὀφθαλμοῖς δὲ αὐτοῖς παραλαβὼν,
 συνετάξατο. Φασὶ δὲ ὡς ἄρα τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου
 μνημονεύειν ὁ Παῦλος εἶωθεν, ὀπηνίκα ὡς περὶ ἰδίου τινὸς
 εὐαγγελίου γράφων ἔλεγε,

2 Tim. ii. 8. Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου.

Τῶν δὲ λοιπῶν ἀκολουθῶν τοῦ Παύλου, Κρίσκης μὲν ἐπὶ τὰς
 92 Γαλλίας στειλάμενος ὑπ' αὐτοῦ μαρτυρεῖται, Λίνος δὲ, οὗ
 Ib. iv. 10. μέμνηται συνόντος ἐπὶ Ῥώμης αὐτῷ κατὰ τὴν δευτέραν πρὸς
 Ib. iv. 21. Τιμόθεον ἐπιστολὴν, πρῶτος μετὰ Πέτρον τῆς Ῥωμαίων ἐκ-
 κλησίας τὴν ἐπισκοπὴν ἤδη πρότερον κληρωθεὶς δεδήλωται.
 Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης τῆς Ῥωμαίων καὶ αὐτὸς ἐκκλησίας τρίτος
 ἐπίσκοπος καταστὰς, Παύλου συνεργὸς καὶ συναθλητὴς γεγονέναι
 Phil. iv. 3. πρὸς αὐτοῦ μαρτυρεῖται. Ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν Ἀρεωπαγίτην
 ἐκεῖνον, Διονύσιος ὄνομα αὐτῷ, (ὃν ἐν Πράξεσι μετὰ τὴν ἐν
 Acts xvii. 34. Ἀρείφ πάγχυ πρὸς Ἀθηναίους Παύλου δημηγορίαν, πρῶτον
 πιστεῦσαι ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς,) ταῖς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίαις
 Cp. iv. 23. πρῶτον ἐπίσκοπον, ἀρχαίων τὶς ἕτερος Διονύσιος τῆς Κορινθίων
 παροικίας ποιμὴν ἱστορεῖ γεγονέναι. Ἀλλὰ γὰρ ὁδῷ προ-
 βαίνουσιν, ἐπὶ καιροῦ τὰ τῆς κατὰ χρόνους τῶν ἀποστόλων
 διαδοχῆς ἡμῖν εἰρήσεται. Νῦν δὲ ἐπὶ τὰ ἐξῆς ἴωμεν τῆς
 ἱστορίας.

CAP. V.

Περὶ τῆς μετὰ τὸν Χριστὸν ὑστάτης Ἰουδαίων πολιορκίας.

Μετὰ Νέρωνα δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσι τὴν ἀρχὴν ἐπι-
 κρατήσαντα, τῶν ἀμφὶ Γάλβαν καὶ Ὄθωνα ἐνιαυτὸν ἐπὶ μῆσιν
 93 ἐξ διαγενομένων, Οὔεσπασιανὸς, ταῖς κατὰ Ἰουδαίων παρατάξεσι
 A.D. 69. λαμπρυνόμενος, βασιλεὺς ἐπ' αὐτῆς ἀναδείκνυται τῆς Ἰουδαίας,
 αὐτοκράτωρ πρὸς τῶν αὐτόθι στρατοπέδων ἀναγορευθεὶς. Τὴν
 ἐπὶ Ῥώμης οὖν αὐτίκα στειλάμενος, Τίτῳ τῷ παιδί τὸν κατὰ
 Ἰουδαίων ἐγχειρίζει πόλεμον. Μετά γε μὴν τὴν τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν ἀνάληψιν, Ἰουδαίων πρὸς τῷ κατ' αὐτοῦ τολμήματι ἤδη
 καὶ κατὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ πλείστας ὅσας ἐπιβουλάς
 μεμηχανημένων, πρῶτον τε Στεφάνου λίθοις ὑπ' αὐτῶν ἀνη-
 ρημένου, εἴτα δὲ μετ' αὐτὸν Ἰακώβου, ὃς ἦν Ζεβεδαίου μὲν
 παῖς, ἀδελφὸς δὲ Ἰωάννου, τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντος, ἐπὶ
 πᾶσί τε Ἰακώβου, τοῦ τὸν αὐτόθι τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον πρῶτον
 μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάληψιν κεκληρωμένου, τὸν
 προδηλωθέντα τρόπον μεταλλάξαντος, τῶν τε λοιπῶν ἀποστόλων

μυρία εἰς θάνατον ἐπιβεβουλευμένων, καὶ τῆς μὲν Ἰουδαίας γῆς ἀπεληλαμένων, ἐπὶ δὲ τῇ τοῦ κηρύγματος διδασκαλίᾳ τὴν εἰς σύμπαντα τὰ ἔθνη στείλαμένων πορείαν σὺν δυνάμει τοῦ Χριστοῦ φήσαντος αὐτοῖς,

Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματί μου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας, κατὰ τινα χρησμὸν τοῖς αὐτόθι δοκίμοις δι' ἀποκαλύψεως ἐκδοθέντα, πρὸ τοῦ πολέμου μεταναστῆναι τῆς πόλεως καὶ τινα τῆς Περσίας πόλιν οἰκεῖν κεκελευσμένου, (Πέλλαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν,) ἐν ᾗ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετῴκισμένων, ὥσπερ παντελῶς ἐπιλελοιπότην ἁγίων ἀνδρῶν αὐτὴν τε τὴν Ἰουδαίων βασιλικὴν μητρόπολιν καὶ σύμπασαν τὴν Ἰουδαίαν γῆν, ἣ ἐκ Θεοῦ δίκη λοιπὸν αὐτοὺς ἄτε τοσαῦτα εἰς τε τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ παρηνομηκότας μετῴκει, τῶν ἀσεβῶν ἄρδην τὴν γενεὰν ταύτην ἐκείνην ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσα. Ὅσα μὲν οὖν τηλικάδε κατὰ πάντα τόπον ὄλβῳ τῷ ἔθνει συνερρήη κακὰ, ὅπως τε αὐτὰ μάλιστα οἱ τῆς Ἰουδαίας οἰκῆτορες εἰς ἔσχατον περιηλάθησαν συμφορῶν, ὅποσαι τε μυριάδες ἡβηδὸν γυναιξὶν ἅμα καὶ παισὶ, ξίφει καὶ λιμῷ καὶ μυρίοις ἄλλοις εἵδεσι περιπεπτῶκασιν θανάτου, πόλεων τε Ἰουδαϊκῶν ὅσαι τε καὶ οἶαι γεγόνασιν 94 πολιορκίαι, ἀλλὰ καὶ ὅποσα οἱ ἐπ' αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ ὥσπερ ἐπὶ μητρόπολιν ὀχυρωτάτην καταπεφευγότες, δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν ἐωράκασιν, τοῦ τε παντὸς πολέμου τὸν τρόπον, καὶ τῶν ἐν τούτῳ γεγενημένων ἐν μέρει ἕκαστα, καὶ ὡς ἐπὶ τέλει τὸ πρὸς τῶν προφητῶν ἀνηγορευμένον 'βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως' Dan. ix. 27. ἐν αὐτῷ κατέστη τῷ πάλαι τοῦ Θεοῦ περιβοήτῳ νεφί, παντελὴ φθορὰν καὶ ἀφανισμόν ἔσχατον τὸν διὰ πυρὸς ὑπομείναντι, πάρεστιν ὅτῳ φίλον ἐπ' ἀκριβὲς ἐκ τῆς τῷ Ἰωσήφῳ γραφείσης ἀναλέξασθαι ἱστορίας. Ὡς δὲ αὐτὸς οὗτος τῶν ἀθροισθέντων ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης ἐν ἡμέραις τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς, A.D. 70. 'ὥσπερ ἐν εἰρκτῇ' ῥήμασιν αὐτοῖς ἀποκλεισθῆναι εἰς τὰ Ἱερο- Jos. Bell. Jud. vi. 9. 4. σόλυμα ἀμφὶ τριακοσίας μυριάδας τὸ πλῆθος ἱστορεῖ, ἀναγκαῖον ὑποσημῆσθαι. Χρῆν γοῦν, ἐν αἷς ἡμέραις τὸν πάντων Σωτῆρα καὶ εὐεργέτην τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὰ κατὰ τὸ πάθος διατέθεινται, ταῖς αὐταῖς ὥσπερ ἐν εἰρκτῇ κατακλεισθέντας, τὸν

μετελθόντα αὐτοὺς ὄλεθρον πρὸς τῆς θέας δίκης καταδέξασθαι. Παρελθὼν δὴ τὰ τῶν ἐν μέρει συμβεβηκότων αὐτοῖς, ὅσα διὰ ξίφους καὶ ἄλλῃ τρόπῳ κατ' αὐτῶν ἐγκεχειρήται, μόνας τὰς διὰ τοῦ λιμοῦ ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι συμφορὰς παραθέσθαι, ὥς ἂν ἐκ μέρους ἔχοιεν οἱ τῇδε τῇ γραφῇ ἐντυγχάνοντες εἰδέναι, ὅπως αὐτοὺς τῆς εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παρανομίας οὐκ εἰς μακρὸν ἢ ἐκ Θεοῦ μετῆλθε τιμωρία.

CAP. VI.

Περὶ τοῦ πείσαντος αὐτοὺς λιμοῦ.

Jos. Bell. Jud.
V. 10. 2.

Φέρε δὴ οὖν τῶν ἱστοριῶν τὴν πέμπτην τοῦ Ἰωσήπου μετὰ χεῖρας αὐθις ἀναλαβὼν, τῶν τότε πραχθέντων διέλθε τὴν τραγῳδίαν·

Τοῖς γε μὴν εὐπόροις,

φησὶ,

[ἀπώλειαν.]

καὶ τὸ μένειν πρὸς ἀπωλείας ἴσον ἦν. Προφάσει γὰρ αὐτομολίας ἀνηρεῖτό τις διὰ τὴν οὐσίαν. Τῷ λιμῷ δὲ ἡ ἀπόνοια τῶν στασιαστῶν συνήκμαζε, καὶ καθημέραν ἀμφοτέρα προσεξεκάετο τὰ δεινά. Φανερός μὲν γε οὐδαμοῦ σίτος ἦν, ἐπεισπηδῶντες δὲ διηρεύνων τὰς οἰκίας. Ἐπειθ' εὐρόντες μὲν, ὥς ἀρνησαμένους ἠκίζοντο, μὴ εὐρόντες δέ, ὥς ἐπιμελέστερον κρίψαντας ἐβασάνιζον. Τεκμήριον δὲ τοῦ τ' ἔχειν καὶ μὴ, τὰ σώματα τῶν ἀθλίων, ὧν οἱ μὲν ἔτι συνεστῶτες εὐπορεῖν τροφῆς ἐδόκουν, οἱ τηκόμενοι δὲ ἤδη παρωδεύοντο, καὶ κτείνειν ἄλογον ἐδόκει τοὺς ὑπ' ἐνδείας τεθηξομένους αὐτίκα.

95 Πολλοὶ δὲ λάθρα τὰς κτήσεις ἐνδὸς ἀντικατηλλάξαντο μέτρον, πυρῶν μὲν, εἰ πλουσιώτεροι τυγχάνοιεν ὄντες, οἱ δὲ πενέστεροι, κριθῆς. Ἐπειτα κατακλείοντες ἑαυτοὺς εἰς τὰ μυχαῖτατα τῶν οἰκίων, τινὲς μὲν ὑπ' ἄκρας ἐνδείας ἀνέργαστον τὸν σίτον ἥσθιον, οἱ δὲ ἔπεσσαν, ὥς ἢ τε ἀνάγκη καὶ τὸ δέος παρῆναι. Καὶ τράπεζα μὲν οὐδαμοῦ παρετίθετο, τοῦ δὲ πυρὸς ἀφέλκοντες ἔτ' ὦμα τὰ σιτία διήρπαζον. Ἐλεεινὴ δ' ἦν ἡ τροφή καὶ δακρύων ἄξιος ἡ θέα, τῶν μὲν δυνατωτέρων πλεονεκτούντων, τῶν δὲ ἀσθενῶν ὀδυρομένων. Πάντων μὲν δὴ παθῶν ὑπερίσταται λιμός· οὐδὲν δ' οὕτως ἀπόλλυσιν ὥς αἰδῶς. Τὸ γὰρ ἄλλως ἐντροπῆς ἄξιον ἐν τούτῳ καταφρονεῖται. Γυναῖκες γοῦν ἀνδρῶν, καὶ παῖδες πατέρων, καὶ τὸ οἰκτρότατον, μητέρες νηπίων ἐξήρπαζον ἐξ αὐτῶν τῶν στομάτων τὰς τροφάς. Καὶ τῶν φιλιτάτων ἐν χειρὶ μαραινομένων, οὐκ ἦν φειδῶ τοὺς τοῦ ζῆν ἀφελέσθαι σταλαγμούς. Τοιαῦτα δὲ ἐσθίοντες, ὅμως οὐ διελάνθανον. Πανταχοῦ δ' ἐφίσταντο οἱ στασιασταὶ καὶ τούτων ταῖς ἀρπαγαῖς. Ὅποτε γὰρ κατίδιον ἀποκεκλεισμένην οἰκίαν, σημείον ἦν τοῦτο, τοὺς ἐνδον προσφέρεισθαι τροφήν. Εὐθέως δὲ ἐξαρράξαντες τὰς θύρας, εἰσεπήδων, καὶ μόνον οὐκ ἐκ τῶν φαρύγγων

Ib. 3.

Qu. αἰδῶ.]

ἀναθλίβοντες τοὺς ἀκόλους ἀνέφερον. Ἐτύπτοντο δὲ γέροντες ἀντεχόμενοι τῶν σιτίων, καὶ κόμης ἐσπαράσσοντο γυναῖκες, συναλύπτουσαι τὰ ἐν χερσίν· οὐδὲ τις ἦν οἶκος πολιᾶς, ἢ νηπίων, ἀλλὰ συνεπαίροντες τὰ νήπια τῶν ψωμῶν ἐκκρεμάμενα, κατέσειον εἰς ἔδαφος, τοῖς δὲ φθάσασιν τὴν εἰσδρομὴν αὐτῶν καὶ προκαταπιούσι τὸ ἀρπαγησόμενον, ὡς ἀδικηθέντες ἦσαν ὁμότεροι. Δεινὰς δὲ βασάνων ὁδοὺς ἐπενόουν πρὸς ἔρευναν τροφῆς, ὁρόβοις μὲν ἐμφράττοντες τοῖς ἀθλίους τοὺς τῶν αἰδοίων πόρους, ῥάβδοις δὲ ὀξείαις ἀναπείροντες τὰς ἑδρας. Τὰ φρικτὰ δὲ καὶ ἀκοαῖς ἔπασχε τις εἰς ἐξομολόγησιν ἐνὸς ἄρτου, καὶ ἵνα μηνύσῃ δράκα μίαν κεκρυμμένην ἀλφίτων. Οἱ βασανισταὶ δ' οὐκ ἐπείνουν, (καὶ γὰρ ἂν ἤττον ὦμον ἦν τὸ μετ' ἀνάγκης·) γυμνάζοντες δὲ τὴν ἀπόνοιαν, καὶ προπαρασκευάζοντες ἑαυτοῖς εἰς τὰς ἐξῆς ἡμέρας ἐφόδια. Τοῖς δ' ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων φρουρὰν νύκτωρ ἐξεργύσασιν ἐπὶ λαχάνων συλλογὴν ἀγρίων καὶ πόας ὑπαντῶντες, ὅτ' ἤδη διαπεφευγέναι (καὶ—ἀνάγκης.) τοὺς πολεμίους ἐδόκουν, ἀφήρπαζον τὰ κομισθέντα, καὶ πολλάκις ἰκετευόντων, καὶ τὸ φρικτότατον ἐπικαλουμένων ὄνομα τοῦ Θεοῦ μεταδοῦναι τι μέρος αὐτοῖς, ὧν κινδυνεύσαντες ἤνεγκαν, οὐδοτιοῦν μετέδωσαν. Ἀγαπητὸν 96 δ' ἦν, τὸ μὴ καὶ προσαπολέσθαι σεσυλημένον.

Τούτοις δὲ μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων·

Ἰουδαῖοις δὲ μετὰ τῶν ἐξόδων ἀπεκόπη πᾶσα σωτηρίας ἐλπίς. Καὶ βαθύ- Beil. Jud. v. 12. 3.
νας ἑαυτὸν ὁ λιμὸς κατ' οἴκους καὶ γενεὰς τὸν δῆμον ἐπεβόσκετο. Καὶ τὰ μὲν τέγγη πεπλήρωτο γυναικῶν καὶ βρεφῶν λελυμένων, οἱ στενωποὶ δὲ γερόντων νεκρῶν. Παιῖδες δὲ καὶ νεανίαι διοιδιούντες, ὥσπερ εἰδῶλα κατὰ τὰς ἀγορὰς ἀνειλοῦντο καὶ κατέπιπτον, ὅπη τινὰ τὸ πάθος καταλαμβάνοι· θάπτειν δὲ τοὺς προσήκοντας, οὔτε ἴσχυον οἱ κάμνοντες, καὶ τὸ διευτονοῦν ὠκνεῖ, διὰ τε τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν, καὶ τὸ κατὰ σφᾶς ἄδηλον. Πολλοὶ γοῦν τοῖς ὑπ' αὐτῶν θαπτομένοις ἐπαπέθνησκον, πολλοὶ δ' ἐπὶ τὰς θήκας πρὶν ἐπιστῆναι τὸ χρεῶν, προῆλθον. Οὔτε δὲ θρῆνος ἐν ταῖς συμφοραῖς οὔτε ὀλοφυρμὸς ἦν, ἀλλὰ ὁ λιμὸς ἤλεγχε τὰ πάθη. Ξηροῖς δὲ τοῖς ὄμμασιν οἱ δυσθανατοῦντες ἐφεώρων τοὺς φθάσαντας ἀναπαύσασθαι. Βαθεῖα δὲ τὴν πόλιν περιεῖχε σιγὴ, καὶ νύξ θανάτου γέμουσα. Καὶ τούτων οἱ λησταὶ χαλεπώτεροι. Τυμβωρυχοῦντες γοῦν τὰς οἰκίας, ἐσύλων τοὺς νεκροὺς, καὶ τὰ καλύμματα τῶν σωμάτων περισπῶντες, μετὰ γέλωτος ἐξήεσαν. Τὰς τε ἀκμὰς τῶν ξιφῶν ἐδοκίμαζον ἐν τοῖς πτώμασι, καὶ τινὰς τῶν ἐρριμμένων ἔτι ζῶντας διήλανον, ἐπὶ πείρα τοῦ σιδήρου. Τοὺς δὲ ἰκετευοντας χρῆσαι σφίσι δεξιὰν καὶ ξίφος τῷ λιμῷ κατέλιπον ὑπερηφανοῦντες. Καὶ τῶν ἐκπνεόντων ἕκαστος ἀνενὲς εἰς τὸν ναὸν ἐφεώρα, τοὺς στασιαστὰς ζῶντας ἀπολιπών. Οἱ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ τοὺς νεκροὺς θάπτειν ἐκέλευον, τὴν ὁσμὴν οὐ φέροντες· ἔπειθ' ὥς οὐ διήρκουν, ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐρρίπτουν εἰς τὰς φάραγγας. Περιῶν δὲ ταύτας ὁ Τίτος, ὡς ἐθεά- Ib. 4.
σατο πεπλησμένας τῶν νεκρῶν, καὶ βαθὺν ἰχώρα μυδόντων τὸν ὑπορρέοντα τῶν σωμάτων, ἐστέναξέ τε καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνας κατεμαρτύρατο τὸν Θεόν, ὡς οὐκ εἴη τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Τούτοις ἐπειπὼν τινα μεταξὺ, ἐπιφέρει λέγων·

Jos. Bell. Jud.
v. 13. 6.

97 Οὐκ ἂν ὑποστυλαίμην εἰπεῖν, ἃ μοι κελεύει τὸ πάθος. Οἶμαι Ῥωμαίων βραδυνάντων ἐπὶ τοὺς ἀλιτηρίους, ἢ καταποθῆναι ἂν ὑπὸ χάσματος, ἢ κατακλυσθῆναι τὴν πόλιν, ἢ τοὺς τῆς Σοδομηνῆς μεταλαβεῖν κεραυνούς. Πολὺ γὰρ τῶν ταῦτα παθόντων ἤνεγκε γενεὰν ἀθεωτέραν. Τῇ γοῦν τούτων ἀπονοίᾳ πᾶς ὁ λαὸς συναπώλετο.

Καὶ ἐν τῷ ἔκτῳ δὲ βιβλίῳ οὕτω γράφει·

Ib. vi. 3-3.

Τῶν δ' ὑπὸ τοῦ λιμοῦ φθειρομένων κατὰ τὴν πόλιν, ἄπειρον μὲν ἔπιπτε τὸ πλῆθος, ἀδιήγητα δὲ συνέβαινε τὰ πάθη. Καθ' ἐκάστην γὰρ οἰκίαν, εἶπον τροφῆς παραφανείη σκιά, πόλεμος ἦν, καὶ διὰ χειρῶν ἐχώρου οἱ φίλτατοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξαρπάζοντες τὰ ταλαίπωρα τῆς ψυχῆς ἐφόδια. Πίστις δ' ἀπορίας οὐδὲ τοῖς θνήσκουσιν ἦν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμπνέοντας οἱ λησταὶ διηρεύων, μὴ τις ὑπὸ κόλπον ἔχων τροφήν, σκῆπτοιο τὸν θάνατον αὐτοῦ. Οἱ δὲ ὑπ' ἐνδείας κεχηνότες ὥσπερ λυσσῶντες κύνες ἐσφάλλοντο καὶ παρεφέροντο, ταῖς τε θύραις ἐνσειόμενοι μεθύνων τρόπον, καὶ ὑπὸ ἀμηχανίας εἰς τοὺς αὐτοὺς οἴκους εἰσπηδῶν δις ἢ τρίς ὥρα μιᾷ. Πάντα δ' ὑπ' ὀδόντας ἦγον ἢ ἀνάγκη. Καὶ τὰ μηδὲ τοῖς ῥυπαρωτάτοις τῶν ἀλόγων ζώων πρόσφορα συλλέγοντες, ἐσθίειν ὑπέφερον. Ζωστήρων γοῦν καὶ ὑποδημάτων τοτελευταίων οὐκ ἀπέχοντο, καὶ τὰ δέρματα τῶν θυρεῶν ἀποδέροντες ἐμασσῶντο. Τροφή δὲ ἦν καὶ χόρτου τισὶ παλαιῶν σπαράγματα. Τὰς γὰρ ἵνας ἔνιοι συλλέγοντες, ἐλάχιστον σταθμὸν ἐπώλουν Ἀττικῶν τεσσάρων. Καὶ τί δεῖ τὴν ἐπ' ἀψύχοις ἀναίδειαν τοῦ λιμοῦ λέγειν; εἰμι γὰρ αὐτοῦ δηλώσω ἐργον, ὅποιον μῆτε παρ' Ἑλλήσι, μῆτε παρὰ βαρβάρους ἰστορήται, φρικτὸν μὲν εἰπεῖν, ἄπιστον δὲ ἀκοῦσαι. Καὶ ἔγωγε μὴ δόξαιμι τερατεύεσθαι τοῖς αὖθις ἀνθρώποις, κὰν παρέλιπον τὴν συμφορὰν ἡδέως, εἰ μὴ τῶν κατ' ἐμαυτὸν εἶχον ἀπίρους μάρτυρας, ἄλλως τε καὶ ψυχρὰν ἂν καταθείμην τῇ πατρίδι χάριν καθυφέμενος τὸν λόγον, ὃν πέπονθε τὰ ἔργα. Γυνὴ τῶν ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην κατοικούντων, Μαρία τοῦνομα, πατρὸς Ἑλεαζάρου, κόμης Βαθεζῶρ, (σημαίνει δὲ τοῦτο οἶκος ὑσσώπου,) διὰ γένος καὶ πλοῦτον ἐπίσημος, μετὰ τοῦ λοιποῦ πλῆθους εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καταφυγοῦσα συνεπολιορκεῖτο. Ταύτης τὴν μὲν ἄλλην κτήσιν οἱ τύραννοι διήρπασαν, ὅσῃν ἐκ τῆς Περαιᾶς ἀνασκευασαμένη μετήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν· τὰ δὲ λείψανα τῶν κειμηλίων, κὰν εἴτι τροφῆς ἐπινοηθείη, καθημέραν εἰσπηδῶντες ἥρπασον οἱ δορυφόροι. Δεινὴ δὲ τὸ γύναιον ἀγανάκτησις εἰσῆι. Καὶ πολλάκις λοιδοροῦσα καὶ καταρωμένη, τοὺς ἄρπαγας ἐφ' ἐαυτὴν ἠρέβιζεν. Ὡς δ' οὔτε παροξυνόμενός τις οὗτ' ἐλεῶν αὐτὴν ἀνῆρει, καὶ τὸ μὲν εὖρεῖν τι σιτίον ἄλλοις ἐκοπία, παν-

Ib. 4.

98 ταχόθεν δ' ἀπορον ἦν ἤδη καὶ τὸ εὖρεῖν, ὁ λιμὸς δὲ διὰ σπλάγχνων καὶ μυελῶν ἐχώρει, καὶ τοῦ λιμοῦ μᾶλλον ἐξέκαιον οἱ θυμοὶ, σύμβουλον λαβοῦσα τὴν ὀργὴν μετὰ τῆς ἀνάγκης, ἐπὶ τὴν φύσιν ἐχώρει. Καὶ τὸ τέκνον, ἦν δ' αὐτῇ παῖς ὑπομάσθιος, ἀρπασαμένη, Ῥεφός, εἶπεν, ἄθλω, ἐν πολέμῳ καὶ λιμῷ καὶ στάσει, τίνι σε τηρῶ; τὰ μὲν παρὰ Ῥωμαίοις, δουλεία κὰν ζήσωμεν ἐπ' αὐτοῖς, φθάνει δὲ καὶ δουλείαν ὁ λιμὸς, οἱ στασιασταὶ δὲ ἀμφοτέρων χαλεπώτεροι. Ἴθι, γενοῦ μοι τροφή, καὶ τοῖς

στασιασταῖς ἐριννὺς, καὶ τῷ βίῳ μῦθος, ὁ μόνος ἐλλείπων ταῖς Ἰουδαίων συμφοραῖς. Καὶ ταῦθ' ἅμα λέγουσα, κτείνει τὸν υἱόν. Ἐπειτ' ὀπτήσασα, τὸ μὲν ἥμισυ κατεσθίει, τὸ δὲ λοιπὸν κατακαλύψασα, ἐφύλαττεν. Εὐθέως δ' οἱ στασιασταὶ παρήσαν, καὶ τῆς ἀθεμίτου κνίσσης σπάσαντες, ἡπείλουν, εἰ μὴ δείξειε τὸ παρασκευασθὲν, ἀποσφάξειν αὐτὴν εὐθέως. Ἡ δὲ καὶ μοῖραν αὐτοῖς εἰποῦσα καλὴν τετηρηκέнай, τὰ λείψανα τοῦ τέκνου διεκάλυψεν. Τοὺς δ' εὐθέως φρίκη καὶ φρενῶν ἔκστασις ἦρει, καὶ παρὰ τὴν ὄψιν ἐπεπήγεσαν. Ἡ δ', 'Εμὸν,' ἔφη, 'τοῦτο τὸ τέκνον γνήσιον, καὶ τὸ ἔργον ἐμόν. Φάγετε, καὶ γὰρ ἐγὼ βέβρωκα. Μὴ γένησθε μήτε μαλακώτεροι γυναικὸς, μήτε συμπαθέστεροι μητρός. Εἰ δ' ὑμεῖς εὐσεβεῖς, καὶ τὴν ἐμὴν ἀποστρέφεσθε θυσίαν, ἐγὼ μὲν ὑμῖν βέβρωκα, καὶ τὸ λοιπὸν δ' ἐμοὶ μεινάτω.' Μετὰ ταῦθ' οἱ μὲν τρέμοντες ἐξῆσαν, πρὸς ἓν τοῦτο δειλοὶ, καὶ μόλις ταύτης τῆς τροφῆς παραχωρήσαντες τῇ μητρί. Ἀνεπλήσθη δ' εὐθέως ὅλη τοῦ μύσου ἡ πόλις, καὶ πρὸ ὀμμάτων ἕκαστος τὸ πάθος ἀναλαμβάνων, ὥς παρ' αὐτῷ τολμηθὲν δεινῶς ἔφριπτε. Σπουδὴ δὲ τῶν λιμωττόντων ἐπὶ τὸν θάνατον ἦν, καὶ μακαρισμὸς τῶν φθασάντων πρὶν ἀκοῦσαι καὶ θεάσασθαι κακὰ τηλικαῦτα.

Τοιαῦτα τῆς Ἰουδαίων εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ παρανομίας τε καὶ δυσσεβείας τὰπίχειρα.

CAP. VII.

Περὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ προρρήσεων.

Παραθεῖναι δ' αὐτοῖς ἄξιον τὴν ἀψευδῆ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρόρρησιν, δι' ἧς αὐτὰ ταῦτα δηλοῖ ὧδέ πως προφητεύων·

Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχοῦσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ^{Matt. xxiv.} ^{19-21.} ἡμέραις· προσεύχεσθε δέ, ἵνα μὴ γένηται ὑμῶν ἡ φυγὴ χειμῶνος, μὴ δὲ σαββάτω. Ἔσται γὰρ τότε θλίψις μεγάλη, οἷα οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδὲ μὴ γένηται.

Συναγαγὼν δὲ πάντα τὸν τῶν ἀνηρημένων ἀριθμὸν ὁ συγγρα- ^{Jos. Bell. Jud.} ^{vi. 9. 3.} φεὺς, λιμῷ καὶ ξίφει μυριάδας ἑκατὸν καὶ δέκα διαφθαρῆναι ⁹⁹ φησι, τοὺς δὲ λοιποὺς στασιώδεις καὶ ληστρικοὺς, ὑπὸ ἀλλήλων μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐνδεικνυμένους, ἀνηρῆσθαι, τῶν δὲ νέων τοὺς ὑψηλοτάτους καὶ κάλλει σώματος διαφέροντας τετηρηῆσθαι θρι- ἀμβῷ. τοῦ δὲ λοιποῦ πλήθους, τοὺς ὑπὲρ ἑπτακαίδεκα ἔτη δεσμίους εἰς τὰ κατ' Αἴγυπτον ἔργα παραπεμφθῆναι, πλείους ^{Ib. 2.} δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας διανεμεῖσθαι φθαρησομένους ἐν τοῖς θεά- τροις σιδήρῳ καὶ θηρίοις· τοὺς δ' ἐντὸς ἑπτακαίδεκα ἐτῶν, αἰχμαλώτους ἀχθέντας διαπεπρᾶσθαι, τούτων δὲ μόνων τὸν

ἀριθμὸν, εἰς ἐννέα μυριάδας ἀνδρῶν συναχθῆναι. Ταῦτα δὲ τοῦτον ἐπράχθη τὸν τρόπον, δευτέρῳ τῆς Οὐρεσπασιανοῦ βασιλείας ἔτει, ἀκολούθως ταῖς προγνωστικαῖς τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προρρήσειςιν, θείᾳ δυνάμει ὥσπερ ἤδη παρόντα προεωρακότος αὐτὰ, ἐπιδακρύναντός τε καὶ ἀποκλαυσαμένου κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν γραφὴν, οἱ καὶ αὐτὰς αὐτοῦ παρατίθενται τὰς λέξεις, τότε μὲν φήσαντος ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ·

Luke xix. 42. Εἰ ἔγνων καὶ γε σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σου· νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου. Ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ περιβαλοῦσί σοι οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσί σε καὶ τὰ τέκνα σου·

τότε δὲ, ὡς περὶ τοῦ λαοῦ·

Ib. xxi. 23, 24. Ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ τῷ λαῷ τούτῳ. Καὶ πεσοῦνται ἐν στόματι μαχαίρας, καὶ αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ Ἱερουσαλήμ ἔσται πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν, ἄχρις οὗ πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν.

Καὶ πάλιν·

Ib. 20. Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε γνῶτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.

Συγκρίνας δέ τις τὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λέξεις ταῖς λοιπαῖς τοῦ συγγραφέως ἱστορίαις ταῖς περὶ τοῦ παντὸς πολέμου, πῶς οὐκ ἂν ἀποθανύμασιν, θείαν ὡς ἀληθῶς καὶ ὑπερφυῶς παράδοξον τὴν πρόγνωσιν ὁμοῦ καὶ πρόρρησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁμολογήσας; Περὶ μὲν οὖν τῶν μετὰ τὸ σωτήριον πάθος καὶ τὰς φωνὰς ἐκείνας ἐν αἷς ἢ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς τὸν μὲν

Acts iii. 15. ληστήν καὶ φονέα τοῦ θανάτου παρήτηται, ‘τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς’ ἐξ αὐτῶν ἰκέτευσεν ἀρθῆναι, τῷ παντὶ συμβεβηκότων ἔθνει, οὐδὲν ἂν δέοι ταῖς ἱστορίαις ἐπιλέγειν. Ταῦτα δ’ ἂν εἴη δίκαιον ἐπιθεῖναι, ἃ γένοιτ’ ἂν παραστατικὰ φιλανθρωπίας τῆς παναγάθου προνοίας, τεσσαράκοντα ἐφ’ ὅλοις ἔτεσι μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Χριστοῦ τόλμαν, τὸν κατ’ αὐτῶν ὄλεθρον ὑπερ-
100 θεμένης, ἐν ὅσοις τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν μαθητῶν πλείους,

Cp. ii. 23. Ἰάκωβός τε αὐτὸς ὁ τῇδε πρῶτος ἐπίσκοπος, τοῦ Κυρίου χρηματίζων ἀδελφὸς, ἔτι τῷ βίῳ περιόντες, καὶ ἐπ’ αὐτῆς τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως τὰς διατριβὰς ποιούμενοι, ἕρκος ὥσπερ

ὀχυρώτατον παρέμενον τῷ τόπῳ, τῆς θέας ἐπισκοπῆς εἰσέτι τότε μακροθυμούσης, εἰ ἄρα ποτὲ δυνηθείεν ἐφ' οἷς ἔδρασαν μετανοήσαντες συγγνώμης καὶ σωτηρίας τυχεῖν, καὶ πρὸς τῇ τοσαύτῃ μακροθυμίᾳ, παραδόξους θεοσημίας τῶν μελλόντων αὐτοῖς μὴ μετανοήσασι συμβήσεσθαι παρασχομένης. Ἄ καὶ αὐτὰ μνήμης ἡξιωμένα πρὸς τοῦ δεδηλωμένου συγγραφέως, οὐδὲν οἶον τοῖς τῇδε προσιοῦσι τῇ γραφῇ παραθεῖναι.

CAP. VIII.

Περὶ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου σημείων.

Καὶ δὴ λαβὼν ἀνάγνωθι τὰ κατὰ τὴν ἕκτην τῶν ἱστοριῶν αὐτῷ δεδηλωμένα ἐν τούτοις·

Τὸν γοῦν ἄθλιον δῆμον οἱ μὲν ἀπατεῶνες καὶ καταψευδόμενοι τοῦ Θεοῦ Jos. Bell.
Jud. vi. 5. 3. τηνικαῦτα παρέπειθον, τοῖς δ' ἐναργέσι καὶ προσημαίνουσι τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι ἐρημίαν τέρασιν οὔτε προσείχον οὔτε ἐπίστευον, ἀλλ' ὡς ἐμβρονημένοι, καὶ μήτε ὄμματα μήτε ψυχὴν ἔχοντες, τῶν τοῦ Θεοῦ κηρυγμάτων παρήκουον· τοῦτο μὲν, ὅτε ὑπὲρ τὴν πόλιν ἄστρον ἔσθη ῥομφαία παραπλήσιον, καὶ παρατείνας ἐπ' ἐνιαυτὸν κομήτης, τοῦτο δ' ἦν ἵκα πρὸ τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ πρὸς τὸν πόλεμον κινήματος, ἀθροιζομένου τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν τῶν ἀζύμων ἑορτὴν, ὁγδόῃ Ξανθικοῦ μηνὸς κατὰ νυκτὸς ἐνάτην ὦραν, τοσοῦτο φῶς περιέλαμψε τὸν βωμὸν καὶ τὸν ναὸν, ὡς δοκεῖν ἡμέραν εἶναι λαμπράν. Καὶ τοῦτο παρέτεινεν ἐφ' ἡμίσειαν ὦραν. Ὁ τοῖς μὲν ἀπείροις ἀγαθὸν ἐδόκει εἶναι, τοῖς δὲ ἱερογραμματεῦσι πρὸς τῶν ἀπο- 101 βεβηκότων εὐθέως ἐκρίθη. Καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἑορτὴν, βοὺς μὲν ἀχθείσα ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως πρὸς τὴν θυσίαν, ἔτεκεν ἄρνα ἐν τῷ ἱερῷ μέσῳ. Ἡ δ' ἀνατολικὴ πύλη τοῦ ἐνδοτέρω, χαλκῇ μὲν οὔσα καὶ στιβαρωτάτῃ, κλειομένη δὲ περὶ δειλὴν μόλις ὑπ' ἀνθρώπων εἴκοσι, καὶ μοχλοῖς μὲν ἐπερειδομένη σιδηροδέτοις, καταπῆγας δ' ἔχουσα βαθυτάτους, ὥφθη κατὰ νυκτὸς ὦραν ἕκτην αὐτομάτως ἡνοιγμένη. Μετὰ δὲ τὴν ἑορτὴν ἡμέραις οὐ πολλαῖς ὕστερον, μιᾷ καὶ εἰκάδι Ἀρτεμισίου μηνός, φάσμα τι δαιμόνιον ὥφθη μείζον πίστεως. Τέρας δ' ἂν ἔδοξεν εἶναι τὸ ῥηθισόμενον, εἰ μὴ καὶ παρὰ τοῖς θασαυμένοις ἰστόρητο, καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα πάθη τῶν σημείων ἦν ἄξια. Πρὸ γὰρ ἡλίου δύσεως ὥφθη μετέωρα περὶ πᾶσαν τὴν χώραν ἄρματα καὶ φάλαγγες ἔνοπλοι διάττουσαι τῶν νεφῶν, καὶ κυκλούμεναι τὰς πόλεις. Κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν, ἡ Πεντηκοστὴ καλεῖται, νύκτωρ οἱ ἱερεῖς παρελθόντες εἰς τὸ ἱερὸν, ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος ἦν, πρὸς τὰς λειτουργίας, πρῶτον μὲν κινήσεως ἔφασαν ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κτύπου, μετὰ δὲ ταῦτα φωνῆς ἀθρόας, 'Μεταβαίνομεν ἐντεῦθεν.' Τὸ δὲ τούτων φοβερώτερον· Ἰησοῦς γάρ τις υἱὸς Ἀνανίου, τῶν ἰδιωτῶν ἄγροικος, πρὸ τεσσάρων ἐτῶν τοῦ πολέμου, τὰ μάλιστα τῆς πόλεως εἰρηνευομένης καὶ εὐθηνούσης, ἔλθων

ἐπὶ τὴν ἑορτὴν ἐν ᾗ σκηνοποιεῖσθαι πάντας ἔθος ἦν τῷ Θεῷ κατὰ τὸ ἱερὸν, ἐξαπίνης ἀναβοᾶν ἤρξατο, 'Φωνὴ ἀπ' ἀνατολῆς, φωνὴ ἀπὸ δύσεως, φωνὴ ἀπὸ τῶν τεσσαρῶν ἀνέμων, φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ναὸν, φωνὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, φωνὴ ἐπὶ πάντα τὸν λαόν.' Τοῦτο μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ κατὰ πάντας τοὺς στενωποὺς περιήει κεκραγώς. Τῶν δ' ἐπισήμων τινὲς δημοτῶν ἀγανακτήσαντες πρὸς τὸ κακόφημον συλλαμβάνουσι τὸν ἄνθρωπον, καὶ πολλαῖς αἰκίζονται πληγαῖς. Ὁ δὲ οὐθ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ φθεγξάμενος, οὔτε ἰδίᾳ πρὸς τοὺς παρόντας, ἄς καὶ πρότερον φωνὰς
 102 βοῶν διετελεῖ. Νομίσαντες δὲ οἱ ἄρχοντες, ὅπερ ἦν, δαιμονιώτερον εἶναι κίνημα τὰνδρὸς, ἄγουσιν αὐτὸν ἐπὶ τὸν παρὰ Ῥωμαίοις ἔπαρχον ἔνθα μάλιστα μέχρις ὁστέων ξαινούμενος, οὐθ' ἰκέτευσεν οὐτ' ἐδάκρυσεν, ἀλλ' ὡς ἐνὴν μάλιστα τὴν φωνὴν ὀλοφυρτικῶς παρεγκλίνων, πρὸς ἐκάστην ἀπεκρίνατο πληγὴν, 'Αἱ αἱ Ἱεροσολύμοι.'

Jos. Bell. Jud.
 iii. 8. 9; vi.
 5. 4.

Ἔτερον δέ τι τούτου παραδοξότερον ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ συγγραφεὺς, χρησμόν τινα φάσκων ἐν ἱεροῖς γράμμασιν εὐρῆσθαι περιέχοντα, ὡς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνουν ἀπὸ τῆς χώρας τὶς αὐτῶν ἄρξει τῆς οἰκουμένης· ὃν αὐτὸς μὲν ἐπὶ Οὐεσπασιανὸν πεπληρῶσθαι ἐξεῖληφεν. Ἄλλ' οὐχ ἀπάσης γε οὗτος ἢ μόνης ἤρξεν τῆς ὑπὸ Ῥωμαίους. Δικαιότερον δ' ἂν ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀναχθείη, πρὸς ὃν εἶρητο ὑπὸ τοῦ Πατρὸς,

Ps. ii. 8.

Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

Ps. xviii.
 (xix.) 4.

Οὐ δὴ κατ' αὐτὸ δὴ ἐκείνο τοῦ καιροῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος· τῶν ἱερῶν ἀποστολῶν, 'καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.'

CAP. IX.

Περὶ Ἰωσήπου, καὶ ὃν κατέλιπε συγγραμμάτων.

Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν, ἄξιον μὴδ' αὐτὸν τὸν Ἰώσηπον, τοσαῦτα
 103 τῇ μετὰ χεῖρας συμβεβλημένον ἱστορίᾳ, ὁπόθεν τε καὶ ἀφ' οἴου γένους ὥρματο, ἀγνοεῖν. Δηλοῖ δὲ πάλιν αὐτὸς καὶ τοῦτο, λέγων ὧδε·

Jos. Bell. Jud.
 Præf. 1.

Ἰώσηπος Ματθαίου παῖς, ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεὺς, αὐτὸς τε Ῥωμαίους πολέμησας ταπρῶτα, καὶ τοῖς ὕστερον παρατυχὼν ἐξ ἀνάγκης.

Μάλιστα δὲ τῶν κατ' ἐκείνο καιροῦ Ἰουδαίων οὐ παρὰ μόνοις τοῖς ὁμοεθνεῖσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις γέγονεν ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὡς αὐτὸν μὲν ἀναθέσει ἀνδριάντος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων

τιμηθῆναι πόλεως, τοὺς δὲ σπουδασθέντας αὐτῷ λόγους βιβλιοθήκης ἀξιοθῆναι. Οὗτος δὲ πᾶσαν τὴν Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν ἐν ὅλοις εἴκοσι καταβέβληται συγγράμμασι, τὴν δ' ἱστορίαν τοῦ κατ' αὐτὸν Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου ἐν ἑπτὰ λόγοις, ἃ καὶ οὐ μόνον τῇ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῇ πατρίῳ φωνῇ παραδοῦναι αὐτὸς ἑαυτῷ μαρτυρεῖ, ἅξιός γε ὢν διὰ τὰ λοιπὰ πιστεῦσθαι. Καὶ ἕτερα δὲ αὐτοῦ φέρεται σπουδῆς ἄξια δύο, τὰ περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀρχαιότητος, ἐν οἷς καὶ ἀντιρρήσεις πρὸς Ἀπίωνα τὸν γραμματικὸν κατὰ Ἰουδαίων τηνικᾶδε συντάξαντα λόγον πεποιῆται, καὶ πρὸς ἄλλους, οἱ διαβάλλειν καὶ αὐτοὶ τὰ πάτρια τοῦ Ἰουδαίων ἔθους ἐπειράθησαν. Τούτων ἐν τῷ προτέρῳ τὸν ἀριθμὸν τῆς λεγομένης παλαιᾶς τῶν ἐνδιαθήκων γραφῶν τίθησι, τίνα παρ' Ἑβραίοις ἀναντίρρητα, ὡς ἂν ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως, αὐτοῖς ῥήμασι διὰ τούτων διδάσκων.

CAP. X.

Ὅπως τῶν θείων μνημονεύει βιβλίων Ἰώσηπος.

Οὐ μυριάδες οὖν βιβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων, ^{Jos. c. Apion. 1. 8.} δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βιβλία, τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνον τὴν ἀναγραφὴν, τὰ δικαίως θεῖα πεπιστευμένα. Καὶ τούτων πέντε μὲν ἐστὶ τὰ Μωϋσέως, ἃ τοὺς τε νόμους περιέχει καὶ τὴν τῆς ἀνθρωπογονίας παράδοσιν, μέχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς. Οὗτος ὁ χρόνος ἀπολείπει τρισχιλίων ὀλίγῳ ἔτων. Ἀπὸ δὲ τῆς Μωϋσέως τελευτῆς μέχρι τῆς Ἀρταξέρξου τοῦ μετὰ Ξέρξην Περσῶν βασιλείας, οἱ μετὰ Μωϋσὴν προφῆται τὰ κατ' αὐτοὺς 104 πραχθέντα συνέγραψαν ἐν τρισὶ καὶ δέκα βιβλίοις. Αἱ δὲ λοιπαὶ τέσσαρες ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑποθήκας τοῦ βίου περιέχουσιν. Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δ' οὐχ ὁμοίας ἡξίωται τοῖς πρὸ αὐτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχὴν. Δῆλον δ' ἐστὶν ἔργῳ, πῶς ἡμεῖς πρόσκειμεν τοῖς ἰδίῳ γράμμασι. Τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῃρηκότες, οὔτε προσθεῖναι τις, οὔτε μεταθεῖναι τετύλμηκε' πᾶσι δὲ σύμφυτόν ἐστιν εὐθὺς ἐκ πρώτης γενέσεως Ἰουδαίοις, τὸ νομίζειν αὐτὰ Θεοῦ δόγματα, καὶ τούτοις ἐπιμένειν, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν, εἰ δέοι, θήσκειν ἡδέως.

Καὶ ταῦτα δὲ τοῦ συγγραφέως χρησίμως ὤδε παρατεθείσθω. Πεπόνηται δὲ καὶ ἄλλο οὐκ ἀγεννὲς σπούδασμα τῷ ἀνδρὶ 'περὶ Αὐτοκράτορος Λογισμοῦ,' ὃ τινες Μακκαβαϊκὸν ἐπέγραψαν, τῷ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐν τοῖς οὕτω καλουμένοις Μακκαβαϊκοῖς συγγράμμασιν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας ἀνδρισμένων

Jos. Ant. xx.
12.

Ἑβραίων περιέχειν. Καὶ πρὸς τῷ τέλει δὲ τῆς εἰκοστῆς Ἀρχαιολογίας ἐπισημαίνεται ὁ αὐτὸς, ὡς ἂν προηρημένος ἐν τέταρσι συγγράφαι βιβλίοις κατὰ τὰς πατρίους δόξας τῶν Ἰουδαίων, 'περὶ Θεοῦ καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν νόμων, διὰ τί κατ' αὐτοὺς τὰ μὲν ἕξεστι πράττειν, τὰ δὲ κεκώλυνται.' Καὶ ἄλλα δὲ αὐτῷ σπουδασθῆναι ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ μνημονεύει λόγοις. Πρὸς τούτοις εὐλογον καταλέξει καὶ ἅς ἐπ' αὐτοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας τοῦ τέλους φωνὰς παρατίθεται, εἰς πίστωσιν τῆς τῶν ἐξ αὐτοῦ παραληφθέντων ἡμῖν μαρτυρίας. Διαβάλλων δὴτα Ἰουστον Τιβεριέα ὁμοίως αὐτῷ τὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἱστορῆσαι χρόνους πεπειραμένον, ὡς μήτ' ἀληθῆ συγγεγραφότα, πολλὰς τε ἄλλας εὐθύνας ἐπαγαγὼν τῷ ἀνδρὶ, καὶ ταῦτα αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπιλέγει·

Jos. Vit. 65.

Οὐ μὴν ἐγὼ σοι τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς ἑμαντοῦ γραφῆς ἔδαισα, ἀλλ' αὐτοῖς ἐπέδωκα τοῖς αὐτοκράτορσι τὰ βιβλία, μόνον οὐ τῶν ἔργων ἤδη βλεπομένων. Συνήδην γὰρ ἑμαντῷ τετηρηκότι τὴν τῆς ἀληθείας παράδοσιν, ἐφ' ἣ μαρτυρίας τεύξεσθαι προσδοκήσας, οὐ διήμαρτον. Καὶ
105 ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἐπέδωκα τὴν ἱστορίαν, ὧν ἔνιοι καὶ παρατετυχέκεσαν τῷ πολέμῳ, καθάπερ βασιλεὺς Ἀγρίππας, καὶ τινες αὐτοῦ τῶν συγγενῶν. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοκράτωρ Τίτος οὕτως ἐκ μόνων αὐτῶν ἐβουλήθη τὴν γνῶσιν τοῖς ἀνθρώποις παραδοῦναι τῶν πράξεων, ὥστε χαράξας τῇ αὐτοῦ χειρὶ, τὰ βιβλία δημοσιεύσθαι προσέταξεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀγρίππας ἐξήκοντα δύο ἔγραψεν ἐπιστολάς, τῇ τῆς ἀληθείας παραδόσει μαρτυρῶν.

Ἀφ' ὧν καὶ δύο παρατίθησιν. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τοῦτον ταύτῃ πη δηλώσθω· ἴωμεν δ' ἐπὶ τὰ ἐξῆς.

CAP. XI.

Ὡς μετὰ Ἰακώβον ἡγείται Συμεὼν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας.

Μετὰ τὴν Ἰακώβου μαρτυρίαν καὶ τὴν αὐτίκα γενομένην ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, λόγος κατέχει τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν τοὺς εἰσέτι τῷ βίῳ λειπομένους ἐπὶ ταῦτὸ πανταχόθεν συνελθεῖν, ἅμα τοῖς πρὸς γένους κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου· (πλείους γὰρ καὶ τούτων περιῆσαν εἰσέτι τότε τῷ βίῳ)· βουλὴν τε ὁμοῦ τοὺς πάντας περὶ τοῦ τίνα χρὴ τῆς Ἰακώβου διαδοχῆς ἐπικρῖναι ἄξιον ποιήσασθαι. Καὶ δὴ ἀπὸ μιᾶς

γνώμης τοὺς πάντας Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, οὗ καὶ ἡ τοῦ Matt. xiii. 55.
εὐαγγελίου μνημονεύει γραφῇ, τοῦ τῆς αὐτόθι παροικίας θρόνου
ἄξιον εἶναι δοκιμάσαι, ἀνεψιὸν γε, ὡς φασί, γεγονότα τοῦ Σω-
τῆρος. Τὸν γὰρ οὖν Κλωπᾶν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωσήφ ὑπάρχειν
Ἑγήσιππος ἱστορεῖ.

CAP. XII.

106

Ὡς Οὐεσπασιανὸς τοὺς ἐκ Δαβὶδ ζητεῖσθαι προστάττει.

Καὶ ἐπὶ τούτοις, Οὐεσπασιανὸν μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων
ἄλωσιν πάντας τοὺς ἀπὸ γένους Δαβὶδ, ὡς ἂν μὴ περιλειφθεῖη
τις παρὰ Ἰουδαίοις τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς φυλῆς, ἀναζητεῖσθαι
προστάξαι, μέγιστόν τε Ἰουδαίοις αὐθις ἐκ ταύτης διωγμὸν
ἐπαρτηθῆναι τῆς αἰτίας.

CAP. XIII.

Ὡς δεύτερος Ῥωμαίων ἐπίσκοπος Ἀνεγκλητος.

Ἐπὶ δέκα δὲ τὸν Οὐεσπασιανὸν ἔτεσι βασιλεύσαντα αὐτο- A.D. 79.
κράτωρ Τίτος ὁ παῖς διαδέχεται, οὗ κατὰ δεύτερον ἔτος τῆς
βασιλείας, Λίνος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας, δυοκαί-
δεκα τὴν λειτουργίαν ἐνιαυτοῖς κατασχὼν, Ἀνεγκλήτῳ ταύτην
παραδίδωσι. Τίτον δὲ Δομετιανὸς ἀδελφὸς διαδέχεται, δύο
ἔτεσι καὶ μηνὶ τοῖς ἴσοις βασιλεύσαντα.

CAP. XIV.

107

Ὡς δεύτερος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Ἀβίλιος.

Τετάρτῳ μὲν οὖν ἔτει Δομετιανοῦ, τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν
παροικίας ὁ πρῶτος Ἀννιανὸς, δύο πρὸς τοῖς εἴκοσιν ἀναπλήσας
ἔτη τελευτᾷ· διαδέχεται δ' αὐτὸν δεύτερος Ἀβίλιος.

CAP. XV.

Ὡς τρίτος Ῥωμαίων ἐπίσκοπος Κλήμης.

Δωδεκάτῳ δὲ ἔτει τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας, τῆς Ῥωμαίων ἐκκλη-
σίας Ἀνεγκλητον ἔτεσιν ἐπισκοπεύσαντα δεκαδύο διαδέχεται

Κλήμης. Ὁν συνεργὸν ἑαυτοῦ γενέσθαι Φιλιππησίους ἐπιστέλλων ὁ ἀπόστολος διδάσκει λέγων,

Phil. iv. 3.

Μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζῶῃς.

CAP. XVI.

Περὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς.

Τούτου δὴ οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη μία ἐπιστολὴ
 108 φέρεται, μεγάλη τε καὶ θαυμασία, ἣν ὡς ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐκ-
 κλησίας τῇ Κορινθίων διευτυπώσατο, στάσεως τηνικάδε κατὰ τὴν
 Cp. iv. 23. Κόρινθον γενομένης. Ταύτην δὲ καὶ ἐν πλείστοις ἐκκλησίαις
 ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δεδημοσιευμένην πάσαι τε καὶ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς
 ἔγνωμεν. Καὶ ὅτι γε κατὰ τὸν δηλούμενον τὰ τῆς Κορινθίων
 κεκίνητο στάσεως, ἀξιοχρεως μάρτυς ὁ Ἡγήσιππος.

CAP. XVII.

Περὶ τοῦ κατὰ Δομετιανὸν διωγμοῦ.

Πολλὴν γε μὴν εἰς πολλοὺς ἐπιδειξάμενος ὁ Δομετιανὸς
 ὁμότητα, οὐκ ὀλίγον τε τῶν ἐπὶ Ῥώμης εὐπατριδῶν τε καὶ ἐπι-
 σήμων ἀνδρῶν πλήθος οὐ μετ' εὐλόγου κρίσεως κτείνας, μυρίους
 τε ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας ταῖς ὑπὲρ τὴν ἐνορίαν ζημιώσας
 φυγαῖς καὶ ταῖς τῶν οὐσιῶν ἀποβολαῖς ἀναιτίως, τελευτῶν τῆς
 Νέρωνος θεοεχθρίας τε καὶ θεομαχίας διάδοχον ἑαυτὸν κατε-
 στήσατο. Δεύτερος δῆτα τὸν καθ' ἡμῶν ἀνεκίνει διωγμὸν,
 καίπερ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Οὐεσπασιανοῦ μηδὲν καθ' ἡμῶν ἄτο-
 πον ἐπινοήσαντος.

CAP. XVIII.

Περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου καὶ τῆς ἀποκαλύψεως αὐτοῦ.

Ἐν τούτῳ κατέχει λόγος τὸν ἀπόστολον ἅμα καὶ εὐαγγελισ-
 109 τὴν Ἰωάννην ἔτι τῷ βίῳ ἐνδιατρίβοντα, τῆς εἰς τὸν θεῖον λόγον
 ἔνεκεν μαρτυρίας, Πάμμον οἰκεῖν καταδικασθῆναι τὴν νῆσον.
 Γράφων γέτοι ὁ Εἰρηναῖος περὶ τῆς ψήφου τῆς κατὰ τὸν Ἀντί-
 χριστον προσηγορίας φερομένης ἐν τῇ Ἰωάννου λεγομένη Ἀπο-

καλύψει αὐταῖς συλλαβαῖς ἐν πέμπτῳ τῶν πρὸς τὰς Αἰρέσεις
ταῦτα περὶ τοῦ Ἰωάννου φησὶν·

Εἰ δὲ ᾗδει ἀναφανδὸν ἐν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τοῦνομα αὐτοῦ, δι' ^{Iren. adv.}
ἐκεῖνον ἂν ἐρρήθη τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἑωρακότος. Οὐδὲ γὰρ ^{Haer. v. 30. 3.}
πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ
τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς.

Εἰς τοσοῦτον δὲ ἄρα κατὰ τοὺς δηλουμένους ἢ τῆς ἡμετέρας
πίστεως διέλαμπε διδασκαλία, ὥς καὶ τοὺς ἄποθεν τοῦ καθ'
ἡμᾶς λόγου συγγραφεῖς μὴ ἀποκνήσαι ταῖς αὐτῶν ἱστορίαις τόν
τε διωγμὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ μαρτύρια παραδοῦναι. Οἶγε καὶ τὸν
καιρὸν ἐπ' ἀκριβὲς ἐπεσημήναντο, ἐν ᾗ πεντεκαιδεκάτῳ Δομε-
τιανοῦ μετὰ πλείστων ἐτέρων καὶ Φλαυίαν Δομετίλλαν ἱστορή-
σαντες, ἐξ ἀδελφῆς γεγυνῖαν Φλαυίου Κλήμεντος, ἐνὸς τῶν
τηνικάδε ἐπὶ Ῥώμης ὑπάτων, τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἕνεκεν,
εἰς νῆσον Ποντίαν κατὰ τιμωρίαν δεδόσθαι.

CAP. XIX.

Ὡς Δομετιανὸς τοὺς ἀπὸ γένους Δαβίδ ἀναιρεῖσθαι προστάττει.

Τοῦ δ' αὐτοῦ Δομετιανοῦ τοὺς ἀπὸ γένους Δαβίδ ἀναιρεῖσθαι
προστάξαντος, παλαιὸς κατέχει λόγος τῶν αἰρετικῶν τινας κατη-
γορήσαι τῶν ἀπογόνων Ἰούδα, (τοῦτον δὲ εἶναι ἀδελφὸν κατὰ
σάρκα τοῦ Σωτῆρος,) ὥς ἀπὸ γένους τυγχανόντων Δαβίδ, καὶ
ὥς αὐτοῦ συγγένειαν τοῦ Χριστοῦ φερόντων. Ταῦτα δὲ δηλοῖ ^{Cp. c. 32.}
κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγων ὁ Ἑγήσιππος·

CAP. XX.

Περὶ τῶν πρὸς γένους τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν.

Ἐτι δὲ περιῆσαν οἱ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου υἱωνοὶ Ἰούδα, τοῦ κατὰ
σάρκα λεγομένου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, οὓς ἐδηλατόρευσαν, ὥς ἐκ γένους ὄντας **110**
Δαβίδ. Τούτους δ' ὁ Ἰουόκατος ἤγαγε πρὸς Δομετιανὸν Καίσαρα· ἐφο-
βέιτο γὰρ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, ὥς καὶ Ἡρώδης. Καὶ ἐπηρώτησεν
αὐτοὺς, εἰ ἐκ Δαβίδ εἰσι. Καὶ ὡμολόγησαν. Τότε ἐπηρώτησεν αὐτοὺς,
πόσας κτήσεις ἔχουσιν, ἢ πόσων χρημάτων κυριεύουσιν. Οἱ δὲ εἶπον
ἀμφότεροι, ἐννακισχίλια δηνάρια ὑπάρχειν αὐτοῖς μόνα, ἐκάστῳ αὐτῶν
ἀνήκοντος τοῦ ἡμίσεως. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ἀργυρίοις ἔφασκον ἔχειν, ἀλλ'
ἐν διατιμῇσι γῆς πλέθρων τριάκοντα ἐννέα μόνων, ἐξ ὧν καὶ τοὺς φόρους
ἀναφέρειν, καὶ αὐτοὺς αὐτουργοῦντας διατρέφεσθαι.

Εἶτα δὲ καὶ τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτῶν ἐπιδεικνύναι, μαρτύριον τῆς αὐτουργίας τὴν τοῦ σώματος σκληρίαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς συνεχοῦς ἐργασίας ἐναποτυπωθέντας ἐπὶ τῶν ἰδίων χειρῶν τύλους παριστάντας. Ἐρωτηθέντας δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὅποια τις εἶη καὶ ποῖ καὶ πότε φανησομένη, λόγον δοῦναι, ὡς οὐ κοσμικὴ μὲν οὐδ' ἐπίγειος, ἐπουράνιος δὲ καὶ ἀγγελικὴ τυγχάνει, ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος γενησομένη, ὁπηνίκα ἐλθὼν ἐν δόξῃ κρίνειε ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ. Ἐφ' οἷς μηδὲν αὐτῶν κατεγνωκότα τὸν Δομετιανὸν, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐτελῶν καταφρονήσαντα, ἐλευθέρους μὲν αὐτοὺς ἀνεῖναι, καταπαῦσαι δὲ διὰ προστάγματος τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμόν. Τοὺς δὲ ἀπολυθέντας ἡγήσασθαι τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἂν δὴ μάρτυρας ὁμοῦ καὶ ἀπὸ γένους ὄντας τοῦ Κυρίου, γενομένης τε εἰρήνης, μέχρι Τραϊανοῦ παραμεῖναι αὐτοὺς τῷ βίῳ.

Ταῦτα μὲν ὁ Ἡγήσιππος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς τοῦ Δομετιανοῦ τοιαύτην πεποίθηται μνήμην

Tert. Apol. 5. Πειπειράκει ποτὲ καὶ Δομετιανὸς ταῦτὸ ποιεῖν ἐκείνῳ, μέρος ὦν τῆς Νέρωνος ὁμότητος. Ἄλλ' οἶμαι ἅτε ἔχων τι συνέσεως, τάχιστα ἐπαύσατο, ἀνακαλεσάμενος καὶ οὖς ἐξηλάκει.

111 Μετὰ δὲ τὸν Δομετιανὸν πεντεκαίδεκα ἔτεσιν ἐπικρατήσαντα, A.D. 96. Νερούα τὴν ἀρχὴν διαδεξαμένου, καθαιρεθῆναι μὲν τὰς Δομετιανοῦ τιμὰς, ἐπανελθεῖν δὲ ἐπὶ τὰ οἰκεία μετὰ τοῦ καὶ τὰς οὐσίας ἀπολαβεῖν τοὺς ἀδίκως ἐξεληλαμένους, ἢ Ῥωμαίων σύγκλητος βουλὴ ψηφίζεται· ἱστοροῦσιν οἱ γραφῇ τὰ κατὰ τοὺς χρόνους παραδόντες. Τότε δὴ οὖν καὶ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν νῆσον φυγῆς τὴν ἐπὶ τῆς Ἐφέσου διατριβῆν ἀπειληφέναι, ὁ τῶν παρ' ἡμῖν ἀρχαίων παραδίδωσι λόγος.

CAP. XXI.

Ὡς τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας τρίτος ἡγείται Κέρδων.

Μικρῷ δὲ πλέον ἐνιαυτοῦ βασιλεύσαντα Νερούαν διαδέχεται Τραϊανός. Οὐ δὴ πρῶτον ἔτος ἦν, ἐν ᾧ τῆς κατ' Ἀλεξανδρείαν παροικίας Ἀβίλιον δέκα πρὸς τρισὶν ἔτεσιν ἡγησάμενον διαδέχεται Κέρδων. Τρίτος οὗτος τῶν αὐτόθι μετὰ τὸν πρῶτον Ἀννιανὸν προέστη. Ἐν τούτῳ δὲ Ῥωμαίων εἰσέτι Κλήμης ἡγείτο,

τρίτου καὶ αὐτὸς ἐπέχων τῶν τῇδε μετὰ Παῦλόν τε καὶ Πέτρον ἐπισκοπευσάντων βαθμόν. Λίνος δὲ ὁ πρῶτος ἦν, καὶ μετ' αὐτὸν Ἀνέγκλητος.

CAP. XXII.

112

Ὡς τῆς Ἀντιοχείων δεύτερος Ἰγνάτιος.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας Εὐδοίου πρώτου καταστάντος, δεύτερος ἐν τοῖς δηλουμένοις Ἰγνάτιος ἐγνωρίζετο. Συμεὼν ὁμοίως δεύτερος μετὰ τὸν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἀδελφόν, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας κατὰ τούτους τὴν λειτουργίαν εἶχεν.

CAP. XXIII.

Ἱστορία περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου.

Ἐπὶ τούτοις κατὰ τὴν Ἀσίαν ἔτι τῷ βίῳ περιλειπόμενος, αὐτὸς ἐκεῖνος ὃν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀπόστολος ὁμοῦ καὶ εὐαγγελιστῆς, Ἰωάννης τὰς αὐτόθι διεῖπεν ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν νῆσον μετὰ τὴν Δομετιανοῦ τελευτὴν ἐπανελθὼν φυγῆς. Ὅτι δὲ εἰς τούτους ἔτι τῷ βίῳ περιῆν, ἀπόχρη διὰ δύο πιστώσασθαι τὸν λόγον μαρτύρων. Πιστοὶ δ' ἂν εἶεν οὗτοι, τῆς ἐκκλησιαστικῆς πρεσβεύσαντες ὀρθοδοξίας, εἰ δὴ τοιοῦτοι Εἰρηναῖος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς. Ὡν ὁ μὲν πρότερος ἐν δευτέρῳ τῶν 'πρὸς τὰς Αἰρέσεις' ᾧδε πως γράφει κατὰ λέξιν·

Καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν, οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωάννη S. Iren. ii. 22. τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῇ συμβεβληκότες, παραδεδωκέναι τὸν Ἰωάννην. 5. Παρέμεινε γὰρ αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων.

Καὶ ἐν τρίτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ταῦτ' οὗτο δηλοῖ διὰ τούτων·

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου μὲν τεθεμελιωμένη, Ib. iii. 3. 4. Ἰωάννου δὲ παραμειναντος αὐτοῖς μέχρι τῶν Τραϊανοῦ χρόνων, μάρτυς ἀληθής ἐστι τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως.

Ὁ δὲ Κλήμης ὁμοῦ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημηνάμενος, καὶ ἱστορίαν ἀναγκαιοτάτην οἷς τὰ καλὰ καὶ ἐπωφελῆ φίλον ἀκούειν προστίθησιν, ἐν ᾧ, 'Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος,' ἐπέγραψεν αὐτοῦ συγγράμματι. Λαβὼν δὲ ἀνάγνωθι ᾧδε πως ἔχουσιν καὶ αὐτοῦ τὴν γραφὴν·

Clem. Alex.
Quis Dives
etc. 42.

- *Ακουσον μῦθον οὐ μῦθον, ἀλλὰ ὄντα λόγον, περὶ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου παραδεδομένον, καὶ μνήμη πεφυλαγμένον. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ τυράννου τελευτήσαντος ἀπὸ τῆς Πάτμου τῆς νήσου μετῆλθεν εἰς τὴν
- 113 Ἔφεσον, ἀπῆει παρακαλούμενος καὶ ἐπὶ τὰ πλησιόχωρα τῶν ἐθνῶν, ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, ὅπου δὲ ὄλας ἐκκλησίας ἀρμόσων, ὅπου δὲ κλήρω ἓνα γέ τινα κληρώσων τῶν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος σημαινομένων. Ἐλθὼν οὖν καὶ ἐπὶ τινα τῶν οὐ μακρὰν πόλεων, ἧς καὶ τοῦνομα λέγουσιν ἔνιοι, καὶ τᾶλλα ἀναπαύσας τοὺς ἀδελφούς, ἐπὶ πᾶσι τῷ καθεστῶτι προσβλέψας ἐπισκόπων, νεανίσκον ἱκανὸν τῷ σώματι, καὶ τὴν ὄψιν ἀστείον, καὶ θερμὸν τὴν ψυχὴν ἰδὼν, 'Τοῦτον,' ἔφη, 'σοὶ παρακατατίθεμαι μετὰ πάσης σπουδῆς, ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος.' Τοῦ δὲ δεχομένου καὶ πάνθ' ὑπισχνουμένου, καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ διελέγετο καὶ διεμαρτύρετο. Εἵτα ■ μὲν ἀπῆρεν ἐπὶ τὴν Ἔφεσον, ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀναλαβὼν οἶκαδε τὸν παραδοθέντα νεανίσκον, ἔτρεφε, συνείχετο, ἔβαλε, τὸ τελευταῖον ἐφώτισε. Καὶ μετὰ τοῦτο, ὑφῆκε τῆς πλείονος ἐπιμελείας καὶ παραφυλακῆς, ὥς τὸ τέλειον αὐτῷ φυλακτήριον ἐπιστήσας τὴν σφραγίδα τοῦ Κυρίου. Τῷ δὲ ἀνέσεως πρὸ ὥρας λαβομένῳ προσφθεύονται τινες ἡλικες
- 114 ἀργοὶ καὶ ἀπερρωγότες, ἐθάδες κακῶν. Καὶ πρῶτον μὲν δι' ἐστιάσεων πολυτελῶν αὐτὸν ἐπάγονται, εἰτά που καὶ νύκτωρ ἐπὶ λωποδυσίαν ἐξιόντες συνεπάγονται, εἰτά τι καὶ μείζον συμπράττειν ἤξιουν. Ὁ δὲ κατολίγον προσειθίζετο. Καὶ διὰ μέγεθος φύσεως, ἐκστὰς ὥσπερ ἄστομος καὶ εὖρωστος ἵππος ὀρθῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν χαλινὸν ἐνδακὼν, μειζόνως κατὰ τῶν βαράθρων ἐφέρετο. Ἀπογνοὺς δὲ τελέως τὴν ἐν Θεῷ σωτηρίαν, οὐδὲν ἔτι μικρὸν διανοεῖτο, ἀλλὰ μέγα τι πράξας, ἐπειδὴπερ ἅπαξ ἀπολώλει, ἴσα τοῖς ἄλλοις παθεῖν ἤξιον. Αὐτοὺς δὴ τούτους ἀναλαβὼν, καὶ λησθήριον συγκροτήσας, ἔτοιμος λῆσταρχος ἦν, βιαιότατος, μαιφονώτατος, χαλεπώτατος. Χρόνος ἐν μέσῳ, καὶ τινος ἐπιπεσοῦσης χρείας, ἀνακαλοῦσι τὸν Ἰωάννην. Ὁ δὲ, ἐπεὶ τὰ ἄλλα ὦν χάριν ἦκε κατεστήσαστο, 'Ἄγε δὴ,' ἔφη, 'ὦ ἐπίσκοπε, τὴν παρακαταθήκην ἀπόδος ἡμῖν, ἣν ἐγὼ τε καὶ ὁ Χριστός σου παρακαθεμέθα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, ἧς προκαθέξῃ, μάρτυρος.' Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐξεπλάγη, χρήματα οἰόμενος ἅπερ οὐκ ἔλαβε συκοφαντεῖσθαι, καὶ οὔτε πιστεύειν εἶχεν ὑπὲρ ὧν οὐκ εἶχεν, οὔτε ἀπιστεῖν Ἰωάννη. Ὡς δὲ, 'Τὸν νεανίσκον,' εἶπεν, 'ἀπαιτῶ καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀδελφοῦ,' στενάξας κάτωθεν ὁ πρεσβύτερος, καὶ τι καὶ ἐπιδακρύσας, 'Ἐκεῖνος,' ἔφη, 'τέθνηκε.' 'Πῶς καὶ τίνα θάνατον;' 'Θεῷ τέθνηκεν,' εἶπεν. 'ἀπέβη γὰρ ποιηρὸς καὶ ἐξώλης, καὶ τὸ κεφάλαιον, ληστής. Καὶ νῦν ἀντὶ τῆς ἐκκλησίας τὸ ὅρος κατέλιπε μεθ' ὁμοίου στρατιωτικοῦ.' Καταρρηξάμενος οὖν τὴν ἐσθῆτα ὁ ἀπόστολος, καὶ μετὰ μεγάλης οἰμωγῆς πληξάμενος τὴν κεφαλὴν, 'Καλὸν γε,' ἔφη, 'φύλακα τῆς τᾶδελφοῦ ψυχῆς κατέλιπον. Ἄλλ' ἵππος ἦδη μοι παρέστω, καὶ ἡγεμὼν γινέσθω μοί τις τῆς ὁδοῦ.' Ἦλανεν, ὥσπερ εἶχεν, αὐτόθεν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὸ χωρίον, ὑπὸ τῆς προφυλακῆς τῶν ληστῶν ἀλίσκεται, μήτε φεύγων, μήτε παραιτούμενος, ἀλλὰ βοῶν, 'Ἐπὶ τοῦτ' ἐλήλυθα, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα ὑμῶν ἀγάγετέ με.' Ὅς τέως ὥσπερ ὀπλιστο, ἀνέμενε. Ὡς δὲ προσίοντα ἐγνώρισε τὸν Ἰωάννην, εἰς φυγὴν αἰδεσθεὶς ἐτράπετο. Ὁ δὲ

ἐδίδωκεν ἀνὰ κράτος, ἐπιλαθόμενος τῆς ἡλικίας τῆς ἑαυτοῦ, κεκραγὼς, 'Τί με φεύγεις, τέκνον, τὸν σεαυτοῦ πατέρα, τὸν γυμνὸν, τὸν γέροντα; ἐλέησόν με τέκνον, μὴ φοβοῦ. Ἔχεις ἔτι ζωῆς ἐλπίδα. Ἐγὼ Χριστῷ λόγον δώσω ὑπὲρ σοῦ, ἂν δέῃ' τὸν σὸν θάνατον ἐκὼν ὑπομενῶ, ὡς ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Ὑπὲρ σοῦ τὴν ψυχὴν ἀντιδώσω τὴν ἐμήν. Στήθι, πιστεύσον, Χριστὸς με ἀπέστειλεν.' Ὁ δὲ ἀκούσας, πρῶτον μὲν ἔστη κάτω 115 βλέπων, εἶτα ἔρριψε τὰ ὄπλα, εἶτα τρέμων ἔκλαιε πικρῶς. Προσελθόντα δὲ τὸν γέροντα περιέλαβεν, ἀπολογούμενος ταῖς οἰμωγαῖς ὡς ἐδύνατο, καὶ τοῖς δάκρυσι βαπτιζόμενος ἐκ δευτέρου, μόνην ἀποκρύπτων τὴν δεξιάν. Ὁ δ' ἐγγνώμενος, ἐπομνύμενος, ὡς ἄφεςιν αὐτῷ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡρῆται, δεόμενος, γονυπετῶν, αὐτὴν τὴν δεξιὰν ὡς ὑπὸ τῆς μετανοίας κεκαθαμένην καταφιλῶν, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπανήγαγε. Καὶ δαψιλέσι μὲν εὐχαῖς ἐξαιτούμενος, συνεχέσι δὲ νηστείαις συναγωνιζόμενος, ποικίλαις δὲ ῥήσεσι λόγων κατεπάδων αὐτοῦ τὴν γνώμην, οὐ πρότερον ἀπῆλθεν, ὥς φασι, πρὶν αὐτὸν ἀποκατέστησε τῇ ἐκκλησίᾳ, διδοὺς μέγα παράδειγμα μετανοίας ἀληθινῆς, καὶ μέγα γνώρισμα παλιγγενεσίας, τρόπαιον ἀναστάσεως βλεπομένης.

CAP. XXIV.

Περὶ τῆς τάξεως τῶν εὐαγγελίων.

Ταῦτα τοῦ Κλήμεντος, ἱστορίας ὁμοῦ καὶ ὠφελείας τῆς τῶν ἐντευξομένων ἕνεκεν, ἐνταῦθά μοι κείσθω. Φέρε δὲ καὶ τοῦδε τοῦ ἀποστόλου τὰς ἀναντιρρήτους ἐπισημνηνόμεθα γραφάς. Καὶ δὴ τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, ταῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν διεγνωσμένον ἐκκλησίαις, πρῶτον ἀνωμολογήσθω. Ὅτι γε μὴν εὐλόγως πρὸς τῶν ἀρχαίων ἐν τετάρτῃ μοίρᾳ τῶν ἄλλων τριῶν κατείλεκται, 116 ταύτῃ ἂν γένοιτο δῆλον. Οἱ θεσπέσιοι καὶ ὡς ἀληθῶς θεοπρεπεῖς, φημὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀποστόλους, τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ἰδιωτεύοντες, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ Σωτῆρος αὐτοῖς δεδορημένη θεία καὶ παραδοξοποιῶ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν περιβολῇ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ Διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ᾗδεσαν οὔτε ἐνεχείρουν, τῇ δὲ τοῦ θείου 'Πνεύματος' τοῦ συνεργοῦντος αὐτοῖς ἀποδείξει, καὶ τῇ δι' αὐτῶν 1 Cor. ii. 4. συντελουμένη θαυματουργῷ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει μόνῃ χρώμενοι, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὴν γνώσιν ἐπὶ πᾶσαν κατήγγελλον τὴν οἰκουμένην, σπουδῆς τῆς περὶ τὸ λογογραφεῖν μικρὰν ποιούμενοι φροντίδα. Καὶ τοῦτ' ἔπραττον, ἅτε μείζονι καὶ

ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐξυπηρετούμενοι διακονία. Ὁ γοῦν Παῦλος πάντων ἐν παρασκευῇ λόγων δυνατώτατος, νοήμασί τε ἱκανώτατος γεγωνώς, οὐ πλέον τῶν βραχυτάτων ἐπιστολῶν γραφῇ παρέδωκε, καίτοι μυρία γέ καὶ ἀπόρρητα λέγειν ἔχων, ἅτε τῶν 2 Cor. xii. 2, 4. μέχρις 'οὐρανοῦ τρίτου' θεωρημάτων ἐπιψαύσας, ἐπ' αὐτόν τε τὸν θεοπρεπῆ 'παράδεισον' ἀναρπασθεὶς, καὶ τῶν ἐκεῖσε 'ρήμάτων ἀρρήτων' ἀξιωθείς ἐπακοῦσαι. Οὐκ ἄπειροι μὲν οὖν ὑπῆρχον τῶν αὐτῶν καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φοιτηταί, δώδεκα μὲν ἀπόστολοι, ἐβδομήκοντα δὲ μαθηταί, ἄλλοι τε ἐπὶ τούτοις μυριοί. Ὅμως δ' οὖν ἐξ ἀπάντων τῶν τοῦ Κυρίου διατριβῶν ὑπομνήματα Ματθαῖος ἡμῖν καὶ Ἰωάννης μόνοι καταλελοίπασιν, οὓς καὶ ἐπάναγκες ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν κατέχει λόγος. Ματθαῖος μὲν γὰρ πρότερον Ἑβραίοις κηρύξας, ὡς ἡμελλεν καὶ ἐφ' ἑτέροισι ἵεναι, πατρίῳ γλώττῃ γραφῇ παραδοὺς τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, τὸ λείπον τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, τούτοις ἀφ' ὧν ἐστέλλετο, διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου. Ἦδη δὲ Μάρκου καὶ Λουκᾶ τῶν κατ' αὐτοὺς Εὐαγγελίων τὴν ἔκδοσιν πεποιημένων, Ἰωάννην φασὶ, τὸν πάντα χρόνον ἀγράφῳ κεχρημένον κηρύγματι, τέλος καὶ ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν τοιαύσδε χάριν αἰτίας. Τῶν προαναγραφέντων τριῶν εἰς πάντας ἤδη καὶ εἰς αὐτὸν διαδεδομένων, ἀποδέξασθαι μὲν φασιν, ἀλήθειαν αὐτοῖς ἐπιμαρτυρήσαντα, μόνῃν δὲ ἄρα λείπεσθαι τῇ γραφῇ τὴν περὶ τῶν ἐν πρώτοις καὶ κατ' ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πεπραγμένων διήγησιν. Καὶ ἀληθὴς γέ ὁ λόγος. Τοὺς ἄλλους γοῦν 117 τρεῖς εὐαγγελιστὰς συνιδεῖν πάρεστι, μόνα τὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ κάθειρξιν ἐφ' ἓνα ἐνιαυτὸν πεπραγμένα τῷ Σωτῆρι συγγεγραφότας, αὐτό τε τοῦτ' ἐπισημηναιμένους καταρχὰς τῆς αὐτῶν ἱστορίας. Μετὰ γοῦν τὴν τεσσαρακονταήμερον νηστείαν, καὶ τὸν ἐπὶ ταύτῃ πειρασμὸν, τὸν χρόνον τῆς ἰδίας γραφῆς ὃ μὲν Ματθαῖος δηλοῖ, λέγων,

Matt. iv. 12. Ἀκούσας δὲ ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ὁ δὲ Μάρκος ὡσαύτως,

Mark i. 14. Μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι,

φησὶν,

Ἰωάννην, ἦλθεν Ἰησοῦς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Καὶ ὁ Λουκᾶς δὲ πρὶν ἄρξασθαι τῶν τοῦ Ἰησοῦ πράξεων, παραπλησίως ἐπιτηρεῖ, φάσκων·

Ἵς ἄρα προσθεῖς Ἡρώδης οἷς διεπράξατο πονηροῖς, κατέκλεισε τὸν Luke iii. 20.
Ἰωάννην ἐν φυλακῇ.

Παρακληθέντα δὴ οὖν τούτων ἕνεκά φασι τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην, τὸν ὑπὸ τῶν προτέρων εὐαγγελιστῶν παρασιωπηθέντα χρόνον, καὶ τὰ κατ' αὐτὸν πεπραγμένα τῷ Σωτῆρι (ταῦτα δ' ἦν τὰ πρὸ τῆς τοῦ Βαπτιστοῦ καθείρξεως) τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ παραδοῦναι, αὐτό τε τοῦτ' ἐπισημῆνασθαι, τότε μὲν φήσαντα,

Ταύτην ἀρχὴν ἐποίησε τῶν παραδόξων ὁ Ἰησοῦς,

Cf. John ii.
II.

τότε δὲ μνημονεύσαντα τοῦ βαπτιστοῦ μεταξὺ τῶν Ἰησοῦ πράξεων ὥς ἔτι τότε βαπτίζοντος ἐν Αἰνῶν ἐγγὺς τοῦ Σαλεῖμ· Ib. iii. 23, 24.
σαφῶς τε τοῦτο δηλοῦν ἐν τῷ λέγειν,

Οὕτω γὰρ ἦν,

φησὶν,

Ἰωάννης βεβλημένος εἰς φυλακὴν.

Οὐκοῦν ὁ μὲν Ἰωάννης, τῇ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου γραφῇ, τὰ μηδέπω τοῦ Βαπτιστοῦ εἰς φυλακὴν βεβλημένου πρὸς τοῦ Χριστοῦ πραχθέντα παραδίδωσιν, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς εὐαγγελισταὶ τὰ μετὰ τὴν εἰς τὸ δεσμωτήριον κάθειρξιν τοῦ Βαπτιστοῦ μνημονεύουσιν. Οἷς καὶ ἐπιστήσαντι, οὐκέτι ἂν δόξαι διαφωνεῖν ἀλλήλοις τὰ Εὐαγγέλια, τῷ τὸ μὲν κατὰ Ἰωάννην τὰ πρῶτα τῶν τοῦ Χριστοῦ πράξεων περιέχειν, τὰ δὲ λοιπὰ τὴν ἐπὶ τέλει τοῦ χρόνου αὐτῷ γεγεννημένην ἱστορίαν· εἰκότως δ' οὖν τὴν μὲν τῆς σαρκὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίαν, ἅτε Ματθαῖος καὶ Λουκᾶ προγραφείσαν, ἀποσιωπῆσαι τὸν Ἰωάννην, τῆς δὲ θεολογίας ἀπάρξασθαι, ὥς ἂν αὐτῷ πρὸς τοῦ θείου Πνεύματος οἶα κρείττονι παραπεφυλαγμένης. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν περὶ τῆς τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου γραφῆς εἰρήσθω. Καὶ τῆς κατὰ Μάρκον δὲ ἡ γενομένη αἰτία ἐν τοῖς πρόσθεν ἡμῖν δεδήλωται. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἀρχόμενος καὶ αὐτὸς τοῦ κατ' Luke i. 1-4.

αὐτὸν συγγράμματος, τὴν αἰτίαν προϋθῆκε, δι' ἣν πεποιήται τὴν σύνταξιν· δηλῶν ὥς ἄρα πολλῶν καὶ ἄλλων προπετέστερον ἐπιτετηδευκότων διήγησιν ποιήσασθαι ὦν αὐτὸς πεπληροφόρητο λόγων, ἀναγκαίως ἀπαλλάττων ἡμᾶς τῆς περὶ τοὺς ἄλλους 118

ἀμφηρίστου ὑπολήψεως, τὸν ἀσφαλῆ λόγον ὧν αὐτὸς ἱκανῶς τὴν ἀλήθειαν κατειλήφει, ἐκ τῆς ἅμα Παύλῳ συνουσίας τε καὶ διατριβῆς, καὶ τῆς τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ὁμιλίας ὠφελήμενος, διὰ τοῦ ἰδίου παρέδωκεν Εὐαγγελίου. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς περὶ τούτων, οἰκειότερον δὲ κατὰ καιρὸν διὰ τῆς τῶν ἀρχαίων παραθέσεως τὰ καὶ τοῖς ἄλλοις περὶ αὐτῶν εἰρημένα πειρασόμεθα δηλώσαι. Τῶν δὲ Ἰωάννου συγγραμμάτων, πρὸς τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἡ προτέρα τῶν Ἐπιστολῶν παρά τε τοῖς νῦν καὶ τοῖς ἔτ' ἀρχαίοις ἀναμφίλεκτος ὁμολόγηται, ἀντιλέγονται δὲ αἱ λοιπαὶ δύο. Τῆς δ' Ἀποκαλύψεως ἐφ' ἐκάτερον ἔτι νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς περιέλκεται ἡ δόξα. Ὅμως γε μὴν ἐκ τῆς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας ἐν οἰκείῳ καιρῷ τὴν ἐπίκρισιν δέξεται καὶ αὐτή.

CAP. XXV.

Περὶ τῶν ὁμολογουμένων θείων γραφῶν καὶ τῶν μὴ τοιούτων.

Εὐλογον δ' ἐνταῦθα γενομένους ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰς δηλωθείσας τῆς καινῆς Διαθήκης γραφάς. Καὶ δὴ τακτέον ἐν πρώτοις τὴν ἁγίαν τῶν Εὐαγγελίων τετρακτὺν, οἷς ἔπεται ἡ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων γραφή. Μετὰ δὲ ταύτην, τὰς Παύλου καταλεκτέον Ἐπιστολὰς, αἷς ἐξῆς τὴν φερομένην Ἰωάννου προτέραν, καὶ ὁμοίως τὴν Πέτρου κυρωτέον Ἐπιστολήν. Ἐπὶ τούτοις τακτέον, εἵγε φανείη, τὴν Ἀποκάλυψιν Ἰωάννου, περὶ ἧς τὰ δόξαντα κατὰ καιρὸν ἐκθησόμεθα. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ὁμολογουμένοις. Τῶν δ' ἀντιλεγομένων, γνωρίμων δ' οὖν ὅμως τοῖς πολλοῖς, ἡ λεγομένη Ἰακώβου φέρεται καὶ ἡ Ἰούδα, ἡ τε Πέτρου δευτέρα Ἐπιστολή, καὶ ἡ ὀνομαζομένη δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου, εἴτε τοῦ εὐαγγελιστοῦ τυγχάνουσαι, εἴτε καὶ
 119 ἑτέρου ὁμωνύμου ἐκείνῳ. Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου Πράξεων ἡ γραφή, ὃ τε λεγόμενος Ποιμὴν, καὶ ἡ Ἀποκάλυψις Πέτρου. Καὶ πρὸς τούτοις, ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολή, καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ λεγόμεναι Διδαχαί· ἔτι τε, ὡς ἔφην, ἡ Ἰωάννου Ἀποκάλυψις, εἰ φανείη, ἣν τινες, ὡς ἔφην, ἀθετοῦσιν, ἕτεροι δὲ ἐγκρίνουσι τοῖς ὁμολογουμένοις. Ἡδη δ'

ἐν τούτοις τινες καὶ τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον κατέλεξαν, ὧς μάλιστα Ἑβραίων οἱ τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι χαίρουσι. Ταῦτα μὲν πάντα τῶν ἀντιλεγομένων ἂν εἴη. Ἀναγκαίως δὲ καὶ τούτων ὅμως τὸν κατάλογον πεποιήμεθα, διακρίναντες τὰς τε κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἀληθεῖς καὶ ἀπλάστους καὶ ἀνωμολογημένας γραφὰς, καὶ τὰς ἄλλας παρὰ ταύτας, οὐκ ἐνδιαθήκους μὲν, ἀλλὰ καὶ ἀντιλεγόμενας, ὅμως δὲ παρὰ πλείστοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν γινωσκομένας, ἵν' εἰδέναι ἔχοιμεν αὐτάς τε ταύτας, καὶ τὰς ὀνόματι τῶν ἀποστόλων πρὸς τῶν αἰρετικῶν προφερομένας, ἥτοι ὡς Πέτρου καὶ Θωμᾶ καὶ Ματθία, ἣ καὶ τινων παρὰ τούτους ἄλλων εὐαγγέλια περιεχούσας, ὡς Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων πράξεις, ὧν οὐδὲν οὐδαμῶς ἐν συγγράμματι τῶν κατὰ τὰς 120 διαδοχὰς ἐκκλησιαστικῶν τις ἀνὴρ εἰς μνήμην ἀγαγεῖν ἠξίωσεν. Πόρρω δέ που καὶ ὁ τῆς φράσεως παρὰ τὸ ἥθος τὸ ἀποστολικὸν ἐναλλάττει χαρακτήρ· ἥ τε γνῶμη καὶ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων προαίρεσις, πλείστον ὅσον τῆς ἀληθοῦς ὀρθοδοξίας ἀπάδουσα, ὅτι δὴ αἰρετικῶν ἀνδρῶν ἀναπλάσματα τυγχάνει, σαφῶς παρίστησιν· ὅθεν οὐδ' ἐν νόθοις αὐτὰ κατατακτέον, ἀλλ' ὡς ἄτοπα πάντα καὶ δυσσεβῆ παραιτητέον. Ἰωμεν δὴ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν ἐξῆς ἱστορίαν.

CAP. XXVI.

Περὶ Μενάνδρου τοῦ γόητος.

Σίμωνα τὸν μάγον Μένανδρος διαδεξάμενος, ὅπλον δεύτερον οὐ χεῖρον τοῦ προτέρου, τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας ἀποδείκνυται τὸν τρόπον· ἦν καὶ οὗτος Σαμαρεὺς, εἰς ἅκρον δὲ γοητείας οὐκ ἔλαττον τοῦ διδασκάλου προελθὼν, μείζουσιν ἐπιδαφιλεύεται τερατολογίαις, ἑαυτὸν μὲν, ὡς ἄρα εἶη, λέγων, ὁ σωτὴρ, ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀνωθεν ποθεν ἐξ ἀοράτων αἰώνων ἀπεσταλμένος σωτηρία, διδάσκων δὲ μὴ ἄλλως δύνασθαί τινα καὶ αὐτῶν τῶν κοσμοποιῶν ἀγγέλων περιγενήσεσθαι, μὴ πρότερον διὰ τῆς πρὸς αὐτοῦ παραδιδομένης μαγικῆς ἐμπειρίας ἀχθέντα, καὶ διὰ τοῦ μεταδιδομένου πρὸς αὐτοῦ βαπτίσματος· οὗ τοὺς κατηξιωμένους, ἀθανασίαν αἰδίου ἐν αὐτῷ τούτῳ μεθέξειν τῷ βίῳ,

μηκέτι θνήσκοντας, αὐτοῦ δὲ παραμένοντας, εἰς τὸ αἰὲ ἀγήρως
121 τινὰς καὶ ἀθανάτους ἔσομένους. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἐκ τῶν

Iren. i. 23. 5. Εἰρηναίου διαγινῶναι ῥάδιον. Καὶ ὁ Ἰουστίνος δὲ κατὰ τὸ
 αὐτὸ τοῦ Σίμωνος μνημονεύσας, καὶ τὴν περὶ τούτου διήγησιν
 ἐπιφέρει, λέγων·

Just. Apol. i.
 26 (ἐνεργη-
 θέντα).

Μένανδρον δέ τινα καὶ αὐτὸν Σαμαρέα τὸν ἀπὸ κόμης Καπαρραταίας,
 γενόμενον μαθητὴν τοῦ Σίμωνος, οἰσטרηθέντα καὶ αὐτὸν ὑπὸ τῶν δαιμόνων,
 καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενον, πολλοὺς ἐξαπατῆσαι διὰ μαγικῆς τέχνης
 οἶδμεν· ὃς καὶ τοὺς αὐτῷ ἐπομένους, ὡς μὴ ἀποθνήσκουσιν, ἔπεισε. Καὶ
 νῦν τινες εἰσὶν ἀπ' ἐκείνου, τοῦτο ὁμολογοῦντες.

Ἦν δ' ἄρα διαβολικῆς ἐνεργείας, διὰ τοιῶνδε γοήτων τὴν
 Χριστιανῶν προσηγορίαν ὑποδυσόμενων, τὸ μέγα τῆς θεοσεβείας
 μυστήριον ἐπὶ μαγείᾳ σπουδάσαι διαβαλεῖν, διασῦράι τε δι'
 αὐτῶν τὰ περὶ ψυχῆς ἀθανασίας καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως
 ἐκκλησιαστικὰ δόγματα. Ἄλλ' οὗτοι μὲν τούτους σωτήρας
 ἐπιγραφάμενοι, τῆς ἀληθοῦς ἀποπεπτώκασιν ἐλπίδος.

CAP. XXVII.

Περὶ τῆς Ἑβιωναίων αἱρέσεως.

Ἄλλους δὲ ὁ πονηρὸς δαίμων τῆς περὶ τὸν Χριστὸν τοῦ
 Θεοῦ διαθέσεως ἀδυνατῶν ἐκσεῖσαι, θατέρᾳ ληπτὸς εὐρὼν,
 ἐσφετερίζετο. Ἑβιωναίους τούτους οἰκείως ἐπεφήμιζον οἱ
 πρῶτοι, 'πτωχῶς' καὶ ταπεινῶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ δοξάζοντας.
 Λιτὸν μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ κοινὸν ἡγοῦντο, κατὰ προκοπὴν ἥθους
 αὐτὸ μόνον ἄνθρωπον δεδικαιωμένον, ἐξ ἀνδρός τε κοινωνίας καὶ
 τῆς Μαρίας γεγεννημένον· δεῖν δὲ πάντως αὐτοῖς τῆς νομικῆς
 θρησκείας, ὡς μὴ ἂν διὰ μόνης τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως καὶ
 τοῦ κατ' αὐτὴν βίου σωθησομένοις. Ἄλλοι δὲ παρὰ τούτους
 τῆς αὐτῆς ὄντες προσηγορίας, τὴν μὲν τῶν εἰρημένων ἔκτοπον
 διεδίδρασκον ἀτοπίαν, ἐκ Παρθένου καὶ Ἀγίου Πνεύματος μὴ
 ἀρνούμενοι γεγονέναι τὸν Κύριον· οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως καὶ οὗτοι
 προϋπάρχειν αὐτὸν, Θεὸν Λόγον ὄντα καὶ Σοφίαν, ὁμολογοῦντες,
 τῇ τῶν προτέρων περιετρέποντο δυσσεβείᾳ, μάλιστα ὅτε καὶ τὴν
 σωματικὴν περὶ τὸν νόμον λατρείαν ὁμοίως ἐκείνοις περιέπειν
 ἐσπούδαζον. Οὗτοι δὲ τοῦ μὲν ἀποστόλου πάσας τὰς Ἐπιστολάς
 ἀρνητέας ἡγοῦντο εἶναι δεῖν, ἀποστάτην ἀποκαλοῦντες αὐτὸν τοῦ

νόμου, εὐαγγελίῳ δὲ μόνῳ τῷ καθ' Ἑβραίους λεγομένῳ χρώμενοι, τῶν λοιπῶν σμικρὸν ἐποιοῦντο λόγον. Καὶ τὸ μὲν σάββατον καὶ τὴν ἄλλην Ἰουδαϊκὴν ἀγωγὴν ὁμοίως ἐκείνοις παρεφύλαττον, ταῖς δ' αὖ Κυριακαῖς ἡμέραις ἡμῖν τὰ παραπλήσια 122 εἰς μνήμην τῆς σωτηρίου ἀναστάσεως ἐπετέλουν. Ὅθεν παρὰ τὴν τοιαύτην ἐγχείρησιν τῆς τοιᾶσδε λελόγχασι προσηγορίας, τοῦ Ἑβριωνάων ὀνόματος, τὴν τῆς διανοίας πτωχείαν αὐτῶν ὑποφαίνοντος· ταύτῃ γὰρ ἐπὶ κλην ὁ 'πτωχὸς' παρ' Ἑβραίοις ὀνομάζεται.

CAP. XXVIII.

Περὶ Κηρίνου τοῦ αἵρεσιάρχου.

Κατὰ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους, ἐτέρας αἵρέσεως ἀρχηγὸν γενέσθαι Κήρινθον παρειλήφαμεν. Γάιος, οὗ φωνὰς ἤδη πρό- Cf. supr. ii. 25.
τερον παρατέθειμαι, ἐν τῇ φερομένη αὐτοῦ ζητήσῃ, ταῦτα περὶ τοῦ αὐτοῦ γράφει·

Ἀλλὰ καὶ Κήρινθος ὁ δι' ἀποκαλύψεων ὡς ὑπὸ ἀποστόλου μεγάλου Cf. Routh, Rell. ii. 128.
γεγραμμένων, τερατολογίας ἡμῖν, ὡς δι' ἀγγέλων αὐτῷ δεδειγμένας, ψευδόμενος, ἐπεισάγει· λέγων, μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπίγειον εἶναι τὸ βασιλεῖον τοῦ Χριστοῦ, καὶ πάλιν ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν σάρκα πολιτευομένην δουλεῖν. Καὶ ἐχθρὸς ὑπάρχων ταῖς γραφαῖς τοῦ Θεοῦ ἀριθμὸν χιλιονταετίας ἐν γάμῳ ἑορτῆς, θέλων πλανᾶν, λέγει γίνεσθαι.

Καὶ Διονύσιος δὲ ὁ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικίας καθ' Cf. infr. vii. 25.
ἡμᾶς τὴν ἐπισκοπὴν εἰληχῶς, ἐν δευτέρῳ τῶν Ἐπαγγελιῶν περὶ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως εἰπὼν τινα ὡς ἐκ τῆς ἀνέκαθεν παραδόσεως, τοῦ αὐτοῦ μέμνηται ἀνδρὸς τούτοις τοῖς ῥήμασι·

Κήρινθον δὲ τὸν καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν αἵρεσιν συστησάμενον, ἀξιώσιςτον ἐπιφημίσαι θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι ὄνομα. Τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα, ἐπίγειον ἔσσεσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν, καὶ ὧν αὐτὸς ὠρέγετο φιλοσώματος ὧν καὶ πάννυ σαρκικὸς, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν ἔσσεσθαι, γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμοναῖς, τουτέστι σιτίοις καὶ ποτοῖς καὶ γάμοις, καὶ δι' ὧν ἐσφηνότερον 123 ταῦτα φήθη ποριεῖσθαι, ἑορταῖς καὶ θυσίαις καὶ ἱερείων σφαγαῖς.

Ταῦτα Διονύσιος. Ὁ δὲ Εἰρηναῖος ἀπορρητοτέρας δὴ τινας Iren. i. 26. 1; iii. 3. 4. Cf. infr. iv. 14.
τοῦ αὐτοῦ ψευδοδοξίας ἐν πρώτῳ συγγράμματι τῶν 'πρὸς τὰς Αἱρέσεις' προθεῖς, ἐν τῷ τρίτῳ καὶ ἱστορίαν οὐκ ἀξίαν λήθης τῇ γραφῇ παραδέδωκεν, ὡς ἐκ παραδόσεως Πολυκάρπου, φάσκων

Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον εἰσελθεῖν πότε ἐν βαλανείῳ ὥστε λούσασθαι, γνόντα δὲ ἔνδον ὄντα τὸν Κήρινθον, ἀποπηδήσαι τε τοῦ τόπου καὶ ἐκφυγεῖν θύραζε, μὴ δ' ὑπομείναντα τὴν αὐτὴν αὐτῷ ὑποδῦναι στέγην. Ταῦτὸ δὲ τοῦτο καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ παραινέσαι φήσαντα,

Φύγωμεν, μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ.

CAP. XXIX.

Περὶ Νικολάου καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ κεκλημένων.

Rev. ii. 6. Ἐπὶ τούτων δῆτα καὶ ἡ λεγομένη τῶν Νικολαϊτῶν αἵρεσις ἐπὶ σμικρότατον συνέστη χρόνον· ἥς δὴ καὶ ἡ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκάλυψις μνημονεύει. Οὗτοι Νικόλαον ἓνα τῶν ἀμφὶ τὸν Στέφανον διακόνων πρὸς τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τῇ τῶν ἐνδεῶν θεραπείᾳ προκεχειρισμένων ἠΰχουν. Ὁ γε μὴν Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης ἐν τρίτῳ Στρωματεῖ ταῦτα περὶ αὐτοῦ κατὰ λέξιν ἱστορεῖ·

Clem. Alex.
Strom. iii. 4.
25.

Ὡραῖαν, φασὶ, γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τῶν ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν, εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα, γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν. Ἀκόλουθον γὰρ εἶναί φασι τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐκείνῃ τῇ φωνῇ, τῇ ὅτι " παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ δεῖ." Καὶ δὴ κατακολουθήσαντες τῷ γεγενημένῳ τῷ τε εἰρημένῳ ἀπλῶς καὶ ἀβασανίστως, ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες. Πυνθάνομαι

Ib. 26.

δ' ἐγὼ τὸν Νικόλαον μηδεμιᾷ ἑτέρᾳ παρ' ἣν ἔγχευε κεχρησθαι γυναικί, τῶν τε ἐκείνου τέκνων, τὰς μὲν θηλείας καταγῆρας παρθένους, ἄφθορον δὲ διαμείναι τὸν υἱόν. Ὡν οὕτως ἐχόντων, ἀποβολὴ πάθους ἦν ἢ εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων τῆς ζηλοτυπιότητος ἐγκύκλησις γυναικὸς, καὶ ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδᾶστων ἡδονῶν τὸ ' παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ ' ἐδίδασκεν. Οὐ γὰρ οἶμαι ἐβούλετο κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν, ' δυσὶ κυρίοις δουλεύειν,' ἡδονῇ καὶ Κυρίῳ. Λέγουσι δ' οὖν καὶ τὸν Ματθίαν οὕτω διδάξει, ' σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρᾶσθαι, μηδὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἐνδιδόντα, ψυχὴν δὲ αὔξειν διὰ πίστεως καὶ γνώσεως.'

Matt. vi. 24.

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν κατὰ τοὺς δηλουμένους χρόνους παραβραβεῦσαι τὴν ἀλήθειαν ἐγκεχειρηκότων, λόγου γε μὴν ὅσων εἰς τὸ παντελὲς ἀπεσβηκότων, εἰρήσθω.

CAP. XXX.

Περὶ τῶν ἐν συζυγαίαις ἐξετασθέντων ἀποστόλων.

Ὁ μὲν τοι Κλήμης, οὗ τὰς φωνὰς ἀρτίως ἀνέγνωνμεν, τοῖς προειρημένοις ἐξῆς διὰ τοὺς ἀθετοῦντας γάμον, τοὺς τῶν ἀποστόλων ἐξετασθέντας ἐν συζυγαίαις καταλέγει φάσκων·

* Ἡ καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀποδοκιμάσουσι; Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φί- Clem. Strom.
λιππος ἐπαιδοποιήσαντο, Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκε. iii. 6. 52, 53.
Καὶ ὁ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινι ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεῦσαι
'σύζυγον,' ἣν οὐ περιεκόμιζε, διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές. Cf. Phil. iv. 3.

Ἐπεὶ δὲ τούτων ἐμνήσθημεν, οὐ λυπεῖ καὶ ἄλλην ἀξιοδιήγητον
ἱστορίαν τοῦ αὐτοῦ παραθέσθαι, ἣν ἐν τῷ ἐβδόμῳ Στρωματεῖ Clem. Strom.
τούτου ἱστορῶν ἀνέγραψε τὸν τρόπον· vii. 11. 63, 64.

Φασὶ γοῦν τὸν μακάριον Πέτρον, θεασάμενον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἀπαγο- 125
μένην τὴν ἐπὶ θανάτῳ, ἥσθῃναι μὲν τῆς κλήσεως χάριν καὶ τῆς εἰς οἶκον
ἀνακομιδῆς, ἐπιφωνῆσαι δὲ εὖ μάλα προτρεπτικῶς καὶ παρακλητικῶς ἐξ
ὀνόματος προσειπόντα, 'Μέμνησο, ὦ αὐτῇ, τοῦ Κυρίου.' Τοιοῦτος ἦν ὁ
τῶν μακαρίων γάμος, καὶ ἡ τῶν φιλιτάτων τελεία διάθεσις.

Καὶ ταῦτα δ' οἰκεία ὄντα τῇ μετὰ χεῖρας ὑποθέσει ἐνταῦθά
μοι κατὰ καιρὸν κείσθω.

CAP. XXXI.

Περὶ τῆς Ἰωάννου καὶ Φιλίππου τελευτῆς.

Παύλου μὲν οὖν καὶ Πέτρον τῆς τελευτῆς ὃ τε χρόνος καὶ ὁ
τρόπος, καὶ προσέτι ὁ τῆς μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βίου τῶν
'σκηνωμάτων' αὐτῶν καταθέσεως χῶρος, ἥδη πρότερον ἡμῖν Cf. 2 Pet. i.
δεδήλωται. Τοῦ δὲ Ἰωάννου, τὰ μὲν τοῦ χρόνου ἥδη πῶς 14.
εἴρηται, τὸ δὲ γε τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ χωρίου, ἐξ ἐπιστολῆς Cf. supr. ii.
Πολυκράτους, (τῆς δ' ἐν Ἐφέσῳ παροικίας ἐπίσκοπος οὗτος ἦν,) 25.
ἐπιδείκνυται· ἣν Οὐῖκτορι Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ γράφων, ὁμοῦ τε
αὐτοῦ καὶ Φιλίππου μνημονεύει τοῦ ἀποστόλου, τῶν τε τούτου
θυγατέρων ὧδέ πῶς·

Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται· ἃ τινα Cf. infr. v. 24.
ἀναστήσεται τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται Routh, Rell.
μετὰ δόξης ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀναστήσει πάντας τοὺς ἁγίους· Φίλιππον τῶν ii. 13.
δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει, καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ

126 γεγηρακῦναι παρθένοι, καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πολιτευσαμένη ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται. Ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης, ὁ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Κυρίου ἀναπεσὼν, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ 'πέταλον' πεφορεκῶς, καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος· οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται.

Cf. Exod.
xxviii. 32.
LXX.

Ταῦτα δὲ καὶ περὶ τῆς τῶνδε τελευτῆς. Καὶ ἐν τῷ Γαίῳ δὲ, οὗ μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, διαλόγῳ, Πρόκλος, πρὸς ὃν ἐποιεῖτο τὴν ζήτησιν, περὶ τῆς Φιλίππου καὶ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ τελευτῆς συνάδων τοῖς ἐκτεθείσιν οὕτω φησὶν·

Cf. iii. 28.

Μετὰ τοῦτον δὲ προφήτιδες τέσσαρες αἱ Φιλίππου γεγέννηται ἐν Ἱερὰ πόλει τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν· ὁ τάφος αὐτῶν ἐστὶν ἐκεῖ, καὶ ὁ τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

Cf. Routh,
Rell. ii. 127.

Ταῦτα μὲν οὗτος. Ὁ δὲ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, τῶν Φιλίππου θυγατέρων ἐν Καισαρείᾳ τῆς Ἰουδαίας ἅμα τῷ πατρὶ τότε διατριβουσῶν, προφητικοῦ τε χαρίσματος ἡξιωμένων, μνημονεύει κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγων·

Acts xxi. 8.

Ἦλθομεν εἰς Καισαρείαν, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. Τοῦτ' δὲ ἦσαν παρθένοι θυγατέρες τέσσαρες προφητεύουσαι.

Τὰ μὲν οὖν εἰς ἡμετέραν ἐλθόντα γινώσκουσιν περὶ τε τῶν ἀποστόλων αὐτῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ὧν τε καταλελοίπασιν ἡμῖν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ τῶν ἀντιλεγομένων μὲν, ὅμως δ' ἐν πλείστοις ἐκκλησίαις παρὰ πολλοῖς δεδημοσιευμένων, τῶν τε παντελῶς νόθων καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀλλοτρίων, ἐν τούτοις διειληφότες, ἐπὶ τὴν τῶν ἐξῆς προῖωμεν ἱστορίαν.

CAP. XXXII.

Ὅπως Συμεὼν ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος ἐμαρτύρησεν.

Μετὰ Νέρωνα καὶ Δομετιανὸν, κατὰ τοῦτον οὗ νῦν τοὺς χρόνους ἐξετάζομεν, μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις ἐξ ἐπαναστάσεως δήμων, τὸν καθ' ἡμῶν κατέχει λόγος ἀνακινηθῆναι διωγμόν. Ἐν ᾧ Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, ὃν δεύτερον καταστῆναι τῆς

127 ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπον ἐδηλώσαμεν, μαρτυ-

Cf. iii. 17.

ρίῳ τὸν βίον ἀναλῦσαι παρειλήφαμεν. Καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ἐκεῖνος, οὗ διαφόροις ἤδη πρότερον ἐχρησάμεθα φωναῖς,

Cf. ii. 23; iii. Ἡγήσιππος· ὃς δὴ περὶ τινων αἵρετικῶν ἱστορῶν, ἐπιφέρει

δηλῶν, ὥς ἄρα ὑπὸ τούτων κατὰ τόνδε τὸν χρόνον ὑπομείνας κατηγορίαν πολυτρόπως ὁ δηλούμενος ὥς ἂν Χριστιανὸς, ἐπὶ πλείστοις αἰκισθεὶς ἡμέραις, αὐτόν τε τὸν δικαστὴν καὶ τοὺς ἄμφ' αὐτὸν εἰς τὰ μέγιστα καταπλήξας, τῷ τοῦ Κυρίου πάθει παραπλήσιον τέλος ἀπηνέγκατο. Οὐδὲν δὲ οἶον καὶ τοῦ συγγραφέως ἐπακοῦσαι, αὐτὰ δὴ ταῦτα κατὰ λέξιν ὧδέ πως ἱστοροῦντος·

Ἐκ τούτων (δηλαδὲ τῶν αἰρετικῶν), κατηγοροῦσί τινες Συμεῶνος τοῦ Κλωπᾶ, ὥς ὄντος ἀπὸ Δαβὶδ καὶ Χριστιανοῦ. Καὶ οὕτω μαρτυρεῖ ἐτῶν ὧν ἑκατὸν εἴκοσιν, ἐπὶ Τραϊανῷ Καίσαρος καὶ ὑπατικοῦ Ἀττικοῦ. Cf. Routh, Rell. i. 207.

Φησὶ δὲ ὁ αὐτὸς, ὥς ἄρα καὶ τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ, ζητουμένων τότε τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς Ἰουδαίων φυλῆς, ὥσαν ἐξ αὐτῆς ὄντας, ἀλῶναι συνέβη. Λογισμῷ δ' ἂν καὶ τὸν Συμεῶνα τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων εἴποι ἂν τις γεγυῖναι τοῦ Κυρίου, τεκμηρίῳ τῷ μήκει τοῦ χρόνου τῆς αὐτοῦ ζωῆς χρώμενος, καὶ τῷ μνημονεύειν τὴν τῶν Εὐαγγελίων γραφὴν Μαρίας τῆς τοῦ Κλωπᾶ, οὗ γεγυῖναι αὐτὸν καὶ πρότερον ὁ John xix. 25. λόγος ἐδήλωσεν. Ὁ δ' αὐτὸς συγγραφεὺς καὶ ἑτέρους ἀπὸ γένους ἑνὸς τῶν φερομένων ἀδελφῶν τοῦ Σωτῆρος, ᾧ ὄνομα Ἰούδας, φησὶν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιβιδῶναι βασιλείαν, μετὰ τὴν ἥδη πρότερον ἱστορηθεῖσαν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως ἐπὶ Δομετιανοῦ μαρτυρίαν. Γράφει δὲ οὕτως·

Ἐρχονται οὖν καὶ προηγούνται πάσης ἐκκλησίας ὡς μάρτυρες, καὶ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου. Καὶ γενομένης εἰρήνης βαθείας ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ, μένουσι μέχρι Τραϊανῷ Καίσαρος. Μέχρις οὗ ὁ ἐκ θεοῦ τοῦ Κυρίου ὁ προειρημένος Συμεὼν υἱὸς Κλωπᾶ, συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν αἰρέσεων, ὡσαύτως κατηγορήθη καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ ἐπὶ Ἀττικοῦ τοῦ ὑπατικοῦ. Καὶ ἐπὶ πολλαῖς ἡμεραῖς αἰκιζόμενος, ἐμαρτύρησεν, ὥς πάντας ὑπερβαυμάζειν, καὶ τὸν ὑπατικόν, πῶς ἑκατὸν εἴκοσι τυγχάνων ἐτῶν ὑπέμεινε· καὶ ἐκελεύσθη στανρωθῆναι. Cf. supr. iii. 20. Cf. infr. iv. 22.

128

Ἐπὶ τούτοις ὁ αὐτὸς ἀνὴρ διηγούμενος τὰ κατὰ τοὺς δηλουμένους, ἐπιλέγει ὥς ἄρα μέχρι τῶν τότε χρόνων παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἀδήλῳ που σκοτίῳ φωλευόντων εἰσέτι τότε τῶν, εἰ καὶ τινες ὑπῆρχον, παραφθείρειν ἐπιχειρούντων τὸν ὑγιή κανόνα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος. Ὡς δ' ὁ ἱερὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς διάφορον εἰλήφει τοῦ βίου τέλος, παρεληλύθει τε ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν Cf. infr. ib.

αὐταῖς ἀκοαῖς τῆς ἐνθέου σοφίας ἐπακοῦσαι κατηξιωμένων, τηνικαῦτα τῆς ἀθέου πλάνης ἀρχὴν ἐλάμβανεν ἡ σύστασις, διὰ τῆς τῶν ἑτεροδιδασκάλων ἀπάτης· οἱ καὶ, ἅτε μηδενὸς ἔτι τῶν ἀποστόλων λειπομένον, γυμνῇ λοιπὸν ἤδη τῇ κεφαλῇ τῷ τῆς
 1 Tim. vi. 20. ἀληθείας κηρύγματι ‘τὴν ψευδώνυμον γυνώσιν’ ἀντικηρύττειν ἐπεχείρουν.

CAP. XXXIII.

“Ὅπως Τραϊανὸς ζητεῖσθαι Χριστιανούς ἐκώλυσεν.

Τοσοῦτός γε μὴν ἐν πλείοσι τόποις ὁ καθ’ ἡμῶν ἐπετάθη τότε διωγμός, ὡς Πλίνιον Σεκοῦνδον ἐπισημότατον ἡγεμόνων, ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν μαρτύρων κινηθέντα, βασιλεῖ κοινώσασθαι περὶ τοῦ πλήθους τῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀναιρουμένων, ἅμα δ’ ἐν ταύτῳ μηνῦσαι, μηδὲν ἀνόσιον μηδὲ παρὰ τοὺς νόμους πράττειν αὐτοὺς κατειληφέναι, πλὴν τό γε ‘ἅμα τῇ ἔφ διεγειρομένους, τὸν Χριστὸν Θεοῦ δίκην ὑμνεῖν, τὸ δὲ μοιχεύειν καὶ φονεύειν, καὶ τὰ συγγενῇ τούτοις ἀθέμιτα πλημμελήματα, καὶ αὐτοὺς ἀπαγορεύειν,’ πάντα τε πράττειν ἀκολουθῶς τοῖς νόμοις. Πρὸς ἃ τὸν Τραϊανὸν δόγμα τοιόνδε τεθεικέναι, ‘τὸ Χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι’ οὗ γενομένου, ποσῶς μὲν τοῦ διωγμοῦ σβεσθῆναι τὴν ἀπειλὴν σφοδρότατα ἐγκειμένου, οὗ χείρονάς γε μὴν τοῖς κακουργεῖν περὶ ἡμᾶς ἐθέλουσι λείπεσθαι προφάσεις, ἔσθ’ ὅπη μὲν τῶν δῆμων, ἔσθ’ ὅπη δὲ καὶ τῶν κατὰ χώρας ἀρχόντων, τὰς καθ’ ἡμῶν συσκευαζομένων ἐπιβουλὰς· ὡς καὶ ἄνευ προφανῶν
 129 διωγμῶν μερικοὺς κατ’ ἐπαρχίαν ἐξάπτεσθαι πλείους τε τῶν πιστῶν διαφόροις ἐναγωνίζεσθαι μαρτυρίοις. Εἴληπται δ’ ἡμῖν ἡ ἱστορία, ἐξ ἧς ἀνωτέρω δεδηλώκαμεν τοῦ Τερτυλλιανοῦ
 Cf. supra, ii. 2, 25. “Ρωμαϊκῆς Ἀπολογίας, ἧς ἡ ἐρμηνεία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον·

Tert. Apol. 2. Καίτοι εὗρήκαμεν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκωλυμένην. Πλίνιος γὰρ Σεκοῦνδος ἡγούμενος τῆς ἐπαρχίου, κατακρίνας Χριστιανούς τινας καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλὼν, ταραχθεὶς τῷ πλήθει, διηγγόει τί αὐτῷ λοιπὸν εἴη πρακτέον. Τραϊανῷ οὖν τῷ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο, λέγων, ἔξω τοῦ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἰδωλολατρεῖν, οὐδὲν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς εὑρηκέναι. Ἐμήνυε δὲ καὶ τοῦτο, ἀνίστασθαι ἔωθεν τοὺς Χριστιανούς, καὶ τὸν Χριστὸν Θεοῦ δίκην ὑμνεῖν, καὶ πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν, κωλύεσθαι

φονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἀποστερεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Πρὸς ταῦτα ἀντέγραψε Τραϊανὸς, τὸ τῶν Χριστιανῶν φύλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τούτοις ἦν.

CAP. XXXIV.

Ὅπως τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τέταρτος Εὐάρεστος ἡγείται.

Τῶν δὲ ἐπὶ Ῥώμης ἐπισκόπων ἔτει τρίτῳ τῆς τοῦ προειρημένου βασιλέως ἀρχῆς, Κλήμης Εὐαρέστῳ παραδοὺς τὴν λειτουργίαν, ἀναλύει τὸν βίον, τὰ πάντα προστὰς ἔτη ἐννέα τῆς τοῦ θείου λόγου διδασκαλίας.

CAP. XXXV.

Ὡς τρίτος τῆς Ἱεροσολύμων Ἰούστος ἡγείται.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Συμεῶνος τὸν δηλωθέντα τελειωθέντος τρόπον, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκοπῆς τὸν θρόνον Ἰουδαῖός τις ὄνομα Ἰούστος, μυρίων ὄσων ἐκ περιτομῆς εἰς τὸν Χριστὸν τηνικαῦτα πεπιστευκότων εἰς καὶ αὐτὸς ὢν, διαδέχεται.

CAP. XXXVI.

130

Περὶ Ἰγνατίου καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ.

Διέπρεπε γε μὴν κατὰ τούτους ἐπὶ τῆς Ἀσίας τῶν ἀποστόλων ὁμιλητῆς Πολύκαρπος, τῆς κατὰ Σμύρναν ἐκκλησίας πρὸς τῶν ‘αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν’ τοῦ Κυρίου τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχει- Luke i. 3.
ρισμένος. Καθ’ ὃν ἐγνωρίζετο Παπίας τῆς ἐν Ἱεραπόλει παροικίας καὶ αὐτὸς ἐπίσκοπος, ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα [Qu. om. ἀνὴρ . . .]
λογιώτατος καὶ τῆς γραφῆς εἰδήμων, ὃ τε παρὰ πλείστοις εἰσέτι εἰδήμων. . .]
νῦν διαβόητος Ἰγνάτιος, τῆς κατ’ Ἀντιόχειαν Πέτρου διαδοχῆς δεύτερος τὴν ἐπισκοπὴν κεκληρωμένος. Λόγος δ’ ἔχει τοῦτον, ἀπὸ Συρίας ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἀναπεμφθέντα, θηρίων γενέσθαι βορὰν τῆς εἰς Χριστὸν μαρτυρίας ἔνεκεν καὶ δὴ τὴν δι’ Ἀσίας ἀνακομιδὴν μετ’ ἐπιμελεστάτης φρουρῶν φυλακῆς ποιούμενος, τὰς κατὰ πόλιν αἰς ἐπεδήμει παροικίας ταῖς διὰ

λόγων ὁμιλίαις τε καὶ προτροπαῖς ἐπιρρωννύς, ἐν πρώτοις
 131 μάλιστα προφυλάττεσθαι τὰς αἱρέσεις ἄρτι τότε πρῶτον ἀνα-
 φνεύσας καὶ ἐπιπολαζούσας παρῆναι, προὔτρεπέ τε ἀπρίξ
 ἔχεσθαι τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως, ἣν ὑπὲρ ἀσφαλείας
 καὶ ἐγγράφως ἤδη μαρτυρόμενος διατυποῦσθαι ἀναγκαῖον ἡγείτο.
 Οὕτω δὴτα ἐν Σμύρνῃ γενόμενος, ἔνθα ὁ Πολύκαρπος ἦν, μίαν
 μὲν τῇ κατὰ τὴν Ἐφεσον ἐπιστολὴν ἐκκλησίᾳ γράφει, ποιμένος
 αὐτῆς μνημονεύων Ὀνησίμου, ἐτέραν δὲ τῇ ἐν Μαγνησίᾳ τῇ
 πρὸς Μαιάνδρῳ ἔνθα πάλιν ἐπισκόπου Δάμα μνήμην πεποιήται·
 καὶ τῇ ἐν Τράλλεσι δὲ ἄλλην, ἧς ἄρχοντα τότε ὄντα Πολύβιον
 ἱστορεῖ. Πρὸς ταύταις καὶ τῇ Ῥωμαίων ἐκκλησίᾳ γράφει, ἥ
 καὶ παράκλησιν προτείνει, ὥς μὴ παραιτησάμενοι τοῦ μαρτυρίου,
 τῆς ποθομένης αὐτὸν ἀποστερήσαιεν ἐλπίδος. Ἐξ ὧν καὶ
 βραχύτατα εἰς ἐπίδειξιν τῶν εἰρημένων παραθέσθαι ἄξιον.
 Γράφει δὴ οὖν κατὰ λέξιν·

S. Ign. Rom.
5.

Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς
 καὶ ἡμέρας, ἐνδεδεμένους δέκα λεοπάρδοις, ὃ ἐστὶ στρατιωτικὸν τάγμα· οἱ
 καὶ εὐεργετούμενοι, χεῖρους γίνονται. Ἐν δὲ τοῖς ἀδικήμασι αὐτῶν μῆλ-
 λον μαθητεύομαι, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο δεδικαίωμα. Ὁναίμην τῶν θηρίων
 τῶν ἐμοὶ ἐτοίμων· ἃ καὶ εὐχομαι σύντομά μοι εὐρεθῆναι, ἃ καὶ κολακεύσω
 συντόμως με καταφαγεῖν, οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἡψαντο· κἂν
 αὐτὰ δὲ ἄκοντα μὴ θέλῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι. Συγγνώμην μοι ἔχετε.
 Τί μοι συμφέρεי, ἐγὼ γινώσκω. Νῦν ἄρχομαι μαθητὴς εἶναι. Μηδὲν με
 ζηλῶσαι τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω· πῦρ καὶ
 σταυρὸς, θηρίων τε συστάσεις, σκορπισμοὶ ὁστέων, συγκοπαὶ μελῶν, ἀλε-
 σμοὶ ὅλου τοῦ σώματος, κολάσεις τοῦ διαβόλου εἰς ἐμὲ ἐρχέσθωσαν,
 μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς δηλωθείσης πόλεως ταῖς καταλεχθεί-
 σαις ἐκκλησίαις διευτυπώσατο. Ἦδη δ' ἐπέκεινα τῆς Σμύρνῃς
 γενόμενος, ἀπὸ Τρωάδος τοῖς τε ἐν Φιλαδελφείᾳ αὐθις διὰ
 γραφῆς ὁμιλεῖ, καὶ τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ, ἰδίως τε τῷ ταύτης
 προηγουμένῳ Πολυκάρπῳ· ὃν οἷα δὴ ἀποστολικὸν ἄνδρα εὖ μάλα
 γνωρίζων, τὴν κατ' Ἀντιόχειαν αὐτῷ ποίμνην ὥς ἂν γνήσιος
 καὶ ἀγαθὸς ποιμὴν παρατίθεται, τὴν περὶ αὐτῆς φροντίδα διὰ
 132 σπουδῆς ἔχειν αὐτὸν ἀξίῳ. Ὁ δ' αὐτὸς Σμυρναίοις γράφων,
 οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ῥητοῖς συγκέχρηται, τοιαῦτά τινα περὶ τοῦ
 Χριστοῦ διεξιῶν·

Ἐγὼ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα, καὶ πιστεύω Ign. Smyrn. ὄντα. Καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ἐλήλυθεν, ἔφη αὐτοῖς, 'Δάβετε, ³ Cf. Luke ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον' καὶ εὐθὺς xxiv. 39. αὐτοῦ ἤψαντο, καὶ ἐπίστευσαν.

Οἶδε δὲ αὐτοῦ τὸ μαρτύριον καὶ ὁ Εἰρηναῖος, καὶ τῶν Iren. v. 28. 4. ἐπιστολῶν αὐτοῦ μνημονεύει λέγων οὕτως·

Ὡς εἰπέ τις τῶν ἡμετέρων διὰ τὴν πρὸς Θεὸν μαρτυρίαν κατακριθεὶς Cf. Ign. Rom. πρὸς θηρία, ὅτι 'σίτός εἰμι Θεοῦ, καὶ δι' ὁδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα ⁴ καθαρὸς ἄρτος εὐρεθῶ.'

Καὶ ὁ Πολύκαρπος δὲ τούτων αὐτῶν μέμνηται ἐν τῇ φερομένῃ αὐτοῦ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ, φάσκων αὐτοῖς ῥήμασι·

Παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαρχεῖν καὶ ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπομονὴν, ἣν S. Polyc. εἶδετε κατ' ὀφθαλμοὺς οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις Ἰγνατίῳ καὶ Ῥούφῳ καὶ Phil. 9. Ζωσίμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν, καὶ ἐν αὐτῷ Παύλῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, πεπεισμένους ὅτι οὗτοι πάντες οὐκ 'εἰς κενὸν ἔδραμον,' Gal. ii. 2. ἀλλ' ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ὅτι εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρὰ Κυρίῳ, ᾧ καὶ συνέπαθον. Οὐ γὰρ 'τὸν νῦν ἡγάπησαν αἰῶνα,' ⁵ Tim. iv. 10. ἀλλὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντα, καὶ δι' ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀναστάντα.

Καὶ ἐξῆς ἐπιφέρει·

Ἐγράψατέ μοι καὶ ὑμεῖς καὶ Ἰγνάτιος, ἵνα ἂν τις ἀπέρχηται εἰς Συ- Ib. 13. ρίαν, καὶ τὰ παρ' ὑμῶν ἀποκομίσῃ γράμματα. Ὅπερ ποιήσω, ἂν λάβω καιρὸν εὐθετον, εἴτε ἐγὼ, εἴτε δι' πέμπω πρεσβεύουσιν καὶ περὶ ὑμῶν. Τὰς ἐπιστολάς Ἰγνατίου τὰς πεμφθείσας ἡμῖν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλας ὅσας εἶχομεν παρ' ἡμῖν, ἐπέμψαμεν ὑμῖν καθὼς ἐνετείλασθε· αἵτινες ὑποτεταγμένοι εἰσὶ τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ· ἐξ ὧν μεγάλα ὠφεληθῆναι δυνήσεσθε. Περιέχουσι γὰρ πίστιν καὶ ὑπομονὴν καὶ πᾶσαν οἰκοδομὴν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν 133 ἀνήκουσαν.

Καὶ τὰ μὲν περὶ τὸν Ἰγνάτιον τοιαῦτα. Διαδέχεται δὲ μετ' αὐτὸν τὴν Ἀντιοχείας ἐπισκοπὴν Ἡρως.

CAP. XXXVII.

Περὶ τῶν εἰσέτι τότε διαπρεπόντων εὐαγγελιστῶν.

Τῶν δὲ κατὰ τούτους διαλαμψάντων καὶ Κοδράτος ἦν, δι' ἃμα ταῖς Φιλίππου θυγατράσι προφητικῶς χαρίσματι λόγος ἔχει διαπρέψαι. Καὶ ἄλλοι δ' ἐπὶ τούτοις πλείους ἐγνωρίζοντο κατὰ τοῦσδε, τὴν πρώτην τάξιν τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπέχοντες διαδοχῆς· οἳ καὶ ἅτε τηλικῶνδε ὄντες διαπρεπεῖς μαθηταί, τοὺς

κατὰ πάντα τόπον τῶν ἐκκλησιῶν προκαταβληθέντας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων θεμελίους ἐπικοδομοῦν, αὔξοντες εἰς πλεόν το κήρυγμα, καὶ τὰ σωτήρια σπέρματα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀνὰ πᾶσαν εἰς πλάτος ἐπισπεύροντες τὴν οἰκουμένην. Καὶ γὰρ δὴ πλείστοι τῶν τότε μαθητῶν σφοδροτέρῳ φιλοσοφίας ἔρωτι πρὸς τοῦ θείου λόγου τὴν ψυχὴν πληττόμενοι, τὴν σωτήριον προτέρον ἀπεπλήρουν παρακέλευσιν, ἐνδεέσι νέμοντες τὰς οὐσίας. Ἐπειτα δὲ ἀποδημίας στελλόμενοι, ἔργον ἐπετέλουν εὐαγγελιστῶν, τοῖς ἔτι πάμπαν ἀνηκόοις τοῦ τῆς πίστεως λόγου κηρύττειν τὸν Χριστὸν φιλοτιμούμενοι, καὶ τὴν τῶν θείων εὐαγγελίων παραδιδόναι γραφὴν. Οὗτοι δὲ θεμελίους τῆς πίστεως ἐπὶ ξένοις τισὶ τόποις αὐτὸ μόνον καταβαλλόμενοι, ποιμένας τε καθιστάντες ἑτέροις, τούτοις τε αὐτοῖς ἐγχειρίζοντες τὴν τῶν ἀρτίως εἰσαχθέντων γεωργίαν, ἑτέρας αὐτοὶ πάλιν χώρας τε καὶ ἔθνη μετήεσαν, σὺν τῇ ἐκ Θεοῦ χάριτι καὶ συνεργίᾳ, ἐπεὶ καὶ τοῦ θείου Πνεύματος εἰσέτι τότε δι' αὐτῶν πλείσται παράδοξοι δυνάμεις ἐνέργουν, ὥστε ἀπὸ πρώτης ἀκροάσεως ἀθρόως αὐτανδρα πλήθη προθύμως τὴν εἰς τὸν τῶν ὅλων Δημιουργὸν εὐσέβειαν ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς καταδέχεσθαι. Ἄδυνάτον δ' ὄντος ἡμῖν ἅπαντας ἐξ ὀνόματος ἀπαριθμεῖσθαι,

- 134 ὅσοι ποτὲ κατὰ τὴν πρώτην τῶν ἀποστόλων διαδοχὴν ἐν ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις γεγόνασι ποιμένες ἢ καὶ εὐαγγελισταί, τούτων εἰκότως ἐξ ὀνόματος γραφῇ μόνων τὴν μνῆμην κατατεθείμεθα, ὧν ἔτι καὶ νῦν εἰς ἡμᾶς δι' ὑπομνημάτων τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἢ παράδοσις φέρεται· ὥσπερ οὖν ἀμέλει τοῦ Ἰγνατίου ἐν αἷς κατελέξαμεν ἐπιστολαῖς, καὶ τοῦ Κλήμεντος ἐν τῇ ἀνωμολογημένῃ παρὰ πᾶσιν, ἣν ἐκ προσώπου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τῇ Κορινθίων διευτυπώσατο. Ἐν ἣ τῆς πρὸς Ἑβραίους πολλὰ νοήματα παραθεῖς, ἥδη δὲ καὶ αὐτολεξεῖ ρητοῖς τισὶν ἐξ αὐτῆς χρησάμενος, σαφέστατα περίστησιν ὅτι μὴ νεδὸν ὑπάρχει τὸ σύγγραμμα. Ὅθεν εἰκότως ἔδοξεν, αὐτὸ τοῖς λοιποῖς ἐγκαταλεχθῆναι γράμμασι τοῦ ἀποστόλου. Ἑβραίοις γὰρ διὰ τῆς πατρίου γλώττης ἐγγράφως ὠμιληκὸς τοῦ Παύλου, οἱ μὲν τὸν εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, οἱ δὲ τὸν Κλήμεντα τοῦτον αὐτὸν ἐρμηνεύσαι λέγουσι τὴν γραφὴν. Ὁ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη ἀληθὲς, τῷ τὸν ὅμοιον τῆς φράσεως

[c. 38, Vales.
Heinich.]
Cf. *supr.* 16.

χαρακτήρα τήν τε τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολὴν καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἀποσώζειν, καὶ τῷ μὴ πόρρω τὰ ἐν ἐκατέροις τοῖς συγγράμμασι νοήματα καθεστάναι.

CAP. XXXVIII.

Περὶ τῆς Κλήμεντος ἐπιστολῆς καὶ τῶν ψευδῶς εἰς αὐτὸν ἀναφερομένων.

Ἰστέον δ' ὡς καὶ δευτέρα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή. Οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καὶ ταύτην γνώριμον ἐπιστάμεθα, ὅτι μὴδὲ καὶ τοὺς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρημένους ἴσμεν. Ἦδη δὲ καὶ ἕτερα πολυεπὴ καὶ μακρὰ συγγράμματα ὡς τοῦ αὐτοῦ ἐχθὲς καὶ πρῶην τινὲς προήγαγον, Πέτρου δὴ καὶ Ἀπίωνος διαλόγους περιέχοντα· ὧν οὐδ' ὅλως μνήμη τις 135 παρὰ τοῖς παλαιοῖς φέρεται. Οὐδὲ γὰρ καθαρὸν τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοδοξίας ἀποσώζει τὸν χαρακτήρα. Ἡ μὲν οὖν τοῦ Κλήμεντος ὁμολογουμένη γραφὴ, πρόδηλος. Εἴρηται δὲ καὶ τὰ Ἰγνατίου καὶ Πολυκάρπου.

CAP. XXXIX.

Περὶ τῶν Παπία συγγραμμάτων.

Τοῦ δὲ Παπία συγγράμματα πέντε τὸν ἀριθμὸν φέρεται, ἃ καὶ ἐπιγέγραπται, Ἑβραίων Κυριακῶν Ἑξηγήσεως. Τούτων καὶ Εἰρηναῖος ὡς μόνων αὐτῷ γραφέντων μνημονεύει, ὧδέ πως λέγων·

Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας ὁ Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος Iren. v. 33. 4. γεγωνῶς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἑαυτοῦ βιβλίων. Ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα.

Καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος ταῦτα. Αὐτὸς γε μὴν ὁ Παπίας κατὰ τὸ προοίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἐμφαίνει, παρεληφέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνους γνωρίμων διδάσκει, δι' ὧν φησὶ λέξεων·

Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον Cf. Routh, καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξαι ταῖς ἐρμηνείαις, διαβεβαιούμενος Reil. i. 7. ὑπὲρ αὐτῶν ἀληθεῖαν. Οὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον ὥσπερ οἱ 136

πολλοί, ἀλλὰ τοῖς τάληθῃ διδάσκουσιν· οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει δεδομένας, καὶ ἀπ' αὐτῆς παραγινόμενας τῆς ἀληθείας. Εἰ δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί Ἀνδρέας, ἢ τί Πέτρος εἶπεν, ἢ τί Φίλιππος, ἢ τί Θωμᾶς, ἢ Ἰάκωβος· ἢ τί Ἰωάννης, ἢ Ματθαῖος, ἢ τίς ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν· ἃ τε Ἀριστίων, καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ λέγουσιν. Οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσούτον με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης.

Ἐνθα καὶ ἐπιστῆσαι ἄξιον δις καταριθμοῦντι αὐτῷ τὸ Ἰωάννου ὄνομα· ὦν τὸν μὲν πρότερον Πέτρῳ καὶ Ἰακώβῳ καὶ Ματθαίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις συγκαταλέγει, σαφῶς δηλῶν τὸν εὐαγγελιστὴν· τὸν δ' ἕτερον Ἰωάννην, διαστείλας τὸν λόγον, ἑτέροις παρὰ τὸν τῶν ἀποστόλων ἀριθμὸν κατατάσσει, προτάξας αὐτοῦ τὸν Ἀριστίωνα. Σαφῶς τε αὐτὸν 'πρεσβύτερον' ὀνομάζει. Ὡς καὶ διὰ τούτων ἀποδείκνυσθαι τὴν ἱστορίαν ἀληθῆ τῶν δύο κατὰ τὴν Ἀσίαν ὁμωνυμία κεχρησθαι εἰρηκώτων, δύο τε ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι μνήματα, καὶ ἑκάτερον Ἰωάννου ἔτι νῦν λέγεσθαι· οἷς καὶ ἀναγκαῖον προσέχειν τὸν νοῦν. Εἰκὸς γὰρ τὸν δεῦτερον, εἰ μή τις ἐθέλοι τὸν πρῶτον, τὴν ἐπ' ὀνόματος φερομένην Ἰωάννου Ἀποκάλυψιν ἑωρακεῖναι. Καὶ ὁ νῦν δὲ ἡμῖν δηλοῦμενος Παπίας τοὺς μὲν τῶν ἀποστόλων λόγους παρὰ τῶν αὐτοῖς παρηκολουθηκώτων ὁμολογεῖ παρεληφέναι, Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου αὐτήκοον ἑαυτὸν φησι γενέσθαι. Ὀνομαστὶ γοῦν πολλάκις αὐτῶν μνημονεύσας, ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθησιν αὐτῶν παραδόσεις. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν οὐκ εἰς τὸ ἄχρηστον εἰρήσθω. Ἀξίον δὲ ταῖς ἀποδοθείσαις τοῦ Παπία φωναῖς προσάψαι λέξεις ἑτέρας αὐτοῦ, δι' ὧν παράδοξά τινα ἱστορεῖ καὶ ἄλλα, ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως εἰς αὐτὸν ἐλθόντα. Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἱεράπολιν Φίλιππον τὸν ἀπόστολον ἅμα ταῖς θυγατράσι διατρίψαι, διὰ τῶν πρόσθεν δεδήλωται. Ὡς δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὁ Παπίας γενόμενος διήγησιν παρεληφέναι θαυμασίαν ὑπὸ τῶν τοῦ Φιλίππου θυγατέρων μνημονεύει, τὰ νῦν σημειωτέον. Νεκροῦ γὰρ ἀνά-
137 στασιν κατ' αὐτὸν γεγυνῖαν ἱστορεῖ, καὶ αὖ πάλιν ἕτερον παράδοξον περὶ Ἰουστον τὸν ἐπικληθέντα Βαρσαβάν γεγυνός, ὡς δηλητήριον φάρμακον ἐμπιόντος καὶ μηδὲν ἀηδὲς διὰ τὴν τοῦ

Cp. supr. 25;
vii. 25.

Supr. iii. 31.

Κυρίου χάριν ὑπομείναντος. Τοῦτον δὲ τὸν Ἰουστον, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν, τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους μετὰ Μαθθία στήσαι τε καὶ ἐπεύξασθαι ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα ἐπὶ τὸν κλῆρον τῆς ἀναπληρώσεως τοῦ αὐτῶν ἀριθμοῦ, ἣ τῶν Πράξεων ὧδέ πως ἱστορεῖ γραφή·

Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσήφ τὸν καλούμενον Βαρσαβάν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰού- Acts i. 23.
στος, καὶ Μαθθίαν· καὶ προσευξάμενοι εἶπον.

Καὶ ἄλλα δὲ ὁ αὐτὸς ὡς ἐκ παραδόσεως ἀγράφου εἰς αὐτὸν ἦκοντα παρατέθεται, ξένας τέ τινας παραβολὰς τοῦ Σωτῆρος καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ, καὶ τινα ἄλλα μυθικώτερα. Ἐν οἷς καὶ χιλιάδα τινὰ φησιν ἔτῳ ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, σωματικῶς τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἐπὶ ταυτησί τῆς γῆς Cp. vii. 24.
ὑποστησομένης. Ἄ καὶ ἡγοῦμαι τὰς ἀποστολικὰς παρεκδεξάμενον διηγήσεις ὑπολαβεῖν, τὰ ἐν ὑποδείγμασι πρὸς αὐτῶν μυστικῶς εἰρημένα μὴ συνεωρακότα. Σφόδρα γάρ τοι σμικρὸς ὢν τὸν νοῦν, ὡς ἂν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται· πλὴν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν πλείστοις ὅσοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὁμοίας αὐτῷ δόξης παραίτιος γέγονε, τὴν ἀρχαιότητα τὰνδρὸς προβεβλημένοις, ὥσπερ οὖν Εἰρηναῖφ, καὶ εἴ τις ἄλλος τὰ ὅμοια φρονῶν ἀναπέφηνεν. Καὶ ἄλλας δὲ τῇ ἰδίᾳ γραφῇ παραδίδωσιν Ἀριστίωνος τοῦ πρόσθεν δεδηλωμένου τῶν τοῦ Κυρίου λόγων διηγήσεις, καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου παραδόσεις· ἐφ' ἃς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψαντες, ἀναγκαίως νῦν προσθήσομεν ταῖς προεκτεθείσαις αὐτοῦ φωναῖς παράδοσιν, ἣ περὶ Μάρκου τοῦ τὸ Εὐαγγέλιον γεγραφότος ἐκτέθεται διὰ τούτων·

Καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε. Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενο- Cf. Routh,
μένος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ Rell. i. 13.
Χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα. Οὔτε γὰρ ἦκουσε τοῦ Κυρίου, οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ· ὕστερον δέ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ, ὃς πρὸς τὰς χρεῖας ἐποίειτο τὰς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν Κυριακῶν ποιούμενος λόγων· ὥστε οὐδὲν ἡμαρτε Μάρκος, οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν. Ἐνὸς γὰρ ἐποίησατο πρόνοϊαν, τοῦ μηδὲν ὃν ἦκουσε παραλιπεῖν, ἢ ψεύσασθαι τι ἐν αὐτοῖς.

Ταῦτα μὲν οὖν ἱστορήται τῷ Παπία περὶ τοῦ Μάρκου. Περὶ δὲ τοῦ Μαθθαίου ταῦτ' εἴρηται·

Ματθαῖος μὲν οὖν Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγράψατο. Ἑρμήνευσε δ' αὐτὰ, ὡς ἦν δυνατὸς, ἕκαστος.

Κέχρηται δ' ὁ αὐτὸς μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέρας Ἐπιστολῆς, καὶ ἀπὸ τῆς Πέτρου ὁμοίως. Ἐκτέθεται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς, ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ Κυρίου· ἣν τὸ κατ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν ἀναγκαίως πρὸς τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἐπιτετηρήσθω.

Τέλος τοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου τρίτου.

CAP. I.

Τίνες ἐπὶ τῆς Τραϊανοῦ βασιλείας Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων
ἐπίσκοποι γεγόνασιν.

ἌΜΦΙ δὲ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Τραϊανοῦ βασιλείας ὁ μικρῷ
πρόσθεν ἡμῖν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικίας δηλωθεὶς ἐπίσκοπος
τὴν ζωὴν μεταλλάττει, τέταρτος δὲ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν τῶν
αὐτόθι λειτουργίαν κληροῦται Πρίμος. Ἐν τούτῳ καὶ Ἀλέ-
ξανδρος ἐπὶ Ῥώμης, ὄγδοον ἔτος ἀποπληρώσαντος Εὐαρέστου,
πέμπτῃ ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου κατάγων διαδοχὴν, τὴν ἐπι-
σκοπὴν ἀπολαμβάνει.

CAP. II.

Ὅποια Ἰουδαῖοι κατ' αὐτὸν πεπόνθασιν.

Καὶ τὰ μὲν τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν διδασκαλίας τε καὶ
ἐκκλησίας ὁσημέραι ἀνθοῦντα ἐπιμείζον ἐχώρει προκοπῆς, τὰ δὲ
τῆς Ἰουδαίων συμφορᾶς κακοῖς ἐπαλλήλοις ἤκμαζεν. Ἦδη
γοῦν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἐνιαυτὸν ὀκτωκαιδέκατον ἐλαύνοντος, A.D. 115.
αὐθις Ἰουδαίων κίνησις ἐπαναστάσα πάμπολυ πληθὸς αὐτῶν **141**
διέφθειρεν. Ἐν τε γὰρ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Αἰγύπτῳ,
καὶ προσέτι κατὰ Κυρήνην, ὥσπερ ὑπὸ πνεύματος δεινοῦ τινὸς
καὶ στασιώδους ἀναρριπισθέντες, ὥρμητο πρὸς τοὺς συνοίκους
Ἕλληνας στασιάξειν· αὐξήσαντές τε εἰς μέγα τὴν στάσιν, τῷ
ἐπιόντι ἐνιαυτῷ πόλεμον οὐ μικρὸν συνήψαν, ἡγουμένου
τηνικαῦτα Λούππου τῆς ἀπάσης Αἰγύπτου. Καὶ δὴ ἐν τῇ
πρώτῃ συμβολῇ ἐπικρατῆσαι αὐτοὺς συνέβη τῶν Ἑλλήνων, οἱ
καὶ καταφυγόντες εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν τοὺς ἐν τῇ πόλει
Ἰουδαίους ἐξώγησάν τε καὶ ἀπέκτειναν. Τῆς δὲ παρὰ τούτων
συμμαχίας ἀποτυχόντες οἱ κατὰ Κυρήνην, τὴν χώραν τῆς

Αἰγύπτου λεηλατοῦντες καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ νομοὺς φθείροντες
 διετέλουν, ἡγουμένου αὐτῶν Λουκούα· ἐφ' οὗς ὁ αὐτοκράτωρ
 ἔπεμψε Μάρκιον Τούρβωνα σὺν δυνάμει πεζῇ τε καὶ ναυτικῇ,
 ἔτι δὲ καὶ ἱππικῇ. Ὁ δὲ πολλαῖς μάχαις ἐν οὐκ ὀλίγῳ τε
 χρόνῳ τὸν πρὸς αὐτοὺς διαπονήσας πόλεμον, πολλὰς μυριάδας
 Ἰουδαίων, οὐ μόνον τῶν ἀπὸ Κυρήνης, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπ'
 Αἰγύπτου συναιρομένων Λουκούα τῷ βασιλεῖ αὐτῶν ἀναιρεῖ.
 Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ὑποπτεύσας καὶ τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ
 Ἰουδαίους ἐπιθήσασθαι τοῖς αὐτόθι, Λουκίῳ Κυήτῳ προσέταξεν
 142 ἐκκαθᾶραι τῆς ἐπαρχίας αὐτούς. Ὁς καὶ παραταξάμενος
 πάμπολυ πλῆθος τῶν αὐτόθι φονεῖ, ἐφ' ᾧ κατορθώματι
 Ἰουδαίας ἡγεμῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνεδείχθη. Ταῦτα
 καὶ Ἑλλήνων οἱ τὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γραφῇ παρα-
 δόντες, αὐτοῖς ἱστορήσαν ῥήμασι.

CAP. III.

Οἱ κατὰ Ἀδριανὸν ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογησάμενοι.

A. D. 117.

Τραϊανοῦ δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν εἴκοσι τὴν ἀρχὴν μηνσὶν ἔξ
 δέουσι κρατήσαντος, Αἴλιος Ἀδριανὸς διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν.
 Τούτῳ Κοδράτος λόγον προσφωνήσας ἀναδίδωσιν, Ἀπολογία
 συντάξας ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας, ὅτι δὴ τινες πονηροὶ
 ἄνδρες τοὺς ἡμετέρους ἐνοχλεῖν ἐπειρῶντο. Εἰσέτι δὲ φέρεται
 παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν, ἀτὰρ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύγ-
 γραμμα, ἐξ οὗ κατιδεῖν ἐστὶ λαμπρὰ τεκμήρια τῆς τε τοῦ ἀνδρὸς
 διανοίας, καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοτομίας. Ὁ δ' αὐτὸς τὴν
 καθ' ἑαυτὸν ἀρχαιότητα παραφαίνει, δι' ᾧ ἱστορεῖ ταῦτα
 ἰδίαις φωναῖς·

Τοῦ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα αἰεὶ παρῆν· ἀληθὴ γὰρ ἦν· οἱ θεραπευ-
 θέντες, οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, οἱ οὐκ ᾤφθησαν μόνον θεραπευόμενοι καὶ
 ἀνιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ αἰεὶ παρόντες· οὐδὲ ἐπιδημοῦντος μόνον τοῦ Σωτῆρος,
 ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγέντος, ἦσαν ἐπὶ χρόνον ἱκανόν, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμε-
 143 τέρους χρόνους τινὲς αὐτῶν ἀφίκοντο.

Τοιοῦτος μὲν οὖν οὗτος. Καὶ Ἀριστείδης δὲ πιστὸς ἀνὴρ
 τῆς καθ' ἡμᾶς ὁρμώμενος εὐσεβείας, τῷ Κοδράτῳ παραπλησίως
 ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογία, ἐπιφωνήσας Ἀδριανῷ, καταλέλοιπε.
 Σώζεται δέ γε εἰς δεῦρο παρὰ πλείστοις καὶ ἡ τούτου γραφή.

CAP. IV.

Οἱ κατὰ ταῦτον Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοποι.

Ἔτει δὲ τρίτῃ τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας, Ἀλέξανδρος Ῥωμαίων ἐπίσκοπος τελευτᾷ, δέκατον τῆς οἰκονομίας ἀποπλήσας ἔτος. Ζύστος ἦν τούτῳ διάδοχος. Καὶ τῆς Ἀλεξανδρέων δὲ παρροικίας ἀμφὶ τὸν αὐτὸν χρόνον Πρίμον μεταλλάξαντα δωδεκάτῳ τῆς προστασίας ἔτει διαδέχεται Ἰούστος.

CAP. V.

Οἱ ἀνέκαθεν ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος καὶ ἐπὶ τοὺς δηλουμένους, Ἱεροσολύμων ἐπίσκοποι.

Τῶν γε μὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων τοὺς χρόνους γραφῇ σωζομένους οὐδαμῶς εὗρον· κομιδῇ γὰρ οὖν βραχυβίους αὐτοὺς λόγος κατέχει γενέσθαι. Τοσοῦτον δ' ἐξ ἐγγράφων παρείληφα, ὥς μέχρι τῆς κατὰ Ἀδριανὸν Ἰουδαίων πολιορκίας πεντεκαίδεκα τὸν ἀριθμὸν αὐτόθι γεγόνασιν ἐπισκόπων διαδοχαί, οὓς πάντας Ἑβραίους φασὶν ὄντας ἀνέκαθεν, τὴν γνῶσιν τοῦ Χριστοῦ γνησίως καταδέξασθαι. Ὡστ' ἤδη πρὸς τῶν τὰ τοιάδε ἐπικρίνειν δυνατῶν καὶ τῆς τῶν ἐπισκόπων λειτουργίας ἀξίους δοκιμασθῆναι· συνεστάναι γὰρ αὐτοῖς τότε τὴν πᾶσαν ἐκκλησίαν ἐξ Ἑβραίων πιστῶν, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ εἰς τὴν τότε ¹⁴⁴ διαρκεσάντων πολιορκίαν, καθ' ἣν Ἰουδαῖοι Ῥωμαίων αὐθις ἀποστάντες οὐ μικροῖς πολέμοις ἤλωσαν. Διαλελοιπότην δ' οὖν τηρικᾶντα τῶν ἐκ περιτομῆς ἐπισκόπων, τοὺς ἀπὸ πρώτου νῦν ἀναγκαῖον ἂν εἶη καταλέξει. Πρῶτος τοιγαροῦν Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου λεγόμενος ἀδελφὸς ἦν· μεθ' ὃν δεῦτερος Συμεὼν, τρίτον Ἰούστος, Ζακχαῖος τέταρτος, πέμπτος Τωβίας, ἕκτος Βενιαμὴν, Ἰωάννης ἑβδόμος, ὄγδοος Ματθίας, ἔνατος Φίλιππος, δέκατος Σενεκᾶς, ἐνδέκατος Ἰούστος, Λευὶς δωδέκατος, Ἐφρῆς τρισκαιδέκατος, τεσσαρεσκαιδέκατος Ἰωσήφ· ἐπὶ πᾶσι πεντεκαιδέκατος Ἰούδας. Τοσοῦτοι καὶ οἱ ἐπὶ τῆς Ἱεροσολύμων πόλεως ἐπίσκοποι ἀπὸ τῶν ἀποστόλων εἰς τὸν δηλούμενον διαγενόμενοι χρόνον, οἱ πάντες ἐκ περιτομῆς. Ἡδὴ δὲ δωδέ-

κατον ἐχούσης ἔτος τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ, Ξύστον δεκαέτη χρόνον ἀποπλήσαντα ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς ἑβδομος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων διαδέχεται Τελεσφόρος, ἐνιαυτοῦ δὲ μεταξὺ καὶ μηνῶν διαγενομένου, τῆς Ἀλεξανδρέων παροικίας τὴν προστασίαν Εὐμενῆς ἔκτω κλήρῳ διαδέχεται, τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἕτεσιν ἑνδεκα διαρκέσαντος.

CAP. VI.

Ἡ κατὰ Ἀδριανὸν ὑστάτη Ἰουδαίων πολιορκία.

A.D. 132.

- Καὶ δὴ τὰ τῆς Ἰουδαίων ἀποστασίας αἰτίας εἰς μέγα καὶ πολὺν προελθούσης, Ῥούφος ἐπάρχων τῆς Ἰουδαίας, στρατιωτικῆς
 145 αὐτῷ συμμαχίας ὑπὸ βασιλέως πεμφθείσης, ταῖς ἀπονοίαις αὐτῶν ἀφειδῶς χρώμενος ἐπεξήει, μυριάδας ἀθρόως ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ παίδων καὶ γυναικῶν διαφθείρων, πολέμου τε νόμῳ τὰς χώρας αὐτῶν ἑξανδραποδιζόμενος. Ἐστρατήγει δὲ Ἰουδαίων τηρικαῦτα Βαρχαχεβᾶς ὄνομα, (ἀστέρα δηλοῖ τοῦτο,) τὰ μὲν ἄλλα φονικὸς καὶ ληστρικός τις ἀνὴρ, ἐπὶ δὲ τῇ προσηγορίᾳ, οἷα ἐπ' ἀνδραπόδων, ὥς δὴ ἐξ οὐρανοῦ φωστὴρ αὐτοῖς κατεληλυθὼς, κακουμένοις τε ἐπιλάμψαι τερατευόμενος. Ἀκμάσαντος
 A.D. 135. δὲ τοῦ πολέμου ἔτους ὀκτωκαίδεκάτου τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ κατὰ Βίβθηρα, (πολίχνη τις ἦν ὀχυρωτάτη, τῶν Ἱεροσολύμων οὐ σφόδρα πόρρω διεστῶσα,) τῆς τε ἑξῶθεν πολιορκίας χρονίου γενομένης, λιμῷ τε καὶ δίψει τῶν νεωτεροποιῶν εἰς ἔσχατον ὀλέθρου περιελαθέντων, καὶ τοῦ τῆς ἀπονοίας αὐτοῖς αἰτίου τὴν ἀξίαν ἐκτίσαντος δίκην, τὸ πᾶν ἔθνος ἐξ ἐκείνου καὶ τῆς περὶ
 146 τὰ Ἱεροσόλυμα γῆς πάμπαν ἐπιβαίνειν εἴργεται, νόμου δόγματι καὶ διατάξεσιν Ἀδριανοῦ, ὥς ἂν μηδ' ἐξ ἀπόπτου θεωροῖεν τὸ πατρῶον ἔδαφος, ἐγκελευσαμένου Ἀρίστων ὁ Πελλαῖος ἱστορεῖ. Οὕτω δὴ τῆς πόλεως εἰς ἐρημίαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους καὶ παντελῇ φθορᾷ τῶν πάλαι οἰκητόρων ἐλθούσης, ἐξ ἁλλοφύλου
 147 τε γένους συνοικισθείσης, ἡ μετέπειτα συστᾶσα Ῥωμαϊκὴ πόλις τὴν ἐπωνυμίαν ἀμείψασα, εἰς τὴν τοῦ κρατοῦντος Αἰλίου Ἀδριανοῦ τιμὴν, Αἰλία προσαγορεύεται. Καὶ δὴ τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας ἐξ ἔθνων συγκροτηθείσης, πρῶτος μετὰ τοὺς ἐκ

περιτομῆς ἐπισκόπους τὴν τῶν ἐκείσε λειτουργίαν ἐγχειρίζεται Μάρκος.

CAP. VII.

Τίνες κατ' ἐκεῖνο καιροῦ γέγονασι ψευδωνύμου γνώσεως ἀρχηγοί.

Ἦδη δὲ λαμπροτάτων δίκην φωστήρων τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἀποστιλβουσῶν ἐκκλησιῶν, ἀκμαζούσης τε εἰς ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως, ὁ μισόκαλος δαίμων, οἷα τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἀεὶ τυγχάνων πολεμιώτατος, πάσας στρέφων κατὰ τῆς ἐκκλησίας μηχανὰς, πάσαι μὲν τοῖς ἔξωθεν διωγμοῖς κατ' αὐτῆς ὥπλιζέτο· τότε γε μὴν τούτων ἀποκεκλεισμένος, 'πουνηροῖς καὶ γόησιν ἀνδράσιν' ὥσπερ τισιν ^{2 Tim. iii. 13.} ὀλεθρίοις ψυχῶν ὀργάνοις διακόνοις τε ἀπωλείας χρώμενος, ἐτέραις κατεστρατήγει μεθόδοις, πάντα πόρου ἐπινοῶν, ὡς ἂν ὑποδύντες γόητες καὶ ἀπατηλοὶ τὴν αὐτὴν τοῦ δόγματος ἡμῖν προσηγορίαν, ὁμοῦ μὲν τῶν πιστῶν τοὺς πρὸς αὐτῶν ἀλίσκομένους εἰς βυθὸν ἀπωλείας ἄγοιεν, ὁμοῦ δὲ τοὺς τῆς πίστεως ἀγνώτας δι' ὧν αὐτοὶ δρῶντες ἐπιχειροῦεν ἀποτρέποιντο τῆς ἐπὶ τὸν σωτήριον λόγον παρόδου. Ἀπὸ γοῦν τοῦ Μενάνδρου, ὃν διάδοχον τοῦ Σίμωνος ἤδη πρότερον παραδεδώκαμεν, ἀμφί- ^{iii. 26.} στομος ὥσπερ καὶ δικέφαλος ὀφιδῶδης τις προελθοῦσα δύναμις, δυεῖν αἰρέσεων διαφόρων ἀρχηγὸς κατεστήσατο, Σατορνίνον τε Ἀντιοχέα τὸ γένος, καὶ Βασιλείδην Ἀλεξανδρέα, ὧν ὁ μὲν κατὰ Συρίαν, ὁ δὲ κατ' Αἴγυπτον, συνεστήσαντο θεομιστῶν αἰρέσεων διδασκαλεία. Τὰ μὲν οὖν πλείστα τὸν Σατορνίνον τὰ αὐτὰ τῷ Μενάνδρῳ ψευδολογήσαι ὁ Εἰρηναῖος δηλοῖ, προσχῆματι δὲ ^{Iren. i. 24.} ἀπορρητοτέρων τὸν Βασιλείδην εἰς τὸ ἀπειρον τεῖναι τὰς ἐπινοίας, **148** δυσσεβοὺς αἰρέσεως ἑαυτῷ τερατώδεις ἀναπλάσαντα μυθοποιίας. Πλείστων οὖν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῆς ἀληθείας ὑπεραγωνιζομένων, λογικώτερόν τε τῆς ἀποστολικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς δόξης ὑπερμαχούντων, ἥδη τινες καὶ διὰ συγγραμμάτων τοῖς μετέπειτα προφυλακτικὰς αὐτῶν δὴ τούτων τῶν δηλωθεισῶν αἰρέσεων παρεῖχον ἐφόδους. Ὡς εἰς ἡμᾶς

κατήλθεν ἐν τοῖς τότε γνωριμωτάτου συγγραφέως Ἀγρίππα Κάστορος ἱκανώτατος κατὰ Βασιλείδου ἔλεγχος, τὴν δεινότητα τῆς τὰνδρὸς ἀποκαλύπτων γοητείας. Ἐκφαίνων δ' οὖν αὐτοῦ τὰ ἀπόρρητα, φησὶν αὐτὸν εἰς μὲν τὸ Εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσι συντάξαι βιβλία, προφήτας δὲ ἑαυτῷ ὀνομάσαι Βαρκαββᾶν καὶ Βαρκῶφ, καὶ ἄλλους ἀνυπάρκτους τινὰς ἑαυτῷ συστησάμενον, βαρβάρους τε αὐτοῖς εἰς κατάπληξιν τῶν τὰ τοιαῦτα τεθηπότων ἐπιφημίσαι προσηγορίας· διδάσκειν τε ἀδιαφορεῖν εἰδωλοθύτων ἀπογενομένους, καὶ ἔξομνυμένους ἀπαραφυλάκτως τὴν πίστιν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιροὺς Πυθαγορικῶς τε τοῖς προσιούσιν αὐτῷ πενταετῇ σιωπῇν παρακελεύεσθαι. Καὶ ἕτερα δὲ τούτοις παραπλήσια ἀμφὶ τοῦ Βασιλείδου καταλέξας ὁ εἰρημένος, οὐκ ἀγεννῶς τῆς δηλωθείσης αἰρέσεως εἰς προὔπτον ἐφώρασε τὴν πλάνην. Γράφει δὲ καὶ

Iren. i. 25. Εἰρηναῖος συγχρονίσει τούτοις Καρποκράτην, ἐτέρας αἰρέσεως

149 τῆς τῶν Γνωστικῶν ἐπικληθείσης πατέρα· οἱ καὶ τοῦ Σίμωνος, οὐχ ὥς ἐκεῖνος κρύβδην, ἀλλ' ἤδη καὶ εἰς φανερόν τὰς μαγείας παραδιδόναι ἠξίου, ὥς ἐπὶ μεγάλοις δὴ μονονουχὶ σεμνυνόμενοι τοῖς κατὰ περιεργίαν πρὸς αὐτῶν ἐπιτελουμένοις φίλτροις, 'ὄνειροπομποῖς τε καὶ παρέδροις' τισὶ δαίμοσι, καὶ ἄλλαις ὁμοιοτρόποις τισὶν ἀγωγαῖς· τούτοις τε ἀκολούθως πάντα δρᾶν χρήναι διδάσκειν τὰ αἰσχρογυρότατα τοὺς μέλλοντας εἰς τὸ τέλειον τῆς κατ' αὐτοὺς μυσταγωγίας, ἣ καὶ μᾶλλον μυσαρποποιίας, ἐλεύσεσθαι, ὥς μὴ ἂν ἄλλως ἐκφενζομένους τοὺς 'κοσμικοὺς,' ὥς ἂν ἐκεῖνοι φαῖεν, 'ἄρχοντας,' μὴ οὐχὶ πᾶσι τὰ δι' ἀρρητοποιίας ἀπονείμαντας χρέα. Τούτοις δὴτα συνέβαινε διακόνοις χρώμενον τὸν ἐπιχαιρεσκάκον δαίμονα, τοὺς μὲν πρὸς αὐτῶν ἀπατωμένους οἰκτρῶς οὕτως εἰς ἀπώλειαν ἀνδραποδίζεσθαι, τοῖς δὲ ἀπίστοις ἔθνεσι πολλὴν παρέχειν κατὰ τοῦ θεοῦ λόγου δυσφημίας περιουσίαν, τῆς ἐξ αὐτῶν φήμης εἰς τὴν τοῦ παντὸς Χριστιανῶν ἔθνος διαβολὴν καταχεομένης. Ταύτη δ' οὖν ἐπιπλείστον συνέβαινε τὴν περὶ ἡμῶν παρὰ τοῖς τότε ἀπίστοις ὑπόνοιαν δυσσεβῆ καὶ ἀτοπωτάτην διαδίδοσθαι, ὥς δὴ ἀθεμίτοις πρὸς μητέρας καὶ ἀδελφὰς μίξεσιν ἀνοσίαις τε τροφαῖς χρωμένων. Οὐκ εἰς μακράν γε μὴν αὐτῷ ταῦτα προὔχῳρει, τῆς ἀληθείας αὐτῆς ἑαυτὴν συνιστώσης, ἐπὶ μέγα τε φῶς κατὰ τὸν προϋόντα

χρόνον διαλαμπούσης. Ἐσβεστο μὲν γὰρ αὐτίκα πρὸς αὐτῆς ἐνεργείας ἀπελεγχόμενα τὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπιτεχνήματα, ἄλλων ἐπ' ἄλλαις αἰρέσεων καινοτομουμένων, ὑπορρεουσῶν ἀεὶ τῶν προτέρων, καὶ εἰς πολυτρόπους καὶ πολυμόρφους ιδέας ἄλλοτε ἄλλως φθειρομένων· προῆει δ' εἰς αὖξιν καὶ μέγεθος ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα ἢ τῆς καθόλου καὶ μόνης ἀληθοῦς ἐκκλησίας λαμπρότης, τὸ σεμνὸν καὶ εἰλικρινὲς καὶ ἐλευθέριον τό τε σῶφρον καὶ καθαρὸν τῆς ἐνθέου πολιτείας τε καὶ φιλοσοφίας εἰς ἅπαν γένος Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων ἀποστίλβουσα. 150
 Συναπέσβη γοῦν ἅμα τῷ χρόνῳ καὶ ἡ κατὰ παντὸς τοῦ δόγματος διαβολή, ἔμενε δὲ μόνη ἄρα παρὰ πᾶσι κρατοῦσα, καὶ ἀνομολογουμένη τὰ μάλιστα διαπρέπειν ἐπὶ σεμνότητι καὶ σωφροσύνῃ θείοις τε καὶ φιλοσόφοις δόγμασιν, ἡ καθ' ἡμᾶς διδασκαλία· ὡς μηδένα τῶν εἰς νῦν αἰσχρὰν ἐπιφέρειν τολμᾶν κατὰ τῆς πίστεως ἡμῶν δυσφημίαν, μηδέ τινα τοιαύτην διαβολὴν, οἷαις πάλαι πρότερον φίλον ἦν χρῆσθαι τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπισυνισταμένοις. Ὅμως δ' οὖν κατὰ τοὺς δηλουμένους αὐθις παρήγεν εἰς μέσον ἡ ἀλήθεια πλείους ἑαυτῆς ὑπερμάχους, οὐ δι' ἀγράφων αὐτὸ μόνον ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγγράφων ἀποδείξεων κατὰ τῶν ἀθέων αἰρέσεων στρατευομένων.

CAP. VIII.

Τίνες ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς.

Ἐν τούτοις ἐγνωρίζετο Ἡγήσιππος, οὗ πλείστοις ἤδη Supr. ii. 23 ;
iii. 20, 32.
 πρότερον κεκρήμεθα φωναῖς, ὡς ἂν ἐκ τῆς αὐτοῦ παραδόσεώς τινα τῶν κατὰ τοὺς ἀποστόλους παρατιθέμενοι. Ἐν πέντε δὲ οὖν συγγράμμασιν οὗτος τὴν ἀπλανῆ παράδοσιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἀπλουστάτῃ συντάξει γραφῆς ὑπομνηματισάμενος, καθ' ὃν ἐγνωρίζετο σημαίνει χρόνον, περὶ τῶν ἀρχῆθεν ἰδρυσάντων τὰ εἰδῶλα οὕτω πως γράφων.

Οἷς καινοτάφια καὶ ναοὺς ἐποίησαν ὡς μέχρι νῦν· ὃν ἐστὶ καὶ Ἀντίνοος Cf. Routh,
Rell. i. 218.
 δοῦλος Ἀδριανοῦ Καίσαρος, οὗ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντινόειος, ἐφ' ἡμῶν γεόμενος. Καὶ γὰρ καὶ πόλιν ἔκτισεν ἐπ' ὠνυμον Ἀντινόου, καὶ προφήτας—. 151

Κατ' αὐτὸν δὲ καὶ Ἰουστίνος γνήσιος τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας ἑραστής, ἔτι τε τοῖς παρ' Ἑλλήσιν ἀσκούμενος ἐνδιέτριβε

λόγοις. Σημαίνει δὲ καὶ αὐτὸς τουτοῦ τὸν χρόνον ἐν τῇ πρὸς Ἀντωνίνου Ἀπολογίᾳ ὧδε γράφων·

Just. Apol. i. 29. Οὐκ ἄτοπον δὲ ἐπιμνησθῆναι ἐν τούτοις ἡγούμεθα καὶ Ἀντινόου τοῦ νῦν γενομένου· ὃν καὶ ἅπαντες ὡς θεὸν διὰ φόβον σέβειν ὥρμητο, ἐπιστάμενοι τίς τε ἦν καὶ πόθεν ὑπῆρχεν.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ τοῦ τότε κατὰ Ἰουδαίων πολέμου μνημονεύων, ταῦτα παρατίθεται·

Ib. 31. 152. Καὶ γὰρ ἐν τῷ νῦν γενομένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ Βαρχαχέβας, ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης, Χριστιανούς μόνους εἰς τιμωρίας δεινὰς, εἰ μὴ ἄρνοίντο Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν καὶ βλασφημοῖεν, ἐκέλευεν ἀγεσθαι.

Ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν μεταβολὴν αὐτοῦ, ὅτι μὴ ἀλόγως, μετὰ κρίσεως δ' αὐτῷ γέγονει δηλῶν, ταῦτα γράφει·

Ib. ii. 12. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ τοῖς Πλάτωνος χαίρων διδάγμασι, διαβαλλομένους ἀκούων Χριστιανούς, ὁρῶν δὲ καὶ ἀφάβους πρὸς θάνατον καὶ πάντα τὰ νομιζόμενα φοβερὰ, ἐνεόουν ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν αὐτούς. Τίς γὰρ φιλήδονος, ἢ ἀκρατῆς, καὶ ἀνθρωπείων σαρκῶν βορὰν ἡγούμενος ἀγαθόν, δύναται ἂν θάνατον ἀσπάξασθαι, ὅπως τῶν ἑαυτοῦ στερηθεῖη ἐπιθυμιῶν, ἀλλ' οὐκ ἐκ παντὸς ζῆν αἰετὴν τὴν ἐνθάδε βιοτήν καὶ λανθάνειν τοὺς ἄρχοντας ἐπειράτο, οὐχ ὅτι ἑαυτὸν κατήγγελλε φονευθῆσόμενον;

Ἔτι δ' ὁ αὐτὸς ἱστορεῖ δεξιόμενον τὸν Ἀδριανὸν παρὰ Σερεννίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἡγουμένου γράμματα ὑπὲρ Χριστιανῶν, περιέχοντα ὡς οὐ δίκαιον εἶη ἐπὶ μηδενὶ ἐγκλήματι, βοαῖς δήμου χαριζομένους, ἀκρίτως κτείνειν αὐτοὺς, ἀντιγράψαι Μινουκίῳ Φουνδάνῳ ἀνθυπάτῳ τῆς Ἀσίας, προστάττοντα μηδένα κτείνειν ἄνευ ἐγκλήματος καὶ εὐλόγου κατηγορίας. Καὶ τῆς ἐπιστολῆς δὲ ἀντίγραφον παρατίθεται, τὴν Ῥωμαικὴν φωνὴν, ὡς εἶχε, διαφυλάξας. Προλέγει δ' αὐτῆς ταῦτα·

Ib. i. 68. Καὶ ἐξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ μεγίστου καὶ ἐπιφανεστάτου Καίσαρος Ἀδριανοῦ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἔχοντες ἀπαιτεῖν ὑμᾶς, καθὰ ἡξιώσαμεν, κελεῦσαι τὰς κρίσεις γίνεσθαι, τοῦτο οὐχ ὡς ὑπὸ Ἀδριανοῦ κελευσθέν μάλλον ἡξιώσαμεν, 153 ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπίστασθαι δικαίαν ἀξιοῦν τὴν προσφώνησιν. Ὑπετάξαμεν δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς Ἀδριανοῦ τὸ ἀντίγραφον, ἵνα καὶ τοῦτο ἀληθεύειν ἡμᾶς γνωρίζητε. Καὶ ἔστι τόδε.

Τούτοις ὁ μὲν δηλωθεὶς ἀνὴρ αὐτὴν παρατίθεται τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀντιγραφὴν, ἡμεῖς δ' ἐπὶ τὸ Ἑλληνικὸν κατὰ δύναμιν αὐτὴν μετειλήφαμεν, ἔχουσιν ὧδε.

CAP. IX.

Ἐπιστολὴ Ἀδριανοῦ ὑπὲρ τοῦ μὴ δεῖν ἀκρίτως ἡμᾶς ἐλαύνειν.

Μινουκίῳ Φουνδάνῳ· ἐπιστολὴν ἔδεξάμην γραφείσάν μοι ἀπὸ Σερεννίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἀνδρὸς, ὅντινα σὺ διεδέξω. Οὐ δοκεῖ μοι οὖν τὸ πρᾶγμα ἀζήτητον καταλιπεῖν, ἵνα μήτε οἱ ἄνθρωποι ταρατῶνται, καὶ τοῖς συκοφάνταις χορηγία κακουργίας παρασχεθῇ. Εἰ οὖν σαφῶς εἰς ταύτην τὴν ἀξίωσιν οἱ ἐπαρχιώται δύνανται δυσχυρίζεσθαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὥς καὶ πρὸ βήματος ἀποκρίνασθαι, ἐπὶ τοῦτο μόνον τραπῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀξιώσεσιν, οὐδὲ μόνοις βοαῖς. Πολλῷ γὰρ μᾶλλον προσῆκεν, εἴ τις κατηγορεῖν βούλοιο, τοῦτό σε διαγινώσκειν. Εἴ τις οὖν κατηγορεῖ καὶ δείκνυσί τι παρὰ τοὺς νόμους πράττοντας, οὕτως ὄριζε κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἡμαρτήματος· ὥς μὰ τὸν Ἡρακλέα εἴ τις συκοφαντίας χάριν τοῦτο προτείνει, διαλάμβανε ὑπὲρ τῆς δεινότητος, καὶ φρόντιζε ὅπως ἂν ἐκδικήσεις.

Cf. Justin, ed. Otto, vol. i. p. 162.

Καὶ τὰ μὲν τῆς Ἀδριανοῦ ἀντιγραφῆς τοιαῦτα.

CAP. X.

154

Τίνες ἐπὶ τῆς Ἀντωνίνου βασιλείας ἐπίσκοποι Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων γεγόνασιν.

Τούτου δὲ τὸ χρεὼν μετὰ πρῶτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος ἐκτίσαντος, Ἀντωνίνος ὁ κληθεὶς Εὐσεβῆς τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν διαδέχεται. Τούτου δὲ ἐν ἔτει πρώτῳ Τελεσφόρου τὸν βίον ἐνδεκάτῳ τῆς λειτουργίας ἐνιαυτῷ μετελλάξαντος, Ὑγίνος τὸν κλῆρον τῆς Ῥωμαίων ἐπισκοπῆς παραλαμβάνει. Ἰστορεῖ γε μὴν ὁ Εἰρηναῖος τὸν Τελεσφόρον μαρτυρίῳ τὴν τελευτὴν διαπρέψαι, δηλῶν ἐν ταύτῳ κατὰ τὸν δηλούμενον Ῥωμαίων ἐπίσκοπον Ὑγίνου, Οὐαλεντίνου ἰδίας αἰρέσεως εἰσηγητὴν, καὶ Κέρδωνα τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης ἀρχηγόν, ἐπὶ τῆς Ῥώμης ἄμφω γνωρίζεσθαι. Γράφει δὲ οὕτως.

A.D. 138.

Iren. iii. 3. 3.

CAP. XI.

Περὶ τῶν κατ' αὐτοὺς αἰρεσιάρχων.

Οὐαλεντίνος μὲν γὰρ ἦλθεν εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ὑγίνου, ἤκμασε δὲ ἐπὶ Πίου, καὶ παρέμεινεν ἕως Ἀνίκητου. Κέρδων δὲ ὁ πρὸ Μαρκίωνος, καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ὑγίνου, ὃς ἦν ἕνατος ἐπίσκοπος, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἑλθὼν καὶ ἐξομολογού-

Ib. 4. 3.

[octavus, Vers. Lat.]

- 155 μένος, οὕτως διετέλεσε, ποτὲ μὲν λαθροδιδασκαλῶν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐξομολογούμενος, ποτὲ δὲ ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἐδίδασκε κακῶς, καὶ ἀφιστάμενος τῆς τῶν ἀδελφῶν συνοδίας.

Ταῦτα δὲ φησιν ἐν τρίτῳ τῶν 'πρὸς τὰς Αἰρέσεις.' *Ἐν γε μὴν τῷ πρώτῳ αὖθις περὶ τοῦ Κέρδωνος ταῦτα διέξεισι·

Iren. i. 27. 1.

[octavus,
V. L.]

Κέρδων δέ τις ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Σίμωνα τὰς ἀφορμὰς λαβὼν, καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ὑγίνου ἑνατον κληρὸν τῆς ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολῶν ἔχοντας, ἐδίδαξε τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ προφητῶν κεκηρυγμένον Θεὸν μὴ εἶναι Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸν μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι, τὸν δὲ ἀγνώστα εἶναι· καὶ τὸν μὲν δίκαιον, τὸν δὲ ἀγαθὸν ὑπάρχειν. Διαδεξάμενος δὲ αὐτὸν Μαρκίῳ ὁ Ποντικὸς ἠῤῥησε τὸ διδασκαλεῖον, ἀπηρυθριασμένως βλασφημῶν·

- 156 Ὁ δὲ αὐτὸς Εἰρηναῖος τὸν ἄπειρον βυθὸν τῆς Οὐαλεντίνου πολυπλανοῦς ὕλης εὐτονώτατα διαπλώσας, ἐρπετοῦ δίκην φωλεύοντος ἀπόκρυφον οὖσαν αὐτοῦ καὶ λεληθυῖαν ἀπογυμνοῖ τὴν κακίαν. Πρὸς τούτοις καὶ ἄλλον τινὰ, Μάρκος αὐτῷ ὄνομα, κατ' αὐτοὺς γενέσθαι λέγει μαγικῆς κυβείας ἐμπειρότατον. Γράφει δὲ καὶ τὰς ἀτελέστους αὐτῶν τελετὰς μυσαρὰς τε μυσταγωγίας ἐκφαίνων, αὐτοῖς δὴ τούτοις τοῖς γράμμασιν·

Ib. i. 13. 1.

Ib. i. 21. 3.

Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσι, καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μετ' ἐπιρρήσεων τινῶν τοῖς τελουμένοις, καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον, κατὰ τὴν ὁμοίτητα τῶν ἄνω συζυγίων. Οἱ δὲ ἄγουσιν ἐφ' ὕδωρ, καὶ βαπτίζοντες, οὕτως ἐπιλέγουσιν· 'Εἰς ὄνομα ἀγνώστου πατρὸς τῶν ὄλων, εἰς ἀλήθειαν μετέρα τῶν πάντων, εἰς τὸν κατελθόντα εἰς τὸν Ἰησοῦν.' *Ἄλλοι δὲ Ἑβραϊκὰ ὀνόματα ἐπιλέγουσι πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξασθαι τοὺς τελουμένους.

*Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τέταρτον τῆς ἐπισκοπῆς ἔτος Ὑγίνου τελευτήσαντος, Πίος ἐπὶ Ῥώμης ἐγχειρίζεται τὴν λειτουργίαν. Κατὰ γε μὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν Μάρκος ἀναδείκνυται ποιμὴν, Εὐμενοῦς ἔτη τὰ πάντα δέκα πρὸς τρισὶν ἐκπλήσαντος. Τοῦ τε Μάρκου ἐπὶ δέκα ἔτη τῆς λειτουργίας ἀναπαυσαμένου, Κελαδίων τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας τὴν λειτουργίαν παραλαμβάνει. Καὶ κατὰ τὴν Ῥωμαίων δὲ πόλιν πεντεκαιδεκάτῳ τῆς ἐπισκοπῆς

- 157 ἐνιαυτῷ Πίου μεταλλάξαντος, Ἀνίκητος τῶν ἐκέισε προΐσταται. Καθ' ὃν Ἡγήσιππος ἱστορεῖ ἑαυτὸν ἐπιδημήσαι τῇ Ῥώμῃ, παραμεῖναι τε αὐτόθι μέχρι τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλευθέρου. Μάλιστα δὲ ἤκμαζεν ἐπὶ τῶνδε Ἰουστίνος, ἐν φιλοσόφου σχήματι πρεσβεύων τὸν θεῖον λόγον, καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως

c. 22.

ἐναγωνιζόμενος συγγράμμασιν· ὃς δὴ καὶ γράψας κατὰ Μαρκίονος σύγγραμμα, μνημονεύει ὡς καθ' ὃν συνέταττε καιρὸν γνωριζομένου τῷ βίῳ τᾶνδρός. Φησὶ δὲ οὕτως·

Μαρκίωνα δὲ τινα Ποντικὸν, ὃς καὶ νῦν ἔτι ἐστὶ διδάσκων τοὺς πειθο- Just. Apol. i. 26.
μένους, ἄλλον τινα νομίζειν μείζονα τοῦ δημιουργοῦ θεοῦ, ὃς καὶ κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων, διὰ τῆς τῶν δαιμόνων συλλήψεως, πολλοὺς πέπεικε βλάσφημα λέγειν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς Πατέρα εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἄλλον δὲ τινα ὡς ὄντα μείζονα παρὰ τοῦτον ὁμολογεῖν πεποικέναι. Καὶ πάντες οἱ ἀπὸ τούτων ὠρμημένοι, ὡς ἔφαμεν, Χριστιανοὶ καλοῦνται· ὃν τρόπον καὶ οὐ κοινῶν ὄντων δογμάτων τοῖς φιλοσόφοις, τὸ ἐπικαλούμενον ὄνομα τῆς φιλοσοφίας κοινόν ἐστι.

Τούτοις ἐπιφέρει λέγων·

Ἔστι δὲ ἡμῖν καὶ σύνταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγενημένων αἰρέσεων, ᾧ εἰ βούλεσθε ἐντυχεῖν, δώσομεν.

Ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος Ἰουστίνος, καὶ ‘πρὸς Ἑλληνας’ ἱκανώτατα πυνήσας, καὶ ἑτέρους λόγους ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀπολογίαν ἔχοντας βασιλεῖ Ἀντωνίνῳ τῷ δὴ ἐπικληθέντι Εὐσεβεῖ, καὶ τῇ Ῥωμαίων συγκλήτῳ βουλῇ, προσφωνεῖ. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς Ῥώμης τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο. Ἐμφαίνει δὲ ἑαυτὸν ὅστις καὶ πόθεν ἦν διὰ τῆς Ἀπολογίας ἐν τούτοις.

CAP. XII.

Περὶ τῆς Ἰουστίνου πρὸς Ἀντωνίνον ἀπολογίας.

Αὐτοκράτορι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἀδριανῷ Ἀντωνίνῳ Εὐσεβεῖ Καίσαρι Σε-
βιστῷ, καὶ Οὐηρισιμίῳ νίῳ φιλοσόφῳ, καὶ Λουκίῳ φιλοσόφῳ Καίσαρος 118
φύσει νίῳ, καὶ Εὐσεβοῦς εἰσποητῷ, ἐραστῇ παιδείας, ἱερᾷ τε συγκλήτῳ καὶ παντὶ δήμῳ Ῥωμαίων, ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων ἀδίκως μισουμένων καὶ ἐπηρεαζομένων, Ἰουστίνος Πρίσκου τοῦ Βακχείου, τῶν ἀπὸ Φλαβίας νέας πόλεως τῆς Συρίας Παλαιστίνης, εἰς αὐτῶν, τὴν προσφώνησιν καὶ ἔντευξιν πεποιήμαι.

Ἐντευχθεὶς δὲ καὶ ὑφ' ἑτέρων ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἀδελφῶν, παντοίαις ὕβρεσι πρὸς τῶν ἐπιχωρίων δῆμων καταπονουμένων, τοιαύτης ἡξίωσε τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας διατάξεως.

CAP. XIII.

159

Ἀντωνίνου πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας ἐπιστολὴ περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου.

Αὐτοκράτορ Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος Σεβαστὸς, Ἀρμένιος, Comp.
Justin, ed.
Otto, vol. i. i.
ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ πέμπτον καὶ τὸ δέκατον, p. 206.

ὑπατος τὸ τρίτον, τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, χαίρειν. Ἐγὼ μὲν οἶδα ὅτι καὶ τοῖς θεοῖς ἐπιμελές ἐστι, μὴ λανθάνειν τοὺς τοιούτους. Πολὺ γὰρ μᾶλλον ἐκεῖνοι κολάσαιεν ἂν τοὺς μὴ βουλομένους αὐτοὺς προσκυνεῖν, ἢ ὑμεῖς. Οὐδ' εἰς ταραχὴν ἐμβάλλετε, βεβαιοῦντες τὴν γνώμην αὐτῶν ἥνπερ ἔχουσιν, ὡς ἀθέων κατηγοροῦντες. Εἴη δ' ἂν κακένοις αἰρετὸν τὸ δοκεῖν κατηγοροῦ- μένοις τεθνάναι μᾶλλον, ἢ ζῆν, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου θεοῦ. Ὅθεν καὶ νικῶσι, προῖέμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, ἥπερ πειθόμενοι οἷς ἀξιούτε πράττειν αὐτοὺς. Περὶ δὲ τῶν σεισμῶν τῶν γεγονότων καὶ γινομένων οὐκ ἄποπον ὑμᾶς ὑπο- μνήσαι, ἀθυμοῦντας μὲν ὅταν περ ᾧσι, παραβάλλοντας δὲ τὰ ἡμέτερα πρὸς τὰ ἐκείνων. Οἱ μὲν οὖν εὐπαρησιαστότεροι γίνονται πρὸς τὸν θεόν, ὑμεῖς δὲ παρὰ πάντα τὸν χρόνον καθ' ὃν ἀγνοεῖν δοκεῖτε, τῶν τε θεῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀμελεῖτε, καὶ τῆς θρησκείας τῆς περὶ τὸν ἀθάνατον, ὃν δὴ τοὺς Χριστιανούς θρησκεύοντας ἐλαύνετε καὶ διώκετε ἕως θανάτου. Ὑπὲρ δὲ τῶν τοιούτων, ἤδη καὶ πολλοὶ τῶν περὶ τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνων καὶ τῷ θειοτάτῳ ἡμῶν ἔγραψαν πατρί· οἷς καὶ ἀντέγραψε μηδὲν ἐνοχλεῖν τοῖς τοιοῦτοις, εἰ μὴ φαίνοντο τι περὶ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἐγχειροῦντες. Καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πολλοὶ ἐσήμαναν, οἷς δὴ καὶ ἀντέγραψα, κατακολουθῶν τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ. Εἰ δέ τις ἐπιμένει τινα τῶν τοιούτων εἰς πράγματα φέρων ὡς δὴ τοιοῦτον, ἐκεῖνος ὁ καταφερόμενος ἀπολελεύσθω τοῦ ἐγκλήματος, καὶ ἂν φαίνεται τοιοῦτος ὢν, ὁ δὲ καταφέρων ἔνοχος ἔσται δίκης. Προετέθη ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας.

al. ὑμέτερα.

180

c. 26.

Τούτοις οὕτω χωρήσασιν ἐπιμαρτυρῶν Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, κατ' αὐτὸ γνωρίζομενος τοῦ χρόνου, δηλὸς ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων αὐτῷ ἐν ᾗ πεπολιῇται πρὸς αὐτοκράτορα Οὐήρου ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος χρησιμωτάτῃ Ἀπολογίᾳ.

CAP. XIV.

Τὰ περὶ Πολυκάρπου τοῦ τῶν ἀποστόλων γνωρίμου μνημονευόμενα.

Ἐπὶ δὲ τῶν δηλουμένων, Ἀνικήτου τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἡγουμένου, Πολύκαρπον ἔτι περιόντα τῷ βίῳ γενέσθαι τε ἐπὶ Ῥώμῃς, καὶ εἰς ὁμιλίαν τῷ Ἀνικήτῳ ἐλθεῖν διὰ τι ζήτημα περὶ τῆς κατὰ τὸ Πάσχα ἡμέρας, Εἰρηναῖος ἱστορεῖ. Καὶ ἄλλην δὲ ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ Πολυκάρπου παραδίδωσι διήγησιν, ἣν ἀναγκαῖον τοῖς περὶ αὐτοῦ δηλουμένοις ἐπισυνάψαι, οὕτως ἔχουσιν. Ἀπὸ
161 τοῦ τρίτου τῶν 'πρὸς τὰς Αἰρέσεις' Εἰρηναίου

Iren. iii. 3. 4.

Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς, καὶ συνανα- στραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Κύριον ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ

ἡμεῖς ἑώρακαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ. "Ἐπιτολὴ γὰρ παρέμεινε, καὶ πάντῃ γηραλέος, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου, ταῦτα διδάξας αἱ ἃ καὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἔμαθεν, ἃ καὶ ἡ ἐκκλησία παραδίδωσιν, ἃ καὶ μόνα ἐστὶν ἀληθῆ. Μαρτυροῦσι τούτοις αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίαι πᾶσαι, καὶ οἱ μέχρι νῦν διαδεδεγμένοι τὸν Πολύκαρπον, πολλῶ ἀξιολιπότερον καὶ βεβαιότερον ἀληθείας μάρτυρα ὄντα Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος καὶ τῶν λοιπῶν κακογνωμόνων" ὃς καὶ ἐπὶ Ἀνικίτου ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν προειρημένων αἵρετικῶν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀλήθειαν κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρελθόντων, τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην. Καὶ εἰσὶν οἱ ἀκηκοότες αὐτοῦ, ὅτι Ἰωάννης ὁ τοῦ Κυρίου μαθητὴς ἐν τῇ Ἐφέσῳ πορευθεὶς λούσασθαι, καὶ ἰδὼν ἔσω Κήρινθον, ἐξήλατο τοῦ βαλανείου μὴ λουσάμενος, ἀλλ' ἐπειπὼν, 'Φύγωμεν μὴ καὶ τὸ βαλανεῖον συμπέσῃ, ἔνδον ὄντος Κηρίνου τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ.' Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος Μαρκίωνί ποτε εἰς ὅψιν αὐτῷ ἐλθόντι καὶ φήσαντι, 'Ἐπιγινώσκει ἡμᾶς,' ἀπεκρίθη, 'Ἐπιγινώσκω τὸν πρωτότοκον τοῦ Σατανᾶ.' Τοσαύτην οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ἔσχον εὐλάβειαν, πρὸς τὸ μηδὲ μέχρι λόγου κοινωνεῖν τινὶ τῶν παραχαρασσόντων τὴν ἀλήθειαν, ὥς καὶ Παῦλος ἔφησεν, 'Αἵρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοουθεσίαν παραιτοῦ, Tit. iii. 10. εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει, ὃν αὐτοκατάκριτος." Ἔστι δὲ καὶ ἐπιστολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους γεγραμμένη 162 ἰκανωτάτη. Ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας, οἱ βουλόμενοι καὶ φροντίζοντες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, δύνανται μαθεῖν.

Ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος. "Ὁ γέ τοι Πολύκαρπος ἐν τῇ δηλωθείσῃ Polyc. Phil. 1, 8, 10. πρὸς Φιλιππησίους αὐτοῦ γραφῇ φερομένη εἰς δεῦρο κέχρηται τισι μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Πέτρου προτέρας Ἐπιστολῆς. Ἀντωνῖνον μὲν δὴ τὸν Εὐσεβῆ κληθέντα, εἰκοστὸν καὶ δεῦτερον ἔτος τῆς ἀρχῆς διανύσαντα, Μάρκος Αὐρήλιος Οὐῆρος, ὁ καὶ Ἀντωνῖνος, υἱὸς αὐτοῦ, σὺν καὶ Λουκίῳ ἀδελφῷ, διαδέχεται. A.D. 161.

CAP. XV.

"Ὅπως κατὰ Οὐῆρον ὁ Πολύκαρπος ἅμα ἐτέροις ἐμαρτύρησεν ἐπὶ τῆς Συμρυαίων πόλεως.

Ἐν τούτῳ δὲ ὁ Πολύκαρπος, μεγίστων τὴν Ἀσίαν ἀναθορυβησάντων διωγμῶν, μαρτυρίῳ τελειοῦται. Ἀναγκαιότατον A.D. 155. δὲ αὐτοῦ τὸ τέλος, ἐγγράφως ἔτι φερόμενον, ἡγοῦμαι δεῖν μνήμη τῆσδε τῆς ἱστορίας καταθέσθαι. Ἔστι δὲ ἡ γραφὴ ἐκ προσώπου ἧς αὐτὸς ἐκκλησίας ἡγείτο, ταῖς κατὰ Πόντον παροικίαις τὰ κατ' αὐτὸν ἀποσημαίνουσα διὰ τούτων

Patr. Apost.
Mart. S.
Polyc.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἡ παροικοῦσα Σμύρναν, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ παροικοῦσῃ ἐν Φιλομηλίῳ, καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον τῆς ἀγίας καθολικῆς ἐκκλησίας παροικίαις, ἔλεος, εἰρήνη καὶ ἀγάπη Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθεῖη. Ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀδελφοί, τὰ κατὰ τοὺς μαρτυρήσαντας, καὶ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, ὅστις ὥσπερ ἐπισφραγίσας διὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ κατέπαυσε τὸν διωγμὸν.

- 163 Τούτοις ἐξῆς πρὸ τῆς ἀμφὶ τοῦ Πολυκάρπου διηγήσεως, τὰ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀνιστοροῦσι μάρτυρας, οἷας ἐνστάσεις πρὸς
- 164 τὰς ἀλγηδόνας ἐνεδείξαντο, διαγράφοντες. Καταπλήξαι γάρ φασι τοὺς ἐν κύκλῳ περιεστῶτας θεωμένους, τοτὲ μὲν ‘μάστιξι μέχρι καὶ τῶν ἐνδοτάτω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν καταξαινομένους,’ ὡς ἦδη καὶ τὰ ἐν μυχοῖς ἀπόρρητα τοῦ σώματος σπλάγχχνα τε αὐτῶν καὶ μέλη κατοπτεῦεσθαι· τοτὲ δὲ τοὺς ἀπὸ θαλάττης ‘κήρυκας,’ καὶ τινας ὀξεῖς ὀβελίσκους ‘ὑποστρωννύμενους,’ καὶ διὰ παντὸς εἶδους κολάσεων καὶ ‘βασάνων’ προΐοντας, καὶ τέλος θηρσὶν εἰς βορὰν παραδιδόμενους. Μάλιστα δὲ ἱστοροῦσιν διαπρέψαι τὸν γενναιότατον Γερμανικὸν, ‘ὑπορρωννύντα’ σὺν θείᾳ χάριτι τὴν ἔμφυτον περὶ τὸν θάνατον τοῦ σώματος δειλίαν. ‘Βουλομένου γέτοι τοῦ ἀνθυπάτου πείθειν αὐτὸν,’ προβαλλομένου τε τὴν ἡλικίαν, καὶ ἀντιβολοῦντος, κομιδῇ νέον ὄντα καὶ ἀκμαῖον, οἶκτον ἑαυτοῦ λαβεῖν, μὴ μελλῆσαι, προθύμως δὲ ‘ἐπισπάσασθαι εἰς ἑαυτὸν τὸ θηρίον,’ μονονουχὶ ‘βιασάμενον’ καὶ παροξύναντα, ὡς ἂν ‘τάχιον τοῦ ἀδίκου καὶ ἀνόμου βίου αὐτῶν ἀπαλλαγείη.’ Τούτου δὲ ἐπὶ τῷ διαπρεπεῖ θανάτῳ τὸ πᾶν ‘πλήθος ἀποθανύμασαν’ τῆς ἀνδρείας τὸν ‘θεοφιλεῖ’ μάρτυρα, καὶ τὴν καθόλου τοῦ γένους τῶν Χριστιανῶν ἀρετὴν, ἀθρόως ἐπιβοᾶν ἄρξασθαι, ‘Αἶρε τοὺς ἀθέους’ ζητείσθω Πολύκαρπος.’ Καὶ δὴ πλείστης ἐπὶ ταῖς βοαῖς γενομένης ταραχῆς, Φρύγα τινὰ τὸ γένος Κοῖντον τοῦνομα, νεωστὶ ἐκ τῆς Φρυγίας ἐπιστάντα, ‘ιδόντα τοὺς θήρας,’ καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις ἀπειλὰς, καταπτήξαι τὴν ψυχὴν μαλακισθέντα, καὶ τέλος τῆς σωτηρίας ἐνδοῦναι. Ἐδήλου δὲ τοῦτον ὁ τῆς προειρημένης γραφῆς λόγος προπετέστερον, ἀλλ’ οὐ κατ’ εὐλάβειαν, ἐπιπηδῆσαι τῷ δικαστηρίῳ σὺν ἑτέροις, ἀλόντα δ’ οὖν ὅμως καταφανὲς ὑπόδειγμα τοῖς πᾶσι παρασχεῖν, ὅτι μὴ δέοι τοῖς τοιοῦτοις ῥιψοκινδύνως καὶ ἀνευλαβῶς ἐπιτολμᾶν. Ἀλλὰ ταύτη μὲν εἶχε πέρας τὰ κατὰ τούτους. Τὸν γε μὴν ‘θαυμασιώτατον’

Πολύκαρπον, τὰ μὲν πρῶτα τούτων ἀκούσαντα, ἀτάραχον δια-
 μέναι, εὐσταθὲς τὸ ἥθος καὶ ἀκίνητον φυλάξαντα, 'βούλεσθαί'
 τε αὐτοῦ 'κατὰ τὴν πόλιν περιμένειν' πεισθέντα γε μὴν ἀντι- 165
 βολουσι τοῖς ἄμφ' αὐτὸν, καὶ ὡς ἂν 'ὑπεξέλθοι' παρακαλοῦσι,
 προελθεῖν εἰς οὐ πόρρω διεστῶτα τῆς πόλεως ἄγρὸν, 'διατρίβειν'
 τε σὺν ὀλίγοις ἐνταῦθα, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν οὗτι ἕτερον
 πράττοντα, ἢ ταῖς πρὸς τὸν Κύριον διακαρτεροῦντα εὐχαῖς, δι'
 ὧν δεῖσθαι καὶ ἱκετεύειν, εἰρήνην ἐξαιτούμενον 'ταῖς ἀνὰ πᾶσαν
 τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίαις·' τοῦτο γὰρ καὶ εἶναι ἐκ τοῦ παντὸς
 'αὐτῷ σύνηθες.' Καὶ δὴ εὐχόμενον 'ἐν ὀπτασίᾳ, τριῶν πρότερον
 ἡμερῶν' τῆς συλλήψεως, νύκτωρ ἰδεῖν τὸ ὑπὸ κεφαλῆς αὐτοῦ
 στρώμα ἀθρόως οὕτως ὑπὸ πυρὸς φλεχθὲν δεδαπανῆσθαι· ἔξυπνον
 δὲ ἐπὶ τούτῳ γενόμενον, εὐθὺς ὑπερμηνεῦσαι τοῖς παροῦσι τὸ
 φανὲν, μονονοχὶ τὸ μέλλον προθεσπίσαντα, σαφῶς τε ἀνειπόντα
 τοῖς ἄμφ' αὐτὸν, ὅτι δέοι αὐτὸν διὰ Χριστὸν πυρὶ τὴν ζωὴν
 μεταλλάξαι. Ἐπικειμένων δὴ οὖν σὺν πάσῃ σπουδῇ τῶν
 ἀναζητούντων αὐτὸν, αὐθις ὑπὸ τῆς τῶν ἀδελφῶν διαθέσεως καὶ
 στοργῆς ἐκβεβιασμένοι, 'μεταβῆναι' φασιν ἐφ' ἕτερον ἄγρὸν,
 ἔνθα μετ' οὐ πλείστον τοὺς συνελαύνοντας ἐπελθεῖν, δύο δὲ
 τῶν αὐτόθι συλλαβεῖν παῖδων· ὧν θάτερον αἰκισαμένους,
 ἐπιστῆναι δι' αὐτοῦ τῇ τοῦ Πολυκάρπου καταγωγῇ. 'Ὅψ' δὲ
 τῆς ὥρας ἐπελθόντας, αὐτὸν μὲν εὐρεῖν ἐν ὑπερώῳ κατακείμενον,
 ὅθεν δυνατὸν ὦν αὐτῷ ἐφ' ἑτέραν μεταστῆναι οἰκίαν, μὴ
 βεβουλησθαι, εἰπόντα, 'Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γινέσθω.' Καὶ δὴ
 μαθὼν παρόντας, ὡς ὁ λόγος φησὶ, 'καταβὰς αὐτοῖς διελέξατο,'
 εὖ μάλα φαιδρῷ καὶ πρατάτῳ προσώπῳ, ὡς καὶ θαῦμα δοκεῖν
 ὀρᾶν τοὺς πάλαι τοῦ ἀνδρὸς ἀγνώτας, ἐναποβλέποντας τῷ τῆς
 'ἡλικίας' αὐτοῦ παλαιῷ, καὶ τῷ σεμνῷ καὶ 'εὐσταθεῖ' τοῦ τρόπου,
 καὶ εἰ 'τοσαύτη γένοιτο σπουδὴ ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτον συλληφθῆναι
 πρεσβύτην.' Ὁ δ' οὐ μελλήσας, εὐθέως τράπεζαν αὐτοῖς
 παρατεθῆναι προστάττει. Εἴτα τροφῆς ἀφθόνου μεταλαβεῖν
 ἀξιοί, μίαν τε ὥραν, ὡς ἂν προσεύξοιτο ἀδεῶς, παρ' αὐτῶν
 αἰτεῖται. Ἐπιτρεψάντων δὲ, ἀναστὰς ἠύχετο, ἔμπλεως τῆς
 'χάριτος' ὦν τοῦ Κυρίου, ὡς 'ἐκπλήττεσθαι' τοὺς παρόντας
 εὐχομένου αὐτοῦ ἀκρωμένους, 'πολλοὺς τε αὐτῶν μετανοεῖν'
 ἤδη, ἐπὶ τῷ τοιοῦτον ἀναιρεῖσθαι μέλλειν σεμνὸν καὶ 'θεοπρεπῇ

πρεσβύτην.' Ἐπὶ τούτοις ἡ περὶ αὐτοῦ γραφή κατὰ λέξιν ὥδε πως τὰ ἐξῆς τῆς ιστορίας ἔχει·

Mart. Polyc.
8.

- 166 Ἐπεὶ δὲ ποτε κατέπαυσε τὴν προσευχὴν, μνημονεύσας πάντων καὶ τῶν πώποτε συμβεβληκότων αὐτῷ, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ἐνδόξων τε καὶ ἀδόξων, καὶ πάσης τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας, τῆς ὥρας ἐλθούσης τοῦ ἐξιέναι, ὄνῳ καθίσαντες αὐτὸν, ἤγον εἰς τὴν πόλιν, ὄντος σαββάτου μεγάλου, καὶ ὑπήντα αὐτῷ ὁ εἰρήναρχος Ἡρώδης καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικήτης· οἱ καὶ μεταθέντες αὐτὸν εἰς τὸ ὄχημα, ἔπειθον παρακαθεζόμενοι καὶ λέγοντες, 'Τί γὰρ κακὸν ἐστὶν εἰπεῖν, Κύριε Καίσαρ, καὶ θῆσαι καὶ διασώζεσθαι;'. 'Ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα οὐκ ἀπεκρίνατο, ἐπιμενόντων δὲ αὐτῶν, ἔφη, 'Οὐ μέλλω πράττειν ὁ συμβουλευέτέ μοι.' Οἱ δὲ ἀποτυχόντες τοῦ πείσαι αὐτὸν, δεινὰ ῥήματα ἔλεγον, καὶ μετὰ σπουδῆς καθήρουν, ὥς κατιόντα ἀπὸ τοῦ ὀχήματος ἀποσῦραι τὸ ἀντικνημιον. Ἄλλα γὰρ μὴ
- 167 ἐπιστραφεῖς, οἷα μηδὲν πεπονθώς, πρόθυμος μετὰ σπουδῆς ἐπορεύετο, ἀγόμενος εἰς τὸ στάδιον. Θορύβου δὲ τηλικούτου ὄντος ἐν τῷ σταδίῳ, ὥς μηδὲ πολλοῖς ἀκουσθῆναι, τῷ Πολυκάρῳ εἰσιόντι εἰς τὸ στάδιον φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ γέγονεν, 'Ἰσχυε, Πολύκαρπε, καὶ ἀνδρίζου.' Καὶ τὸν μὲν εἰπόντα οὐδεὶς εἶδεν, τὴν δὲ φωνὴν τῶν ἡμετέρων πολλοὶ ἤκουσαν. Προσαχθέντος οὖν αὐτοῦ, θόρυβος ἦν μέγας, ἀκουσάντων ὅτι Πολύκαρπος συνείληπται. Λοιπὸν οὖν προσελθὼντα ἀνηρώτα ὁ ἀνθύπατος, εἰ αὐτὸς εἴη Πολύκαρπος. Καὶ ὁμολογήσαντος ἔπειθεν ἀρνέισθαι, λέγων, 'Αἰδέσθητί σου τὴν ἡλικίαν' καὶ ἕτερα τούτοις ἀκόλουθα, ἃ σύνθηες αὐτοῖς ἐστὶ λέγειν. 'Ὁμοσον τὴν Καίσαρος τύχην, μετανόησον, εἶπον, Αἶρε τοὺς ἀθέους.' Ὁ δὲ Πολύκαρπος ἐμβριθεὶ τῷ προσώπῳ εἰς πάντα τὸν ὄχλον τὸν ἐν τῷ σταδίῳ ἐμβλέψας, ἐπισείσας αὐτοῖς τὴν χεῖρα, στενάξας τε καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶπεν, 'Αἶρε τοὺς ἀθέους.' Ἐγκειμένου δὲ τοῦ ἡγουμένου, καὶ λέγοντος, 'Ὁμοσον, καὶ ἀπολύσω σε, λαιδόρησον τὸν Χριστὸν' ἔφη ὁ Πολύκαρπος, 'Ὁγδοήκοντα καὶ ἕξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ, καὶ οὐδὲν με ἠδίκησε· καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν Βασιλέα μου, τὸν σώσαντά με; Ἐπιμένοντος δὲ πάλιν αὐτοῦ καὶ λέγοντος, 'Ὁμοσον τὴν Καίσαρος τύχην,' ὁ Πολύκαρπος, 'Εἰ κενοδοξεῖς,' φησὶν, 'ἵνα ὁμώσω τὴν Καίσαρος τύχην, ὥς λέγεις προσποιούμενος ἄγνον· ὅς τις ἐμὶ, μετὰ παρρησίας ἄκουε' Χριστιανὸς εἰμι. Εἰ δὲ
- 168 θέλεις τὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ μαθεῖν λόγον, δὸς ἡμέραν καὶ ἄκουσον.' Ἐφη ὁ ἀνθύπατος, 'Πείσον τὸν δῆμον.' Πολύκαρπος ἔφη, 'Σὲ μὲν καὶ λόγον ἡξίωσα· δεδιδάμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσιαῖς ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν' ἐκείνους δὲ οὐκ ἀξίους ἡγοῦμαι τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς.' Ὁ δὲ ἀνθύπατος εἶπε, 'Θηρία ἔχω' τούτοις σε παραβαλὼ ἔαν μὴ μετανοήσης.' Ὁ δὲ εἶπεν, 'Κάλει, ἀμετάθετος γὰρ ἡμῖν ἡ ἀπὸ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ χεῖρω μετάνοια· καλὸν δὲ μετατίθεσθαι ἀπὸ τῶν χαλεπῶν ἐπὶ τὰ δίκαια.' Ὁ δὲ πάλιν πρὸς αὐτὸν, 'Πυρί σε ποιήσω δαμασθῆναι, ἔαν τῶν θηρίων καταφρονῇς, ἔαν μὴ μετανοήσης.' Πολύκαρπος εἶπε, 'Πῦρ ἀπειλεῖς πρὸς ὥραν καιόμενον, καὶ μετολίγον σβεννύμενον' ἀγνοεῖς γὰρ τὸ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ

αἰωνίου κολάσεως τοῖς ἀσεβεσί τηρούμενον πῦρ. Ἄλλὰ τί βραδύνεις; φέρε ὁ βούλει.' Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα πλείω λέγων θάρσους καὶ χαρὰς ἐνεπίμ-
 πλατο, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ χάριτος ἐπληροῦτο, ὥστε μὴ μόνον μὴ
 συμπεσεῖν ταραχθέντα ὑπὸ τῶν λεγομένων πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ τοῦναντίον
 τὸν ἀνθύπατον ἐκστῆναι, πέμψαι τε τὸν κήρυκα καὶ ἐν μέσῳ τῷ σταδίῳ
 κηρύξαι τρίς, 'Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν Χριστιανὸν εἶναι.' Τούτου
 λεχθέντος ὑπὸ τοῦ κήρυκος, πᾶν τὸ πλήθος ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων τῶν τὴν
 Σμύρναν κατοικούντων ἀκατασχέτῳ θυμῷ καὶ μεγάλῃ φωνῇ ἐβόα, 'Οὗτός
 ἐστὶν ὁ τῆς Ἀσίας διδάσκαλος, ὁ πατὴρ τῶν Χριστιανῶν, ὁ τῶν ἡμετέρων
 θεῶν καθαυρέτης, ὁ πολλοὺς διδάσκων μὴ θύειν μηδὲ προσκυνεῖν.' Ταῦτα
 λέγοντες ἐπεβόαν καὶ ἡρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ **189**
 Πολυκάρπῳ λέοντα. 'Ὁ δὲ ἔφη μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ
 κυνηγῆσια. Τότε ἔδοξεν αὐτοῖς ὁμοθυμαδὸν ἐπιβοῆσαι, ὥστε ζῶντα τὸν
 Πολύκαρπον κατακαῦσαι. Ἔδει γὰρ τὸ τῆς φανερωθείσης αὐτῷ ἐπὶ τοῦ
 προσκεφαλαίου ὀπτασίας πληρωθῆναι· ὅτε ἰδὼν αὐτὸ καίόμενον, προσευχο-
 μένος, εἶπεν ἐπιστραφεὶς τοῖς μετ' αὐτοῦ πιστοῖς προφητικῶς, 'Δεῖ με ζῶντα
 καῖναι.' Ταῦτα οὖν μετὰ τοσούτου τάχους ἐγένετο, θάττον ἢ ἐλέγετο,
 τῶν ὄχλων παραχρῆμα συναγόντων ἐκ τῶν ἐργαστηρίων καὶ ἐκ τῶν βαλα-
 νείων ξύλα καὶ φρύγανα· μάλιστα Ἰουδαίων προθύμως, ὡς ἔθος αὐτοῖς, εἰς
 ταῦτα ὑπουργούντων. Ἀλλὰ ὅτε ἡ πυρὰ ἡτοιμάσθη, ἀποθέμενος ἑαυτῷ
 πάντα τὰ ἱμάτια, καὶ λύσας τὴν ζώνην, ἐπειράτο καὶ ὑπολύειν ἑαυτὸν, μὴ
 πρότερον τοῦτο ποιεῖν, διὰ τὸ ἀεὶ ἕκαστον τῶν πιστῶν σπουδάζειν ὅστις
 τάχιον τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ ἐφάψηται· ἐν παντὶ γὰρ ἀγαθῆς ἔνεκεν πολιτείας
 καὶ πρὸ τῆς πολιᾶς ἐκεκόσμητο. Εὐθέως οὖν αὐτῷ περιετίθετο τὰ πρὸς
 τὴν πυρὰν ἡρμοσμένα ὄργανα. Μελλόντων δὲ αὐτῶν καὶ προσηλοῦν αὐτὸν,
 εἶπεν, "Ἀφετέ με οὕτως· ὁ γὰρ διδοὺς ὑπομένειν τὸ πῦρ δώσει καὶ χωρὶς
 τῆς ἡμετέρας ἐκ τῶν ἡλίων ἀσφαλείας ἀσκύλτως ἐπιμένειν τῇ πυρᾷ." Οἱ **Mart. P.**
 δὲ οὐ καθήλωσαν, προσέδωκαν δὲ αὐτόν. Ὁ δὲ ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας, **ἀσάλευτον.**
 καὶ προσδεθείς ὥσπερ κριὸς ἐπίσημος ἀναφερόμενος ἐκ μεγάλου ποιμνίου
 ὀλοκαύτωμα δεκτὸν Θεῷ παντοκράτορι, εἶπεν, 'Ὁ τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ εὐλο-
 γητοῦ Παιδὸς σου Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατὴρ, δι' οὗ τὴν περὶ σε ἐπίγνωσιν
 εἰληφάμην, ὁ Θεὸς ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως, παντός
 τε τοῦ γένους τῶν δαικίων, οὐ ζῶσιν ἐνώπιόν σου· εὐλογῶ σε ὅτι ἡξιώσας
 με τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας ταύτης, τοῦ λαβεῖν μέρος ἐν ἀριθμῷ τῶν μαρτύρων,
 ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου ψυχῆς τε καὶ σώ-
 ματος, ἐν ἀφθαρσίᾳ Πνεύματος Ἁγίου· ἐν οἷς προσδεχθείμην ἐνώπιόν σου
 σήμερον ἐν θυσίᾳ πίονι καὶ προσδεκτῇ, καθὼς προητοίμασας προφανερῶσας
 καὶ πληρώσας, ὁ ἀψευδὴς καὶ ἀληθινὸς Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων
 σέ αἰνῶ, σέ εὐλογῶ, σέ δοξάζω, διὰ τοῦ αἰωνίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ
 τοῦ ἀγαπητοῦ σου Παιδὸς, δι' οὗ σοι σὺν αὐτῷ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ δόξα,
 καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, ἀμήν.' Ἀναπέμψαντος δὲ αὐτοῦ
 τὸ ἀμήν, καὶ πληρώσαντος τὴν προσευχὴν, οἱ τοῦ πυρὸς ἄνθρωποι ἐξῆψαν **170**
 τὸ πῦρ· μεγάλῃ δὲ ἐκλαμψάσης φλογὸς, θαῦμα εἶδομεν οἷς ἰδεῖν ἐδόθη· οἱ
 καὶ ἐτηρήθησαν εἰς τὸ ἀναγγεῖλαι τοῖς λοιποῖς τὰ γενόμενα. Τὸ γὰρ πῦρ
 καμάρας εἶδος ποιήσαν, ὥσπερ ὀθόνης πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένης,

Mart. P. 16.
ἐξῆλθε
περιστερά
καὶ πλῆθος.

κύκλῳ περιετείχισε τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· καὶ ἦν εἰς μέσον οὐχ ὡς σὰρξ καιομένη, ἀλλ' ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος. Καὶ γὰρ εὐωδίας τοσαύτης ἀντελαβόμεθα, ὡς λιβανωτοῦ πνέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τιμίων ἀρωμάτων. Πέρας γοῦν ἰδόντες οἱ ἄνομοι μὴ δυνάμενον τὸ σῶμα ὑπὸ τοῦ πυρὸς δαπανηθῆναι, ἐκέλευσαν προσελθόντα αὐτῷ κομφέκτορα παραβῦσαι ξίφος. Καὶ τοῦτο ποιήσαντος, ἐξῆλθε πλῆθος αἵματος, ὥστε κατασβέσαι τὸ πῦρ, καὶ θαυμάσαι πάντα τὸν ὄχλον, εἰ τοσαύτη τις διαφορά μεταξὺ τῶν τε ἀπίστων καὶ τῶν ἐκλεκτῶν· ὧν εἷς καὶ οὗτος γέγονεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διδάσκαλος ἀποστολικὸς καὶ προφητικὸς, γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς ἐν Σμύρνῃ καθολικῆς ἐκκλησίας. Πᾶν γὰρ ῥῆμα ὃ ἀφῆκεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ ἐτελειώθη καὶ τελειωθήσεται. Ὁ δὲ ἀντίζηλος καὶ βάσκανος καὶ πονηρὸς, ὃ ἀντικείμενος τῷ γενεὶ τῶν δικαίων, ἰδὼν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῆς μαρτυρίας καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεπίληπτον πολιτείαν, ἐστεφανωμένον τε τὸν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον καὶ βραβεῖον ἀναντίρρητον ἀπεννεγμένον, ἐπετήδευσεν ὡς μηδὲ τὸ σωματίον αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν ληφθεῖν, καίπερ πολλῶν ἐπιθυμούντων τοῦτο ποιῆσαι, καὶ κοινωνῆσαι τῷ ἀγίῳ αὐτοῦ σαρκίῳ. Ὑπέβαλον γοῦν τινὲς Νικήτην τὸν τοῦ Ἡρώδου πατέρα, ἀδελφὸν δὲ Ἀλκῆς, ἐντυχεῖν τῷ ἡγεμόνι, ὥστε μὴ δοῦναι αὐτοῦ τὸ σῶμα, 'μή,' φησὶν, 'ἀφέντες τὸν ἐσταυρωμένον, τοῦτον ἄρξωνται σέβειν.' Καὶ ταῦτα εἰπόν, ὑποβαλόντων καὶ ἐνισχυσάντων Ἰουδαίων, οἱ καὶ ἐτήρησαν μελλόντων ἡμῶν ἐκ τοῦ πυρὸς αὐτὸν λαμβανεῖν, ἀγνοοῦντες ὅτε οὔτε τὸν Χριστὸν ποτε καταλιπεῖν δυνησόμεθα, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα, οὔτε ἕτερόν τινα σέβειν. Τοῦτον μὲν γὰρ, Ἰὺδιν ὄντα τοῦ Θεοῦ, προσκυνοῦμεν· τοὺς δὲ μάρτυρας, ὡς μαθητὰς καὶ μιμητὰς τοῦ Κυρίου, ἀγαπῶμεν ἀξίως, ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον Βασιλέα καὶ Διδάσκαλον· ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς συγκοινωνοὺς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι. Ἰδὼν οὖν ὁ ἐκατοντάρχης τὴν τῶν Ἰουδαίων γενομένην φιλονεικίαν, θεὸς αὐτὸν ἐν μέσῳ, ὡς ἔθος αὐτοῖς, ἔκασεν. Οὕτως τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὅσα αὐτοῦ, ἀπεθέμεθα ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν. Ἐνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλίασει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ Κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἰς τὴν τῶν προηθληκῶν μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἀσκήσιν τε καὶ ἐτοιμασίαν. Τοιαῦτα τὰ κατὰ τὸν μακάριον Πολύκαρπον, σὺν τοῖς ἀπὸ Φιλαδελφίας δωδέκατον ἐν Σμύρνῃ μαρτυρήσαντα· ὃς μόνος ὑπὸ πάντων μᾶλλον μνημονεύεται, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ἐν παντὶ τόπῳ λαλεῖσθαι.

172 Τὰ μὲν δὴ κατὰ τὸν θαυμασίον καὶ ἀποστολικὸν Πολύκαρ-
173 πον τοιοῦτου κατηξίωτο τέλους, τῶν κατὰ τὴν Σμυρναίων ἐκκλησίαν ἀδελφῶν τὴν ἱστορίαν ἐν ἣ δεδηλώκαμεν αὐτῶν ἐπιστολῇ κατατεθειμένων. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ περὶ αὐτοῦ γραφῇ καὶ ἄλλα μαρτύρια συνήπτο κατὰ τὴν αὐτὴν Σμύρναν πεπραγμένα ὑπὸ τὴν αὐτὴν περίοδον τοῦ χρόνου τῆς τοῦ Πολυκάρπου μαρ-

τυρίας· μεθ' ὧν καὶ Μητροδώρος, τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης πρεσβύτερος δὴ εἶναι δοκῶν, πυρὶ παραδοθεὶς ἀνήρηται. Τῶν γε μὴν τότε περιβόητος μάρτυς εἰς τις ἐγνωρίζετο Πιόνιος· οὗ τὰς κατὰ μέρος ὁμολογίας, τὴν τε τοῦ λόγου παρρησίαν, καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἐπὶ τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀρχόντων ἀπολογίας, διδασκαλικὰς τε δημηγορίας καὶ ἔτι τὰς πρὸς τοὺς ὑποπεπτωκότας τῷ κατὰ τὸν διωγμὸν πειρασμῷ δεξιώσεις, παραμυθίας τε ἅς ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς τοῖς παρ' αὐτὸν εἰσαφικνουμένοις ἀδελφοῖς παρετίθετο, ἅς τε ἐπὶ τούτοις ὑπέμεινε βασάνους τε καὶ τὰς ἐπὶ ταύταις ἀλγηδόνας, καθηλώσεις τε, καὶ τὴν ἐπὶ τῆς πυρᾶς καρτερίαν, τὴν τε ἐφ' ἅπασιν τοῖς παραδόξοις αὐτοῦ τελευτήν, πληρέστατα τῆς περὶ αὐτοῦ γραφῆς περιεχούσης, τοὺς οἷς φίλον, ἐπὶ ταύτην ἀναπέμψομεν, τοῖς τῶν ἀρχαίων συναχθείσιν ἡμῖν μαρτυρίοις ἐντεταγμένην. Ἐξῆς δὲ καὶ ἄλλων ἐν Περγάμῳ πόλει τῆς Ἀσίας ὑπομνήματα μεμαρτυρηκότων φέρεται, Κάρπου καὶ Παπύλου, καὶ γυναικὸς Ἀγαθονίκης, μετὰ πλείστας καὶ διαπρεπεῖς ὁμολογίας ἐπιδόξως τετελειωμένων.

CAP. XVI.

174

Ὅπως Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος τὸν Χριστοῦ λόγον ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως πρεσβεύων ἐμαρτύρησεν.

Κατὰ τούτους δὲ καὶ ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν δηλωθεὶς Ἰουστίνος, δεύτερον ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων βιβλίον ἀναδοὺς τοῖς δεδηλωμένοις ἄρχουσι, θείῳ κατακοσμεῖται μαρτυρίῳ, φιλοσόφου Κρίσκεντος (τὸν φερώνυμον δὲ οὗτος τῇ Κυνικῇ προσηγορία βίον τε καὶ τρόπον ἐξήλουν,) τὴν ἐπιβουλήν αὐτῷ καταρτίσαντος· ἐπεὶ περ πλεονάκεις ἐν διαλόγοις ἐπ' ἀκροατῶν εὐθύνας αὐτὸν, τὰ νικητήρια τελευτῶν ἧς ἐπρέσβευεν ἀληθείας διὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ κατ' αὐτὸν ἀνεδήσατο. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ταῖς ἀληθείαις φιλοσοφώτατος, ἐν τῇ δεδηλωμένῃ Ἀπολογία σαφῶς οὕτως, ὥσπερ οὖν καὶ ἔμελλεν ὅσον οὕπω περὶ αὐτὸν συμβῆσθαι, προλαβὼν ἀποσημαίνει τούτοις αὐτοῖς τοῖς ῥήμασι·

αὐτοῦ μαρτυρησάντων ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτοῦ μνημονεύει Ἀπολογία, χρησίμως τῇ ὑποθέσει καὶ ταῦτα ἱστορῶν. Γράφει δὲ ὧδε·

Γυνή τις συνεβίου ἀνδρὶ ἀκολασταίνοντι, ἀκολασταίνουσα καὶ αὐτὴ ^{Just. Apol. II. 2.} πρότερον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῦ Χριστοῦ διδάγματα ἔγνω, ἐσωφρονίσθη, καὶ τὸν ἄνδρα ὁμοίως σωφρονεῖν πείθειν ἐπειράτο, τὰ διδάγματα ἀναφέρουσα, ¹⁷⁷ τὴν τε μέλλουσαν τοῖς οὐ σωφρόνως καὶ μετὰ λόγου ὄρθου βιοῦσιν ἔσεσθαι ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κόλασιν ἀπαγγέλλουσα. Ὁ δὲ ταῖς αὐταῖς ἀσελγείαις ἐπιμένων, ἀλλοτριὰν διὰ τῶν πράξεων ἐποίειτο τὴν γαμετήν. Ἀσεβὲς γὰρ ἡγομένη τὸ λοιπὸν ἡ γυνὴ συγκατακλίνεσθαι ἀνδρὶ παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον, καὶ παρὰ τὸ δίκαιον πόρους ἡδονῆς ἐκπαντὸς πειρωμένῳ ποιεῖσθαι, τῆς συζυγίας χωρισθῆναι ἐβουλήθη. Καὶ ἐπειδὴ ἐξεδυσωπεῖτο ὑπὸ τῶν αὐτῆς, ἔτι προσμένειν συμβουλευόντων, ὥς εἰς ἐλπίδα μεταβολῆς ἤξοντός ποτε τοῦ ἀνδρὸς, βιαζομένη ἑαυτὴν ἐπέμενεν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ταύτης ἀνὴρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πορευθεὶς χαλεπώτερα πράττειν ἀπηγγέλθη, ὅπως μὴ κοινωνὸς τῶν ἀδικημάτων καὶ ἀσεβημάτων γένηται, μένουσα ἐν τῇ συζυγίᾳ, καὶ ὁμοδίαιτος καὶ ὁμόκοιτος γινομένη, τὸ λεγόμενον παρ' ὑμῖν ρεπούδιον δοῦσα, ἐχωρίσθη. Ὁ δὲ καλὸς κἀγαθὸς ταύτης ἀνὴρ, δέον αὐτὸν χαίρειν ὅτι ἂ πάλαι μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν μισθοφόρων εὐχερῶς ἔπραττε, μέθαις χαίρουσα καὶ κακία πάσῃ, τούτων μὲν τῶν πράξεων πέπαυτο, καὶ αὐτὸν τὰ αὐτὰ παύσασθαι πράττοντα ἐβούλετο· μὴ βουλομένου ἀπαλλαγείσης, κατηγορίαν πεποιήται, λέγων αὐτὴν Χριστιανὴν εἶναι. Καὶ ἡ μὲν βιβλιδιὸν σοι τῷ αυτοκράτορι ἀνέδωκε, πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξιούσα, ἔπειτα ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ κατηγορήματος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων αὐτῆς διοίκησιν. Καὶ συνεχώρησας τοῦτο. Ὁ δὲ ταύτης ποτὲ ἀνὴρ πρὸς ἐκείνην μὲν μὴ δυνάμενος τανῦν ἔτι λέγειν, πρὸς Πτολεμαῖον τινα, ὃν Οὐρβίκιος ἐκολάσατο, διδάσκαλον ἐκείνης τῶν Χριστιανῶν μαθημάτων γενόμενον, ἐτράπετο διὰ τοῦδε τοῦ τρόπου. Ἐκατόνταρχον εἰς δεσμὰ ἐμβαλόντα τὸν Πτολεμαῖον, φίλον αὐτῷ ὑπάρχοντα, ἔπεισε λαβέσθαι τοῦ Πτολεμαίου καὶ ἀνερωτῆσαι, εἰ αὐτὸ τοῦτο μόνον Χριστιανὸς ἐστι. Καὶ τὸν Πτολεμαῖον, φιλαλήθῃ ἀλλ' οὐκ ἀπατηλὸν οὐδὲ ψευδολόγον τὴν ¹⁷⁸ γνώμην ὄντα, ὁμολογήσαντα ἑαυτὸν εἶναι Χριστιανόν, ἐν δεσμοῖς γενέσθαι ὁ ἐκατόνταρχος πεποίηκε, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τῷ δεσμοῦ τῇ ἐκολάσατο. Τελευταῖον δὲ ὅτε ἐπὶ Οὐρβίκιον ἤχθη ὁ ἄνθρωπος, ὁμοίως αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐξητάσθη εἰ εἴη Χριστιανός. Καὶ πάλιν τὰ κατὰ ἑαυτῷ συνεπιστάμενος διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ διδασχὴν, τὸ διδασκαλεῖον τῆς θείας ἀρετῆς ὡμολόγησεν. Ὁ γὰρ ἀρνούμενος ὅτι οὐκ εἴη, ἡ κατεγνωκὼς τοῦ πράγματος ἕξαρνος γίνεται, ἡ ἑαυτὸν ἀνάξιον ἐπιστάμενος καὶ ἀλλότριον τοῦ πράγματος τὴν ὁμολογίαν φεύγει· ὧν οὐδὲν πρόσεστι τῷ ἀληθινῷ Χριστιανῷ. Καὶ τοῦ Οὐρβικίου κελεύσαντος αὐτὸν ἀπαχθῆναι, Λουκίος τις καὶ αὐτὸς ὢν Χριστιανός, ὁρῶν τὴν ἀλόγως οὕτω γενομένην κρίσιν, πρὸς τὸν Οὐρβίκιον ἔφη, Ἵς ἡ αἰτία τοῦ μήτε μοιχὸν, μήτε πορνὸν,

μήτε ἀνδροφόνον, μήτε λωποδύτην, μήτε ἄρπαγα, μήτε ἀπλῶς ἀδίκημά τι πράξαντα ἐλεγχόμενον, ὀνόματος δὲ Χριστιανοῦ προσωδυμίαν ὁμολογούντα, τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐκολάσω; Οὐδὲ πρέποντα Εὐσεβεῖ αὐτοκράτορι, οὐδὲ φιλοσόφῳ Καίσαρος παιδί, οὐδὲ ἱερᾷ συγκλήτῳ κρίνεις, ὦ Οὐρβίκιε.' Καὶ ὃς οὐδὲν ἄλλο ἀποκρινάμενος καὶ πρὸς τὸν Λούκιον ἔφη, 'Δοκεῖς μοι καὶ σὺ εἶναι τοιοῦτος.' Καὶ τοῦ Λουκίου φήσαντος, 'Μάλιστα,' πάλιν καὶ αὐτὸν ἀπαχθῆναι ἐκέλευσεν. Ὁ δὲ χάριν εἰδέναι ὠμολόγει, πονηρῶν γὰρ δεσποτῶν τῶν τοιούτων ἀπηλλάχθαι ἐπέειπε, καὶ παρὰ ἀγαθὸν Πατέρα καὶ Βασιλέα τὸν Θεὸν πορεύεσθαι. Καὶ ἄλλος δὲ τρίτος ἐπελθὼν, κολασθῆναι προσετιμήθη.

Τούτοις ὁ Ἰουστίνος εἰκότως καὶ ἀκολούθως ἅς προεμνημονεύσαμεν αὐτοῦ φωνὰς ἐπάγει, λέγων,

Καγὰ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος τῶν ὀνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι, καὶ τὰ λοιπά.

179

CAP. XVIII.

Τίνες εἰς ἡμᾶς ἦλθον τῶν Ἰουστίνου λόγων.

Πλείστα δὲ οὗτος καταλέλοιπεν ἡμῖν πεπαιδευμένης διανοίας καὶ περὶ τὰ θεῖα ἐσπουδακίας ὑπομνήματα, πάσης ὠφελείας ἔμπλεα· ἐφ' ἃ τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψομεν, τὰ εἰς ἡμετέραν γνῶσιν ἐλθόντα χρησίμως παρασημηνάμενοι. Ὁ μὲν τις ἐστὶν αὐτῷ λόγος πρὸς Ἀντωνῖνον τὸν Εὐσεβῆ προσαγορευθέντα καὶ τοὺς τούτου παῖδας, τὴν τε Ῥωμαίων σύγκλητον προσφωνητικὸς, ὑπὲρ τῶν καθ' ἡμᾶς δογμάτων· ὁ δὲ δευτέραν περιέχων ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀπολογίαν, ἣν πεποιήται πρὸς τὸν τοῦ δεδηλωμένου αὐτοκράτορος διάδοχόν τε καὶ ὁμώνυμον Ἀντωνῖνον Οὐῆρον, οὗ τὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐπὶ τοῦ παρόντος διέξιμεν. Καὶ ἄλλος ὁ 'πρὸς Ἑλληνας,' ἐν ᾧ μακρὸν περὶ πλείστων παρ' ἡμῖν τε καὶ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις ζητούμενων κατατείνας λόγον, περὶ τῆς τῶν δαιμόνων διαλαμβάνει φύσεως· ἃ οὐδὲν ἂν ἐπέλγοι τάνυν παρατίθεσθαι. Καὶ αὖθις ἕτερον πρὸς Ἑλληνας εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθεν αὐτοῦ σύγγραμμα, ὃ καὶ ἐπέγραψεν 'Ἐλεγχον.' Καὶ παρὰ τούτους ἄλλο 'Περὶ Θεοῦ Μοναρχίας,' ἣν οὐ μόνον ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν συνίστησι βιβλίον. Ἐπὶ τούτοις ἐπιγεγραμμένον 'Ψάλτης,' καὶ ἄλλο σχολικὸν 'περὶ Ψυχῆς.' Ἐν ᾧ διαφόρους πεύσεις προτείνας περὶ τοῦ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν

προβλήματος, τῶν παρ' Ἑλλησι φιλοσόφων παρατίθεται τὰς δόξας, αἷς καὶ ἀντιλέξειν ὑπὸ σκηνῇ, τὴν τε αὐτὸς αὐτοῦ δόξαν ἐν ἐτέρῳ παραθήσεται συγγράμματι. Καὶ Διάλογον δὲ πρὸς Ἰουδαίους συντάξεν, ὃν ἐπὶ τῆς Ἑφεσίων πόλεως πρὸς Τρύφωνα τῶν τότε Ἑβραίων ἐπισημότατον πεποιήται· ἐν ᾧ τίνα 180 τρόπον ἢ θεία χάρις αὐτὸν ἐπὶ τὸν τῆς πίστεως παρώρμησε λόγον, δηλοῖ, ὅποιαν τε πρότερον περὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα σπουδὴν εἰσενήνεκται, καὶ ὅσην ἐποιήσατο τῆς ἀληθείας ἐκθυμοτάτην ζήτησιν. Ἰστορεῖ δ' ἐν ταύτῳ περὶ Ἰουδαίων, ὡς κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιβουλὴν συσκευασαμένων, αὐτὰ ταῦτα πρὸς τὸν Τρύφωνα ἀποτεινόμενος·

Οὐ μόνον δὲ μετενοήσατε ἐφ' οἷς ἐπράξατε κακῶς, ἀλλὰ ἄνδρας ἐκλεκ- Just. Dial. 17.
τοὺς ἐκλεξάμενοι τότε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐξεπέμψατε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, λέγοντες, αἵρεσιν ἄθεον Χριστιανῶν πεφάνθαι, καταλέγοντές τε ταῦτα, ἅπερ καθ' ἡμῶν οἱ ἀγνοοῦντες ἡμᾶς ἅπαντες λέγουσιν· ὥστε οὐ μόνον ἑαυτοῖς ἀδικίας αἴτιοι ὑπάρχετε, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀπλῶς ἀνθρώποις.

Γράφει δὲ καὶ ὡς ὅτι μέχρι καὶ αὐτοῦ χαρίσματα προφητικὰ 1b. 82.
διέλαμπεν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας. Μέννηται δὲ καὶ τῆς Ἰωάννου 1b. 81.
Ἀποκαλύψεως, σαφῶς τοῦ ἀποστόλου αὐτὴν εἶναι λέγων. Καὶ ῥήτων δέ τινων προφητικῶν μνημονεύει, διελέγχων τὸν Τρύ- 1b. 71.
φωνα, ὡς ἂν περικονφάντων αὐτὰ Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς γραφῆς. Πλείστα δὲ καὶ ἕτερα παρὰ πολλοῖς φέρεται ἀδελφοῖς τῶν αὐτοῦ πόνων. Οὕτως δὲ σπουδῆς εἶναι ἄξιοι καὶ τοῖς παλαιοῖς ἐδόκουν οἱ τάνδρὸς λόγοι, ὡς τὸν Εἰρηναῖον ἀπομνημονεύειν αὐτοῦ φωνᾶς, τοῦτο μὲν ἐν τῷ τετάρτῳ 'πρὸς τὰς Αἱρέσεις' αὐτὰ δὴ ταῦτα ἐπιλέγοντα·

Καὶ καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἐν τῷ πρὸς Μαρκίωνα συντάγματί φησιν, ὅτι Iren. iv. 6. 2.
αὐτῷ τῷ Κυρίῳ οὐκ ἂν ἐπείσθην, ἄλλον θεὸν καταγγέλλοντι παρὰ τὸν δημιουργόν·

τοῦτο δὲ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διὰ τούτων·

Καὶ καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἔφη, ὅτι πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας 1b. v. 26. 2.
οὐδέ ποτε ἐτόλμησεν ὁ Σατανᾶς βλασφημῆσαι τὸν Θεόν, ἅτε μηδέπω εἰδὼς αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν.

Καὶ ταῦτα δὲ ἀναγκαίως εἰρήσθω, εἰς προτροπὴν τοῦ μετὰ σπουδῆς τοὺς φιλομαθεῖς καὶ τοὺς τούτου περιέπειν λόγους. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τόνδε τοιαῦτα ἦν.

CAP. XIX.

Τίνες ἐπὶ τῆς Οὐήρου βασιλείας, τῆς Ῥωμαίων καὶ Ἀλεξανδρέων
ἐκκλησίας προέστησαν.

Ἦδη δὲ εἰς ὄγδοον ἐλαυνούσης ἔτος τῆς δηλουμένης ἡγεμονίας, τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν Ἀνίκητον ἔνδεκα τοῖς πᾶσιν ἔτεσι διελθόντα Σωτὴρ διαδέχεται. Ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀλεξανδρέων παροικίας Κελαδίωνος τέτταρσιν ἐπὶ δέκα ἔτεσι προστάντος, τὴν διαδοχὴν Ἀγριππίνος διαλαμβάνει.

CAP. XX.

Τίνες τῆς Ἀντιοχείων.

Καὶ ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείων ἐκκλησίας Θεόφιλος ἔκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐγνωρίζετο, τετάρτου μὲν τῶν ἐκείσε μετὰ Ἡρώνα καταστάντος Κορνηλίου, μετὰ δὲ αὐτὸν, πέμπτῳ βαθμῷ, τὴν ἐπισκοπὴν Ἐρωτος διαδεξαμένου.

CAP. XXI.

Περὶ τῶν κατὰ τούτους διαλαμπάντων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Ἦκμαζον δὲ ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας Ἠγήσιππος τε ὃν ἴσμεν ἐκ τῶν προτέρων, καὶ Διονύσιος Κορινθίων ἐπίσκοπος, Πινυτός τε ἄλλος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐπίσκοπος, Φίλιππος τε ἐπὶ τούτοις, καὶ Ἀπολινάριος, καὶ Μελίτων, Μουσανός τε καὶ Μόδεστος, καὶ ἐπὶ πᾶσιν Εἰρηναῖος ὢν καὶ εἰς ἡμᾶς τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως ἢ τῆς ὑγιοῦς πίστεως ἔγγραφος κατήλθεν ὀρθοδοξία.

CAP. XXII.

Περὶ Ἠγησίππου καὶ ὃν οὗτος μνημονεύει.

Ὁ μὲν οὖν Ἠγήσιππος ἐν πέντε τοῖς εἰς ἡμᾶς ἔλθοῦσιν ὑπομνήμασι τῆς ἰδίας γνώμης πληρεστάτην μνήμην καταλείπειν, ἐν οἷς δηλοῖ, ὡς πλείστοις ἐπισκόποις συμμίσξειεν, ἀποδημίαν στειλάμενος μέχρι Ῥώμης, καὶ ὡς ὅτι τὴν αὐτὴν παρὰ πάντων παρέλιπε διδασκαλίαν. Ἀκοῦσαι γέ τοι πάρεστι μετά

τινα περὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς αὐτῷ εἰρη- 182
μένα, ἐπιλέγοντος ταῦτα·

Καὶ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία ἡ Κορινθίων ἐν τῷ ὀρθῷ λόγῳ, μέχρι Πρίμου Cf. Routh, Rell. i. 217.
ἐπισκοπεύοντος ἐν Κορίνθῳ· οἷς συνέμιξα πλέων εἰς Ῥώμην, καὶ συνδιέ-
τριψα τοῖς Κορινθίοις ἡμέρας ἱκανὰς, ἐν αἷς συνανεπήμην τῷ ὀρθῷ λόγῳ.
Γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ, διαδοχὴν ἐποίησάμην μέχρις Ἀνικητῶν, οὗ διά-
κονος ἦν Ἐλεύθερος. Καὶ παρὰ Ἀνικητῶν διαδέχεται Σωτῆρ, μεθ' ὃν
Ἐλεύθερος. Ἐν ἐκάστῃ δὲ διαδοχῇ καὶ ἐν ἐκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει, ὥς
ὁ νόμος κηρύσσει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ Κύριος.

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ τῶν κατ' αὐτὸν αἱρέσεων τὰς ἀρχὰς ὑποτί-
θεται διὰ τούτων·

Καὶ μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ὥς καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ Ib. 215.
αὐτῷ λόγῳ, πάλιν ὁ ἐκ θείου αὐτοῦ Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ καθίσταται Supr. iii. 32.
ἐπίσκοπος· ὃν προέθεντο πάντες, ὄντα ἀνεψίον τοῦ Κυρίου, δεύτερον.
Διὰ τοῦτο ἐκάλουν τὴν ἐκκλησίαν παρθένον· οὕτω γὰρ ἔφθαρτο ἀκοαῖς
ματαίαις. Ἀρχεται δ' ὁ Θέβουθις, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον,
ὑποφθείρειν. Ἀπὸ τῶν ἐπτὰ αἱρέσεων, (ὧν καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ ἀφ' 183
ὧν Σίμων, ὅθεν οἱ Σιμωνιανοὶ, καὶ Κλεόβιος, ὅθεν Κλεοβιηνοὶ, καὶ Δοσί-
θεος, ὅθεν Δοσιθεανοὶ, καὶ Γορθαῖος, ὅθεν Γοραθηνοὶ, καὶ Μασβώθεος,
ὅθεν Μασβωθαῖοι, ἀπὸ τούτων Μενανδριανισταί, καὶ Μαρκιωνισταί, καὶ
Καρποκρατιανοὶ, καὶ Οὐαλεντινιανοὶ, καὶ Βασιλειδιανοὶ, καὶ Σατοριλιανοὶ,) Heinich.
ἐκαστος ἰδίως καὶ ἐτέρως ἰδίαν δόξαν παρεισηγάσαν. Ἀπὸ τούτων αἱρέσεων ὧν
ψευδόχριστοι, ψευδοπροφῆται, ψευδαπόστολοι, οἵτινες ἐμέρισαν τὴν (καὶ αὐτὸς
ἦν ἐν τῷ
λαῷ) ἀφ' ...
ἐνώσιν τῆς ἐκκλησίας φθορμαίοις λόγοις κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ τοῦ
Χριστοῦ αὐτοῦ. Vales. conj.
207.
καὶ αὐτὸς τῶν
ἐν ...

Ἔτι δὲ ὁ αὐτὸς καὶ τὰς πάλαι γεγενημένας παρὰ Ἰουδαίοις
αἱρέσεις ἱστορεῖ, λέγων,

Ἦσαν δὲ γινώμαι διάφοροι ἐν τῇ περιτομῇ ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ τῶν κατὰ τῆς Routh, i.
φυλῆς Ἰουδα καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐταί· Ἑσσαῖοι, Γαλιλαῖοι, Ἡμεροβαπτι- 184
σταί, Μασβώθεοι, Σαμαρεῖται, Φαρισαῖοι.

Καὶ ἕτερα δὲ πλείστα γράφει, ὧν ἐκ μέρους ἤδη πρότερον Supr. ii. 23 ;
iii. 20.
ἐμνημονεύσαμεν, οἰκέως τοῖς καιροῖς τὰς ἱστορίας παραθέμενοι.
Ἐκ τε τοῦ καθ' Ἑβραίου Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Συριακοῦ, καὶ
ἰδίως ἐκ τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου τινὰ τίθησιν, ἐμφαίνων ἐξ
Ἑβραίων ἐαυτὸν πεπιστευκέναι· καὶ ἄλλα δὲ ὥς ἂν ἐξ Ἰουδαϊ-
κῆς ἀγράφου παραδόσεως μνημονεύει· οὐ μόνος δὲ οὗτος, ἀλλὰ
καὶ Εἰρηναῖος καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορὸς, Πανάρετον
Σοφίαν· τὰς Σολομῶνος Παροιμίας ἐκάλουν. Καὶ περὶ τῶν
λεγομένων δὲ Ἀποκρύφων διαλαμβάνων, ἐπὶ τῶν αὐτοῦ χρόνων

πρός τινων αἵρετικῶν ἀναπεπλάσθαι τινὰ τούτων ἱστορεῖ.
Ἄλλα γὰρ ἐφ' ἕτερον ἤδη μεταβατέον.

CAP. XXIII.

Περὶ Διονυσίου Κορινθίων ἐπισκόπου καὶ ὃν ἔγραψεν ἐπιστολῶν.

Καὶ πρῶτόν γε περὶ Διονυσίου φατέον, ὅτι τε τῆς ἐν Κο-
ρίνθῳ παροικίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκεχέριστο θρόνον, καὶ ὡς
τῆς ἐνθέου φιλοπονίας οὐ μόνοις τοῖς ὑπ' αὐτὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ
185 τοῖς ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀφθόνως ἐκοινῶνει, χρησιμώτατον ἀπα-
σιν ἑαυτὸν καθιστὰς, ἐν αἷς ὑπετυπούτο καθολικαῖς πρὸς τὰς
ἐκκλησίας ἐπιστολαῖς. Ὡν ἐστὶν ἡ μὲν 'πρὸς Λακεδαιμονίους,'
ὀρθοδοξίας κατηχητικῇ, εἰρήνης τε καὶ ἐνώσεως ὑποθετικῇ· ἡ δὲ
'πρὸς Ἀθηναίους,' διεγερτικῇ πίστεως καὶ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέ-
λιον πολιτείας· ἥς ὀλιγωρήσαντας ἐλέγχει, ὡς ἂν μικροῦ δεῖν
ἀποστάντας τοῦ λόγου, ἐξ οὐπὲρ τὸν προεστῶτα αὐτῶν Πού-
πλιον μαρτυρῆσαι κατὰ τοὺς τότε συνέβη διωγμούς. Κοδράτου
δὲ μετὰ τὸν μαρτυρήσαντα Πούπλιον καταστάντος αὐτῶν ἐπι-
σκόπου μέμνηται, ἐπιμαρτυρῶν, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ σπουδῆς
ἐπισυναχθέντων καὶ τῆς πίστεως ἀναζωπύρῃσιν εἰληχότων.
Δηλοῖ δ' ἐπὶ τούτοις, ὡς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ὑπὸ τοῦ
Acts xvii. 34. ἀποστόλου Παύλου προτραπείς ἐπὶ τὴν πίστιν κατὰ τὰ ἐν ταῖς
Πράξεσι δεδηλωμένα, πρῶτος τῆς ἐν Ἀθήναις παροικίας τὴν
ἐπισκοπὴν ἐγκεχέριστο. Ἄλλη δ' ἐπιστολὴ τις αὐτοῦ 'πρὸς
Νικομηδεάς' φέρεται· ἐν ἣ τὴν Μαρκίανος αἵρεσιν πολεμῶν,
τῷ τῆς ἀληθείας παράσταται κανόνι. Καὶ 'τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ
παροικούσῃ Γόρτυναν ἅμα ταῖς λοιπαῖς κατὰ Κρήτην παροικίαις'
ἐπιστεῖλας, Φίλιππον ἐπίσκοπον αὐτῶν ἀποδέχεται, ἅτε δὴ ἐπὶ
πλείσταῖς μαρτυρουμένης ἀνδραγαθίαις τῆς ὑπ' αὐτὸν ἐκκλη-
186 σίας, τὴν τε τῶν αἵρετικῶν διαστροφὴν ὑπομνησκει φυλάττε-
σθαι. Καὶ 'τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ παροικούσῃ Ἀμαστριν ἅμα ταῖς
κατὰ Πόντον' ἐπιστεῖλας, Βακχυλίδου μὲν καὶ Ἑλπίστου, ὡς
ἂν αὐτὸν ἐπὶ τὸ γράφαι προτρεψάντων αὐτῶν, μέμνηται, γρα-
φῶν τε θεῖων ἐξηγήσεις παρατίθεται, ἐπίσκοπον αὐτῶν ὀνόματι
Πάλμαν ὑποσημαίνων· πολλὰ δὲ περὶ γάμου καὶ ἀγνείας τοῖς

αὐτοῖς παραινέι. Καὶ τοὺς ἐξ οἷας δ' οὖν ἀποπτώσεως, εἴτε Cf. vi. 42.
 πλημμελείας, εἴτε μὴν αἰρετικῆς πλάνης ἐπιστρέφοντας, δεξιού-
 σθαι προστάττει. Ταύταις ἄλλη ἐγκατείλεται 'πρὸς Κνωσ-
 σίους' ἐπιστολῇ, ἐν ᾗ Πινυτὸν τῆς παροικίας ἐπίσκοπον
 παρακαλεῖ, μὴ βαρὺ φορτίον ἐπάναγκες τὸ περὶ ἀγνείας τοῖς Cf. Acts xv.
 ἀδελφοῖς ἐπιτιθέναι, τῆς δὲ τῶν πολλῶν καταστοχάζεσθαι 28.
 ἀσθενείας. Πρὸς ἣν ὁ Πινυτὸς ἀντιγράφων, θαυμάζει μὲν καὶ
 ἀποδέχεται τὸν Διονύσιον, ἀντιπαρακαλεῖ δὲ στερροτέρως ἥδη Cf. Heb. v.
 ποτὲ μεταδιδόναι τροφῆς, τελειότεροις γράμμασιν εἰσαυθὺς τὸν 14, 13.
 παρ' αὐτῷ λαὸν ὑποθρέψαντα, ὥς μὴ διατέλους τοῖς γαλακτώ-
 δεσιν ἐνδιατρίβοντες λόγοις τῇ νηπιῳδαί ἀγωγῇ λάθοιεν κατα-
 γηράσαντες. Δι' ἧς ἐπιστολῆς καὶ ἡ τοῦ Πινυτοῦ περὶ τὴν
 πίστιν ὀρθοδοξία τε καὶ φροντίς τῆς τῶν ὑπηκόων ὠφελείας, τό-
 τε λόγιον καὶ ἡ περὶ τὰ θεῖα σύνεσις, ὥς δι' ἀκριβεστάτης ἀνα-
 δείκνυται εἰκόνας. Ἔτι τοῦ Διονυσίου καὶ 'πρὸς Ῥωμαίους'
 ἐπιστολῇ φέρεται, ἐπισκόπῳ τῷ τότε Σωτῆρι προσφωνοῦσα.
 Ἐξ ἧς οὐδὲν οἶον τὸ καὶ παραθέσθαι λέξεις, δι' ὧν τὸ μέχρι
 τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ φυλαχθὲν Ῥωμαίων ἔθος ἀποδεχόμενος,
 ταῦτα γράφει·

Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν ἔθος ἐστὶ τοῦτο, πάντας μὲν ἀδελφούς ποικίλως Cf. Routh,
 εὐεργετεῖν, ἐκκλησίαις τε πολλαῖς ταῖς κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐφόδια πέμπειν, Rell. i. 179.
 ὧδε μὲν τὴν τῶν δεομένων πενίαν ἀναψύχοντας, ἐν μετάλλοις δὲ ἀδελφοῖς
 ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας· δι' ὧν πέμπετε ἀρχῆθεν ἐφοδίων, πατροπαρά- Cf. vii. 5.
 δοτον ἔθος Ῥωμαίων Ῥωμαῖοι διαφυλάττοντες, ὃ οὐ μόνον διατετήρηκεν
 ὁ μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος Σωτῆρ, ἀλλὰ καὶ ἐπηύξηκεν, ἐπιχορηγῶν μὲν
 τὴν διαπεμπομένην δαψίλειαν τὴν εἰς τοὺς ἀγίους, λόγοις δὲ μακαρίους 187
 τοὺς ἀνιόντας ἀδελφούς, ὥς τέκνα πατὴρ φιλόστοργος, παρακαλῶν.

Ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ καὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους μέμ-
 νηται ἐπιστολῆς, δηλῶν ἀνέκαθεν ἐξ ἀρχαίου ἔθους ἐπὶ τῆς Cf. iii. 16.
 ἐκκλησίας τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. Λέγει γοῦν·

Τὴν σήμερον οὖν Κυριακὴν ἀγίαν ἡμέραν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνέγνωμεν Routh, Rell.
 ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν· ἣν ἔξομεν αἰεὶ ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι, ὥς i. 180.
 καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν.

Ἔτι δὲ ὁ αὐτὸς καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἐπιστολῶν ὥς ραδιουργη-
 θεισῶν, ταῦτα φησίν·

Ἐπιστολὰς γὰρ ἀδελφῶν ἀξιώσαντων με γράφαι, ἔγραψα. Καὶ ταύτας Ib. 181.
 οἱ τοῦ διαβόλου ἀπόστολοι ζιζανίων γεγέμικαν, ἃ μὲν ἐξαιροῦντες, ἃ δὲ

Cf. Rev. xxii. 18, 19. προστιθέντες. Οἷς τὸ οὐαὶ κείται. Οὐ θαυμαστὸν ἄρα εἶ καὶ τῶν Κυριακῶν ραδιουργησαί τινες ἐπιβέβληνται γραφῶν, ὅποτε καὶ ταῖς οὐ τοιαύταις ἐπιβεβουλευκάσι.

Καὶ ἄλλη δέ τις παρὰ ταύτας ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου φέρεται, Χρυσοφόρα πιστοτάτῃ ἀδελφῇ ἐπιστείλαντος, ἥ τὰ κατὰλληλα γράφων, τῆς προσηκούσης καὶ αὐτῇ μετεδίδου λογικῆς τροφῆς. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Διονυσίου τοσαῦτα.

CAP. XXIV.

Περὶ Θεοφίλου τῶν Ἀντιοχέων ἐπισκόπου.

Τοῦ δὲ Θεοφίλου, ὃν τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας ἐπίσκοπον δεδηλώκαμεν, τρία τὰ ἑκ τῶν Ἀντιοχέων στοιχειώδη φέρεται συγγράμματα. Καὶ ἄλλο ἑκ τῶν Ἀντιοχέων ἑρμηνεύον τὴν ἐπιγραφὴν ἔχον, ἐν ᾗ ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου κέχρηται μαρτυρίαις· καὶ ἕτερα δέ τινα κατηχητικὰ αὐτοῦ βιβλία. Τῶν γε μὴν αἰρετικῶν οὐδὲν χεῖρον καὶ τότε, ζιζανίων δίκην, λυμαινομένων τὸν εἰλικρινῆ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας σπόρον, οἱ πανταχόσε τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένες, ὥσπερ τινὰς θήρας ἀγρίους τῶν Χριστοῦ προβάτων ἀποσοβοῦντες αὐτοὺς ἀνεῖργον, τοτὲ μὲν ταῖς πρὸς τοὺς ἀδελφούς νουθεσίαις καὶ παραινέσεσι, τοτὲ δὲ πρὸς αὐτοὺς γυμνότερον ἀποδυνάμενοι, ἀγράφοις τε εἰς πρόσ-
 188 ωπον ζητήσεσι καὶ ἀνατροπαῖς, ἥδη δὲ καὶ δι' ἐγγράφων ὑπομνημάτων τὰς δόξας αὐτῶν ἀκριβεστάτοις ἐλέγχοις διευνόουντες. Ὁ γέ τοι Θεοφίλος σὺν τοῖς ἄλλοις κατὰ τούτων στρατευσάμενος δῆλός ἐστιν, ἀπὸ τινος οὐκ ἀγεννῶς αὐτῷ κατὰ Μαρκίονος πεπονημένου λόγον· ὃς καὶ αὐτὸς, μεθ' ὧν ἄλλων
 188 εἰρήκαμεν, εἰσέτι νῦν διασέσωσται. Τοῦτον μὲν οὖν ἔβδωμος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας διαδέχεται Μαξιμῖνος.

CAP. XXV.

Περὶ Φιλίππου καὶ Μοδέστου.

Φίλιππος γε μὴν, ὃν ἐκ τῶν Διονυσίου φωνῶν τῆς ἐν Γορτύνῃ παροικίας ἐπίσκοπον ἔγνωμεν, πάνν γε σπουδαιότατον πεποιῆται καὶ αὐτὸς κατὰ Μαρκίονος λόγον. Εἰρηναῖός τε

ὥσαύτως καὶ Μόδεστος, ὃς καὶ διαφερόντως παρὰ τοὺς ἄλλους τὴν τοῦ ἀνδρὸς εἰς ἔκδηλον τοῖς πᾶσι κατεφώρασε πλάνην· καὶ ἄλλοι δὲ πλείους, ὧν παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν εἰσέτι νῦν οἱ πόνοι διαφυλάττονται.

CAP. XXVI.

Περὶ Μελίτωνος καὶ ὧν αὐτὸς ἐμνημόνευσεν.

Ἐπὶ τῶνδε καὶ Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσι παρουκίας ἐπίσκοπος, Ἀπολινάριός τε τῆς ἐν Ἱεραπόλει, διαπρεπῶς ἤκμαζον· οἱ καὶ τῷ δηλωθέντι κατὰ τοὺς χρόνους Ῥωμαίων βασιλεῖ λόγους ὑπὲρ τῆς πίστεως ἰδίως ἐκάτερος Ἀπολογίας προσεφώνησαν. Τούτων εἰς ἡμετέραν γνῶσιν ἀφίκται τὰ ὑποτεταγμένα· Μελίτωνος, τὰ ‘περὶ τοῦ Πάσχα’ δύο, καὶ τὰ ‘περὶ Πολιτείας καὶ Προφητῶν,’ καὶ ὁ ‘περὶ Ἐκκλησίας,’ καὶ ὁ ‘περὶ Κυριακῆς’ λόγος. Ἔτι δὲ ὁ ‘περὶ φύσεως Ἀνθρώπου,’ καὶ ὁ ‘περὶ Πλάσεως,’ καὶ ὁ ‘περὶ Ὑπακοῆς Πίστεως,’ καὶ ὁ ‘περὶ Αἰσθητηρίων,’ καὶ πρὸς τούτοις ὁ ‘περὶ Ψυχῆς καὶ Σώματος ἢ νοῦς,’ καὶ ὁ ‘περὶ Λουτροῦ,’ καὶ ὁ ‘περὶ Ἀληθείας,’ καὶ ‘περὶ κτίσεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ.’ Καὶ λόγος αὐτοῦ ‘περὶ Προφητείας,’ καὶ 180 ὁ ‘περὶ Φιλοξενίας,’ καὶ ‘ἡ Κλείς.’ Καὶ τὰ ‘περὶ τοῦ Διαβόλου,’ καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου,’ καὶ ὁ ‘περὶ ἐνσωμάτου Cf. v. 28. Θεοῦ,’ ἐπὶ πᾶσι καὶ τὸ ‘πρὸς Ἀντωνίνον’ βιβλίδιον. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ‘περὶ τοῦ Πάσχα,’ τὸν χρόνον καθ’ ὃν συνέταπτεν, ἀρχόμενος σημαίνει ἐν τούτοις·

Ἐπὶ Σερουιλλίου Παύλου ἀνθυπάτου τῆς Ἀσίας, ᾧ Σάγαρις καιρῷ Cf. Routh, ἐμαρτύρησεν, ἐγένετο ζήτησις πολλή ἐν Λαοδικείᾳ περὶ τοῦ Πάσχα, ἐμπε- Rell. i. 115. σόντος κατὰ καιρὸν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. Καὶ ἐγράφη ταῦτα.

Τούτου δὲ τοῦ λόγου μέμνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἰδίῳ περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ, ὃν ὡς ἐξ αἰτίας τῆς τοῦ Μελίτωνος γραφῆς φησὶν ἑαυτὸν συντάξαι. Ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα βιβλίῳ, τοιαῦτά τινα καθ’ ἡμῶν ἐπ’ αὐτοῦ γεγενῆναι ἱστορεῖ·

Τὸ γὰρ οὐδὲ πώποτε γερόμενον, νῦν διώκεται τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος, καινοῖς ἐλαυνόμενον δόγμασι κατὰ τὴν Ἀσίαν. Οἱ γὰρ ἀναιδεῖς συγκοφάνται καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐρασταί, τὴν ἐκ τῶν διαταγμάτων ἔχοντες

Cp. v. 1;
vi. 41.

ἀφορμὴν, φανερώς ληστεύουσι, νύκτωρ καὶ μεθήμεραν διαρπάζοντες τοὺς μηδὲν ἀδικούντας.

Καὶ μεθ' ἑτέρα φησι·

Cf. Routh,
Rel. i. 116.

Καὶ εἰ μὲν σοῦ κελεύσαντος ταῦτα πράττεται, ἔστω καλῶς γινόμενον. Δίκαιος γὰρ βασιλεὺς οὐκ ἂν ἀδίκως βουλευσάιτο πώποτε. Καὶ ἡμεῖς ἡδέως φέρομεν τοῦ τοιούτου θανάτου τὸ γέρας. Ταύτην δέ σοι μόνην προσφέρομεν δέησιν, ἵνα αὐτὸς πρότερον ἐπιγνούς τοὺς τῆς τοιαύτης φιλονεικίας ἐργάτας δικαίως κρίνειας, εἰ ἄξιοι θανάτου καὶ τιμωρίας ἢ σωτηρίας καὶ ἡσυχίας εἰσὶν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ σοῦ μὴ εἷη ἡ βουλὴ αὕτη καὶ τὸ καινὸν τοῦτο διάταγμα, ὃ μηδὲ κατὰ βαρβάρων πρέπει πολεμίων, πολὺ μᾶλλον δεόμεθά σου, μὴ περιδεῖν ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ δημῳδεῖ λεηλασίᾳ.

Τούτοις αὖθις ἐπιφέρει λέγων·

Ἡ γὰρ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία πρότερον μὲν ἐν βαρβάροις ἤκμασεν, 190 ἐπανθήσασα δὲ τοῖς σοῖς ἔθνεσι κατὰ τὴν Αὐγούστου τοῦ σοῦ προγόνου μεγάλην ἀρχήν, ἐγενήθη μάλιστα τῇ σῇ βασιλείᾳ αἷσιον ἀγαθόν. Ἐκτοτε γὰρ εἰς μέγα καὶ λαμπρὸν τὸ Ῥωμαίων ηὔξηθη κράτος· οὐ σὺ διάδοχος εὐκταῖος γέγονάς τε καὶ ἔσῃ μετὰ τοῦ παιδὸς, φυλάσσων τῆς βασιλείας τὴν σύντροφον καὶ συναρξαμένην Αὐγούστῳ φιλοσοφίαν· ἦν καὶ οἱ πρόγονοί σου πρὸς ταῖς ἄλλαις θρησκείαις ἐτίμησαν. Καὶ τοῦτο μέγιστον τεκμήριον τοῦ πρὸς ἀγαθοῦ τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον συνακμάσαι τῇ καλῶς ἀρξαμένῃ βασιλείᾳ, ἐκ τοῦ μηδὲν φαῦλον ἀπὸ τῆς Αὐγούστου ἀρχῆς ἀπαντῆσαι, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαντα λαμπρὰ καὶ ἔνδοξα κατὰ τὰς πάντων εὐχάς. Μόνοι πάντων ἀναπαισθέντες ὑπὸ τινων βασκάνων ἀνθρώπων, τὸν καθ' ἡμᾶς ἐν διαβολῇ καταστήσαι λόγον ἠθέλησαν Νέρων καὶ Δομετιανός· ἀφ' ὧν καὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ἀλόγῳ συνηθείᾳ περὶ τοὺς τοιούτους ῥύηται συμβέβηκε ψεῦδος. Ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἄγνοιαν οἱ σοὶ εὐσεβεῖς πατέρες ἐπανωρθώσαντο, πολλάκις πολλοῖς ἐπιπλήξαντες ἐγγράφως, ὅσοι περὶ τούτων νεωτερίσαι ἐτόλμησαν. Ἐν οἷς ὁ μὲν πάππος σου Ἀδριανὸς, πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, καὶ Φουνδάνῳ δὲ τῷ ἀνθυπάτῳ, ἡγουμένῳ δὲ τῆς Ἀσίας, γράφων φαίνεται· ὃ δὲ πατήρ σου, καὶ σοῦ τὰ σύμπαντα διοικούντος αὐτῷ, ταῖς πόλεσι περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν περὶ ἡμῶν ἔγραψεν· ἐν οἷς καὶ πρὸς Λαρισσαίους, καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ Ἀθηναίους, καὶ πρὸς πάντας Ἑλλήνας. Σὲ δὲ καὶ μᾶλλον περὶ τούτων τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἔχοντα γνώμην, καὶ πολὺ γε φιланθρωποτέραν καὶ φιλοσοφοτέραν, πεπεί- σμεθα πάντα πράσσειν ὅσα σου δεόμεθα.

Cp. ii. 25;
iii. 20.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τῷ δηλωθέντι τίθεται λόγῳ. Ἐν δὲ 191 ταῖς γραφείσαις αὐτῷ ἐκλογαῖς, ὃ αὐτὸς κατὰ τὸ προοίμιον ἀρχόμενος τῶν ὁμολογουμένων τῆς παλαιᾶς Διαθήκης γραφῶν ποιεῖται κατάλογον· ὃν καὶ ἀναγκαῖον ἐνταῦθα καταλέξει, γράφει δὲ οὕτως·

Μελίτων Ὀνησίμῳ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν. Ἐπειδὴ πολλάκις ἡξίωσας Cf. Routh, Rell. i. 119.
 σπουδῇ τῇ πρὸς τὸν λόγον χρώμενος, γενέσθαι σοι ἐκλογάς ἔκ τε τοῦ
 νόμου καὶ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ πάσης τῆς πίστεως ἡμῶν,
 ἔτι δὲ καὶ μαθεῖν τὴν τῶν παλαιῶν βιβλίων ἐβουλήθης ἀκριβείαν, πόσα
 τὸν ἀριθμὸν καὶ ὁποῖα τὴν τάξιν εἶεν, ἐσπούδασα τὸ τοιοῦτο πράξαι, ἐπι-
 στάμενός σου τὸ σπουδαῖον περὶ τὴν πίστιν, καὶ φιλομαθὲς περὶ τὸν
 λόγον, ὅτι τε μάλιστα πάντων πόθῳ τῷ πρὸς Θεὸν ταῦτα προκρίνεις, περὶ
 τῆς αἰωνίου σωτηρίας ἀγωνιζόμενος. Ἀνελθὼν οὖν εἰς τὴν ἀνατολὴν, καὶ
 ἕως τοῦ τόπου γενόμενος ἔνθα ἐκκλήθη καὶ ἐπράχθη, καὶ ἀκριβῶς μαθὼν Cp. vi. 25.
 τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης βιβλία, ὑποτάξας ἔπεμψά σοι· ὧν ἐστὶ τὰ ὀνό-
 ματα Μωϋσέως πέντε, Γένεσις, Ἔξοδος, Ἀριθμοὶ, Λευιτικὸν, Δευτερονό-
 μιον. Ἰησοῦς Ναυῆ, Κριταί, Ῥούθ· Βασιλειῶν τέσσαρα, Παραλειπομένων
 δύο. Ψαλμῶν Δαβίδ, Σολομῶνος Παροιμίαι, ἡ καὶ Σοφία, Ἐκκλησιαστής,
 Ἄσμα Ἀσμάτων, Ἰώβ. Προφητῶν, Ἡσαίου, Ἱερεμίου· τῶν δώδεκα ἐν
 μονοβίβλῳ. Δανιὴλ, Ἰεζεκιήλ, Ἔσδρας. Ἐξ ὧν καὶ τὰς ἐκλογάς ἐποι-
 σάμην, εἰς ἑξ βιβλία διελὼν.

Καὶ τὰ μὲν τοῦ Μελίτωνος τοσαῦτα.

CAP. XXVII.

Περὶ Ἀπολιναρίου τοῦ τῆς Ἱεραπολιτῶν ἐκκλησίας ἐπισκόπου.

Τοῦ δὲ Ἀπολιναρίου πολλῶν παρὰ πολλοῖς σωζομένων, τὰ
 εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα ἐστὶ τάδε· λόγος ὁ πρὸς τὸν προειρημένον Cp. v. 5.
 βασιλέα, καὶ πρὸς Ἕλληνας· συγγράμματα πέντε. Καὶ περὶ
 Ἀληθείας· πρῶτον καὶ δεύτερον, καὶ πρὸς Ἰουδαίους· πρῶτον **192**
 καὶ δεύτερον. Καὶ ἂ μετὰ ταῦτα συνέγραψε· κατὰ τῆς Φρυγῶν
 αἰρέσεως· μετ' οὐ πολλὸν καινοτομηθείσης χρόνον· τότε γε μὴν
 ὥσπερ ἐκφύειν ἀρχομένης, ἔτι τοῦ Μοντανοῦ ἅμα ταῖς αὐτοῦ Cp. v. 16.
 ψευδοπροφήτισιν ἀρχὰς τῆς παρεκτροπῆς ποιουμένων.

CAP. XXVIII.

Περὶ Μουσανοῦ καὶ ὧν οὗτος συνεγράψατο.

Καὶ Μουσανοῦ δὲ, ὃν ἐν τοῖς φθάσασι κατελέξαμεν, φέρεται
 τις ἐπιστρεπτικώτατος λόγος πρὸς τινὰς αὐτῷ γραφεῖς ἀδελ-
 φούς, ἀποκλιναντας ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων Ἐγκρατιτῶν αἵρεσιν
 ἄρτι τότε φύειν ἀρχομένην, ξένην τε καὶ φθοριμαίαν ψευδο-
 δοξίαν εἰσάγουσαν τῷ βίῳ· ἥς παρεκτροπῆς ἀρχηγὸν καταστή-
 ναι Τατιανὸν λόγος ἔχει.

CAP. XXIX.

Περὶ τῆς κατὰ Τατιανὸν αἵρέσεως.

Οὗ μικρῷ πρόσθεν τὰς περὶ τοῦ θαυμασίου Ἰουστίνου παρατεθείμεθα λέξεις, μαθητὴν αὐτὸν ἰστοροῦντες τοῦ μάρτυρος. Δηλοῖ δὲ τοῦτο Εἰρηναῖος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ‘πρὸς τὰς Αἱρέσεις,’ ὁμοῦ τὰ τε περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς κατ’ αὐτὸν αἵρέσεως οὕτω γράφων·

Iren. i. 28. 1. Ἀπὸ Σατορνίνου καὶ Μαρκίωνος οἱ καλούμενοι Ἐγκρατεῖς ἀγαμίαν ἐκήρυξαν, ἀθετοῦντες τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡρέμα κατηγοροῦντες τοῦ ἄρρεν καὶ θῆλυ εἰς γένεσιν ἀνθρώπων πεποιηκός· καὶ τῶν λεγομένων παρ’ αὐτοῖς ἐμψύχων ἀποχὴν εἰσηγήσαντο, ἀχαριστοῦντες τῷ πάντα πεποιηκότι Θεῷ· ἀντιλέγουσί τε τῇ τοῦ πρωτοπλάστου σωτηρίᾳ.

199 Καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ’ αὐτοῖς, Τατιανοῦ τινὸς πρώτως ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν βλασφημίαν· ὃς Ἰουστίνου ἀκροατὴς γεγονὼς, ἐφ’ ὅσον μὲν συνῆν ἐκεῖνον, οὐδὲν ἐξέφηνε τοιοῦτον, μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖνον μαρτυρίαν ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας, οἰήματι διδασκάλου ἐπαρθεὶς καὶ τυφωθείς ὡς διαφέρων τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου συνεστήσατο, αἰωνὰς τινὰς ἀοράτους ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντίνου μυθολογήσας, γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν παραπλησίως Μαρκίῳ καὶ Σατορνίνῳ ἀναγορεύσας, τῇ δὲ τοῦ Ἀδὰμ σωτηρίᾳ παρ’ ἐαυτοῦ τὴν αἰτιολογίαν ποιησάμενος.

Ταῦτα μὲν ὁ Εἰρηναῖος τότε· σμικρῷ δὲ ὕστερον Σεουηρός τις ὄνομα κρατύνας τὴν προδεδηλωμένην αἵρεσιν, αἷτιος τοῖς ἐξ αὐτῆς ὥρμημένοις τῆς ἀπ’ αὐτοῦ παρηγμένης Σεουηριανῶν προσηγορίας γέγονε. Χρῶνται μὲν οὖν οὗτοι Νόμῳ καὶ Προφῆταις καὶ Εὐαγγελίοις, ἰδίως ἐρμηνεύοντες τῶν ἱερῶν τὰ νοήματα γραφῶν· βλασφημοῦντες δὲ Παῦλον τὸν ἀπόστολον, ἀθετοῦσιν αὐτοῦ τὰς Ἐπιστολάς, μηδὲ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων καταδεχόμενοι. Ὁ μὲντοι γε πρότερος αὐτῶν ἀρχηγὸς ὁ Τατιανὸς συνάφειάν τινα καὶ συναγωγὴν οὐκ οἶδ’ ὅπως τῶν εὐαγγελίων

194 συνθεῖς, τὸ ‘Διὰ τεσσάρων’ τοῦτο προσωνόμασεν· ὃ καὶ παρά τισιν εἰσέτι νῦν φέρεται. Τοῦ δὲ ἀποστόλου φασὶ τολμήσαι τινὰς αὐτὸν μεταφράσαι φωνὰς, ὡς ἐπιδιορθούμενον αὐτῶν τὴν τῆς φράσεως σύνταξιν. Καταλέλοιπε δὲ οὗτος πολὺ τι πλήθος συγγραμμάτων. Ὡν μάλιστα παρὰ πολλοῖς μνημονεύεται διαβόητος αὐτοῦ λόγος, ὁ ‘πρὸς Ἑλλήνας,’ ἐν ᾧ καὶ τῶν ἀνέκαθεν χρόνων μνημονεύσας, τῶν παρ’ Ἑλλήσιν εὐδοκίμων ἀπάντων

προγενέστερον Μωϋσέα τε καὶ τοὺς Ἑβραίων προφήτας ἀπέ-
φηνεν· ὃς δὴ καὶ δοκεῖ τῶν συγγραμμάτων ἀπάντων αὐτοῦ
κάλλιστός τε καὶ ὠφελιμώτατος ὑπάρχειν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ
τούσδε τοιαῦτα ἦν.

CAP. XXX.

Περὶ Βαρδησάνου τοῦ Σύρου, καὶ τῶν φερομένων αὐτοῦ λόγων.

Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς βασιλείας πληθουσῶν τῶν αἱρέσεων ἐπὶ
τῆς μέσης τῶν ποταμῶν, Βαρδησάνης ἱκανώτατός τις ἀνὴρ, ἔν
τε τῇ Σύρων φωνῇ διαλεκτικώτατος, πρὸς τοὺς κατὰ Μαρκίωνα Cp. iv. 11.
καὶ τινας ἑτέρους, διαφόρων προΐσταμένους δογμάτων, διαλόγους
συστησάμενος, τῇ οἰκείᾳ παρέδωκε γλώττῃ τε καὶ γραφῇ, μετὰ
καὶ πλείστων ἑτέρων αὐτοῦ συγγραμμάτων· οὓς οἱ γνώριμοι
(πλείστοι δὲ ἦσαν αὐτῷ δυνατῶς τῷ λόγῳ παρισταμένῳ) ἐπὶ
τὴν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς Σύρων μεταβεβλήκασιν φωνῆς. Ἐν οἷς
ἐστὶ καὶ ὁ πρὸς Ἀντωνῖνον ἱκανώτατος αὐτοῦ ‘περὶ Εἰμαρμένης’
διάλογος, ὅσα τε ἄλλα φασὶν αὐτὸν προφάσει τοῦ τότε διωγμοῦ 195
συγγράψαι. Ἦν δ’ οὗτος πρότερον τῆς κατὰ Οὐαλεντίνου
σχολῆς, καταγνοὺς δὲ ταύτης, πλείστά τε τῆς κατὰ τοῦτου
μυθοποιίας ἀπελέγξας, ἐδόκει μὲν πως αὐτὸς ἑαυτῷ ἐπὶ τὴν
ὀρθοτέραν γνώμην μετατεθεῖσθαι, οὐ μὴν παντελῶς ἀπερρύνετο
τὸν τῆς παλαιᾶς αἱρέσεως ῥύπον. Ἐν τούτῳ γε μὴν καὶ ὁ τῆς
Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος Σωτὴρ τελευτᾷ.

Τοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου τετάρτου τέλος.

PRAEFATIO.

Ὁ μὲν οὖν τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος Σωτήρ, ἐπὶ ὀγδοοῦν ἔτος ἡγησάμενος, τελευτᾷ τὸν βίον. Τοῦτον δωδέκατος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων Ἐλεύθερος διαδέχεται· ἔτος δ' ἦν ἑπτακαίδέκατον αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου Οὐήρου, ἐν ᾧ κατὰ τινα μέρη τῆς γῆς σφοδρότερον ἀναρριπισθέντος τοῦ καθ' ἡμῶν διωγμοῦ ἐξ ἐπιθέσεως τῶν κατὰ πόλεις δήμων, μυριάδας μαρτύρων ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διαπρέψαι, στοχασμῷ λαβεῖν ἔνεστιν ἀπὸ τῶν καθ' ἐν ἔθνος συμβεβηκότων· ἃ καὶ γραφῇ τοῖς μετέπειτα παραδοθῆναι, ἀλήστου μνήμης ὡς ἀληθῶς ἐπάξια ὄντα, συμβέβηκε. Τῆς μὲν οὖν περὶ τούτων ἐντελεστάτης ὑψηγῆσεως τὸ πᾶν σύγγραμμα 'τῇ τῶν Μαρτύρων' ἡμῖν κατατέτακται 'συναγωγῇ,' οὐχ ἱστορικὴν αὐτὸ μόνον ἀλλὰ καὶ διδασκαλικὴν περιέχον διήγησιν. Ὅπόσα γέ τοι τῆς παρούσης ἔχοιτο πραγματείας, ταῦτ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναλεξάμενος παραθήσομαι.

Ἄλλοι μὲν οὖν ἱστορικὰς ποιούμενοι διηγήσεις πάντως ἂν παρέδωκαν τῇ γραφῇ πολέμων νίκας, καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν, στρατηγῶν τε ἀριστείας, καὶ ὀπλιτῶν ἀνδραγαθίας, αἵματι καὶ μυρίοις φόνοις παίδων καὶ πατρίδος καὶ τῆς ἄλλης ἔνεκεν περιουσίας μιανθέντων. Ὁ δέ γε περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτεύματος διηγηματικὸς ἡμῖν λόγος, τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς τῆς κατὰ ψυχὴν εἰρήνης εἰρηνικωτάτους πολέμους, καὶ τοὺς ἐν τούτοις ὑπὲρ ἀληθείας μᾶλλον ἢ πατρίδος, καὶ μᾶλλον ὑπὲρ εὐσεβείας ἢ τῶν φιλότατων ἀνδρισταμένους, αἰωνίαις ἀναγράφεται στήλαις, τῶν εὐσεβείας ἀθλητῶν τὰς ἐνστάσεις, καὶ τὰς πολυτλήτους ἀνδρείας, τρόπαιά τε τὰ κατὰ δαιμόνων, καὶ νίκας τὰς κατὰ τῶν

A.D. 177.

Cp. iv. 15;
v. 21.

ἀοράτων ἀντιπάλων, καὶ τοὺς ἐπὶ πᾶσι τούτοις στεφάνους, εἰς αἰώνιον μνήμην ἀνακηρύττων.

CAP. I.

“Ὅσοι καὶ ὅπως κατὰ Οὐῆρον ἐπὶ τῆς Γαλλίας τὸν ὑπὲρ τῆς
εὐσεβείας διεξῆλθον ἀγῶνα.

Γαλλία μὲν οὖν ἡ χώρα ἦν, καθ’ ἣν τὸ τῶν δηλουμένων συνεκροτέιτο στάδιον· ἥς μητροπόλεις ἐπίσημοι καὶ παρὰ τὰς ἄλλας τῶν αὐτόθι διαφέρουσαι βεβόηνται Λούγδουνος καὶ Βέλ-
ευνα, δι’ ὧν ἀμφοτέρων τὴν πᾶσαν χώραν πολλῶ τῷ ρεύματι περιρρέων ἡ Ῥοδανὸς ποταμὸς διέξεισι. Τὴν οὖν περὶ τῶν μαρτύρων γραφὴν αἱ τῇδε διαφανέστατοι ἐκκλησίαι ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν διαπέμπονται, τὰ παρ’ αὐταῖς πραχθέντα τοῦτον ἀνιστοροῦσαι τὸν τρόπον. Παραθήσομαι δὲ τὰς αὐτῶν φωνάς·

Οἱ ἐν Βιέννῃ καὶ Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας παροικούντες δοῦλοι Χριστοῦ, τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν τὴν αὐτὴν τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῖν πίστιν καὶ ἐλπίδα ἔχουσιν ἀδελφοῖς, εἰρήνῃ καὶ χάρις καὶ δόξα ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Εἴτα τούτοις ἐξῆς, ἔτερα προοιμιασάμενοι, τὴν τοῦ λόγου καταρχὴν ποιοῦνται ἐν τούτοις·

Τὸ μὲν οὖν μέγεθος τῆς ἐνθάδε θλίψεως, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν ἐθνῶν εἰς τοὺς ἁγίους ὀργὴν, καὶ ὅσα ὑπέμειναν οἱ μακάριοι μάρτυρες, ἐπ’ ἀκριβὲς οὐθ’ ἡμεῖς εἰπεῖν ἱκανοὶ, οὔτε μὴν γραφῇ περιληφθῆναι δυνατόν. Παντὶ γὰρ σθένει ἐνεσκηψεν ὁ ἀντικείμενος, προοιμιαζόμενος ἥδη τὴν ἀδεῶς μέλλουσαν ἔσεσθαι παρουσίαν αὐτοῦ· καὶ διὰ πάντων διῆλθεν, ἐθίζων τοὺς ἑαυτοῦ καὶ προγυμνάζων κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, ὥστε μὴ μόνον οἰκῶν καὶ βαλανείων καὶ ἀγορᾶς εἵργεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου φαίνεσθαι ἡμῶν τινὰ αὐτοῖς ἀπειρησθαι ἐν ὁποίῳ δήποτε τόπῳ. Ἀντεστρατήγει δὲ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς μὲν ἀσθενεῖς ἐρρύνετο, ἀντιπαρέτασσε δὲ στύλους ἐδραῖους, δυναμένους διὰ τῆς ὑπομονῆς πᾶσαν τὴν ὁρμὴν τοῦ πονηροῦ εἰς ἑαυτοὺς ἐλκύσαι· οἱ καὶ ὁμύσε ἔχθρουν αὐτῷ, πᾶν εἶδος ὀνειδισμοῦ καὶ κολάσεως ἀνεχόμενοι, οἱ καὶ τὰ πολλὰ ὀλίγα ἡγούμενοι ἔσπευδον πρὸς Χριστὸν, ὅντως ἐπιδεικνύμενοι, ὅτι ‘οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν Rom.viii. 18.
μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.’ Καὶ πρῶτον μὲν τὰ ἀπὸ τοῦ ὄχλου πανδημεὶ σωρηδὸν ἐπιφερόμενα γενναίως ὑπέμενον, ἐπιβοήσεις, καὶ πληγὰς, καὶ συρμούς, καὶ διαρπαγὰς, καὶ λίθων βολὰς, καὶ συγκλείσεις, καὶ πάνθ’ ὅσα ἡγριωμένῳ πλήθει ὡς πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους φιλεῖ

γίνεσθαι. Καὶ δὴ ἀναχθέντες εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τε τοῦ χιλιάρχου καὶ τῶν προεστηκότων τῆς πόλεως ἐξουσιῶν, ἐπὶ παντὸς τοῦ πλήθους ἀνακριθέντες καὶ ὁμολογήσαντες, συνεκλείσθησαν εἰς τὴν εἰρκτὴν ἕως τῆς τοῦ ἡγεμόνος παρουσίας. Μετέπειτα δὲ ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα ἀχθέντων αὐτῶν, κακείνου πάσῃ τῇ πρὸς ἡμᾶς ὡμότητι χρωμένον, Οὐτέτιος Ἐπάγαθος, εἰς 200 ἐκ τῶν ἀδελφῶν, πλήρωμα ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον κερχωρηκῶς, (οὐ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἡκρίβωτο ἡ πολιτεία, ὥς καίπερ ὄντα νέον συνεξισοῦσθαι τῇ τοῦ πρεσβυτέρου Ζαχαρίου μαρτυρίᾳ· πεπόμενον γοῦν ‘ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαίωμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτος,’ καὶ πάσῃ τῇ πρὸς τὸν πλησίον λειτουργία ἄοκνος, ζῆλον Θεοῦ πολὺν ἔχων, καὶ (ζέων τῷ πνεύματι) τοιοῦτος δὴ τις ὢν τὴν οὕτω καθ’ ἡμῶν ἀλόγως γινόμενῃ κρίσιν οὐκ ἐβάστασεν, ἀλλ’ ὑπερηγανάκτησε, καὶ ἡξίου καὶ αὐτὸς ἀκουσθῆναι ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, ὅτι μηδὲν ἄθεον μηδὲ ἀσεβὲς ἐστὶν ἐν ἡμῖν. Τῶν δὲ περὶ τὸ βῆμα καταβησάντων αὐτοῦ, (καὶ γὰρ ἦν ἐπίσημος,) καὶ τοῦ ἡγεμόνος μὴ ἀνασχομένου τῆς οὕτως ὑπ’ αὐτοῦ δικαίας προταθείσης ἀξιώσεως, ἀλλὰ μόνον τοῦτο πυθομένου, εἰ καὶ αὐτὸς εἷη Χριστιανὸς, τοῦ δὲ λαμπροτάτῃ φωνῇ ὁμολογήσαντος, ἀνελήφθη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν κλῆρον τῶν μαρτύρων, ‘παράκλητος Χριστιανῶν’ χρηματίσας, ἔχων δὲ τὸν Παράκλητον ἐν ἑαυτῷ, τὸ Πνεῦμα πλείον τοῦ Ζαχαρίου. 201 Ὁ δὲ τοῦ πληρώματος τῆς ἀγάπης ἐνεδείξατο, εὐδοκήσας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀπολογίας καὶ τὴν ἑαυτοῦ θείναι ψυχὴν. Ἦν γὰρ καὶ ἔστι γνήσιος Χριστοῦ μαθητῆς, ἀκολουθῶν τῷ Ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ.’ Ἐντεῦθεν δὴ διεκρίνοντο οἱ λοιποὶ, καὶ φανεροὶ καὶ ἔτοιμοι ἐγίνοντο πρωτομάρτυρες. Οἱ καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἀνεπλήρουν τὴν ὁμολογίαν τῆς μαρτυρίας. Ἐφαίνοντο δὲ καὶ οἱ ἀνέτοιμοι καὶ ἀγύμναστοι, καὶ ἔτι ἀσθενεῖς, ἀγῶνος μεγάλου τόνον ἐνεγκέιν μὴ δυνάμενοι. Ὡν καὶ ἐξέτρωσαν ὡς δέκα τὸν ἀριθμόν· οἱ καὶ μεγάλην λύπην καὶ πένθος ἀμέτρητον ἐνεποίησαν ἡμῖν, καὶ τὴν προθυμίαν τῶν λοιπῶν τῶν μὴ συνελημμένων ἐνέκοψαν, οἱ καίπερ πάντα τὰ δεινὰ πάσχοντες, ὅμως συμπαρήσαν τοῖς μάρτυσι καὶ οὐκ ἀπελείποντο αὐτῶν. Τότε δὴ οἱ πάντες μεγάλως ἐπτοήθημεν, διὰ τὸ ἄδηλον τῆς ὁμολογίας, οὐ τὰς ἐπιφερομένας κολάσεις φοβούμενοι, ἀλλὰ τὸ τέλος 201 ἀφορῶντες, καὶ τὸ ἀποπεσεῖν τινα δεδιότες. Συνελαμβάνοντο μέντοι καθ’ ἐκάστην ἡμέραν οἱ ἄξιοι, τὸν ἐκείνων ἀναπληροῦντες ἀριθμόν, ὥστε συλλεγῆναι ἐκ τῶν δύο ἐκκλησιῶν πάντας τοὺς σπουδαίους, καὶ δι’ ὧν μάλιστα συνειστήκει τὰ ἐνθάδε. Συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοὶ τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων, ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἱ καὶ κατ’ ἐνέδραν τοῦ Σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἅς τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμῶντων αὐτοὺς, κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δείπνα, καὶ Οἰδιποδείους μίξεις, καὶ ὅσα μῆτε λαλεῖν μῆτε νοεῖν θέμις ἡμῖν, ἀλλὰ μηδὲ πιστεῖν εἴ τι τοιοῦτο πώποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο. Τούτων δὲ φημισθέντων πάντες ἀπεθηρώθησαν εἰς ἡμᾶς, ὥστε καὶ εἴ τινες τὸ πρότερον δι’ οἰκειότητα ἔμετρίαζον, τότε μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο καθ’ ἡμῶν. Ἐπληροῦτο δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν εἰρημένον, ὅτι ‘ἐλεύσεται καιρὸς, ἐν ᾧ πᾶς ὁ

Luke i. 6.

Cf. John
xiv. 16, 17.

Rev. xiv. 4.

Cp. iv. 7.

John xvi. 2.

ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξει λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.³ Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεράνω πάσης ἐξηγήσεως ὑπέμενον κολάσεις οἱ ἅγιοι μάρτυρες, φιλοτιμουμένου τοῦ Σατανᾶ καὶ δι' ἐκείνων ῥηθῆναι τι τῶν βλασφημίων. Ὑπερβεβλημένως δὲ ἐνέσκηψεν ἡ ὀργὴ πᾶσα καὶ ὄχλου καὶ ἡγεμόνος καὶ στρατιωτῶν εἰς Σάγκτον διάκονον ἀπὸ Βιέννης, καὶ εἰς Μάτουρον νεοφώτιστον μὲν, ἀλλὰ γενναῖον ἀγωνιστὴν, καὶ εἰς Ἀτταλον Περγαμηνὸν τῷ γένει, ὁ στύλον καὶ ἐδραῖωμα⁴ τῶν ἐνταῦθα αἰε γεγονότα, καὶ εἰς Βλανδίναν, Cf. = Tim. iii. 15. δι' ἧς ἐπέδειξεν ὁ Χριστὸς ὅτι τὰ παρὰ ἀνθρώποις εὐτελῆ καὶ αἰδιῆ καὶ εὐκαταφρόνητα φαινόμενα μεγάλης καταξιούται παρὰ Θεῷ δόξης, διὰ τὴν Cf. 1 Cor. i. 28. πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, τὴν ἐν δυνάμει δεικνυμένην, καὶ μὴ ἐν εἴδει καυχωμένην. Ἡμῶν γὰρ πάντων δεδιότων, καὶ τῆς σαρκίνης δεσποίνης αὐτῆς, ἥτις ἦν καὶ αὐτὴ τῶν μαρτύρων μία ἀγωνίστρια, ἀγωνιώσης μὴ οὐδὲ τὴν ὁμολογίαν δυνήσεται παρρησιάσασθαι διὰ τὸ ἀσθενές τοῦ σώματος, ἡ Βλανδίνα τοσαύτης ἐπληρώθη δυνάμεως, ὥστε ἐκλυθῆναι καὶ παρεθῆναι τοὺς κατὰ διαδοχὰς παντὶ τρόπῳ βασανίζοντας αὐτὴν ἀπὸ ἐωθινής ἕως ἐσπέρας, καὶ αὐτοὺς ὁμολογοῦντας ὅτι νενίκηται, μηδὲν ἔχοντες μηκέτι ὁ ποιήσουσιν αὐτῇ, καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τῷ παραμένειν ἔμπνουν αὐτὴν, παντὸς 202 τοῦ σώματος περιερρωγότες καὶ ἡνεωγμένοι, καὶ μαρτυρεῖν, ὅτι ἐν εἶδος στρεβλώσεως ἱκανὸν ἦν πρὸς τὸ ἐξαγαγεῖν τὴν ψυχὴν, οὐχ ὅτι γε τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα. Ἀλλ' ἡ μακαρία ὡς γενναῖος ἀθλητὴς ἀνεεάξεν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἦν αὐτῆς ἀνάληψις καὶ ἀνάπαυσις καὶ ἀναλγησία τῶν συμβαινόντων, τὸ λέγειν ὅτι 'Χριστιανή εἰμι, καί,' 'παρ' ἡμῖν οὐδὲν φαῦλον γίνεται.' Ὁ δὲ Σάγκτος καὶ αὐτὸς ὑπερβεβλημένως καὶ ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον πάσας τὰς ἐξ ἀνθρώπων αἰκίας γενναῖως ὑπομένων, τῶν ἀνόμων ἐλπίζόντων διὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸ μέγεθος τῶν βασάνων ἀκούσεσθαι τι Cf. iv. 15. παρ' αὐτοῦ τῶν μὴ δούντων, τοσαύτη ὑποστάσει ἀντιπαρετάξατο αὐτοῖς, ὥστε μηδὲ τὸ ἴδιον κατεπιεῖν ὄνομα, μήτε ἔθνος, μήτε πόλεως ὅθεν ἦν, μήτε εἰ δούλος ἢ ἐλεύθερος εἶη, ἀλλὰ πρὸς πάντα τὰ ἐπερωτώμενα ἀπεκρίνατο τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ, 'Χριστιανός εἰμι.' Τοῦτο καὶ ἀντὶ ὀνόματος, καὶ ἀντὶ πόλεως, καὶ ἀντὶ γένους, καὶ ἀντὶ παντὸς ἐπαλλήλως ὠμολόγει, ἄλλην δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν αὐτοῦ τὰ ἔθνη. Ὅθεν δὴ καὶ φιλονεικία μεγάλη τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ τῶν βασανιστῶν ἐγένετο πρὸς αὐτὸν, ὥστε ὁπότε μηκέτι μηδὲν εἶχον ὁ ποιήσουσιν αὐτῷ, τὸ τελευταῖον χαλκᾶς λεπίδας διαπύρους προσεκόλλων τοῖς τρυφερωτάτοις μέλεσι τοῦ σώματος αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐκαίετο, αὐτὸς δὲ παρέμενεν ἀνεπίκαμπτος καὶ ἀνένδοτος, στερρὸς πρὸς τὴν ὁμολογίαν, ὑπὸ τῆς οὐρανίου πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς τοῦ ἐξιόντος ἐκ τῆς νηδύος τοῦ Χριστοῦ δροσιζόμενος καὶ ἐνδυναμούμενος. John xix. 34. Τὸ δὲ σωματίον μάρτυς ἦν τῶν συμβεβηκότων, ὅλον τραῦμα καὶ μώλωψ, καὶ συνεσπασμένον, καὶ ἀποβεβληκὸς τὴν ἀνθρώπειον ἔξωθεν μορφὴν. Ἐν ᾧ πάσχων Χριστὸς μεγάλας ἐπετελεῖ δόξας, καταργῶν τὸν ἀντικείμενον, καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν ὑποτύπωσιν ὑποδεικνύων, ὅτι μηδὲν φοβε- Cf. Acts ix. 4. ρὸν ὅπου Πατὴρ ἀγάπη, μηδὲ ἀλγεινὸν ὅπου Χριστοῦ δόξα. Τῶν γὰρ ἀνόμων μεθ' ἡμέρας πάλιν στρεβλόντων τὸν μάρτυρα, καὶ νομιζόντων, ὅτι οἰδοῦντων καὶ φλεγμαινόντων τῶν σωμάτων, εἰ τὰ αὐτὰ προσενέγκειεν [Qu. τραυμάτων.]

κολαστήρια, περιέσονται αὐτοῦ, ὅποτε οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἀφὴν ἡνείχετο· ἢ ὅτι ἐναποθανὼν ταῖς βασάνοις, φόβον ἐμποίησειε τοῖς λοιποῖς· οὐ μόνον οὐδὲν περὶ αὐτὸν τοιοῦτο συνέβη, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσαν δόξαν

203 ἀνθρώπων ἀνέκνυε καὶ ἀνωρθώθη τὸ σωματίον ἐν ταῖς μετέπειτα βασάνοις, καὶ τὴν ἰδέαν ἀπέλαβε τὴν προτέραν καὶ τὴν χρήσιν τῶν μελῶν, ὥστε μὴ κόλασιν, ἀλλ' ἴασιν, διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τὴν δευτέραν στρέβλωσιν αὐτῷ γενέσθαι. Καὶ Βιβλίαδα δὲ τινα τῶν ἡρνημένων ἤδη δοκῶν ὁ Διάβολος 'καταπεπωκέναι,' θελήσας δὲ καὶ διὰ βλασφημίας κατακρίναι, ἦγεν ἐπὶ κόλασιν, ἀναγκάζων εἰπεῖν τὰ ἄθεα περὶ ἑμῶν, ὡς εὐθραυστον ἦδη καὶ ἄνανδρον. Ἡ δὲ ἐν τῇ στρεβλώσει ἀνένηψε, καὶ, ὡς ἂν εἰπεῖν, ἐκ βαθέος ὕπνου ἀνεγρηγόρησεν, ὑπομνησθεῖσα διὰ τῆς προσκαίρου τιμωρίας τὴν αἰώνιον ἐν γέννη κόλασιν, καὶ ἐξ ἐναντίας ἀντίπεσε τοῖς βλασφημοῖς, φήσασα, 'Πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζῶων αἷμα φαγεῖν ἐξόν;' Καὶ ἀπὸ τοῦδε Χριστιανὴν ἐαυτὴν ὠμολόγει, καὶ τῷ κλήρῳ τῶν μαρτύρων προστετέθη. Καταργηθέντων δὲ τῶν τυραννικῶν κολαστηρίων ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς τῶν μακαρίων ὑπομονῆς, ἐτέρας μηχανὰς ὁ Διάβολος ἐπενόει, τὰς κατὰ τὴν εἰρκτὴν ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ χαλεπωτάτῳ χωρίῳ συγκλείσεις, καὶ τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν, ἐπὶ πέμπτον διατεινομένων τρύπημα, καὶ τὰς λοιπὰς αἰκίας, ὅσας εἰώθασιν ὀργιζόμενοι ὑπουργοὶ, καὶ ταῦτα Διαβόλου πλήρεις, διατιθέναι τοὺς ἐγκλειομένους, ὥστε ἀποπνιγῆναι τοὺς πλείστους ἐν τῇ εἰρκτῇ, ὅσους γὰρ ὁ Κύριος οὕτως ἐξελθεῖν ἠθέλησεν, ἐπιδεικνύων τὴν αὐτοῦ δόξαν. Οἱ μὲν γὰρ βασανισθέντες πικρῶς, ὥστε δοκεῖν μηδὲ τῆς πάσης θεραπείας τυχόντας ἔτι ζῆσαι δύνασθαι, παρέμενον ἐν τῇ εἰρκτῇ, ἔρρμοι μὲν τῆς παρὰ ἀνθρώπων ἐπιμελείας, ἀναρρωνύμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου καὶ ἐνδυναμούμενοι

204 καὶ σώματι καὶ ψυχῇ, καὶ τοὺς λοιποὺς παρορμῶντες καὶ παραμυθοῦμενοι. Οἱ δὲ νεαροὶ καὶ ἄρτι συνειλημμένοι, ὧν μὴ προκατήκιστο τὰ σώματα, τὸ βάρος οὐκ ἔφερον τῆς συγκλείσεως, ἀλλ' ἔνδον ἐναπέθνησκον. Ὁ δὲ μακάριος Ποθεινός, ὁ τὴν διακονίαν τῆς ἐπισκοπῆς ἐν Λουγδούνῳ πεπιστευμένος, ὑπὲρ τὰ ἐνενήκοντα ἔτη τῆς ἡλικίας γεγωνὼς, καὶ πάνυ ἀσθενὴς τῷ σώματι, μόλις μὲν ἐμπνέων διὰ τὴν προκειμένην σωματικὴν ἀσθένειαν, ὑπὸ δὲ προθυμίας πνεύματος ἀναρρωνύμενος διὰ τὴν ἐγκειμένην τῆς μαρτυρίας ἐπιθυμίαν, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ βῆμα ἐσύρετο, τοῦ μὲν σώματος καὶ ὑπὸ τοῦ γήρως καὶ ὑπὸ τῆς νόσου λελυμένου, τηρουμένης δὲ τῆς ψυχῆς ἐν αὐτῷ, ἵνα δι' αὐτῆς Χριστὸς θριαμβεύσῃ. Ὅς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ βῆμα κομισθεὶς, παραπεμπόντων αὐτὸν τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν, καὶ παντὸς τοῦ πλήθους, ἐπιβοήσεις παντοίας ποιουμένων, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ Χριστοῦ, ἀπεδίδου τὴν καλὴν μαρτυρίαν. Ἀνεταζόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, τίς εἴη Χριστιανῶν ὁ Θεὸς, ἔφη, 'Ἐὰν ᾗς ἄξιος, γνώσῃ.' Ἐντεῦθεν δὲ ἀφειδῶς ἐσύρετο, καὶ ποικίλας ἔπασχε πληγὰς, τῶν μὲν σύνεγγυς χερσὶ καὶ ποσὶν ἐνυβριζόντων παντοίως, μηδὲ τὴν ἡλικίαν αἰδουμένων αὐτοῦ, τῶν δὲ μακρὰν, ὁ μετὰ χεῖρας ἕκαστος εἶχεν, εἰς αὐτὸν ἀκοντιζόντων, πάντων δὲ ἡγουμένων μεγάλως πλημμελεῖν καὶ ἀσεβεῖν, εἴ τις ἀπολειφθεῖ τῆς εἰς αὐτὸν ἀσελγείας· καὶ γὰρ τοὺς θεοὺς ἐαυτῶν ᾤοντο οὕτως ἐκδικήσιν.

■ Pet. v. 8.

Cf. Acts xv.
29.

Cf. vi. 39.

Cf. iii. 36.

Καὶ μόγις ἐμπνέων ἐρρίφη εἰς τὴν εἰρκτὴν, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπέψυξεν. Ἐνταῦθα δὴ μεγάλη τις οἰκονομία τοῦ Θεοῦ ἐγίνετο, καὶ ἅλως ἀμέτρητον ἀνεφαίνετο Ἰησοῦ, σπανίως μὲν ἐν τῇ ἀδελφότητι γεγονὸς, μὴ ἀπολειπόμενον δὲ τῆς τέχνης τοῦ Χριστοῦ. Οἱ γὰρ κατὰ τὴν πρώτην σύλληψιν ἔξαρτοι γενόμενοι συνεκλείοντο καὶ αὐτοὶ καὶ μετείχον τῶν δεινῶν (οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ὄφελός τι αὐτοῖς ἢ ἐξάρησις ἐγίνετο) ἀλλ' οἱ μὲν ὁμολογοῦντες ὃ καὶ ἦσαν, συνεκλείοντο ὡς Χριστιανοί, μηδεμίᾳ ἄλλῃ Cf. iii. 33; iv. 17. αἰτίας αὐτοῖς ἐπιφερομένης· οὗτοι δὲ λοιπὸν ὡς ἀνδροφόνοι καὶ μαροὶ κατείχοντο, διπλότερον παρὰ τοὺς λοιποὺς κολαζόμενοι. Ἐκείνους μὲν γὰρ ἐπεκούφιζεν ἡ χαρὰ τῆς μαρτυρίας, καὶ ἡ ἐλπίς τῶν ἐπηγγελμένων, καὶ ἡ πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπη, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Πατρικόν· τούτους δὲ τὸ συνειδὸς μεγάλως ἐτιμωρεῖτο, ὥστε καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἅπασι κατὰ τὰς παρόδους διαδήλους τὰς ὕψεις αὐτῶν εἶναι. Οἱ μὲν γὰρ ἱλαροὶ προήεσαν, 205 δόξης καὶ χάριτος πολλῆς ταῖς ὕψεσιν αὐτῶν συγκεκραμένης, ὥστε καὶ τὰ δεσμὰ κόσμον εὐπρεπῇ περικεῖσθαι αὐτοῖς, ὡς νύμφη κεκοσμημένη ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς πεποικιλμένοις, τὴν 'εὐωδίαν' ὀδωδότες ἅμα τὴν 'Χρισ- 2 Cor. ii. 15. τοῦ,' ὥστε ἐνίοις δόξαι καὶ μύρῳ κοσμικῷ κεχρίσθαι αὐτοῦς· οἱ δὲ, κατηφείς καὶ ταπεινοὶ καὶ δυσκειδεῖς, καὶ πάσης ἀσχημότητος ἀνάπλει, προσέτι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ὀνειδίζόμενοι ὡς ἀγενεῖς καὶ ἄνανδροι, ἀνδροφόνων μὲν ἐγκλήματα ἔχοντες, ἀπολωλεκότες δὲ τὴν πάντιμον καὶ ἔνδοξον καὶ ζωοποιὸν προσηγορίαν. Ταῦτα δὲ οἱ λοιποὶ θεωροῦντες ἐστηρίχθησαν, καὶ οἱ συλλαμβανόμενοι ἀδιστάκτως ὁμολογοῦν, μηδὲ ἔννοιαν ἔχοντες διαβολικοῦ λογισμοῦ.

Τούτοις μεταξὺ τινα ἐπειπόντες, αὖθις ἐπιφέρουσι·

Μετὰ ταῦτα δὴ λοιπὸν εἰς πᾶν εἶδος διηρεῖτο τὰ μαρτύρια τῆς ἐξόδου αὐτῶν. Ἐκ διαφόρων γὰρ χρωμάτων καὶ παντοίων ἀνθῶν ἔνα πλέξαντες στέφανον, προσήνεγκαν τῷ Πατρί. Ἐχρῆν γοῦν τοὺς γενναίους ἀθλητὰς, ποικίλον ὑπομείναντας ἀγῶνα καὶ μεγάλως νικῆσαντας, ἀπολαβεῖν τὸν μέγαν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον. Ὁ μὲν οὖν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος καὶ ἡ Βλανδίνα καὶ Ἄτταλος ἦγοντο ἐπὶ τὰ θηρία εἰς τὸ δημόσιον, καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν ἐθνῶν τῆς ἀπανθρωπίας θέαμα, ἐπίτηδες τῆς τῶν θηριομαχιῶν ἡμέρας διὰ τοὺς ἡμετέρους διδομένης. Καὶ ὁ μὲν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος αὖθις διήεσαν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ διὰ πάσης κολάσεως, ὡς μηδὲν ὅλως προ- 206 πεπονθότες, μᾶλλον δὲ ὡς διὰ πλειόνων ἤδη κλήρων ἐκβεβιακότες τὸν ἀντίπαλον, καὶ περὶ τοῦ στεφάνου αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα ἔχοντες, ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκέισε εἰθισμένους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν θηρίων ἔλκθιμους, καὶ πάνθ' ὅσα μαινόμενος ὁ δῆμος ἄλλοι ἀλλαχόθεν ἐπεβῶν καὶ ἐπεκελεύοντο, ἐπὶ πᾶσι τὴν σιδηρᾶν καθέδραν, ἐφ' ἧς τηγανιζόμενα τὰ Cf. 2. Macc. vii. 5. σώματα κνίσσης αὐτοὺς ἐνεφόρει. Οἱ δ' οὐδ' οὕτως ἔληγον, ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον ἐξεμαίνοντο, βουλόμενοι νικῆσαι τὴν ἐκείνων ὑπομονήν. Καὶ οὐδ' ὡς παρὰ Σάγκτου ἑτερόν τι εἰσήκουσαν, παρ' ἣν ἀπ' ἀρχῆς εἰθιστο λέγειν τῆς ὁμολογίας φωνήν. Οὗτοι μὲν οὖν, δι' ἀγῶνος μεγάλου ἐπιπολὺν παραμενούσης αὐτῶν τῆς ψυχῆς, τοῦσχατον ἐτύθησαν, διὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης,

ἀντὶ πάσης τῆς ἐν τοῖς μονομαχίοις ποικιλίας, αὐτοὶ θέαμα γενόμενοι τῷ κόσμῳ. Ἡ δὲ Βλαδὶνα ἐπὶ ξύλου κρεμασθεῖσα προῦκειτο βορὰ τῶν εἰσβαλλομένων θηρίων· ἡ καὶ διὰ τοῦ βλέπεσθαι σταυροῦ σχήματι κρεμαμένη, διὰ τῆς εὐτόνου προσευχῆς, πολλὴν προθυμίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις ἐνεποίει, βλέπόντων αὐτῶν ἐν τῷ ἀγῶνι καὶ τοῖς ἔξωθεν ὀφθαλμοῖς διὰ τῆς ἀδελφῆς τὸν ὑπὲρ αὐτῶν Ἐσταυρωμένον, ἵνα πείσῃ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὅτι πᾶς ὁ ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ δόξης παθὼν τὴν κοινωνίαν αἰεὶ ἔχει μετὰ τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Καὶ μηδενὸς ἀψαμένου τότε τῶν θηρίων αὐτῆς, καθαιρεθείσα ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἀνελήφθη πάλιν εἰς τὴν εἰρκτὴν, εἰς ἄλλον ἀγῶνα τηρουμένη, ἵνα διὰ πλειόνων γυμνασμάτων νικήσασα τῷ μὲν σκολιῷ ὅφει ἀπαρ- αίτητον ποιήσῃ τὴν καταδίκην, προτρέψῃται δὲ τοὺς ἀδελφούς ἢ μικρὰ καὶ ἀσθενῆς καὶ εὐκαταφρόνητος, μέγαν καὶ ἀκαταγώνιστον ἀθλητὴν Χριστὸν ἐνδεδυμένη, διὰ πολλῶν κλήρων ἐκβιάσασα τὸν ἀντικείμενον, καὶ δι' ἀγῶνος τὸν τῆς ἀφθαρσίας στεφασμένη στέφανον. Ὁ δὲ Ἀτταλὸς καὶ αὐτὸς μεγάλως ἐξαιτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου, (καὶ γὰρ ἦν ὀνομαστός), ἔτοιμος εἰσῆλθεν ἀγωνιστῆς διὰ τὸ εὐσυνείδητον, ἐπειδὴ γνησίως ἐν τῇ Χριστιανῇ συντάξει γεγυμνασμένος ἦν, καὶ αἰεὶ μάρτυς ἐγεγονεί παρ' ἡμῖν ἀληθείας. Καὶ περι-
207 αχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου, πίνακος αὐτὸν προάγοντος ἐν ᾧ ἐγγράπτο Ῥωμαῖστί, 'Οὗτός ἐστιν Ἀτταλὸς ὁ Χριστιανός,' καὶ τοῦ δήμου σφόδρα σφριγώντος ἐπ' αὐτῷ, μαθὼν ὁ ἡγεμὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀναληφθῆναι μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῇ εἰρκτῇ ὄντων, περὶ ὧν ἐπέ- στειλε τῷ Καίσαρι, καὶ περιέμενε τὴν ἀπόφασιν τὴν ἀπ' ἐκείνων. Ὁ δὲ διαμέσου καιρὸς οὐκ ἄργος αὐτοῖς οὐδὲ ἄκαρπος ἐγένετο, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπο-
 μουνης αὐτῶν τὸ ἀμέτρητον ἔλεος ἀνεφαίνετο Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τῶν ζώντων ἐξωποιοῦντο τὰ νεκρά, καὶ μάρτυρες τοῖς μὴ μάρτυσιν ἐχαρίζοντο. Καὶ ἐνεγένετο πολλὴ χαρὰ τῇ παρθένῳ μητρὶ, οὗς ὡς νεκροὺς ἐξέτρωσε, τούτους ζώντας ἀπολαμβάνουσα. Δι' ἐκείνων γὰρ οἱ πλείους τῶν ἡρνημένων ἀνε-
 μετροῦντο καὶ ἀνεκυσκόντο καὶ ἀνεζωπυροῦντο, καὶ ἐμάνθανον ὁμολογεῖν, καὶ ζῶντες ἥδη καὶ τετονωμένοι προσήεσαν τῷ βήματι, ἐγγλυκαίνοντος τοῦ τὸν μὲν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ μὴ βουλομένου, ἐπὶ δὲ τὴν μετάνοιαν χρηστευομένου Θεοῦ, ἵνα καὶ πάλιν ἐπερωτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος.
 Cf. Heb. xi. 35. Ἐπιστείλαντος γὰρ τοῦ Καίσαρος τοὺς μὲν ἀποτυμpanισθῆναι, εἰ δέ τινες ἀρνούντο, τούτους ἀπολυθῆναι, τῆς ἐνθάδε πανηγύρεως (ἔστι δὲ αὕτη πολυ-
 ἄνθρωπος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν συνερχομένων εἰς αὐτήν) ἀρχομένης συν-
 εστάναι, ἀνῆγεν ἐπὶ τὸ βῆμα θεατρίζων τοὺς μακαρίους, καὶ ἐμπομπεύων τοῖς ὄχλοις. Διὸ καὶ πάλιν ἀνῆταξε, καὶ ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν Ῥω-
 μαίων ἐσχέκναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλὰς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπεν εἰς θηρία. Ἐδοξάζετο δὲ μεγάλως ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῖς πρότερον ἀρνησα-
 μένοις, τότε παρὰ τὴν τῶν ἐθνῶν ὑπόνοιαν ὁμολογοῦσι. Καὶ γὰρ ἰδία
208 οὗτοι ἀνητάζοντο, ὡς δῆθεν ἀπολυθισόμενοι. Καὶ ὁμολογοῦντες προσετί-
 θεντο τῷ τῶν μαρτύρων κλήρῳ· ἔμειναν δὲ ἔξω, οἱ μὴδὲ ἔχνος πώποτε πίστεως, μὴδὲ αἰσθησιν ἐνδύματος νυμφικοῦ, μὴδὲ ἔννοιαν φόβου Θεοῦ σχόντες, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν βλασφημοῦντες τὴν ὁδόν, τουτέστιν οἱ υἱοὶ τῆς ἀπωλείας. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῇ ἐκκλησίᾳ προσε-

τέθησαν· ὧν καὶ ἀνεταζομένων, Ἀλέξανδρός τις, Φρύξ μὲν τὸ γένος, ἱατρὸς δὲ τὴν ἐπιστήμην, πολλοὺς ἔτεσιν ἐν ταῖς Γαλλίαις διατριψας, καὶ γνωστὸς σχεδὸν πᾶσι διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην καὶ παρρησίαν τοῦ λόγου, (ἦν γὰρ καὶ οὐκ ἄμιρος ἀποστολικοῦ χαρίσματος,) παρεστὼς τῷ βήματι, καὶ νεύματα προτρέπων αὐτοὺς πρὸς τὴν ὁμολογίαν, φανερός ἦν τοῖς περιεστηκόσι τὸ βῆμα ὥσπερ ὠδίων. Ἀγανακτῆσαντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῷ τοῦς πρότερον ἡρνημένους αὖθις ὁμολογεῖν, κατεβόησαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἐκείνου τοῦτο ποιοῦντος. Καὶ ἐπιστήσαντος τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀνετάσαντος αὐτὸν, ὅστις εἶη, τοῦ δὲ φήσαντος ὅτι Ὁριστιανός, ἐν ὀργῇ γενόμενος, κατέκρινεν αὐτὸν πρὸς θηρία· καὶ τῇ ἐπιούσῃ εἰσῆλθε μετὰ καὶ τοῦ Ἀττάλου. Καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἀττάλον τῷ ὄχλῳ χαριζόμενος ὁ ἡγεμὼν ἐξέδωκε πάλιν πρὸς θηρία. Οἱ καὶ διὰ πάντων διελθόντες τῶν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ πρὸς κόλασιν ἐξευρημένων ὀργάνων, καὶ μέγιστον ὑπομειναντες ἀγῶνα, τοῦσχατον ἐτύθησαν καὶ αὐτοί· τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου μήτε στενάξαντος μήτε γρύξαντός τι ὅλως, ἀλλὰ κατὰ καρδίαν ὁμιλοῦντος τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Ἀττάλος ὅποτε ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς ἐπετέθη καθέδρας καὶ περιεκαίετο, ἡνίκα ἡ ἀπὸ τοῦ σωματίου κνίσσα ἀεφέρετο, ἔφη πρὸς τὸ πλῆθος 209 τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ, Ἰδοῦ, τοῦτό ἐστιν ἀνθρώπους ἐσθίειν, ὃ ποιεῖτε ὑμεῖς· ἡμεῖς δὲ οὔτε ἀνθρώπους ἐσθίομεν, οὔθ' ἑτερόν τι πονηρὸν πράσσομεν. Ἐπερωτώμενος δὲ τί ὄνομα ἔχει ὁ Θεός, ἀπεκρίθη, Ὁ Θεός ὄνομα οὐκ ἔχει ὡς ἄνθρωπος. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τῇ ἐσχάτῃ λοιπὸν ἡμέρᾳ τῶν μονομαχιῶν, ἡ Βλανδίνα πάλιν εἰσεκομίζετο μετὰ καὶ Ποντικοῦ παιδαρίου ὡς πεντεκαίδεκα ἐτῶν. Οἱ καὶ καθημέραν εἰσῆγοντο πρὸς τὸ βλέπειν τὴν τῶν λοιπῶν κόλασιν, καὶ ἡναγκάζοντο ὁμύναι κατὰ τῶν εἰδῶλων αὐτῶν. Καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν εὐσταθῶς καὶ ἐξουθενεῖν αὐτοὺς, ἡγριώθη πρὸς αὐτοὺς τὸ πλῆθος, ὡς μήτε τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδὸς οἰκτεῖραι, μήτε τὸ γύναιον αἰδεσθῆναι. Πρὸς πάντα δὲ τὰ δεινὰ παρέβαλλον αὐτοὺς, καὶ διὰ πάσης ἐν κύκλῳ διήγον κολάσεως, ἐπαλλήλως ἀναγκάζοντες ὁμοσαι, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι τοῦτο πράξαι· ὁ μὲν γὰρ Ποντικός ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς παρωρμημένος, ὡς καὶ τὰ ἔθνη βλέπειν ὅτι ἐκείνη ἦν προτρεπόμενη καὶ στηρίζουσα αὐτὸν, πᾶσαν κόλασιν γενναίως ὑπομείνας, ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. Ἡ δὲ μακαρία Βλανδίνα πάντων ἐσχάτη, καθάπερ μήτηρ εὐγενὴς παρορμήσασα τὰ τέκνα καὶ νικηφόρους προπέμψασα πρὸς τὸν Βασιλέα, ἀναμετρουμένη καὶ αὐτὴ πάντα τὰ τῶν παίδων ἀγωνίσματα, ἔσπευδε πρὸς αὐτοὺς χαίρουσα καὶ ἀγαλλιωμένη ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, ὡς εἰς νυμφικὸν δεῖπνον κεκλη- Cf. Rev. xix. μένη, ἀλλὰ μὴ πρὸς θηρία βεβλημένη. Καὶ μετὰ τὰς μαστιγὰς, μετὰ τὰ 9 θηρία, μετὰ τὸ τήγανον, τοῦσχατον εἰς γύργαθον βληθεῖσα, ταύρῳ παρεβλήθη· καὶ ἱκανῶς ἀναβληθεῖσα πρὸς τοῦ ζῶου, μηδὲ αἰσθήσιν ἔτι τῶν συμβαινόντων ἔχουσα διὰ τὴν ἐλπίδα καὶ ἐποχὴν τῶν πεπιστευμένων καὶ ὁμίλιαν πρὸς Χριστὸν, ἐτύθη καὶ αὐτὴ, καὶ αὐτῶν ὁμολογούντων τῶν ἐθνῶν ὅτι μὴδὲ πώποτε παρ' αὐτοῖς γυνὴ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἔπαθεν. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως κόρον ἐλάμβανεν αὐτῶν ἡ μανία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους ὡμότης. Ὑπὸ γὰρ ἀγρίου θηρὸς ἄγρια καὶ βάρβαρα φύλα παραχθέντα δυσπαύστως εἶχε, καὶ ἄλλην ἰδίαν ἀρχὴν ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἐλάμβανεν ἡ ὕβρις αὐτῶν. 210

Rev. xxii. 11.

Cf. Mart.
Pal. 9.

Τὸ γὰρ νενικῆσθαι αὐτοὺς οὐκ ἔδυσώπει, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀνθρώπινον ἐπι-
λογισμόν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐξέκαεν αὐτῶν τὴν ὀργὴν καθάπερ θηρίου, καὶ τοῦ
ἡγεμόνος καὶ τοῦ δήμου τὸ ὅμοιον εἰς ἡμᾶς ἀδίκως ἐπιδεικνυμένων μίσος.
ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, ‘Ὁ ἄνομος ἀνομησάτω ἔτι, καὶ ὁ δίκαιος δικαιοθῇτω
ἔτι.’ Καὶ γὰρ τοὺς ἐναποπνιγέντας ἐν τῇ εἰρκτῇ παρέβαλλον κυσίν, ἐπι-
μελῶς παραφυλάσσοντες νύκτωρ καὶ μεθήμεραν, μὴ κηδευθῇ τις ὑφ’ ἡμῶν.
Καὶ τότε δὴ προθέντες τὰ τε τῶν θηρίων, τὰ τε τοῦ πυρὸς λείψανα, πῇ μὲν
ἐσπαραγμένα, πῇ δὲ ἡνθρακευμένα, καὶ τῶν λοιπῶν τὰς κεφαλὰς σὺν τοῖς
ἀποτμήμασιν αὐτῶν ὡσαύτως ἀτάφους παρεφύλαττον μετὰ στρατιωτικῆς
ἐπιμελείας ἡμέραις συχναῖς. Καὶ οἱ μὲν ἐνεβριμῶντο καὶ ἔβρυχον τοὺς
ὀδόντας ἐπ’ αὐτοῖς, ζητοῦντές τινα περισσοτέραν ἐκδίκησιν παρ’ αὐτῶν
λαβεῖν· οἱ δὲ ἐνεγέλων καὶ ἐπετάβαζον, μεγαλύνοντες ἅμα τὰ εἶδωλα αὐ-
τῶν, καὶ ἐκείνοις προσάπτοντες τὴν τούτων τιμωρίαν. Οἱ δὲ ἐπικεικότεροι,
καὶ κατὰ ποσὸν συμπαθεῖν δοκοῦντες, ὠνείδιζον πολὺ λέγοντες, ‘Ποῦ ὁ
Θεὸς αὐτῶν, καὶ τί αὐτοὺς ὤνησεν ἢ θρησκεία, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν
εἰλοντο ψυχῆς;’ Καὶ τὰ μὲν ἀπ’ ἐκείνων τοιαύτην εἶχε τὴν ποικιλίαν, τὰ
δὲ καθ’ ἡμᾶς ἐν μεγάλῳ καθειστήκει πένθει, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ σώματα
κρύψαι τῇ γῇ. Οὔτε γὰρ νύξ συνεβάλλετο ἡμῖν πρὸς τοῦτο, οὔτε ἀργύρια
ἔπειθεν, οὔτε λιτανεῖα ἐδυσώπει, παντὶ δὲ τρόπῳ παρετήρουν, ὥς μέγα τι
κερδανοῦντες εἰ μὴ τύχοιεν ταφῆς.

Τούτοις ἐξῆς μεθ’ ἑτερά φασι·

Cf. Matt.
xix. 28.

Τὰ οὖν σώματα τῶν μαρτύρων παντοίως παραδειγματισθέντα καὶ αἰθρι-
ασθέντα ἐπὶ ἡμέρας ἕξ, μετέπειτα καέντα καὶ αἰθαλωθέντα ὑπὸ τῶν ἀνόμων
κατεσάρωθη εἰς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν πλησίον παραρρέοντα, ὅπως μηδὲ
λείψανον αὐτῶν φαῖνται ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι. Καὶ ταῦτ’ ἔπραττον, ὥς δυνά-
μενοι νικῆσαι τὸν Θεόν, καὶ ἀφελῆσθαι αὐτῶν τὴν παλιγγενεσίαν, ‘ἵνα,’ ὥς
ἔλεγον ἐκείνοι, ‘μηδὲ ἐλπίδα σχῶσιν ἀναστάσεως, ἐφ’ ἣ πεποιθότες ξένην
τινὰ καὶ καινὴν ἡμῖν εἰσάγουσι θρησκείαν, καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν,
ἔτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἦκοντες ἐπὶ τὸν θάνατον· νῦν ἴδωμεν εἰ ἀναστή-
σονται, καὶ εἰ δύναται βοηθῆσαι αὐτοῖς ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ ἐξελεῖσθαι ἐκ
τῶν χειρῶν ἡμῶν.’

Ὡς οἱ θεοφιλεῖς μάρτυρες τοὺς ἐν τῷ διωγμῷ διαπεπτωκότας
ἐθεράπευον δεξιούμενοι.

Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ τὸν δεδηλωμένον αὐτοκράτορα ταῖς
Χριστοῦ συμβέβηκεν ἐκκλησίαις, ἀφ’ ὧν καὶ τὰ ἐν ταῖς λοι-
παῖς ἐπαρχίαις ἐνηργημένα εἰκότι λογισμῷ στοχάζεσθαι πάρ-
εστιν. Ἀξίον τούτοις ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυνάψαι γραφῆς λέξεις

έτέρας, δι' ὧν τὸ ἐπιεικὲς καὶ φιλόανθρωπον τῶν δεδηλωμένων μαρτύρων ἀναγέγραπται τούτοις αὐτοῖς τοῖς ῥήμασιν·

Οἱ καὶ ἐπὶ τοσούτον ζηλωταὶ καὶ μιμηταὶ Χριστοῦ ἐγένοντο, 'ὃς ἐν Phil. ii. 6. μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμόν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ.' ὥστε ἐν τοιαύτῃ δόξῃ ὑπάρχοντες, καὶ οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δις, ἀλλὰ πολλάκις μαρτυρήσαντες, καὶ ἐκ θηρίων αὖθις ἀναληφθέντες, καὶ τὰ καυτήρια καὶ τοὺς μώλωπας καὶ τὰ τραύματα ἔχοντες περικείμενα, οὐτ' αὐτοὶ 'μάρτυρας' ἑαυτοὺς ἀνεκήρυκτον, οὔτε μὴν ἡμῖν ἐπέτρεπον τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν αὐτοὺς, ἀλλ' εἴποτε τις ἡμῶν δι' ἐπιστολῆς ἢ διὰ λόγου 'μάρτυρας' αὐτοὺς προσεῖπεν, ἐπέπλησσον πικρῶς. 'Ἡδέως γὰρ παρεχώρουν τὴν τῆς μαρτυρίας προσηγορίαν τῷ Χριστῷ, τῷ πιστῷ καὶ ἀληθινῷ μάρτυρι, καὶ πρω- Rev. i. 5. τοτόκῳ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ.' καὶ ἐπεμιμνήσκοντο τῶν ἐξεληλυθότων ἤδη μαρτύρων, καὶ ἔλεγον, 'Ἐκείνοι ἤδη μάρτυρες, οὓς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ Χριστοῦς ἡξίωσεν ἀναληφθῆναι, ἐπισφραγισάμενος αὐτῶν διὰ τῆς ἐξόδου τὴν μαρτυρίαν· ἡμεῖς δὲ ὁμόλογοι μέτριοι καὶ ταπεινοί.' Καὶ μετὰ δακρύων παρεκάλουν τοὺς ἀδελφοὺς, δεόμενοι ἵνα ἐκτενεῖς εὐχαὶ γίνωνται πρὸς τὸ τελειωθῆναι αὐτοὺς. Καὶ τὴν μὲν δύναμιν τῆς μαρτυρίας ἔργῳ ἐπεδείκνυντο, πολλὴν παρρησίαν ἄγοντες πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὴν εὐγένειαν διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ ἀφοβίας καὶ ἀτρομίας φανεράν ἐποίουν, τὴν δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς τῶν 'μαρτύρων' προσηγορίαν παρητοῦντο, ἐμπεπλησμένοι φόβου Θεοῦ.

Καὶ αὖθις μετὰ βραχεία φασίν·

'Ἐταπείνουν ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα,' ὑφ' ἧς ἱκανῶς νῦν εἰσὶν 1 Pet. v. 6. ὑψωμένοι. Τότε δὲ πᾶσι μὲν ἀπελογοῦντο, κατηγοροῦν δὲ οὐδενός· ἔλουν μὲν ἅπαντας, ἐδέσμενον δὲ οὐδένα· καὶ ὑπὲρ τῶν τὰ δεινὰ διατιθέντων ἤρχοντο, καθάπερ Στέφανος ὁ τέλειος μάρτυς, 'Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς Acts vii. 60. τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.' Εἰ δ' ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἐδέετο, πόσῳ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν;

212

Καὶ αὖθις φασὶ μεθ' ἑτέρα·

Οὗτος γὰρ καὶ μέγιστος αὐτοῖς πρὸς αὐτὸν ὁ πόλεμος ἐγένετο, διὰ τὸ γνήσιον τῆς ἀγάπης, ἵνα ἀποπνιχθεῖς ὁ θῆρ, οὓς πρότερον ᾔετο καταπεπώκειναι, ζῶντας ἐξέμεσση. Οὐ γὰρ ἔλαβον καύχημα κατὰ τῶν πεπτωκότων, ἀλλ' ἐν οἷς ἐπλεόναζον αὐτοῖς, τοῦτο τοῖς ἐνδεεστέροις ἐπῆρκουν, μητρικὰ σπλάγχχνα ἔχοντες, καὶ πολλὰ περὶ αὐτῶν ἐκχέοντες δάκρυα πρὸς τὸν πατέρα. Ζωὴν ἠτήσαντο, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· ἦν καὶ συνεμερίσαντο τοῖς πλησίον. Κατὰ πάντων νικηφόροι πρὸς Θεὸν ἀπελθόντες, εἰρήνην ἀγαπήσαντες αἰεὶ, καὶ εἰρήνην ἡμῖν παρεγγυήσαντες, μετ' εἰρήνης ἐχώρησαν πρὸς Θεόν, μὴ καταλιπόντες πόνον τῇ μητρὶ, μηδὲ στάσιν καὶ πόλεμον τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ χαρὰν καὶ εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς τῶν μακαρίων ἐκείνων πρὸς τοὺς παραπεπτωκότας τῶν ἀδελφῶν στοργῆς, ὠφελίμως προσκείσθω, τῆς

ἀπανθρώπου καὶ ἀνηλεοῦς ἕνεκα διαθέσεως, τῶν μεταταῦτα ἀφειδῶς τοῖς Χριστοῦ μέλεσι προσευνεγμένων.

CAP. III.

Ἅποια τῷ μάρτυρι Ἀττάλῳ δι' ὀνείρου γέγονεν ἐπιφάνεια.

Ἡ δ' αὐτὴ τῶν προειρημένων μαρτύρων γραφὴ καὶ ἄλλην τινα μνήμης ἀξίαν ἱστορίαν περιέχει, ἣν καὶ οὐδεὶς ἂν γένοιτο φθόνος, μὴ οὐχὶ τῶν ἐντευξομένων εἰς γνώσιν προσθεῖναι. Ἐχει δὲ οὕτως. Ἀλκιβιάδου γάρ τινος ἐξ αὐτῶν, πάντῃ αὐχμηρὸν βιοῦντος βίον, καὶ μηδενὸς ὅλως τὸ πρότερον μεταλαμβάνοντος, ἀλλ' ἡ ἄρτι μόνῳ καὶ ὕδατι χρωμένον, πειρωμένον τε καὶ ἐν τῇ εἰρκτῇ οὕτω διάγειν, Ἀττάλῳ μετὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα δὲ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἦνυσεν, ἀπεκαλύφθη ὅτι μὴ καλῶς ποιοίῃ ὁ Ἀλκιβιάδης, μὴ χρώμενος τοῖς κτίσμασι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλοις τύπον σκανδάλου ὑπολειπόμενος. Πεισθεὶς δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης πάντων ἀνέδην μετελάμβανε, καὶ ἠὺχαρίσται τῷ Θεῷ. Οὐ γὰρ ἀνεπίσκεπτοι χάριτος Θεοῦ ἦσαν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἦν σύμβουλον αὐτοῖς. Καὶ ταῦτα μὲν ὧδὶ ἐχέτω. Τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Μοντανὸν καὶ Ἀλκιβιάδην καὶ Θεόδοτον, περὶ τὴν Φρυγίαν ἄρτι τότε πρῶτον τὴν περὶ τοῦ προφητεύειν ὑπόληψιν παρὰ πολλοῖς ἐκφερομένων, (πλείσται γὰρ οὖν καὶ ἄλλαι παραδοξοποιῶναι τοῦ θείου χαρίσματος, εἰσέτι τότε κατὰ διαφόρους

213 ἐκκλησίας ἐκτελούμεναι, πίστιν παρὰ πολλοῖς τοῦ κακέινους προφητεύειν παρεῖχον,) καὶ δὴ διαφωνίας ὑπαρχούσης περὶ τῶν δεδηλωμένων, αὖθις οἱ κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφοὶ τὴν ἰδίαν κρίσιν καὶ περὶ τούτων εὐλαβῇ καὶ ὀρθοδοξοτάτην ὑποτάττουσιν, ἐκθέμενοι καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς τελειωθέντων μαρτύρων διαφόρους ἐπιστολάς, ἃς ἐν δεσμοῖς ἔτι ὑπάρχοντες τοῖς ἐπ' Ἀσίας καὶ Φρυγίας ἀδελφοῖς διεχάραξαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἐλευθέρῳ τῷ τότε Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ, τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἕνεκα πρεσβεύοντες.

CAP. IV.

Ὅπως οἱ μάρτυρες τὸν Εἰρηναῖον δι' ἐπιστολῆς παρετίθεντο.

Οἱ δ' αὐτοὶ μάρτυρες καὶ τὸν Εἰρηναῖον πρεσβύτερον ἥδη
τότ' ὄντα τῆς ἐν Λουγδούνῳ παροικίας τῷ δηλωθέντι κατὰ 214
Ῥώμην ἐπισκόπῳ συνίστων, πλείστα τῷ ἀνδρὶ μαρτυροῦντες,
ὥς αἱ τοῦτον ἔχουσαι τὸν τρόπον δηλοῦσι φωναί·

Χαίρειν ἐν Θεῷ σε ἐν πᾶσιν εὐχόμεθα καὶ αἰεὶ, πάτερ Ἐλεύθερε.
Ταῦτά σοι τὰ γράμματα προετρεψάμεθα τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν καὶ κοινωνὸν
Εἰρηναῖον διακομίσαι, καὶ παρακαλοῦμεν ἔχειν σε αὐτὸν ἐν παραθέσει,
ζηλωτὴν ὄντα τῆς διαθήκης Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ᾗδειμεν τόπον τινὲ δικαιο-
σύνην περιποιεῖσθαι, ὥς πρεσβύτερον ἐκκλησίας ὅπερ ἐστὶν ἐπ' αὐτῷ, ἐν
πρώτοις ἂν παρεθέμεθα.

Τί δεῖ καταλέγειν τὸν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ τῶν μαρτύ-
ρων κατάλογον, ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀποτμήσει κεφαλῆς τετελειω-
μένων, ἰδίᾳ δὲ τῶν θηρσὶν εἰς βορὰν παραβεβλημένων, καὶ
αὖθις τῶν ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς κεκοιμημένων, τὸν τε ἀριθμὸν τῶν
εἰσέτι τότε περιόντων ὁμολογητῶν; Ὅτῳ γὰρ φίλον, καὶ
ταῦτα ῥᾷδιον πληρέστατα διαγνῶναι, μετὰ χεῖρας ἀναλαβόντι
τὸ σύγγραμμα, ὃ καὶ αὐτὸ τῇ τῶν μαρτυρίων συναγωγῇ πρὸς
ἡμῶν, ὥς γοῦν ἔφην, κατείλεκται. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπ' Ἀντω-
νίνου τοιαῦτα.

CAP. V.

Ὡς Μάρκῳ Αὐρηλίῳ Καίσαρι ταῖς τῶν ἡμετέρων εὐχαῖς οὐρανόθεν ὁ
Θεὸς ἐπακούσας ὑέτισεν.

Τούτου δὴ ἀδελφὸν Μάρκον Αὐρήλιον Καίσαρα λόγος ἔχει,
Γερμανοῖς καὶ Σαρμάταις ἀντιπαραταττόμενον μάχῃ, δίψῃ πιε-
ζομένης αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ἐν ἀμηχανίᾳ γενέσθαι, τοὺς δὲ ἐπὶ 215
τῆς Μελιτινῆς οὕτω καλουμένης λεγεῶνος στρατιώτας, διὰ
πίστεως ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο συνεστώσης, ἐν τῇ πρὸς τοὺς
πολεμίους παρατάξει γόνυ θέντας ἐπὶ γῆν, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἡμῖν
τῶν εὐχῶν ἔθος, ἐπὶ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκεσίας τραπέσθαι.
Παραδόξου δὲ τοῖς πολεμίοις τοῦ τοιοῦτου δὴ θεάματος φανέν-
τος, ἄλλο τι λόγος ἔχει παραδοξότερον ἐπικαταλαβεῖν αὐτίκα·

σκηπτὸν μὲν εἰς φυγὴν καὶ ἀπώλειαν συνελαύνοντα τοὺς πολέμους, ὄμβρον δὲ ἐπὶ τῶν τὸ θείου παρακεκληκότων στρατιᾶν, πᾶσαν αὐτὴν ἐκ τοῦ δόψους μέλλουσιν ὅσον οὐπω διαφθαρήσεσθαι, ἀνακτώμενον. Ἡ δὲ ἱστορία φέρεται μὲν καὶ παρὰ τοῖς πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεῦσιν, οἷς μέλον γέγονε τῆς κατὰ τοὺς δηλουμένους γραφῆς· δεδήλωται δὲ καὶ πρὸς τῶν ἡμετέρων. Ἀλλὰ τοῖς μὲν ἔξωθεν ἱστορικοῖς, ἅτε τῆς πίστεως ἀνοικείοις, τέθιται μὲν τὸ παράδοξον, οὐ μὴν καὶ ταῖς τῶν ἡμετέρων εὐχαῖς τοῦτο ὁμολογήθη γεγονέναι· τοῖς δὲ γε ἡμετέροις, ἅτε ἀληθείας φίλοις, ἀπλῶ καὶ ἀκακοήθει τρόπῳ τὸ πραχθὲν παραδέδοται. Τούτων δ' ἂν εἴη καὶ Ἀπολινάριος, ἐξ ἐκείνου φήσας τὴν δι' εὐχῆς τὸ παράδοξον πεποιηκῆναι λεγεῶνα οἰκείαν τῷ γεγονότι πρὸς τοῦ βασιλέως εἰληφέναι προσηγορίαν, 'Κεραυνοβόλον' τῇ Ῥωμαίων ἐπικληθεῖσαν φωνῇ.

- 216 Μάρτυς δὲ τούτων γένοιτ' ἂν ἀξιόχρεως ὁ Τερτυλλιανὸς, τῇ Ῥωμαϊκῇ συγκλήτῳ προσφωνήσας ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογίαν, ἧς καὶ πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν, τὴν τε ἱστορίαν βεβαιῶν σὺν Tert. Apol. 5. ἀποδείξει μείζονι καὶ ἐναργεστέρῳ. Γράφει δ' οὖν καὶ αὐτὸς λέγων, Μάρκου τοῦ συνετωτάτου βασιλέως ἐπιστολὰς εἰσέτι νῦν φέρεσθαι, ἐν αἷς αὐτὸς μαρτυρεῖ ἐν Γερμανίᾳ ὕδατος ἀπορία μέλλοντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν διαφθεῖρεσθαι, ταῖς τῶν Χριστιανῶν εὐχαῖς σεσῶσθαι. Τοῦτον δὲ φησι καὶ θάνατον ἀπειλῆσαι τοῖς κατηγορεῖν ἡμῶν ἐπιχειροῦσιν. Οἷς ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ καὶ ταῦτα προσεπιλέγει·

Ποταποὶ οὖν οἱ νόμοι οὗτοι οἷς καθ' ἡμῶν μόνων ἔπονται ἀσεβεῖς, ἄδικοι, ὧμοί; οὓς οὔτε Οὐεσπασιανὸς ἐφύλαξε, καίτοι γε Ἰουδαίους νικήσας· οὓς Τραϊανὸς ἐκ μέρους ἐξουθένησε, κωλύων ἐπιζητεῖσθαι Χριστιανούς· οὓς οὔτε Ἀδριανὸς, καίτοι γε πάντα τὰ περιέργα πολυπραγμονῶν, οὔτε ὁ Εὐσεβὴς ἐπικληθεὶς ἐπεκύρωσεν.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπη τις ἐθέλῃ, τιθέσθω· μετίωμεν δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν ἐξῆς ἀκολουθίαν. Ποθεινοῦ δὴ ἐφ' ὅλοις τῆς ζωῆς ἔτεσιν ἐνευήκοντα σὺν τοῖς ἐπὶ Γαλλίας μαρτυρήσασιν τελειωθέντος, Εἰρηναῖος τῆς κατὰ Λούγδουνον ἧς ὁ Ποθεινὸς ἡγεῖτο παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται. Πολυκάρπου δὲ τοῦτον ἀκουστὴν γενέσθαι κατὰ τὴν νέαν ἐμανθάνομεν ἡλικίαν. Οὗτος τῶν ἐπὶ Ῥώμης τὴν διαδοχὴν ἐπισκόπων ἐν τρίτῃ συντάξει

τῶν 'πρὸς τὰς Αἱρέσεις' παραθέμενος, εἰς 'Ελευθέρον, οὗ τὰ 217
κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῖν ἐξετάζεται, ὥς ἂν δὴ κατ' αὐτὸν σπου-
δαζομένης αὐτῷ τῆς γραφῆς, τὸν κατάλογον ἴσῃσι, γράφων
ᾧδε.

CAP. VI.

Τῶν ἐπὶ 'Ρώμης ἐπισκοπευσάντων κατάλογος.

Θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὴν Iren. iii. 3. 3.
ἐκκλησίαν, Δίνῃ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν. Τούτου τοῦ
Δίνου Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται, διαδέχεται δὲ Tim. iv. 21.
αὐτὸν 'Ανέγκλητος. Μετὰ τοῦτον δὲ τρίτῳ τόπῳ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν
ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὁ καὶ ἑωρακὼς τοὺς μακαρίους ἀποστόλους,
καὶ συμβεβληκὼς αὐτοῖς, καὶ ἔτι ἔναυλον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ
τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, οὐ μόνος, ἔτι γὰρ πολλοὶ ὑπελείποντο
τότε ὑπὸ τῶν ἀποστόλων δεδιδαγμένοι. "Επὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος
στάσεως οὐκ ὀλίγῃς τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένῃς ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν ἡ ἐν Supr. iii. 16.
'Ρώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτῃν γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην συμβιβάζ-
ουσα αὐτοὺς, καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν, καὶ ἦν νεωστὶ ἀπὸ τῶν
ἀποστόλων παράδοσιν εἰλήφει.

Καὶ μετὰ βραχέα φησί·

Τὸν δὲ Κλήμεντα τοῦτον διαδέχεται Εὐάρεστος, καὶ τὸν Εὐάρεστον
'Αλέξανδρος. Εἰθ' οὕτως ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθίσταται Ξύστος.
Μετὰ δὲ τοῦτον Τελεσφόρος, ὃς καὶ ἐνδόξως ἐμαρτύρησεν' ἔπειτα 'Υγίνος,
εἰτα Πῖος, μεθ' ὃν 'Ανίκητος. Διαδεξαμένου τὸν 'Ανίκητον Σωτῆρος, νῦν
δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κληρον
'Ελευθέρος. Τῇ αὐτῇ τάξει καὶ τῇ αὐτῇ διδαχῇ ἥ τε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων
ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντηκεν εἰς
ἡμᾶς.

CAP. VII.

'Ὡς καὶ μέχρι τῶν τότε καιρῶν διὰ τῶν πιστῶν δυνάμεις ἐνηργοῦντο
παράδοξοι.

Ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος, ἀκολουθῶς ταῖς προδιεξοδευθείσαις ἡμῖν
ὑπογράψας ἱστορίαις, ἐν οἷς ἐπέγραφε πέντε οὔσι τὸν ἀριθμὸν,
'Ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου Γνώσεως,' ἐν δευ-
τέρῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὅτι δὴ καὶ εἰς αὐτὸν ὑποδείγματα
τῆς θείας καὶ παραδόξου δυνάμεως ἐν ἐκκλησίαις τισὶν ὑπολέ-
λειπτο, διὰ τούτων ἐπισημαίνεται λέγων·

Iren. ii. 31. 2. Τοσούτων δὲ ἀποδέουσι τοῦ νεκρὸν ἐγείραι, καθὼς ὁ Κύριος ἤγειρε καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀδελφότητι πολλάκις, διὰ τὸ
 218 ἀναγκαῖον τῆς κατὰ τόπον ἐκκλησίας πάσης αἰτησαμένης μετὰ νηστείας καὶ λιτανείας πολλῆς, ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα τοῦ τετελευτηκότος, καὶ ἐχαρίσθη ὁ ἄνθρωπος ταῖς εὐχαῖς τῶν ἀγίων.

Καὶ αὖθις φησὶ μεθ' ἕτερα·

Ib. 32. 4. Εἰ δὲ καὶ τὸν Κύριον φαντασιωδῶς τὰ τοιαῦτα πεποιηκέναι φήσουσιν, ἐπὶ τὰ προφητικά ἀνάγοντες αὐτοὺς, ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξωμεν πάντα οὕτως περὶ αὐτοῦ καὶ προειρησθαι καὶ γεγονέναι βεβαίως, καὶ αὐτὸν μόνον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Διὸ καὶ ἐν τῷ ἐκείνου ὀνόματι οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταί, παρ' αὐτοῦ λαβόντες τὴν χάριν, ἐπιτελοῦσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἰς ἕκαστος τὴν δωρεὰν εἴληφε παρ' αὐτοῦ. Οἱ μὲν γὰρ δαίμονας ἐλαύνουσι βεβαίως καὶ ἀληθῶς, ὥστε πολλάκις καὶ πιστεῖν αὐτοὺς ἐκείνους καθαρισθέντας ἀπὸ τῶν πονηρῶν πνευμάτων, καὶ εἶναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· οἱ δὲ καὶ πρόγνῳσιν ἔχουσι τῶν μελλόντων, καὶ ὁπτασίας καὶ ῥήσεις προφητικάς· ἄλλοι δὲ τοὺς κάμνοντας διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως ἰδῶνται, καὶ ὑγιεῖς ἀποκαθιστᾶσιν. Ἦδη δὲ, καθὼς ἔφαμεν, καὶ νεκροὶ ἠγέρθησαν, καὶ παρέμειναν σὺν ἡμῖν ἔτεσιν ἱκανοῖς. Καὶ τί γάρ; οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν τῶν χαρισμάτων, ὧν κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἡ ἐκκλησία παρὰ Θεοῦ λαβοῦσα, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἐκάστης ἡμέρας ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν ἔθνων ἐπιτελεῖ, μήτε ἐξαπατῶσά τινας, μήτε ἐξαργυριζομένη· ὡς γὰρ 'δωρεὰν' εἴληφε παρὰ Θεοῦ, δωρεὰν καὶ διακονεῖ.

Matt. x. 8.

Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ τόπῳ ὁ αὐτὸς γράφει·

Ib. v. 6. 1.

Καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προφητικά χαρίσματα ἔχόντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ Πνεύματος γλώσσαις, καὶ τὰ κρίφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερὸν ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἐκδιηγουμένων.

Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ διαφορὰς χαρισμάτων μέχρι καὶ τῶν δηλουμένων χρόνων παρὰ τοῖς ἀξίοις διαμεῖναι.

219

CAP. VIII.

Ὅπως ὁ Εἰρηναῖος τῶν θείων μνημονεύει γραφῶν.

Supr. i. 1.

Ἐπεὶ δὲ ἀρχόμενοι τῆς πραγματείας ὑπόσχεσιν πεποιήμεθα παραθήσεσθαι κατὰ καιρὸν εἰπόντες τὰς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν πρεσβυτέρων τε καὶ συγγραφέων φωνὰς, ἐν αἷς τὰς περὶ τῶν ἐνδιαθῆκων Γραφῶν εἰς αὐτοὺς κατελθούσας παραδόσεις γραφῇ παραδεδώκασι, φέρε καὶ τὰς αὐτοῦ παραθώμεθα

λέξεις. Καὶ πρώτας γε τὰς περὶ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, οὕτως ἐχούσας·

Ὁ μὲν δὴ Ματθαῖος ἐν τοῖς Ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ καὶ γρα- Iren. iii. 1. 10.
φῇ ἐξημεγκεν Εὐαγγελίου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ εὐαγγε-
λιζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν ἐκκλησίαν. Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον,
Μάρκος ὁ μαθητὴς καὶ ἑρμηνευτὴς Πέτρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου
κηρυσσόμενα ἐγγράφως ἡμῖν παραδédωκε· καὶ Λουκᾶς δὲ ὁ ἀκόλουθος
Παύλου τὸ ὑπ' ἐκείνου κηρυσσόμενον Εὐαγγέλιον ἐν βιβλίῳ κατέθετο.
Ἐπειτα Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ ἀναπε-
σὼν, καὶ αὐτὸς ἐξέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας διατρίβων.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τρίτῳ τῆς εἰρημένης ὑποθέσεως τῷ προ-
δηλωθέντι εἴρηται. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ περὶ τῆς Ἰωάννου
Ἀποκαλύψεως, καὶ τῆς ψήφου τῆς περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου προσ-
ηγορίας οὕτω διαλαμβάνει·

Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ἐν πᾶσι δὲ τοῖς σπουδαίοις καὶ ἀρχαίοις Ib. v. 30. 1.
ἀντιγράφοις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κειμένου, καὶ μαρτυρούντων αὐτῶν ἐκεί-
νων τῶν κατ' ὄψιν τὸν Ἰωάννην ἑωρακότων, καὶ τοῦ λόγου διδάσκοντος 220
ἡμᾶς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων
ψήφον διὰ τῶν ἐν αὐτῷ γραμμάτων ἐμφαίνεται.

Καὶ ὑποκαταβὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ φάσκει·

Ἡμεῖς οὖν οὐκ ἀποκινδυνεύομεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀντιχρίστου Ib. 3.
ἀποφαινόμενοι βεβαιωτικῶς. Εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανδὸν τῷ νῦν καιρῷ κηρύτ-
τεσθαι τοῦνομα αὐτοῦ, δι' ἐκείνου ἂν ἐρρέθη τοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψιν
ἑωρακός· οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς
ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς. Supr. iii. 18.

Ταῦτα καὶ περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως ἱστορήται τῷ δεδηλωμένῳ. Iren. iii. 16. 8;
Μέμνηται δὲ καὶ τῆς Ἰωάννου πρώτης Ἐπιστολῆς, μαρτύρια ἐξ
αὐτῆς πλείστα εἰσφέρων, ὁμοίως δὲ καὶ τῆς Πέτρου προτέρας.
Οὐ μόνον δὲ οἶδεν, ἀλλὰ καὶ ἀποδέχεται, τὴν τοῦ Ποιμένος
γραφῇν, λέγων· Iren. iii. 16. 8;
iv. 9. 2, etc.

Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφὴ ἢ λέγουσα, ᾿Πρῶτον πάντων πίστευσον ὅτι Ib. iv. 20. 2.
εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ τὰ ἐξῆς· Herm. Past.
ii. 1.

Καὶ ῥητοῖς δὲ τισιν ἐκ τῆς Σολομώνος Σοφίας κέχρηται μο- Iren. iv. 38. 3.
νονουχὶ φάσκων· ὅρασις δὲ Θεοῦ περιποιητικὴ ἀφθαρσίας, (Wisd. vi. 18,
ἀφθαρσία δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ.) 19.)
Καὶ ἀπομνημονευμάτων Ib. iv. 27. 1,
δὲ ἀποστολικοῦ τινὸς πρεσβυτέρου, οὗ τοῦνομα σιωπῇ παρέ- 6. 2; v. 28. 4.
δωκε, μνημονεύει, ἐξηγήσεις τε αὐτοῦ θείων γραφῶν παρατί-
θεται. Ἐτι καὶ Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος καὶ Ἰγνατίου μνήμην Ib. iv. 6. 2;
v. 28. 4.

πεποίηται, μαρτυρίαις αὐθις καὶ ἀπὸ τῶν τούτοις γραφέντων
 Iren. i. 27. 4. κεκρημένους. Ἐπήγγελται δὲ ὁ αὐτὸς ἐκ τῶν Μαρκίωνος συγ-
 γραμμάτων ἀντιλέξειν αὐτῷ ἐν ἰδίῳ σπουδάσματι. Καὶ περὶ
 τῆς κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα ἑρμηνείας τῶν θεοπνεύστων Γρα-
 φῶν, ἀκούε οἷα κατὰ λέξιν γράφει·

Ib. iii. 21. 1, 2. Ὁ Θεὸς οὖν ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ αὐτὸς Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς, δὸς τὸ
 τῆς παρθένου σημεῖον· ἀλλ' οὐχ ὡς ἔνιοί φασι τῶν νῦν τολμώντων μεθερ-
 μηνεύειν τὴν γραφὴν, "Ἴδου, ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν," ὡς
 Isa. vii. 14. **221** Θεοδοτίων ἡρμήνευσεν ὁ Ἐφέσιος, καὶ Ἀκύλας ὁ Ποντικός, ἀμφότεροι
 Ἰουδαῖοι προσήλυτοι· οἷς κατακολουθήσαντες οἱ Ἑβριωνῆες ἐξ Ἰωσήφ
 αὐτὸν γεγενῆσθαι φάσκουσι.

Τούτοις ἐπιφέρει μετὰ βραχεία λέγων·

Πρὸ τοῦ γὰρ Ῥωμαίους κρατῦναι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἔτι τῶν Μακεδόνων
 τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, Πτολεμαῖος ὁ Δάγου φιλοτιμούμενος τὴν ὑπ' αὐ-
 τοῦ κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοσμήσαι τοῖς πάντων
 ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχεν, ἡτήσατο παρὰ τῶν
 Ἱεροσολυμιτῶν, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβεβλημένας
 τὰς γραφάς. Οἱ δὲ, (ὑπῆκουον γὰρ ἔτι τοῖς Μακεδόσι τότε,) τοὺς παρ'
 αὐτοῖς ἐμπειροτάτους τῶν γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἑβδο-
 μήκοντα πρεσβυτέρους, ἔπεμψαν Πτολεμαίῳ, ποιήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅπερ
 ἠβούλετο. Ὁ δὲ ἰδίᾳ πείραν αὐτῶν λαβεῖν θελήσας, εὐλαβηθεὶς τε μή τι
 ἄρα συνθέμενοι ἀποκρύψωσι τὴν ἐν ταῖς γραφαῖς διὰ τῆς ἑρμηνείας ἀλή-
 θειαν, χωρίσας αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν αὐτὴν
 ἑρμηνείαν γράφειν, καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. Συνελ-
222 θόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλλόντων
 ἐκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἑρμηνείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ δὲ γραφαὶ ὄντως
 θεαῖαι ἐγνώσθησαν, τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξεσι καὶ τοῖς αὐτοῖς
 ὀνόμασιν ἀναγορευσάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους· ὥστε καὶ τὰ παρόντα
 ἔθνη γινῶναι, ὅτι κατ' ἐπίπνοιαν τοῦ Θεοῦ εἰσὶν ἡρμηνευμένοι αἱ γραφαί.
 Καὶ οὐδέν γε θαυμαστὸν τοῦτο ἐνρηγῆκεναι τὸν Θεόν, ὅς γε καὶ ἐν τῇ ἐπὶ
 Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ, διαφθαρείσων τῶν γραφῶν, καὶ
 μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη τῶν Ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν,
 ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρταξέρξου τοῦ Περσῶν βασιλέως, ἐνέπνευσεν
 Ἐσδρά, τῷ ἱερεὶ ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν
 πάντας ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστήναι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωϋσέως
 νομοθεσίαν.

Τοσαῦτα ὁ Εἰρηναῖος.

CAP. IX.

Οἱ κατὰ Κόμοδον ἐπισκοπεύσαντες.

Ἐννέα δὲ καὶ δέκα ἔτεσι τῇ βασιλείᾳ διαρκέσαντος Ἀντωνίνου, Κόμοδος τὴν ἡγεμονίαν παραλαμβάνει· οὗ κατὰ τὸ A.D. 180. πρῶτον ἔτος τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησιῶν Ἰουλιανὸς ἐγχειρίζεται τὴν ἐπισκοπὴν, ἐπὶ δυοκαίδεκα ἔτεσι Ἀγριππίνου τὴν λειτουργίαν ἀποπλήσαντος.

CAP. X.

Περὶ Πανταίνου τοῦ φιλοσόφου.

Ἦγείτο δὲ τηνικαῦτα τῆς τῶν πιστῶν αὐτόθι διατριβῆς τῶν ἀπὸ παιδείας ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὄνομα αὐτῷ Πάνταινος, ἐξ ἀρχαίου ἔθνους διδασκαλείου τῶν ἱερῶν λόγων παρ' αὐτοῖς συνε- 111 στώτος, ὃ καὶ εἰς ἡμᾶς παρατείνεται, καὶ πρὸς τῶν ἐν λόγῳ καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα σπουδῇ δυνατῶν συγκροτεῖσθαι παρειλήφμεν. Ἐν δὲ τοῖς μάλιστα κατ' ἐκείνου καιροῦ διαλάμψαι λόγος ἔχει τὸν δεδηλωμένον, οἷα καὶ ἀπὸ φιλοσόφου ἀγωγῆς τῶν καλουμένων Στωϊκῶν ὁρμώμενον. Τοσαύτην δ' οὖν φασὶν αὐτὸν ἐκθυμοτάτῃ διαθέσει προθυμίαν περὶ τὸν θεῖον λόγον ἐνδείξασθαι, ὥς καὶ κήρυκα τοῦ κατὰ Χριστὸν εὐαγγελίου τοῖς ἐπ' ἀνατολῆς ἔθνεσιν ἀναδειχθῆναι, μέχρι καὶ τῆς Ἰνδῶν στειλάμενον γῆς. Ἦσαν γὰρ, ἦσαν, εἰσέτι τότε πλείους εὐαγγελισταὶ τοῦ λόγου, ἔνθεον ζῆλον ἀποστολικοῦ μιμήματος συνεισφέρειν ἐπ' αὐξήσει καὶ οἰκοδομῇ τοῦ θεῖου λόγου προμηθεύμενοι. Ὡς εἰς γενόμενος καὶ ὁ Πάνταινος καὶ εἰς Ἰνδοὺς ἐλθεῖν λέγεται· ἔνθα λόγος εὑρεῖν αὐτὸν προφθάσαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον παρά τισιν αὐτόθι τὸν Χριστὸν ἐπεγνώκousιν· οἷς Βαρθολομαῖον τῶν ἀποστόλων ἓνα κηρύξαι, αὐτοῖς τε Ἑβραίων γράμμασι τὴν τοῦ Ματθαίου καταλείψαι γραφὴν, ἣν καὶ σῶζεσθαι εἰς τὸν δηλούμενον χρόνον. Ὁ γε μὴν Πάνταινος ἐπὶ πολλοῖς κατορθώμασι τοῦ κατ' Ἀλεξάνδρειαν τελευτῶν ἡγεῖται διδασκαλείου, ζώσῃ φωνῇ καὶ διὰ συγγραμμάτων τοὺς τῶν θείων δογμάτων θησανροὺς ὑπομνηματιζόμενος.

CAP. XI.

Περὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως.

Κατὰ τοῦτον ταῖς θείαις γραφαῖς συνασκούμενος ἐπ' Ἀλεξ-
ανδρείας ἐγνωρίζετο Κλήμης, ὁμώνυμος τῷ πάλαι τῆς Ῥωμαίων
ἐκκλησίας ἡγησαμένῳ φοιτητῇ τῶν ἀποστόλων. Ὃς δὴ καὶ
224 ὠνομαστὶ, ἐν αἷς συνέταξεν Ὑποτυπώσεις, ὡς ἂν διδασκάλου
τοῦ Πανταίνου μέμνηται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν καὶ τῶν Στρωμα-
τέων ἐν πρώτῳ συγγράμματι ἀνιίττεσθαι μοι δοκεῖ, ὅτε τοὺς
ἐμφανεστεροὺς ἧς κατέληφεν ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐπισημαι-
νόμενος, ταῦτά φησιν·

Strom. i. i. ii. Ἡδὴ δὲ οὐ γραφὴ εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη ἦδε ἡ πραγματεία, ἀλλὰ
μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρίζεται, λήθης φάρμακον· εἰδῶλον ἀτεχ-
νῶς καὶ σκιαγραφία τῶν ἐναργῶν καὶ ἐμψύχων ἐκείνων ὧν κατηξιώθην
ἐπακοῦσαι λόγων τε καὶ ἀνδρῶν μακαρίων, καὶ τῷ ὄντι ἀξιολόγων. Τού-
των ὁ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωνικός, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος,
τῆς Κοίλης ἄτερος αὐτῶν Συρίας ἦν, ὁ δὲ ἀπ' Αἰγύπτου. Ἄλλοι δὲ ἀνὰ
τὴν ἀνατολὴν, καὶ ταύτης ὁ μὲν τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ
Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ δὲ περιτυχὼν, δυνάμει δὲ ἄρα πρῶτος ἦν,
ἀνεπαυσάμην, ἐν Αἰγύπτῳ θηράσας λεληθότα. Ἄλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ
τῆς μακαρίας σώζοντες διδασκαλίας παράδοσιν, εὐθὺς ἀπὸ Πέτρου καὶ
Ἰακώβου, Ἰωάννου τε καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων, παῖς παρὰ πα-
τρὸς ἐκδεξάμενος (ὀλίγοι δὲ οἱ πατράσιν ὅμοιοι), ἦκον δὴ σὺν Θεῷ καὶ εἰς
ἡμᾶς, τὰ προγονικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀποστολικά καταθησόμενοι σπέρματα.

CAP. XII.

Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων.

Ἐπὶ τούτων τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ὁ
παρὰ πολλοῖς εἰσέτι νῦν βεβοημένος Νάρκισσος ἐγνωρίζετο,
πεντεκαιδεκάτην ἄγων διαδοχὴν ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων κατὰ
Ἀδριανὸν πολιορκίας· ἐξ οὗ δὴ πρῶτον τὴν αὐτόθι ἐκκλησίαν
Supr. iv. 6. ἐξ ἔθνων συστήναι μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς, καθηγῆσασθαι τε
225 αὐτῶν πρῶτον ἐξ ἔθνων ἐπίσκοπον Μάρκον ἐδηλώσαμεν. Μεθ'
ὃν ἐπισκοπεῦσαι Κασσιανὸν αἱ τῶν αὐτόθι διαδοχαὶ περιέ-
χουσι· καὶ μετὰ τοῦτον Πούπλιον, εἴτα Μάξιμον, καὶ ἐπὶ τού-
τοις Ἰουλιανόν· ἔπειτα Γάϊον, μεθ' ὃν Σύμμαχον, καὶ Γάϊον

ἕτερον· καὶ πάλιν ἄλλον Ἰουλιανὸν, Καπίτωνά τε πρὸς τούτοις καὶ Οὐάλεντα, καὶ Δολιχίανδον, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν Νάρκισσον, τριακοστὸν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατὰ τὴν τῶν ἐξῆς διαδοχὴν γεγενημένον.

CAP. XIII.

Περὶ Ῥόδωνος καὶ ἧς ἐμνημόνευσεν κατὰ Μαρκίωνα διαφώνιας.

Ἐν τούτῳ καὶ Ῥόδων γένος τῶν ἀπὸ Ἀσίας, μαθητευθεὶς ἐπὶ Ῥώμῃς, ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ, Τατιανῷ, ὃν ἐκ τῶν πρόσθεν ἔγνωμεν, διάφορα συντάξας βιβλία, μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς τὴν Μαρκίωνος παρατέτακται αἵρεσιν· ἣν καὶ εἰς διαφόρους γνώμας κατ' αὐτὸν διαστᾶσαν ἱστορεῖ, τοὺς τὴν διάστασιν ἐμπεποιηκότας ἀναγράφων, ἐπ' ἀκριβές τε τὰς παρ' ἐκάστῳ τούτων ἐπινευομένης διελέγχων ψευδολογίας. Ἀκουε δ' οὖν καὶ αὐτοῦ ταῦτα γράφοντος·

Διὰ τοῦτο καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἀσύμφωνοι γεγονάσιν, ἀυσσάτου γνώμῃς Routh, Rell. i. 428. ἀντιποιούμενοι. Ἀπὸ γὰρ τῆς τούτων ἀγέλης Ἀπελλῆς μὲν, ὁ τὴν πολιτείαν σεμνυνόμενος καὶ τὸ γῆρας, μίαν ἀρχὴν ὁμολογεῖ, τὰς δὲ προφητείας ἐξ ἀντικειμένου λέγει πνεύματος, πειθόμενος ἀποφθέγμασι παρθένου δαιμονώσης, ὄνομα Φιλουμένης. Ἔτεροι δέ, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ ναύτης Μαρκίων, 226 δύο ἀρχὰς εἰσηγοῦνται· ἀφ' ὧν εἰσὶ Πότιτός τε καὶ Βασιλικός. Καὶ οὗτοι μὲν κατακολυθήσαντες τῷ Ποντικῷ λύκῳ, καὶ μὴ εὐρίσκοντες τὴν διαίρεσιν τῶν πραγμάτων, ὡς οὐδὲ ἐκεῖνος, ἐπὶ τὴν εὐχέρειαν ἐτράποντο, καὶ δύο ἀρχὰς ἀπεφῆγαντο ψιλῶς καὶ ἀναποδείκτως. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπ' αὐτῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐξοκείλαντες, οὐ μόνον δύο, ἀλλὰ καὶ τρεῖς ὑποτίθενται φύσεις, ὧς ἐστὶν ἀρχηγὸς καὶ προστάτης Σύνερος, καθὼς οἱ τὸ διδασκαλεῖον αὐτοῦ προβαλλόμενοι λέγουσι.

Γράφει δὲ ὁ αὐτὸς, ὡς καὶ εἰς λόγους ἐληλύθει τῷ Ἀπελλῇ, φάσκων οὕτως·

Ὁ γὰρ γέρων Ἀπελλῆς συμμίξας ἡμῖν πολλὰ μὲν κακῶς λέγων Ib. 439. ἡλέγχθη· ὅθεν καὶ ἔφασκε μὴ δεῖν ὅλως ἐξετάζειν τὸν λόγον, ἀλλ' ἔκαστον, ὡς πεπίστευκε, διαμένειν. Σωθήσεσθαι γὰρ τοὺς ἐπὶ τὸν Ἑσταυρωμένον ἡλικιώτας ἀπεφαίνετο, μόνον ἐὰν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς εὐρίσκωνται. Τὸ δὲ πάντων ἀσαφέστατον ἐδογματίζετο αὐτῷ πρᾶγμα, καθὼς προειρήκαμεν, τὸ περὶ Θεοῦ. Ἐλεγε μὲν γὰρ μίαν ἀρχὴν, καθὼς καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος.

Εἴτα προθεὶς αὐτοῦ πᾶσαν τὴν δόξαν, ἐπιφέρει φάσκων·

Λέγοντος δε μου πρὸς αὐτὸν, 'Πόθεν ἡ ἀπόδειξις αὕτη σοι, ἢ πῶς δύνασαι λέγειν μίαν ἀρχὴν, φράσον ἡμῖν;' ἔφη, 'τὰς μὲν προφητείας ἑαυτὰς ἐλέγχειν, διὰ τὸ μηδὲν ὅλως ἀληθὲς εἰρηκέναι· ἀσύμφωνοι γὰρ ὑπάρχουσι καὶ ψευδεῖς, καὶ ἑαυταῖς ἀντικείμεναι. Τὸ δὲ πῶς ἐστὶ μία ἀρχή, μὴ γινώσκειν ἔλεγεν, οὕτω δὲ κινεῖσθαι μόνον.' Εἴτ' ἐπομοσαμένου μου τὰληθές εἰπεῖν, ὥμνεν ἀληθεύων λέγειν, μὴ ἐπίστασθαι πῶς εἷς ἐστὶν ἀγέννητος Θεός, τοῦτο δὲ πιστεύειν. Ἐγὼ δὲ γελάσας κατέγων αὐτοῦ, διότι διδάσκαλος εἶναι λέγων οὐκ ἤδει τὸ διδασκόμενον ὑπ' αὐτοῦ κρατύνειν.

Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ συγγράμματι Καλλιστίῳ προσφωνῶν, ὁ αὐτὸς μεμαθητεῦσθαι ἐπὶ Ῥώμῃς Τατιανῷ ἑαυτὸν ὁμολογεῖ. Φησὶ δὲ καὶ ἐσπουδᾶσθαι τῷ Τατιανῷ προβλημάτων βιβλίον δι' ὧν τὸ ἀσαφὲς καὶ ἐπικεκρυμμένον τῶν θείων γραφῶν παραστήσειν ὑποσχομένου τοῦ Τατιανοῦ, αὐτὸς ὁ Ῥόδων ἐν ἰδίῳ
 227 συγγράμματι τὰς τῶν ἐκείνου προβλημάτων ἐπιλύσεις ἐκθήσεσθαι ἐπαγγέλλεται. Φέρεται δὲ τοῦ αὐτοῦ καὶ 'εἰς τὴν Ἐξαήμερον' ὑπόμνημα. Ὁ γέ τοι Ἀπελλῆς οὗτος μυρία κατὰ τοῦ Μωϋσέως ἡσέβησε νόμου, διὰ πλειόνων συγγραμμάτων τοὺς θείους βλασφημήσας λόγους, εἰς ἔλεγχόν τε, ὥς γε δὴ ἐδόκει, καὶ ἀνατροπὴν αὐτῶν οὐ μικρὰν πεποιημένος σπουδῇ. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τούτων.

CAP. XIV.

Περὶ τῶν κατὰ Φρύγας ψευδοπροφητῶν.

Μισόκαλός γε μὴν ἐς τὰ μάλιστα καὶ φιλοπόνηρος ὦν ὁ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ πολέμιος, μηδένα τε μηδαμῶς τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπολιπὼν ἐπιβουλῆς τρόπον, αἰρέσεις ξένας αὐθις ἐπιφύεσθαι κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐνήργει· ὦν οἱ μὲν ἰοβόλων δίκην ἐρπετῶν ἐπὶ τῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας εἶρπον, τὸν μὲν Παράκλητον Μουτανὸν, τὰς δ' ἐξ αὐτοῦ γυναῖκας, Πρίσκιλλαν καὶ Μαξιμίλλαν, ὥς ἂν τοῦ Μουτανοῦ προφήτιδας γεγονυίας, αὐχοῦντες.

CAP. XV.

Περὶ τοῦ κατὰ Βλάστον ἐπὶ Ῥώμῃς γενομένου σχίσματος.

Οἱ δ' ἐπὶ Ῥώμῃς ἤκμαζον, ὦν ἡγεῖτο Φλωρίνος, πρεσβυτέρου τῆς ἐκκλησίας ἀποπεσὼν, Βλάστος τε σὺν τούτῳ παρα-

πλησίῳ πτώματι κατεσχημένους. Οὐ καὶ πλείους τῆς ἐκκλησίας περιέλκοντες ἐπὶ σφῶν ὑπήγον βούλημα, θάτερος ἰδίως περὶ τὴν ἀλήθειαν νεωτερίζειν πειρώμενος.

CAP. XVI.

Ὅσα περὶ Μοντανοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ψευδοπροφητῶν μνημονεύεται.

Πρὸς μὲν οὖν τὴν λεγομένην "κατὰ Φρύγας" αἵρεσιν, ὅπλον ἰσχυρὸν καὶ ἀκαταγώνιστον, ἐπὶ τῆς Ἱεραπόλεως τὸν Ἀπολιναρίου, οὗ καὶ πρόσθεν μνήμην ὁ λόγος πεποίητο, ἄλλους Supr. 5. τε σὺν αὐτῷ πλείους τῶν τῆνικάδε λογίων ἀνδρῶν, ἣ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχος ἀνίστη δύναμις, ἐξ ὧν καὶ ἡμῖν ἱστορίας πλείστη τις ὑπόθεσις καταλέλειπται. Ἀρχόμενος γοῦν τῆς κατ' αὐτῶν γραφῆς τῶν εἰρημένων δὴ τις, πρῶτον ἐπισημαίνεται ὡς 228 καὶ ἀγράφοις τοῖς κατ' αὐτῶν ἐπεξέλθοι ἐλέγχους. Προοιμιάζεται γοῦν τοῦτον τὸν τρόπον·

Ἐκ πλείστου ὅσου καὶ ἰκανωτάτου χρόνου, ἀγαπητὲ Ἀουίρκιε Μάρκελλε, Routh, Rell. ii. 183. ἐπιταχθεὶς ὑπὸ σοῦ συγγράφαι τινὰ λόγον εἰς τὴν τῶν κατὰ Μιλτιάδην [Heinich. Ἀλκιβιάδην.] λεγομένην αἵρεσιν, ἐφεκτικώτερόν πως μέχρι νῦν διεκείμην, οὐκ ἀπορία τοῦ δύνασθαι ἐλέγχειν μὲν τὸ ψεῦδος, μαρτυρεῖν δὲ τῇ ἀληθείᾳ· δεδιὼς δὲ καὶ ἐξευλαβούμενος, μή πη δόξω τισὶν ἐπισυγγράφειν ἢ ἐπιδιατάσσεσθαι τῷ τῆς τοῦ εὐαγγελίου καινῆς Διαθήκης λόγῳ, ᾧ μήτε προσθεῖναι μήτ' ἀφελεῖν δυνατόν τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον αὐτὸ πολιτεύεσθαι προηρημένῳ. Προσφάτως δὲ γενόμενος ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας, καὶ καταλαβὼν τὴν κατὰ τόπον ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς νέας ταύτης, οὐχ, ὡς αὐτοὶ φασί, προφητείας, πολὺ δὲ μᾶλλον, ὡς δειχθήσεται, ψευδοπροφητείας διατεθρυλλημένην, καθόσον δυνατόν, τοῦ Κυρίου παρασχόντος, περὶ αὐτῶν τε τούτων καὶ τῶν προτεινομένων ὑπ' αὐτῶν ἕκαστά τε διελέχθημεν ἡμέραις πλείουσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ὡς τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἀγαλλιασθῆναι, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπιρρωσθῆναι, τοὺς δὲ ἐξ ἐναντίας πρὸς τὸ παρὸν ἀποκρουσθῆναι, καὶ τοὺς ἀντιθέτους λυπηθῆναι. Ἀξιούντων οὖν τῶν κατὰ τόπον πρεσβυτέρων, ὅπως τῶν λεχθέντων κατὰ τῶν ἀντιδιατιθεμένων τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ ὑπόμνημά τι καταλίπωμεν, παρόντος καὶ τοῦ συμ-πρεσβυτέρου ἡμῶν Ζωτικοῦ τοῦ Ὁτρηνοῦ, τοῦτο μὲν οὐκ ἐπράξαμεν, ἐπηγγειλάμεθα δὲ ἐνθάδε γράψαντες, τοῦ Κυρίου διδόντος, διὰ σπουδῆς πέμψειν αὐτοῖς.

Ταῦτα καὶ ἐξῆς τούτοις ἕτερα κατ' ἀρχὰς εἰπὼν τοῦ λόγου, 229 τὸν αἴτιον τῆς δηλουμένης αἰρέσεως προῖων τοῦτον ἀνιστορεῖ τὸν τρόπον·

Routh, Rell.
ii. 185.

Ἡ τοίνυν ἔνστασις αὐτὸν καὶ ἡ πρόσφατος τοῦ ἀποσχίσματος αἵρεσις πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τὴν αἰτίαν ἔσχε τοιαύτην. Κῶμη τις εἶναι λέγεται ἐν τῇ κατὰ τὴν Φρυγίαν Μυσίᾳ, καλουμένη Ἀρδαβαῦ τοῦνομα· ἔνθα φασί τινα τῶν νεοπίστων πρῶτως, Μοντανὸν τοῦνομα, κατὰ Γράτον Ἀσίας ἀνθύπατον, ἐν ἐπιθυμίᾳ ψυχῆς ἀμέτρῳ φιλοπρωτείας δόντα πάροδον εἰς ἑαυτὸν τῷ ἀντικειμένῳ, πνευματοφορηθῆναι τε καὶ αἰφνιδίως ἐν κατοχῇ τινὶ καὶ παρεκστάσει γενόμενον ἐνθουσιᾶν, ἄρξασθαι τε λαλεῖν καὶ ξενοφωνεῖν, παρὰ τὸ κατὰ παράδοσιν καὶ κατὰ διαδοχὴν ἄνωθεν τῆς ἐκκλησίας ἔσθαι δῆθεν προφητεύοντα. Τῶν δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐν τῇ τῶν νόθων ἐκφωρημάτων ἀκροάσει γενομένων, οἱ μὲν ὥς ἐπὶ ἐνεργουμένῳ καὶ δαιμονῶντι καὶ ἐν πλάνης πνεύματι ὑπάρχοντι καὶ τοὺς ὅχλους ταραττόντι ἀχθόμενοι ἐπετίμων, καὶ λαλεῖν ἐκώλουν, μεμνημένοι τῆς τοῦ Κυρίου διαστολῆς τε καὶ ἀπειλῆς, πρὸς τὸ φυλάττεσθαι τὴν τῶν ψευδοπροφητῶν ἐργηγορότως παρουσίαν· οἱ δὲ ὡς Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ προφητικῷ χαρίσματι ἐπαιρόμενοι, καὶ οὐχ ἥκιστα χαννούμενοι, καὶ τῆς διαστολῆς τοῦ Κυρίου ἐπιλανθανόμενοι, τὸ βλαψίφρον καὶ ὑποκοριστικὸν καὶ λαοπλάνον πνεῦμα προὔκαλουντο, θελγόμενοι καὶ πλανώμενοι ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὸ μηκέτι καλύεσθαι σιωπᾶν. Τέχνη δέ τι, μᾶλλον δὲ τοιαύτη μεθύδω, κακοτεχνίας ὁ διάβολος τὴν κατὰ τῶν παρηκόων ἀπώλειαν μηχανησάμενος, καὶ παρ' ἁλίαν ὑπ' αὐτῶν τιμώμενος, κατέξηγειρέ τε καὶ προσεξέκαυσεν αὐτῶν τὴν ἀποκεκοιμημένην ἀπὸ τῆς κατὰ ἀλήθειαν πίστεως διάνοιαν, ὥς καὶ ἐτέρας τινὰς δύο γυναῖκας ἐπεγείρει, καὶ τοῦ νόθου πνεύματος πληρῶσαι, ὥς καὶ λαλεῖν ἐκφρόνως καὶ ἀκαίρως καὶ ἄλλοτριότροπως ὁμοίως τῷ προειρημένῳ, καὶ τοὺς μὲν χαίροντας καὶ καυχώμενους ἐπ' αὐτῷ, μακαρίζοντας τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ μεγέθους τῶν ἐπαγγελμάτων ἐκφυσιοῦντος, ἔσθ' ὅπῃ δὲ καὶ κατακρίνοντος στοχαστικῶς καὶ ἀξιοπιστῶς αὐτοὺς ἄντικρυς, ἵνα καὶ ἐλεγκτικὸν εἶναι δοκῇ· (ὀλίγοι δ' ἦσαν οὗτοι τῶν Φρυγῶν ἐξηπατημένοι·) τὴν δὲ καθόλου καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησίαν βλασφημεῖν, διδάσκοντος τοῦ ἀπηνυαδισμένου πνεύματος, ὅτι μήτε τιμὴν μήτε πάροδον εἰς αὐτὴν τὸ ψευδοπροφητικὸν ἐλάμβανε πνεῦμα. Τῶν γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν πιστῶν πολλάκις καὶ πολλαχῇ τῆς Ἀσίας εἰς τοῦτο συνελθόντων, καὶ τοὺς προσφάτους λόγους ἐξετασάντων, καὶ βεβήλους ἀποφηνάντων, καὶ ἀποδοκιμασάντων τὴν αἵρεσιν, οὕτω δὲ τῆς τε ἐκκλησίας ἐξέώσθησαν, καὶ τῆς κοινωνίας εἴρχθησαν.

230

Ταῦτα ἐν πρώτοις ἱστορήσας, καὶ δι' ὅλου τοῦ συγγράμματος τὸν ἔλεγχον τῆς κατ' αὐτοὺς πλάνης ἐπαγαγὼν, ἐν τῷ δευτέρῳ περὶ τῆς τελευτῆς τῶν προδεδηλωμένων ταῦτά φησιν·

Routh, Rell.
ii. 187.

Ἐπειδὴν τοίνυν καὶ προφητοφόντας ἡμᾶς ἀπεκάλουν, ὅτι μὴ τοὺς ἀμετροφώνους αὐτῶν προφῆτας ἐδεξάμεθα, (τούτους γὰρ εἶναι φασιν, οὓς περ ἐπηγγείλατο τῷ λαῷ πέμψειν ὁ Κύριος,) ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν πρὸς Θεοῦ, ἔστι τις, ὃ βέλτιστοι, τούτων τῶν ἀπὸ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν λαλεῖν ἀρξαμένων, ὅστις ὑπὸ Ἰουδαίῳ ἐδιώχθη, ἢ ὑπὸ παρανόμων ἀπεκτάνθη;

οὐδεῖς· οὐδέ γε τις αὐτῶν κρατηθεὶς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος ἀνεσταυρώθη; οὐ γὰρ οὖν· οὐδὲ μὴν οὐδὲ ἐν συναγωγαῖς Ἰουδαίων τῶν γυναικῶν τις ἐμασιγώθη ποτὲ, ἢ ἐλιθοβολήθη; οὐδαμόσε οὐδαμῶς.” Ἀλλῶ δὲ θανάτῳ τελευτήσαι λέγονται Μοντανὸς τε καὶ Μαξιμίλλα. Τούτους γὰρ ὑπὸ πνεύματος βλαψίφρονος ἐκατέρους ὑποκινήσαντος, λόγος ἀναρτῆσαι ἑαυτοὺς, οὐχ ὁμοῦ, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἐκάστου τελευτῆς καιρὸν φήμη πολλή· καὶ οὕτω δὲ τελευτῆσαι καὶ τὸν βίον καταστρέψαι, Ἰοῦδα προδότου δίκην. Καθάπερ καὶ τὸν θαυμαστὸν ἐκείνον, τὸν πρῶτον τῆς κατ’ αὐτοὺς λεγομένης προφητείας οἷον ἐπίτροπόν τινα Θεόδοτον, πολὺς αἰρεῖ λόγος, ὡς αἰρόμενόν ποτε καὶ ἀναλαμβανόμενον εἰς οὐρανοὺς παρεκστῆναι τε καὶ καταπιστεῦσαι 231 ἑαυτὸν τῷ τῆς ἀπάτης πνεύματι, καὶ δισκευθέντα, κακῶς τελευτῆσαι. Φασὶ γοῦν τοῦτο οὕτως γεγονέναι. Ἀλλὰ μὴ ἄνευ τοῦ ἰδεῖν ἡμᾶς, ἐπίστασθαί τι τῶν τοιούτων νομίζομεν, ὦ μακάριε. Ἴσως μὲν γὰρ οὕτως, ἴσως δὲ οὐχ οὕτως, τετελευτήκασι Μοντανὸς τε καὶ Θεόδοτος καὶ ἡ προειρημένη γυνή.

Αἰθῆς δ’ ἐν τῷ αὐτῷ φησὶ λόγῳ, τοὺς τότε ἱεροὺς ἐπισκόπους πεπειράσθαι μὲν τὸ ἐν τῇ Μαξιμίλλῃ πνεῦμα διελέγξαι, κεκωλύσθαι δὲ πρὸς ἐτέρων, συνεργούντων δηλαδὴ τῷ πνεύματι. Γράφει δὲ οὕτως·

Καὶ μὴ λεγέτω ἐν τῷ αὐτῷ τῷ κατὰ Ἀστέριον Οὐρβανὸν τὸ διὰ Μαξιμίλλης πνεῦμα, ‘Διώκομαι ὡς λύκος ἐκ προβάτων· οὐκ εἰμὶ λύκος· ῥῆμά εἰμι καὶ πνεῦμα καὶ δύναμις·’ ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ πνεύματι δύναμιν ἐναργῶς δεῖξάτω καὶ ἐλεγξάτω, καὶ ἐξομολογεῖσθαι διὰ τοῦ πνεύματος καταναγκασάτω τοὺς τότε παρόντας εἰς τὸ δοκιμάσαι καὶ διαλεχθῆναι τῷ πνεύματι λαλοῦντι, ἄνδρας δοκίμους καὶ ἐπισκόπους, Ζωτικὸν ἀπὸ Κομάνης κώμης, καὶ Ἰουλιανὸν ἀπὸ Ἀπαμείας. Ὡν οἱ περὶ Θεμίσωνα τὰ στόματα φιμώσαντες, οὐκ ἔβασαν τὸ ψευδὲς καὶ λαοπλάνον πνεῦμα ὑπ’ αὐτῶν ἐλεγχθῆναι.

Routh, Rel.
ii. 189.

Ἐν ταύτῳ δὲ πάλιν ἕτερα μεταξὺ πρὸς ἑλεγχον τῶν τῆς Μαξιμίλλης ψευδοπροφητειῶν εἰπὼν, ὁμοῦ τὸν τε χρόνον, καθ’ ὃν ταῦτ’ ἔγραφε, σημαίνει, καὶ τῶν προρρήσεων αὐτῆς μέμνηται, δι’ ὧν πολέμους ἔσεσθαι καὶ ἀκαταστασίας προεμαντεύσατο· ὧν καὶ τὴν ψευδολογίαν εὐθύνει, ὧδε λέγων·

Καὶ πῶς οὐ καταφανὲς ἦδη γέγονε καὶ τοῦτο τὸ ψεῦδος; πλείω γὰρ ἢ τρισκαίδεκα ἔτη εἰς ταύτην τὴν ἡμέραν, ἐξ οὗ τετελεύτηκεν ἡ γυνή· καὶ οὔτε μερικὸς οὔτε καθολικὸς κόσμῳ γέγονε πόλεμος, ἀλλὰ καὶ Χριστιανοῖς μᾶλλον εἰρήνῃ διάμονος ἐξ ἐλέους Θεοῦ.

Ib. 190.

Καὶ ταῦτα δὲ ἐκ τοῦ δευτέρου συγγράμματος. Καὶ ἀπὸ τοῦ τρίτου δὲ σμικρὰς παραθήσομαι λέξεις, δι’ ὧν πρὸς τοὺς αὐχοῦντας, ὡς ἄρα πλείους καὶ αὐτῶν μεμαρτυρηκότες εἶεν, ταῦτα φησίν·

Routh, Rell.
ii. 190.

232

“Οταν τοίνυν ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ἐλεγχθέντες ἀπορήσωσιν, ἐπὶ τοὺς μάρτυρας καταφεύγειν πειρῶνται, λέγοντες πολλοὺς ἔχειν μάρτυρας, καὶ τοῦτο εἶναι τεκμήριον πιστὸν τῆς δυνάμεως τοῦ παρ’ αὐτοῖς λεγομένου προφητικοῦ πνεύματος. Τὸ δὲ ἐστὶν ἄρα, ὡς ἔοικε, παντὸς μᾶλλον οὐκ ἀληθές. Καὶ γὰρ τῶν ἄλλων αἱρέσεων τινὲς πλείστους ὅσους ἔχουσι μάρτυρας, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο δῆπου συγκαταθισόμεθα, οὐδὲ ἀλήθειαν ἔχειν αὐτοὺς ὁμολογήσομεν. Καὶ πρῶτοί γε οἱ ἀπὸ τῆς Μαρκίωνος αἱρέσεως Μαρκωνισταὶ καλοῦμενοι, πλείστους ὅσους ἔχειν Χριστοῦ μάρτυρας λέγουσιν· ἀλλὰ τόν γε Χριστὸν αὐτὸν μετὰ ἀλήθειαν οὐχ ὁμολογοῦσι.

Καὶ μετὰ βραχέα τούτοις ἐπιφέρει λέγων·

Ib. 191.

“Οθεν τοι καὶ ἐπειδὰν οἱ ἐπὶ τὸ τῆς κατὰ ἀλήθειαν πίστεως μαρτύριον κληθέντες ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τύχωσι μετὰ τινων τῶν ἀπὸ τῆς τῶν Φρυγῶν αἱρέσεως λεγομένων μαρτύρων, διαφέρονται τε πρὸς αὐτοὺς, καὶ μὴ κοινωῇσαντες αὐτοῖς τελειοῦνται, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συγκαταθέσθαι τῷ διὰ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν πνεύματι. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων ἐν Ἀπαμείᾳ τῇ πρὸς Μαϊάνδρῳ τυγχάνει γεγεννημένον, ἐν τοῖς περὶ Γάϊον καὶ Ἀλέξανδρον ἀπὸ Εὐμενείας μαρτυρήσας, πρόδηλον.

CAP. XVII.

Περὶ Μιλτιάδου καὶ ὧν συντάξει λόγων.

Ἐν τούτῳ δὲ τῷ συγγράμματι καὶ Μιλτιάδου συγγραφέως μέμνηται, ὡς λόγον τινὰ καὶ αὐτοῦ κατὰ τῆς προειρημένης αἱρέσεως γεγραφότος. Παραθέμενος γοῦν αὐτῶν λέξεις τινὰς, ἐπιφέρει λέγων·

1b. 192.
[Heinrich.
Μιλτιάδου.]

Ταῦτα εὐρὼν ἐν τινι συγγράμματι αὐτῶν ἐνισταμένων τῷ Ἀλκιβιάδου τοῦ ἀδελφοῦ συγγράμματι, ἐν ᾧ ἀποδείκνυσι περὶ τοῦ μὴ δεῖν προφήτην ἐν ἐκτάσει λαλεῖν, ἐπετερόμην.

Ὑποκαταβὰς δὲ ἐν ταύτῳ τοὺς κατὰ τὴν καινὴν Διαθήκην προπεφητευκότας καταλέγει, ἐν οἷς καταριθμεῖ Ἀμμίαν τινὰ καὶ Κοδράτου, λέγων οὕτως·

233 Ἄλλ’ ὅγε ψευδοπροφήτης ἐν παρέκτάσει, ᾧ ἔπεται ἄδεια καὶ ἀφοβία, ἀρχόμενος μὲν ἐξ ἐκούσιου ἀμαθίας, καταστρέφων δὲ εἰς ἀκούσιον μανίαν ψυχῆς, ὡς προείρηται. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον, οὔτε τινὰ τῶν κατὰ τὴν παλαιάν, οὔτε τῶν κατὰ τὴν καινὴν πνευματοφορηθέντα προφήτην δεῖξαι δυνήσονται, οὔτε Ἀγαθόν, οὔτε Ἰούδαν, οὔτε Σίλαν, οὔτε τὰς Φιλίππου θυγατέρας, οὔτε τὴν ἐν Φιλαδελφείᾳ Ἀμμίαν, οὔτε Κοδράτον, οὔτε δὴ τινὰς ἄλλους μηδὲν αὐτοῖς προσήκοντας καυχῆσονται.

Καὶ αὖθις δὲ μετὰ βραχέα·

Εἰ γὰρ μετὰ Κοδράτον καὶ τὴν ἐν Φιλαδελφείᾳ Ἀμμίαν, ὥς φασιν, αἱ περὶ Μοντανὸν διεδέξαντο γυναῖκες τὸ προφητικὸν χάρισμα, τοὺς ἀπὸ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν τίνες παρ' αὐτοῖς διεδέξαντο, δειξάτωσαν· δεῖν γὰρ εἶναι τὸ προφητικὸν χάρισμα ἐν πάσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς τελείας παρουσίας, ὁ ἀπόστολος ἀξιοῖ· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν δεῖξαι τεσσαρεσκαίδέκατον ἤδη ποῦ τοῦτο ἔτος ἀπὸ τῆς Μαξιμίλλης τελευτῆς.

Οὗτος μὲν δὴ τοσαῦτα. Ὁ γέ τοι πρὸς αὐτοῦ δεδηλωμένος Μιλτιάδης καὶ ἄλλας ἡμῖν τῆς ἰδίας περὶ τὰ θεῖα λόγια σπουδῆς μνήμας καταλέλοιπεν, ἐν τε οἷς 'πρὸς Ἑλληνας' συνέταξε λόγοις, καὶ τοῖς 'πρὸς Ἰουδαίους,' ἑκατέρᾳ ἰδίως ὑποθέσει ἐν δυσὶν ὑπαντήσας συγγράμμασιν, ἔτι δὲ καὶ 'πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας,' ὑπὲρ ἧς μετῇ φιλοσοφίας, πεποιήται ἀπολογία.

CAP. XVIII.

Ὅσα καὶ Ἀπολλώνιος τοὺς κατὰ Φρύγας ἀπήλεγξε, καὶ τίνων ἐμνημόνευσεν.

Τῆς δὲ κατὰ Φρύγας καλουμένης αἰρέσεως, καὶ Ἀπολλώνιος, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς, ἀκμαζούσης εἰσέτι τότε κατὰ τὴν Φρυγίαν ἔλεγχον ἐνστησάμενος, ἴδιον κατ' αὐτῶν πεποιήται σύγγραμμα, τὰς μὲν φερομένας αὐτῶν προφητείας ψευδεῖς οὖσας κατὰ λέξιν εὐθύνων, τὸν δὲ βίον τῶν τῆς αἰρέσεως ἀρχηγῶν, ὁποῖός τις γέγονε, διελέγχων. Αὐτοῖς δὲ ῥήμασι περὶ τοῦ Μοντανοῦ ταῦτα λέγοντος ἄκουε·

Ἄλλὰ τίς ἐστὶν οὗτος ὁ πρόσφατος διδάσκαλος, τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ἡ διδασκαλία δεικνυσιν. Οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις γάμων, ὁ νηστείας νομοθετήσας, ὁ Πέπουζαν καὶ Τύμιον 'Ἱερουσαλὴμ' ὀνομάσας (πόλεις δὲ εἰσιν αὗται μικραὶ τῆς Φρυγίας,) τοὺς πανταχόθεν ἐκεῖ συναγαγεῖν ἐθέλων, ὁ πρακτῆρας χρημάτων καταστήσας, ὁ ἐπ' ὀνόματι 'προσφορῶν' τὴν δωροληψίαν ἐπιτεχνώμενος, ὁ σαλάρια χορηγῶν τοῖς κηρύσσουσιν αὐτοῦ τὸν λόγον, ἵνα διὰ τῆς γαστριμαργίας ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου κρατύνηται.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Μοντανοῦ· καὶ περὶ τῶν προφητῶν δὲ αὐτοῦ ὑποκαταβὰς οὕτω γράφει·

Δείκνυμεν οὖν αὐτὰς πρώτας τὰς προφήτιδας ταύτας, ἀφ' οὗ τοῦ πνεύματος ἐπληρώθησαν, τοὺς ἄνδρας καταλιπούσας. Πῶς οὖν ἐψεύδοντο, Πρίσκαν 'παρθένον' ἀποκαλοῦντες;

Εἰτ' ἐπιφέρει λέγων·

Δοκεῖ σοι πᾶσα γραφή κωλύειν προφήτην λαμβάνειν δῶρα καὶ χρήματα ;
 "Οταν οὖν ἴδω τὴν προφήτιν εἰληφυῖαν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πολυ-
 τελεῖς ἐσθῆτας, πῶς αὐτὴν μὴ παραιτήσωμαι ;

Αὐθις δὲ ὑποκαταβὰς περὶ τινος τῶν κατ' αὐτοὺς ὁμολογητῶν
 ταῦτα φησίν·

"Ετι δὲ καὶ Θεμίσων, ὁ τὴν ἀξιόπιστον πλεονεξίαν ἡμφιεσμένος, ὁ μὴ
 βαστάσας τῆς ὁμολογίας τὸ σημεῖον, ἀλλὰ πλήθει χρημάτων ἀποθέμενος
 τὰ δεσμὰ, δέον ἐπὶ τούτῳ ταπεινοφρονεῖν, ὥς μάρτυς καυχώμενος ἐτόλ-
 μησε, μιμούμενος τὸν ἀπόστολον, ' καθολικὴν' τινα συνταξάμενος ἐπιστολὴν,
 κατηχεῖν μὲν τοὺς ἄμεινον αὐτοῦ πεπιστευκότας, συναγωνίζεσθαι δὲ τοῖς
 τῆς κενοφωνίας λόγοις, βλασφημῆσαι δὲ εἰς τὸν Κύριον καὶ τοὺς ἀποστόλους,
 καὶ τὴν ἀγίαν ἐκκλησίαν.

Καὶ περὶ ἑτέρου δὲ αὐθις τῶν κατ' αὐτοὺς τετιμημένων ὥς δὴ
 μαρτύρων οὕτω γράφει·

Routh, Rell. i. 469. "Ινα δὲ μὴ περὶ πλειόνων λέγωμεν, ἡ προφήτις ἡμῖν εἰπάτω τὰ κατὰ
 'Αλέξανδρον τὸν λέγοντα ἐαυτὸν μάρτυρα, ᾧ συνεστιᾶται, ᾧ προσκυνοῦσι
 235 καὶ αὐτῷ πολλοὶ, οὐ τὰς ληστείας καὶ τὰ ἄλλα τολμήματα, ἐφ' οἷς κεκό-
 λασται, οὐχ ἡμᾶς δεῖ λέγειν, ἀλλὰ ὁ ὀπισθόδομος ἔχει. Τίς οὖν τίνι χαρί-
 ζεται τὰ ἁμαρτήματα ; πότερον ὁ προφήτης τὰς ληστείας τῷ μάρτυρι, ἢ ὁ
 Matt. x. 9, 10. μάρτυς τῷ προφήτῃ τὰς πλεονεξίας ; εἰρηκότος γὰρ τοῦ Κυρίου, ' μὴ κτή-
 σησθε χρυσὸν μήτε ἄργυρον, μήτε δύο χιτῶνας," οὗτοι πᾶν τοῦναντίον
 πεπλημμελῆκασι περὶ τὰς τούτων τῶν ἀπηγορευμένων κτήσεις. Δείξομεν
 γὰρ τοὺς λεγομένους παρ' αὐτοῖς προφήτας καὶ μάρτυρας, μὴ μόνον παρὰ
 πλουσίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν κερματιζο-
 μένους. Καὶ εἰ πεποιθήσιν ἔχουσιν, στήτήσωσαν ἐν τούτῳ, καὶ διορισάσθωσαν
 ἐπὶ τούτοις, ἵνα ἐὰν ἐλεγχθῶσι, κἂν τοῦ λοιποῦ παύσωνται πλημμελοῦντες·
 Luke vi. 44. δεῖ γὰρ τοὺς καρποὺς δοκιμάζεσθαι τοῦ προφήτου· ' ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ
 ξύλον γινώσκεται.' "Ινα δὲ τοῖς βουλομένοις τὰ κατὰ 'Αλέξανδρον ἢ γνώ-
 ριμα, κέκριται ὑπὸ Αἰμιλίου Φροντίνου ἀνθυπάτου ἐν 'Εφέσῳ, οὐ διὰ τὸ
 ὄνομα, ἀλλὰ δι' ἃς ἐτόλμησε ληστείας, ὧν ἤδη παραβάτης· εἰτα ἐπίψευ-
 σάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἀποκτελεται, πλανήσας τοὺς ἐκεῖ πιστοὺς.
 Καὶ ἡ ἰδία παροιμία αὐτὸν, ὅθεν ἦν, οὐκ ἐδέξατο, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ληστήν·
 καὶ οἱ θέλοντες μαθεῖν τὰ κατ' αὐτὸν ἔχουσι τὸ τῆς 'Ασίας δημόσιον
 ἀρχεῖον· ὃν ὁ προφήτης συνόντα πολλοῖς ἔτεσιν ἀγνοεῖ. Τοῦτον ἐλέγχοντες
 ἡμεῖς, δι' αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐξελέγχομεν τοῦ προφήτου. Τὸ ὅμοιον
 ἐπὶ πολλῶν δυνάμεθα ἀποδείξαι. Καὶ εἰ θαρροῦσιν, ὑπομεινάτωσαν τὸν
 ἐλεγχον.

Πάλιν τε αὖ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ τοῦ συγγράμματος, περὶ ὧν
 αὐχοῦσι προφητῶν, ἐπιλέγει ταῦτα·

'Εὰν ἀρνῶνται δῶρα τοὺς προφήτας αὐτῶν εἰληφέναι, τοῦτο ὁμολογησά-
 τωσαν, ὅτι ἐὰν ἐλεγχθῶσιν εἰληφότες, οὐκ εἰσὶ προφῆται. Καὶ μυρίας

ἀποδείξεις τούτων παραστήσομεν. Ἀναγκαῖον δέ ἐστι πάντας καρποὺς δοκιμάζεσθαι προφήτου. Προφήτης, εἰπέ μοι, βάπτεται; προφήτης στιβίζεται; προφήτης φιλοκοσμεῖ; προφήτης τάβλαις καὶ κύβοις παίξει; προφήτης δανείζει; Ταῦτα ὁμολογησάτωσαν πότερον ἔξεστιν ἢ μή· ἐγὼ δέ ὅτι γέγονε παρ' αὐτοῖς, δείξω.

Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος Ἀπολλώνιος κατὰ τὸ αὐτὸ σύγγραμμα ἱστορεῖ, ὡς ἄρα τεσσαρακοστὸν ἐτύγχανεν ἔτος ἐπὶ τὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ γραφὴν, ἐξ οὗ τῇ προσποιήτῳ αὐτοῦ 111 προφητεία ὁ Μουτανὸς ἐπικεχείρηκε. Καὶ πάλιν φησὶν, ὡς ἄρα Ζωτικὸς, οὗ καὶ ὁ πρότερος συγγραφεὺς ἐμνημόνευσεν, ἐν Πεπούζοις προφητεύειν ἤδη προσποιουμένης τῆς Μαξιμίλλης ἐπιστάς, διελέγξαι τὸ ἐνεργοῦν ἐν αὐτῇ πνεῦμα πεπειράται, ἐκωλύθη γε μὴν πρὸς τῶν τὰ ἐκείνης φρονούντων. Καὶ Θρασέα δέ τινος τῶν τότε μαρτύρων μνημονεύει. Ἔτι δέ ὡς ἐκ παραδόσεως τὸν Σωτήρᾳ φησι προστεταχέναι τοῖς αὐτοῦ ἀποστόλοις, ἐπὶ δώδεκα ἔτεσι μὴ χωρισθῆναι τῆς Ἱερουσαλήμ. Κέχρηται δὲ καὶ μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως· καὶ νεκρὸν δὲ δυνάμει θείᾳ πρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἐγηγέρθαι ἱστορεῖ. Καὶ ἄλλα τινὰ φησι, δι' ὧν ἱκανῶς τῆς προειρημένης αἰρέσεως πληρέστατα διηύθυνε τὴν πλάνην. Ταῦτα καὶ ὁ Ἀπολλώνιος.

CAP. XIX.

Σαραπίωνος περὶ τῆς τῶν Φρυγῶν αἰρέσεως.

Τῶν δὲ Ἀπολιναρίου κατὰ τῆς δηλωθείσης αἰρέσεως μνήμην πεποιήται Σαραπίων, ὃν ἐπὶ τῶν δηλουμένων χρόνων μετὰ Μαξιμῖνον ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχείας ἐκκλησίας γενέσθαι κατέχει λόγος. Μένυται δὲ αὐτοῦ ἐν ἰδίᾳ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Καρικὸν καὶ Ποντιὸν, ἐν ᾗ διευθύνων καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν αἵρεσιν ἐπιλέγει ταῦτα·

Ὅπως δὲ καὶ τοῦτο ἴδῃτε ὅτι τῆς ψευδοῦς ταύτης τάξεως τῆς ἐπικαλου- Routh, Rel.
μένης νέας προφητείας ἐβδελυκται ἢ ἐνέργεια παρὰ πάσῃ τῇ ἐν κόσμῳ ^{i. 451.}
ἀδελφότητι, πέπομφα ὑμῖν καὶ Κλανδίου Ἀπολιναρίου τοῦ μακαριωτάτου
γενομένου ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου γράμματα.

Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ τοῦ Σαραπίωνος ἐπιστολῇ καὶ ὑποσημειώσεις 237
φέρονται διαφόρων ἐπισκόπων, ὧν ὁ μὲν τις ὧδέ πως ὑπο-
σημειώται·

Αἰρήλιος Κυρήνιος μάρτυς ἐρρῶσθαι ὑμᾶς εὐχομαι·
ὁ δέ τις τοῦτον τὸν τρόπον·

Αἴλιος Πούπλιος Ἰούλιος ἀπὸ Δεβελτοῦ κολωνείας τῆς Θράκης ἐπίσκοπος. Ζῇ ὁ Θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι Σωτᾶς ὁ μακάριος ὁ ἐν Ἀγχιάλῳ ἠθέλησε τὸν δαίμονα τὸν Πρισκίλλης ἐκβαλεῖν, καὶ οἱ ὑποκριταὶ οὐκ ἀφῆκαν.

Καὶ ἄλλων δὲ πλείονων τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων συμψήφων τούτοις ἐν τοῖς δηλωθεῖσι γράμμασιν αὐτόγραφοι φέρονται σημειώσεις. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τούτους ἦν τοιαῦτα.

CAP. XX.

Ὅσα Εἰρηναῖος τοῖς ἐπὶ Ῥώμης σχισματικοῖς ἐγγράφως διειλεκται.

Ἐξ ἐναντίας δὲ τῶν ἐπὶ Ῥώμης τὸν ὑγιῇ τῆς ἐκκλησίας θεσμὸν παραχαρπτόντων, Εἰρηναῖος διαφόρους ἐπιστολὰς συντάττει, τὴν μὲν ἐπιγράψας πρὸς Βλάστον 'περὶ Σχίσματος,' τὴν δὲ πρὸς Φλωρίνον 'περὶ Μοναρχίας, ἥ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ποιητὴν κακῶν.' Ταύτης γάρ τοι τῆς γνώμης οὗτος ἐδόκει προασπίζειν· δι' ὃν αὖθις ὑποσυρόμενον τῇ κατὰ **138** Οὐαλεντίνου πλάνῃ, καὶ τὸ 'περὶ Ὀγδοάδος' συντάττεται τῷ Εἰρηναίῳ σπουδάσμα· ἐν ᾧ καὶ ἐπισημαίνεται τὴν πρώτην τῶν ἀποστολῶν κατειληφέναι ἑαυτὸν διαδοχήν. Ἐνθα πρὸς τῷ τοῦ συγγράμματος τέλει χαριεστάτην αὐτοῦ σημείωσιν εὐρόντες, ἀναγκαίως καὶ ταύτην τῇδε καταλέξομεν τῇ γραφῇ, τοῦτον ἔχουσιν τὸν τρόπον·

Ὅρκίζω σε τὸν μεταγραφόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο, κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ἵνα ἀντιβάλῃς ὁ μετεγράψω, καὶ κατορθώσῃς αὐτὸ πρὸς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψεις, καὶ θήσεις ἐν τῷ ἀντιγράφῳ.

Καὶ ταῦτα δὲ ὠφελίμως ὑπ' ἐκείνου λελέχθω, πρὸς ἡμῶν τε ιστορεῖσθω, ὥς ἂν ἔχοιμεν ἄριστον σπουδαιοτάτης ἐπιμελείας τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους καὶ ὄντως ἱεροὺς ἀνδρας ὑπόδειγμα. Ἐν ᾧ γε μὴν προειρήκαμεν πρὸς τὸν Φλωρίνον ὁ Εἰρηναῖος ἐπιστολῇ, αὖθις τῆς ἅμα Πολυκάρπῳ συνουσίας αὐτοῦ μνημονεύει, λέγων,

Ταῦτα τὰ δόγματα, Φλωρίνε, ἵνα πεφεισμένως εἴπω, οὐκ ἔστιν ὑγιoῦς

γνώμης· ταῦτα τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστι τῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς τὴν μεγίστην ἀσέβειαν περιβάλλοντα τοὺς πειθομένους αὐτοῖς· ταῦτα τὰ δόγματα οὐδὲ οἱ ἕξω τῆς ἐκκλησίας αἰρετικοὶ ἐτόλμησαν ἀποφῆνασθαί ποτε· ταῦτα τὰ δόγματα οἱ πρὸ ἡμῶν πρεσβυτέροι, οἱ καὶ τοῖς ἀποστόλοις συμφοιτήσαντες, οὐ παρέδωκάν σοι. Εἶδον γάρ σε παῖς ἔτι ὢν ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ παρὰ Πολυκάρπῳ, λαμπρῶς πράττοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ, καὶ πειρώμενον εὐδοκμεῖν παρ' αὐτῷ. Μᾶλλον γὰρ τὰ τότε διαμνημονεύω τῶν ἑναγχοῦς γινομένων. Αἱ γὰρ ἐκ παίδων μαθήσεις συναύξουσαι τῇ ψυχῇ ἐνούνται αὐτῇ, ὥστε με δύνασθαι εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος διελέγετο ὁ μακάριος Πολύκαρπος, καὶ τὰς προόδους αὐτοῦ καὶ τὰς εισόδους, καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ βίου, καὶ τὴν τοῦ σώματος ἰδέαν, καὶ τὰς διαλέξεις ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ τὴν κατὰ Ἰωάννου συναναστροφὴν ὡς ἀπήγγελλε, καὶ τὴν μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν ἑωρακότων τὸν Κύριον· καὶ ὡς ἀπεμνημόνευε τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου τίνα ἦν ἃ παρ' ἐκείνων ἀκηκόει, καὶ περὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδασκαλίας, **299** ὡς παρὰ τῶν αὐτοπτῶν 'τῆς ζωῆς τοῦ Λόγου' παρειληφώς ὁ Πολύκαρπος ^{1 John i. 1.} ἀπήγγελλε πάντα σύμφωνα ταῖς γραφαῖς. Ταῦτα καὶ τότε διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐπ' ἐμοὶ γεγονός σπουδαίως ἤκουον, ὑπομνηματίζομενος αὐτὰ οὐκ ἐν χάρτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ· καὶ αἰεὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὰ ἀναμαρτυκῶμαι· καὶ δύναμαι διαμαρτύρασθαι ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἴ τι τοιοῦτον ἀκηκόει ἐκείνος ὁ μακάριος καὶ ἀποστολικὸς πρεσβύτερος, ἀνακράξας ἂν καὶ ἐμφράξας τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ τὸ σύνθηρες αὐτῷ εἰπὼν, 'ὦ καλὲ Θεέ, εἰς οἷους με καιροὺς τετήρηκας, ἵνα τούτων ἀνέχωμαι,' πεφεύγει ἂν καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ καθεζόμενος ἢ ἐστὼς τῶν τοιούτων ἀκηκόει λόγων. Καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ ὢν ἐπέστειλεν ἦτοι ταῖς γειννιώσαις ἐκκλησίαις, ἐπιστηρίζων αὐτάς, ἢ τῶν ἀδελφῶν τισι, νοθετῶν αὐτοὺς καὶ προτρεπόμενος, δύναται φανερωθῆναι.

Ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος.

CAP. XXI.

Ὅπως ἐπὶ Ῥώμῃς ἐμαρτύρησεν Ἀπολλώνιος.

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τῆς Κομόδου βασιλείας χρόνον, μεταβέβλητο μὲν ἐπὶ τὸ πρᾶον τὰ καθ' ἡμᾶς, εἰρήνης σὺν θείᾳ χάριτι τὰς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διαλαβούσης ἐκκλησίας· ὅτε καὶ ὁ σωτήριος λόγος ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων πᾶσαν ὑπήγετο ψυχὴν ἐπὶ τὴν εὐσεβίῃ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ θρησκείαν· ὥστε ἤδη καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμῃς εὖ μάλα πλούτῳ καὶ γένει διαφανῶν πλείους ἐπὶ τὴν σφῶν ὁμόσε χωρεῖν πανοικί τε καὶ παγγενῇ σωτηρίαν. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα τοῦτο τῷ μισοκάλῳ δαίμονι βασκάνῳ ὄντι τὴν φύσιν οἰστόν· ἀπεδύετο δ' οὖν αὖθις, ποικίλας

τὰς καθ' ἡμῶν μηχανὰς ἐπιτεχνώμενος. Ἐπὶ γοῦν τῆς Ῥω-
μαίων πόλεως Ἀπολλῶνιον, ἄνδρα τῶν τότε πιστῶν ἐπὶ παιδείᾳ
καὶ φιλοσοφίᾳ βεβοημένον, ἐπὶ δικαστήριον ἄγει, ἕνα γέ τινα
τῶν εἰς ταῦτα ἐπιτηδεύων αὐτοῦ διακόνων ἐπὶ κατηγορίᾳ τὰν-
240 δρὸς ἐγείρας. Ἄλλ' ὁ μὲν δέλαιος παρὰ καιρὸν τὴν δίκην
εἰσελθὼν, ὅτι μὴ ζῆν ἐξὸν ἦν κατὰ βασιλικὸν ὅρον τοὺς τῶν
τοιῶνδε μηνυτὰς, αὐτίκα κατὰγνυται τὰ σκέλη, Περηνίου
δικαστοῦ τοιαύτην κατ' αὐτοῦ ψήφον ἀπενέγκαντος. Ὁ δέ γε
θεοφιλέστατος μάρτυς, πολλὰ λιπαρῶς ἰκετεύσαντος τοῦ δικα-
στοῦ καὶ λόγον αὐτὸν ἐπὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς αἰτήσαντος,
λογιωτάτην ὑπὲρ ἧς ἐμαρτύρει πίστει ἐπὶ πάντων παρασχὼν
ἀπολογίαν, κεφαλικῇ κολάσει ὥς ἀπὸ δόγματος συγκλήτου
τελειοῦται, μὴ δ' ἄλλως ἀφείσθαι τοὺς ἀπαξ εἰς δικαστήριον
παριόντας καὶ μηδαμῶς τῆς προθέσεως μεταβαλλομένους, ἀρ-
χαίου παρ' αὐτοῖς νόμου κεκρατηκότος. Τούτου μὲν οὖν τὰς
ἐπὶ τοῦ δικαστοῦ φωνὰς καὶ τὰς ἀποκρίσεις ἃς πρὸς πεῦσιν
πεποίητο τοῦ Περηνίου, πᾶσάν τε τὴν πρὸς τὴν σύγκλητον
241 ἀπολογίαν, ὅτῃ διαγνῶναι φίλον, ἐκ τῆς τῶν ἀρχαίων μαρτυ-
ρίων συναχθείσης ἡμῖν ἀναγραφῆς εἴσεται.

CAP. XXII.

Τίνες κατὰ τούτους ἐπίσκοποι ἐγνωρίζοντο.

Δεκάτῳ γε μὴν τῆς Κομόδου βασιλείας ἔτει δέκα πρὸς τρισὶν
ἔτεσι τὴν ἐπισκοπὴν λειειτουργηκότα Ἐλεύθερον διαδέχεται
Βίκτωρ· ἐν ᾧ καὶ Ἰουλιανοῦ δέκατον ἔτος ἀναπλήσαντος, τῶν
κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικίων τὴν λειτουργίαν ἐγχειρίζεται Δη-
μήτριος· καθ' οὗς καὶ τῆς Ἀντιοχείας ἐκκλησίας ὄγδοος ἀπὸ
τῶν ἀποστόλων ὁ πρόσθεν ἦδη δεδηλωμένος ἔτι τότε Σαραπίων
ἐπίσκοπος ἐγνωρίζετο· Καισαρείας δὲ τῆς ἐπὶ Παλαιστίνῃ
καθηγείτο Θεόφιλος. Καὶ Νάρκισσος δὲ ὁμοίως, οὗ καὶ πρόσ-
θεν μνήμην ὁ λόγος ἐποιήσατο, τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας
ἔτι τότε τὴν λειτουργίαν εἶχεν. Κορίνθου δὲ τῆς καθ' Ἑλλάδα
κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐπίσκοπος ἦν Βάκχυλλος, καὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ
παροικίας Πολυκράτης, καὶ ἄλλοι δὲ, ὥς γε εἰκὸς, ἐπὶ τούτοις
μυριοὶ κατὰ τούσδε διέπρεπον. Ὡν γε μὴν ἑγγραφος ἡ τῆς

πίστεως εἰς ἡμᾶς κατήλθεν ὀρθοδοξία, τούτους εἰκότως ὀνομαστὶ κατελέξαμεν.

CAP. XXIII.

Περὶ τοῦ τότε κινήεντος ἀμφὶ τοῦ πάσχα ζητήματος.

Ζητήσεως δὴτα κατὰ τούσδε οὐ σμικρὰς ἀνακινήσεις, ὅτι δὴ τῆς Ἀσίας ἀπάσης αἱ παροικίαι, ὥς ἂν ἐκ παραδόσεως ἀρχαιοτέρας, σελήνης τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην ὧντο δεῖν ἐπὶ τῆς 242 τοῦ σωτηρίου Πάσχα ἑορτῆς παραφυλάττειν, ἐν ᾗ θύειν τὸ πρόβατον Ἰουδαίοις προηγόρευτο· ὥς δέον ἐκ παντὸς κατὰ ταύτην, ὅποια δ' ἂν ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος περιτυγχάνοι, τὰς τῶν ἀσιτιῶν ἐπιλύσεις ποιέσθαι, οὐκ ἔθους ὄντος τοῦτον ἐπιτελεῖν τὸν τρόπον ταῖς ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἅπασαν οἰκουμένην ἐκκλησίαις, ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως τὸ καὶ εἰς δεῦρο κρατήσαν ἔθος φυλαττούσαις, ὥς μὴδ' ἑτέρα προσήκειν παρὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμέραν τὰς νηστείας ἐπιλύεσθαι. Σύνοδοι δὲ καὶ συνκροτήσεις ἐπισκόπων ἐπὶ ταῦτον ἐγίνοντο, πάντες τε μιᾷ γνώμῃ δι' ἐπιστολῶν ἐκκλησιαστικὸν δόγμα τοῖς πανταχόσε διετυποῦντο, ὥς ἂν μὴδ' ἐν ἄλλῃ ποτὲ τῆς Κυριακῆς ἡμέρα τὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπιτελοῖτο τοῦ Κυρίου μυστήριον, καὶ ὅπως ἐν ταύτῃ μόνῃ τῶν κατὰ τὸ Πάσχα νηστειῶν φυλαττόμεθα τὰς ἐπιλύσεις. Φέρεται δ' εἰσέτι νῦν τῶν κατὰ Παλαιστίνην τηνικάδε συγκεκροτημένων γραφῆ, ὧν προϋτέτακτο Θεόφιλος τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας ἐπίσκοπος, καὶ Νάρκισσος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις· καὶ τῶν ἐπὶ Ῥώμῃς δὲ ὁμοίως ἄλλῃ περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἐπίσκοπον Βίκτορα δηλοῦσα· τῶν τε κατὰ Πόντον ἐπισκόπων, ὧν Πάλμας ὡς ἀρχαιότατος 243 προϋτέτακτο, καὶ τῶν κατὰ Γαλλίαν δὲ παροικιῶν, ἃς Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει· ἔτι τε τῶν κατὰ τὴν Ὀσροηνὴν καὶ τὰς ἐκεῖσε πόλεις· καὶ ἰδίως Βακχύλλου τῆς Κορινθίων ἐκκλησίας ἐπισκόπου, καὶ πλείστων ὅσων ἄλλων, οἱ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν τε καὶ κρίσιν ἐξενηγεμένοι, τὴν αὐτὴν τέθεινται ψῆφον.

[συνκροτήσεις.]

CAP. XXIV.

Περὶ τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν διαφωνίας.

Καὶ τούτων μὲν ἦν ὅρος εἷς, ὁ δεδηλωμένος. Τῶν δὲ ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἐπισκόπων, τὸ πάλαι πρότερον αὐτοῖς παραδοθὲν διαφυλάττειν ἔθος χρῆναι διῴσχυριζομένων, ἡγείτο Πολυκράτης· ὃς καὶ αὐτὸς ἐν ἧ πρὸς Βίκτορα καὶ τὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν διετυπώσατο γραφῇ, τὴν εἰς αὐτὸν ἐλθοῦσαν παράδοσιν ἐκτίθεται διὰ τούτων·

Routh, Rell.
ii. 13.
Cf. supr. iii.
31.

Ἡμεῖς οὖν ἀραδιούργητον ἄγομεν τὴν ἡμέραν, μήτε προστιθέντες, μήτε ἀφαιρούμενοι. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμῃται, ἃ τινὰ ἀναστήσεται τῇ ἡμέρᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης ἐξ οὐρανῶν, καὶ ἀναστήσει πάντας τοὺς ἁγίους, Φίλιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμῃται ἐν Ἱεραπόλει, καὶ δύο θυγατέρες αὐτοῦ γενηρακῦναι παρθένοι. Καὶ ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πολιτευσαμένη ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται· ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στήθος 244 τοῦ Κυρίου ἀναπεσὼν, ὃς ἐγενήθη ἱερεὺς τὸ πέταλον πεφορεκῶς, καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος· οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμῃται. Ἔτι δὲ καὶ Πολύκαρπος ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς· καὶ Θρασέας καὶ ἐπίσκοπος καὶ μάρτυς ἀπὸ Εὐμενίας, ὃς ἐν Σμύρνῃ κεκοίμῃται. Τί δὲ δεῖ λέγειν Σάγαριν ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα, ὃς ἐν Λαοδικείᾳ κεκοίμῃται; Ἔτι δὲ καὶ Παπεῖριον τὸν μακάριον, καὶ Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον· ὃς κείται ἐν Σάρδεσι περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπὴν, ἐν ᾗ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται. Οὗτοι πάντες ἐτήρησαν τὴν ἡμέραν τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης τοῦ Πάσχα κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, μηδὲν παρεκβαίνοντες, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς πίστεως ἀκολουθοῦντες. Ἔτι δὲ ἀγῶ ὁ μικρότερος πάντων ὑμῶν Πολυκράτης, κατὰ παράδοσιν τῶν συγγενῶν μου, οἷς καὶ παρηκολούθησά τισιν αὐτῶν· ἐπτά μὲν ἦσαν συγγενεῖς μου ἐπίσκοποι, ἐγὼ δὲ ὄγδοος· καὶ πάντοτε τὴν ἡμέραν ἡγαγον οἱ συγγενεῖς μου, ὅταν ὁ λαὸς ἤρνεε τὴν ζύμην· ἐγὼ οὖν, ἀδελφοί, ἐξήκοντα πέντε ἔτη ἔχων ἐν Κυρίῳ, καὶ συμβεβληκῶς τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀδελφοῖς, καὶ πᾶσαν ἁγίαν γραφὴν διεληλυθῶς, οὐ πτύρομαι ἐπὶ τοῖς καταπλησσομένοις. Οἱ γὰρ ἐμοῦ μείζονες εἰρήκασι, ‘πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις.’

Acts v. 29.

Τούτοις ἐπιφέρει περὶ πάντων γράφων τῶν συμπαρόντων αὐτῷ καὶ ὁμοδοξούντων ἐπισκόπων, ταῦτα λέγων·

Routh, Rell.
ii. 16.

Ἐδυνάμην δὲ τῶν ἐπισκόπων τῶν συμπαρόντων μνημονεῦσαι, οὓς ὑμεῖς ἡξιώσατε μετακληθῆναι ὑπ’ ἐμοῦ, καὶ μετεκαλεσάμην· ὧν τὰ ὀνόματα εἰν 245 γράφῳ, πολλὰ πλήθῃ εἰσίν. Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν μικρόν μου ἄνθρωπον,

συνηυδόκησαν τῇ ἐπιστολῇ, εἰδότες ὅτι εἰκὴ πολὺς οὐκ ἤνεγκα, ἀλλὰ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ πάντοτε πεπολίτευμαι.

Ἐπὶ τούτοις ὁ μὲν τῆς Ῥωμαίων προεστῶς Βίκτωρ ἀθρόως τῆς Ἀσίας πάσης ἅμα ταῖς ὁμόροις ἐκκλησίαις τὰς παροικίας ἀποτέμνειν, ὡς ἑτεροδοξούσας, τῆς κοινῆς ἐνώσεως πειράται· καὶ στηλιτεύει γε διὰ γραμμάτων, ἀκοινωνήτους πάντας ἄρδην τοὺς ἐκείσε ἀνακηρύττων ἀδελφούς. Ἄλλ' οὐ πᾶσί γε τοῖς ἐπισκόποις ταῦτ' ἡρέσκετο. Ἀντιπαρακελεύονται δῆτα αὐτῷ, τὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πρὸς τοὺς πλησίον ἐνώσεώς τε καὶ ἀγάπης φρονεῖν. Φέρονται δὲ καὶ αἱ τούτων φωναί, πληκτικώτερον καθαπτομένων τοῦ Βίκτορος. Ἐν οἷς καὶ ὁ Εἰρηναῖος ἐκ προσώπου ὦν ἡγείτο κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφῶν ἐπιστείλας, παρίσταται μὲν τῷ δεῖν ἐν μόνῃ τῇ τῆς Κυριακῆς ἡμέρᾳ τὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως ἐπιτελεῖσθαι μυστήριον· τῷ γε μὴν Βίκτορι προσηκόντως, ὡς μὴ ἀποκόπτοι ὅλας ἐκκλησίας Θεοῦ, ἀρχαίου ἔθους παράδοσιν ἐπιτηρούσας, πλείστα ἔτερα παραινεῖ, καὶ αὐτοῖς δὲ ῥήμασι τάδε ἐπιλέγων·

Οὐδὲ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ 246 τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. Οἱ μὲν γὰρ οἴονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονας· οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν. Καὶ τοιαύτη 247 μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγονυῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, τῶν παρὰ τὸ ἀκριβές, ὡς εἰκὸς, κρατοῦντων, 248 τὴν καθ' ἀπλότητα καὶ ιδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποικῶτων. Καὶ οὐδὲν ἔλαττον πάντες οὗτοι εἰρήνευσάν τε, καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι.

Τούτοις καὶ ἱστορίαν προστίθησιν, ἣν οἰκείως παραθήσομαι, τοῦτον ἔχουσιν τὸν τρόπον·

Ἐν οἷς καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος πρεσβύτεροι, οἱ προστάντες τῆς ἐκκλησίας ἥς σὺ νῦν ἀφῃγῇ, Ἀνίκητον λέγομεν καὶ Πίον, Ὑγινόν τε καὶ Τελεσφόρον καὶ Ξύστον, οὔτε αὐτοὶ ἐτήρησαν, οὔτε τοῖς μετ' αὐτῶν ἐπέτρεπον, καὶ οὐδὲν ἔλαττον αὐτοὶ μὴ τηροῦντες εἰρήνευον τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν, ἐν αἷς ἐτηρεῖτο, ἐρχομένοις πρὸς αὐτούς· καὶ τοι μᾶλλον ἐναντίον ἦν τὸ τηρεῖν τοῖς μὴ τηροῦσι. Καὶ οὐδέ ποτε διὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἀπεβλήθησάν τινες, ἀλλ' αὐτοὶ μὴ τηροῦντες οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσιν ἔπεμπον εὐχαριστίαν. Καὶ τοῦ μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδημή- 249 σαντος ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ἀνίκητου, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ σχόντες Cf. iv. 14. πρὸς ἀλλήλους εὐθὺς εἰρήνευσαν, περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φιλερι-

στήσαντες εἰς ἑαυτούς. Οὐτε γὰρ ὁ Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πείσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων οἷς συνδιέτριψεν, αἰεττηρηκότα, οὔτε μὴν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἔπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὀφείλειν κατέχειν. Καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐκοινωνήσαν ἑαυτοῖς· καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πολυκάρπῳ, κατ' ἐντροπὴν δηλονότι· καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἀλλήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς ἐκκλησίας εἰρήνην ἐχόντων καὶ τῶν τηρούντων καὶ τῶν μὴ τηρούντων.

Καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος, φερώνυμός τις ὢν τῇ προσηγορίᾳ, αὐτῷ τε τῷ τρόπῳ εἰρηνοποῖς, τοιαῦτα ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης παρεκάλει τε καὶ ἐπρέσβευεν. Ὁ δ' αὐτὸς οὐ μόνον τῷ Βίκτορι, καὶ διαφόροις δὲ πλείστοις ἄρχουσιν τὰ κατὰλληλα δι' ἐπιστολῶν περὶ τοῦ κεκηνημένου ζητήματος ὠμίλει.

250

CAP. XXV.

Ὅπως τοῖς πᾶσι μία ψῆφος περὶ τοῦ πάσχα συνεφωνήθη.

Οἱ γε μὴν ἐπὶ Παλαιστίνῃς οὕς ἀρτίως διεληλύθαμεν, ὃ τε Νάρκισσος καὶ Θεόφιλος, καὶ σὺν αὐτοῖς Κάσσιος τῆς κατὰ Τύρον ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, καὶ Κλάρος τῆς ἐν Πτολεμαίδι, οἳ τε μετὰ τούτων συνεληλυθότες περὶ τῆς κατελθούσης εἰς αὐτοὺς ἐκ διαδοχῆς τῶν ἀποστόλων περὶ τοῦ Πάσχα παραδόσεως πλείστα διεληφότες, κατὰ τὸ τέλος τῆς γραφῆς αὐτοῖς ῥήμασιν ἐπιλέγουσι ταῦτα·

Routh, Rell.
ii. 3.

Τῆς δ' ἐπιστολῆς ἡμῶν πειράθητε κατὰ πᾶσαν παροικίαν ἀντίγραφα διὰ πέμψασθαι, ὅπως μὴ ἔνοχοι ὦμεν τοῖς ῥαδίως πλανῶσιν ἑαυτῶν τὰς ψυχάς. Δηλοῦμεν δὲ ὑμῖν ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἄγουσιν, ἥπερ καὶ ἡμεῖς. Παρ' ἡμῶν γὰρ τὰ γράμματα κομίζεται αὐτοῖς, καὶ ἡμῖν παρ' αὐτῶν, ὥστε συμφώνως καὶ ὁμοῦ ἄγειν ἡμᾶς τὴν ἁγίαν ἡμέραν.

CAP. XXVI.

Ὅσα τῆς Εἰρηναίου φιλοκαλίας καὶ εἰς ἡμᾶς κατῆλθεν.

Ἀλλὰ γὰρ πρὸς τοῖς ἀποδοθεῖσιν Εἰρηναίου συγγράμμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς, φέρεται τις αὐτοῦ πρὸς Ἑλλήνας λόγος συντομώτατος καὶ τὰ μάλιστα ἀναγκαιότατος, 'περὶ Ἐπιστήμης' ἐπιγεγραμμένος· καὶ ἄλλος δὲν ἀνατέθεικεν ἀδελφῷ, Μαρκιανῷ τοῦνομα, εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος· καὶ βιβλίον

τι διαλέξεων διαφόρων, ἐν ᾧ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς καὶ τῆς λεγομένης Σολομώντος Σοφίας μνημονεύει, ῥητά τινα ἐξ αὐτῶν παραθέμενος. Καὶ τὰ μὲν εἰς ἡμετέραν ἐλθόντα γινώσκων τῶν Εἰρηναίου τοσαῦτα. Κομόδου δὲ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ δέκα καὶ τρισὶν ἔτεσι καταλύσαντος, αὐτοκράτωρ Σεβήρος οὐδ' ὅλοις A. D. 193. μῆσιν ἐξ μετὰ τὴν Κομόδου τελευτὴν Περτίνακος διαγενομένου, κρατεῖ.

CAP. XXVII.

251

Ἔσα καὶ τῶν λοιπῶν τῶν τῆνικάδε συνηκμάκτων.

Πλείστα μὲν οὖν παρὰ πολλοῖς εἰσέτι νῦν τῶν τότε σώζεται παλαιῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐναρέτου σπουδῆς ὑπομνήματα· ὧν γε μὴν αὐτοὶ διέγνωμεν, εἴη ἂν τὰ Ἡρακλείτου 'εἰς τὸν Ἀπόστολον,' καὶ τὰ Μαξίμου περὶ τοῦ πολυθρυλλήτου παρὰ τοῖς αἵρεσιώταις ζητήματος, τοῦ 'πόθεν ἡ κακία,' καὶ 'περὶ τοῦ γεννητῆν ὑπάρχειν τὴν ὕλην' τὰ τε Κανδίδου 'εἰς τὴν Ἑξαήμερον,' καὶ Ἀπώνος εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν· ὁμοίως Σέξτου 'περὶ Ἀναστάσεως,' καὶ ἄλλη τις ὑπόθεσις Ἀραβιανοῦ, καὶ μυρίων ἄλλων, ὧν διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἀφορμὴν, οὐχ οἶόν τε οὔτε τοὺς χρόνους παραδοῦναι γραφῇ, οὔθ' ἱστορίας μνήμην ὑποσημῆσθαι. Καὶ ἄλλων δὲ πλείστων, ὧν οὐδὲ τὰς προσηγορίας καταλέγειν ἡμῖν δυνατόν, ἦλθον εἰς ἡμᾶς λόγοι, ὀρθοδόξων μὲν καὶ ἐκκλησιαστικῶν, ὥς γε δὴ ἡ ἑκάστοῦ παραδείκνυσιν τῆς θείας γραφῆς ἐρμηνεία, ἀδήλων δὲ ὅμως ἡμῖν, ὅτι μὴ τὴν προσηγορίαν ἐπάγεται τῶν συγγραφεμένων.

CAP. XXVIII.

Περὶ τῶν τὴν Ἀρτέμωνος αἵρεσιν ἐξαρχῆς προβεβλημένων· οἳ τε τὸν τρόπον γεγόνασι, καὶ ὅπως τὰς ἀγίας γραφὰς διαφθεῖραι τετολμήκασιν.

Τούτων ἓν τινος σπουδάσματος κατὰ τῆς Ἀρτέμωνος αἱρέσεως πεπονημένῳ, ἦν αὖθις ὁ ἐκ Σαμοσάτων Παῦλος καθ' ἡμᾶς vii. 30. ἀνανεώσασθαι πεπεύραται, φέρεται τις διήγησις ταῖς ἐξεταζομέναις ἡμῖν προσήκουσα ἱστορία. Τὴν γάρ τοι δεδηλωμένην αἵρεσιν, ψιλὸν ἀνθρωπον γενέσθαι τὸν Σωτῆρα φάσκουσιν, οὐ

252 πρὸ πολλοῦ νεωτερισθεῖσαν διευθύνων, ἐπειδὴ σεμνύνειν αὐτὴν ὥς ἂν ἀρχαίαν οἱ ταύτης ἤθελον εἰσηγηταί, πολλὰ καὶ ἄλλα εἰς ἔλεγχον αὐτῶν τῆς βλασφημίου ψευδηγορίας παραθεῖς ὁ λόγος ταῦτα κατὰ λέξιν ἱστορεῖ·

Routh, Rell.
ii. 129.

Φασὶ γὰρ τοὺς μὲν προτέρους ἅπαντας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀποστόλους παρεilhφέναι τε καὶ δεδιδαχέναι ταῦτα, ἃ νῦν οὗτοι λέγουσι, καὶ τετηρῆσθαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ κηρύγματος μέχρι τῶν Βίκτορος χρόνων, ὃς ἦν τρισκαίδέκατος ἀπὸ Πέτρου ἐν Ῥώμῃ ἐπίσκοπος· ἀπὸ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ζεφυρίνου παρακεχαράχθαι τὴν ἀλήθειαν. Ἦν δ' ἂν τυχὸν πιθανὸν τὸ λεγόμενον, εἰ μὴ πρῶτον μὲν ἀντέπιπτον αὐτοῖς αἱ θείαι γραφαί. Καὶ ἀδελφῶν δέ τινων ἔστι γράμματα πρεσβύτερα τῶν Βίκτορος χρόνων, ἃ ἐκείνοι καὶ πρὸς τὰ ἔθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς τὰς τότε αἰρέσεις ἔγραφαν· λέγω δὲ Ἰουστίνου καὶ Μελιτιάδου καὶ Τατιανοῦ καὶ Κλήμεντος καὶ ἐτέρων πλειόνων· ἐν οἷς ἅπασι θεολογείται ὁ Χριστός. Τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Μελίτωνος καὶ τῶν λοιπῶν τίς ἀγνοεῖ βιβλία, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγέλλοντα τὸν Χριστόν; Ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν Χριστόν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες. Πῶς οὖν ἐκ τοσούτων ἐτῶν καταγγελλομένου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος, ἐνδέχεται τοὺς μέχρι Βίκτορος οὕτως, ὡς οὗτοι λέγουσι, κεκηρυχέναι; πῶς δὲ οὐκ αἰδοῦνται ταῦτα Βίκτορος καταψεύδεσθαι, ἀκριβῶς εἰδότες, ὅτι Βίκτωρ Θεόδοτον τὸν σκυτέα, τὸν ἀρχηγὸν καὶ πατέρα ταύτης τῆς ἀρνησιθεοῦ ἀποστασίας, ἀπεκήρυξε τῆς κοινωνίας, πρῶτον εἰπόντα ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστόν; Εἰ γὰρ Βίκτωρ κατ' αὐτοὺς οὕτως ἐφρόνει, ὥς ἡ τούτων διδάσκει βλασφημία, πῶς ἂν ἀπέβαλλε Θεόδοτον τὸν τῆς αἰρέσεως ταύτης εὐρετήν;

253 Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Βίκτορα τοιαῦτα. Τούτου δὲ ἔτεσι δέκα προστάντος τῆς λειτουργίας, διάδοχος καθίσταται Ζεφυρίνος, ἀμφὶ τὸ ἕνατον τῆς Σεβήρου βασιλείας ἔτος. Προστίθησι δὲ ὁ τὸ προειρημένον συντάξας περὶ τοῦ κατάρξαντος τῆς δηλωθείσης αἰρέσεως βιβλίον, καὶ ἄλλην κατὰ Ζεφυρίνον γενομένην πρᾶξιν, ᾧδὲ πῶς αὐτοῖς ῥήμασι γράφων·

Ib. 130.

Ῥυπομήσω γοῦν πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν πρᾶγμα ἐφ' ἡμῶν γεγόμενον, ὃ νομίζω ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγεγόνει, τυχὸν ἂν κακείνους ἐνουθέτησε. Νατάλιος ἦν τις ὁμολογητὴς οὐ πάλαι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἡμετέρων γεγόμενος καιρῶν. Οὗτος ἡπατήθη ποτὲ ὑπὸ Ἀσκληπιδοῦ καὶ ἐτέρου Θεοδότου τινὸς τραπεζίτου. Ἦσαν δὲ οὗτοι ἄμφω Θεοδότου τοῦ σκυτέως μαθηταί, τοῦ πρώτου ἐπὶ ταύτῃ τῇ φρονήσει, μᾶλλον δὲ ἀφροσύνῃ, ἀφορισθέντος τῆς κοινωνίας ὑπὸ Βίκτορος, ὡς ἔφην, τοῦ τότε ἐπισκόπου. Ἀνεπίσθη δὲ ὁ Νατάλιος ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ σαλαρίῳ ἐπίσκοπος κληρωθῆναι ταύτης τῆς αἰρέσεως, ὥστε λαμβάνειν παρ' αὐτῶν μηνιαία δηνάρια ἑκατὸν πεντήκοντα. Γεγόμενος οὖν σὺν

αὐτοῖς, δι' ὁραμάτων πολλάκις ἐνουθετεῖτο ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Ὁ γὰρ εὐ-σπλαγχνος Θεὸς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐκ ἐβούλετο ἕξω ἐκκλη-σίας γενόμενον ἀπολέσθαι μάρτυρα τῶν ἰδίων παθῶν. Ἐπεὶ δὲ ῥαθυμότερον τοῖς ὁράμασι προσείχε, δελεαζόμενος τῇ τε παρ' αὐτοῖς πρωτοκαθεδρία, καὶ τῇ πλείστους ἀπολλυνύσῃ αἰσχροκερδεΐᾳ, τελευταῖον ὑπὸ ἀγίων ἀγγέλων ἐμαστιγώθη, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οὐ μικρῶς αἰκισθεῖς· ὥστε ἔωθεν ἀναστῆναι, καὶ ἐνδυσάμενον σάκκον, καὶ σποδὸν καταπασάμενον, μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ δακρύων προσπεσεῖν Ζεφυρίνῳ τῷ ἐπισκόπῳ, κυλιόμενον ὑπὸ τοὺς πόδας οὐ μόνον τῶν ἐν κλήρῳ, ἀλλὰ καὶ τῶν λαϊκῶν· συγχέαι τε τοῖς δάκρυσιν τὴν εὐσπλαγχνον ἐκκλησίαν τοῦ ἐλεήμονος Χριστοῦ· πολλῇ τε τῇ δέησει χρησάμενον, δείξαντά τε τοὺς μώλωπας ὧν εἰλήφει πληγῶν, μόλις κοινωνηθῆναι.

Τούτοις ἐπισυνάψωμεν καὶ ἄλλας περὶ τῶν αὐτῶν τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως φωνὰς, τοῦτον ἐχούσας τὸν τρόπον·

Γραφὰς μὲν θείας ἀφόβως ῥεραδιουργήκασιν, πίστεως δὲ ἀρχαίας κανόνα ῥηθετήκασιν, Χριστὸν δὲ ἡγνοήκασιν, οὐ τί αἱ θεαῖα λέγουσι γραφαὶ ζητούντες, ἀλλ' ὅποιον σχῆμα συλλογισμοῦ εἰς τὴν τῆς ἀθεότητος εὐρεθῇ σύστασιν, φιλοπόνως ἀσκούντες· κἂν αὐτοῖς προτείνῃ τις ῥῆτὸν γραφῆς θεϊκῆς, ἐξετά- 254 ζουσι πότερον συνημμένον ἢ διεξευγμένον δύναται ποιῆσαι σχῆμα συλλογισμοῦ. Καταλιπόντες δὲ τὰς ἀγίας τοῦ Θεοῦ γραφὰς, γεωμετρίαν ἐπιτηδεύουσιν, ὡς ἂν ἐκ τῆς γῆς ὄντες καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦντες, καὶ τὸν ἄνωθεν ἐρχόμενον ἀγνοοῦντες. Εὐκλείδης γοῦν παρά τισιν αὐτῶν φιλοπόνως γεωμετρεῖται, Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Θεόφραστος θαυμάζονται, Γαληνὸς γὰρ ἴσως ὑπὸ τινων καὶ προσκυνεῖται. Οἱ δὲ ταῖς τῶν ἀπίστων τέχναις εἰς τὴν τῆς αἰρέσεως αὐτῶν γνώμην ἀποχρώμενοι, καὶ τῇ τῶν ἀθέων πανουργίᾳ τὴν ἀπλήν τῶν θείων γραφῶν πίστιν κατηλεύοντες, ὅτι μηδὲ ἐγγὺς πίστεως ὑπάρχουσι, τί δεῖ καὶ λέγειν; Διὰ τοῦτο ταῖς θείαις γραφαῖς ἀφόβως ἐπέβαλον τὰς χεῖρας, λέγοντες αὐτὰς "διωρθωκέαι." Καὶ ὅτι τοῦτο μὴ καταψευδόμενος αὐτῶν λέγω, ὁ βουλόμενος δύναται μαθεῖν. Εἰ γάρ τις θελήσει συγκομίσας αὐτῶν ἐκάστου τὰ ἀντίγραφα ἐξετάζειν πρὸς ἀλληλα, κατὰ πολὺ ἂν εὖροι διαφωνοῦντα. Ἀσύμφωνα γοῦν ἔσται τὰ Ἀσκληπιάδου τοῖς Θεοδότου. Πολλῶν δέ ἐστιν εὐπορήσαι, διὰ τὸ φιλοτίμως ἐγγεγράφθαι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν τὰ ὑφ' ἐκάστου αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ καλοῦσι, "κατωρθωμένα," τούτεστιν ἠφανισμένα. Πάλιν δὲ τούτοις τὰ Ἑρμοφίλου οὐ συνάδει. Τὰ γὰρ Ἀπολλωνίδου οὐδὲ αὐτὰ ἑαυτοῖς ἐστὶ σύμφωνα. "Ἐνεστι γὰρ συγκρίναι τὰ πρότερον ὑπ' αὐτῶν κατασκευασθέντα τοῖς ὕστερον πάλιν ἐπιδιαστραφεῖσι, καὶ εὖρεῖν κατὰ πολὺ ἀπάδοντα. "Οσης δὲ τόλμης ἐστὶ τοῦτο τὸ ἀμάρτημα, εἰκὸς μηδὲ ἐκείνους ἀγνοεῖν. "Ἡ γὰρ οὐ πιστεύουσιν Ἁγίῳ Πνεύματι λελέχθαι τὰς θείας γραφὰς, καὶ εἰσὶν ἄπιστοι· ἢ ἑαυτοὺς ἡγοῦνται σοφωτέρους τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπάρχειν, καὶ τί ἕτερον ἢ 255 δαιμονιώσιν; Οὐδὲ γὰρ ἀρνήσασθαι δύνανται ἑαυτῶν εἶναι τὸ τόλμημα, ὅποτεν καὶ τῇ αὐτῶν χειρὶ ἢ γεγραμμένα, καὶ παρ' ὧν κατηχήθησαν μὴ τοιαύτας παρέλαβον τὰς γραφὰς· καὶ δεῖξαι ἀντίγραφα, ὅθεν αὐτὰ μετε-

Routh, Rell.
ii. 132.

γράψαντο, μὴ ἔχωσιν. "Ενιοι δὲ αὐτῶν οὐδὲ παραχαράσσειν ἤξιωσαν αὐτάς, ἀλλ' ἀπλῶς ἀρνησάμενοι τὸν τε νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἀνόμου καὶ ἀθέου διδασκαλίας προφάσει χάριτος, εἰς ἔσχατον ἀπωλείας ὄλεθρον κατωλίσθησαν.

Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἱστορήσθω τὸν τρόπον.

Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγου πέμπτου τέλος.

CAP. I.

Περὶ τοῦ κατὰ Σεβήρον διωγμοῦ.

Ὡς δὲ καὶ Σεβήρος διωγμὸν κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐκίνει, Α. D. 202. λαμπρὰ μὲν τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀθλητῶν κατὰ πάντα τόπον ἀπετελείτο μαρτύρια, μάλιστα δ' ἐπλήθυνεν ἐπ' Ἀλεξανδρείας· τῶν ἀπ' Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος ἀπάσης ἀριστίνδην αὐτόθι ὥσπερ ἐπὶ μέγιστον ἀθλητῶν Θεοῦ παραπεμπομένων στάδιον, διὰ καρτερικωτάτης τε ποικίλων βασάνων καὶ θανάτου τρόπων ὑπομονῆς τοὺς παρὰ Θεοῦ στεφάνους ἀναδουμένων. Ἐν οἷς καὶ Λεωνίδης ὁ λεγόμενος Ὀριγένους πατὴρ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς νέον κομιδῇ καταλείπει τὸν παῖδα· ὃς δὴ ὁποίας ἐξ ἐκείνου περὶ τὸν θεῖον λόγον προαιρέσεως ἦν, οὐκ ἄκαιρον διὰ βραχέων διελθεῖν, τῷ μάλιστα πολὺν εἶναι παρὰ τοῖς πολλοῖς τὸν περὶ αὐτοῦ βεβοημένον λόγον.

CAP. II.

Περὶ τῆς Ὀριγένους ἐκ παιδὸς ἀσκήσεως.

Πολλὰ μὲν οὖν ἂν τις εἴποι, τὸν βίον τοῦ ἀνδρὸς ἐν σχολῇ παραδοῦναι διὰ γραφῆς πειρώμενος, δέοιτο δ' ἂν καὶ ἰδίας ὑποθέσεως ἢ περὶ αὐτοῦ σύνταξις. Ὅμως δ' ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιτεμνόμενοι τὰ πλείστα, διὰ βραχέων ὥς οἶόν τε ὀλίγα ἅττα τῶν περὶ αὐτὸν διελευσόμεθα, ἐκ τινων ἐπιστολῶν καὶ ἱστορίας τῶν καὶ εἰς ἡμᾶς τῷ βίῳ πεφυλαγμένων αὐτοῦ γνωρίμων τὰ δηλούμενα φέροντες. Ὀριγένους καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν, ὥς εἰπεῖν, σπαργάνων ἀξιομνημόνευτά μοι εἶναι δοκεῖ. Δέκατον μὲν γὰρ ἐπεῖχε Σεβήρος τῆς βασιλείας ἔτος, ἡγήετο δὲ Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς λοιπῆς Αἰγύπτου Λαῖτος, τῶν δὲ αὐτόθι παροικιῶν τὴν ἐπισκοπὴν νεωστὶ τότε μετὰ Ἰουλιανὸν Δημήτριος

ὑπειλήφει. Εἰς μέγα δὴ οὖν τῆς τοῦ διωγμοῦ πυρκαϊᾶς ἀφθείσης, καὶ μυρίων ὅσων τοῖς κατὰ τὸ μαρτυρίον ἀναδουμένων στεφάνοις, ἔρως τοσοῦτος μαρτυρίου τὴν Ὁριγένους ἔτι κομιδῇ παιδὸς ὑπάρχοντος κατεῖχε ψυχὴν, ὥς ὁμόσε τοῖς κινδύνοις χωρεῖν, προπηδᾶν τε καὶ ὁρμᾶν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα προθύμως ἔχειν. Ἡδὴ γέ τοι μικρὸν ὅσον αὐτῷ καὶ τὰ τῆς ἀπὸ τοῦ βίου ἀπαλλαγῆς οὐ πόρρω καθίστατο, μὴ οὐχὶ τῆς θείας καὶ οὐρανοῦ προνοίας εἰς τὴν πλειστων ὠφέλειαν διὰ τῆς αὐτοῦ μητρὸς ἐμποδῶν αὐτῷ τῆς προθυμίας ἐνστάσης. Αὕτη γοῦν τὰ μὲν πρῶτα λόγοις ἰκετεύουσα τῆς περὶ αὐτὸν μητρικῆς διαθέσεως φειδῶ λαβεῖν παρεκάλει· σφοδρότερον δ' ἐπιτείναντα θεασαμένη, ὅτε γνοὺς ἀλόντα τὸν πατέρα δεσμωτηρίῳ φυλάττεσθαι, ἔλος ἐγένετο τῆς περὶ τὸ μαρτύριον ὁρμῆς, τὴν πᾶσαν αὐτοῦ ἀποκρυσφαιμένη ἐσθῆτα, οἴκοι μένειν ἀνάγκην ἐπήγευ. Ὁ δὲ, ὥς οὐδὲν ἄλλο πράττειν αὐτῷ παρῆν, τῆς προθυμίας ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν ἐπιτεινωμένης, οὐχ οἴος τε ὦν ἡρεμεῖν, διαπέμπεται τῷ πατρὶ προτρεπτικωτάτην περὶ μαρτυρίου ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ κατὰ λέξιν αὐτῷ παραινεῖ λέγων·

Ἔπεχε, μὴ δι' ἡμᾶς ἄλλο τι φρονήσης.

Τοῦτο πρῶτον τῆς Ὁριγένους παιδικῆς ἀγχινοίας, καὶ περὶ τὴν θεοσέβειαν γνησιωτάτης διαθέσεως, ἀνάγραφτον ἔστω τεκμήριον. Καὶ γὰρ ἤδη καὶ τῶν τῆς πίστεως λόγων οὐ σμικρὰς ἀφορμὰς καταβέβλητο, ταῖς θείαις γραφαῖς ἐξέτι παιδὸς ἐνησκημένος. Οὐ μετρίως γοῦν καὶ περὶ ταύτας πεπόνητο, τοῦ πατρὸς αὐτῷ πρὸς τῇ τῶν ἐγκυκλίων παιδείᾳ, καὶ τούτων οὐ
 259 κατὰ πάρεργον τὴν φροντίδα πεποιημένου. Ἐξ ἅπαντος γοῦν αὐτὸν, πρὸ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων μελέτης, ἐνῆγε τοῖς ἱεροῖς ἐνασκεῖσθαι παιδεύμασιν, ἐκμαθήσεις καὶ ἀπαγγελίας ἡμέρας ἐκάστης αὐτὸν εἰσπραττόμενος. Οὐκ ἀπροαιρέτως δὲ ταῦτα ἐγένετο τῷ παιδί, ἀλλὰ καὶ ἄγαν προθυμότατα περὶ ταῦτα ποιοῦντι· ὥς μὴδ' ἐξαρκεῖν αὐτῷ τὰς ἀπλᾶς καὶ προχείρους τῶν ἱερῶν λόγων ἐντεύξεις, ζητεῖν δέ τι πλεον καὶ βαθυτέρας ἤδη ἐξ ἐκείνου πολυπραγμονεῖν θεωρίας· ὥστε καὶ πράγματα παρέχειν τῷ πατρὶ, τί ἄρα ἐθέλοι δηλοῦν τὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἀναπυρρυνόμενος βούλημα. Ἐκεῖνος δὲ τῷ μὲν δοκεῖν εἰς πρόσωπον ἐπέπληττεν αὐτῷ, μὴδὲν ὑπὲρ ἡλικίαν μὴδὲ τῆς

προφανοῦς διανοίας περαιτέρω τι ζητεῖν παραινῶν, ἰδίως δὲ παρ' ἑαυτῷ τὰ μεγάλα γεγηθὼς, τὴν μεγίστην ὡμολόγει τῷ πάντων ἀγαθῶν αἰτίῳ Θεῷ χάριν, ὅτι δὴ αὐτὸν τοιοῦδε πατέρα γενέσθαι παιδὸς ἠξίωσεν. Ἐπιστάντα δὲ ἤδη πολλάκις καθεύδοντι τῷ παιδί, γυμνῶσαι μὲν αὐτοῦ τὰ στέρνα φασίν, ὥσπερ δὲ θείου πνεύματος ἔνδον ἐν αὐτοῖς ἀφιερωμένου, φιλήσαι τε σεβασμίως, καὶ τῆς εὐτεκνίας μακάριον ἑαυτὸν ἠγάσασθαι. Ταῦτα καὶ ἕτερα τούτοις συγγενῇ περὶ παῖδα ὄντα τὸν Ὀριγένην γενέσθαι μνημονεύουσιν. Ὡς δὲ ἤδη αὐτῷ ὁ πατὴρ μαρτυρίῳ τετελείωτο, ἔρρημος ἅμα μητρὶ καὶ βραχυτέροις ἀδελφοῖς τὸν ἀριθμὸν ἔξ, ἐπτακαιδέκατον οὐ πλῆρες ἔτος ἄγων, καταλείπεται. Τῆς γε μὴν τοῦ πατρὸς περιουσίας τοῖς βασιλικοῖς ταμείοις ἀναληφθείσης, ἐν σπάνει τῶν κατὰ τὸν βίον χρειῶν σὺν τοῖς προσήκουσι καταστάς, οἰκονομίας τῆς ἐκ Θεοῦ καταξιούται, καὶ τυγχάνει δεξιώσεως ὁμοῦ καὶ ἀναπαύσεως παρὰ τινι πλουσιωτάτῃ μὲν τὸν βίον καὶ τὰ ἄλλα περιφανεστάτῃ γυναικί, διαβόητόν γε μὴν ἄνδρα περιεπούση τῶν τότε ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας αἰρεσιωτῶν· τὸ γένος ἦν οὗτος Ἀντιοχεύς· θετὸν δὲ αὐτὸν υἱὸν εἶχεν τε σὺν ἑαυτῇ, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα περιείπεν ἡ δεδηλωμένη. Ἀλλὰ τούτῳ γε ἐπάναγκες ὁ Ὀριγένης συνὼν, τῆς ἐξ ἐκείνου περὶ τὴν πίστιν ὀρθοδοξίας ἐναργῇ παρέιχετο δείγματα· ὅτι δὴ μυρίου πλήθους διὰ τὸ δοκοῦν ἱκανὸν ἐν λόγῳ τοῦ Παύλου, (τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ ἀνδρὶ,) συναγομένου παρ' αὐτῷ οὐ μόνον αἰρετικῶν, ἀλλὰ καὶ ἡμετέρων, οὐδὲ πώποτε προυτράπη κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτῷ συστήναι, φυλάττων ἐξέτι παιδὸς κανόνα ἐκκλησίας, 'βδελυττόμενός' τε, ὡς αὐτῷ ῥήματί φησί πον αὐτὸς, τὰς τῶν αἱρέσεων διδασκαλίας. Προαρχεῖς δὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐν τοῖς Ἑλλήνων μαθήμασιν, ἐκθυμότερόν τε καὶ μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν τῇ περὶ τοὺς λόγους ἀσκήσει ὅλον ἐπιδουὺς ἑαυτὸν, ὡς καὶ παρασκευὴν ἐπὶ τὰ γραμματικὰ μετρίαν ἔχειν, μετ' οὐ πολὺ τῆς τοῦ πατρὸς τελειώσεως τούτοις ἐπιδεδωκὼς ἑαυτὸν, εὐπόρει τῶν ἀναγκαίων, ὡς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡλικίᾳ, θαψιλῶς.

260

CAP. III.

Ὡς κομιδῇ νέος ὢν τὸν Χριστοῦ λόγον ἐπρέσβευεν.

Σχολάζοντι δὲ τῇ διατριβῇ, ὥς που καὶ αὐτὸς ἐγγράφως ἱστορεῖ, μηδενὸς τε ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τῷ κατηχεῖν ἀνακειμένου, πάντων δὲ ἀπεληλαμένων ὑπὸ τῆς ἀπειλῆς τοῦ διωγμοῦ, προσήεσαν αὐτῷ τινὲς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀκουσόμενοι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὡν πρῶτον ἐπισημαίνεται γεγονέναι Πλουτάρχον, ὃς μετὰ τὸ βιώναι καλῶς καὶ μαρτυρίῳ θείῳ κατεκοσμήθη· δεύτερον Ἑρακλᾶν τοῦ Πλουτάρχου ἀδελφόν, ὃς δὴ καὶ αὐτὸς παρ' αὐτῷ πλείστην φιλοσόφον βίον καὶ ἀσκήσεως ἀπόδειξιν παρασχών, τῆς Ἀλεξανδρέων μετὰ Δημήτριον ἐπισκοπῆς ἀξιούται. Ἔτος δ' ἦγεν ὀκτωκαιδέκατον, καθ' ὃ τοῦ τῆς κατηχήσεως προέστη διδασκαλείον. Ἐν ᾧ καὶ προκόπτει ἐπὶ τῶν κατὰ Ἀκύλαν τῆς Ἀλεξανδρείας ἡγούμενον διωγμῶν, ὅτε καὶ μάλιστα διαβόητον ἐκτήσατο παρὰ πᾶσι τοῖς ἀπὸ τῆς πίστεως ὀρμωμένοις ὄνομα, δι' ἣν ἐνεδείκνυτο πρὸς ἅπαντας τοὺς ἁγίους ἀγνωτὰς τε καὶ γνωρίμους μάρτυρας δεξιῶσίν τε καὶ προθυμίαν. Οὐ μόνον γὰρ ἐν δεσμοῖς τυγχάνουσιν, οὐδὲ μέχρις ὑστάτης ἀποφάσεως ἀνακρινόμενοις συνῆν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην ἀπαγομένοις τὴν ἐπὶ θανάτῳ τοῖς ἁγίοις μάρτυρσι, πολλῇ τῇ παρρησίᾳ χρώμενος, καὶ ὁμόσε τοῖς κινδύνοις χωρῶν· ὥστε ἤδη αὐτὸν προσιόντα θαρσαλέως, καὶ τοὺς μάρτυρας μετὰ πολλῆς παρρησίας φιλήματι προσαγορεύοντα, πολλάκις ἐπιμανεῖς ὁ ἐν κύκλῳ τῶν ἐθνῶν δῆμος μικροῦ δεῖν κατέλευσεν, εἰ μὴ τῆς θείας δεξιᾶς βοηθοῦ καθάπαξ τυγχάνων παραδόξως διεδίδρασκεν. Ἡ δ' αὐτὴ θεία καὶ οὐράνιος χάρις, ἄλλοτε πάλιν καὶ πάλιν, καὶ οὐδ' ἔστιν ὁσάκις εἰπεῖν, τῆς ἄγαν περὶ τὸν Χριστοῦ λόγον προθυμίας τε καὶ παρρησίας ἔρεκεν, τηνικαῦτα ἐπιβουλευόμενον αὐτὸν διεφύλαττε. Τοσοῦτος δ' ἦν ἄρα τῶν ἀπίστων ὁ πρὸς

261 αὐτὸν πόλεμος, ὥς καὶ συστροφὰς ποιησαμένους στρατιώτας αὐτῷ περὶ τὸν οἶκον, ἔνθα κατέμενεν, ἐπιστήσαι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν τὰ τῆς ἱερᾶς πίστεως κατηχουμένων παρ' αὐτῷ. Οὕτω δὲ ὁσημέραι ὁ κατ' αὐτοῦ διωγμὸς ἐξεκάετο, ὥς μηκέτι χωρεῖν αὐτὸν τὴν πᾶσαν πόλιν, οἴκους μὲν ἐξ οἴκων ἀμείβοντα, πανταχόθεν δὲ

ἐλαυνόμενον, τῆς πληθύος ἕνεκεν τῶν δι' αὐτοῦ τῇ θείᾳ προσ-
 ιόντων διδασκαλίᾳ· ἐπεὶ καὶ τὰ κατὰ πρᾶξιν ἔργα αὐτῷ
 γνησιωτάτης φιλοσοφίας κατορθώματα εὖ μάλα θαυμαστὰ
 περιεῖχεν. ‘Οἶον γοῦν τὸν λόγον, τοιόνδε,’ φασὶ, ‘τὸν τρόπον,
 καὶ οἶον τὸν τρόπον, τοιόνδε τὸν λόγον ἐπεδείκνυτο.’ Διὸ δὴ
 μάλιστα συναιρομένης αὐτῷ δυνάμεως θείας, μυρίους ἐνῆγεν ἐπὶ
 τὸν αὐτοῦ ζῆλον. Ἐπειδὴ δὲ ἑώρα φοιτητὰς ἤδη πλείους
 προσιόντας, αὐτῷ μόνῳ τῆς τοῦ κατηχεῖν διατριβῆς ὑπὸ Δη-
 μητρίου τοῦ τῆς ἐκκλησίας προεστῶτος ἐπιτετραμμένης, ἀσύμ-
 φωνον ἡγησάμενος τὴν τῶν γραμματικῶν λόγων διδασκαλίαν τῇ
 πρὸς τὰ θεῖα παιδεύματα ἀσκήσει, μὴ μελλήσας, ἀπορρήγνυσιν
 ἅτε ἀνωφελῇ καὶ τοῖς ἱεροῖς μαθήμασιν ἐναντίαν τὴν τῶν
 γραμματικῶν λόγων διατριβήν. Εἴτα λογισμῷ καθήκοντι, ὥς
 ἂν μὴ γένοιτο τῆς παρ’ ἐτέρων ἐπικουρίας ἐνδεής, ὅσαπερ
 ἦν αὐτῷ πρότερον λόγων ἀρχαίων συγγράμματα φιλοκάλως
 ἐσπουδασμένα μεταδούς, ὑπὸ τοῦ ταῦτα ἐωνημένου φερομένοις
 αὐτῷ τέτταρσιν ὀβολοῖς τῆς ἡμέρας ἠρκέιτο, πλείστοις τε ἔτεσι
 τοῦτον φιλοσοφῶν διετέλει τὸν τρόπον, πάσας ὕλας νεωτερικῶν
 ἐπιθυμιῶν ἑαυτοῦ περιαιρούμενος, καὶ διὰ πάσης μὲν ἡμέρας οὐ
 σμικροῦς ἀσκήσεως καμάτους ἀνατλῶν, καὶ τῆς νυκτὸς δὲ τὸν
 πλείονα χρόνον ταῖς τῶν θείων γραφῶν ἑαυτὸν ἀνατιθεὶς
 μελέταις, βίῳ τε ὥς ἔνι μάλιστα ἐγκαρτερῶν φιλοσοφωτάτῳ,
 τοτὲ μὲν τοῖς ἐν ἀσιτίαις γυμνασίοις, τοτὲ δὲ μεμετρημένοις
 τοῖς κατὰ τὸν ὕπνον καιροῖς, οὗ μεταλαμβάνειν οὐδ’ ὅλως ἐπὶ
 στρωμνῆς, ἀλλ’ ἐπὶ τοῦδαφος διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο. Πάντων
 δὲ μάλιστα τὰς εὐαγγελικὰς τοῦ Σωτῆρος φωνὰς φυλακτέας
 εἶναι ᾤετο δεῖν, τὰς τε περὶ τοῦ μὴ ‘δύο χιτῶνας μὴδ’ ὑποδήμασι’
 χρᾶσθαι παραινούσας, μὴδὲ μὴν ταῖς περὶ τοῦ μέλλοντος χρόνου
 φροντίσι κατατρίβεσθαι. Ἀλλὰ καὶ μείζονι τῆς ἡλικίας προ-
 θυμία χρώμενος, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι διακαρτερῶν, εἰς ἄκρον
 τε ὑπερβαλλούσης ἀκτημοσύνης ἐλαύνων, τοὺς ἀμφ’ αὐτὸν εἰς
 τὰ μάλιστα κατέπληττε· μυρίους μὲν ὅσους λυπῶν εὐχομένους
 αὐτῷ κοινωνεῖν τῶν ὑπαρχόντων, δι’ οὓς ἑώρων αὐτὸν εἰσφέροντα
 περὶ τὴν θείαν διδασκαλίαν καμάτους, οὐ μὴν αὐτός γε ἐνδιδοὺς
 ταῖς καρτερίαις. Λέγεται γοῦν καὶ πλειόνων ἐτῶν γῆν πεπα-
 τηκέναι, μὴδενὶ μῆδαμῶς κεχρημένος ὑποδήματι, ἀλλὰ καὶ οἴνου

Matt. x. 10;
vi. 34.

χρήσεως καὶ τῶν ἄλλων παρὰ τὴν ἀναγκαίαν τροφήν πλείστοις ἔτεσιν ἀπεσχημένος, ὥστε ἤδη εἰς κίνδυνον ἀνατροπῆς καὶ
 262 διαφθορᾶς τοῦ θώρακος περιπεσεῖν. Τοιαῦτα δὲ φιλοσόφου βίου τοῖς θεωμένοις παρέχων ὑποδείγματα, εἰκότως ἐπὶ τὸν ὅμοιον αὐτῷ ζῆλον πλείους παρῴρμα τῶν φοιτητῶν, ὥστε ἤδη καὶ τῶν ἀπίστων ἔθνων, τῶν τε ἀπὸ παιδείας καὶ φιλοσοφίας, οὐ τοὺς τυχόντας ὑπάγεσθαι τῇ δι' αὐτοῦ διδασκαλίᾳ· οἷς καὶ αὐτοῖς γνησίως ἐν βάθει ψυχῆς τὴν εἰς τὸν θεῖον λόγον πίστιν δι' αὐτοῦ παραδεχομένοις, διαπρέπειν συνέβαινε κατὰ τὸν τότε τοῦ διωγμοῦ καιρὸν, ὡς καὶ τινας αὐτῶν ἀλόντας μαρτυρίῳ τελειωθῆναι.

CAP. IV.

Ὅσοι δι' αὐτοῦ κατηχηθέντες προήχθησαν μάρτυρες.

Πρῶτος μὲν οὖν τούτων ὁ μικρῷ πρόσθεν δηλωθεὶς Πλούταρχος ἦν· οὗ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγομένον, σμικροῦ δεῖν αὐθις ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, συμπάρων αὐτῷ εἰς ὑστάτην τοῦ βίου τελευτήν, ὑπὸ τῶν αὐτοῦ πολιτῶν ἀνῆρητο, ὡς αἴτιος αὐτῷ πεφηνῶς τοῦ θανάτου· Θεοῦ δὲ αὐτὸν ἐτήρει καὶ τότε βουλή. Μετὰ δὲ Πλούταρχον, δεύτερος τῶν Ὀριγένους φοιτητῶν μάρτυς ἀναδείκνυται Σερῆνος, διὰ πυρὸς τὴν δοκιμὴν ἧς παρειλήφει πίστεως παρεσχημένος. Τῆς αὐτῆς διατριβῆς τρίτος καθίσταται μάρτυς Ἑρακλείδης· καὶ ἐπὶ τούτῳ τέταρτος Ἑρων· ὁ μὲν πρότερος ἔτι κατηχούμενος, ὁ δὲ νεοφώτιστος, τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντες. Ἔτι πρὸς τούτοις τῆς αὐτῆς σχολῆς πέμπτος ἀθλητὴς τῆς εὐσεβείας ἀνακηρύττεται ἕτερος τοῦ πρώτου Σερῆνος· ὃν μετὰ πλείστην βασάνων ὑπομονὴν κεφαλῇ κολασθῆναι λόγος ἔχει. Καὶ γυναικῶν δὲ Ἑραῖς ἔτι κατηχουμένη, 'τὸ βάπτισμα,' ὡς πού φησιν αὐτὸς, 'τὸ διὰ πυρὸς λαβοῦσα,' τὸν βίου ἐξέληλυθεν.

CAP. V.

Περὶ Ποταμαίνης.

Ἐβδομος ἐν τούτοις ἀριθμείσθω Βασιλείδης, τὴν περιβόητον Ποταμίαν ἀπαγαγὼν, περὶ ἧς πολὺς ὁ λόγος εἰσέτι νῦν παρὰ

τοῖς ἐπιχωρίοις ἄδεται, μύρια μὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ σώματος ἀγνείας τε καὶ παρθενίας, ἐν ᾗ διέπρεψε, πρὸς ἔραστὰς ἀγωνισαμένη· (καὶ γὰρ οὖν αὐτῇ ἀκμαῖον πρὸς τῇ ψυχῇ καὶ τὸ τοῦ σώματος ὠραῖον ἐπήνθει·) μυρία δὲ ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἀνατλάσης, καὶ τέλος μετὰ θειῶς καὶ φρικτὰς εἰπεῖν βασάνους ἅμα 263 τῇ μητρὶ Μαρκέλλῃ διὰ πυρὸς τελειωθείσης. Φασὶ γέ τοι τὸν δικαστὴν, (Ἀκύλας ἦν τούτῳ ὄνομα,) χαλεπὰς ἐπιθέντα αὐτῇ κατὰ παντὸς τοῦ σώματος αἰκίας, τέλος ἐφ' ὅβρει τοῦ σώματος μονομάχοις αὐτὴν ἀπειλῆσαι παραδοῦναι· τὴν δὲ βραχὺ τι πρὸς ἑαυτὴν ἐπισκεψαμένην, ἐρωτηθεῖσαν ὃ κρίνεις, τοιαύτην δοῦναι ἀπόκρισιν, δι' ἧς ἐδόκει νενομισμένον τι αὐτοῖς ἀσεβὲς ἀποφθέγξασθαι. Ἄμα δὲ λόγῳ τὸν τῆς ἀποφάσεως ὄρον καταδεξάμενην, ὁ Βασιλείδης, εἰς τις ὦν τῶν ἐν στρατείαις ἀναφερομένων, ἀπάγει παραλαβὼν τὴν ἐπὶ θανάτῳ. Ὡς δὲ τὰ πλήθος ἐνοχλεῖν αὐτὴν καὶ ἀκολάστοις ἐνυβρίζειν ῥήμασιν ἐπειράτο, ὁ μὲν ἀνείργεν ἀποσοβῶν τοὺς ἐνυβρίζοντας, πλείστον ἔλεον καὶ φιλανθρωπίαν εἰς αὐτὴν ἐνδεικνύμενος, ἥ δὲ τῆς περὶ αὐτὴν συμπαθείας ἀποδεξαμένη τὸν ἄνδρα, θαρρεῖν παρακελεύεται· ἐξαιτήσεσθαι γὰρ αὐτὸν ἀπελθοῦσαν, παρὰ τοῦ ἑαυτῆς Κυρίου, καὶ οὐκ εἰς μακρὸν τῶν εἰς αὐτὴν πεπραγμένων τὴν ἀμοιβὴν ἀποτίσειν αὐτῷ. Ταῦτα δὲ εἰποῦσαν, γενναίως τὴν ἔξοδον ὑποστῆναι, πίττης ἐμπύρου κατὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος ἀπ' ἄκρων ποδῶν καὶ μέχρι κορυφῆς ἡρέμα καὶ κατὰ βραχὺ περιχυθείσης αὐτῇ. Καὶ ὁ μὲν τῆς αἰοδίμου κόρης τοιοῦτος κατηγώνιστο ἄθλος. Οὐ μακρὸν δὲ χρόνον διαλιπὼν ὁ Βασιλείδης, ὅρκον διὰ τινα αἰτίαν πρὸς τῶν συστρατιωτῶν αἰτηθεὶς, μὴ ἐξεῖναι αὐτῷ τὸ παράπαν ὀμνῦναι διεβεβαιούτο, Χριστιανὸν γὰρ ὑπάρχειν, καὶ τοῦτο ἐμφανῶς ὁμολογεῖν. Παίξειν μὲν οὖν ἐνομίζετο τέως τὰ πρῶτα. Ὡς δὲ ἐπιμόνως ἀπισχυρίζετο, ἄγεται ἐπὶ τὸν δικαστὴν, ἐφ' οὗ τὴν ἔνστασιν ὁμολογήσας, δεσμοῖς παραδίδοται. Τῶν δὲ κατὰ Θεὸν ἀδελφῶν ὡς αὐτὸν ἀφικομένων, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀθρόας καὶ παραδόξου ταύτης ὁρμῆς πυνθανομένων, λέγεται εἰπεῖν, ὡς ἄρα Ποταμίαινα, τρισὶν ὕστερον ἡμέραις τοῦ μαρτυρίου νύκτωρ ἐπιστᾶσα, στέφανον αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ περιθεῖσα εἶη, φαίη τε παρακεκληκέναι χάριν αὐτοῦ τὸν Κύριον, καὶ τῆς ἀξιώσεως τετυχηκέναι, οὐκ εἰς

Cf. iii. 23.

μακρόν τε αὐτὸν παραλήψεσθαι. Ἐπὶ τούτοις τῶν ἀδελφῶν τῆς ἐν Κυρίῳ σφραγίδος μεταδόντων αὐτῷ, τῇ μετέπειτα ἡμέρᾳ τῷ τοῦ Κυρίου διαπρέψας μαρτυρίῳ, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται. Καὶ ἄλλοι δὲ πλείους τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀθρόως τῷ Χριστοῦ λόγῳ προσελθεῖν κατὰ τοὺς δεδηλωμένους ἱστοροῦνται, ὥς δὴ καθ' ὕπνους τῆς Ποταμιαίνης ἐπιφανείσης καὶ προσκεκλημένης αὐτούς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ᾧδε ἐχέτω.

264

CAP. VI.

Περὶ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως.

Cf. v. 11.

Infr. 13.

A.D. 192,
[Dec. 31.]

Πάνταινον δὲ Κλήμης διαδεξάμενος τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν κατηχήσεως εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ καθηγέιτο, ὥς καὶ τὸν Ὠριγένην τῶν φοιτητῶν γενέσθαι αὐτοῦ. Τὴν γέ τοι τῶν Στρωματέων πραγματείαν ὁ Κλήμης ὑπομνηματιζόμενος, κατὰ τὸ πρῶτον σύγγραμμα χρονικὴν ἐκθέμενος γραφὴν, εἰς τὴν Κομόδου τελευτὴν περιγράφει τοὺς χρόνους· ὥς εἶναι σαφές, ὅτι κατὰ Σεβήρον αὐτῷ πεπόνητο τὰ σπουδάσματα, οὐ τοὺς χρόνους ὁ παρὼν ἱστορεῖ λόγος.

CAP. VII.

Περὶ Ἰούδα συγγραφέως.

Dan. ix. 24.

A.D. 202.

Ἐν τούτῳ καὶ Ἰούδας συγγραφέων ἕτερος, εἰς τὰς παρὰ τῷ Δανιὴλ ἐβδομήκοντα ἐβδομάδας ἐγγράφως διαλεχθεὶς, ἐπὶ τὸ δέκατον τῆς Σεβήρου βασιλείας Ἰστησι τὴν χρονογραφίαν· ὅς καὶ τὴν θρυλλουμένην τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίαν ἤδη τότε πλησιάζειν ᾤετο. οὕτω σφοδρῶς ἢ τοῦ καθ' ἡμῶν τότε διωγμοῦ κίνησις τὰς τῶν πολλῶν ἀνετάραττε διανοίας.

CAP. VIII.

Περὶ τοῦ τολμηθέντος Ὀριγένει.

Matt. xix.
12.

Ἐν τούτῳ δὲ τῆς κατηχήσεως ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τοῦργον ἐπιτελοῦντι τῷ Ὀριγένει πρᾶγμά τι διαπέπρακται, φρενὸς μὲν ἀτελοῦς καὶ νεανικῆς, πίστεως δὲ ὁμοῦ καὶ σωφροσύνης μέγιστον δείγμα περιέχον. Τὸ γὰρ, 'Εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνούχισαν

ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀπλούστερον καὶ νε-
 νικώτερον ἐκλαβὼν, ὁμοῦ μὲν σωτήριον φωνὴν ἀποπληροῦν
 οἰόμενος, ὁμοῦ δὲ καὶ διὰ τὸ νέον τὴν ἡλικίαν ὄντα, μὴ ἀνδράσι
 μόνον, καὶ γυναιξὶ δὲ τὰ θεῖα προσομιλεῖν, ὥς ἂν πᾶσαν τὴν 265
 παρὰ τοῖς ἀπίστοις αἰσχροῦς διαβολῆς ὑπόνοιαν ἀποκλείσειε,
 τὴν σωτήριον φωνὴν ἔργοις ἐπιτελέσαι ὠρμήθη, τοὺς πολλοὺς
 τῶν ἀμφ' αὐτὸν γνωρίμων διαλαθεῖν φροντίσας. Οὐκ ἦν δὲ
 ἄρα δυνατόν αὐτῷ, καίπερ βουλομένῳ, τοσοῦτον ἔργον ἐπικρύ-
 ψασθαι. Γυνὸς δῆτα ὕστερον ὁ Δημήτριος, ἅτε τῆς αὐτόθι
 παροικίας προεστῶς, εὖ μάλα μὲν αὐτὸν ἀποθανμάζει τοῦ τολ-
 μήματος, τὴν δέ γε προθυμίαν καὶ τὸ γνήσιον αὐτοῦ τῆς
 πίστεως ἀποδεξάμενος, θαρρεῖν αὐτίκα παρακελεύεται, καὶ νῦν
 μᾶλλον ἔχεσθαι αὐτὸν τοῦ τῆς κατηχήσεως ἔργου παρορμᾷ.
 Ἀλλὰ τότε μὲν οὗτος τοιοῦτός τις ἦν. Οὐ μακροῖς δὲ χρόνοις
 ὕστερον ὁ αὐτὸς ὁρῶν εὖ πράττοντα, μέγαν τε καὶ λαμπρὸν
 καὶ παρὰ πᾶσιν ὄντα βεβηγμένον, ἀνθρώπινόν τι πεπονηθὼς,
 τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκοποῖς καταγράφειν ὥς ἀτοπω-
 τάτου τοῦ πραχθέντος ἐπειράτο, ὅτι γε τῶν κατὰ Παλαιστίνην
 οἱ μάλιστα δόκιμοι καὶ διαπρέποντες Καισαρείας τε καὶ Ἱερο-
 σολύμων ἐπίσκοποι, πρεσβείων τὸν Ὠριγένην καὶ τῆς ἀνωτάτω
 τιμῆς ἄξιον εἶναι δοκιμάσαντες, χεῖρας εἰς πρεσβυτέριον αὐτῷ Infr. 23.
 τεθείκασι. Τηνικαῦτα δ' οὖν εἰς μέγα δόξης προελθόντος αὐ-
 τοῦ, ὄνομά τε παρὰ τοῖς πανταχῇ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ κλέος
 ἀρετῆς καὶ σοφίας οὐ σμικρὸν κτησαμένου, μηδεμιᾶς ἄλλης εὐ-
 πορῶν ὁ Δημήτριος κατηγορίας, τῆς πάλαι ἐν παιδὶ γεγυνίας
 αὐτῷ πράξεως δεινὴν ποιεῖται διαβολὴν, συμπεριλαβεῖν τολ-
 μήσας ταῖς κατηγορίαις τοὺς ἐπὶ τὸ πρεσβυτέριον αὐτὸν
 προάξαντας. Ταῦτα μὲν οὖν μικρὸν ἐπράχθη ὕστερον. Τότε
 γε μὴν ὁ Ὠριγένης ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας τὸ τῆς θείας διδα-
 σκαλίας ἔργον εἰς ἅπαντας ἀφυλάκτως τοὺς προσιόντας νύκτωρ
 καὶ μεσημέραν ἐπετέλει, τοῖς θείοις ἀόκνως μαθήμασι, καὶ τοῖς
 ὥς αὐτὸν φοιτῶσι, τὴν πᾶσαν ἀνατιθεὶς σχολήν. Ἐπὶ δέκα
 δὲ καὶ ὀκτῶ ἔτεσι τὴν ἀρχὴν ἐπικρατήσαντα Σεβήρῳ Ἀντω-
 νίνῳ ὁ παῖς διαδέχεται. Ἐν τούτῳ δὲ τῶν κατὰ τὸν διωγμὸν
 ἀνδρισαμένων, καὶ μετὰ τοὺς ἐν ὁμολογίαις ἀγῶνας διὰ προ-
 νοίας Θεοῦ πεφυλαγμένων, εἰς τὸν ὃν ὁ Ἀλέξανδρος, ὃν ἀρτίως

ἐπίσκοπον τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐδηλώσαμεν, οἷα ταῖς ὑπὲρ Χριστοῦ διαπρέψας ὁμολογίαις, τῆς δηλωθείσης ἐπισκοπῆς ἀξιούται, ἔτι Ναρκίσσου, ὃς ἦν αὐτοῦ πρότερος, περιόντος τῷ βίῳ.

CAP. IX.

Περὶ τῶν κατὰ Νάρκισσον παραδόξων.

Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα παράδοξα οἱ τῆς παροικίας πολῖται ὥς ἐκ παραδόσεως τῶν κατὰ διαδοχὴν ἀδελφῶν τοῦ Ναρκίσσου μνημονεύουσιν· ἐν οἷς καὶ τοιόνδε τι θαῦμα δι' αὐτοῦ γεγονὸς ἱστοροῦσι. Κατὰ τὴν μεγάλην ποτὲ τοῦ Πάσχα διανυκτέρουν τοῦλαιον φασὶ τοῖς διακόνοις ἐπιλιπεῖν. Ἐφ' ᾧ τὸ πᾶν πλῆθος δεινῆς ἀθυμίας διαλαβούσης, τὸν Νάρκισσον τοῖς τὰ φῶτα παρασκευάζουσιν ἐπιτάξαι, ὕδωρ ἀνιμήσαντας ὥς αὐτὸν κομίσαι. Τούτου δὲ ἅμα λόγῳ πραχθέντος, ἐπενεζάμενον τῷ ὕδατι, ἐγχείαι κατὰ τῶν λύχων πίστει τῇ εἰς τὸν Κύριον γνησίᾳ παρακελεύσασθαι. Ποιησάντων δὲ καὶ τοῦτο, παρὰ πάντα λόγον δυνάμει παραδόξῳ καὶ θείᾳ μεταβαλεῖν ἐξ ὕδατος εἰς ἐλαίου ποιότητα τὴν φύσιν, παρὰ τε πλείστοις τῶν αὐτόθι
 267 ἀδελφῶν ἐπὶ μήκιστον ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς ἡμᾶς βραχὺ τι δεῖγμα τοῦ τότε θαύματος φυλαχθῆναι. Ἄλλα τε πλείστα περὶ τοῦ βίου τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς μνήμης ἄξια καταλέγουσιν, ἐν οἷς καὶ τοιόνδε τι. Τὸ εὔτανον αὐτοῦ καὶ στερρὸν τοῦ βίου φαῦλοί τινες ἀνθρωπίσκει μὴ οἶοί τε φέρειν, δέει τοῦ μὴ δίκην ὑποσχέειν ἁλόντας, διὰ τὸ μυρία κακὰ ἑαυτοῖς συνειδέναι, συσκευῆν κατ' αὐτοῦ προλαβόντες συρράπτουσι, καὶ τινα δεινὴν καταχέουσιν αὐτοῦ διαβολήν. Εἵτα πιστούμενοι τοὺς ἀκρωμένους, ὄρκοις ἐβεβαίουν τὰς κατηγορίας· καὶ ὁ μὲν 'ἦ μὴν ἀπόλοιτο πυρὶ' ὤμνουν, ὁ δὲ 'ἦ μὴν σκαίᾳ νόσφ' δαπανηθεῖν τὸ σῶμα,' ὁ δὲ τρίτος 'ἦ μὴν τὰς ὁράσεις πηρωθεῖν.' Ἄλλ' οὐδ' οὕτως αὐτοῖς, καίπερ ὁμνύουσι, τῶν πιστῶν τις προσεῖχε τὸν νοῦν, διὰ τὴν εἰς πάντας λάμπουσιν ἐκ τοῦ παντὸς σωφροσύνην τε καὶ πανάρετον ἀγωγὴν τοῦ Ναρκίσσου. Αὐτός γε μὴν τὴν τῶν εἰρημένων μηδαμῶς ὑπομένων μοχθηρίαν, καὶ ἄλλως ἐκ μακροῦ τὸν φιλόσοφον ἀσπασόμενος βίον, διαδρὰς πᾶν τὸ τῆς

ἐκκλησίας πλήθος, ἐν ἐρημίαις καὶ ἀφανέσιν ἀγροῖς λανθάνων, πλείστοις ἔτεσι διέτριβεν. Ἄλλ' οὐ καὶ ὁ τῆς δίκης μέγας ὀφθαλμὸς ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ἠρέμει, μετῆι δὲ ὡς τάχιστα τοὺς ἀσεβεῖς, αἷς καθ' ἑαυτῶν ἐπιорκοῦντες κατεδήσαντο ἀραίς. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος, ἐκ μηδεμιᾶς προφάσεως ἀπλῶς οὕτως μικροῦ διαπεσόντος ἐφ' ἧς κατέμενευ οἰκίας σπινθῆρος, νύκτωρ ὑφαφθείσης ἀπάσης, παγγενῇ καταφλέγεται. Ὁ δὲ ἀθρόως τὸ σῶμα ἐξ ἄκρων ποδῶν ἐπὶ κεφαλῇ, ἧς αὐτὸς προσετίμησεν ἑαυτῷ, νόσου πίμπλαται. Ὁ δὲ τρίτος τὰς τῶν προτέρων συνιδὼν ἐκβάσεις, καὶ τοῦ πάντων ἐφόρου Θεοῦ τρέσας τὴν ἀδιάδραστον δίκην, ὡμολόγει μὲν τοῖς πᾶσι τὰ κοινῇ σφίσιν αὐτοῖς ἐσκαιωρημένα, τοσαύταις δὲ κατετρύχετο μεταμελόμενος οἰμωγαῖς, δακρῦν τε ἐς τοσοῦτον οὐκ ἀπέλιπεν, ἕως ἄμφω διεφθάρη τὰς ὄψεις. Καὶ οἷδε μὲν τῆς ψευδολογίας τοιαύτας ὑπέσχον τιμωρίας.

CAP. X.

268

Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκόπων.

Τοῦ δὲ Ναρκίσσου ἀνακεχωρηκός, καὶ μηδαμῶς ὅπη ὦν τυγχάνοι γινωσκομένου, δόξαν τοῖς τῶν ὁμόρων ἐκκλησιῶν προσεστώσιν, ἐφ' ἑτέρου μετίασιν ἐπισκόπου χειροτονίαν. Δίος τούτῳ ὄνομα ἦν· ὃν οὐ πολὺν προστάντα χρόνον Γερμανίων διαδέχεται καὶ τοῦτον Γόρδιος, καθ' ὃν ὥσπερ ἐξ ἀναβιώσεως ἀναφανεῖς ποθὲν ὁ Νάρκισσος, αὐθις ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὴν προστασίαν παρακαλεῖται, μειζόνως ἔτι μᾶλλον τῶν πάντων ἀγασθέντων αὐτὸν, τῆς τε ἀναχωρήσεως ἕνεκα καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐφ' ἅπασιν δι' ἣν παρὰ τοῦ Θεοῦ κατηξίωτο ἐκδίκησιν.

CAP. XI.

Περὶ Ἀλεξάνδρου.

Καὶ δὴ μηκέθ' οἶον τε ὄντος λειτουργεῖν διὰ λιπαρὸν γῆρας, τὸν εἰρημένον Ἀλέξανδρον, ἐπίσκοπον ἐτέρας ὑπάρχοντα παροικίας, οἰκονομία Θεοῦ ἐπὶ τὴν ἅμα τῷ Ναρκίσσῳ λειτουργίαν ἐκάλει, κατὰ ἀποκάλυψιν νύκτωρ αὐτῷ δι' ὁράματος φανείσαν.

Ταύτη δ' οὖν ὥσπερ κατὰ τι θεοπρόπιον ἐκ τῆς Καππαδοκῶν γῆς, ἔνθα τὸ πρῶτον τῆς ἐπισκοπῆς ἡξίωτο, τὴν πορείαν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα εὐχῆς καὶ τῶν τόπων ἱστορίας ἔνεκεν πεποιημένοι, φιλοφρονέστατα οἱ τῇδε ὑπολαβόντες, οὐκέτ' οἴκαδε αὐτῷ παλινωστεῖν ἐπιτρέπουσι, καθ' ἑτέραν ἀποκάλυψιν καὶ αὐτοῖς νύκτωρ ὀφθείσαν, μίαν τε φωνὴν σαφεστάτην τοῖς μάλιστα αὐτῶν σπουδαίοις χρήσασαν· ἐδήλου γὰρ προελθόντας ἔξω πυλῶν, τὸν ἐκ Θεοῦ προωρισμένον αὐτοῖς ἐπίσκοπον ὑποδέξασθαι. Τοῦτο δὲ πράξαντες, μετὰ κοινῆς τῶν ἐπισκόπων οἱ
 269 τὰς περίξιδι ἐκκλησίας γνώμης, ἐπάναγκες αὐτὸν παραμένειν βιάζονται. Μνημονεύει γέ τοι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος, ἐν ἰδίαις ἐπιστολαῖς ταῖς πρὸς Ἀντιοχείτας εἰσέτι νῦν παρ' ἡμῖν σωζομέναις, τῆς Ναρκίσσου σὺν αὐτῷ προεδρίας, ταῦτα κατὰ λέξιν ἐπὶ τέλει γράφων τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς·

Routh, Rell.
 ii. 166.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς Νάρκισσος, ὁ πρὸ ἐμοῦ διέπων τὸν τόπον τῆς ἐπισκοπῆς τὸν ἐνθάδε, καὶ νῦν συνεξεταζόμενός μοι διὰ τῶν εὐχῶν, ἑκατὸν δεκαεῖς ἔτη ἡνυκώς, παρακαλὼν ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ ὁμοφρονῆσαι.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως εἶχε. Τῆς δὲ κατ' Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας, Σαραπίωνος ἀναπαυσαμένου, τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται Ἀσκληπιάδης, ἐν ταῖς κατὰ τὸν διωγμὸν ὁμολογίαις διαπρέψας καὶ αὐτός. Μέμνηται καὶ τῆς τούτου καταστάσεως Ἀλέξανδρος, Ἀντιοχεῦσι γράφων ὧδε·

Ib. 165.

Ἀλέξανδρος, δοῦλος καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῇ μακαρίᾳ Ἀντιοχέων ἐκκλησίᾳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐλαφρά μοι καὶ κοῦφα τὰ δεσμὰ ὁ Κύριος ἐποίησε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰρκτῆς, πυθομένῳ τῆς ἀγίας ὑμῶν τῶν Ἀντιοχέων ἐκκλησίας κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν Ἀσκληπιάδην τὸν ἐπιτηδεύτατον, κατ' ἀξίαν τὴν πίστιν, τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκεχειρισμένον.

Ταύτην δὲ τὴν ἐπιστολὴν σημαίνει διὰ Κλήμεντος ἀπεσταλκέναι, πρὸς τῷ τέλει τοῦτον γράφων τὸν τρόπον·

Ταῦτα δὲ ὑμῖν, κύριοί μου ἀδελφίδι, τὰ γράμματα ἀπέστειλα διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου, ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ δοκίμου, ὃν ἴστε καὶ ὑμεῖς καὶ ἐπινώσασθε· ὃς καὶ ἐνθάδε παρὼν κατὰ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ Δεσπότη, ἐπεστήριξέ τε καὶ ἡὔξησε τὴν τοῦ Κυρίου ἐκκλησίαν.

CAP. XII.

270

Περὶ Σαραπίωνος καὶ τῶν φερομένων αὐτοῦ λόγων.

Τοῦ μὲν οὖν Σαραπίωνος τῆς περὶ λόγους ἀσκήσεως, καὶ ἄλλα μὲν εἰκὸς σῶζεσθαι παρ' ἑτέροις ὑπομνήματα, εἰς ἡμᾶς δὲ μόνα κατῆλθε τὰ πρὸς Δομνῖνον, ἐκπεπωκότα τινὰ παρὰ τὸν τοῦ διωγμοῦ καιρὸν ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐθελοθρησκείαν, καὶ τὰ πρὸς Πόντιον καὶ Καρικὸν ἐκκλησιαστικούς ἀνδρας, καὶ ἄλλαι πρὸς ἑτέρους ἐπιστολαί· ἕτερός τε συντεταγμένος αὐτῷ λόγος περὶ τοῦ λεγομένου 'κατὰ Πέτρον Εὐαγγελίου' ὃν πεποίηται ἀπελέγχων τὰ ψευδῶς ἐν Cr. iii. 3. αὐτῷ εἰρημένα, διὰ τινος ἐν τῇ κατὰ Ῥωσσὸν παροικίᾳ, προφάσει τῆς εἰρημένης γραφῆς εἰς ἑτεροδόξους διδασκαλίας ἀποκείλαντας. Ἀφ' ἧς εὐλογον βραχείας παραθέσθαι λέξεις, δι' ὧν ἦν εἶχε περὶ τοῦ βιβλίου γνώμην προτιθήσιν, οὕτω γράφων·

Ἡμεῖς γάρ, ἀδελφοί, καὶ Πέτρον καὶ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους ἀποδε- Routh, Reli.
χόμεθα ὡς Χριστόν· τὰ δὲ ὀνόματι αὐτῶν ψευδεπίγραφα ὡς ἔμπειροι i. 452.
παραιτούμεθα, γινώσκοντες ὅτι τὰ τοιαῦτα οὐ παρελάβομεν. Ἐγὼ γὰρ γενόμενος παρ' ὑμῖν ὑπενόουν τοὺς πάντας ὀρθῇ πίστει προσφέρεσθαι. Καὶ μὴ διελθὼν τὸ ὑπ' αὐτῶν προφερόμενον ὀνόματι Πέτρου εὐαγγέλιον, εἶπον, ὅτι 'εἰ τοῦτό ἐστι μόνον τὸ δοκοῦν ὑμῖν παρέχειν μικροψυχίαν, ἀναγινωσκέσθω.' Νῦν δὲ μαθὼν ὅτι αἰρέσει τινὶ ὁ νοῦς αὐτῶν ἐνεφώλευεν ἐκ τῶν λεχθέντων μοι, σπουδάσω πάλιν γενέσθαι πρὸς ὑμᾶς· ὥστε, ἀδελφοί, προσδοκᾷ με ἐν τάχει. Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, καταλαβόμενοι, ὅποίας ἦν αἰρέσεως ὁ Μαρκιανὸς, καὶ ἐαντῷ ἡναντιοῦτο μὴ νοῶν ἃ ἐλάλει, ἃ μαθήσεσθε ἐξ ὧν ὑμῖν ἐγράφη. Ἐδυνήθημεν γὰρ παρ' ἄλλων τῶν ἀσκησάντων αὐτὸ τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον, τουτέστι παρὰ τῶν διαδόχων τῶν καταρξαμένων αὐτοῦ, οὓς Δοκητὰς καλοῦμεν, (τὰ γὰρ πλεῖονα φρονήματα 271 ἐκείνων ἐστὶ τῆς διδασκαλίας,) χρησάμενοι παρ' αὐτῶν, διελθεῖν, καὶ Cf. v. 7.
εὑρεῖν τὰ μὲν πλεῖονα τοῦ ὀρθοῦ λόγου τοῦ Σωτῆρος, τινὰ δὲ προσδιε-
σταλμένα, ἃ καὶ ὑπετάξαμεν ὑμῖν.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ Σαραπίωνος.

CAP. XIII.

Περὶ τῶν Κλήμεντος συγγραμμάτων.

Τοῦ δὲ Κλήμεντος Στρωματεῖς οἱ πάντες ὁκτὼ παρ' ἡμῖν Cf. v. 11.
σώζονται, οὓς καὶ τοιαύτης ἡξίωσε προγραφῆς·

Τίτου Φλαυίου Κλήμεντος τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων στρωματεῖς.

Cf. iii. 23.

Ἰσαριθμοὶ τε τούτοις εἰσὶν οἱ ἐπιγεγραμμένοι Ὑποτυπώσεων αὐτοῦ λόγοι, ἐν οἷς ὀνομαστὶ ὡς διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μνημονεύει, ἐκδοχὰς τε αὐτοῦ γράφων καὶ παραδόσεις ἐκτιθέμενος. Ἔστι δὲ αὐτῷ καὶ πρὸς Ἑλληνας λόγος ὁ Προτρεπτικός, τρεῖς τε οἱ τοῦ ἐπιγεγραμμένου 'Παιδαγωγοῦ.' Καί, 'Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος,' οὕτως ἐπιγραφεὶς ἕτερος αὐτοῦ λόγος· τό τε 'περὶ τοῦ Πάσχα' σύγγραμμα, καὶ διαλέξεις 'περὶ νηστείας.' Καὶ 'περὶ καταλαλιᾶς,' καὶ ὁ προτρεπτικός 'εἰς ὑπομονὴν, ἢ πρὸς τοὺς νεωστὶ βεβαπτισμένους.' Καὶ ὁ ἐπιγε-
 272 γραμμένος 'Κανὼν ἐκκλησιαστικός, ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαίζοντας,' ὃν Ἀλεξάνδρῳ τῷ δεδηλωμένῳ ἐπισκόπῳ ἀνατέθεικεν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς Στρωματέουσιν οὐ μόνον τῆς θείας κατὰστρωσιν πεποιήται Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσιν, εἴ τι ἄρα ὠφέλιμον ἐδόκει καὶ αὐτοῖς εἰρῆσθαι, μνημονεύει, τῶν τε παρὰ τοῖς πολλοῖς δογμάτων, τὰ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ τὰ βαρβάρων ἀναπτύσσων, καὶ ἔτι τὰς τῶν αἵρεσιάρχων ψευδοδοξίας εὐθύνων· ἱστορίαν τε πολλὴν ἐξαπλοῖ, ὑπόθεσιν ἡμῖν πολυμαθοῦς παρέχων παιδείας. Τούτοις ἅπασι καταμίγνυνσι καὶ τὰ φιλοσόφων δόγματα· ὅθεν εἰκότως κατάλληλον τῇ ὑποθέσει καὶ τὴν προγραφὴν τῶν 'Στρωματέων' πεποιήται. Κέχρηται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγόμενων γραφῶν μαρτυρίαις, τῆς τε λεγομένης Σολομῶντος Σοφίας, καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιρὰχ, καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, τῆς τε Βαρνάβα καὶ Κλήμεντος καὶ Ἰούδα. Μνημονεύει τε τοῦ 'πρὸς Ἑλληνας' Τατιανοῦ λόγον, καὶ Κασσιανοῦ, ὡς καὶ αὐτοῦ χρονογραφίαν πεποιημένου· ἔτι μὲν Φίλωνος καὶ Ἀριστοβούλου, Ἰωσήπου τε, καὶ Δημητρίου, καὶ Εὐπολέμου, Ἰουδαίων συγγραφέων, ὡς ἂν τούτων ἀπάντων ἐγγράφως ἡρεσβύτερον τῆς παρ' Ἑλλήσιν ἀρχαιογονίας Μωϋσέα τε καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων γένος ἀποδείξάντων. Καὶ ἄλλης δὲ πλείστης χρηστομαθείας ἔμπλεοι οἱ δηλούμενοι τυγχάνουσι τοῦ ἀνδρὸς λόγοι, ὧν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ἑαυτοῦ δηλοῖ, ὡς ἔγγιστα τῆς τῶν ἀποστόλων γενομένου διαδοχῆς. Ὑπισχνεῖται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν Γένεσιν ὑπομνηματιεῖσθαι. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ 'περὶ τοῦ Πάσχα'

ἐκβιασθῆναι ὁμολογεῖ πρὸς τῶν ἐταίρων, ἃς ἔτυχε παρὰ τῶν ἀρχαίων πρεσβυτέρων ἀκηκοὼς παραδόσεις, γραφῇ τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι. Μένεται δὲ ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου, καί τινων ἐτέρων, ὧν καὶ τὰς διηγήσεις τέθεται.

CAP. XIV.

273

Ὅπόσων ἐμνημόνευσε γραφῶν.

Ἐν δὲ ταῖς Ὑποτυπώσεσι, ξυνελόντα εἰπεῖν, πάσης τῆς ἐν-
διαθήκου Γραφῆς ἐπιτετημένους πεποιήται διηγήσεις, μηδὲ τὰς
Ἀντιλεγόμενας παρελθόν· τὴν Ἰούδα λέγω καὶ τὰς λοιπὰς
καθολικὰς Ἐπιστολὰς, τὴν τε Βαρνάβα, καὶ τὴν Πέτρου λεγο-
μένην Ἀποκάλυψιν. Καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ Ἐπιστολὴν
Παύλου μὲν εἶναί φησι, γεγράφθαι δὲ Ἑβραίοις Ἑβραϊκῇ
φωνῇ, Λουκᾶν δὲ φιλοτίμως αὐτὴν μεθερμηνεύσαντα ἐκδοῦναι
τοῖς Ἕλλησιν· ὅθεν τὸν αὐτὸν χρῶτα εὐρίσκεσθαι κατὰ τὴν
ἐρμηνείαν, ταύτης τε τῆς ἐπιστολῆς, καὶ τῶν Πράξεων· μὴ
προγεγράφθαι δὲ τὸ, ‘Παῦλος ἀπόστολος,’ εἰκότως· ‘Ἑβραίοις
γάρ,’ φησιν, ‘ἐπιστέλλων, πρόληψιν εἰληφόσι κατ’ αὐτοῦ καὶ
ὑποπτεύουσιν αὐτὸν, συνετῶς πάνν οὐκ ἐν ἀρχῇ ἀπέτρεψεν αὐ-
τοὺς τὸ ὄνομα θεῖς.’ Εἶτα ὑποβὰς ἐπιλέγει·

Ἥδη δὲ, ὡς ὁ μακάριος ἔλεγε πρεσβύτερος, ἐπεὶ ὁ Κύριος, ἀπόστολος ὢν
τοῦ Παντοκράτορος, ἀπεστάλη πρὸς Ἑβραίους, διὰ μετριότητα ὁ Παῦλος,
ὡς ἂν εἰς τὰ ἔθνη ἀπεσταλμένος, οὐκ ἐγγράφει ἑαυτὸν Ἑβραίων ἀπόστο-
λον, διὰ τε τὴν πρὸς τὸν Κύριον τιμὴν, διὰ τε τὸ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς
Ἑβραίοις ἐπιστέλλειν, ἐθνῶν κήρυκα ὄντα καὶ ἀπόστολον.

Αὐθις δ’ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ Κλήμης βιβλίοις περὶ τῆς τάξεως
τῶν Εὐαγγελίων παράδοσιν τῶν ἀνέκαθεν πρεσβυτέρων τέθεται,
τοῦτον ἔχουσιν τὸν τρόπον, ‘προγεγράφθαι τῶν Εὐαγγελίων
τὰ περιέχοντα τὰς γενεαλογίας. Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον ταύτην 274
ἐσχηκέναι τὴν οἰκονομίαν. Τοῦ Πέτρου δημοσίᾳ ἐν Ῥώμῃ
κηρύξαντος τὸν λόγον, καὶ Πνεύματι τὸ εὐαγγέλιον ἐξειπόντος,
τοὺς παρόντας πολλοὺς ὄντας παρακαλέσαι τὸν Μάρκον, ὡς ἂν
ἀκολουθήσαντα αὐτῷ πόρρωθεν καὶ μεμνημένον τῶν λεχθέντων,
ἀναγράψαι τὰ εἰρημένα· ποιήσαντα δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, μετα-
δοῦναι τοῖς δεομένοις αὐτοῦ. Ὅπερ ἐπιγινόντα τὸν Πέτρον, Cf. ii. 15.
προτρεπτικῶς μήτε κωλύσαι μήτε προτρέψασθαι. Τὸν μέντοι

Ἰωάννην ἔσχατον, συνιδόντα ὅτι τὰ σωματικὰ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις δεδήλωται, προτραπέντα ὑπὸ τῶν γνωρίμων, Πνεύματι θεοφορηθέντα, πνευματικὸν ποιῆσαι Εὐαγγέλιον.' Τοσαῦτα ὁ Κλήμης. Πάλιν δ' ὁ δηλωθεὶς Ἀλέξανδρος τοῦ Κλήμεντος, ἅμα δὲ καὶ τοῦ Πανταίνου, ἐν τινι πρὸς Ὁριγένην ἐπιστολῇ μνημονεύει, ὥς δὴ γνωρίμων αὐτῷ γενομένων τῶν ἀνδρῶν. Γράφει δὲ οὕτως·

Routh, Rell.
ii. 166.

Τοῦτο γὰρ καὶ θέλημα Θεοῦ, ὥς οἶδας, γέγονεν, ἵνα ἡ ἀπὸ προγόνων ἡμῖν φιλία μένη ἄσυλος, μᾶλλον δὲ θερμότερα ἢ καὶ βεβαιότερα. Πατέρας γὰρ ἔσμεν τοὺς μακαρίους ἐκείνους τοὺς προοδεύσαντας, πρὸς οὓς μετ' ὀλίγον ἐσόμεθα, Πάνταινον τὸν μακάριον ὡς ἀληθῶς καὶ κύριον, καὶ τὸν ἱερὸν Κλήμεντα κύριόν μου γενόμενον καὶ ὠφελήσαντά με, καὶ εἴ τις ἕτερος τοιοῦτος, δι' ὃν σε ἐγνώρισα τὸν κατὰ πάντα ἄριστον καὶ κύριόν μου καὶ ἀδελφόν.

Καὶ ταῦτα μὲν τοιαῦτα. Ὁ γέ τοι 'Αδαμάντιος,' (καὶ τοῦτο γὰρ ἦν τῷ Ὁριγένει ὄνομα,) Ζεφυρίνου κατὰ τούσδε τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἡγουμένου, ἐπιδημήσαι τῇ Ῥώμῃ καὶ αὐτός που γράφει, λέγων,

Εὐξάμενος τὴν ἀρχαιοτάτην Ῥωμαίων ἐκκλησίαν ἰδεῖν, ἔνθα οὐ πολὺ διατρίψας, ἐπάνεισιν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ δὴ τὰ συνήθη τῆς κατηχήσεως ἐνταῦθα μετὰ πάσης ἐπλήρου
275 σπουδῆς, Δημητρίου τῶν τῇδε ἐπισκόπου ἔτι τότε παρορμῶντος αὐτὸν, καὶ μονονουχὶ ἀντιβολουῦντος, ἀόκνως τὴν εἰς τοὺς ἀδελφούς ὠφέλειαν ποιείσθαι.

CAP. XV.

Περὶ Ἡρακλᾶ.

Ὁ δ' ὥς ἑαυτὸν ἑώρα μὴ ἐπαρκοῦντα τῇ τῶν θείων βαθυτέρᾳ σχολῇ, τῇ τε ἐξετάσει καὶ ἐρμηνείᾳ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ προσέτι τῇ τῶν προσιόντων κατηχήσει, μὴδ' ἀναπνεῦσαι συγχωρούντων αὐτῷ ἐτέρων ἐξ' ἐτέροις ἐξ ἑω καὶ μέχρις ἐσπέρας ἐπὶ τὸ παρ' αὐτῷ διδασκαλεῖον φοιτῶντων, διανείμας τὰ πλήθη, τὸν
Ἡρακλᾶν τῶν γνωρίμων προκρίνας, ἐν τε τοῖς θείοις σπουδαῖον, καὶ ἄλλως ὄντα λογιώτατον ἄνδρα καὶ φιλοσοφίας οὐκ ἄμοιρον, κοινωνὸν καθίστη τῆς κατηχήσεως, τῷ μὲν τὴν πρώτην τῶν

Infr. 19. 26.

ἄρτι στοιχειουμένων εισαγωγὴν ἐπιτρέψας, αὐτῷ δὲ τὴν τῶν ἐν ἔξει φυλάξας ἀκρόασιν.

CAP. XVI.

Ὅπως Ὁριγένης περὶ τὰς θείας ἐσπουδάκει γραφάς.

Τοσαύτη δὲ εἰσήγετο τῷ Ὁριγένει τῶν θείων λόγων ἀπηκριβωμένη ἐξέτασις, ὥς καὶ τὴν Ἑβραϊδα γλῶτταν ἐκμαθεῖν, τὰς τε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐμφερομένας πρωτοτύπους αὐτοῖς Ἑβραίων στοιχείοις γραφὰς κτῆμα ἴδιον ποιήσασθαι, ἀνιχνεύσαι τε τὰς τῶν ἐτέρων παρὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα τὰς ἱερὰς γραφὰς ἡρμηνευκότων ἐκδόσεις· καὶ τινὰς ἐτέρας παρὰ τὰς κατημαξυμένας ἐρμηνείας ἐναλλαττούσας, τὴν Ἀκύλου καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος, ἐφευρεῖν, ἃς οὐκ οἶδ' ὅθεν ἕκ τινων μυχῶν τὸν πάλαι λανθανούσας χρόνον εἰς φῶς ἀνιχνεύσας προήγαγεν. Ἐφ' ᾧ διὰ τὴν ἀδηλότητα, τίνος ἂρ' εἶεν οὐκ εἰδὼς, αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπεσημῆνατο, ὥς ἄρα τὴν μὲν εὖροι ἐν τῇ πρὸς Ἀκτίῳ Νικοπόλει, τὴν δὲ ἐν ἐτέρῳ τοιῷδε τόπῳ. Ἐν γε μὴν τοῖς ἑξαπλοῖς τῶν Ψαλμῶν, μετὰ τὰς ἐπισήμους τέσσαρας ἐκδόσεις, οὐ μόνον πέμπτην, ἀλλὰ καὶ ἕκτην καὶ ἑβδόμην παρα- 276 θείς ἐρμηνείαν, ἐπὶ μιᾷς αὐθις σεσημείωται, ὥς ἐν Ἱερικοῦ εὐρημένης ἐν πίθῳ, κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντωνίνου τοῦ υἱοῦ Σεβήρου. Ταύτας δὲ ἀπάσας ἐπὶ ταῦτον συναγαγὼν, διελὼν τε πρὸς κῶλον, καὶ ἀντιπαραθεὶς ἀλλήλαις μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς 277 Ἑβραίων σημειώσεως, τὰ τῶν λεγομένων Ἑξαπλῶν ἡμῖν ἀντίγραφα κατατέλειπεν, ἰδίως τὴν Ἀκύλου καὶ Συμμάχου καὶ Θεοδοτίωνος ἐκδοσιν ἅμα τῇ τῶν ἑβδομήκοντα ἐν τοῖς Τετρα- 278 πλοῖς ἐπικατασκευάσας.

CAP. XVII.

278

Περὶ Συμμάχου τοῦ ἐρμηνεως.

Τῶν γε μὴν ἐρμηνευτῶν αὐτῶν δὴ τούτων ἰστέον, Ἑβριωναίου τὸν Σύμμαχον γεγενῆναι. Αἵρεσις δέ ἐστιν ἡ τῶν Ἑβριωναίων Cf. iii. 27. οὕτω καλουμένη, τῶν τὸν Χριστὸν ἐξ Ἰωσήρ καὶ Μαρίας γεγενῆναι φασκόντων, ψιλόν τε ἄνθρωπον ὑπειληφότων αὐτὸν,

Cf. iii. 27.

καὶ τὸν νόμον χρῆναι Ἰουδαϊκώτερον φυλάττειν ἀπισχυριζομένων, ὥς που καὶ ἐκ τῆς πρόσθεν ἱστορίας ἐγνωμεν. Καὶ ὑπομνήματα δὲ τοῦ Συμμάχου εἰσέτι νῦν φέρεται, ἐν οἷς δοκεῖ πρὸς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἀποτεινόμενος Εὐαγγέλιον τὴν δεδηλωμένην αἵρεσιν κρατύνειν. Ταῦτα δὲ ὁ Ὁριγένης, μετὰ καὶ ἄλλων εἰς τὰς γραφὰς ἐρμηνειῶν τοῦ Συμμάχου σημαίνει παρὰ Ἰουλιανῆς τινὸς εἰληφέναι, ἣν καὶ φησι παρ' αὐτοῦ Συμμάχου τὰς βίβλους διαδέξασθαι.

CAP. XVIII.

Περὶ Ἀμβροσίου.

Cf. iv. 10.

Ἐν τούτῳ καὶ Ἀμβρόσιος τὰ τῆς Οὐαλεντίνου φρονῶν
 279 αἵρέσεως, πρὸς τῆς ὑπὸ Ὁριγένους πρεσβενομένης ἀληθείας ἐλεγχθεῖς, καὶ ὥς ἂν ὑπὸ φωτὸς κατανασθῇ τὴν διάνοιαν, τῷ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας προστίθεται λόγῳ· καὶ ἄλλοι δὲ πλείους τῶν ἀπὸ παιδείας, τῆς περὶ τὸν Ὁριγένην φήμης πανταχόσε βοωμένης, ἦεσαν ὥς αὐτὸν, πείραν τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς λόγοις ἱκανότητος τάνδρὸς ληψόμενοι· μυρίοι δὲ τῶν αἵρετικῶν, φιλοσόφων τε τῶν μάλιστα ἐπιφανῶν οὐκ ὀλίγοι, διὰ σπουδῆς αὐτῷ προσεῖχον, πρὸς τοῖς θεοῖς καὶ τὰ τῆς ἑξῶθεν φιλοσοφίας πρὸς αὐτοῦ παιδευόμενοι. Εἰσήγέ τε γὰρ ὅσους εὐφυῶς ἔχοντας ἑώρα καὶ ἐπὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα, γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικὴν καὶ τὰ ἄλλα προπαιδεύματα παραδιδούς, εἰς τε τὰς αἵρέσεις τὰς παρὰ τοῖς φιλοσόφοις προάγων, καὶ τὰ παρὰ τούτοις συγγράμματα διηγούμενος, ὑπομνηματιζόμενός τε καὶ θεωρῶν εἰς ἕκαστα, ὥστε μέγαν καὶ παρ' αὐτοῖς Ἑλλησι φιλόσοφον τὸν ἄνδρα κηρύττεσθαι. Πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἰδιωτικωτέρων ἐνήγεν ἐπὶ τὰ ἐγκύκλια γράμματα, οὐ μικρὰν αὐτοῖς ἔσεσθαι φάσκων ἐξ ἐκείνων ἐπιτηδειότητα εἰς τὴν τῶν θείων γραφῶν θεωρίαν τε καὶ παρασκευήν. Ὅθεν μάλιστα καὶ ἑαυτῷ ἀναγκαίαν ἡγήσατο τὴν περὶ τὰ κοσμικὰ καὶ φιλόσοφα μαθήματα ἄσκησιν.

CAP. XIX.

Ὅσα περὶ Ὀριγένους μνημονεύεται.

Μάρτυρες δὲ καὶ τῆς περὶ ταῦτα αὐτοῦ κατορθώσεως, αὐτῶν Ἑλλήνων οἱ κατ' αὐτὸν ἡκμαότες φιλόσοφοι· ὧν ἐν συγγράμμασι πολλὴν μνήμην εὕρομεν τοῦ ἀνδρὸς, τοτὲ μὲν αὐτῷ προσφωνούντων τοὺς ἑαυτῶν λόγους, τοτὲ δὲ ὡς διδασκάλῳ εἰς ἐπὶ κρισιν τοὺς ἰδίους ἀναφερόντων πόνους. Τί δεῖ ταῦτα λέγειν, ὅτε καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἐν Σικελίᾳ καταστὰς Πορφύριος, συγγράμματα καθ' ἡμῶν ἐνστησάμενος, καὶ δι' αὐτῶν τὰς θείας γραφὰς διαβάλλειν πεπειραμένος, τῶν τε εἰς αὐτὰς ἐξηγησαμένων μνημονεύσας, μηδὲν μηδαμῶς φαῦλον ἔγκλημα τοῖς δόγμασιν ἐπιβαλεῖν δυνηθεῖς, ἀπορία λόγων, ἐπὶ τὸ λοιδορεῖν τρέπεται καὶ τοὺς ἐξηγητὰς διαβάλλειν, ὧν μάλιστα τὸν Ὀριγένην, ὃν κατὰ κατὰ τὴν νέαν ἡλικίαν ἐγνωκέναι φήσας, διαβάλλειν μὲν πειράται, συνιστῶν δὲ ἄρα τὸν ἄνδρα ἐλάνθανε, τὰ μὲν ἐπαληθεύων, ἐν οἷς οὐδ' ἐτέρως αὐτῷ λέγειν ἦν δυνατόν, τὰ δὲ καὶ ψευδόμενος, ἐν οἷς λήσεσθαι ἐνόμιζε· καὶ τοτὲ μὲν ὡς Χριστιανοῦ κατηγορῶν, τοτὲ δὲ τὴν περὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα ἐπίδοσιν αὐτοῦ διαγράφων. Ἄκουε δ' οὖν ἃ φησὶ κατὰ λέξιν·

Τῆς δὴ μοχθηρίας τῶν Ἰουδαϊκῶν γραφῶν οὐκ ἀπόστασιν, λύσιν δέ τινες εὐρεῖν προθυμηθέντες, ἐπ' ἐξηγήσεις ἐτράποντο ἀσυγκλώστους καὶ ἀναρμόστους τοῖς γεγραμμένοις, οὐκ ἀπολογία μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ὀθνείων, παραδοχὴν δὲ καὶ ἔπαινον τοῖς οἰκείοις φερούσας. Αἰνίγματα γὰρ τὰ φανερώς παρὰ Μωϋσεὶ λεγόμενα εἶναι κομπάσαντες, καὶ ἐπιθειάσαντες ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διὰ τε τοῦ τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντες, ἐπάγουσιν ἐξηγήσεις.

Εἴτα μεθ' ἑτερά φησιν·

Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἀτοπίας, ἐξ ἀνδρὸς ᾧ καὶ γὰρ κομιδὴ νέος ὢν ἔτι ἐν τετῇ χηκα, σφόδρα εὐδοκίμησαντος, καὶ ἔτι δι' ὧν καταλέλοιπε συγγραμμάτων εὐδοκιμοῦντος παρελήφθω, Ὀριγένους, οὗ κλέος παρὰ τοῖς διδασκάλοις τούτων τῶν λόγων μέγα διαδέδοται. Ἀκροατὴς γὰρ οὗτος Ἀμμωνίου τοῦ πλείστην ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐπίδοσιν ἐν φιλοσοφίᾳ ἐσχηκότος γεγο- 281
νῶς, εἰς μὲν τὴν τῶν λόγων ἐμπειρίαν, πολλὴν παρὰ τοῦ διδασκάλου τὴν ὠφέλειαν ἐκτήσατο, εἰς δὲ τὴν ὀρθὴν τοῦ βίου προαίρεσιν, τὴν ἐναντίαν ἐκείνῳ πορείαν ἐποιήσατο. Ἀμμώνιος μὲν γὰρ, Χριστιανὸς ἐν Χριστιανοῖς ἀνατραφεὶς τοῖς γονεῦσιν, ὅτε τοῦ φρονεῖν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἤφατο, εὐθύς

πρὸς τὴν κατὰ νόμους πολιτείαν μετεβάλετο· Ὀριγένης δέ, Ἕλληνας ἐν Ἕλλησι παιδευθεὶς λόγοις, πρὸς τὸ βάρβαρον ἐξώκειλε τόλμημα. Ὡς δὴ φέρων αὐτὸν τε καὶ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἕξιν ἐκαπήλευσε, κατὰ μὲν τὸν βίον Χριστιανῶς ζῶν καὶ παρανόμως, κατὰ δὲ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ θείου δόξας Ἑλληνίζων τε καὶ τὰ Ἑλλήνων τοῖς ὀθνεῖσι ὑποβαλλόμενος μύθοις. Συνην τε γὰρ αἰεὶ τῷ Πλάτῳ, τοῖς τε Νουμηνίου καὶ Κρονίου, 282 Ἀπολλοφάνους τε καὶ Λογγίνου, καὶ Μοδεράτου, Νικομάχου τε καὶ τῶν ἐν τοῖς Πυθαγορείοις ἑλλογίμων ἀνδρῶν ὥμιλει συγγράμμασιν· ἐχρήτο δὲ καὶ Χαίρημονος τοῦ Στωϊκοῦ Κουρνούτου τε ταῖς βίβλοις. Παρ' ὧν τὸν μεταληπτικὸν τῶν παρ' Ἑλλήσι μυστηρίων γνούς τρόπον, ταῖς Ἰουδαϊκαῖς προσήψε γραφαῖς.

Ταῦτα τῷ Πορφυρίῳ κατὰ τὸ τρίτον σύγγραμμα τῶν γραφέντων αὐτῷ 'κατὰ Χριστιανῶν' εἴρηται, ἐπαληθεύσαντι μὲν περὶ τῆς τᾶνδρὸς ἀσκήσεως καὶ πολυμαθείας, ψευσαμένῳ δὲ σαφῶς, (τί γὰρ οὐκ ἔμελλεν ὁ κατὰ Χριστιανῶν;) ἐν οἷς αὐτὸν μὲν φησιν ἐξ Ἑλλήνων μετατεθεῖσθαι, τὸν δ' Ἀμμώνιον ἐκ βίου τοῦ κατὰ θεοσέβειαν ἐπὶ τὸν ἐθνικὸν τρόπον ἐκπεσεῖν. Τῷ τε γὰρ Ὀριγένει τὰ τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἐκ προγόνων ἐσώζετο, ὥς καὶ τὰ τῆς πρόσθεν ἱστορίας ἐδήλου, τῷ τε Ἀμμωνίῳ τὰ τῆς ἐνθέου φιλοσοφίας ἀκέραια καὶ ἀδιάπτωτα καὶ μέχρις ἐσχάτης τοῦ βίου διέμενε τελευτῆς, ὥς που καὶ οἱ τᾶνδρὸς εἰσέτι νῦν μαρτυροῦσι πόνοι, δι' ὧν κατέλιπε συγγραμμάτων παρὰ τοῖς πλείστοις εὐδοκιμοῦντος· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ ἐπιγεγραμμένος 'περὶ τῆς Μωϋσέως καὶ Ἰησοῦ Συμφωνίας,' καὶ ὅσοι ἄλλοι παρὰ τοῖς φιλοκάλοις εὔρηται. Ταῦτα μὲν οὖν εἰς παράστασιν ἐγκείσθω τῆς τε τοῦ ψευδηγόρου συκοφαντίας, καὶ τῆς Ὀριγένους καὶ περὶ τὰ Ἑλλήνων μαθήματα πολυπειρίας· περὶ ἧς πρὸς τινὰς μεμψαμένους αὐτῷ διὰ τὴν περὶ ἐκεῖνα σπουδὴν ἀπολογούμενος, ἐν ἐπιστολῇ τινὶ ταῦτα γράφει·

Ἐπεὶ δὲ ἀνακειμένῳ μοι τῷ λόγῳ, τῆς φήμης διατρεχούσης περὶ τῆς ἕξεως ἡμῶν, προσήεσαν ὅτε μὲν αἰρετικοὶ, ὅτε δὲ οἱ ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων, καὶ μάλιστα τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ, ἔδοξεν ἐξετάσαι τὰ τε τῶν αἰρετικῶν δόγματα, καὶ τὰ τῶν φιλοσόφων περὶ ἀληθείας λέγειν ἐπαγγελόμενα. Τοῦτο δὲ πεποιήκαμεν, μιμησάμενοί τε τὸν πρὸ ἡμῶν πολλοὺς ὠφελήσαντα Πάνταινον, οὐκ ὀλίγην ἐκ ἐκείνους ἐσχρότα παρασκευὴν, καὶ 283 τὸν νῦν ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ καθεζόμενον Ἀλεξανδρέων Ἡρακλᾶν· ὄντινα εὔρον παρὰ τῷ διδασκάλῳ τῶν φιλοσόφων μαθημάτων, ἤδη πέντε ἔτεσιν αὐτῷ προσκαρτερήσαντα, πρὶν ἐμὲ ἄρξασθαι ἀκοῦειν ἐκείνων τῶν λόγων. Διὸ καὶ πρότερον κοινῇ ἐσθῆτι χρώμενος, ἀποδυσάμενος, καὶ φιλόσοφον

ἀναλαβὼν σχῆμα, μέχρι τοῦ δεῦρο τηρεῖ, βιβλία τε Ἑλλήνων κατὰ δύναμιν οὐ παύεται φιλολογῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν αὐτῷ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀσκήσεως ἀπολογου-
μένῳ εἴρηται. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον ἐπ' Ἀλεξανδρείας
αὐτῷ τὰς διατριβὰς ποιούμενῳ, ἐπιστάς τις τῶν στρατιωτικῶν,
ἀνεδίδου γράμματα, Δημητρίῳ τε τῷ τῆς παροικίας ἐπισκόπῳ,
καὶ τῷ τότε τῆς Αἰγύπτου ἐπάρχῳ, παρὰ τοῦ τῆς Ἀραβίας
ἡγουμένου, ὡς ἂν μετὰ σπουδῆς ἀπάσης τὸν Ὠριγένην πέμψοιεν
κοινωνήσουσα λόγων αὐτῷ. Τοιγαροῦν προπεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν,
ἀφικνεῖται ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν. Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ τὰ τῆς
ἀφίξεως εἰς πέρας ἀγαγὼν, αὐθις ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπανήει.
Χρόνου δὲ μετὰξὺ διαγενομένου, οὐ σμικροῦ κατὰ τὴν πόλιν
ἀναρριπισθέντος πολέμου, ὑπεξελθὼν τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ
μηδὲ τὰς κατ' Αἴγυπτου διατριβὰς ἀσφαλεῖς ἑαυτῷ ἡγούμενος,
ἐλθὼν ἐπὶ Παλαιστίνης, ἐν Καισαρείᾳ τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο·
ἔνθα καὶ διαλέγεσθαι, τὰς τε θείας ἐρμηνεύειν γραφὰς ἐπὶ τοῦ
κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας οἱ τῇδε ἐπίσκοποι, καίτοι τῆς τοῦ πρεσ-
βυτερίου χειροτονίας οὐδέπω τετυχηκότα, αὐτὸν ἡξίουν. Ὁ καὶ
αὐτὸ γένοιτ' ἂν ἔκδηλον, ἀφ' ὧν περὶ τούτου Δημητρίῳ γράφοντες,
Ἀλέξανδρος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος καὶ Θεόκτιστος ὁ Και-
σαρείας, ὧδέ πως ἀπολογοῦνται·

Προσέθηκε δὲ τοῖς γράμμασιν, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε ἠκούσθη, οὐδὲ νῦν
γεγένηται, τὸ παρόντων ἐπισκόπων λαϊκοὺς ὁμιλεῖν, οὐκ οἷδ' ὅπως προφανῶς
οὐκ ἀληθῆ λέγων. Ὅπου γοῦν εὐρίσκονται οἱ ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ ὠφελεῖν
τοὺς ἀδελφούς, καὶ παρακαλοῦνται τῷ λαῷ προσομιλεῖν ὑπὸ τῶν ἀγίων
ἐπισκόπων· ὥσπερ ἐν Δαράδοις Εὐελπὶς ὑπὸ Νέωνος, καὶ ἐν Ἰκονίῳ Παν-
λίνος ὑπὸ Κέλσου, καὶ ἐν Συννάδοις Θεόδωρος ὑπὸ Ἀττικῶν τῶν μακαρίων
ἀδελφῶν. Εἰκὸς δὲ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις τοῦτο γίνεσθαι, ἡμᾶς δὲ μὴ
εἶδέναι.

Routh, Rell.
ii. 167.

284

Τοῦτον καὶ ἔτι νέος ὢν ὁ δηλούμενος ἀνὴρ οὐ πρὸς μόνων τῶν
συνήθων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ ξένης ἐπισκόπων, ἐτιμᾶτο τὸν τρόπον.
Ἀλλὰ γὰρ αὐθις τοῦ Δημητρίου διὰ γραμμάτων αὐτὸν ἀνακαλέ-
σαντος, δι' ἀνδρῶν τε διακόνων τῆς ἐκκλησίας ἐπισπεύσαντος
ἐπανελθεῖν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀφικόμενος τὰς συνήθεις
ἐπετέλει σπουδὰς.

CAP. XX.

Ὅσοι τῶν τηνικάδε φέρονται λόγοι.

Ἦκμαζον δὲ κατὰ τοῦτο πλείους λόγοι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, ὧν καὶ ἐπιστολας, ἃς πρὸς ἀλλήλους διεχάραττον, ἔτι νῦν σωζόμενας εὑρεῖν εὐπορον· αἱ καὶ εἰς ἡμᾶς ἐφυλάχθησαν ἐν τῇ κατ' Αἰλίαν βιβλιοθήκῃ, πρὸς τοῦ τηνικάδε τὴν αὐτόθι διέποντος ἐκκλησίαν Ἀλεξάνδρου ἐπισκευασθείση, ἀφ' ἧς καὶ αὐτοὶ τὰς ὕλας τῆς μετὰ χεῖρας ὑποθέσεως ἐπὶ ταὐτὸ συναγαγεῖν δεδυνήμεθα. Τούτων Βήρυλλος σὺν ἐπιστολαῖς καὶ συγγραμμάτων διαφόρους φιλοκαλίας καταλέλοιπεν. Ἐπίσκοπος δ' οὗτος ἦν τῶν κατὰ Βόστραν Ἀράβων· ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰππόλυτος, ἑτέρας πού καὶ αὐτὸς προεστὼς ἐκκλησίας. Ἦλθε δὲ εἰς ἡμᾶς καὶ Γαῖου λογιωτάτου ἀνδρὸς διάλογος, ἐπὶ Ῥώμης κατὰ Ζεφυρίνου πρὸς Πρόκλον τῆς κατὰ Φρύγας αἰρέσεως ὑπερμαχοῦντα κεκνημένος· ἐν ᾧ τῶν δι' ἐναντίας τὴν περὶ τὸ συντάττειν καινὰς γραφὰς προπέτειάν τε καὶ τόλμαν ἐπιστομίζων, τῶν τοῦ ἱεροῦ ἀποστόλου δεκατριῶν μόνων ἐπιστολῶν μνημονεύει, τὴν πρὸς Ἑβραίους μὴ συναριθμήσας ταῖς λοιπαῖς· ἐπεὶ καὶ εἰς δεῦρο παρὰ Ῥωμαίων τισὶν οὐ νομίζεται τοῦ ἀποστόλου τυγχάνειν.

Infr. c. 33.

285 λυτος, ἑτέρας πού καὶ αὐτὸς προεστὼς ἐκκλησίας.

Cp. i. 25, iii. 28, 31.

CAP. XXI.

Ὅσοι κατὰ τούσδε ἐπίσκοποι ἐγνωρίζοντο.

Ἀλλὰ γὰρ Ἀντωνῖνον ἔτη βασιλεύσαντα ἑπτὰ καὶ μῆνας ἕξ Μακρίνος διαδέχεται. Τούτου δ' ἐπ' ἐνιαυτὸν διαγενομένου, αὐθις ἕτερος Ἀντωνῖνος τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν παραλαμβάνει· οὗ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος, ὃ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος Ζεφυρίνος μεταλλάττει τὸν βίον, ὅλοις ὀκτωκαίδεκα διακατασχὼν ἔτεσι τὴν λειτουργίαν. Μεθ' ὃν Κάλλιστος τὴν ἐπισκοπὴν ἐγχει-
286 ρίζεται, ὃς ἐπιβιώσας ἔτεσιν πέντε, Οὐρβανῷ τὴν λειτουργίαν καταλείπει. Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐπὶ τούτοις διαδέχεται τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν, ἐπὶ τέτταρσι μόνοις ἔτεσιν Ἀντωνῖνου διαγενομένου. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας ἐκκλησίας Ἀσκληπιάδην Φιλητὸς διαδέχεται. Τοῦ δὲ αὐτοκράτορος μήτηρ

A.D. 217.

A.D. 218.

A.D. 222.

Μαμμαία τοῦνομα, γυνὴ θεοσεβεστάτη εἰ καὶ τις ἄλλη γεγονυῖα, καὶ εὐλαβὴς τὸν τρόπον, τῆς Ὁριγένους πανταχόσε βοωμένης φήμης, ὡς καὶ μέχρι τῶν αὐτῆς ἐλθεῖν ἀκοῶν, περὶ πολλοῦ ποιεῖται τῆς τοῦ ἀνδρὸς θείας ἀξιοθῆναι, καὶ τῆς ὑπὸ πάντων θαυμαζομένης περὶ τὰ θεῖα συνέσεως αὐτοῦ πείραν λαβεῖν. Ἐπ' Ἀντιοχείας δῆτα διατρίβουσα, μετὰ στρατιωτικῆς δορυφορίας αὐτὸν ἀνακαλεῖται. Παρ' ἧ χρόνον διατρίψας, πλείστά τε ὅσα εἰς τὴν τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ τῆς τοῦ θεοῦ διδασκαλείου ἀρετῆς ἐπιδειξάμενος, ἐπὶ τὰς συνήθεις ἔσπευδε διατριβάς.

CAP. XXII.

Ὅσα τῶν Ἰππολύτου εἰς ἡμᾶς ἦλθεν.

Τότε δῆτα καὶ Ἰππόλυτος συντάττων, μετὰ πλείστων ἄλλων ὑπομνημάτων, καὶ τὸ 'περὶ τοῦ Πάσχα' πεποίηται σύγγραμμα· ἐν ᾧ τῶν χρόνων ἀναγραφὴν ἐκθέμενος, καὶ τινα κανόνα ἐκκαίδεκαετηρίδος περὶ τοῦ Πάσχα προθεῖς, ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοὺς χρόνους περιγράφει. Τῶν δὲ λοιπῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα ἐστὶ τάδε. 'Εἰς τὴν Ἑξαήμερον,' 'εἰς τὰ μετὰ τὴν Ἑξαήμερον,' 'πρὸς Μαρκίωνα,' 'εἰς τὸ Ἄσμα,' 'εἰς μέρη τοῦ Ἰεζεκιήλ,' 'περὶ τοῦ Πάσχα,' 'πρὸς ἀπάσας τὰς Αἱρέσεις.' Πλείστά τε ἄλλα καὶ παρὰ πολλοῖς εὖροις ἂν σωζόμενα.

CAP. XXIII.

287

Περὶ τῆς Ὁριγένους σπουδῆς καὶ ὡς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πρεσβείου ἡξιώθη.

Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ Ὁριγένει τῶν εἰς τὰς θείας γραφὰς ὑπομνημάτων ἐγένετο ἀρχὴ, Ἀμβροσίῳ ἐς τὰ μάλιστα παρορμῶντος αὐτὸν μυρίαὶ ὅσαι οὖν προτροπαῖς, οὐ ταῖς διὰ λόγων καὶ παρακλήσεσιν αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφθονωτάταις τῶν ἐπιτηδείων χορηγίαις. Ταχυγράφοι γὰρ αὐτῷ πλείους ἢ ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν παρήσαν ὑπαγορεύοντι, χρόνοις τεταγμένοις ἀλλήλους ἀμείβοντες· βιβλιογράφοι τε οὐχ ἥττους, ἅμα καὶ κόραις ἐπὶ τὸ καλλιγραφεῖν ἡσκημένοις· ὧν ἀπάντων τὴν δέουσαν τῶν ἐπιτηδείων ἀφθονον περιουσίαν ὁ Ἀμβρόσιος παρεστήσατο· ναὶ

μὴν καὶ ἐν τῇ περὶ τὰ θεῖα λόγια ἀσκήσει τε καὶ σπουδῇ, προθυμίαν ἄφατον αὐτῷ συνεισέφερον, ἥ καὶ μάλιστα αὐτὸν προὔτρεπεν ἐπὶ τὴν τῶν ὑπομνημάτων σύνταξιν. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, Οὐρβανὸν ἐπισκοπεύσαντα τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἔτεσιν ὀκτὼ διαδέχεται Ποντιανὸς, τῆς δ' Ἀρτιοχέων μετὰ Φιλητὸν Ζεβίνος. Καθ' οὓς δ' Ὀριγένης, ἐπειγούσης χρείας, ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα πραγμάτων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στείλαμενος τὴν διὰ Παλαιστίνης, πρεσβυτερίου χειροθεσίαν ἐν Καισαρείᾳ πρὸς τῶν τῇδε ἐπισκόπων ἀναλαμβάνει. Τὰ μὲν οὖν ἐπὶ τούτῳ περὶ αὐτοῦ κεκινημένα, τά τε ἐπὶ τοῖς κινήσει δεδογμένα τοῖς 288 τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶσιν, ὅσα τε ἄλλα ἀκμάζων περὶ τὸν θεῖον εἰσενήνεκται λόγον, ἰδίᾳ δεόμενα συντάξεως, μετρίως ἐν τῷ δευτέρῳ ἧς ὑπὲρ αὐτοῦ πεποιήμεθα Ἀπολογίας, ἀνεγράψαμεν.

Supr. c. 8.

CAP. XXIV.

Τίνα ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξηγήσατο.

Ταῦτα δὲ ἐκείνοις δέοι ἂν προσεπιθεῖναι δηλοῦντας, ὥς ἐν μὲν τῷ ἕκτῳ τῶν 'εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην' ἐξηγητικῶν, σημαίνει τὰ πρότερα πέντε ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἔτ' ὄντα αὐτὸν συντάξαι, τῆς δ' εἰς τὸ πᾶν Εὐαγγέλιον αὐτὸ δὴ τοῦτο πραγματείας, μόνοι δύο καὶ εἴκοσιν εἰς ἡμᾶς περιῆλθον τόμοι. Κατὰ δὲ τὸ ἕνατον τῶν 'εἰς τὴν Γένεσιν,' (δῶδεκα δὲ ἐστὶ τὰ πάντα,) οὐ μόνον τοὺς πρὸ τοῦ ἑνάτου δηλοῖ ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπεμνηματίσθαι, καὶ 'εἰς τοὺς πρώτους δὲ πέντε καὶ εἴκοσι Ψαλμοὺς,' ἔτι τε τὰ 'εἰς τοὺς Θρήνους,' ὧν εἰς ἡμᾶς ἐληλύθασι τόμοι πέντε, ἐν οἷς μέμνηται καὶ τῶν περὶ ἀναστάσεως, (δύο δ' ἐστὶ καὶ ταῦτα,) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ 'περὶ Ἀρχῶν' πρὸ τῆς ἀπ' Ἀλεξανδρείας μεταναστάσεως γράφει, καὶ τοὺς ἐπιγεγραμμένους 'Στρωματεῖς,' ὄντας τὸν ἀριθμὸν δέκα, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου συντάττει βασιλείαν, ὥς καὶ τοῦτο ὁλόγραφοι δηλοῦσιν αὐτοῦ πρὸ τῶν τόμων ἐπισημειώσεις.

289

CAP. XXV.

Ὅπως τῶν ἐνδιαθῆκων γραφῶν ἐμνημόνευσεν.

Τὸν μὲν γε πρῶτον ἐξηγούμενος Ψαλμὸν, ἔκθεσιν πεποιήται

τοῦ τῶν ἱερῶν γραφῶν τῆς παλαιᾶς Διαθήκης καταλόγου, ὧδέ πως γράφων κατὰ λέξιν·

Οὐκ ἀγνοητέον δ' εἶναι τὰς ἐνδιαθήκους βίβλους, ὡς Ἑβραῖοι παραδιδάσκουσιν, δύο καὶ εἴκοσι· ὅσος ὁ ἀριθμὸς τῶν παρ' αὐτοῖς στοιχείων ἐστίν.

Εἵτα μετὰ τινα ἐπιφέρει λέγων·

Εἰσὶ δὲ αἱ εἴκοσι δύο βίβλοι καθ' Ἑβραίους αἶδε· ἡ παρ' ἡμῖν Γένεσις ἐπιγεγραμμένη, παρ' Ἑβραίοις δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς βίβλου, Βρησιθ, ὅπερ ἐστίν, ἐν ἀρχῇ· Ἐξοδος, Οὐλεσεμῶθ, ὅπερ ἐστὶ, ταῦτα τὰ ὀνόματα. Λευιτικόν, Οὐκρά, καὶ ἐκάλεσεν· Ἀριθμοί, Ἀμμεσφεκωδεῖμ· Δευτερονόμιον, Ἐλεαδδεβαρεῖμ, οὗτοι οἱ λόγοι. Ἰησοῦς υἱὸς Ναυῆ, Ἰωσοῦε βέν Νοῦν. Κριταί, Ροῦθ, παρ' αὐτοῖς ἐν ἐνί, Σαφατεῖμ. Βασιλειῶν πρώτη, δευτέρα, παρ' αὐτοῖς ἐν, Σαμουήλ, ὁ θεόκλητος· Βασιλειῶν, τρίτη, τετάρτη, ἐν ἐνί, Οὐαμμελχ Δαβίδ, ὅπερ ἐστὶ βασιλεία Δαβίδ. Παραλειπομένων, πρώτη, 290 δευτέρα, ἐν ἐνί, Δαβρηάμειν, ὅπερ ἐστὶ, λόγοι ἡμερῶν· Ἐσδρας, πρῶτος, δευτέρος, ἐν ἐνί, Ἐζρά, ὃ ἐστὶ, βοηθός. Βίβλος Ψαλμῶν, Σφαρθέλλειμ. Σολομῶντος Παροιμίαι, Μελώθ. Ἐκκλησιαστής, Κωέλθ. Ἄσμα Ἀσμάτων, (οὐ γὰρ ὡς ὑπολαμβάνουσιν τινες, Ἄσματα Ἀσμάτων,) Σὶρ Ἀσσιρίμ. Ἡσαῖας, Ἰεσσιά. Ἰερεμίας σὺν Θρήνοις καὶ τῇ ἐπιστολῇ ἐν ἐνί, Ἰερεμία. Δανιήλ, Δανιήλ. Ἰεζεκιήλ, Ἰεζεκιήλ. Ἰώβ, Ἰώβ. Ἐσθῆρ, Ἐσθῆρ. Ἐξω δὲ τούτων ἐστὶ τὰ Μακκαβαϊκὰ, ἅπερ ἐπιγέγραπται Σαρβήθ Σαβαναίελ.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ προειρημένῳ τίθησι συγγράμματι. Ἐν δὲ τῷ πρώτῳ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸν ἐκκλησιαστικὸν φυλάττων κανόνα, μόνα τέσσαρα εἶναι Εὐαγγέλια μαρτύρεται, ὧδέ πως γράφων·

Ὡς ἐν παραδόσει μαθὼν περὶ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, ἃ καὶ μόνα ἀναντίρρητά ἐστιν ἐν τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ· ὅτι πρῶτον μὲν γέγραπται τὸ κατὰ τὸν ποτὲ τελώνην, ὕστερον δὲ ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ Ματθαῖον, ἐκδεδωκότα αὐτὸ τοῖς ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ πιστεῦσασιν, γράμμασιν Ἑβραϊκοῖς συντεταγμένον· δεύτερον δὲ τὸ κατὰ Μάρκον, ὡς Πέτρος ὑφηγήσατο αὐτῷ, ποιήσαντα· ὃν καὶ υἱὸν ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ διὰ τούτων ὡμολόγησε φάσκων, Ἄσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι 1 Pet. v. 13. συνεκλεκτῇ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου. Καὶ τρίτον τὸ κατὰ Λουκᾶν, τὸ ὑπὸ Παύλου ἐπαινούμενον εὐαγγέλιον τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πεποικηκότα· ἐπὶ πᾶσι τὸ κατὰ Ἰωάννην.

Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἐξηγη- 291 τικῶν, ὁ αὐτὸς ταῦτα περὶ τῶν Ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων φησίν·

Ὁ δὲ ἰκανωθεὶς διάκονος γενέσθαι τῆς καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, 2 Cor. iii. 6. ἀλλὰ πνεύματος, Παῦλος, ὁ ἐπεπληρωκὸς τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ Rom. xv. 19.

Orig. in Ev.
Jo. v. 3.

καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, οὐδὲ πάσαις ἔγραψεν αἷς ἐδίδαξεν ἐκκλησίαις· ἀλλὰ καὶ αἷς ἔγραψεν, ὀλίγους στίχους ἐπέστειλε. Πέτρος δέ, Matt. xvi. 18. ἐφ' ᾧ οἰκοδομεῖται ἡ Χριστοῦ ἐκκλησία, ἥς ' πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσι, μίαν Ἐπιστολὴν ὁμολογουμένην καταλέλοιπεν. "Ἐστω δὲ καὶ δευτέραν" John xiii. 23. ἀμφιβάλλεται γάρ. Τί δέι περὶ τοῦ ἀναπεσόντος ἐπὶ τὸ στῆθος λέγειν τοῦ Ἰησοῦ, Ἰωάννου, ὃς εὐαγγέλιον ἐν καταλέλοιπεν, ὁμολογῶν δύνασθαι τοσ- Ib. xxi. 25. αῦτα ποιήσῃν ' ἃ οὐδὲ ὁ κόσμος χωρῆσαι ἐδύνατο; " Ἐγράψε δὲ καὶ τὴν Rev. x. 4. ' Ἀποκάλυψιν, κελυσσθεῖς σιωπῆσαι καὶ ' μὴ γράψαι τὰς τῶν ἐπτά βροντῶν φωνάς.' Καταλέλοιπε καὶ ἐπιστολὴν πᾶν ὀλίγων στίχων. "Ἐστω δὲ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην" ἐπεὶ οὐ πάντες φασὶ γνησίους εἶναι ταύτας· πλὴν οὐκ εἰσι στίχων ἀμφοτέρας ἑκατόν.

"Ἐτι πρὸς τούτοις περὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς ἐν ταῖς εἰς αὐτὴν ὁμιλίαις ταῦτα διαλαμβάνει·

"Οτι ὁ χαρακτήρ τῆς λέξεως τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιγεγραμμένης ἐπιστολῆς οὐκ ἔχει τὸ ἐν λόγῳ ἰδιωτικὸν τοῦ ἀποστόλου, ὁμολογήσαντος 2 Cor. xi. 6. ἑαυτὸν ' ἰδιώτην εἶναι τῷ λόγῳ,' τουτέστι τῇ φράσει, ἀλλὰ ἐστὶν ἡ ἐπιστολὴ συνθέσει τῆς λέξεως Ἑλληνικώτερα, πᾶς ὁ ἐπιστάμενος κρίνειν φράσεων διαφορὰς ὁμολογήσαι ἂν. Πάλιν τε αὖ ὅτι τὰ νοήματα τῆς ἐπιστολῆς θαυμάσιά ἐστι, καὶ οὐ δεύτερα τῶν ἀποστολικῶν ὁμολογουμένων γραμμάτων, καὶ τοῦτο ἂν συμφέσαι εἶναι ἀληθές πᾶς ὁ προσέχων τῇ ἀναγνώσει τῇ ἀποστολικῇ.

Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων·

'Εγὼ δὲ ἀποφαινόμενος εἶποιμ' ἂν, ὅτι τὰ μὲν νοήματα τοῦ ἀποστόλου ἐστὶν, ἡ δὲ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις ἀπομνημονεύσαντός τινος τὰ ἀποστολικά, καὶ ὥσπερ εἰ σχολιογραφῆσαντός τινος τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Εἴ τις οὖν ἐκκλησία ἔχει ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ὡς Παύλου, αὕτη εὐδοκίμειω καὶ ἐπὶ τούτῳ. Οὐ γὰρ εἰκὴ οἱ ἀρχαῖοι ἄνδρες ὡς Παύλου αὐτὴν παραδεδώκασι. Τίς δὲ ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν, τὸ μὲν ἀληθές Θεὸς οἶδεν. Ἡ δὲ εἰς ἡμᾶς φθάσασα ἱστορία, ὑπὸ τινων μὲν λεγόντων, ὅτι 292 Κλήμης ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Ῥωμαίων ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν, ὑπό Cf. iii. 37. τινων δέ, ὅτι Λουκᾶς ὁ γράψας τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὰς Πράξεις.

'Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὧδε ἔχεται.

CAP. XXVI.

'Ὡς Ἡρακλᾶς τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπισκοπὴν διεδέξατο.

"Ἐτος δ' ἦν τοῦτο δέκατον τῆς δηλουμένης ἡγεμονίας, καθ' ὃ τὴν ἀπ' Ἀλεξανδρείας μετανάστασιν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν ὁ Ὠριγένης ποιησάμενος, Ἡρακλᾶ τὸ τῆς κατηχήσεως τῶν αὐτόθι διδασκαλείου καταλείπει. Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ καὶ Δημή-

τριος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας ἐπίσκοπος τελευτᾷ, ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τρισὶ καὶ τεσσαράκοντα τῇ λειτουργίᾳ διαρκέσας· διαδέχεται δ' αὐτὸν ὁ Ἡρακλᾶς.

CAP. XXVII.

Ὅπως αὐτὸν ἑώρων οἱ ἐπίσκοποι.

Διέπρεπε δὲ ἐν τούτῳ Φιρμιλιανὸς Καισαρέας τῆς Καππαδοκῶν ἐπίσκοπος, τοσαύτην εἰσάγων περὶ τὸν Ὠριγένην σπουδὴν, ὥς τοτὲ μὲν αὐτὸν ἀμφὶ τὰ κατ' αὐτὸν κλίματα εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ὠφέλειαν ἐκκαλεῖσθαι, τοτὲ δὲ ὥς αὐτὸν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν στέλλεσθαι, καὶ τινας αὐτῷ συνδιατρίβειν χρόνους, τῆς εἰς τὰ θεῖα βελτιώσεως ἕνεκα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς Ἱεροσολύμων προεστὼς Ἀλέξανδρος, Θεόκτιστός τε ὁ κατὰ Καισάρειαν, τὸν πάντα χρόνον προσανέχοντες αὐτῷ, οἷα 293 διδασκάλῳ μόνῳ, τὰ τῆς τῶν θείων γραφῶν ἐρμηνείας καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου πράττειν συνεχώρουν.

CAP. XXVIII.

Περὶ τοῦ κατὰ Μαξιμίνον διωγμοῦ.

Τὸν γε μὴν Ῥωμαίων αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, τρισὶν ἐπὶ δέκα ἔτεσι τὴν ἀρχὴν διανύσαντα, Μαξιμίνος Καῖσαρ διαδέ- A.D. 235.
χεται· ὃς δὴ κατὰ κότον, τὸν πρὸς τὸν Ἀλεξάνδρου οἶκον ἐκ πλειόνων πιστῶν συνεστῶτα, διωγμὸν ἐγείρας, τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἄρχοντας μόνους, ὥς αἰτίους τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διδασκαλίας ἀναιρεῖσθαι προστάττει. Τότε καὶ Ὠριγένης τὸν 'περὶ Μαρτυρίου' συντάττει, Ἀμβροσίῳ καὶ Πρωτοκλήτῳ πρεσ- Orig. Exh.
ad Mart. I.
βυτέρῳ τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας ἀναθεὶς τὸ σύγγραμμα· ὅτι δὴ ἄμφω περίστασις οὐχ ἡ τυχούσα ἐν τῷ διωγμῷ κατελήφει. Ἐν ᾗ καὶ διαπρέψαι κατέχει λόγος ἐν ὁμολογίᾳ τοὺς ἄνδρας, οὐ πλείονος ἢ τριετοῦς χρόνου τῷ Μαξιμίνῳ διαγενομένου. Σεσημειῶται δὲ τουτουὶ τοῦ διωγμοῦ τὸν καιρὸν, ἐν τε τῷ δευτέρῳ καὶ εἰκοστῷ τῶν 'εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἑξηγητικῶν,' καὶ ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς ὁ Ὠριγένης.

CAP. XXIX.

Περὶ Φαβιανοῦ, ὡς Ῥωμαίων ἐπίσκοπος ἐκ Θεοῦ παραδόξως ἀνεδείχθη.

A. D. 238.

Γορδιανοῦ δὲ μετὰ Μαξιμίνον τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν διαδεξαμένου τῆς κατὰ Ῥώμην ἐκκλησίας Ποντιανὸν ἔτεσιν ἑξ ἐπισκοπεύσαντα διαδέχεται Ἀντέρως, καὶ τοῦτον Φαβιανὸς ἐπὶ μῆνα τῇ λειτουργίᾳ διακουησάμενον. Ἐξ ἀγροῦ φασὶ τὸν Φα-
 294 βιανὸν μετὰ τὴν Ἀντέρωτος τελευτὴν αὐτῷ ἑτέροις συνελθόντα ἐπιχωριάζειν τῇ Ῥώμῃ, ἔνθα παραδοξότατα πρὸς τῆς θείας καὶ οὐρανοῦ χάριτος ἐπὶ τὸν κλῆρον παρεληλυθέναι. Τῶν γὰρ ἀδελφῶν ἀπάντων χειροτονίας ἕνεκεν τῆς τοῦ μέλλοντος διαδέξεσθαι τὴν ἐπισκοπὴν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας συγκεκροτημένων, πλείστων τε ἐπιφανῶν καὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν τοῖς πολλοῖς ἐν ὑπονοίᾳ ὑπαρχόντων, ὁ Φαβιανὸς παρὼν οὐδενὸς μὲν ἀνθρώπων εἰς διάνοιαν ἦει ὅμως δ' οὖν ἀθρόως ἐκ μετεώρου περιστερὰν καταπτᾶσαν ἐπικαθεσθῆναι τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ μνημονεύουσι, μίμημα ἐνδεικνυμένην τῆς ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν εἶδει περιστερᾶς καθόδου. Ἐφ' ᾧ τὸν πάντα λαὸν ὥσπερ ὑφ' ἐνὸς πνεύματος θείου κινηθέντα, προθυμίᾳ πάσῃ καὶ μιᾷ ψυχῇ, ἄξιον ἐπιβοῆσαι, καὶ ἀμελλήτως ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς λαβόντας αὐτὸν ἐπιθεῖναι. Τότε δὴ καὶ τοῦ κατ' Ἀντιόχειαν ἐπισκόπου Ζεβίνου τὸν βίον μεταλλάξαντος, Βαβύλας τὴν ἀρχὴν διαδέχεται, ἐν τε Ἀλεξανδρείᾳ μετὰ Δημήτριον Ἡρακλᾶ τὴν λειτουργίαν παρειληφότος, τῆς τῶν αὐτόθι κατηχήσεως τὴν διατρίβην διαδέχεται Διονύσιος, εἰς καὶ οὗτος τῶν Ὀριγένους γενόμενος φοιτητῶν.

CAP. XXX.

Ὅσοι γεγόνασιν Ὀριγένους φοιτηταί.

Τῷ δὲ Ὀριγένει ἐπὶ τῆς Καισαρείας τὰ συνήθη πράττοντι, πολλοὶ προσήεσαν οὐ μόνον τῶν ἐπιχωρίων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς μυρίοι φοιτηταί τὰς πατρίδας ἀπολιπόντες ὧν ἐπισήμους μάλιστα ἔγνωμεν, Θεόδωρον, ὃς ἦν αὐτὸς οὗτος ὁ

καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπων διαβόητος Γρηγόριος, τὸν τε τούτου 295
ἀδελφὸν Ἀθηνόδωρον· οὓς ἀμφὶ τὰ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων
μαθήματα δεινῶς ἐπιοημένους, φιλοσοφίας αὐτοῖς ἐνθεὶς ἔρωτα,
τῆς προτέρας σπουδῆς τὴν θείαν ἄσκησιν ἀντικαταλλάξασθαι
προὔτρέψατο. Πέντε δὲ ὅλοις ἔτεσιν αὐτῷ συγγενόμενοι, τοσ-
αύτην ἀπηνέγκαντο περὶ τὰ θεῖα βελτίωσιν, ὥς ἔτι νέους
ἄμφω ἐπισκοπῆς τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν ἀξιωθῆναι.

CAP. XXXI.

Περὶ Ἀφρικανοῦ.

Ἐν τούτῳ καὶ Ἀφρικανὸς ὁ τῶν ἐπιγεγραμμένων 'Κεστῶν'
συγγραφεὺς ἐγνωρίζετο. Ἐπιστολὴ τούτου Ὠριγένει γρα- Routh, Rell.
φείσα φέρεται, ἀποροῦντος ὥς νόθου καὶ πεπλασμένης οὗσης ii. 225.
τῆς ἐν τῷ Δανιὴλ 'κατὰ Σουσάνναν' ἱστορίας· πρὸς ἣν Ὠρι-
γένης ἀντιγράφει πληρέστατα. Τοῦ δ' αὐτοῦ Ἀφρικανοῦ καὶ
ἄλλα τὸν ἀριθμὸν πέντε 'Χρονογραφιῶν' ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ἐπ'
ἀκριβὲς πεπονημένα σπουδάσματα· ἐν οἷς φησὶν ἑαυτὸν πορεῖαν Ib. 307.
στείλασθαι ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, διὰ πολλὴν τοῦ Ἡρακλᾶ
φήμην· ὃν ἐπὶ λόγοις φιλοσόφοις καὶ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήνων
μαθήμασιν εὖ μάλα διαπρέψαντα, τὴν ἐπισκοπὴν τῆς αὐτοῦ
ἐκκλησίας ἐγχειρισθῆναι ἐδηλώσαμεν. Καὶ ἑτέρα δὲ τοῦ αὐτοῦ Ib. 228.
'Ἀφρικανοῦ φέρεται ἐπιστολὴ πρὸς Ἀριστείδην, "περὶ τῆς νο-
μιζομένης διαφωνίας τῶν παρὰ Ματθαίῳ τε καὶ Λουκᾷ τοῦ
Χριστοῦ Γενεαλογιῶν·" ἐν ᾗ σαφέστατα τὴν τῶν Εὐαγγε-
λιστῶν συμφωνίαν παρίστησιν, ἐξ ἱστορίας εἰς αὐτὸν κατελ-
θούσης, ἣν κατὰ καιρὸν ἐν τῷ πρώτῳ τῆς μετὰ χεῖρας ὑποθέ- Supr. i. 7.
σεως προλαβὼν ἐξεθέμην.

CAP. XXXII.

296

Τίνα Ὠριγένης ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐξηγήσατο.

Καὶ Ὠριγένει δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον τὰ 'εἰς τὸν
'Ἡσαΐαν,' ἐν ταύτῳ δὲ καὶ τὰ "εἰς τὸν Ἰεζεκιὴλ" συνετάττετο·
ὧν εἰς μὲν τὸ τρίτον μέρος τοῦ Ἡσαΐου, μέχρι τῆς ὁράσεως
τῶν τετραπύλων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, τριάκοντα εἰς ἡμᾶς περιήλθον

τόμοι. 'Εἰς δὲ τὸν 'Ιεζεκιήλ' πέντε καὶ εἴκοσιν, οὓς καὶ μόνους εἰς τὸν πάντα πεποιήται προφήτην. Γενόμενος δὴ τηνικάδε ἐν 'Αθήναις, περαίνει μὲν τὰ εἰς τὸν 'Ιεζεκιήλ, τῶν δὲ 'εἰς τὸ 'Ἄσμα τῶν 'Ἀσμάτων' ἄρχεται, καὶ πρόεισί γε αὐτόθι μέχρι πέμπτου συγγράμματος. Ἐπανελθὼν δὲ ἐπὶ τὴν Καισάρειαν, καὶ τὰ ὅτα εἰς πέρας δέκα ὄντα τὸν ἀριθμὸν ἄγει. Τί δεῖ τῶν λόγων τὰνδρὸς ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν ἀκριβῆ κατάλογον ποιείσθαι, ἰδίας δεόμενον σχολῆς; Ὁν καὶ ἀνεγράψαμεν ἐπὶ τῆς τοῦ Παμφίλου βίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ἱεροῦ μάρτυρος ἀναγραφῆς, ἐν ᾗ τὴν περὶ τὰ θεῖα σπουδὴν τοῦ Παμφίλου, ὅποση τις γέγονει, παριστῶντες, τῆς συναχθείσης αὐτῷ τῶν τε Ὠριγένους καὶ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων βιβλιοθήκης τοὺς πίνακας παρεθέμην. Ἐξ ὧν ὅτῳ φίλον, πάρεστιν ἐντελέστατα τῶν Ὠριγένους πόνων τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα διαγνῶναι. Νυνὶ δὲ πορευτέον ἐπὶ τὴν τῆς ἱστορίας ἀκολουθίαν.

Mart. Pal.
11.

297

CAP. XXXIII.

Περὶ τῆς Βηρύλλου παρατροπῆς.

Βήρυλλος, ὁ μικρῷ πρόσθεν δεδηλωμένος Βοστρῶν τῆς Ἀραβίας ἐπίσκοπος, τὸν ἐκκλησιαστικὸν παρεκτρέπων κανόνα, ξένα τινὰ τῆς πίστεως παρεισφέρειν ἐπειρᾶτο, τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν λέγειν τολμῶν μὴ προῦφεστάναι κατ' ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν, πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, μηδὲ μὴν θεότητα ἰδίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐμπολιτευομένην αὐτῷ μόνην τὴν Πατρικὴν. Ἐπὶ τούτῳ πλείστων ἐπισκόπων ζητήσεις καὶ διαλόγους πρὸς τὸν ἄνδρα πεποιημένων, μεθ' ἐτέρων παρακληθεὶς Ὠριγένους κάτεισι μὲν εἰς ὁμιλίαν ταπρῶτα τῷ ἀνδρὶ, τίνα νοῦν ἔχοι, ἀποπειρώμενος· ὥς δ' ἔγνω ὅ, τι καὶ λέγοι, εὐθύνας μὴ ὀρθοδοξοῦντα, λογισμῷ τε πείσας· καὶ ἀποδείξει ἀναλαβὼν αὐτὸν, τῇ περὶ τοῦ δόγματος ἐφίστησιν ἀληθείᾳ, ἐπὶ τε τὴν προτέραν ὑγιῇ δόξαν ἀποκαθίστησι. Καὶ φέρεται γε εἰσέτι νῦν ἔγγραφα τοῦ τε Βηρύλλου καὶ τῆς δι' αὐτὸν γενομένης συνόδου, ὁμοῦ τὰς Ὠριγένους πρὸς αὐτὸν ζητήσεις, καὶ τὰς λεχθείσας ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παροικίας διαλέξεις, ἕκαστά τε τῶν τότε πεπραγμένων περιέχοντα. Καὶ ἄλλα μὲν οὖν μυρία Ὠριγένους πέρι μνήμη

παραδιδόασι τῶν καθ' ἡμᾶς οἱ πρεσβύτεροι· ἃ καὶ παρήσειν μοι δοκῶ, οὐ τῆς ἐνεστῶσης ἐχόμενα πραγματείας. "Ὅσα δὲ ἀναγκαῖα τῶν περὶ αὐτὸν διαγινώσκειν ἦν, ταῦτα καὶ ἐκ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ πεπονημένης ἡμῖν τε καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς ἱερῷ μάρτυρι 298 Παμφίλῳ Ἀπολογίας πάρεστιν ἀναλέξασθαι· ἦν τῶν φιλαίτιων ἕνεκα συμπονήσαντες ἀλλήλοις, διὰ σπουδῆς πεποιήμεθα.

CAP. XXXIV.

Τὰ κατὰ Φίλιππον Καίσαρα.

"Ετεσι δὲ ὅλοις ἔξ Γορδιανοῦ τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν A.D. 238.
ἀνύσαντος, Φίλιππος ἅμα παιδὶ Φιλίππῳ τὴν ἀρχὴν διαδέχεται. A.D. 244.
Τούτου κατέχει λόγος Χριστιανὸν ὄντα, ἐν ἡμέρᾳ τῆς υστέρτης τοῦ Πάσχα παννυχίδος, τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν τῷ πλήθει Supr. c. 9.
μετασχεῖν ἐθελῆσαι, οὐ πρότερον δὲ ὑπὸ τοῦ τηνικάδε προεστῶτος ἐπιτραπῆναι εἰσβαλεῖν, ἢ ἐξομολογήσασθαι, καὶ τοῖς ἐν παραπτώμασιν ἐξεταζομένοις, μετανοίας τε χώραν ἴσχουσιν, ἑαυτὸν καταλέξαι· ἄλλως γὰρ μὴ ἂν ποτε πρὸς αὐτοῦ, μὴ οὐχὶ τοῦτο ποιήσαντα, διὰ πολλὰς τῶν κατ' αὐτὸν αἰτίας παραδεχθῆναι. Καὶ πειθαρχήσαι γε προθύμως λέγεται, τὸ γνήσιον καὶ εὐλαβὲς τῆς περὶ τὸν θεῖον φόβον διαθέσεως ἔργοις ἐπιδεδειγμένον.

CAP. XXXV.

Ὡς Διόνυσιος Ἡρακλᾶ τὴν ἐπισκοπὴν διεδέξατο.

Τρίτον δὲ τούτῳ ἔτος ἦν, καθ' ὃ μεταλλάξαντος Ἡρακλᾶ τὸν βίον ἐπὶ δεκαῆξ ἔτεσι τῆς προστασίας, τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησιῶν τὴν ἐπισκοπὴν Διόνυσιος ὑπολαμβάνει.

CAP. XXXVI.

"Ὅσα ἄλλα ἐσπούδασται τῷ Ὀριγένει.

Τότε δῆτα, οἷα καὶ εἰκὸς ἦν, πληθύνουσης τῆς πίστεως, πεπαρησιασμένου τε τοῦ καθ' ἡμᾶς παρὰ πᾶσι λόγου, ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα φασὶν ἔτη τὸν Ὀριγένην γενόμενον, ἅτε δὴ μεγίστην ἤδη συλλεξάμενον ἐκ τῆς μακρᾶς παρασκευῆς ἔξιν, τὰς ἐπὶ τοῦ

κοινοῦ λεγομένουσ ἀὐτῷ διαλέξεις ταχυγράφοις μεταλαβεῖν ἐπιτρέψαι, οὐ πρότερόν ποτε τοῦτο γενέσθαι συγκεχωρηκότα. Ἐν τούτῳ καὶ τὰ πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον καθ' ἡμῶν Κέλσου τοῦ Ἐπικουρείου Ἀληθῆ Λόγον, ὅκτῳ τὸν ἀριθμὸν συγγράμματα συντάττει, καὶ τοὺς ἑῖς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον εἴκοσι πέντε τόμους, τοὺς τε ἑῖς τοὺς δώδεκα Προφήτας, ἀφ' ὧν μόνους εὗρομεν πέντε καὶ εἴκοσι. Φέρεται δὲ αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν βασιλέα Φίλιππον ἐπιστολή· καὶ ἄλλη πρὸς τὴν τούτου γαμετὴν Σεβήραν, διάφοροί τε ἄλλαι πρὸς διαφόρους, ὧν ὅπόσας σποράδην παρὰ διαφόροις σωθείσας συναγαγεῖν δεδυνήμεθα, ἐν ἰδίαις τόμων περιγραφαῖς, ὡς ἂν μηκέτι διαρρίπτοιτο, κατελέξαμεν, τὸν ἑκατὸν ἀριθμὸν ὑπερβαινούσας. Γράφει δὲ καὶ Φαβιανῷ τῷ κατὰ Ῥώμην ἐπισκόπῳ, ἑτέροις τε πλείστοις ἄρχουσιν ἐκκλησιῶν, περὶ τῆς κατ' αὐτὸν ὀρθοδοξίας. Ἐχεις καὶ τούτων τὰς ἀποδείξεις, ἐν ἑκτῷ τῆς γραφείσης ἡμῖν περὶ τοῦ ἀνδρὸς Ἀπολογίας.

Supr. c. 23.

CAP. XXXVII.

Περὶ τῆς τῶν Ἀράβων διαστάσεως.

Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐπὶ τῆς Ἀραβίας κατὰ τὸν δηλουμένον ἐπιφύονται χρόνον, δόγματος ἀλλοτρίου τῆς ἀληθείας εἰσηγηταί, οἳ ἔλεγον τὴν ἀνθρωπείαν ψυχὴν τέως μὲν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν ἅμα τῇ τελευτῇ συναποθνήσκειν τοῖς σώμασι καὶ συνδιαφθείρεσθαι, αὖθις δέ ποτε κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν σὺν αὐτοῖς ἀναβιώσεσθαι. Καὶ δὴ καὶ τότε συγκροτη-
 300 θείσης οὐ σμικρὰς συνόδου, πάλιν Ὁριγένης παρακληθεὶς καὶ ἐνταῦθα, κινήσας τε λόγους ἐπὶ τοῦ κοινοῦ περὶ τοῦ ζητουμένου, οὕτως ἠνέχθη, ὡς μετατεθῆναι τὰς τῶν πρότερον ἐσφαλμένων διανοίας.

CAP. XXXVIII.

Περὶ τῆς Ἐλκεσαϊτῶν αἱρέσεως.

Τότε δὲ καὶ ἄλλη διαστροφὴ κατάρχεται ἡ τῶν Ἐλκεσαϊτῶν λεγομένη αἵρεσις· ἡ καὶ ἅμα τῷ ἄρξασθαι ἀπέσβη. Μνημονεύει

δ' αὐτῆς ὁμιλῶν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ εἰς τὸν ὀγδοηκοστὸν δεύτερον
Ψαλμὸν ὁ Ὀριγένης, ὧδὲ πῶς λέγων·

Ἐλήλυθέ τις ἐπὶ τοῦ παρόντος, μέγα φρονῶν ἐπὶ τῷ δύνασθαι πρὸς βεβή-
νην ἀθέου καὶ ἀσεβεστάτης, καλουμένης Ἑλκεσαϊτῶν, νεωστὶ ἐπανι-
σταμένης ταῖς ἐκκλησίαις. Ἐκείνη ἡ γνώμη οἷα λέγει κακὰ, παραθήσομαι
ὑμῖν, ἵνα μὴ συναρπάξησθε. Ἀθετεῖ τινὰ ἀπὸ πάσης γραφῆς. Κέχρηται
ρήτοῖς πάλιν ἀπὸ πάσης παλαιᾶς τε καὶ εὐαγγελικῆς· τὸν ἀπόστολον
τέλεον ἀθετεῖ. Φησὶ δὲ ὅτι τὸ ἀρνήσασθαι ἀδιάφορόν ἐστι· καὶ ὁ μὲν 301
νοήσας, τῷ στόματι ἐν ἀνάγκαις ἀρνήσεται, τῇ δὲ καρδίᾳ οὐχί. Καὶ
βίβλον τινὰ φέρουσιν, ἣν λέγουσιν ἐξ οὐρανοῦ καταπεπτωκέναι· καὶ τὸν
ἀκηκοῦτα ἐκείνης καὶ πιστεύοντα, ἄφεςιν λήψεσθαι τῶν ἀμαρτημάτων,
ἄλλην ἄφεςιν παρ' ἣν Χριστὸς Ἰησοῦς ἀφῆκε.

Καὶ τὰ μὲν περὶ τούτων τάδε ἐστίν.

CAP. XXXIX.

Περὶ τῶν κατὰ Δέκιον.

Ἀλλὰ γὰρ Φίλιππον ἔτεσιν ἐπτὰ βασιλεύσαντα διαδέχεται A.D. 249.
Δέκιος· ὃς δὴ τοῦ πρὸς Φίλιππον ἔχθους ἕνεκα διωγμὸν κατὰ
τῶν ἐκκλησιῶν ἐγείρει, ἐν ᾧ Φαβιανὸς ἐπὶ Ῥώμης μαρτυρίῳ
τελειωθέντος, Κορνήλιος τὴν ἐπισκοπὴν διαδέχεται. Ἐπὶ δὲ
Παλαιστίνης Ἀλέξανδρος ὁ τῆς Ἱεροσολύμων ἐκκλησίας ἐπί-
σκοπος, αὐθις διὰ Χριστὸν ἐν τῇ Καισαρείᾳ ἡγεμονικοῖς παραστάς
δικαστηρίοις, καὶ ἐπὶ δευτέρᾳ διαπρέψας ὁμολογία, δεσμοωτηρίου
πειράται, λιπαρῷ γήρει καὶ σεμνῇ πολιᾷ κατεστεμμένος. Τούτου
δὲ μετὰ τὴν ἐν τοῖς ἡγεμονικοῖς δικαστηρίοις λαμπρὰν καὶ
περιφανῆ μαρτυρίαν ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς κοιμηθέντος, Μαζαβάνης
διάδοχος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπισκοπῆς ἀναδείκνυται. Τῷ δ'
Ἀλεξάνδρῳ παραπλησίως ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῦ Βαβύλα μετὰ τὴν
ὁμολογίαν ἐν δεσμοωτηρίῳ μεταλλάξαντος, Φάβιος τῆς αὐτόθι
προϊστάται ἐκκλησίας. Τὰ μὲν οὖν Ὀριγένης κατὰ τὸν διωγμὸν
συμβάντα οἷα καὶ ὅσα, καὶ ὁποίας ἔτυχε τελευτῆς, τοῦ πονηροῦ
δαίμονος ἐφαμίλλως τῷ ἀνδρὶ πανστρατιᾷ παραταξαμένου, πάσῃ
τε μηχανῇ καὶ δυνάμει κατ' αὐτοῦ στρατηγῆσαντος, παρὰ πάντας
τε τοὺς τῆνικαδὲ πολεμηθέντας διαφερόντως ἐπισκῆψαντος αὐτῷ,
οἷα τε καὶ ὅσα διὰ τὸν Χριστοῦ λόγον ὁ ἀνὴρ ὑπέμεινε δεσμὰ
καὶ βασάνους τὰς κατὰ τοῦ σώματος, τὰς τε ὑπὸ σιδηρῷ κλοιῷ
καὶ μυχοῖς εἰρκτῆς τιμωρίας, καὶ ὥς ἐπὶ πλείεσταις ἡμέραις 302

τοὺς πόδας ὑπὸ τέσσαρα τοῦ κολαστηρίου ξύλου παραταθεῖς διαστήματα κατασπώμενος, πυρός τε ἀπειλὰς, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς τῶν ἐχθρῶν ἐπενεχθέντα καρτερῶς ἤνεγκεν, οἷον τε τὰ κατ' αὐτὸν ἔτυχε τέλους, μηδαμῶς αὐτὸν ἀνελεῖν παντὶ σθένει τοῦ δικαστοῦ φιλονείκως ἐνστάντος, ὁποίας τε μετὰ ταῦτα καταλείπει φωνὰς, καὶ αὐτὰς πλήρεις τοῖς ἀναλήψεως δεομένοις ὠφελείας, πλείσται ὅσαι τάνδρὸς ἐπιστολαὶ τάληθές ὁμοῦ καὶ ἀκριβές περιέχουσι.

CAP. XL.

Περὶ τῶν Διονυσίῳ συμβάντων.

Τά γέ τοι κατὰ Διονύσιον, ἐκ τῆς πρὸς Γερμανὸν ἐπιστολῆς αὐτοῦ παραθήσομαι· ἔνθα τοῦτον περὶ ἑαυτοῦ λέγων ἱστορεῖ τὸν τρόπον·

Dionys.
Ep. 10.
(Cf. Galland.
Bibl. Patr.
iii. 525.)

Ἐγὼ δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλῶ, καὶ αὐτὸς οἶδεν ὅτι οὐ ψεύδομαι· οὐδὲ μίαν ἐπ' ἑαυτοῦ βαλλόμενος, οὐδὲ ἀθεεὶ πεποίημαι τὴν φυγὴν. Ἀλλὰ καὶ πρότερον τοῦ κατὰ Δέκιον προτεθέντος διωγμοῦ, Σαβίνος αὐτῆς ὥρας φρουμεντάριον ἔπεμψεν εἰς ἀναζήτησίν μου· καὶ γὰρ μὲν τεσσάρων ἡμερῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔμεινα, τὴν ἄφιξιν τοῦ φρουμενταρίου προσδοκῶν. Ὁ δὲ πάντα μὲν περιῆλθεν ἀνερεινῶν, τὰς ὁδοὺς, τοὺς ποταμοὺς, τοὺς ἀγρούς, ἔνθα κρίπτεσθαι με ἢ βαδίζειν ὑπενόησεν. Ἀορασίᾳ δὲ εἵχετο, μὴ εὐρίσκων τὴν οἰκίαν· οὐ γὰρ ἐπίστευεν οἴκοι με διωκόμενον μένειν. Καὶ μόλις μετὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν κελεύσαντός μοι μεταστῆναι τοῦ Θεοῦ, καὶ παραδόξως ὁδοποιήσαντος, ἐγὼ τε καὶ οἱ παῖδες καὶ πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν ἅμα συνεξήλθομεν. Καὶ ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον ἐκεῖνο γέγονε, τὰ ἐξῆς ἐδήλωσεν· ἐν οἷς τάχα τισὶ γεγονάμεν χρήσιμοι.

Εἰτά τινα μεταξὺ εἰπὼν, τὰ μετὰ τὴν φυγὴν αὐτῷ συμβ-
303 βεβηκότα δηλοῖ, ταῦτα ἐπιφέρων·

Ἐγὼ μὲν γὰρ περὶ ἡλίου δυσμὰς, ἅμα τοῖς σὺν ἐμοὶ γενόμενος, ὑπὸ τοῖς στρατιώταις εἰς Ταπόσιριν ἤχθην· ὁ δὲ Τιμόθεος κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἔτυχε μὴ παρῶν, μηδὲ καταληφθείς. Ἐλθὼν δὲ ὕστερον εὗρε τὸν οἶκον ἔρημον, καὶ φρουροῦντας αὐτὸν ὑπηρέτας, ἡμᾶς δὲ ἐξηνδραποδι-
σμένους.

Καὶ μεθ' ἕτερα φησι·

Καὶ τίς ὁ τῆς θαυμασίας οἰκονομίας αὐτοῦ τρόπος; Τὰ γὰρ ἀληθῆ λεχθήσεται. Ἀπηντᾶτό τις τῶν χωριτῶν ὑποφεύγοντι τῷ Τιμοθέῳ καὶ τεταραγμένῳ, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπείξεως ἐπύθετο. Ὁ δὲ τάληθές ἐξείπε· κακείνος ἀκούσας (ἀπῆει δὲ εὐωχῆσόμενος γάμους· διαπαννυχίζειν γὰρ αὐτοῖς ἐν ταῖς τοιαύταις συνόδοις ἔθος,) εἰσελθὼν ἀπήγγειλε τοῖς κατακει-

μένους· οἱ δὲ ὁρμῇ μᾶ καθάπερ ἀπὸ συνθήματος πάντες ἐξανέστησαν, καὶ δρόμῳ φερόμενοι τάχιστα ἤκον, ἐπεισπεσόντες τε ἡμῖν, ἠλάλαξαν· καὶ φυγῆς εὐθέως τῶν φρουρούντων ἡμᾶς στρατιωτῶν γενομένης, ἐπέστησαν ἡμῖν ὡς εἵχομεν ἐπὶ τῶν ἀστρώτων σκιμπόδων κατακείμενοι. Καὶ γὰρ ἐν οἷς ὁ Θεὸς, ὡς ληστὰς εἶναι πρότερον ἡγούμενος ἐπὶ σύλησιν καὶ ἀρπαγῇ ἀφικομένους, μένων ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἧς ἡμῖν γυμνός, ἐν τῷ λινῷ ἐσθήματι, τὴν δὲ λοιπὴν ἐσθήτα παρακειμένην αὐτοῖς ὥρεγον. Οἱ δὲ ἐξανίστασθαι τε ἐκέλευον καὶ τὴν ταχίστην ἐξίεναι. Καὶ τότε συνεῖς ἑφ' ᾧ παρῆσαν, ἀνέκραγον, δέόμενος αὐτῶν καὶ ἱκετεύων ἀπιέναι καὶ ἡμᾶς ἔαν, εἰ δὲ βούλονται τι χρηστὸν ἐργάσασθαι, τοὺς ἀπάγοντάς με φθάσαι, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοὺς τὴν ἐμὴν ἀποτεμεῖν ἡξίου. Καὶ τοιαῦτα βοῶντος, ὡς ἴσασιν οἱ κοινωνοὶ μου καὶ μέτοχοι πάντων γενόμενοι, ἀνίστασαν πρὸς βίαν. Καὶ γὰρ ἐν παρῇκα ἐμαυτὸν ὑπτιον εἰς τοῦδαφος· οἱ δὲ διαλαβόντες χειρῶν καὶ ποδῶν, σύροντες ἐξήγαγον. Ἐπηκολούθουν δέ μοι οἱ τούτων πάντων μάρτυρες, Γάιος, Φαῦστος, Πέτρος, Παῦλος· οἱ καὶ ὑπολαβόντες με, φοράδην ἐξήγαγον τοῦ πολιχνίου, καὶ ὄνῳ γύμνῳ ἐπιβιβάσαντες ἀπήγαγον.

Ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ ὁ Διονύσιος.

CAP. XLI.

304

Περὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς Ἀλεξανδρείας μαρτυρησάντων.

Ὁ δ' αὐτὸς, ἐν ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Φάβιον Ἀντιοχέων ἐπίσκοπον, τῶν κατὰ Δέκιον μαρτυρησάντων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοὺς ἀγῶνας τοῦτον ἱστορεῖ τὸν τρόπον·

Οὐκ ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ προστάγματος ὁ διωγμὸς παρ' ἡμῖν ἤρξατο, Dion. Ep. 3.
ἀλλὰ γὰρ ὅλον ἐνιαυτὸν προῦλαβε, καὶ φθάσας ὁ κακῶν τῇ πόλει ταύτῃ μάντις καὶ ποιητῆς, ὅστις ἐκείνος ἦν, ἐκίνησε καὶ παρώρμησε καθ' ἡμῶν τὰ πλήθη τῶν ἐθνῶν, εἰς τὴν ἐπιχώριον αὐτοὺς δεισιδαιμονίαν ἀναρριπίσας. Οἱ δὲ ἐρεθισθέντες ὑπ' αὐτοῦ, καὶ πάσης ἐξουσίας εἰς ἀνοσιουργίαν λαβόμενοι, μόνην εὐσέβειαν τὴν θρησκείαν τῶν δαιμόνων ταύτην ὑπέλαβον, τὸ καθ' ἡμῶν φονᾶν. Πρῶτον μὲν οὖν πρεσβύτην Μητρᾶν ὀνόματι συναρπάσαντες, καὶ κελεύσαντες ἄθεα λέγειν ῥήματα, μὴ πειθόμενον, ξύλοις τε παίοντες τὸ σῶμα, καὶ καλάμοις ὀξέσι τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κεντοῦντες, ἀγαγόντες εἰς τὸ προάστειον, κατελιθοβόλησαν. Ἐπειτα πιστὴν γυναῖκα Κοῖνταν καλουμένην ἐπὶ τὸ εἰδωλεῖον ἀγαγόντες, ἡνάγκαζον προσκυνεῖν· ἀποστρεφομένην δὲ καὶ βδελυττομένην ἐκδήσαντες τῶν ποδῶν, διὰ πάσης τῆς πόλεως κατὰ τοῦ τραχεοῦ λιθοστρώτου σύροντες, προσαρρασσομένην τοῖς μυλαιοῖς λίθοις ἅμα καὶ μαστιγοῦντες, ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀγαγόντες κατέλευσαν τόπον. Εἴθ' ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ὥρμησαν ἐπὶ τὰς τῶν θεοσεβῶν οἰκίας, καὶ οὓς ἐγνώριζον, ἕκαστο γειτνιῶντας, ἐπισπεύδοντες ἦγον, ἐσύλων τε καὶ διήρπαζον, τὰ μὲν τιμιώτερα τῶν κειμηλίων

Heb. x. 34.

305

νοσφίζόμενοι· τὰ δὲ εὐτελέστερα καὶ ὅσα ἐκ ξύλων ἐπεποιήτο, διαρριπτοῦντες καὶ κατακαίοντες ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐάλωκυίας ὑπὸ πολεμίων πόλεως παρείχον θέν. Ἐξέκλινον δὲ καὶ ὑпанεχώρουν οἱ ἀδελφοί, 'καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων,' ὁμοίως ἐκείνοις οἷς καὶ Παῦλος ἐμαρτύρησε, 'μετὰ χαρᾶς' προσεδέξαντο. Καὶ οὐκ οἶδ' εἴ τις, πλὴν εἰ μὴ πού τις εἰς ἐμπεσὼν, μέχρι γε τούτου τὸν Κύριον ἡρνήσατο. Ἄλλα καὶ τὴν θαυμασιωτάτην τότε παρθένον πρεσβύτιν Ἀπολλωνίαν διαλαβόντες, τοὺς μὲν ὀδόντας ἅπαντας, κόπτοντες τὰς σιαγόνας, ἐξήλασαν· πυρὰν δὲ νήσαντες πρὸ τῆς πόλεως, ζῶσαν ἠπειλουν κατακαῦσαι, εἰ μὴ συνεκφωνήσειεν αὐτοῖς τὰ τῆς ἀσεβείας κηρύγματα. Ἡ δὲ ὑποπαραιτησαμένη βραχὺ καὶ ἀνεβείσα, συντόνως ἐπεπήδησεν εἰς τὸ πῦρ, καὶ καταπέφλεκται. Σαραπίωνά τε καταλαβόντες ἐφέστιον, σκληραῖς βασάνοις αἰκισάμενοι, καὶ πάντα τὰ ἄρθρα διακλάσαντες, ἀπὸ τοῦ ὑπερφύου πρηγὴ κατέρριψαν. Οὐδεμία δὲ ὁδὸς, οὐ λεωφόρος, οὐ στενωπὸς ἡμῖν βάσιμος ἦν, οὐ νύκτωρ, οὐ μεθήμεραν, αἰὲ καὶ πανταχοῦ πάντων κεκραγόντων, εἰ μὴ τὰ δύσφημά τις ἀνυμνοίῃ ῥήματα, τοῦτον εὐθέως δεῖν σύρεσθαι τε καὶ πίμπρασθαι. Καὶ ταῦτα ἐπιπολὺ μὲν τοῦτον ἤκμασε τὸν τρόπον. Διαδεξαμένη δὲ τοὺς ἀθλίους ἢ στάσις, καὶ ὁ πόλεμος ὁ ἐμφύλιος, τὴν καθ' ἡμῶν ὥμότητα πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ἔτρεψε. Καὶ σμικρὸν μὲν προσανεπνεύσαμεν, ἀσχολίαν τοῦ πρὸς ἡμᾶς θυμοῦ λαβόντων· εὐθέως δὲ ἡ τῆς βασιλείας ἐκείνης τῆς εὐμενεστέρας ἡμῖν μεταβολὴ διήγγελται, καὶ πολὺς ὁ τῆς ἐφ' ἡμᾶς ἀπειλῆς φόβος ἀνετείνετο. Καὶ δὴ καὶ παρῶν τὸ πρόσταγμα, αὐτὸ σχεδὸν ἐκείνο, οἷον τὸ προρρηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, παρὰ βραχὺ τὸ φοβερώτατον, ὥς, 'εἰ δυνατὸν,' σκανδαλίσαι καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.' Πλὴν πάντες γε κατεπτήχесαν. Καὶ πολλοὶ μὲν εὐθέως τῶν περιφανεστέρων, οἱ μὲν ἀπήντων δεδιότες, οἱ δὲ δημοσιεύοντες, ὑπὸ τῶν πράξεων ἤγοντο, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν ἀμφ' αὐτοὺς ἐφείλκοντο· ὀνομαστί τε καλούμενοι, ταῖς ἀνάγκαις καὶ ἀνιέροις θυσίαις προσήεσαν, οἱ μὲν, ὠχρίωντες καὶ τρέμοντες, ὥσπερ οὐ θύοντες, ἀλλ' αὐτοὶ θύματα καὶ σφάγια τοῖς εἰδώλοις ἐσόμενοι, ὥς ὑπὸ πολλοῦ τοῦ περιεστῶτος δήμου χλεῦν αὐτοῖς ἐπιφέρεισθαι, καὶ δῆλους μὲν εἶναι πρὸς πάντας δειλοὺς ὑπάρχοντας, καὶ πρὸς τὸ τεθνάναι καὶ πρὸς τὸ θῆσαι· οἱ δὲ τινες ἐτοιμότερον τοῖς βωμοῖς προσέτρεχον, ἰσχυριζόμενοι τῇ θρασυτήτι τὸ μηδὲ πρότερον Χριστιανοὶ γεγονέναι. Περί ὧν ἡ τὸν Κύριον πρῶτησις ἀληθεστάτη, ὅτι 'δυσκόλως' σωθῆσονται. Τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν εἶποντο τούτοις ἐκάτεροις, οἱ δὲ ἔφευγον, οἱ δὲ ἠλίσκοντο. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἄχρι δεσμῶν καὶ φυλακῆς χωρήσαντες, καὶ τινες καὶ πλείονας ἡμέρας καθειρχθέντες, εἴτα καὶ πρὶν εἰς δικαστήριον εἰσελθεῖν, ἐξωμόσαντο, οἱ δὲ καὶ βασάνοις ἐπὶ ποσὸν ἐγκατερήσαντες, πρὸς τὸ ἐξῆς ἀπέειπον. Οἱ δὲ στερροὶ καὶ μακάριοι στύλοι τοῦ Κυρίου, κραταιωθέντες ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τῆς ἰσχυρᾶς ἐν ἑαυτοῖς πίστεως ἀξίαν καὶ ἀνάλογον δύναμιν καὶ καρτερίαν λαβόντες, θαυμαστοὶ γέγονασιν αὐτοῦ τῆς βασιλείας μάρτυρες. Ὡν πρῶτος Ἰουλιανὸς, ἄνθρωπος ποδαγρὸς, μὴ στήναι, μὴ βαδίσαι δυνάμενος, σὺν ἑτέροις δύο τοῖς φέρουσιν αὐτὸν, προσήχθη· ὧν ὁ μὲν ἕτερος εὐθὺς ἡρνήσατο· ὁ δ' ἕτερος Κρονίων ὀνόματι, ἐπὶ κλῆν δὲ Ἔϋνους, καὶ αὐτὸς ὁ πρεσβύτερος Ἰουλιανὸς, ὁμολογήσαντες τὸν Κύριον,

Matt. xxiv.
24.

308

1b. xix. 23.

διὰ πάσης τῆς πόλεως μεγίστης οὔσης, ὡς ἴστε, καμήλοις ἐποχούμενοι καὶ μετέωροι μαστιγούμενοι, τέλος ἀσβέστω πυρὶ περικεχυμένου τοῦ δήμου παντός, κατεκάσαν. Στρατιώτης τε αὐτοῖς ἀπαγομένοις παραστὰς, καὶ τοῖς ἐφύβρίζουσιν ἐναντιωθείς, ἐκβοησάντων ἐκείνων, προσαχθεὶς ὁ ἀνδρείοτατος ὀπλομάχος τοῦ Θεοῦ Βησᾶς, κὰν τῷ μεγάλῳ πολέμῳ τῷ περὶ τῆς εὐσεβείας ἀριστεύσας, ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν· καὶ τις ἕτερος τὸ μὲν γένος Δίβυς, τὴν δὲ προσηγορίαν ἄμα καὶ τὴν εὐλογίαν ἀληθῆς Μάκαρ, προτροπῆς αὐτῷ πολλῆς ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ πρὸς ἄρνησιν γενομένης, οὐχ ὑπαχθεὶς, ζῶν καταπέφλεκται. Ἐπίμαχός τε μετ' αὐτοὺς καὶ Ἀλέξανδρος, μετὰ πολὺν ὃν ἔμειναν δεσμῶται χρόνον, μυρίας διενεγκόντες ἀλγυδόνas, ξυστήρας, μαστίγας, πυρὶ ἀσβέστω καὶ οὗτοι διεχύθησαν· καὶ σὺν αὐτοῖς γυναικες τέσσαρες. Ἀμμωνάριόν τε ἁγία παρθένος, πάνυ φιλονείκως αὐτὴν ἐπιπλείστον τοῦ δικαστοῦ βασανίσαντος, ἅτε προαποφνηναμένην ὅτι μηδὲν ὦν ἐκείνως κελεύει, φθέγγεαιτο, ἀληθεύσασα τὴν ἐπαγγελίαν, ἀπήχθη· 307 αἱ δὲ λοιπαί, ἡ σεμνοπρεπιστάτῃ πρεσβύτις Μερκουρία, καὶ ἡ πολὺπαις μὲν, οὐχ ὑπὲρ τὸν Κύριον δὲ ἀγαπήσασα ἑαυτῆς τὰ τέκνα Διονυσία, καταιδεσθέντος εἰς ἀνήνυτον ἔτι βασανίζειν καὶ ὑπὸ γυναικῶν ἡττᾶσθαι τοῦ ἡγεμόνος, σιδήρῳ τεθνᾶσι, μηκέτι βασάνων πείραν λαβοῦσαι. Τὰς γὰρ ὑπὲρ πασῶν ἡ πρόμαχος Ἀμμωνάριον ἀνεδέδεκτο. Ἡρῶν δὲ καὶ Ἀτὴρ καὶ Ἰσιδωρος Αἰγύπτιοι, καὶ σὺν αὐτοῖς παιδάριον ὡς πεντεκαίδεκάετης ὁ Διόσκορος, παρεδόθησαν· καὶ πρῶτον τὸ μεираκίον λόγοις τε ἀπατᾶν ὡς εὐπαράγωγον, καὶ βασάνοις καταναγκάζειν ὡς εὐένδοτον πειρωμένον, οὔτε ἐπέισθη οὔτε εἶξεν ὁ Διόσκορος. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἀγριώτατα καταξήνας, ἐγκαρτερήσαντας, πυρὶ καὶ τυτούς παραδέδωκε· τὸν δὲ Διόσκορον ἐλλαμπρυνάμενόν τε δημοσίᾳ καὶ σοφώτατα πρὸς τὰς ἰδίας πεύσεις ἀποκρινάμενον θαυμάσας, παρήκεν, ὑπέρθεσιν φήσας εἰς μετάνοιαν αὐτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν ἐπιμετρεῖν. Καὶ νῦν ὁ θεοπρεπέστατος σὺν ἡμῖν ἐστὶ Διόσκορος, εἰς μακρότερον τὸν ἀγῶνα καὶ διαρκέστερον μείνας τὸν ἄθλον. Νεμεσίῳν δέ τις, κἀκεῖνος Αἰγύπτιος, ἐσυκοφαντήθη μὲν, ὡς δὴ σύνοικος ληστῶν· ἀποδυσάμενος δὲ ταύτην παρὰ τῷ ἑκατοντάρχῳ τὴν ἀλλοτριωτάτην κατ' αὐτοῦ διαβολὴν, καταμηνυθεὶς ὡς Χριστιανός, ἦκε δεσμώτης ἐπὶ τὸν ἡγούμενον. Ὁ δὲ ἀδικώτατος διπλαῖς αὐτὸν ἢ τοὺς ληστὰς ταῖς τε βασάνοις καὶ ταῖς μαστίξιν λυμηνάμενος, μεταξὺ τῶν ληστῶν κατέφλεξε, τιμηθέντα τὸν μακάριον τῷ τοῦ Χριστοῦ παραδείγματι. Ἀθρόον δέ τι σύνταγμα στρατιωτικόν, Ἀμμων καὶ Ζήνων καὶ Πτολεμαῖος καὶ Ἰγγήνης, καὶ σὺν αὐτοῖς πρεσβύτες Θεόφιλος, εἰσθήκεισαν πρὸ τοῦ δικαστηρίου· κρινομένου δὲ τινος ὡς Χριστιανοῦ καὶ πρὸς ἄρνησιν ᾗδῃ ρέποντος, ἐπρίοντο οὗτοι παρεστηκότες, καὶ τοῖς τε προσώποις ἐνένευον, καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον, καὶ συνεσχηματίζοντο τοῖς σώμασιν. Ἐπιστροφῆς δὲ πάντων πρὸς αὐτοὺς γενομένης, πρὶν τινος αὐτῶν ἄλλους λαβέσθαι, φθάσαντες ἐπὶ τὸ βάθρον ἀνέδραμον, εἶναι Χριστιανοὶ λέγοντες, ὡς τὸν τε ἡγεμόνα καὶ τοὺς συνέδρους ἐμφόβους γενέσθαι, καὶ τοὺς μὲν κρινομένους εὐθαρσεστάτους, ἐφ' οἷς πείσονται, φαίνεσθαι, τοὺς δὲ δικάζοντας ἀποδειλιάν. Καὶ οὗτοι μὲν ἐκ δικαστηρίων ἐνεπόμευσαν καὶ ἡγαλλιάσαντο τῇ μαρτυρίᾳ, θριαμβεύ- 308

οντος αὐτοὺς ἐνδόξως τοῦ Θεοῦ.

Cf. 2 Cor. ii. 14.

CAP. XLII.

Περὶ ὧν ἄλλων ὁ Διονύσιος ἱστορεῖ.

* Ἄλλοι δὲ πλείστοι κατὰ πόλεις καὶ κώμας ὑπὸ τῶν ἐθνῶν διεσπάσθησαν· ὧν ἐνὸς, παραδείγματος ἕνεκεν, ἐπιμνησθήσομαι. Ἰσχυρίων ἐπετρόπενέ τιμι τῶν ἀρχόντων ἐπὶ μισθῷ. Τοῦτον ὁ μισθοδότης ἐκέλευε θύσαι, μὴ πειθόμενον ὕβριζεν, ἐμμένοντα προσηλακίζεν· ὑφισταμένου, βακτηρίαν μεγίστην λαβὼν, διὰ τῶν ἐντέρων καὶ τῶν σπλάγχνων διώσας, ἀπέκτεινε. Τί δεῖ λέγειν τὸ πλῆθος τῶν ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι πλανηθέντων, ὑπὸ λιμοῦ καὶ δίψης καὶ κρύους, καὶ νόσων καὶ ληστῶν καὶ θηρίων διεφθαρμένων; ὧν οἱ περιγενόμενοι, τῆς ἐκείνων εἰσὶν ἐκλογῆς καὶ νίκης μάρτυρες. Ὑπὲρ δὲ καὶ τούτων εἰς δῆλωσιν ἔργον παραθήσομαι. Χαϊρήμων ἦν ὑπεργήρως τῆς Νείλου καλουμένης ἐπίσκοπος πόλεως. Οὗτος εἰς τὸ Ἀράβιον ὄρος ἅμα τῇ συμβίῳ ἑαυτοῦ φυγὼν οὐκ ἐπαυλῆλυθεν. Οὐδὲ ἡδυνήθησαν ἰδεῖν οὐκέτι, καίτοι πολλὰ διερευνησάμενοι, οἱ ἀδελφοί, οὔτε αὐτοὺς, οὔτε τὰ σώματα. Πολλοὶ δὲ οἱ κατ' αὐτὸ τὸ Ἀραβικὸν ὄρος ἐξανδραποδισθέντες ὑπὸ βαρβάρων Σαρακηνῶν, οἱ μὲν μόλις ἐπὶ πολλοῖς χρήμασιν ἐλυτρώθησαν, οἱ δὲ μέχρι νῦν οὐδέπω. Καὶ ταῦτα διεξῆλθον οὐ μάτην, ἀδελφε, ἀλλ' ἵνα εἰδῆς, ὅσα καὶ ἡλίκα δεινὰ παρ' ἡμῖν συνέβη· ὧν οἱ μᾶλλον πεπειραμένοι, πλείονα ἂν εἰδείην.

Εἴτα τούτοις ἐπιφέρει μετὰ βραχέα λέγων·

Αὐτοὶ τοίνυν οἱ θεῖοι μάρτυρες παρ' ἡμῖν, οἱ νῦν τοῦ Χριστοῦ πάρεδροι καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ κοινωνοί, καὶ μέτοχοι τῆς κρίσεως αὐτοῦ καὶ συν-
309 δικάζοντες αὐτῷ, τῶν παραπετωκότων ἀδελφῶν τινὰς ὑπευθύνους τοῖς τῶν
 θυσιῶν ἐγκλήμασι γενομένους, προσελάβοντο. Καὶ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ
 μετανοίαν αὐτῶν ἰδόντες, δεκτὴν τε γενέσθαι δυναμένην τῷ 'μὴ βουλομένῳ'
 καθόλου τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ὡς τὴν 'μετάνοιαν,' δοκίμασαντες,
 εἰσεδέξαντο καὶ συνήγαγον καὶ συνέστησαν, καὶ προσευχῶν αὐτοῖς καὶ
 ἐστιάσεων ἐκοινωνήσαν. Τί οὖν ἡμῖν, ἀδελφοί, περὶ τούτων συμβου-
 λεύετε; τί ἡμῖν πρακτέον; Σύμψηφοι καὶ ὁμογνώμονες αὐτοῖς καταστῶ-
 μεν, καὶ τὴν κρίσιν αὐτῶν καὶ τὴν χάριν φυλάξωμεν, καὶ τοῖς ἐλεηθεῖσιν
 ὑπ' αὐτῶν χρηστευσώμεθα, ἢ τὴν κρίσιν αὐτῶν ἀδικον ποιησώμεθα, καὶ
 δοκιμαστὰς αὐτοὺς τῆς ἐκείνων γνώμης ἐπιστήσωμεν, καὶ τὴν χρηστότητα
 λυπήσωμεν, καὶ τὴν τάξιν ἀνασκευάσωμεν;

Ταῦτα δὲ εἰκότως ὁ Διονύσιος παρατίθεται, τὸν περὶ τῶν ἐξησθενηκότων κατὰ τὸν τοῦ διωγμοῦ καιρὸν ἀνακινῶν λόγον.

CAP. XLIII.

Περὶ Νοουάτου, οἷός τις ἦν τὸν τρόπον, καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὸν αἱρέσεως.

Ἐπειδὴ περ τῇ κατὰ τούτων ἀρθεὶς ὑπερηφανία Νοουάτος τῆς [i.e. Novatian.]
 Ῥωμαίων ἐκκλησίας πρεσβύτερος, ὥς μηκέτ' οὔσης αὐτοῖς σω- 310
 τηρίας ἐλπίδος, μηδ' εἰ πάντα τὰ εἰς ἐπιστροφὴν γνησίαν καὶ
 καθαρὰν ἐξομολόγησιν ἐπιτελοῖεν, ἰδίας αἱρέσεως τῶν κατὰ λο- A.D. 251.
 γισμοῦ φυσίωσιν Ῥωμαιοὺς ἑαυτοὺς ἀποφηνάντων, ἀρχηγὸς
 καθίσταται. Ἐφ' ᾧ συνόδου μεγίστης ἐπὶ Ῥώμης συγκροτη-
 θείσης, ἐξήκουτα μὲν τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων, πλειόνων δ' ἔτι
 μᾶλλον πρεσβυτέρων τε καὶ διακόνων, ἰδίως τε κατὰ τὰς λοιπὰς
 ἐπαρχίας τῶν κατὰ χώραν ποιμένων περὶ τοῦ πρακτέου διασκε-
 ψαμένων, δόγμα παρίσταται τοῖς πᾶσι, τὸν μὲν Νοουάτου ἅμα
 τοῖς αὐτῷ συνεπαρθεῖσι, τοὺς τε συνευδοκεῖν τῇ μισαδέλφῃ καὶ
 ἀπαυθροποτάτῃ γνώμῃ τὰνδρὸς προαιρουμένους, ἐν ἁλλοτρίοις
 τῆς ἐκκλησίας ἡγεῖσθαι, τοὺς δὲ τῇ συμφορᾷ περιπεπτωκότας
 τῶν ἀδελφῶν ἰᾶσθαι καὶ θεραπεύειν τοῖς τῆς μετανοίας φαρμά-
 κοις. Ἦλθον δ' οὖν εἰς ἡμᾶς ἐπιστολαὶ Κορνηλίου Ῥωμαίων
 ἐπισκόπου πρὸς τὸν τῆς Ἀντιοχείων ἐκκλησίας Φάβιον, δηλοῦσαι
 τὰ περὶ τῆς Ῥωμαίων συνόδου, καὶ τὰ δόξαντα τοῖς κατὰ τὴν
 Ἰταλίαν καὶ Ἀφρικὴν καὶ τὰς αὐτόθι χώρας· καὶ ἄλλαι πάλιν
 Ῥωμαϊκῇ φωνῇ συντεταγμέναι, Κυπριανοῦ καὶ τῶν ἄμ' αὐτῷ
 κατὰ τὴν Ἀφρικὴν, δι' ὧν τὸ καὶ αὐτοὺς συνευδοκεῖν τῷ δεῖν
 τυγχάνειν ἐπικουρίας τοὺς πεπειρασμένους ἐνεφαίνετο· καὶ τῷ
 χρῆναι εὐλόγως τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐκκήρυκτον ποιήσα-
 σθαι τὸν τῆς αἱρέσεως ἀρχηγὸν, πάντας τε ὁμοίως τοὺς συν-
 απαγομένους αὐτῷ. Ταύταις ἄλλη τις ἐπιστολὴ συνήπτο τοῦ
 Κορνηλίου, περὶ τῶν κατὰ τὴν σύνοδον ἀρεσάντων, καὶ πάλιν
 ἑτέρα, περὶ τῶν κατὰ Νοουάτου πραχθέντων· ἀφ' ἧς καὶ μέρη
 παραθέσθαι οὐδὲν ἂν κωλύοι, ὅπως εἰδεῖεν τὰ κατ' αὐτὸν οἱ
 τῇδε ἐντυγχάνοντες τῇ γραφῇ. Τὸν δὲ οὖν Φάβιον ἀναδι-
 δάσκων ὁποῖός τις ὁ Νοουάτος γεγόνει τὸν τρόπον, αὐτὰ δὲ
 ταῦτα γράφει ὁ Κορνήλιος·

Ἵνα δὲ γινῶς ὅτι πρόπαλαι ὀρεγόμενος τῆς ἐπισκοπῆς ὁ θαυμάσιος οὗτος, Routh, Rell.
 καὶ κρύπτων ἐν ἑαυτῷ τὴν προπετὴ ταύτην αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ἐλάνθανεν, iii. 20.

Cf. Cypr.
Epist. 49.

ἐπικαλύμματι τῆς αὐτοῦ ἀπονοίας τῷ καταρχὰς σὺν αὐτῷ τοὺς ὁμολογητὰς
 311 ἐσχηκέναι χρώμενος, εἰπεῖν βούλομαι. Μάξιμος πρεσβύτερος τῶν παρ'
 ἡμῖν, καὶ Οὐρβανὸς, δις τὴν ἐξ ὁμολογίας δόξαν ἀρίστην καρπωσάμενοι,
 Σιδωνίος τε καὶ Κελερίνος, ἀνὴρ ὃς πάσας βασάνους διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ ἔλεον
 καρτερικώτατα διενέγκας, καὶ τῇ βώμῃ τῆς αὐτοῦ πίστεως, τὸ ἀσθενὲς τῆς
 σαρκὸς ἐπιρρώσας, κατὰ κράτος νενίκηκε τὸν ἀντικείμενον· οὗτοι δὴ οὖν οἱ
 ἄνδρες κατανοήσαντες αὐτὸν, καὶ καταφωράσαντες τὴν ἐν αὐτῷ πανουργίαν
 τε καὶ παλιμβολίαν, τὰς τε ἐπιτορκίας καὶ ψευδολογίας, καὶ τὴν ἀκοινωνη-
 σίαν αὐτοῦ καὶ λυκοφιλίαν, ἐπανήλθον εἰς τὴν ἀγίαν ἐκκλησίαν, καὶ ἅπαντα
 αὐτοῦ τὰ τεχνάσματα καὶ πονηρέματα ἃ ἐκ πολλοῦ ἔχων ἐν ἑαυτῷ
 ὑπεστέλλετο, παρόντων ἱκανῶν, τοῦτο μὲν ἐπισκόπων, τοῦτο δὲ πρεσβυτέ-
 ρων καὶ λαϊκῶν ἀνδρῶν παμπόλλων, ἐξήγγειλαν ἀποδυρόμενοι καὶ μετα-
 γινώσκοντες, ἐφ' οἷς πεισθέντες τῷ δολερῷ καὶ κακότητι θηρίῳ, πρὸς ὀλί-
 γον χρόνον τῆς ἐκκλησίας ἀπελείφθησαν.

Εἵτα μετὰ βραχέα φησίν·

Routh, Rell.
iii. 21.

Ἀμήχανον ὄσσην, ἀδελφὴ ἀγαπητὴ, τροπὴν καὶ μεταβολὴν ἐν βραχεῖ
 καιρῷ ἐθεασάμεθα ἐπ' αὐτοῦ γεγεννημένην. Ὁ γάρ τοι λαμπρότατος, καὶ
 δι' ὄρκων φοβερῶν τινῶν πιστούμενος τὸ μῆδ' ὅλως ἐπισκοπῆς ὀρέγεσθαι,
 αἰφνίδιον ἐπίσκοπος ὥσπερ ἐκ μαγγάνου τινὸς εἰς τὸ μέσον ρίφεις ἀναφαί-
 νεται. Οὗτος γάρ τοι ὁ δογματιστής, ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιστήμης
 ὑπερασπιστής, ὅπηνίκα παρασπᾶσθαι τε καὶ ὑφαρπάζειν τὴν μὴ δοθείσαν
 αὐτῷ ἄνωθεν ἐπισκοπὴν ἐπεχείρει, δύο ἑαυτῷ κοινωνοὺς ἀπεγνωκότας τῆς
 ἑαυτῶν σωτηρίας ἐπελέξατο· ὥς ἂν εἰς βραχύ τι μέρος καὶ ἐλάχιστον τῆς
 Ἱταλίας ἀποστείλῃ, κἀκεῖθεν ἐπισκόπους τρεῖς, ἀνθρώπους ἀγροίκους καὶ
 ἀπλουστάτους, πλαστῇ τινὶ ἐπιχειρήσει ἐξαπατήσῃ, διαβεβαιούμενος καὶ
 διωσχυριζόμενος δεῖν αὐτοὺς ἐν τάχει παραγενέσθαι εἰς Ῥώμην, ὥς δῆθεν
 πᾶσα ἡ τις δὴ ποτε οὖν διχοστασία γεγονύα, σὺν καὶ ἐτέροις ἐπισκόποις
 καὶ αὐτῶν μεσιτευόντων, διαλυθῇ. Οὓς παραγενομένους, ἄτε δὴ, ὥς ἔφθη-
 μεν λέγοντες, ἀνθρώπους ἀπλουστέρους περὶ τὰς τῶν πονηρῶν μηχανάς τε
 καὶ ραδιουργίας, συγκλεισθέντας ὑπὸ τινων ὁμοίων αὐτῷ τεταγμένων
 ἀνθρώπων, ὥρα δεκάτῃ μεθύοντας καὶ κραιπαλῶντας, μετὰ βίας ἠνάγκασεν
 312 εἰκονικῇ τινὶ καὶ ματαίᾳ χειρεπιθεσίᾳ ἐπισκοπὴν αὐτῷ δοῦναι· ἦν ἐνέδρα
 καὶ πανουργία, μὴ ἐπιβάλλουσιν αὐτῷ, ἐκδικεῖ. Ἐξ ὧν εἰς μετ' οὐ πολὺ
 ἐπανήλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀποδυρόμενος καὶ ἐξομολογούμενος τὸ ἑαυτοῦ
 ἀμάρτημα· ᾧ καὶ ἐκοινωνήσαμεν λαϊκῷ, ὑπὲρ αὐτοῦ δεηθέντος παντὸς τοῦ
 παρόντος λαοῦ. Καὶ τῶν λοιπῶν δὲ ἐπισκόπων διαδόχους εἰς τοὺς τόπους
 ἐν οἷς ἦσαν χειροτονήσαντες, ἀπεστάλκαμεν. Ὁ ἐκδικητὴς οὖν τοῦ εὐαγ-
 γελίου οὐκ ἠπίστατο ἓνα ἐπίσκοπον δεῖν εἶναι ἐν καθολικῇ ἐκκλησίᾳ· ἐν ᾧ
 οὐκ ἡγνόμε, (πῶς γάρ;) πρεσβυτέρους εἶναι τεσσαράκοντα, ἕξ, διακόνους
 ἑπτὰ, ὑποδιακόνους ἑπτὰ, ἀκολούθους δύο καὶ τεσσαράκοντα, ἐξορκιστὰς δὲ
 καὶ ἀναγνώστας ἅμα πυλῶροις δύο καὶ πεντήκοντα, χήρας σὺν θλιβομένοις
 313 ὑπὲρ τὰς χιλίας πεντακοσίας, οὓς πάντας ἡ τοῦ Δεσπότηος χάρις καὶ
 φιλανθρωπία διατρέφει. Ὅν οὐδὲ τοσοῦτο πλῆθος καὶ οὕτως ἀναγκαῖον ἐν

τῇ ἐκκλησίᾳ, διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας πλούσιός τε καὶ πληθύνων ἀριθμὸς μετὰ μεγίστου καὶ ἀναριθμήτου λαοῦ, ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀπογνώσεώς τε καὶ ἀπαγορεύσεως ἐνέτρεψέ τε καὶ ἀνεκαλέσατο εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα τούτοις προστίθῃσι ταῦτα·

Φέρε δὴ ἐξῆς εἴπωμεν, τίσιν ἔργοις ἢ τίσι πολιτείαις τεθαρρηκὼς ἀντε- Routh, Rel.
ποιεῖν τῆς ἐπισκοπῆς· ἄρα γε διὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνεστράφθαι, iii. 24.
καὶ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσασθαι, καὶ ἐν κινδύνοις πολλοῖς τε καὶ μεγάλοις ἕνεκα τῆς θεοσεβείας γεγονέναι; ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ὡς γὰρ ἀφορμὴ τοῦ πιστεῦσαι γέγονεν ὁ Σατανᾶς, φοιτήσας εἰς αὐτὸν καὶ οἰκήσας ἐν αὐτῷ χρόνον ἰκανόν. Ὅς βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐπορκιστῶν, νόσφ' περι-
πесὼν χαλεπῇ, καὶ ἀποθανεῖσθαι ὅσον οὐδέπω νομιζόμενος, ἐν αὐτῇ τῇ κλίνῃ ἢ ἔκειτο, περιχυθεὶς ἔλαβεν· εἴ γε χρὴ λέγειν τὸν τοιοῦτον εἰληφέναι. Οὐ μὴν οὐδὲ τῶν λοιπῶν ἔτυχε, διαφυγὼν τὴν νόσον, ὃν χρὴ μεταλαμβάνειν κατὰ τὸν τῆς ἐκκλησίας κανόνα, τοῦ τε σφραγισθῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου. Τούτου δὲ μὴ τυχόν, πῶς ἂν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔτυχε;

Καὶ πάλιν μετὰ βραχεία φησίν·

314

Ὁ διὰ δειλίαν καὶ φιλοζωίαν ἐν τῷ καιρῷ τῆς διώξεως πρεσβύτερον εἶναι Ib. 25.
ἑαυτὸν ἀρνησάμενος. Ἀξιούμενος γὰρ καὶ παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν δια-
κόνων, ἵν' ἐξελθὼν τοῦ οἰκίσκου ἐν ᾧ καθεῖρξεν ἑαυτὸν, βοηθήσῃ τοῖς ἀδελ-
φοῖς ὅσα θέμις καὶ ὅσα δυνατὸν πρεσβυτέρῳ κινδυνεύουσιν ἀδελφοῖς καὶ ἐπι-
κουρίας δεομένοις βοηθεῖν, τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ πειθαρχῆσαι παρακαλοῦσι
τοῖς διακόνοις, ὥς καὶ χαλεπαίνοντα ἀπιέναι καὶ ἀπαλλάττεσθαι· μὴ γὰρ ἔτι
βούλεσθαι πρεσβύτερος εἶναι ἔφη, ἐτέρας γὰρ εἶναι φιλοσοφίας ἐραστής.

Ὑπερβᾶς δ' ὀλίγα, τούτοις πάλιν ἐπιφέρει λέγων·

Καταλιπὼν γὰρ ὁ λαμπρὸς οὗτος τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾗ πιστεύ- Ib. 26.
σας κατηξιώθη τοῦ πρεσβυτερίου κατὰ χάριν τοῦ ἐπισκόπου τοῦ ἐπιθέτοντος
αὐτῷ χεῖρα εἰς πρεσβυτερίου κλήρον· ὃς διακωλύμενος ὑπὸ παντὸς τοῦ
κλήρου, ἀλλὰ καὶ λαϊκῶν πολλῶν, ἐπεὶ μὴ ἐξὸν ἦν τὸν ἐπὶ κλίνῃ διὰ νόσον
περιχυθέντα, ὥσπερ καὶ οὗτος, εἰς κλήρόν τινα γενέσθαι, ἡξίωσε συγχωρη-
θῆναι αὐτῷ τοῦτον μόνον χειροτονῆσαι.

315

Εἰτ' ἄλλο τι τούτοις χεῖριστον προστίθῃσι τῶν τοῦ ἀνδρὸς ἀτοπημάτων, λέγων οὕτως·

Ποιήσας γὰρ τὰς προσφορὰς, καὶ διανέμων ἐκάστῳ τὸ μέρος, καὶ ἐπι-
διδούς τούτο, ὁμνύειν, ἀντὶ τοῦ εὐλογεῖν, τοὺς τालαιώρους ἀνθρώπους
ἀναγκάζει, κατέχων ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ τὰς τοῦ λαβόντος, καὶ μὴ
ἀφιεῖς ἔστ' ἂν ὁμνύοντες εἴπωσι ταῦτα· (τοῖς γὰρ ἐκείνου χρῆσθαι λόγοις·)
Ἐμοισὶν μοι κατὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, μηδέποτε με καταλιπεῖν καὶ ἐπιστρέψαι πρὸς Κορινθίον. Καὶ
ὁ ἄθλιος ἄνθρωπος οὐ πρότερον γεύεται, εἰ μὴ πρότερον αὐτῷ καταράσαιο.
Καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν λαμβάνοντα τὸν ἄρτον ἐκείνου, τὸ ἁμῆν, Ὁὐκέτι
ἀνῆξω πρὸς Κορινθίον, λέγει.

Καὶ μεθ' ἕτερα πάλιν ταῦτα φησίν·

Routh, Rell.
iii. 27.

Ἡδὲ δὲ ἴσθι γεγυμνώσθαι καὶ ἔρημον γεγονέναι, καταλιμπανόντων αὐτὸν καθ' ἡμέραν ἐκάστην τῶν ἀδελφῶν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπανερχομένων. Ὁν καὶ Μωσῆς ὁ μακάριος μάρτυς, ὁ παρ' ἡμῖν ἑναγχος μαρτυρήσας καλὴν τινα καὶ θαυμαστὴν μαρτυρίαν, ἔτι ὦν ἐκ κόσμου, κατιδὼν αὐτοῦ τὴν θρα-
316 σύτητα καὶ τὴν ἀπόνοιαν, ἀκοινώνητον ἐποίησε σὺν τοῖς πέντε πρεσβυτέροις τοῖς ἅμα αὐτῷ ἀποσχίσασιν ἑαυτοὺς τῆς ἐκκλησίας.

Καὶ ἐπὶ τέλει δὲ τῆς ἐπιστολῆς, τῶν ἐπὶ τῆς Ῥώμης παραγενομένων ἐπισκόπων, τῆς τε τοῦ Νοούτου κατεγνώκωτων ἀβελτερίας, κατάλογον πεποιήται, ὁμοῦ τὰ τε ὀνόματα, καὶ ἧς ὁ καθείς αὐτῶν προηγείτο παροικίας, ἐπισημηνάμενος. Τῶν τε μὴ παραγενομένων μὲν ἐπὶ τῆς Ῥώμης, συνευδοκησάντων δὲ διὰ γραμμάτων τῇ τῶν προειρημένων ψήφῳ, τὰς προσηγορίας ὁμοῦ καὶ τὰς πόλεις ὅθεν ἕκαστος ὁρμώμενος ἐπέστελλε, μνημονεύει. Ταῦτα μὲν ὁ Κορνήλιος Φαβίῳ Ἀντιοχείας ἐπισκόπῳ δηλῶν ἔγραφε.

CAP. XLIV.

Περὶ Σαραπίωνος ἱστορία Διονυσίου.

Τῷ δ' αὐτῷ τούτῳ Φαβίῳ ὑποκατακλινομένῳ πως τῷ σχίσματι, καὶ Διονύσιος ὁ κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπιστείλας, πολλά τε καὶ ἄλλα περὶ μετανοίας ἐν τοῖς πρὸς αὐτὸν γράμμασι διελθὼν, τῶν τε κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἑναγχος τότε μαρτυρησάντων τοὺς ἀγῶνας διῶν, μετὰ τῆς ἄλλης ἱστορίας, πρᾶγμά τι μεστὸν θαύματος διηγείται. Ὁ καὶ αὐτὸ ἀναγκαῖον τῇδε παραδοῦναι τῇ γραφῇ, οὕτως ἔχον·

Ἐν δέ σοι τοῦτο παράδειγμα παρ' ἡμῖν συμβεβηκὸς ἐκθήσομαι. Σαραπίων τις ἦν παρ' ἡμῖν πιστὸς γέρον, ἀμέμπτως μὲν τὸν πολὺν διαβιώσας χρόνον, ἐν δὲ τῷ πειρασμῷ πεσών. Οὗτος πολλάκις ἐδεῖτο, καὶ οὐδεὶς
317 προσείχεν αὐτῷ, καὶ γὰρ ἐτεθύκει· ἐν νόσῳ δὲ γενόμενος, τριῶν ἐξῆς ἡμερῶν ἄφωνος καὶ ἀναίσθητος διετέλεσε. Βραχὺ δὲ ἀνασφήλας τῇ τετάρτῃ, προσεκαλέσατο τὸν θυγατριδοῦν, καί, 'Μέχρι τίνος,' φησίν, 'ὦ τέκνον, κατέχετε; δέομαι, σπεύσατε, καί με θάπτον ἀπολύσατε, τῶν πρεσβυτέρων μοί τινα κάλεσον.' Καὶ ταῦτα εἰπὼν, πάλιν ἦν ἄφωνος. Ἐδραμεν ὁ παῖς ἐπὶ τὸν πρεσβύτερον· νύξ δὲ ἦν, κακέινος ἡσθένει· ἀφικέσθαι μὲν οὖν οὐκ ἔδυνήθη. Ἐντολῆς δὲ ὑπ' ἐμοῦ δεδομένης, τοὺς ἀπαλλαττομένους τοῦ βίου, εἰ δέονται, καὶ μάλιστα εἰ καὶ πρότερον ἰκετεύσαντες τύχοιεν, ἀφίεσθαι, ἵν'
318 εὐέλπιδες ἀπαλλάττωνται, βραχὺ τῆς εὐχαριστίας ἐπέδωκεν τῷ παιδαρίῳ, ἀποβρέξαι κελεύσας καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι.

Ἐπανήκεν ὁ παῖς φέρων ἑγγύς τε γενομένου, πρὶν εἰσελθεῖν, ἀνενέγκας πάλιν ὁ Σαραπίων, Ἑκkes, ἔφη, τέκνον; καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος ἐλθεῖν οὐκ ἠδυνήθη· σὺ δὲ ποίησον ταχέως τὸ προσταχθέν, καὶ ἀπάλλαττέ με.
Ἀπέβρεξεν ὁ παῖς, καὶ ἅμα τε ἐνέχεε τῷ στόματι. Καὶ μικρὸν ἐκείνος καταβροχθίσας, εὐθέως ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. Ἄρ' οὐκ ἔναργῶς διετηρήθη καὶ παρέμεινεν ἕως λυθῇ, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἐξαλειφθείσης, ἐπὶ πολλοῖς οἷς ἔπραξε καλοῖς ὁμολογηθῆναι δυνηθῇ;

Ταῦτα ὁ Διονύσιος.

CAP. XLV.

Ἐπιστολὴ πρὸς Νοουάτον Διονυσίου.

Ἰδωμεν δὲ ὁ αὐτὸς ὅποια καὶ τῷ Νοουάτῳ διεχάραξε, ταραττόντι τηρικᾶδε τὴν Ῥωμαίων ἀδελφότητα. Ἐπειδὴ οὖν τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ σχίσματος πρόφασιν ἐποιεῖτο τῶν ἀδελφῶν τινὰς, ὥς δὴ πρὸς αὐτῶν ἐπὶ τούτ' ἐλθεῖν ἐκβεβιασμένους, ὅρα τίνα τρόπον αὐτῷ γράφει.

Διονύσιος Νοουάτῳ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν. Εἰ ἄκων, ὡς φῆς, ἤχθης, Dion. Ep. 2.
δείξεις, εἰς ἀναχωρήσης ἑκόν. Ἐδεῖ μὲν γὰρ καὶ πᾶν ὀτιοῦν παθεῖν, ὑπὲρ τοῦ μὴ διακόψαι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἦν οὐκ ἀδοξότερα τῆς ἔνεκεν τοῦ μὴ εἰδωλολατρῆσαι γινομένης ἢ ἔνεκεν τοῦ μὴ σχίσαι μαρτυρία, κατ' ἐμὲ δὲ καὶ μείζων. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ μιᾶς τις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ὅλης τῆς ἐκκλησίας μαρτυρεῖ. Καὶ νῦν δὲ εἰ πείσαις ἢ 319
βιάσαιο τοὺς ἀδελφούς· εἰς ὁμόνοιαν ἐλθεῖν, μείζον ἔσται σοι τοῦ σφάλματος τὸ κατόρθωμα, καὶ τὸ μὲν οὐ λογισθήσεται, τὸ δὲ ἔπαινεθήσεται. Εἰ δὲ ἀπειθοῦντων ἀδυνατοίης, σώζων σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν. Ἐρρῶσθαί σε ἐχόμενον τῆς εἰρήνης ἐν Κυρίῳ εὐχομαι.

Ταῦτα καὶ πρὸς τὸν Νοουάτον.

CAP. XLVI.

Περὶ τῶν ἄλλων Διονυσίου ἐπιστολῶν.

Γράφει δὲ καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἐπιστολὴν περὶ μετανοίας· ἐν ἣ τὰ δόξαντα αὐτῷ περὶ τῶν ὑποπεπτωκότων παρατίθεται, τάξεις παραπτωμάτων διαγράψας. Καὶ πρὸς Κόνωνα, (τῆς Ἑρμουπολιτῶν δὲ παροικίας ἐπίσκοπος ἦν οὗτος,) ἰδία τις περὶ μετανοίας αὐτοῦ φέρεται γραφή· καὶ ἄλλη ἐπιστρεπτικὴ πρὸς τὸ κατ' Ἀλεξάνδρειαν αὐτοῦ ποίμνιον. Ἐν τούτοις ἐστὶ καὶ ἡ περὶ μαρτυρίου πρὸς τὸν Ὠριγένην γραφείσα, καὶ τοῖς κατὰ Λαοδίκειαν ἀδελφοῖς, ὧν προύστατο Θηλυμίδρης ἐπίσκοπος.

Καὶ τοῖς κατὰ Ἀρμενίαν ὡσαύτως περὶ μετανοίας ἐπιστέλλει, ὧν ἐπεσκόπευε Μερουζάνης. Πρὸς ἅπασιν τούτοις, καὶ Κορνηλίῳ τῷ κατὰ Ῥώμην γράφει, δεξάμενος αὐτοῦ τὴν κατὰ τοῦ Νοουάτου ἐπιστολήν· ᾧ καὶ σημαίνει δηλῶν ἑαυτὸν παρακεκληῆσθαι ὑπὸ τε Ἑλένου τοῦ ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἐπισκόπου, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν σὺν αὐτῷ, Φιρμιλιανοῦ τε τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ, καὶ τοῦ κατὰ Παλαιστίνην Θεοκτίστου, ὡς ἂν ἐπὶ τὴν σύνοδον ἀπαντήσῃ τὴν κατὰ Ἀντιόχειαν, ἔνθα τοῦ Νοουάτου κρατύνειν τινὲς ἐπεχείρουν τὸ σχίσμα. Πρὸς τούτοις ἐπιστέλλει μνηνθῆναι αὐτῷ, Φάβιον μὲν κεκοιμήσθαι, Δημητρίανδον δὲ διάδοχον ἐκείνου τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐπισκοπῆς καθεστάναι. Γράφει δὲ καὶ περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτοῖς ῥήμασι φάσκων·

Dion. Ep. 4. Ὁ μὲν γὰρ θαυμάσιος Ἀλέξανδρος ἐν φρουρᾷ γενόμενος, μακαρίως ἀνεπαύσατο.

Ἐξῆς ταύτῃ καὶ ἑτέρα τις ἐπιστολὴ τοῖς ἐν Ῥώμῃ τοῦ Διονυσίου φέρεται διακονικῇ, διὰ Ἱππολύτου. Τοῖς αὐτοῖς δὲ ἄλλην περὶ εἰρήνης διατυπῶνται· καὶ ὡσαύτως περὶ μετανοίας· καὶ αὖ πάλιν ἄλλην τοῖς ἐκείσε ὁμολογηταῖς, ἔτι τῇ τοῦ Νοουάτου συμφερομένοις γνώμῃ. Τοῖς δὲ αὐτοῖς τούτοις, ἑτέρας δύο μεταθεμένοις ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπιστέλλει. Καὶ ἄλλοις δὲ πλείοσιν ὁμοίως διὰ γραμμάτων ὁμιλήσας, ποικίλας τοῖς ἔτι νῦν σπουδὴν περὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ ποιουμένοις καταλέλοιπεν ὠφελείας.

Τέλος τοῦ ε' λόγου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

PRAEFATIO.

ΤΟΝ ἑβδομον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας αὐθις ὁ μέγας ἡμῖν Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἰδίαις φωναῖς συνεκπονήσει, τῶν καθ' ἑαυτὸν πεπραγμένων ἕκαστα ἐν μέρει δι' ὧν καταλέλοιπεν ἐπιστολῶν ὑφηγούμενος. Ἐμοὶ δὲ ὁ λόγος ἐντεῦθεν ποιήσεται τὴν ἀρχήν.

CAP. I.

Περὶ τῆς Δεκίου καὶ Γάλλου κακοτροπίας.

Δέκιον οὐδ' ὅλον ἐπικρατήσαντα δυοῖν ἐτοῖν χρόνον, αὐτίκα τε ἅμα τοῖς παισὶ κατασφαγέντα, Γάλλος διαδέχεται. Ὡριγένης A.D. 251. ἐν τούτῳ ἐνὸς δέοντα τῆς ζωῆς ἑβδομήκοντα ἀποπλήσας ἔτη 322 τελευτᾷ. Γράφων γέ τοι ὁ Διονύσιος Ἑρμάρμῳ περὶ τοῦ Γάλλου ταῦτα φάσκει·

Ἄλλ' οὐδὲ Γάλλος ἔγνω τὸ Δεκίου κακὸν, οὐδὲ προσεσκόπησε τί ποτ' Dion. Ep. II. ἐκείνον ἔσφηλεν, ἀλλὰ πρὸς τὸν αὐτὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ γενόμενον ἔπταισε λίθον. Ὅς εὖ φερομένης αὐτῷ τῆς βασιλείας, καὶ κατὰ νοῦν χωροῦντων τῶν πραγμάτων, τοὺς ἱεροὺς ἄνδρας, τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ καὶ τῆς ὑγείας πρεσβεύοντας πρὸς τὸν Θεόν, ἤλασεν. Οὐκοῦν σὺν ἐκείνοις ἐδίωξε καὶ τὰς ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσευχάς.

Ταῦτα μὲν οἷν περὶ τοῦδε.

CAP. II.

Οἱ κατὰ τούσδε Ῥωμαίων ἐπίσκοποι.

Κατὰ δὲ τὴν Ῥωμαίων πόλιν Κορνηλίον ἔτεσιν ἀμφὶ τὰ τρία

τὴν ἐπισκοπὴν διανύσαντος, Λούκιος κατέστη διάδοχος, μησὶ δ' οὐδ' ὅλοις οὗτος ὁκτὼ τῇ λειτουργίᾳ διακονησάμενος, Στεφάνῳ τελευτῶν μεταδίδωσι τὸν κλῆρον. Τούτῳ τὴν πρώτην ὁ Διόνυσιος τῶν περὶ βαπτίσματος ἐπιστολῶν διατυπῶνται, ζητήματος οὐ σμικροῦ τηνικάδε ἀνακινηθέντος, εἰ δέοι τοὺς ἐξ οἵαςδ' οὖν αἱρέσεως ἐπιστρέφοντας διὰ λουτροῦ καθαίρειν· παλαιοῦ γέ τοι κεκρατηκότος ἔθους ἐπὶ τῶν τοιούτων μόνῃ χρήσθαι τῇ διὰ χειρῶν ἐπιθέσεως εὐχῇ.

323

CAP. III.

Ὅπως Κυπριανὸς ἅμα τοῖς κατ' αὐτὸν ἐπισκόποις τοὺς ἐξ αἱρετικῆς πλάνης ἐπιστρέφοντας λουτρῷ δεῖν καθαίρειν πρώτος ἐδογμάτισεν.

Πρώτος τῶν τότε Κυπριανὸς τῆς κατὰ Καρχηδόνα παροικίας ποιμὴν, οὐδ' ἄλλως ἢ διὰ λουτροῦ πρότερον τῆς πλάνης ἀποκαθηραμένους προσίεσθαι δεῖν ἡγείτο. Ἄλλ' ὅγε Στέφανος μὴ δεῖν τι νεώτερον παρὰ τὴν κρατήσασαν ἀρχὴν παρὰδοσιν ἐπικαινοτομεῖν οἰόμενος, ἐπὶ τούτῳ διηγανάκει.

CAP. IV.

Ὅποσας περὶ τούτου Διόνυσιος συνέταξεν ἐπιστολάς.

Πλείστα δὴ οὖν αὐτῷ περὶ τούτου διὰ γραμμάτων ὁ Διόνυσιος ὁμιλήσας, τελευτῶν δηλοῖ ὡς ἄρα τοῦ διωγμοῦ λελωφηκότος, αἱ πανταχόσε ἐκκλησίαι τὴν κατὰ Νοουάτον ἀποστραφεῖσαι νεωτεροποιῖαν, εἰρήνην πρὸς ἑαυτὰς ἀνειλήφεσαν. Γράφει δὲ ὧδε.

CAP. V.

Περὶ τῆς μετὰ τὸν διωγμὸν εἰρήνης.

Dion. Ep. 5. 324 Ἰσθι δὲ νῦν, ἀδελφεῖ, ὅτι ἦνῶνται πᾶσαι αἱ πρότερον διεσχισμέναι κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἐκκλησίαι, καὶ ἔτι προσωτέρω. Καὶ πάντες εἰσὶν ὁμόφρονες οἱ πανταχοῦ προεστῶτες, χαίροντες καθ' ὑπερβολὴν ἐπὶ τῇ παρὰ προσδοκίαν εἰρήνῃ γενομένῃ. Δημητριάδης ἐν Ἀντιοχείᾳ, Θεόκτιστος ἐν Καισαρείᾳ, Μαζαβάνης ἐν Αἰλῖᾳ, Μαρῖνος ἐν Τύρῳ, κοιμηθέντος Ἀλεξάν-

δρου, Ἡλιδώρος ἐν Λαοδικείᾳ, ἀναπαυσάμενου Θηλυμίδρου, Ἐλενος ἐν Ταρσῷ καὶ πᾶσαι αἱ τῆς Κιλικίας ἐκκλησίαι, Φιρμιλιανὸς, καὶ πᾶσα Καππαδοκία. Τοὺς γὰρ περιφανεστέρους μόνους τῶν ἐπισκόπων ὠνόμασα, ἵνα μήτε μήκος τῇ ἐπιστολῇ, μήτε βάρος προσάψω τῷ λόγῳ. Αἱ μὲν τοι Συρίαί ὅλαι καὶ ἡ Ἀραβία οἷς ἐπαρκέετε ἐκάστοτε, καὶ οἷς νῦν ἐπεστείλατε, ἥ τε Μεσοποταμία, Πόντος τε καὶ Βιθυνία, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ἀγαλλιώνται πάντες πανταχοῦ τῇ ὁμονοίᾳ καὶ φιλαδελφίᾳ, δοξάζοντες τὸν Θεόν.

Ταῦτα μὲν ὁ Διουνύσιος. Στέφανον δ' ἐπὶ δυσὶν ἀποπλήσαντα τὴν λειτουργίαν ἔτεσι Ξύστος διαδέχεται. Τούτῳ δευτέρῳ ὁ Διουνύσιος περὶ βαπτίσματος χαράξας ἐπιστολὴν, ὁμοῦ τὴν Στεφάνου καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων γνώμην τε καὶ κρίσιν δηλοῖ, περὶ τοῦ Στεφάνου λέγων ταῦτα·

Ἐπεστάλκει μὲν οὖν πρότερον καὶ περὶ Ἐλένου καὶ περὶ Φιρμιλιανοῦ, Dion. Ep. 6.
καὶ πάντων τῶν τε ἀπὸ τῆς Κιλικίας καὶ Καππαδοκίας καὶ Γαλατίας, καὶ 325
πάντων τῶν ἐξῆς ὁμορούντων ἔθνων, ὡς οὐδὲ ἐκείνοις κοινωνήσων διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν, ἐπειδὴ τοὺς αἰρετικούς, φησὶν, ἀναβαπτίζουσι· καὶ σκόπει τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος. Ὅντως γὰρ δόγματα περὶ τούτου γέγονεν ἐν ταῖς μεγίσταις τῶν ἐπισκόπων συνόδοις, ὡς πυνθάνομαι, ὥστε τοὺς προσιόντας ἀπὸ αἱρέσεων, προκατηχηθέντας, εἶτα ἀπολούσασθαι καὶ ἀνακαθαίρεσθαι τὸν τῆς παλαιᾶς καὶ ἀκαθάρτου ζύμης ῥύπον. Καὶ περὶ τούτων αὐτοῦ πάντων δεόμενος, ἐπέστειλα.

Καὶ μεθ' ἑτερά φησι·

Καὶ τοῖς ἀγαπητοῖς δὲ ἡμῶν καὶ συμπρεσβυτέροις Διουνσίῳ καὶ Φιλήμονι, συμψήφοις πρότερον Στεφάνῳ γενομένοις, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν μοι γράφουσι, πρότερον μὲν ὀλίγα, καὶ νῦν δὲ διὰ πλείονων ἐπέστειλα.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ δηλουμένου ζητήματος.

CAP. VI.

326

Περὶ τῆς κατὰ Σαβέλλιον αἱρέσεως.

Σημαίνων δὲ ἐν ταύτῳ καὶ περὶ τῶν κατὰ Σαβέλλιον αἰρετικῶν ὡς κατ' αὐτὸν ἐπιπολαζόντων, ταῦτα φησί·

Περὶ γὰρ τοῦ νῦν κινήθεντος ἐν τῇ Πτολεμαίδι τῆς Πενταπόλεως δόγματος, Ib: 4
ὄντος ἀσεβοῦς καὶ βλασφημίας πολλὴν ἔχοντος περὶ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπιστίαν τε πολλὴν ἔχοντος περὶ τοῦ μονογενοῦς Παιδὸς αὐτοῦ καὶ ἑρωτοτόκου πάσης Col. i. 25.
κτίσεως, τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ἀναισθησίαν δὲ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐλθόντων ἐκατέρωθεν πρὸς ἐμὲ καὶ προγραμμάτων καὶ τῶν διαλεγομένων

ἀδελφῶν, ἐπέστειλά τινα ὡς ἐδυνήθην, παρασχόντος τοῦ Θεοῦ, διδασκαλικώτερον ὑφηγούμενος· ὧν τὰ ἀντίγραφα ἔπεμψά σοι.

CAP. VII.

Περὶ τῆς κατὰ τῶν αἵρετικῶν παμμάρου πλάνης, καὶ τῆς θεοπέμπτου δόρασεως Διονυσίου, οὗ τε παρείληφεν ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος.

Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ δὲ τῶν περὶ βαπτίσματος, ἣν Φιλήμονι τῷ κατὰ Ῥώμην πρεσβυτέρῳ ὁ αὐτὸς γράφει Διουνύσιος, ταῦτα παρατίθεται·

Dion. Ep. 7.

Ἐγὼ δὲ καὶ τοῖς συντάγμασι καὶ ταῖς παραδόσεσι τῶν αἵρετικῶν ἐνέτυχον, χραίνων μὲν μου πρὸς ὀλίγον τὴν ψυχὴν ταῖς παμμάρου αὐτῶν ἐνθυμήσεσιν, ὧν οὐκ ἀπ' αὐτῶν ταύτην λαμβάνων, τὸ ἐξελέγχειν αὐτοὺς παρ' ἐμῶν, καὶ πολὺ πλέον βδελύττεσθαι. Καὶ δὴ τινος ἀδελφοῦ τῶν πρεσβυτέρων με ἀπείργοντος, καὶ δεδιττομένου συμφέρεσθαι τῷ τῆς πονηρίας αὐτῶν βορβόρῳ, (λυμανεῖσθαι γὰρ τὴν ψυχὴν τὴν ἐμῶν,) καὶ ἀληθῆ γε λέγοντος, ὡς ἡσθόμην, ὅραμα θεοπέμπτου προσελθὼν ἐπέρρωσέ με· καὶ λόγος πρὸς με γενόμενος προσέταξε διαρρήδην λέγων, 'Πᾶσιν ἐντύγχανε οἷς ἂν εἰς χεῖρας λάβοις· διευθύνειν γὰρ ἕκαστα καὶ δοκιμάζειν ἱκανὸς εἶ, καὶ σοὶ γέγονε τοῦτο ἑξαρχῆς καὶ τῆς πίστεως αἴτιον.' Ἀπε-
327 δεξάμην τὸ ὅραμα, ὡς ἀποστολικῇ φωνῇ συντρέχον τῇ λεγούσῃ πρὸς τοὺς δυνατωτέρους, 'Γίνεσθε δόκιμοι τραπέζιται.'

Εἰτά τινα περὶ πασῶν εἰπὼν τῶν αἱρέσεων, ἐπιφέρει λέγων·

Τοῦτον ἐγὼ τὸν κανόνα καὶ τὸν τύπον παρὰ τοῦ μακαρίου πάπα ἡμῶν Ἡρακλᾶ παρέλαβον. Τοὺς γὰρ προσιόντας ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, καίτοι τῆς ἐκκλησίας ἀποστάντας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀποστάντας, ἀλλὰ συνάγεσθαι μὲν δοκοῦντας, καταμνησθέντας δὲ ὡς προσφοιτῶντάς τινα τῶν ἑτεροδιδασκαλούντων, ἀπελάσας τῆς ἐκκλησίας, δεομένους οὐ προσήκατο, ἕως δημοσίᾳ πάντα ὅσα ἀκηκόασι παρὰ τοῖς ἀντιδιατιθεμένοις ἐξέφρασαν· καὶ τότε συν-
328 ἦγαγεν αὐτοὺς, οὐ δεηθεὶς ἐπ' αὐτῶν ἐτέρου βαπτίσματος· τοῦ γὰρ Ἁγίου πρότερον παρ' αὐτοῦ τετυχέκεσαν.

Πάλιν δὲ ἐπιπολὺν γυμνάσας τὸ πρόβλημα, ταῦτα ἐπιλέγει·

Μεμάθηκα καὶ τοῦτο, ὅτι μὴ νῦν οἱ ἐν Ἀφρικῇ μόνον τοῦτο παρεισήγαγον, ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ κατὰ τοὺς πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπους, ἐν ταῖς πολυανθρωποτάταις ἐκκλησίαις καὶ ταῖς συνόδοις τῶν ἀδελφῶν, ἐν Ἰκονίῳ καὶ Συναδοῖς καὶ παρὰ πολλοῖς τοῦτο ἔδοξεν· ὧν τὰς βουλὰς ἀνατρέπων, εἰς ἔριν αὐτοὺς καὶ φιλονεικίαν ἐμβαλεῖν οὐχ ὑπομένω. 'Οὐ γὰρ μετακινήσεις,' φησὶν, 'ὅρια τοῦ πλησίον σου, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.'

Cf. Prov.
xxii. 28;
Deut. xxvii.
17.

Ἡ τετάρτη αὐτοῦ τῶν περὶ βαπτίσματος ἐπιστολῶν πρὸς τὸν

κατὰ Ῥώμην ἐγράφη Διονύσιον, τότε μὲν πρεσβείου ἡξιωμένον, οὐκ εἰς μακρὸν δὲ καὶ τὴν ἐπισκοπὴν τῶν ἐκεῖσε παρειληφότα· ἐξ ἧς γινῶναι πάρεστιν, ὅπως καὶ αὐτὸς οὗτος λόγιός τε καὶ θαυμάσιος πρὸς τοῦ κατ' Ἀλεξάνδρειαν Διουνσίου μεμαρτύρηται. Γράφει δὲ αὐτῷ μεθ' ἕτερα, τῶν κατὰ τὸν Νοουάτον μνημονεύων ἐν τούτοις.

CAP. VIII.

Περὶ τῆς κατὰ Νοουάτον ἑτεροδοξίας.

Νοουατιανῷ μὲν γὰρ εὐλόγως ἀπεχθανόμεθα, διακόψαντι τὴν ἐκκλησίαν, Dion. Ep. 8. καὶ τινὰς τῶν ἀδελφῶν εἰς ἀσεβείας καὶ βλασφημίας ἐλκύσαντι, καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν ἀνοσιωτάτην ἐπεισκυκλήσαντι, καὶ τὸν χρηστότατον Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἀνηλεῆ συκοφαντοῦντι, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὸ λουτρὸν ἀθετοῦντι τὸ ἅγιον, καὶ τὴν τε πρὸ αὐτοῦ πίστιν καὶ ὁμο- 329 λογίαν ἀνατρέποντι, τό τε Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐξ αὐτῶν, εἰ καὶ τις ἦν ἐλπίς τοῦ παραμεῖναι ἢ καὶ ἐπανελθεῖν πρὸς αὐτοὺς, παντελῶς φυγαδεύονται.

CAP. IX.

Περὶ τοῦ τῶν αἵρετικῶν ἀθέου βαπτίσματος.

Καὶ ἡ ἐμπύτη δὲ αὐτῷ πρὸς τὸν Ῥωμαίων ἐπίσκοπον Ξύστου ἐγγέγραπτο. Ἐν ᾧ πολλὰ κατὰ τῶν αἵρετικῶν εἰπὼν, τοιοῦτόν τι γεγονὸς κατ' αὐτὸν ἐκτίθεται λέγων·

Καὶ γὰρ ὄντως, ἀδελφε, καὶ συμβουλῆς δέομαι, καὶ γνώμην αἰτῶ παρὰ Ib. 9. σοῦ, τοιούτου τινός μοι προσελθόντος πράγματος, δεδιὼς μὴ ἄρα σφάλλωμαι. Τῶν γὰρ συναγομένων ἀδελφῶν πιστὸς νομιζόμενος ἀρχαῖος καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς χειροτονίας, οἶμαι δὲ καὶ τῆς τοῦ μακαρίου Ἡρακλᾶ καταστάσεως, τῆς συναγωγῆς μετασχὼν, τοῖς ὑπόγυιον βαπτιζόμενοις παρατυχῶν, καὶ τῶν ἐπερωτήσεων καὶ τῶν ἀποκρίσεων ἐπακούσας, προσῆλθέ μοι κλαίων καὶ καταβρηνῶν ἑαυτὸν, καὶ πίπτων πρὸ τῶν ποδῶν μου, ἐξομολογούμενος 330 μὲν καὶ ἐξομνύμενος τὸ βάπτισμα ὃ παρὰ τοῖς αἵρετικοῖς βεβάπτιστο, μὴ τοιοῦτον εἶναι, μηδὲ ὅλως ἔχειν τινὰ πρὸς τοῦτο κοινωνίαν· ἀσεβείας γὰρ ἐκεῖνο καὶ βλασφημιῶν πεπληρῶσθαι· λέγων δὲ πάνν τι τὴν ψυχὴν νῦν καταενύχθαι, καὶ μηδὲ παρρησίαν ἔχειν ἐπᾶραι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν Θεόν, ἀπὸ τῶν ἀνοσιῶν ἐκείνων ῥημάτων καὶ πραγμάτων ὀρμώμενος· καὶ διὰ τοῦτο δεόμενος τῆς εἰλικρινεστάτης ταύτης καθάρσεως καὶ παραδοχῆς καὶ χάριτος τυχεῖν. Ὅπερ ἐγὼ μὲν οὐκ ἐτόλμῃσα ποιῆσαι, φήσας αὐτάρκη τὴν πολυχρόνιον αὐτῷ κοινωνίαν εἰς τοῦτο γεγενῆσθαι. Εὐχαριστίας γὰρ ἐπακούσαντα, καὶ συνεπιφθεγξάμενον τὸ ἄμην, καὶ τραπέξῃ

παραστάντα, καὶ χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτείναντα, καὶ ταύτην καταδεξάμενον, καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν μετασχόντα ἱκανῶ χρόνῳ, οὐκ ἂν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνασκευάζειν ἐτι τολμήσαιμι·
331 θαρσεῖν δὲ ἐκέλευον, καὶ μετὰ βεβαίας πίστεως καὶ ἀγαθῆς ἐλπίδος τῇ μετοχῇ τῶν ἁγίων προσιέναι. Ὁ δὲ οὔτε πενθῶν παύεται, πέφρικέ τε τῇ τραπέζῃ προσιέναι· καὶ μόλις παρακαλούμενος συνεστάναι ταῖς προσευχαῖς ἀνέχεται.

Ἐπὶ ταῖς προειρημέναις, φέρεται τις καὶ ἄλλη τοῦ αὐτοῦ περὶ βαπτίσματος ἐπιστολῇ, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἥς ἡγέιτο παροικίας, Ξύστῳ καὶ τῇ κατὰ Ῥώμην ἐκκλησίᾳ προσπεφωνημένη· ἐν ἣ διὰ μακρᾶς ἀποδείξεως τὸν περὶ τοῦ ὑποκειμένου ζητήματος παρατείνει λόγον. Καὶ ἄλλη δέ τις αὐτοῦ μετὰ ταύτας φέρεται πρὸς τὸν κατὰ Ῥώμην Διονύσιον, ἣ περὶ Λουκιανοῦ. Καὶ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα.

CAP. X.

Περὶ Οὐαλεριανοῦ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν διωγοῦ.

Οἱ γὰρ μὴν ἀμφὶ τὸν Γάλλον, οὐδ' ὅλοις ἔτεσι δύο τὴν ἀρχὴν ἐπικατασχόντες, ἐκποδὼν μεθίστανται· Οὐαλεριανὸς δὲ ἅμα Γαλλινῶ παιδὶ διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν. Αὐθις δὴ οὖν ὁ Διονύσιος οἶα καὶ περὶ τοῦτον διέξεισιν, ἐκ τῆς πρὸς Ἑρμάμωνα ἐπιστολῆς μαθεῖν ἔστιν, ἐν ἣ τοῦτον ἱστορεῖ τὸν τρόπον·

A.D. 253.

Dion. Ep. II.

Rev. xiii.

5.

[Vales. καὶ αὐτοῦ . . . τὰ πρὸ τούτων.]

Καὶ τῷ Ἰωάννῃ δὲ ὁμοίως ἀποκαλύπτεται. ‘Καὶ ἐδόθη γὰρ αὐτῷ,’ φησὶ, ‘στόμα λαλοῦν μεγάλα καὶ βλασφημίαν· καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία καὶ μῆνες τεσσαράκοντα δύο.’ Ἀμφότερα δὲ ἔστιν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ θαυμάσαι, καὶ τούτων μάλιστα τὰ πρὸ αὐτοῦ, ὡς οὕτως ἔσχε, συννοεῖν· ὡς μὲν ἥπιος καὶ φιλόφρων ἦν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ· οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις οὕτω τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων εὐμένως καὶ δεξιῶς πρὸς αὐτοὺς διετέθη, οὐδ' οἱ λεχθέντες ἀναφανδὸν Χριστιανοὶ γεγονέναι, ὡς ἐκεῖνος οἰκειότατα ἐν ἀρχῇ καὶ προσφιλέστατα φανερός ἦν αὐτοὺς ἀποδεχόμενος· καὶ πᾶς ὁ οἶκος αὐτοῦ θεοσεβῶν πεπλήρωτο, καὶ ἦν ἐκκλησία Θεοῦ· ἀποσκευάσασθαι δὲ παρέπει-
332 σεν αὐτὸν ὁ διδάσκαλος καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου μάγων ἀρχισυνάγωγος, τοὺς μὲν καθαρὸς καὶ ὁσίους ἄνδρας κτίνυσσαι καὶ διώκεσθαι κελεύων, ὡς ἀντιπάλους καὶ κωλυτὰς τῶν παμμιάρων καὶ βδελυκτῶν ἐπασιδῶν ὑπάρχοντας· καὶ γὰρ εἰσι καὶ ἦσαν ἱκανοὶ παρόντες καὶ ὀρώμενοι, καὶ μόνον ἐμπνέοντες καὶ φθεγγόμενοι, διασκεδάσαι τὰς τῶν ἀλιτηρίων δαιμόνων ἐπιβουλὰς· τελετὰς δὲ ἀνάγνους καὶ μαγγανείας ἐξαγίστους καὶ ἱεροουργίας ἀκαλλιεργήτους ἐπιτελεῖν ὑποτιθέμενος, παῖδας ἀθλίου ἀποσφάττειν, καὶ τέκνα δυστήνων πατέρων καταθύειν, καὶ σπλάγχνα νεογενῇ διαιρεῖν καὶ

τὰ τοῦ Θεοῦ διακόπτειν καὶ καταχορδεύειν πλάσματα, ὡς ἐκ τούτων εὐδαιμονήσοντας.

Καὶ τούτοις ἐπιφέρει λέγων·

Καλὰ γοῦν αὐτοῖς Μακριανὸς τῆς ἐλπιζομένης βασιλείας προσήνεγκε χαριστήρια· ὃς πρότερον μὲν ἐπὶ τῶν καθόλου λόγων λεγόμενος εἶναι βασιλέως, οὐδὲν εὐλογον οὐδὲ καθολικὸν ἐφρόνησεν, ἀλλ' ὑποπέπτωκεν ἀρᾷ 333
προφητικῇ τῇ λεγούσῃ, 'Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ Ezek. xiii. 3.
τὸ καθόλου μὴ βλέπουσιν.' Οὐ γὰρ συνῆκε τὴν καθόλου πρόνοιαν, οὐδὲ τὴν κρίσιν ὑπέιδετο τοῦ πρὸ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐπὶ πᾶσι. Διὸ καὶ τῆς μὲν καθολικῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας γέγονε πολέμος, ἡλλοτριώσε δὲ καὶ ἀπεξένωσεν ἑαυτὸν τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς πορρωτάτω τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἐφυγάδευσεν, ἐν τούτῳ τὸ ἴδιον ἐπαληθεύων ὄνομα.

Καὶ πάλιν μεθ' ἕτερα φησὶν·

'Ο μὲν γὰρ Οὐαλεριανὸς εἰς ταῦτα ὑπὸ τούτου προαχθεὶς, εἰς ὕβρεις καὶ ὀνειδισμοὺς ἐκδοθεὶς κατὰ τὸ ῥηθὲν πρὸς Ἡσαΐαν, 'Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο Isa. lxvi. 3,
τὰς ὁδοὺς αὐτῶν καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν, ἃ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε· 4·
καὶ ἐγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἀνταποδώσω αὐτοῖς.' Οὗτος δὲ τῇ βασιλείᾳ παρὰ τὴν ἀξίαν ἐπιμανεὶς, καὶ τὸν βασιλεῖον ὑποδύναι κόσμον ἀδυνατῶν ἀναπῆρξεν τῷ σώματι, τοὺς δύο παῖδας τὰς πατρῶας ἀναδεξαμένους ἁμαρτίας προεστήσατο. Ἐναργῆς γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ πρόρρησις, ἣν εἶπεν ὁ Θεός, 'Ἀποδιδόνς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα Exod. xx. 5.
ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς τοῖς μισοῦσί με.' Τὰς γὰρ ἰδίας πονηρὰς ἐπιθυμίας ὧν ἡτύχει, ταῖς τῶν υἱῶν κεφαλαῖς ἐπιβαλὼν, εἰς ἐκείνους τὴν 324
ἑαυτοῦ κακίαν καὶ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν μῖσος ἐξωμόρητο.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ Οὐαλεριανοῦ τοσαῦτα ὁ Διουνύσιος.

CAP. XI.

Περὶ τῶν τότε Διουνσίῳ καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον συμβάντων.

Περὶ δὲ τοῦ κατ' αὐτὸν διωγμοῦ σφοδρότατα πνεύσαντος, οἷα A.D. 257.
σὺν ἑτέροις ὁ αὐτὸς διὰ τὴν εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσέβειαν
ὑπέστη, δηλώσουσιν αἱ αὐτοῦ φωναὶ, ἃς πρὸς Γερμανὸν τῶν κατ' Cf. vi. 40.
αὐτὸν ἐπισκόπων κακῶς ἀγορεύειν αὐτὸν πειρώμενον ἀποτεινόμενος, τοῦτον παρατίθεται τὸν τρόπον·

Εἰς ἀφροσύνην δὲ κινδυνεύω πολλὴν καὶ ἀναισθησίαν ὄντως ἐμπεσεῖν, εἰς Dion. Ep. 10.
ἀνάγκην συμβιβασζόμενος τοῦ διηγέισθαι τὴν θαυμαστὴν περὶ ἡμᾶς οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ 'μυστήριον,' φησὶ, 'βασιλέως κρύψαι καλόν, Tob. xii. 7.
τὰ δὲ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀνακαλύπτειν ἔνδοξον,' ὁμοίσε χωρήσω τῇ Γερμανοῦ βίᾳ. Ἦκον πρὸς Αἰμιλιανὸν οὐ μόνος· ἡκολούθησαν δέ μοι συμπτρεσβύτερος

Acts v. 29.

τέ μου Μάξιμος, καὶ διάκονοι, Φαῦστος, Εὐσέβιος, Χαιρήμων. Καὶ τῶν ἀπὸ Ῥώμης παρόντων ἀδελφῶν ἡμῖν συνεισηλθεν. Αἰμιλιανὸς δὲ οὐκ εἶπέ μοι προηγουμένως, 'Μὴ σύναγε.' Περιττὸν γὰρ τοῦτο ἦν αὐτῷ, καὶ τὸ τελευταῖον ἐπὶ τὸ πρῶτον ἀνατρέχοντι. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ μὴ συνάγειν ἑτέρους ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴδ' αὐτοὺς ἡμᾶς εἶναι Χριστιανούς· καὶ τούτου προσέτατε πεπαῦσθαι, εἰ μεταβαλοίμην ἕγωγε, καὶ τοὺς ἄλλους ἔψεσθαί μοι νομίζων. Ἀπεκρινάμην δὲ οὐκ ἀπεικικότως, οὐδὲ μακρὰν τοῦ, 'Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις·' ἀλλ' ἄντικρυς διεμαρτυράμην, ὅτι τὸν Θεὸν τὸν ὄντα μόνον, καὶ οὐδένα ἕτερον σέβω, οὐδ' ἂν μετατεθείμην, οὐδὲ παυσαίμην ποτὲ Χριστιανὸς ὢν. Ἐπὶ τούτοις ἐκέλευσεν αὐτῶν ἡμᾶς ἀπελθεῖν εἰς κώμην πλησίον τῆς ἐρήμου καλουμένην Κεφρώ. Αὐτῶν δὲ ἑπακούσατε τῶν ὑπ' ἀμφοτέρων λεχθέντων, ὥς ὑπεμνηματίσθη. Εἰσαχθέντων Διονυσίου καὶ Φαύστου καὶ Μαξίμου καὶ Μαρκέλλου καὶ Χαιρήμονος, Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν εἶπε, "Καὶ ἀγράφως ὑμῖν διελέχθη περὶ τῆς φιλανθρωπίας τῶν κυρίων ἡμῶν ἢ περὶ ὑμᾶς κέχρηται· δεδώκασι γὰρ ἑξουσίαν ὑμῖν σωτηρίας εἰ βούλοισθε ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν τρέπεσθαι, καὶ θεοὺς τοὺς σώζοντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθέσθαι τε τῶν παρὰ φύσιν. Τί οὖν φατέ πρὸς ταῦτα; Οὐδὲ γὰρ ἀχαρίστους ὑμᾶς ἔσεσθαι περὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτῶν προσδοκῶ, ἐπειδὴ περ ἐπὶ τὰ βελτίω ὑμᾶς προτρέπονται." Διονύσιος ἀπεκρίνατο· "Οὐ πάντες πάντας προσκυνοῦσι θεοὺς, ἀλλ' ἕκαστοι τινὰς, οὓς νομίζουσιν. Ἡμεῖς τοίνυν τὸν ἓνα Θεὸν καὶ δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, τὸν καὶ τὴν βασιλείαν ἐγχειρίσαντα τοῖς θεοφιλεστάτοις Οὐαλεριανῷ καὶ Γαλλιῇνῳ σεβαστοῖς, τοῦτον καὶ σέβομεν καὶ προσκυνούμεν, καὶ τούτῳ διηνεκῶς ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτῶν, ὅπως ἀσάλευτος διαμένη, προσευχόμεθα." Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῖς εἶπε· "Τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἴπερ ἐστὶ θεὸς, μετὰ τῶν κατὰ φύσιν θεῶν προσκυνεῖν; θεοὺς γὰρ σέβειν ἐκέλευσθητε, καὶ θεοὺς οὓς πάντες ἴσασι." Διονύσιος ἀπεκρίνατο· "Ἡμεῖς οὐδένα ἕτερον προσκυνούμεν." Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῖς εἶπεν· "Ὁρῶ ὑμᾶς ὁμοῦ καὶ ἀχαρίστους ὄντας καὶ ἀναισθήτους τῆς πραότητος τῶν σεβαστῶν ἡμῶν. Διόπερ οὐκ ἔσεσθε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἀλλὰ ἀποσταλήσεσθε εἰς τὰ μέρη τῆς Λιβύης, καὶ ἐν τόπῳ λεγομένῳ Κεφρώ· τοῦτον γὰρ τὸν τόπον ἐξελεξάμην ἐκ τῆς κελεύσεως τῶν σεβαστῶν ἡμῶν. Οὐδαμῶς δὲ ἐξέσται οὔτε ὑμῖν οὔτε ἄλλοις τισὶν, ἢ συνόδους ποιεῖσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια εἰσιέναι. Εἰ δέ τις φανείῃ μὴ γενόμενος εἰς τὸν τόπον τοῦτον ὃν ἐκέλευσα, ἢ ἐν συναγωγῇ τινὶ εὐρεθείῃ, εἰ αὐτῷ τὸν κίνδυνον ἐπαρτήσῃ. Οὐ γὰρ ἐπιλείψει ἡ δέουσα ἐπιστρέφεια. Ἀπόστητε οὖν ὅπου ἐκελεύσθητε." Καὶ νοσοῦντα δὲ με κατήπειξεν, οὐδὲ μίᾳς ὑπέρθεσιν δούς ἡμέρας. Ποίαν οὖν ἔτι τοῦ συνάγειν ἢ μὴ συνάγειν εἶχον σχολήν;

Εἶτα μεθ' ἕτερα φησίν·

'Ἀλλ' οὐδὲ τῆς αἰσθητῆς ἡμεῖς μετὰ τοῦ Κυρίου συναγωγῆς ἀπέστημεν.
 Cf. 1 Cor. v. 3· "Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐν τῇ πόλει σπουδαιότερον συνεκρότουν, ὥς συνῶν, 'ἀπὸν μὲν τῷ σώματι,' ὥς εἶπον, 'παρὼν δὲ τῷ πνεύματι.' Ἐν δὲ τῇ Κεφροῖ, καὶ

πολλή συνεπεδήμησεν ἡμῖν ἐκκλησία, τῶν μὲν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀδελφῶν ἐπομένων, τῶν δὲ συνόντων ἀπ' Αἰγύπτου· κάκεῖ 'θύραν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀνέωξε Cf. Col. iv. 3. τοῦ λόγου.' Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐδιώχθημεν, ἐλιθοβολήθημεν, ὕστερον δέ τινες οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐθνῶν τὰ εἰδῶλα καταλιπόντες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν 336 Θεόν. Οὐ πρότερον γὰρ παραδεξαμένοις αὐτοῖς, τότε πρῶτον δι' ἡμῶν ὁ λόγος ἐπεσπάρη. Καὶ ὥσπερ τούτου ἔνεκεν ἀπαγαγὼν ἡμᾶς πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεὸς, ἐπεὶ τὴν διακονίαν ταύτην ἐπληρώσαμεν, πάλιν ἀπαγέχεν. 'Ὁ γὰρ Αἰμιλιανὸς εἰς τραχυτέρους μὲν, ὡς ἐδόκει, καὶ Λιβυκωτέρους ἡμᾶς μεταστῆσαι τόπους ἐβουλήθη· καὶ τοὺς πανταχόσε εἰς τὸν Μαρεώτην ἐκέλευσε συρρεῖν, κώμας ἐκάστοις τῶν κατὰ χώραν ἀφορίσας, ἡμᾶς δὲ μᾶλλον ἐν ὁδῷ καὶ πρῶτους καταληφθῆσομένους ἔταξεν. 'Ὁκονομεῖ γὰρ δηλονότι καὶ παρεσκεύαζεν, ἵνα ὁπότεν βουληθεὶ συλλαβεῖν, πάντας εὐαλότους ἔχοι. Ἐγὼ δὲ ὅτε μὲν εἰς Κεφρῶν κεκελεύσμεν ἀπελθεῖν, καὶ τὸν τόπον ἡγνούουν ὅποι ποτε οὗτός ἐστιν, οὐδὲ τὸ ὄνομα σχεδὸν πρότερον ἀκηκοὺς, καὶ ὁμως εὐθύμως καὶ ἀπαράχως ἀπήειν. Ἐπεὶ δὲ μετασκηνώσκειν εἰς τὰ Κολουθίανος ἀπηγγέλη μοι, ἴσασιν οἱ παρόντες ὅπως διετέθη· ἐνταῦθα γὰρ ἔμαντοῦ κατηγορήσω. Τὸ μὲν πρῶτον ἡχθέσθην καὶ λίαν ἐχαλέπηνα· καὶ γὰρ εἰ γνωριμώτεροι καὶ συνηθέστεροι ἐτύγχανον ἡμῖν οἱ τόποι, ἀλλ' ἔρημον μὲν ἀδελφῶν καὶ σπουδαίων ἀνθρώπων ἔφασκον εἶναι τὸ χωρίον, ταῖς δὲ τῶν ὁδοιπορούντων ἐνοχλήσεσι καὶ ληστῶν καταδρομαῖς ἐγκείμενον. *Ἐτυχον δὲ παραθυμίας, ὑπομνησάντων με τῶν ἀδελφῶν, ὅτι 'γειννῆ μᾶλλον τῇ πόλει. Καὶ ἡ μὲν Κεφρῶν πολλὴν ἡμῖν ἦγεν ἀδελφῶν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου τὴν ἐπιμιξίαν, ὡς πλατύτερον ἐκκλησιάζειν δύνασθαι· ἐκεῖ δὲ πλησσιότερον οὔσης τῆς πόλεως, συνεχέστερον τῆς τῶν ὄντως ἀγαπητῶν καὶ οἰκειοτάτων καὶ φιλιτάτων ὄψεως ἀπολαύσομεν. Ἀφίξονται γὰρ καὶ ἀναπαύσονται, καὶ ὡς ἐν προαστείοις πορρωτέρω κειμένοις, κατὰ μέρος ἔσονται συναγωγαί." Καὶ οὕτως ἐγένετο.

Καὶ μεθ' ἕτερα, περὶ τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ αὐθις ταῦτα 337 γράφει·

Πολλάς γε ταῖς ὁμολογίαις Γερμανὸς σεμνύνεται. Πολλά γε εἰπεῖν ἔχει καθ' ἑαυτοῦ γεγόμενα. "Ὅσας ἀριθμῆσαι δύναται περὶ ἡμῶν ἀποφάσεις, δημεύσεις, προγραφὰς, ὑπαρχόντων ἀρπαγὰς, ἀξιωματῶν ἀποθέσεις, δόξης κοσμικῆς ὀλιγωρίας, ἐπαίνων ἡγεμονικῶν καὶ βουλευτικῶν καταφρονήσεων, καὶ τῶν ἐναντίων ἀπειλῶν, καὶ καταβοήσεων καὶ κινδύνων, καὶ διωγμῶν καὶ πλάνης καὶ στενοχωρίας, καὶ ποικίλης θλίψεως ὑπομονήν; Οἶα τὰ ἐπὶ Δεκίου καὶ Σαβίνου συμβάντα μοι, οἷα μέχρι νῦν Αἰμιλιανό. Πού δὲ Γερμανὸς ἐφάνη; τίς δὲ περὶ αὐτοῦ λόγος; Ἀλλὰ τῆς πολλῆς ἀφροσύνης εἰς ἣν ἐμπίπτω διὰ Γερμανὸν, ὑφίεμαι· διὸ καὶ τὴν καθ' ἕκαστον τῶν γενομένων διήγησιν παρήμι τοῖς εἰδόσιν ἀδελφοῖς λέγειν.

'Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἐν τῇ πρὸς Δομέτιον καὶ Δίδυμον ἐπιστολῇ τῶν ἀμφὶ τὸν διωγμὸν αὐθις μνημονεύει ἐν τούτοις·

Dion. Ep. 1. Τοὺς δὲ ἡμετέρους πολλοὺς τε ὄντας καὶ ἀγνώτας ὑμῖν, περισσὸν ὀνομαστί καταλέγειν· πλὴν ἵστε ὅτι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ κόραι καὶ πρεσβύτειδες, καὶ στρατιῶται καὶ ἰδιῶται, καὶ πᾶν γένος καὶ πᾶσα ἡλικία, οἱ μὲν διὰ μαστίγων καὶ πυρὸς, οἱ δὲ διὰ σιδήρου τὸν ἀγῶνα νικήσαντες, τοὺς στεφάνους ἀπειλήφασι· τοῖς δὲ οὐ πάμπολυς αὐτάρκης ἀπέβη χρόνος, εἰς τὸ φανῆναι δεκτοὺς τῷ Κυρίῳ· ὥσπερ οὖν ἔοικε μηδὲ ἐμοὶ ὁ μέχρι νῦν. Διόπερ εἰς ὃν οἶδεν αὐτὸς ἐπιτήδειον καιρὸν ὑπερέθετό με ὁ λέγων, 'Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι.' Τὰ γὰρ καθ' ἡμᾶς ἐπειδὴ πυνθάνεσθε καὶ βούλεσθε δηλωθῆναι ὑμῖν ὅπως διάγομεν, ἡκούσατε μὲν πάντως, ὅπως ἡμᾶς δεσμώτας

Isa. xlix. 8. 338 ἀπαγομένους ὑπὸ ἑκατοντάρχου καὶ στρατηγῶν, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν, ἐμέ τε καὶ Γάϊον καὶ Φαῦστον καὶ Πέτρον καὶ Παῦλον, ἐπελθόντες τινὲς τῶν Μαρεωτῶν, ἄκοντας καὶ μηδὲ ἐπομένους, βία τε σύροντες ἀφήρπασαν. Ἐγὼ δὲ νῦν καὶ Γαῖος καὶ Πέτρος, μόνοι τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ἀπορφανισθέντες, ἐν ἐρήμῳ καὶ αὐχμηρῷ τῆς Λιβύης τόπῳ κατακεκλείσμεθα, τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν τοῦ Παρατονίου διεστηκότες.

Cf. vi. 40.

Καὶ ὑποκαταβὰς φησίν·

Ἐν δὲ τῇ πόλει καταδεδύκασιν ἀφανῶς ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ἀδελφούς· πρεσβύτεροι μὲν, Μάξιμος, Διόσκορος, Δημήτριος, Λούκιος· οἱ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ προφανέστεροι Φαυστίνος καὶ Ἀκύλας ἐν Αἰγύπτῳ πλανῶνται· διάκονοι δὲ οἱ μετὰ τοὺς ἐν τῇ νόσῳ τελευτήσαντας ὑπολειφθέντες, Φαῦστος, Εὐσέβιος, Χαιρήμων· Εὐσέβιος ὃν ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἐνεδυνάμωσε καὶ παρεσκεύασε τὰς ὑπηρεσίας τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς γενομένων ὁμολογητῶν ἐναγωνίως ἀποπληροῦν, καὶ τὰς τῶν σωμάτων περιστολὰς τῶν τελείων καὶ μακαρίων μαρτύρων οὐκ ἀκινδύνως ἐκτελεῖν. Καὶ γὰρ μέχρι νῦν οὐκ ἀνίσχιν ὁ ἡγούμενος, τοὺς μὲν ἀναιρῶν, ὡς προείπον, ὡμῶς τῶν προσαγομένων· τοὺς δὲ βασάνοις καταξάινων, τοὺς δὲ φυλακαῖς καὶ δεσμοῖς ἐκτήκων, προστάσων τε μηδένα τούτοις προσιέναι, καὶ ἀνερευνῶν μή τις φανείη. Καὶ ὅμως ὁ Θεὸς τῇ προθυμίᾳ καὶ λιπαρίᾳ τῶν ἀδελφῶν διαναπαύει τοὺς πεπιεσμένους.

Καὶ τοσαῦτα μὲν ὁ Διονύσιος. Ἰστέον δὲ ὡς ὁ μὲν Εὐσέβιος,

339 ὃν διάκονον προσείπε, σμικρὸν ὕστερον ἐπίσκοπος τῆς κατὰ Συρίαν Λαοδικείας καθίσταται, ὁ δὲ Μάξιμος ὃν τότε πρεσβύτερον εἶρηκε, μετ' αὐτὸν Διονύσιον τὴν λειτουργίαν τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἀδελφῶν διαδέχεται. Φαῦστος δὲ ὁ σὺν αὐτῷ τηρικᾶδε διαπρέψας ἐν τῇ ὁμολογίᾳ, μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ φυλαχθεὶς, γηραιὸς κομιδῇ καὶ πλήρης ἡμερῶν, καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς μαρτυρίῳ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς τελειοῦται. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατ' ἐκείνο καιροῦ τῷ Διονυσίῳ συμβάντα τοιαῦτα.

Infra, 32.

CAP. XII.

Περὶ τῶν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης μαρτυρησάντων.

Κατὰ δὲ τὸν δηλούμενον Οὐαλεριανοῦ διωγμὸν, τρεῖς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης τῇ κατὰ Χριστὸν διαλάμψαντες ὁμολογία θείῃ κατεκοσμήθησαν μαρτυρίῳ, θηρίων γενόμενοι βορά. Τούτων ὁ μὲν Πρίσκος ἐκαλεῖτο, ὁ δὲ Μάλχος, τῷ δὲ τρίτῳ Ἀλέξανδρος ὄνομα ἦν. Τούτους φασὶ κατ' ἀγρὸν οἰκοῦντας, πρότερον μὲν ἑαυτοὺς ὡς ἀμελεῖς καὶ ῥαθύμους κακίσαι, ὅτι δὴ βραβείων, τοῦ καιροῦ τοῖς πόθου γλιχομένοις οὐρανοῦ διανέμοντος, ὀλιγωροῖεν αὐτοὶ, μὴ οὐχὶ προαρπάζοντες τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον· ταῦτα δὲ βουλευσαμένους, ὁρμήσαι ἐπὶ τὴν Καισάρειαν, ὁμόσε τε χωρῆσαι ἐπὶ τὸν δικαστὴν, καὶ τυχεῖν τοῦ προδεδηλωμένου τέλους. Ἔτι πρὸς τούτοις γυναιὸν τι κατὰ τὸν αὐτὸν διωγμὸν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τὸν ὅμοιον ἱστοροῦσιν ἀγῶνα διηθληκέναι. Τῆς δὲ Μαρκίῳνος αὐτὴν αἰρέσεως γενέσθαι κατέχει λόγος.

CAP. XIII.

Περὶ τῆς κατὰ Γαλληνὸν εἰρήνης.

Ἄλλ' οὐκ εἰς μακρὸν δουλείαν τὴν παρὰ βαρβάροις ὑπομείναντος Οὐαλεριανοῦ μοναρχήσας ὁ παῖς σωφρονέστερον A. D. 261. περὶ τὴν ἀρχὴν διατίθεται, ἀνίσχί τε αὐτίκα διὰ προγραμμάτων 340 τὸν καθ' ἡμῶν διωγμὸν, ἐπ' ἐλευθερίας τοῖς τοῦ λόγου προεστῶσι τὰ ἐξ ἔθους ἐπιτελεῖν δι' ἀντιγραφῆς προστάξας, ἥτις τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον·

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Πούπλιος Δικίνιος Γαλληνός, εὖσεβής, εὐτυχής, σεβαστός, Διουνυσίφ καὶ Πίννα καὶ Δημητρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις. Τὴν εὐεργεσίαν τῆς ἐμῆς δωρεᾶς διὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἐκβιβασθῆναι προσέταξα· ὅπως ἀπὸ τόπων τῶν θρησκευσίμων ἀποχωρήσωσι. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς τῆς ἀντιγραφῆς τῆς ἐμῆς τῷ τύπῳ χρῆσθαι δύνασθε, ὥστε μηδένα ὑμῖν ἐνοχλεῖν. Καὶ τοῦτο ὅπερ κατὰ τὸ ἐξὸν δύναται ὑφ' ὑμῶν ἀναπληροῦσθαι, ἤδη πρὸ πολλοῦ ὑπ' ἐμοῦ συγκεχώρηται. Καὶ διὰ τοῦτο Αὐρήλιος Κυρήνιος, ὁ τοῦ μεγίστου πράγματος προστατεύων, τὸν τύπον τὸν ὑπ' ἐμοῦ δοθέντα διαφυλάξει.

Ταῦτα ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἐκ τῆς Ῥωμαίων ἐρμηνευθέντα γλώττης ἐγκείσθω. Καὶ ἄλλη δὲ τοῦ αὐτοῦ διάταξις φέρεται, ἣν πρὸς ἐτέρους ἐπισκόπους πεποιήται, τὰ τῶν καλουμένων 'κοιμητηρίων' ἀπολαμβάνειν ἐπιτρέπων χωρία.

CAP. XIV.

Οἱ κατ' ἐκείνο συνηκμακότες ἐπίσκοποι.

Ἐν τούτῳ δὲ τῆς μὲν Ῥωμαίων ἐκκλησίας εἰσέτι τότε καθηγεῖτο Ξύστος, τῆς δὲ ἐπ' Ἀντιοχείας μετὰ Φάβιον Δημητρίανος· Φιρμιλιανὸς δὲ Καισαρείας τῆς Καππαδοκῶν. Καὶ ἐπὶ τούτοις τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν Γρηγόριος καὶ ὁ τούτου ἀδελφὸς Ἀθηνόδωρος, Ὁριγένους γινώριμοι. Τῆς δ' ἐπὶ Παλαιστίνης Καισαρείας Θεοκτίστου μεταλλάξαντος, διαδέχεται τὴν ἐπισκοπὴν Δόμνος. Βραχεὶ δὲ χρόνῳ τούτου διαγενομένου, Θεότεκνος ὁ καθ' ἡμᾶς διάδοχος καθίσταται. Τῆς δ' Ὁριγένους διατριβῆς καὶ οὗτος ἦν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀναπαυσαμένου Μαζαβάνου, τὸν θρόνον Ὑμέναιος, ὁ καὶ αὐτὸς ἐπὶ πλείστοις τοῖς καθ' ἡμᾶς διαπρέψας ἔτεσι, διεδέξατο.

CAP. XV.

Ὅπως κατὰ Καισάρειαν Μαρῖνος ἐμαρτύρησεν.

Κατὰ τούτους εἰρήνης ἀπανταχοῦ τῶν ἐκκλησιῶν οὔσης, ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης Μαρῖνος τῶν ἐν στρατείαις ἀξιώμασι τετιμημένων, γένει τε καὶ πλούτῳ περιφανὲς ἀνὴρ, διὰ τὴν Χριστοῦ μαρτυρίαν τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, τοιᾶσδε ἔνεκεν αἰτίας. Τιμὴ τις ἐστὶ παρὰ Ῥωμαίοις τὸ κλῆμα, οὗ τοὺς τυχόντας φασὶν ἑκατοντάρχους γίνεσθαι τόπου σχολάζοντος. Ἐπὶ τοῦτο προκοπῆς τὸν Μαρῖνον ἢ τοῦ βαθμοῦ τάξις ἐκάλει. Ἦδη τε μέλλοντα τῆς τιμῆς ἔχεσθαι, παρελθὼν ἄλλος πρὸ τοῦ βήματος, μὴ ἐξεῖναι μὲν ἐκείνῳ τῆς Ῥωμαίων μετέχειν ἀξίας κατὰ τοὺς παλαιοὺς νόμους, Χριστιανῷ γε ὄντι καὶ τοῖς βασιλεῦσι μὴ θύοντι κατηγορεῖ· αὐτῷ δὲ ἐπιβάλλειν τὸν κλῆρον. Ἐφ' ᾧ κινηθέντα τὸν δικαστὴν, Ἀχαιὸς οὗτος ἦν, πρῶτον μὲν ἐρέσθαι ποίας ὁ Μαρῖνος εἶη γνώμης. Ὡς δ' ὁμολογοῦντα

Χριστιανὸν ἐπιμόνως ἑώρα, τριῶν ὥρων ἐπιδοῦναι αὐτῷ εἰς ἐπίσκεψιν διάστημα. Ἐκτὸς δὴτα γενόμενον αὐτὸν τοῦ δικαστηρίου Θεότεκνος ὁ τῇδε ἐπίσκοπος ἀφέλκει, προσελθὼν δι' ὁμιλίας, καὶ τῆς χειρὸς λαβὼν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν προάγει. Εἶσω τε πρὸς αὐτῷ στήσας τῷ ἁγιάσματι, μικρὸν τε παραναστείλας αὐτοῦ τῆς χλανίδος καὶ τὸ προσηρτημένον αὐτῷ ξίφος ἐπιδείξας, ἅμα τε ἀντιπαρατίθησι προσαγαγὼν αὐτῷ τὴν τῶν θείων Εὐαγγελίων γραφὴν, κελεύσας τῶν δυεῖν ἐλέσθαι τὸ κατὰ γνώμην. Ὡς δ' ἀμελλητὶ τὴν δεξιὰν προτείνας, ἐδέξατο τὴν θείαν γραφὴν, "Ἐχου τοίνυν, ἔχου," φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεότεκνος, 'τοῦ Θεοῦ, καὶ τύχοις ὧν εἴλου, πρὸς αὐτοῦ δυναμούμενος· καὶ βάδιζε μετ' εἰρήνης.' Εὐθὺς ἐκείθεν ἐπανελθόντα αὐτὸν κῆρυξ ἐβόα καλῶν πρὸ τοῦ δικαστηρίου· καὶ γὰρ ἤδη τὰ τῆς προθεσμίας τοῦ χρόνου πεπλήρωτο. Καὶ δὴ παραστὰς τῷ δικαστηρίῳ, καὶ μείζονα τῆς πίστεως τὴν προθυμίαν ἐπιδείξας, εὐθὺς ἐκείθεν, ὡς εἶχεν, ἀπαχθεὶς τὴν ἐπὶ θανάτῳ, τελειοῦται.

CAP. XVI.

342

Ἡ κατὰ Ἀστύριον ἱστορία.

Ἐνθα καὶ Ἀστύριος ἐπὶ τῇ θεοφιλεῖ παρρησίᾳ μνημονεύεται, ἀνὴρ τῶν ἐπὶ Ῥώμῃ συγκλητικῶν γενόμενος, βασιλεῦσὶ τε προσφιλεῖς, καὶ πᾶσι γνώριμος εὐγενείας τε ἕνεκα καὶ περιουσίας· ὃς παρὼν τῆνικάδε τελειουμένῳ τῷ μάρτυρι, τὸν ὧμον ὑποθεὶς, ἐπὶ λαμπρᾷ καὶ πολυτελοῦς ἐσθῆτος ἄρας τὸ σκῆνος ἐπιφέρειται, περιστείλας τε εὖ μάλα πλουσίως, τῇ προσηκούσῃ ταφῇ παραδίδωσι.

CAP. XVII.

Περὶ τῶν κατὰ Πανεάδα σημείων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μεγαλουργίας.

Τούτου μυρία μὲν καὶ ἄλλα μνημονεύουσιν οἱ τάνδρὸς καὶ εἰς ἡμᾶς διαμείναντες γνώριμοι· ἀτὰρ καὶ παραδόξου τοιούτου. Ἐπὶ τῆς Φιλίππου Καισαρείας, ἣν Πανεάδα Φοίνικες προσαγορεύουσι, φασὶ παρὰ ταῖς αὐτόθι δεικνύμεναις ἐν ταῖς ὑπωρεῖαις

τοῦ καλουμένου Παλίου ὄρους πηγαῖς, ἐξ ὧν καὶ τὸν Ἰορδάνην προχεῖσθαι, κατὰ τινα ἑορτῆς ἡμέραν, σφάγιόν τι καταβάλλεσθαι· καὶ τοῦτο τῇ τοῦ δαίμονος δυνάμει ἀφανὲς γίνεσθαι παραδόξως, θαυμά τε εἶναι περιβόητον τοῖς παροῦσι τὸ γινόμενον. Παρόντα δ' οὖν ποτὲ τοῖς πραττομένοις τὸν Ἀστύριον, καὶ τὸ πρᾶγμα καταπληττομένους ἰδόντα τοὺς πολλοὺς, οἰκτεῖται τῆς πλάνης, κᾶπειτα ἀνανεύσαντά εἰς οὐρανὸν, ἵκετεῦσαι διὰ Χριστοῦ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, τὸ λαοπλάνον δαιμόνιον ἐλέγξαι καὶ παῦσαι τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπάτης. Ταῦτα δὲ φασὶν εὐξαμένους, ἀθρόως τὸ ἱερεῖον ἐπιπολάσαι ταῖς πηγαῖς. Οὕτω τε αὐτοῖς τὸ παράδοξον οἴχεσθαι, μηδενὸς μηκέτι θαύματος περὶ τὸν τόπον γενομένου.

CAP. XVIII.

Περὶ τοῦ ἀνδριάντος οὗ ἡ αἰμορροοῦσα ἀνέστησεν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τῇσδε τῆς πόλεως εἰς μνήμην ἐλήλυθα, οὐκ ἄξιον ἡγοῦμαι παρελθεῖν διήγησιν καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς μνημονεύεσθαι ἀξίαν. Τὴν γὰρ αἰμορροοῦσαν, ἣν ἐκ τῶν ἱερῶν
 Matt. ix. 20. Εὐαγγελίων πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν εὐρασθαι μεμαθήκαμεν, ἐνθένδε ἔλεγον ὀρμᾶσθαι, τὸν τε οἶκον αὐτῆς ἐπὶ τῆς πόλεως δείκνυσθαι, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰς
 343 αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστὰ τρόπαια παραμένειν. Ἐστάναι γὰρ ἐφ' ὑψηλοῦ λίθου, πρὸς μὲν ταῖς πύλαις τοῦ αὐτῆς οἴκου, γυναικὸς ἐκτύπωμα χάλκεον ἐπὶ γόνυ κεκλιμένον, καὶ τεταμέναις ἐπὶ τὸ πρόσθεν ταῖς χερσὶν, ἵκετενούσῃ ἑοικός. Τούτου δὲ ἀντικρὺς ἄλλο τῆς αὐτῆς ὕλης ἀνδρὸς ὀρθιον σχῆμα, διπλοῖδα κοσμίως περιβεβλημένον, καὶ τὴν χεῖρα τῇ γυναικὶ προτεῖνον, οὐ παρὰ τοῖς ποσὶν, ἐπὶ τῆς στήλης αὐτῆς, ξένον τι βοτάνης εἶδος φύειν, ὃ μέχρι τοῦ κρασπέδου τῆς τοῦ χαλκοῦ διπλοῖδος ἀνιόν, ἀλεξιφάρμακόν τι παντοίων νοσημάτων τυγχάνειν. Τοῦτον τὸν ἀνδριάντα εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ φέρειν ἔλεγον. Ἐμεινε δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς, ὡς καὶ ὅψει παραλαβεῖν ἐπιδημήσαντας αὐτοὺς τῇ πόλει. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν τοὺς πάλαι ἐξ ἔθνων εὐεργετηθέντας πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ταῦτα πεποιηκέναι, ὅτε καὶ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ τὰς εἰκόνας Παύλου καὶ Πέτρου, καὶ

αὐτοῦ δὴ τοῦ Χριστοῦ, διὰ χρωμάτων ἐν γραφαῖς σωζομένας ἱστορήσαμεν, ὡς εἰκὸς τῶν παλαιῶν ἀπαραφυλάκτως οἷα σω-
τῆρας ἐθνικῇ συνηθείᾳ παρ' ἑαυτοῖς τοῦτον τιμᾶν εἰωθότων τὸν
τρόπον.

CAP. XIX.

Περὶ τοῦ θρόνου Ἰακώβου τοῦ ἐπισκόπου.

Τὸν γὰρ Ἰακώβου θρόνον τοῦ πρώτου τῆς Ἱεροσολύμων ἐκ-
κλησίας τὴν ἐπισκοπὴν πρὸς αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν Cf. ii. 1.
ἀποστολῶν ὑποδεξαμένον, ὃν καὶ ἀδελφὸν τοῦ Χριστοῦ χρη- 344
ματίσαι οἱ θεῖοι λόγοι περιέχουσιν, εἰς δεῦρο πεφυλαγμένον οἱ Matt. xiii.
τῇδε κατὰ διαδοχὴν περιέποντες ἀδελφοί, σαφῶς τοῖς πᾶσιν 55, etc.
ἐπιδείκνυνται οἷον περὶ τοὺς ἁγίους ἄνδρας τοῦ θεοφιλοῦς ἔνε-
κεν οἷ τε πάλαι καὶ οἷ εἰς ἡμᾶς ἔσωζόν τε καὶ ἀποσώζουσι
σέβας. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη.

CAP. XX.

Περὶ τῶν ἑορταστικῶν Διονυσίου ἐπιστολῶν, ἔνθα καὶ περὶ τοῦ πάσχα
κανονίζει.

Ὁ γε μὴν Διονύσιος πρὸς ταῖς δηλωθείσαις ἐπιστολαῖς αὐ-
τοῦ, ἔτι καὶ τὰς φερομένας 'Ἑορταστικὰς' τοτηρικαῦτα συν-
τάττει, πανηγυρικωτέρους ἐν αὐταῖς περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς
ἀνακινῶν λόγους. Τούτων τὴν μὲν Φλαουίῳ προσφωνεῖ, τὴν
δὲ Δομετίῳ καὶ Διδύμῳ· ἐν ᾗ καὶ κανόνα ἐκτίθεται ὀκταετη- Cf. vi. 22.
ρίδος, ὅτι μὴ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν προσήκοι
τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ἐπιτελεῖν παριστάμενος. Πρὸς ταύ-
ταις καὶ ἄλλην τοῖς κατ' Ἀλεξάνδρειαν συμπρεσβυτέροις ἐπι-
στολὴν διαχαράττει, ἐτέροις τε ὁμοῦ διαφόρως, καὶ ταύτας ἔτι
τοῦ διωγμοῦ συνεστῶτος.

CAP. XXI.

Περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συμβάντων.

Ἐπιλαβούσης δὲ ὅσον οὕπω τῆς εἰρήνης, ἐπάνεισι μὲν εἰς
τὴν Ἀλεξάνδρειαν· πάλιν δ' ἐνταῦθα στάσεως καὶ πολέμου

συστάντος, ὥς οὐχ οἶόν τε ἦν αὐτῷ τοὺς κατὰ τὴν πόλιν ἅπαντας ἀδελφούς εἰς ἑκάτερον τῆς στάσεως μέρος διηρημένους ἐπισκοπεῖν, αὖθις ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ, ὥσπερ τις ὑπερόριος ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας διὰ γραμμάτων αὐτοῖς ὠμίλει. Καὶ Ἰέρακι δὲ μετὰ ταῦτα τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόπῳ ἑτέραν ἑορταστικὴν ἐπιστολὴν γράφων, τῆς κατ' αὐτὸν τῶν Ἀλεξανδρέων στάσεως μνημονεύει διὰ τούτων·

345 Ἐμοὶ δὲ τί θαυμαστὸν εἶ πρὸς τοὺς πορρωτέρῳ παροικούντας χαλεπὸν

Dion. Ep.
xiii.

Philem. 12.

τὸ κἂν δι' ἐπιστολῶν ὁμιλεῖν, ὅτε καὶ τὸ πρὸς ἑμαυτὸν αὐτῷ μοι διαλέγεσθαι, καὶ τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ συμβουλευέσθαι, καθέστηκεν ἄπορον; Πρὸς γοῦν 'τὰ ἑμαυτοῦ σπλάγχνα', τοὺς ὁμοσκήνους καὶ συμψύχους ἀδελφούς καὶ τῆς αὐτῆς πολιτάς ἐκκλησίας, ἐπιστολιμαίων δέομαι γραμμάτων, καὶ ταῦθ' ὅπως διαπεμφαίμην, ἀμήχανον φαίνεται. Ῥᾶον γὰρ ἂν τις οὐχ ὅπως εἰς τὴν ὑπερορίαν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς περαιωθῇ, ἢ τὴν Ἀλεξανδρείαν ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπέλθοι. Τῆς γὰρ ἐρήμου τῆς πολλῆς καὶ ἀτριβοῦς ἐκείνης, ἣν ἐν δυσὶ γενεαῖς διώδενυσεν ὁ Ἰσραὴλ, ἄπειρος μᾶλλον καὶ ἄβατός ἐστιν ἢ μεσαιτάτῃ τῆς πόλεως ὁδός· καὶ τῆς θαλάσσης, ἣν ἐκείνοι ῥαγείσαν καὶ διατειχισθείσαν ἔσχον ἐπιπῆλατον, καὶ ὧν ἐν τῇ λεωφόρῳ κατεποντίσθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ γαληνοὶ καὶ ἀκύμαντοι λιμένες γεγόνασιν εἰκὼν, πολλάκις φανέντες ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς φόνων οἶον ἐρυθρὰ θάλασσα. Ὁ δ' ἐπιρρέων ποταμὸς τὴν πόλιν ποτὲ μὲν ἐρήμου τῆς ἀνύδρου ξηρότερος ὤφθη, καὶ μᾶλλον αὐχμῶδης ἐκείνης, ἣν διαπορευόμενος

Exod. xv. 24.

ὁ Ἰσραὴλ οὕτως ἐδίψησεν, ὥς Μωϋσῇ μὲν καταβοᾶν, ῥῆναι δ' αὐτοῖς παρὰ τοῦ θαυμάσια ποιούντος μόνου ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ποτόν· ποτὲ δὲ τοσοῦτον ἐπλήμυρεν, ὥς πᾶσαν τὴν περίχωρον, τὰς τε ὁδοὺς καὶ τοὺς ἀγροὺς ἐπικλύσαντα, τῆς ἐπὶ Νῶε γενομένης τοῦ ὕδατος φορᾶς ἐπαγαγεῖν ἀπειλήν· αἰεὶ δὲ αἵματι καὶ φόνοις καὶ καταποντισμοῖς κάτεισι μεμιασμένος, οἶος ὑπὸ

Ib. vii. 20.

Μωϋσεὶ γέγονε τῷ Φαραὼ, μεταβαλὼν εἰς αἶμα καὶ ἐποξέσας. Καὶ ποῖον γένοιτ' ἂν τοῦ πάντα καθαίροντος ὕδατος ὕδωρ ἄλλο καθάρσιον; πῶς ἂν ὁ πολὺς καὶ ἀπέραντος ἀνθρώποις ὠκεανὸς ἐπιχυθεὶς τὴν πικρὰν ταύτην ἀποσμήξαι θάλασσαν; ἢ πῶς ἂν ὁ μέγας ποταμὸς ὁ ἐκπορευόμενος ἐξ Ἐδεμ, τὰς τέσσαρας ἀρχὰς εἰς ἃς ἀφορίζεται μετοχετεύσας εἰς μίαν τοῦ Γηῶν,

Gen. ii. 13.

346 ἀποπλύναι τὸν λύθρον; ἢ πότε ὁ τεθολωμένος ὑπὸ τῶν πονηρῶν πανταχόθεν ἀναθυμιάσεων ἀῆρ εἰλικρινὴς γένοιτο; Τοιοῦτοι γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς ἄτμοι, καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἄνεμοι, ποταμῶν τε αὔραι καὶ λιμένων ἀνιμήσεις ἀποπνέουσιν, ὥς σηπομένων ἐν πᾶσι τοῖς ὑποκειμένοις στοιχείοις νεκρῶν ἰχῶρας εἶναι τὰς δρόσους. Εἴτα θαυμάζουσι καὶ διαποροῦσι, πόθεν οἱ συνεχεῖς λοιμοί, πόθεν αἱ χαλεπαὶ νόσοι, πόθεν αἱ παντοδαπαὶ φθοραὶ, πόθεν ὁ ποικίλος καὶ πολὺς τῶν ἀνθρώπων ὄλεθρος· διὰ τί μῆκετι τοσοῦτο πλῆθος οἰκητόρων ἢ μεγίστη πόλις ἐν αὐτῇ φέρει, ἀπὸ νηπίων ἀρξαμένη παίδων μέχρι τῶν εἰς ἄκρον γεγηρακότων, ὅσους ὠμογέροντας οὐς ἐκάλει πρότερον ὄντας ἔτρεφεν· ἀλλ' οἱ τεσσαρακοντοῦται καὶ μέχρι τῶν ἐβδομή-

κοντα ἑτῶν, τοσούτον πλείονες τότε, ὥστε μὴ συμπληροῦσθαι νῦν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, προσεγγραφέντων καὶ συγκαταλεγέντων εἰς τὸ δημόσιον σιτηρέσιον τῶν ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἑτῶν μέχρι τῶν ὀγδοήκοντα· καὶ γεγόνασιν οἷον ἡλικιώται τῶν πάλαι γεραϊτάτων οἱ ὅφει νεώτατοι. Καὶ οὕτω μειούμενον αἰεὶ καὶ δαπανώμενον ὀρῶντες τὸ ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων γένος, οὐ τρέμουνσιν, ἀξιομένου καὶ προκόπτοντος τοῦ παντελοῦς αὐτῶν ἀφανισμοῦ.

CAP. XXII.

Περὶ τῆς ἐπισκηψάσης νόσου.

Μετὰ ταῦτα λοιμικῆς τὸν πόλεμον διαλαβούσης νόσου, τῆς τε ἑορτῆς πλησιαζούσης, αὖθις διὰ γραφῆς τοῖς ἀδελφοῖς ὁμιλεῖ, τὰ τῆς συμφορᾶς ἐπισημαινόμενος πάθῃ διὰ τούτων·

Τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνθρώποις οὐκ ἂν δόξειε καιρὸς ἑορτῆς εἶναι τὰ παρ- Dion. Ep. 12.
όντα. Οὐδὲ ἔστιν αὐτοῖς οὔτε οὗτος οὔτε τις ἕτερος, οὐχ ὅπως τῶν ἐπι-
λύπων, ἀλλ' οὐδ' εἴ τις περιχαρὴς ὃν οἰθιείεν μάλιστα. Νῦν μὲν γε θρήνοι
πάντα· καὶ πενθοῦσι πάντες, καὶ περιηχοῦσιν οἰμωγαὶ τὴν πόλιν διὰ τὸ 347
πλήθος τῶν τεθνηκότων καὶ τῶν ἀποθνησκόντων ὅσημέραι. Ὡς γὰρ ἐπὶ
τῶν πρωτοτόκων τῶν Αἰγυπτίων γέγραπται, οὕτως καὶ νῦν 'ἐγενήθη Exod. xii. 30.
κραυγὴ μεγάλη. Οὐ γάρ ἐστιν οἰκία, ἐν ᾗ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ τεθνηκώς·
καὶ ὀφελόν γε εἰς· πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεινὰ καὶ τὰ πρὸ τούτου συμβεβη-
κότα. Πρῶτον μὲν ἡμᾶς ἤλασαν· καὶ μόνοι πρὸς ἀπάντων διωκόμενοι
καὶ θανατούμενοι ἐορτάσαμεν καὶ τότε. Καὶ πᾶς ὁ τῆς καθ' ἕκαστον
θλίψεως τόπος πανηγυρικὸν ἡμῖν γέγονε χωρίον, ἀγρός, ἐρημία, ναὺς,
πανδοχεῖον, δεσμωντήριον, φαιδροτάτην δὲ πασῶν ἤγαγον ἑορτὴν οἱ τέλειοι
μάρτυρες εὐωχηθέντες ἐν οὐρανῷ. Μετὰ δὲ ταῦτα, πόλεμος καὶ λιμὸς
ἐπέλαβεν· ἃ τοῖς ἔθνεσι συνδιηνέγκαμεν, μόνοι μὲν ὑποστάντες ὅσα ἡμῖν
ἐλυμήναντο, παραπολαύσαντες δὲ καὶ ὧν ἀλλήλους εἰργάσαντό τε καὶ
πεπόνθασιν· καὶ τῇ Χριστοῦ πάλιν ἐνηυφράνθημεν εἰρήνῃ, ἣν μόνοις ἡμῖν
ἔδωκε. Βραχυτάτης δὲ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν τυχόντων ἀναπνοῆς, ἐπικατέ-
σκηψεν ἡ νόσος αὕτη, πρᾶγμα φόβου τε παντὸς φοβερώτερον ἐκείνοις,
καὶ συμφορᾶς ἡστινοσοῦν σχετλιώτερον, καὶ ὡς ἴδιός τις αὐτῶν ἀπήγγειλε
συγγραφεὺς, πρᾶγμα μόνον δὴ τῆς πάντων ἐλπίδος κρεῖσσον γενόμενον·
ἡμῖν δὲ οὐ τοιοῦτο μὲν, γυμνάσιον δὲ καὶ δοκίμιον οὐδεὸς τῶν ἄλλων
ἔλαττον. Ἀπέσχετο μὲν γὰρ οὐδὲ ἡμῶν, πολλὰ δὲ ἐξῆλθεν εἰς τὰ ἔθνη.

Τούτοις ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων·

Οἱ γοῦν πλείστοι τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν δι' υπερβάλλουσαν ἀγάπην καὶ Cf. ix. 8.
φιλαδελφίαν ἀφειδούντες ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων ἐχόμενοι, ἐπισκοποῦντες
ἀφυλάκτως τοὺς νοσοῦντας, λιπαρῶς ὑπηρετούμενοι, θεραπεύοντες ἐν
Χριστῷ, συναπηλλάττοντο ἐκείνοις ἀσμενέστατα, τοῦ παρ' ἐτέρων ἀναπιμ-
πλάμενοι πάθους, καὶ τὴν νόσον ἐφ' ἑαυτοὺς ἔλκοντες ἀπὸ τῶν πλησίων,

καὶ ἐκόντες ἀναμασσόμενοι τὰς ἀληθύνas. Καὶ πολλοὶ νοσοκομήσαντες καὶ ῥώσαντες ἐτέρους, ἐτελεύτησαν αὐτοὶ, τὸν ἐκείνων θάνατον εἰς ἑαυτοὺς
348 μετασθησάμενοι, καὶ τὸ δημῶδες ῥῆμα μόνης αἰὶ δοκοῦν φιλοφροσύνης
 I Cor. iv. 13. ἔχασθαι, ἔργῳ δὴ τότε πληροῦντες, ἀπιόντες αὐτῶν 'περίφημα.' Οἱ γοῦν
 ἄριστοι τῶν παρ' ἡμῖν ἀδελφῶν τοῦτον τὸν τρόπον ἐξεχώρησαν τοῦ βίου, πρεσβύτεροί τε τινες καὶ διάκονοι καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ λίαν ἐπαινούμενοι·
 ὥς καὶ τοῦ θανάτου τοῦτο τὸ εἶδος, διὰ πολλὴν εὐσέβειαν καὶ πίστιν ἰσχυ-
 ρὰν γινόμενον, μηδὲν ἀποδεῖν μαρτυρίου δοκεῖν. Καὶ τὰ σώματα δὲ τῶν
 ἁγίων ὑπταίαι χερσὶ καὶ κόλποις ὑπολαμβάνοντες, καθαιροῦντές τε ὀφθαλ-
 μούς, καὶ στόματα συγκλείοντες, ὡμοφοροῦντές τε καὶ διατιθέντες, προσ-
 κολλώμενοι, συμπλεκόμενοι, λουτροῖς τε καὶ περιστολαῖς κατακοσμοῦντες,
 μετὰ μικρὸν ἐτύγχανον τῶν ἴσων, αἰὶ τῶν ὑπολειπομένων ἐφεπομένων
 τοῖς πρὸ αὐτῶν. Τὰ δέ γε ἔθνη πᾶν τοῦναντίον· καὶ νοσεῖν ἀρχομένους
 ἀπωθοῦντο, καὶ ἀπέφευγον τοὺς φιλάτους, κἂν ταῖς ὁδοῖς ἐρρίπτουν
 ἡμιθνήτας, καὶ νεκροὺς ἀτάφους ἀπεσκυβαλίζοντο, τὴν τοῦ θανάτου διά-
 δοσιν καὶ κοινωνίαν ἐκτρεπόμενοι, ἣν οὐκ ἦν καὶ πολλὰ μηχανωμένοις
 ἐκκλίνειν ῥάδιον.

Μετὰ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν, εἰρηνευσάντων τῶν κατὰ τὴν
 πόλιν, τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἀδελφοῖς ἑορταστικὴν αὐθις ἐπιστέλ-
 λει γραφὴν, καὶ ἐπὶ ταύτῃ ἄλλας διαφόρους πάλιν διατυποῦται.
 Φέρεται δὲ τις αὐτοῦ καὶ 'περὶ Σαββάτου,' καὶ ἄλλη 'περὶ
 Γυμνασίου.'

CAP. XXIII.

Περὶ τῆς Γαλλικῆς βασιλείας.

'Ερμάμῳνι δὲ πάλιν καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἀδελφοῖς δι'
 ἐπιστολῆς ὁμιλῶν, πολλὰ τε ἄλλα περὶ τῆς Δεκίου καὶ τῶν
 μετ' αὐτὸν διεξελθόντων κακοτροπίας, τῆς κατὰ τὸν Γαλλικὸν
 εἰρήνης ὑπομιμνήσκειται. Οὐδὲν δὲ οἶον τὸ καὶ τούτων ὧδέ πως
 ἐχόντων ἀκοῦσαι·

Dion. Ep. ii. Ἐκείνος μὲν οὖν τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων τὸν μὲν προέμενος, τῷ δὲ
 A. D. 262. ἐπιθέμενος, παγγενῇ ταχέως καὶ πρόρριζος ἐξηφανίσθη· ἀνεδείχθη δὲ καὶ

349 συνανωμολογήθη παρὰ πάντων ὁ Γαλλικὸς, παλαιὸς ἅμα βασιλεὺς καὶ
 Isa. xlii. 9. νέος, πρῶτος ὢν καὶ μετ' ἐκείνους παρών. Κατὰ γὰρ τὸ ῥηθὲν πρὸς τὸν
 προφῆτην Ἡσαΐαν, 'Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασι, καὶ καινὰ ἃ νῦν ἀνατελεῖ.'
 "Ὡς περ γὰρ νέφος τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ὑποδραμὸν καὶ πρὸς ὀλίγον ἐπηλυ-
 γάσαν, ἐσκίασεν αὐτὸν καὶ αὐτ' αὐτοῦ προεφάνη, εἴτα παρελθόντος ἢ δια-
 τακέντος τοῦ νέφους, ἐξεφάνη πάλιν ἐπανατεῖλας ὁ ἥλιος ὁ προανατεῖλας.
 οὕτω προστὰς καὶ προσπελάσας ἑαυτὸν ὁ Μακριανὸς τῆς ἐφειστώσης Γαλ-

λιηνοῦ βασιλείας, ὁ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ μηδὲ ἦν· ὁ δὲ ἔστιν ὁμοίως ὥσπερ ἦν. Καὶ οἷον ἀποθεμένη τὸ γῆρας ἡ βασιλεία, καὶ τὴν προοῦσαν ἀνακαθηραμένη κακίαν, ἀκμαιότερον νῦν ἐπανθεί, καὶ πορρώτερον ὁρᾶται καὶ ἀκούεται καὶ διαφοιτᾷ πανταχοῦ.

Εἰθ' ἐξῆς καὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν ταῦτ' ἔγραφε, διὰ τούτων σημαίνει·

Καί μοι πάλιν τὰς ἡμέρας τῶν βασιλικῶν ἐτῶν ἔπεισι σκοπεῖν. Ὅρῳ γὰρ ὡς ὀνομασθέντες μὲν οἱ ἀσεβέστατοι, μετ' οὐ πολὺ γεγόνασιν ἀνώνυμοι· ὁ δὲ ὀσιώτερος καὶ φιλοθεώτερος ὑπερβὰς τὴν ἐπταετηρίδα, νῦν ἐνιαυτὸν ἔνατον διανύει, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐορτάσωμεν.

CAP. XXIV.

Περὶ Νέπωτος καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν σχίσματος.

Ἐπὶ τούτοις ἅπασι σπουδάζεται αὐτῷ καὶ τὰ περὶ Ἑπαγγελιῶν δύο συγγράμματα. Ἡ δ' ὑπόθεσις αὐτῷ Νέπως ἦν, ἐπίσκοπος τῶν κατ' Αἴγυπτον, Ἰουδαϊκώτερον τὰς ἐπηγγελμένας Cf. iii. 39. τοῖς ἁγίοις ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἐπαγγελίας ἀποδοθήσεσθαι διδασκων, καὶ τινα χιλιάδα ἐτῶν τρυφῆς σωματικῆς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ταύτης ἔσεσθαι ὑποτιθέμενος. Δόξας γοῦν οὗτος ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου τὴν ἰδίαν κρατύνειν ὑπόληψιν, Ἐλεγχον 350 Ἀλληγοριστῶν, λόγον τινα περὶ τούτου συντάξας ἐπέγραψε. Πρὸς ὃν ὁ Διονύσιος ἐν τοῖς περὶ Ἑπαγγελιῶν ἐνίσταται, διὰ μὲν τοῦ προτέρου τὴν αὐτοῦ γνώμην ἦν εἶχε περὶ τοῦ δόγματος παρατιθέμενος, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου διαλαμβάνων· ἔνθα τοῦ Νέπωτος κατὰ τὴν ἀρχὴν μνημονεύσας, ταῦτα περὶ αὐτοῦ γράφει·

Ἐπεὶ δὲ σύναγμα τι προκομίζουσι Νέπωτος, ᾧ λίαν ἐπερείδονται ὡς ἀναντιρρήτως ἀποδεικνύντι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἐπὶ γῆς ἔσεσθαι, ἐν ἄλλοις μὲν πολλοῖς ἀποδέχομαι καὶ ἀγαπῶ Νέπωτα, τῆς τε πίστεως καὶ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἐν ταῖς γραφαῖς διατριβῆς, καὶ τῆς πολλῆς ψαλμωδίας ἥ μέχρι νῦν πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν εὐθυμοῦνται, καὶ πάνν δι' αἰδοῦς ἄγω τὸν ἄνθρωπον ταύτῃ μᾶλλον, ἢ προανεπαύσατο, ἀλλὰ (φίλῃ γὰρ καὶ προτιμωτάτῃ πάντων ἢ ἀλήθεια,) ἐπαινεῖν τε χρὴ καὶ συναινεῖν ἀφθόνως, εἴ τι ὀρθῶς λέγοιτο, ἐξετάζειν τε καὶ διευθύνειν εἴ τι μὴ φαίνοιτο ὑγιῶς ἀναγεγραμμένον. Καὶ πρὸς μὲν παρόντα καὶ ψιλῷ λόγῳ δογματίζοντα αὐτάρκης ἦν ἂν ἡ ἄγραφος ὁμιλία, δι' ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως πείθονσα καὶ συμβιβάζουσα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους· γραφῆς δὲ ἐκκειμένης, ὡς δοκεῖ τισὶ, πιθανωτάτης, καὶ τινων διδασκάλων τὸν μὲν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας τὸ

μηδὲν ἡγουμένων, καὶ τὸ τοῖς Εὐαγγελίοις ἔπεσθαι παρέντων, καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἐπιστολὰς ἐκφραυλισάντων, τὴν δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου διδασκαλίαν ὡς μέγα δὴ τι καὶ κεκρυμμένον μυστήριον κατεπαγγελμένων, καὶ τοὺς ἀπλουτέρους ἀδελφούς ἡμῶν οὐδὲν ἐώντων ὑψηλὸν καὶ μεγαλείον φρονεῖν, οὔτε περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ ἀληθῶς ἐνθίου τοῦ Κυρίου 351 ἡμῶν ἐπιφανείας, οὔτε τῆς ἡμετέρας ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς πρὸς 2 Thess. ii. 1. αὐτὸν 'ἐπισυναγωγῆς' καὶ ὁμοιώσεως, ἀλλὰ μικρὰ καὶ θνητὰ καὶ οἶα τὰ νῦν ἐλπίζειν ἀναπειθόντων ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαῖον καὶ ἡμᾶς ὡς πρὸς παρόντα τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν διαλεχθῆναι Νέπωτα.

Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων·

Ἐν μὲν οὖν τῷ Ἀρσenoίτῃ γενόμενος, ἔνθα, ὡς οἶδας, πρὸ πολλοῦ τούτου ἐπεπόλαξε τὸ δόγμα, ὡς καὶ σχίσματα καὶ ἀποστασίας ὄλων ἐκκλησιῶν γεγονέαι, συγκαλέσας τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διδασκάλους τῶν ἐν ταῖς κώμαις ἀδελφῶν, παρόντων καὶ τῶν βουλομένων ἀδελφῶν, δημοσίᾳ τὴν ἐξέτασιν ποιήσασθαι τοῦ λόγου προετρεψάμην. Καὶ τοῦτό μοι προσαγαγόντων τὸ βιβλίον ὡς τι ὅπλον καὶ τείχος ἀκαταμάχητον, συγκαθεσθείς αὐτοῖς τριῶν ἑξῆς ἡμερῶν ἐξ ἑω μέχρις ἑσπέρας, διευθύνειν ἐπειράθην τὰ γεγραμμένα. Ἐνθα καὶ τὸ εὐσταθὲς καὶ τὸ φιλόληθες, καὶ τὸ εὐπαρακολούθητον καὶ συνετὸν ὑπερηγάσθην τῶν ἀδελφῶν, ὡς ἐν τάξει καὶ μετ' ἐπεικειας τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἐπαπορήσεις καὶ τὰς συγκαταθέσεις ἐποιούμεθα, τὸ μὲν ἐκ παντὸς τρόπου καὶ φιλονεικῶς τῶν ἅπαξ δοξάντων περιέχεσθαι, εἰ καὶ μὴ φαίνονται ὀρθῶς ἔχοντα, παραιτησάμενοι, μήτε δὲ τὰς ἀντιλογίας ὑποστελλόμενοι, ἀλλ' ἐς ὅσον οἶον τε τῶν προκειμένων ἐπιβατεύειν καὶ κρατύνειν αὐτὰ πειρώμενοι, μήτε εἰ λόγος αἶροι, μεταπίεσθαι καὶ συνομολογεῖν αἰδούμενοι, ἀλλ' εὐσυνειδήτως καὶ ἀνυποκρίτως, καὶ ταῖς καρδίαις πρὸς τὸν Θεὸν ἠπλωμέναις, τὰ ταῖς ἀποδείξεσι καὶ διδασκαλίαις τῶν ἁγίων γραφῶν συνιστανόμενα καταδεχόμενοι. Καὶ τέλος ὃ τε τῆς διδαχῆς ταύτης ἀρχηγὸς καὶ εἰσηγητὴς, ὁ καλούμενος Κορακίων, ἐν ἐπηκόῳ πάντων τῶν παρόντων ἀδελφῶν, ὡμολόγησε καὶ διεμαρτύρατο ἡμῖν, μηκέτι τούτῳ προσέξειν, μηδὲ διαλέξεσθαι περὶ τούτου, μηδὲ μεμῆσθαι, μηδὲ διδάξειν, ὡς ἱκανῶς ὑπὸ τῶν ἀντιλεχθέντων ἡρημένος· τῶν τε ἄλλων ἀδελφῶν οἱ μὲν ἔχαιρον ἐπὶ τῇ κοινολογίᾳ καὶ τῇ πρὸς πάντας συγκαταβάσει καὶ συνδιαθέσει.

352

CAP. XXV.

Περὶ τῆς Ἰωάννου ἀποκαλύψεως.

Εἰθ' ἐξῆς ὑποβὰς περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου ταῦτα φησί·

Τινὲς μὲν οὖν τῶν πρὸ ἡμῶν ἠθέτησαν καὶ ἀνεσκεύασαν πάντα τὸ βιβλίον, καθ' ἕκαστον κεφάλαιον διευθύνοντες, ἄγνωστὸν τε καὶ ἀσυλλλόγιστον ἀποφαίνοντες, ψεύδεσθαί τε τὴν ἐπιγραφὴν. Ἰωάννου γὰρ οὐκ εἶναι λέγουσιν·

ἀλλ' οὐδ' ἀποκάλυψιν εἶναι, τὴν σφόδρα καὶ παχεὶ κεκαλυμμένην τῷ τῆς ἀγνοίας παραπετάσματι· καὶ οὐχ ὅπως τῶν ἀποστόλων τινὰ, ἀλλ' οὐδ' ὅλως τῶν ἁγίων ἢ τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τούτου γεγονέναι ποιητὴν τοῦ συγγράμματος· Κήρινθον δὲ τὸν καὶ ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν συστησάμενον αἵρεσιν, ἀξιόπιστον ἐπιφημίσαι θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι ὄνομα. Τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα, ἐπίγειον ἔσεσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν, καὶ ὡν αὐτὸς ὠρέγετο φιλοσώματος ὡν Cf. iii. 28. καὶ πάννυ σαρκικός, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν ἔσεσθαι, γαστρός καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα πλησμοναῖς, τουτέστι σιτίοις καὶ ποτοῖς καὶ γάμοις, καὶ δι' ὧν εὐφημότερον ταῦτα φήθη ποριεῖσθαι, ἐορταῖς καὶ θυσίαις καὶ ἱερέων σφαγαῖς. Ἐγὼ δὲ ἀθετῆσαι μὲν οὐκ ἂν τολμήσαιμι τὸ βιβλίον, πολλῶν αὐτὸ διὰ σπουδῆς ἐχόντων ἀδελφῶν· μείζονα δὲ τῆς ἑμαυτοῦ φρονήσεως τὴν ὑπόληψιν τὴν περὶ αὐτοῦ λαμβάνων, κεκρυμμένην εἶναι τινα καὶ θαυμασιωτέραν τὴν καθ' ἕκαστον ἐκδοχὴν ὑπολαμβάνω. Καὶ γὰρ εἰ μὴ συνίημι, ἀλλ' ὑπονοῶ γε νοῦν τινὰ βαθύτερον ἐγκεῖσθαι τοῖς ῥήμασιν. Οὐκ ἰδίῳ ταῦτα μετρῶν καὶ κρίνων λογισμῷ, πίστει δὲ τὸ πλεονέμενον, ὑψηλότερα ἢ ὑπ' ἐμοῦ καταληφθῆναι νενόμικα· καὶ οὐκ ἀποδοκιμάζω ταῦτα ἃ μὴ συνεώρακα, θαυμάζω δὲ μᾶλλον ὅτι μὴ καὶ εἶδον.

Ἐπὶ τούτοις τὴν ὅλην τῆς Ἀποκαλύψεως βασανίσας γραφὴν, ἀδύνατον δὲ αὐτὴν κατὰ τὴν πρόχειρον ἀποδείξας νοεῖσθαι διάνοιαν, ἐπιφέρει λέγων·

Συντελέσας δὴ πᾶσαν, ὡς εἶπεν, τὴν προφητείαν, μακαρίζει ὁ προφήτης τοὺς τε φυλάσσοντας αὐτὴν, καὶ διὰ καὶ ἑαυτόν. **353** Rev. xxii. 7. *‘Μακάριος γάρ, φησιν, ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· κἀγὼ Ἰωάννης ὁ βλέπων καὶ ἀκούων ταῦτα.’* Καλεῖσθαι μὲν οὖν αὐτὸν Ἰωάννην, καὶ εἶναι τὴν γραφὴν Ἰωάννου ταύτην, οὐκ ἂν τερῶ. Ἁγίου μὲν γὰρ εἶναι τινος καὶ θεοπνεύστου συναινώ. Οὐ μὴν ῥαδίως ἂν συνθεῖμην τοῦτον εἶναι τὸν ἀπόστολον, τὸν υἱὸν Ζεβεδαίου, τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου, οὗ τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐπιγεγραμμένον, καὶ ἡ Ἐπιστολὴ ἡ καθολικὴ. Τεκμαίρομαι γὰρ ἕκ τε τοῦ ἡθους ἑκατέρων, καὶ τοῦ τῶν λόγων εἶδους, καὶ τῆς τοῦ βιβλίου διεξαγωγῆς λεγομένης, μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ Εὐαγγελιστὴς οὐδαμῶς τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρεγγράφει, οὐδὲ κηρύσσει ἑαυτὸν, οὔτε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, οὔτε διὰ τῆς Ἐπιστολῆς.

Εἰθ' ὑποβὰς, ταῦτα λέγει πάλιν·

Ἰωάννης δὲ οὐδαμῶς οὐδὲ ὡς περὶ ἑαυτοῦ οὐδὲ ὡς περὶ ἑτέρου· ὁ δὲ τὴν Ἀποκάλυψιν γράψας, εὐθύς τε ἐν ἀρχῇ ἑαυτὸν προτάσσει· *‘Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἐν τάχει. Καὶ ἔσημανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ὅσα εἶδεν.’* Εἰτα καὶ ἐπιστολὴν γράφει· *‘Ἰωάννης ταῖς ἐπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ, Ib. 4. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη.’* Ὁ δὲ γε Εὐαγγελιστὴς οὐδὲ τῆς καθολικῆς Ἐπι-

- στολῆς προέγραψεν ἑαυτοῦ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ ἀπερίττως ἀπ' αὐτοῦ τοῦ
 1 John i. 1. μυστηρίου τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἤρξατο· “Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόαμεν,
 Matt. xvi. 17. ὁ ἑώρακάμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.” Ἐπὶ ταύτῃ γὰρ τῇ ἀποκαλύψει καὶ ὁ
 Cf. iii. 25. οὐδὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ φερομένῃ Ἰωάννου καὶ τρίτῃ, καίτοι βραχεῖαις οὖσαις
 ἐπιστολαῖς, ὁ Ἰωάννης ὀνομαστί πρόκειται, ἀλλὰ ἀνωνύμως· ὁ πρεσβύτερος·
 Rev. i. 9. γέγραπται. Οὗτος δέ γε οὐδὲ αὐτάρκες ἐνόμισεν, εἰσάπαξ ἑαυτὸν ὀνο-
 μάσας, διηγείσθαι τὰ ἐξῆς, ἀλλὰ πάλιν ἀναλαμβάνει· “Ἐγὼ Ἰωάννης ὁ
 Ib. xxii. 7, 8. ἀδελφὸς ὑμῶν, καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ βασιλείᾳ καὶ ἐν ὑπομονῇ
 Ἰησοῦ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ, διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ
 καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ.” Καὶ δὴ καὶ πρὸς τῷ τελείῳ ταῦτα εἶπε· “Μακά-
 ριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου. Κἀγὼ
 Ἰωάννης ὁ βλέπων καὶ ἀκούων ταῦτα.” Ὅτι μὲν οὖν Ἰωάννης ἐστὶν ὁ ταῦτα
 γράφων, αὐτῷ λέγοντι πιστευτέον· ποῖος δὲ οὗτος, ἀδελον. Οὐ γὰρ εἶπεν
 ἑαυτὸν εἶναι, ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πολλαχοῦ, “τὸν ἡγαπημένον ὑπὸ τοῦ
 Κυρίου μαθητὴν,” οὐδὲ “τὸν ἀναπεσόντα ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ,” οὐδὲ “τὸν ἀδελ-
 φὸν Ἰακώβου,” οὐδὲ τὸν αὐτόπτην καὶ αὐτήκοον τοῦ Κυρίου γενόμενον. Εἶπε
 γὰρ ἂν τι τούτων τῶν προδηλωμένων, σαφῶς ἑαυτὸν ἐμφανίσει βουλό-
 μενος. Ἀλλὰ τούτων μὲν οὐδέν. “Ἀδελφὸν δὲ ἡμῶν καὶ συγκοινωνὸν” εἶπε,
 354 “καὶ μάρτυρα Ἰησοῦ,” καὶ μακάριον ἐπὶ τῇ θέᾳ καὶ ἀκοῇ τῶν ἀποκαλύψεων.
 Πολλοὺς δὲ ὁμωνύμους Ἰωάννη τῷ ἀποστόλῳ νομίζω γεγονέναι, οἱ διὰ τὴν
 πρὸς ἐκείνον ἀγάπην, καὶ τὸ θαυμάζειν καὶ ζηλοῦν, ἀγαπηθῆναι τε ὁμοίως
 αὐτῷ βούλεσθαι ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τὴν αὐτὴν ἡσπάσαντο·
 ὥσπερ καὶ ὁ Παῦλος πολὺς καὶ δὴ καὶ ὁ Πέτρος ἐν τοῖς τῶν πιστῶν παισὶν
 ὀνομάζεται. Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἕτερος Ἰωάννης ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀπο-
 στόλων, ὁ ἐπικληθεὶς Μάρκος· ὃν Βαρνάβας καὶ Παῦλος ἑαυτοῖς συμπαρέ-
 Acts xiii. 5. λαβον, περὶ οὗ καὶ πάλιν λέγει, “Ἐἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην.” Εἰ δὲ
 οὗτος ὁ γράψας ἐστὶν, οὐκ ἂν φαίην· οὐδὲ γὰρ ἀφίχεται σὺν αὐτοῖς εἰς τὴν
 Ib. 13. Ἀσίαν γέγραπται· ἀλλὰ, “Ἀναχθέντες μὲν,” φησὶν, “ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ
 περὶ Παῦλον ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάννης δὲ ἀπο-
 χωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα.” Ἄλλον δὲ τινα
 Cf. iii. 39. οἶμαι τῶν ἐν Ἀσίᾳ γενομένων· ἐπεὶ καὶ δύο φασὶν ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι
 μνήματα καὶ ἐκάτερον Ἰωάννου λέγεσθαι. Καὶ ἀπὸ τῶν νοημάτων δέ,
 καὶ ἀπὸ τῶν ῥημάτων καὶ τῆς συντάξεως αὐτῶν, εἰκότως ἕτερος οὗτος
 παρ' ἐκείνον ὑπονοηθήσεται. Συνάδουσι μὲν γὰρ ἀλλήλοις τὸ Εὐαγ-
 John i. 1. γέλιον καὶ ἡ Ἐπιστολὴ, ὁμοίως τε ἀρχονται. Τὸ μὲν φησὶν, “Ἐν ἀρχῇ ἦν
 1 John i. 1. ὁ λόγος” ἡ δὲ, “Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς.” Τὸ μὲν φησὶ, “Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
 John i. 14. καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονο-
 1 John i. 1. γενοῦς παρὰ Πατρός,” ἡ δὲ τὰ αὐτὰ σμικρῶ παρηλλαχμένα· “Ὁ ἀκηκόαμεν,
 ὁ ἑώρακαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὁ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψη-
 λάφησαν, περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς·” καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη. Ταῦτα γὰρ
 Ib. iv. 3. προανακραύεται διατεινόμενος, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐδήλωσε πρὸς τοὺς “οὐκ ἐν
 Ib. i. 3. σαρκὶ” φάσκοντας “ἐληλυθέναι” τὸν Κύριον· διὸ καὶ συνῆψεν ἐπιμελῶς, “Καὶ
 ὁ ἑώρακαμεν μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἣ

τις ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν· ὁ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν· "Ἐχεται αὐτοῦ, καὶ τῶν προθέσεων οὐκ ἀφίσταται, διὰ δὲ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων καὶ ὀνομάτων πάντα διεξέρχεται· ὃν τινὰ μὲν ἡμεῖς συντόμως ὑπομνήσομεν. Ὁ δὲ προσεχῶς ἐντυγχάνων εὐρήσει ἐν ἑκατέρῳ πολλὴν 'τὴν ζῶην,' πολὺ 'τὸ φῶς, ἀποτροπὴν τοῦ σκύτους,' συνεχὴ 355 'τὴν ἀλήθειαν, τὴν χάριν, τὴν χαρὰν, τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου, τὴν κρίσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ἀγάπης ἐντολὴν, ὡς πάσας δεῖ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς· ὁ ἔλεγχος τοῦ κόσμου, τοῦ διαβόλου, τοῦ Ἀντιχρίστου, ἡ ἐπαγγελία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ υἰοθεσία τοῦ Θεοῦ,' ἡ δὲ ὅλου 'πίστις' ἡμῶν ἀπαιτουμένη, 'ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς' πανταχοῦ· καὶ ὅλως διὰ πάντων χαρακτηρίζοντας, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν συνορᾶν τοῦ τε Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐπιστολῆς χρώτα πρόκειται. Ἀλλοιοτάτῃ δὲ καὶ ξένῃ παρὰ ταῦτα ἡ Ἀποκάλυψις, μήτε ἐφαπτομένη, μήτε γειτνιώσα τούτων μηδενὶ σχεδόν, ὡς εἰπεῖν, μηδὲ συλλαβὴν πρὸς αὐτὰ κοινὴν ἔχουσα· ἀλλ' οὐδὲ μνήμην τινὰ οὐδὲ ἐννοίαν οὔτε ἡ Ἐπιστολὴ τῆς Ἀποκαλύψεως ἔχει· (ἐὼ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον) οὔτε τῆς Ἐπιστολῆς ἡ Ἀποκάλυψις· Παύλου διὰ τῶν Ἐπιστολῶν ὑποφῆναντός τι καὶ περὶ τῶν ἀποκαλύψεων αὐτοῦ, ἃς οὐκ ἐνέγραψε καθ' αὐτάς. "Ἐτι δὲ καὶ διὰ τῆς φράσεως τὴν διαφορὰν ἐστὶ τεκμηρῶσθαι τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐπιστολῆς πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν. Τὰ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπαισίτως κατὰ τὴν Ἑλλήνων φωνὴν, ἀλλὰ καὶ λογιώτατα ταῖς λέξεσι, τοῖς συλλογισμοῖς, ταῖς συντάξεσι τῆς ἐρμηνείας γέγραπται. Πολλοῦ γε δεῖ βάρβαρόν τινα φθόγγον, ἢ σολοικισμόν, ἢ ὅλως ἰδιωτισμὸν ἐν αὐτοῖς εὐρεθῆναι. Ἐκάτερον γὰρ εἶχεν, ὡς ἔοικε, τὸν λόγον, ἀμφοτέρους αὐτῷ χαρισμένου τοῦ Κυρίου, τὸν τε τῆς γνώσεως, τὸν τε τῆς φράσεως. Τούτῳ δὲ ἀποκάλυψιν μὲν ἐωρακέναι, καὶ γνῶσιν εἰληφέναι καὶ προφητεῖαν, οὐκ ἀντερῶ· διάλεκτον μέντοι καὶ γλῶσσαν οὐκ ἀκριβῶς ἐλληνίζουσιν αὐτοῦ βλέπων, ἀλλ' ἰδιώμασιν τε βαρβαρικοῖς χρώμενον, καὶ πού καὶ σολοικίζοντα. "Ἀπερ οὐκ ἀναγκαῖον νῦν ἐκλέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐπισκώπτων, μή τις νομίση, ταῦτα εἶπον, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀνομοιότητα διευθύνων τῶν γραφῶν.

2 Cor. xii. 7.
Gal. ii. 2.

CAP. XXVI.

356

Περὶ τῶν ἐπιστολῶν Διονυσίου.

'Ἐπὶ ταύταις τοῦ Διονυσίου φέρονται καὶ ἄλλαι πλείους ἐπιστολαί· ὥσπερ αἱ κατὰ Σαβελλίου 'πρὸς Ἀμμωνα' τῆς κατὰ Βερνίκην ἐκκλησίας ἐπίσκοπον, καὶ ἡ 'πρὸς Τελεσφόρον,' καὶ ἡ 'πρὸς Εὐφράνορα' καὶ πάλιν 'Ἀμμωνα καὶ Εὐπορον.' Συντάττει δὲ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως καὶ ἄλλα τέσσαρα συγγράμματα, ἃ τῷ κατὰ Ῥώμην ὁμωνύμῳ Διονυσίῳ προσφωνεῖ. Καὶ πλείους δὲ παρὰ ταύτας εἰσὶν αὐτοῦ παρ' ἡμῖν ἐπιστολαί,

Cf. S. Athan.
de Sent.
Dion. 13.
de Decr.
Nic. 25.

καὶ δὴ καὶ πολυεπεῖς λόγοι ἐν ἐπιστολῇς χαρκτηρί γραφέντες· ὥς οἱ ‘περὶ Φύσεως’ Τιμοθέῳ τῷ παιδὶ προσπεφωνημένοι, καὶ ὁ ‘περὶ Πειρασμῶν,’ ὃν καὶ αὐτὸν Εὐφράνωρι ἀνατέθεικεν. Ἐπὶ τούτοις καὶ Βασιλείδῃ τῶν κατὰ τὴν Πεντάπολιν παροικιῶν ἐπισκόπῳ γράφων, φησὶν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐξήγησιν πεποιῆσθαι τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ. Διαφόρους δ’ ἡμῖν καὶ τὰς πρὸς τοῦτον καταλέλοιπεν ἐπιστολάς. Τοσαῦτα ὁ Διονύσιος. Ἀλλὰ γὰρ ἤδη μετὰ τὴν τούτων ἱστορίαν, φέρε καὶ τὴν καθ’ ἡμᾶς τοῖς μετέπειτα γνωρίζειν γενεὰν, ὅποια τις ἦν, παραδῶμεν.

357

CAP. XXVII.

Περὶ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συστάσης
ὑπ’ αὐτοῦ αἵρέσεως.

Cf. v. 28.

Cf. iii. 27.

Ξύστον τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἔτεσιν ἔνδεκα προστάντα, διαδέχεται τῷ κατ’ Ἀλεξάνδρειαν ὁμώνυμος Διονύσιος. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Δημητρίου κατ’ Ἀντιόχειαν τὸν βίον μεταλλάξας, τὴν ἐπισκοπὴν Παῦλος ὁ ἐκ Σαμοσάτων παραλαμβάνει. Τούτου δὲ ταπεινὰ καὶ χαμαιπετῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν φρονήσαντος, ὡς κοινῶς τὴν φύσιν ἀνθρώπου γενομένου, ὁ μὲν κατ’ Ἀλεξάνδρειαν Διονύσιος, παρακληθεὶς ὡς ἂν ἐπὶ τὴν σύνοδον ἀφίκοιτο, γῆρας ὁμοῦ καὶ ἀσθένειαν τοῦ σώματος αἰτιασάμενος, ἀνατίθεται τὴν παρουσίαν, δι’ ἐπιστολῆς τὴν αὐτοῦ γνώμην ἣν ἔχοι περὶ τοῦ ζητουμένου παραστήσας. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένες, ἄλλος ἄλλοθεν, ὡς ἐπὶ λυμεῶνα τῆς Χρίστου ποίμνης συνέσαν, οἱ πάντες ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν σπεύδοντες.

CAP. XXVIII.

Περὶ τῶν τότε γνωριζόμενων διαφανῶν ἐπισκόπων.

Cf. vi. 26, 30.

Τούτων οἱ μάλιστα διέπρεπον, Φιρμιλιανὸς μὲν τῆς Καππαδοκῶν Καισαρείας ἐπίσκοπος ἦν· Γρηγόριος δὲ καὶ Ἀθηνόδωρος ἀδελφοί, τῶν κατὰ Πόντον παροικιῶν ποιμένες· καὶ ἐπὶ τούτοις
358 Ἐλενος τῆς ἐν Ταρσῷ παροικίας, καὶ Νικόμας τῆς ἐν Ἰκονίῳ·

οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας Ὑμέναιος, τῆς τε ὁμόρου ταύτης Καισαρείας Θεότεκνος· Μάξιμος ἔτι πρὸς τούτοις, τῶν κατὰ Βόστραν δὲ καὶ οὗτος ἀδελφῶν διαπρεπῶς ἡγεῖτο· μυρίους τε ἄλλους οὐκ ἂν ἀπορήσαι τις, ἅμα πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, τῆς αὐτῆς ἕνεκεν αἰτίας ἐν τῇ προειρημένῃ πόλει τηνικάδε συγκροτηθέντας ἀπαριθμούμενος. Ἀλλὰ τούτων γε οἱ μάλιστα ἐπιφανεῖς οἶδε ἦσαν. Πάντων οὖν κατὰ καιροὺς διαφόρως καὶ πολλάκις ἐπὶ ταυτὸν συνιόντων, λόγοι καὶ ζητήσεις καθ' ἑκάστην ἀνεκινούντο σύνοδον, τῶν μὲν ἀμφὶ τὸν Σαμοσατέα τὰ τῆς ἑτεροδοξίας ἐπικρύπτειν ἔτι καὶ παρακαλύπτεσθαι πειρωμένων, τῶν δὲ ἀπογυμνοῦν καὶ εἰς φανερόν ἄγειν τὴν αἴρεσιν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν βλασφημίαν αὐτοῦ διὰ σπουδῆς ποιουμένων. Ἐν τούτῳ δὲ Διονύσιος τελευτᾷ, κατὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς Γαλλιηνοῦ βασιλείας, προστὰς τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπισκοπῆς ἔτεσιν ἑπτακαίδεκα· διαδέχεται δὲ αὐτὸν Μάξιμος. Γαλλιηνοῦ δὲ ἐφ' ὅλοις ἐνιαυτοῖς πεντεκαίδεκα τὴν ἀρχὴν κεκρατηκότος, Κλαύδιος κατέστη διάδοχος. A.D. 268. Δεύτερον δὲ οὗτος διελθὼν ἔτος, Αὐρηλιανῷ μεταδίδωσι τὴν A.D. 270. ἡγεμονίαν.

CAP. XXIX.

Ὅπως ὁ Παῦλος ἐλεγχθεὶς ὑπὸ Μαλχιωνὸς τινος ἀπὸ σοφιστῶν πρεσβυτέρου, ἐξεκρήχθη.

Καθ' ὃν τελευταίας συγκροτηθείσης πλείστων ὅσων ἐπισκό- 359
πων συνόδου, φωραθεὶς καὶ πρὸς ἀπάντων ἤδη σαφῶς καταγνωσθεὶς ἑτεροδοξίαν ὁ τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν αἰρέσεως ἀρχηγός, τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καθολικῆς ἐκκλησίας ἀποκηρύττεται. Μάλιστα δ' αὐτὸν εὐθύνας ἐπικρυπτόμενον διήλεγξε Μαλχιών, ἀνὴρ τὰ τε ἄλλα λόγιος, καὶ σοφιστοῦ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας Ἑλληνικῶν παιδευτηρίων διατριβῆς προεστὼς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὑπερβάλλουσιν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως γνησιότητα πρεσβυτερίου τῆς αὐτοῦ παροικίας ἡξιωμένος· οὗτός γε τοι ἐπισημειούμενων ταχυγράφων, ζήτησιν πρὸς αὐτὸν ἐνστησάμενος ἦν καὶ εἰς δεῦρο φερομένην ἴσμεν, μόνος ἴσχυσε τῶν ἄλλων κρυφίνουσι ὄντα καὶ ἀπατηλὸν φωράσαι τὸν ἄνθρωπον.

CAP. XXX.

Περὶ τῆς κατὰ Παύλου ἐπιστολῆς τῶν ἐπισκόπων.

Μίαν δὴ οὖν ἐκ κοινῆς γνώμης οἱ ἐπὶ ταῦτὸ συγκεκροτημένοι ποιμένες διαχαράξαντες ἐπιστολὴν εἰς πρόσωπον τοῦ τε Ῥωμαίων ἐπισκόπου Διονυσίου, καὶ Μαξίμου τοῦ κατ' Ἀλεξάνδρειαν, ἐπὶ πάσας διαπέμπονται τὰς ἐπαρχίας, τὴν αὐτῶν τε σπουδὴν τοῖς πᾶσι φανερὰν καθιστάντες, καὶ τοῦ Παύλου τὴν διάστροφον ἐτεροδοξίαν, ἐλέγχους τε καὶ ἐρωτήσεις ἅς πρὸς αὐτὸν ἀνακεκινήκασι, καὶ ἔτι τὸν πάντα βίον τε καὶ τρόπον τοῦ ἀνδρὸς διηγούμενοι· ἐξ ᾧ μνήμης ἔνεκεν καλῶς ἂν ἔχοι ταύτας αὐτῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος διελθεῖν τὰς φωνάς·

Routh, Rel.
iii. 303.

Διονυσίῳ καὶ Μαξίμῳ καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσι συλλειτουργοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, καὶ πάσῃ τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, Ἐλενος καὶ Ὑμέναιος καὶ Θεόφιλος καὶ Θεότεκνος καὶ Μάξιμος, Πρόκλος, Νικόμας καὶ Αἰλιανὸς, καὶ Παῦλος καὶ
360 Βόλανος καὶ Πρωτογένης καὶ Ἰέραξ καὶ Εὐτύχιος καὶ Θεόδωρος καὶ Μαλχίων καὶ Λούκιος, καὶ οἱ λοιποὶ πάντες οἱ σὺν ἡμῖν παροικοῦντες τὰς ἐγγύς πόλεις καὶ ἔθνη ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, καὶ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Τούτοις μετὰ βραχέα ἐπιλέγουσι ταῦτα·

Ἐπεστελλομεν δὲ ἅμα καὶ παρεκαλοῦμεν πολλοὺς καὶ τῶν μακρὰν ἐπισκόπων, ἐπὶ τὴν θεραπείαν τῆς θανατηφόρου διδασκαλίας, ὥσπερ καὶ Διονύσιον τὸν ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Φιρμιλιανὸν τὸν ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας, τοὺς μακαρίτας· ὧν ὁ μὲν καὶ ἐπέστειλεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τὸν ἡγεμόνα τῆς πλάνης οὐδὲ προσήρσεως ἀξιώσας, οὐδὲ πρὸς πρόσωπον γράψας αὐτῷ, ἀλλὰ τῇ παροικίᾳ πάσῃ, ἧς καὶ τὸ ἀντίγραφον ὑπετάξαμεν· ὁ δὲ Φιρμιλιανὸς καὶ δις ἀφικόμενος κατέγνω μὲν τῶν ὑπ' ἐκείνου καινοτομουμένων, ὡς ἴσμεν καὶ μαρτυροῦμεν οἱ παραγενόμενοι, καὶ ἄλλοι πολλοὶ συνίσασιν, ἐπαγγελαμένον δὲ μεταθήσεσθαι, πιστεύσας καὶ ἐλπίσας ἄνευ τινὸς περὶ τὸν λόγον λειδορίας τὸ πρᾶγμα εἰς δέον καταστήσεσθαι, ἀνεβάλετο, παρακρουσθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καὶ τὸν Θεὸν τὸν ἑαυτοῦ καὶ Κύριον ἀρνούμενου, καὶ τὴν πίστιν ἣν καὶ αὐτὸς πρότερον εἶχε μὴ φυλάξαντος. Ἐμελλε δὲ καὶ νῦν ὁ Φιρμιλιανὸς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν διαβήσεσθαι, καὶ
μέχρι γε Ταρσῶν ἦκεν, ἅτε τῆς ἀρησιθείου κακίας αὐτοῦ πείραν εἰληφώς· ἀλλὰ γὰρ μεταξὺ συνελλυθόντων ἡμῶν καὶ καλούντων καὶ ἀναμενόντων ἄχρις ἂν ἔλθῃ, τέλος ἔσχε τοῦ βίου.

Cf. v. 28.

Μεθ' ἕτερα δ' αὖθις τὸν βίον τοῦ αὐτοῦ οἷας ἐτύγγαυεν ἀγωγῆς, διαγράφουσιν ἐν τούτοις·

Ὅπου δὲ ἀποστὰς τοῦ κανόνος ἐπὶ κίβδηλα καὶ νόθα διδάγματα μετελή-
 λυθεν, οὐδὲν δέ τοι ἔξω ὄντος τὰς πράξεις κρίνειν· οὐδὲ ὅτι πρότερον πένης
 ὦν καὶ πτωχὸς, καὶ μήτε παρὰ πατέρων παραλαβὼν μηδεμίαν εὐπορίαν,
 μήτε ἐκ τέχνης ἢ τιнос ἐπιτηδεύματος κτησάμενος, νῦν εἰς υπερβάλλοντα
 πλοῦτον ἐλήλακεν, ἐξ ἀνομιῶν καὶ ἱεροσυλιῶν, καὶ ὧν αἰτεῖ καὶ σείει τοὺς
 ἀδελφοὺς, καταβραβεύων τοὺς ἀδικουμένους, καὶ ὑπισχνούμενος βοηθήσειν **361**
 μισθοῦ, ψευδόμενος δὲ καὶ τούτους, καὶ μάτην καρπούμενος τὴν τῶν ἐν
 πράγμασιν ὄντων ἐτοιμότητα πρὸς τὸ διδόναι ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τῶν ἐνο-
 χλούντων, "πορισμὸν ἡγούμενος τὴν θεοσέβειαν" οὔτε ὡς ὑψηλὰ φρονεῖ **1 Tim. vi. 5.**
 καὶ ὑπερήρται, κοσμικὰ ἀξιώματα ὑποδύμενος, καὶ "δοικηνάριος" μάλλον
 ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι, καὶ σοβῶν κατὰ τὰς ἀγορὰς, καὶ ἐπιστολὰς
 ἀναγινώσκων καὶ ὑπαγορεύων ἅμα βαδίζων δημοσίᾳ καὶ δορυφορούμενος,
 τῶν μὲν προπορευομένων, τῶν δὲ ἐφεπομένων πολλῶν τὸν ἀριθμὸν, ὡς καὶ
 τὴν πίστιν φθονεῖσθαι καὶ μισεῖσθαι διὰ τὸν ὄγκον αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπερηφα-
 νίαν τῆς καρδίας· οὔτε τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συνόδοις τερατείαν, ἣν
 μηχανᾶται δοξοκοπῶν καὶ φαντασιοκοπῶν, καὶ τὰς τῶν ἀκραϊοτέρων ψυχὰς
 τοῖς τοιοῦτοις ἐκπλήττων, βῆμα μὲν καὶ θρόνον ὑψηλὸν ἑαυτῷ κατασκευα-
 σάμενος, οὐχ ὡς Χριστοῦ μαθητῆς, 'σῆκρητον' δέ, ὥσπερ οἱ τοῦ κόσμου
 ἄρχοντες, ἔχων τε καὶ ὀνομάζων, παίων τε τῇ χειρὶ τὸν μηρόν, καὶ τὸ
 βῆμα ἀράττων τοῖς ποσὶ, καὶ τοῖς μὴ ἐπαινοῦσι, μηδὲ ὥσπερ ἐν τοῖς θεά-
 τροις κατασείουσι ταῖς ὀθόναις, μηδ' ἐκβοῶσι τε καὶ ἀναπηδῶσι κατὰ τὰ
 αὐτὰ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν στασιώταις ἀνδράσι τε καὶ γυναικοῖς, ἀκόσμως οὕτως
 ἀκροωμένοις, τοῖς δ' οὖν ὡς ἐν οἴκῳ Θεοῦ σεμνοπρεπῶς καὶ εὐτάκτως ἀκού-
 ουσιν, ἐπιτιμῶν καὶ ἐνουβρίζων, καὶ εἰς τοὺς ἀπελθόντας ἐκ τοῦ βίου τούτου
 παροινῶν ἐξηγητὰς τοῦ λόγου φορτικῶς ἐν τῷ κοινῷ, καὶ μεγαλορρημονῶν
 περὶ ἑαυτοῦ, καθάπερ οὐκ ἐπίσκοπος ἀλλὰ σοφιστὴς καὶ γόης· ψαλμοὺς **362**
 δὲ τοὺς μὲν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν παύσας, ὡς δὴ νεωτέρους **Cf. v. 23.**
 καὶ νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα, εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, τῇ
 μεγάλῃ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ, ψαλμοφθεῖν γυναικας παρασκευάζων, ὧν καὶ
 ἀκούσας ἂν τις φρίξειεν· οἶα καὶ τοὺς θωπεύοντας αὐτὸν ἐπισκόπους τῶν
 ὁμόρων ἀγρῶν τε καὶ πόλεων, καὶ πρεσβυτέρους ἐν ταῖς πρὸς τὸν λαὸν
 ὁμιλίαις καθίησι διαλέγεσθαι. Τὸν μὲν γὰρ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐ βούλεται **Cf. S. Athan.**
 συνομολογεῖν ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι, ἵνα τι προλαβόντες τῶν μελλόντων **de Syn. 45.**
 γραφῇσθαι θῶμεν· καὶ τοῦτο οὐ λόγῳ ψιλῷ ῥηθήσεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐπέμ-
 ψαμεν ὑπομνημάτων δείκνυται πολλαχόθεν, οὐχ ἥκιστα δὲ ὅπου λέγει
 Ἰησοῦν Χριστὸν 'κάτωθεν.' Οἱ δὲ εἰς αὐτὸν ψάλλοντες καὶ ἐγκωμιάζοντες
 ἐν τῷ λαῷ, 'ἄγγελον' τὸν ἀσεβῆ διδάσκαλον ἑαυτῶν 'ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυ-
 θέναι' λέγουσι. Καὶ ταῦτα οὐ κωλύει, ἀλλὰ καὶ λεγομένοις πάρεστιν ὁ
 ὑπερήφανος. Τὰς δὲ 'συνεισάκτους' αὐτοῦ γυναικας, ὡς Ἀντιοχείς ὀνο-
 μάζουσι, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, οἷς καὶ τοῦτο καὶ
 τὰ ἄλλα ἀμαρτήματα ἀνίατα ὄντα συγκρύπτει, συνειδὼς καὶ ἐλέγξας
 ὅπως αὐτοὺς ὑπόχρεως ἔχη, περὶ ὧν λόγοις καὶ ἔργοις ἀδικεῖ, μὴ τολμῶν-
 τας κατηγορεῖν τῷ καθ' ἑαυτοὺς φόβῳ· ἀλλὰ καὶ πλουσίους ἀπέφηνεν, ἐφ'
 ᾧ πρὸς τῶν τὰ τοιαῦτα ζηλούντων φιλεῖται καὶ θαυμάζεται· τί ἂν ταῦτα

γράφοιμεν; Ἐπιστάμεθα δὲ, ἀγαπητοὶ, ὅτι τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸ ἱερατεῖον ἅπαν παράδειγμα εἶναι δεῖ τῷ πλήθει πάντων καλῶν ἔργων· καὶ οὐδὲ ἐκείνο ἀγνοοῦμεν, ὅσοι ὑπὸ τοῦ συνεισάγειν ἑαυτοῖς γυναῖκας ἐξέπεσον. οἱ δ' [Qu. καὶ εἰ.] ὑπόπτευσαν· ὥστε εἰ καὶ δοίη τις αὐτῷ τὸ μηδὲν ἀσελγὲς ποιεῖν, ἀλλὰ **363** τὴν γε ὑπόνοιαν τὴν ἐκ τοῦ τοιοῦτου πράγματος φυομένην ἔχρῃν εὐλαβηθῆναι, μὴ τινα σκανδαλίσῃ, τοὺς δὲ καὶ μιμῆσθαι προτρέπει. Πῶς γὰρ ἂν ἐπιπλήξειεν ἢ νουθετήσειεν ἕτερον, μὴ συγκαταβαίνειν ἐπιπλέον εἰς ταῦτόν γυναικὶ 'μὴ ὀλισθῇ' φυλαττόμενον, ὡς γέγραπται, ὅς τις μίαν μὲν ἀπέστησεν ἤδη, δύο δὲ ἀκμαζούσας καὶ εὐπρεπεῖς τὴν ὄψιν ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἀπὴν που, συμπεριφέρει, καὶ ταῦτα τρυφῶν καὶ ὑπερεπιμυλόμενος; Ὡς ἐνεκα στενάζουσι μὲν καὶ ὀδύρονται πάντες καθ' ἑαυτοὺς, οὕτω δὲ τὴν τυραννίδα καὶ δυναστείαν αὐτοῦ πεφόβηται, ὥστε κατηγορεῖν μὴ τολμᾷ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς προειρήκαμεν, εὐθύνει ἂν τις τὸν ἄνδρα, τὸ γοῦν φρόνημα καθολικὸν ἔχοντα, καὶ συγκαταριθμούμενον ἡμῖν, τὸν δὲ ἐξορχησάμενον τὸ μυστήριον καὶ ἐμπομπεύοντα τῇ μιᾷ αἰρέσει τῇ Ἀρτεμᾷ (τί γὰρ οὐ χρή μόλις τὸν πατέρα αὐτοῦ δηλῶσαι;) οὐδὲν δεῖν ἡγούμεθα τούτων τοὺς λογισμοὺς ἀπαιτεῖν.

Cf. v. 28.

Εἰτ' ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ταῦτ' ἐπιλέγουσιν·

Routh, Rell.
iii. 313.

Ἦναγκάσθημεν οὖν ἀντασσομένον αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ μὴ εἰκοντα ἐκκηρύξαντες, ἕτερον αὐτῷ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ καταστήσαι ἐπίσκοπον Θεοῦ προνοίᾳ, ὡς πεπεῖσμεθα, τὸν τοῦ μακαρίου Δημητρίου καὶ ἐπιφανῶς προστάντος πρὸ τούτου τῆς αὐτῆς παροικίας υἱὸν Δόμνον, ἅπασιν τοῖς πρέπουσιν ἐπισκόπῳ καλοῖς κεκοσμημένον· ἐδηλώσαμεν τε ὑμῖν, ὅπως τούτῳ γράφητε, καὶ τὰ παρὰ τούτου κοινωνικὰ δέχησθε γράμματα. Τῷ δὲ Ἀρτεμᾷ οὗτος ἐπιστελλέτω, καὶ οἱ τὰ Ἀρτεμᾷ φρονούντες τούτῳ κοινωνεῖτωσαν.

364 Τοῦ δὴ οὖν Παύλου σὺν καὶ τῇ τῆς πίστεως ὀρθοδοξίᾳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀποπεπτωκότος, Δόμνος, ὡς εἴρηται, τὴν λειτουργίαν τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν ἐκκλησίας διεδέξατο. Ἀλλὰ γὰρ μηδαμῶς ἐκοτῆναι τοῦ Παύλου τοῦ τῆς ἐκκλησίας οἴκου θέλοντος, βασιλεὺς ἐντευχεῖς Αὐρηλιανὸς αἰσιώτατα περὶ τοῦ πρακτέου διεῖληφε, τούτοις νεῖμαι προστάττων τὸν οἶκον, οἷς ἂν οἱ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐπίσκοποι τοῦ δόγματος ἐπιστέλλοιεν. Οὕτω δὴτὰ ὁ προδηλωθεὶς ἀνὴρ μετὰ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης ὑπὸ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἐξελαύνεται τῆς ἐκκλησίας. Τοιοῦτος μὲν γέ τις ἦν τὸ τηνικάδε περὶ ἡμᾶς ὁ Αὐρηλιανός· προΐουσης δ' αὐτῷ τῆς ἀρχῆς, ἀλλοῖόν τι περὶ ἡμῶν φρονήσας, ἤδη τισὶ βουλαῖς ὡς ἂν διωγμὸν καθ' ἡμῶν ἐγείρειεν ἀνεκινεῖτο· πολὺς τε ἦν ὁ παρὰ πᾶσι περὶ τούτου λόγος. Μέλλοντα δὴ ἤδη καὶ σχεδὸν εἰπεῖν τοῖς καθ' ἡμῶν

γράμμασιν ὑποσημειούμενον θέλα μέτεισιν δίκη, μονονουχὶ ἐξ ἀγκώνων τῆς ἐγχειρήσεως αὐτὸν ἀποδεσμοῦσα, λαμπρῶς τε τοῖς πᾶσι συνορᾶν παριστώσα ὡς οὔποτε γένοιτ' ἂν ῥαστώνη τοῖς τοῦ βίου ἄρχουσι κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησιῶν, μὴ οὐχὶ τῆς ὑπερμάχου χειρὸς θεία καὶ οὐρανίῳ κρίσει, παιδείας ἔνεκα καὶ ἐπιστροφῆς, καθ' οὓς ἂν αὐτὴ δοκιμάζοι καιροὺς, τοῦτ' ἐπιτελεῖσθαι συγχωρούσης. Ἔτεσι γοῦν ἐξ κρατήσαντα τὸν Αὐρηλιανὸν διαδέχεται Πρόβος· καὶ τοῦτον δέ που τοῖς ἴσοις A.D. 276. ἐπικατασχόντα, Κάρος ἅμα παισὶ Καρίνῳ καὶ Νουμεριανῷ· 365 A.D. 282. πάλιν τ' αὖ καὶ τούτων οὐδ' ὅλοις τρισὶν ἐνιαυτοῖς διαγενομένων, μέτεισι τὰ τῆς ἡγεμονίας εἰς Διοκλητιανὸν καὶ τοὺς μετ' A.D. 284. αὐτὸν εἰσπονηθέντας· ἐφ' ὧν ὁ καθ' ἡμᾶς συντελεῖται διωγμός, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν τῶν ἐκκλησιῶν καθάρσεις. Ἀλλὰ γὰρ μικρῷ τούτου πρότερον τὸν ἐπὶ Ῥώμης ἐπίσκοπον Διονύσιον, ἔτεσιν ἐννέα διελεύοντα τὴν λειτουργίαν, διαδέχεται Φήλιξ.

CAP. XXXI.

Περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἑτεροδόξου διαστροφῆς ἄρτι τότε ἀρξαμένης.

Ἐν τούτῳ καὶ ὁ Μανεὶς τὰς φρένας, ἐπώνυμός τε τῆς δαιμονώσης αἰρέσεως, τὴν τοῦ λογισμοῦ παρατροπὴν καθωπλίζετο, τοῦ δαίμονος, αὐτοῦ δῆπου τοῦ θεομάχου Σατανᾶ, ἐπὶ λύμῃ πολλῶν τὸν ἄνδρα προβεβλημένου. Βάρβαρος δῆτα τὸν βίου αὐτῷ λόγῳ καὶ τρόπῳ, τὴν τε φύσιν δαίμονικὸς τις ὧν καὶ μανιώδης, ἀκόλουθα τούτοις ἐγχειρῶν, Χριστὸν αὐτὸν μορφάζεσθαι ἐπειράτο, τοτὲ μὲν τὸν Παράκλητον καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνακηρύττων, καὶ τυφούμενός γε ἐπὶ τῇ μανίᾳ, τοτὲ δὲ οἶα Χριστὸς, μαθητὰς δώδεκα κοινωνοὺς τῆς καινοτομίας αἰρούμενος. Δόγματά γε μὴν ψευδῇ καὶ ἄθεα ἐκ μυρίων τῶν πρόπαλαι ἀπεσβηκότων ἀθέων συμπεφορημένα καττύσας, ἐκ τῆς Περσῶν ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ὥσπερ τινὰ θανατηφόρον ἰὸν ἐξωμόρξατο· ἀφ' οὗ δὴ τὸ Μανιχαίων δυσσεβὲς ὄνομα τοῖς πολλοῖς εἰσέτι νῦν ἐπιπολάζει. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ καὶ τῆσδε 'τῆς ψευδωδύμου γνώσεως' ὑπόθεσις, κατὰ 1 Tim. vi. 20.
cf. supr. i. 1. τοὺς δεδλωμένους ὑποφύεισης χρόνους.

366

CAP. XXXII.

Περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς διαπρεψάντων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, τίνες τε αὐτῶν μέχρι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν πολιορκίας ἔμειναν.

Καθ' οὓς Φήλικα τῆς Ῥωμαίων προστάντα ἐκκλησίας ἔτεσι πέντε Εὐτυχιανὸς διαδέχεται· οὐδ' ὅλοις δὲ μηνὶν οὗτος δέκα διαγενόμενος Γαίῳ τῷ καθ' ἡμᾶς καταλείπει τὸν κλῆρον. Καὶ τούτου δὲ ἀμφὶ τὰ πεντεκαίδεκα ἔτη προστάντος, Μαρκελλίνος κατέστη διάδοχος, ὃν καὶ αὐτὸν ὁ διωγμὸς κατέληψε. Κατὰ τοῦσδε τῆς Ἀντιοχείων ἐπισκοπῆς μετὰ Δόμνον ἡγήσατο Τιμαῖος· ὃν ὁ καθ' ἡμᾶς διεδέξατο Κύριλλος, καθ' ὃν Δωρόθεον πρεσβείου τοῦ κατὰ Ἀντιόχειαν ἡξιωμένον τῶν τηνικάδε λόγιον ἄνδρα ἐγνωμεν. Φιλόκαλος δ' οὗτος περὶ τὰ θεία γεγυνώς καὶ τῆς Ἑβραίων ἐπεμελήθη γλώττης, ὥς καὶ αὐταῖς ταῖς Ἑβραϊκαῖς γραφαῖς ἐπιστημόνως ἐντυγχάνειν. Ἦν δ' οὗτος τῶν μάλιστα ἐλευθερίων, προπαιδείας τε τῆς καθ' Ἑλληνας οὐκ ἄμοιρος, τὴν φύσιν δὲ ἄλλως εὐνοῦχος, οὕτω πεφυκὼς ἐξ αὐτῆς γενέσεως· ὥς καὶ βασιλέα διὰ τοῦτο, οἷόν τι παράδοξον, αὐτὸν οἰκειώσασθαι, καὶ τιμῆσαι γε ἐπιτροπῇ τῆς κατὰ Τύρον ἀλουργοῦ βαφῆς. Τούτου μετρίως τὰς γραφὰς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας διηγουμένου κατηκούσαμεν. Μετὰ δὲ Κύριλλον 367 Τύραννος τῆς Ἀντιοχείων παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν διεδέξατο, καθ' ὃν ἤκμασεν ἡ τῶν ἐκκλησιῶν πολιορκία. Τῆς δ' ἐν Λαοδικείᾳ παροικίας ἡγήσατο μετὰ Σωκράτην Εὐσέβιος, ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων ὀρμηθεὶς πόλεως. Αἰτία δ' αὐτῷ τῆς μεταναστάσεως ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὸν Παῦλον ὑπόθεσις· δι' ὃν τῆς Συρίας ἐπιβὰς, πρὸς τῶν τῇδε περὶ τὰ θεία ἐσπουδακόντων τῆς οἴκαδε πορείας εἶργεται, ἐπέραστόν τι θεοσεβείας χρήμα τῶν καθ' ἡμᾶς γενόμενος, ὥς· ἤδη καὶ ἀπὸ τῶν παρατεθεισῶν Διουνσίου φωνῶν διαγινῶναι ῥάδιον. Ἀνατόλιος αὐτῷ διάδοχος, 'ἀγαθὸς,' φασὶν, 'ἀγαθοῦ,' καθίσταται, γένος μὲν καὶ αὐτὸς Ἀλεξανδρεὺς, λόγων δ' ἕνεκα καὶ παιδείας τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας, τὰ τε πρῶτα τῶν μάλιστα καθ' ἡμᾶς δοκιμωτάτων ἀπεινηνεγμένος, (ἅτε ἀριθμητικῆς καὶ γεωμετρίας, ἀστρονομίας τε καὶ τῆς ἄλλης διαλεκτικῆς, ἔτι τε φυσικῆς θεωρίας,) ῥητορικῶν

τε αὖ μαθημάτων ἐληλακῶς εἰς ἄκρον· ὧν ἕνεκα, καὶ τῆς ἐπ' Ἀλεξανδρείας Ἀριστοτέλους διαδοχῆς τὴν διατριβὴν λόγος ἔχει πρὸς τῶν τῇδε πολιτῶν συστήσασθαι αὐτὸν ἀξιωθῆναι. Μυρίας μὲν οὖν τοῦδε καὶ ἄλλας ἀριστείας ἐν τῇ κατ' Ἀλεξάνδρειαν τοῦ Πυρουχείου πολιορκία μνημονεύουσιν· ἅτε τῶν ἐν τέλει προνομίας ἐξαιρέτου πρὸς ἀπάντων ἡξιωμένου, δείγματος δὲ ἕνεκα, μόνου τοῦδε ἐπιμνησθήσομαι. Τοῦ πυροῦ, φασί, τοῖς πολιορκουμένοις ἐπιλελοιπότες, ὥς ἤδη τῶν ἔξωθεν πολεμίων μᾶλλον 368 αὐτοῖς τὸν λιμὸν ἀφόρητον καθεστάναι, παρὼν ὁ δηλούμενος οἰκονομεῖται τι τοιοῦτον. Θατέρου μέρους τῆς πόλεως τῷ Ῥωμαϊκῷ συμμαχοῦντος στρατῷ, ταύτῃ τε τυγχάνοντος ἀπολιορκήτου, τὸν Εὐσέβιον (ἔτι γὰρ εἶναι τότε αὐτόθι πρὸ τῆς ἐπὶ Συρίαν μεταναστάσεως) ἐν τοῖς ἀπολιορκήτοις ὄντα, μέγα τε κλέος καὶ διαβόητον ὄνομα μέχρι καὶ τοῦ Ῥωμαίων στρατηλάτου κεκτημένον, περὶ τῶν λιμῷ διαφθειρομένων κατὰ τὴν πολιορκίαν πέμψας ὁ Ἀνατόλιος ἐκδιδάσκει. Ὁ δὲ μαθὼν, σωτηρίαν τοῖς ἀπὸ τῶν πολεμίων αὐτομόλοις παρασχεῖν, ὥς ἐν μεγίστῃ χάριτι δωρεᾶς τὸν Ῥωμαίων στρατηγὸν αἰτεῖται. Καὶ τῆς ἀξιώσεώς γε τυχὼν, ἐμφανὲς τῷ Ἀνατολίῳ καθίστησιν. Ὁ δὲ αὐτίκα τὴν ἐπαγγελίαν δεξάμενος, βουλὴν τῶν Ἀλεξανδρέων συναγαγὼν, τὰ μὲν πρῶτα πάντας ἡξίου φιλικὴν δοῦναι Ῥωμαίοις δεξιάν· ὥς δ' ἀγριαίνοντας ἐπὶ τῷ λόγῳ συνείδεν, ὅτι ἄλλ' οὐ τούτῳ γε, φησὶν, ἀντιλέξειν ποθ' ὑμᾶς οἶομαι, εἰ τοὺς περιττοὺς καὶ ἡμῖν αὐτοῖς οὐδαμῇ χρησίμους, γραῖδας καὶ νήπια καὶ πρεσβύτας, ἐκδοῦναι πηλῶν ἔξω βαδίζειν ὅποι καὶ βούλονται συμβουλευέσαιμι. Τί γὰρ δὴ τούτους εἰς μάτην ὅσον οὐπω τεθυνησομένους παρ' ἑαυτοῖς ἔχοιμεν; τί δὲ τοὺς ἀναπήρους καὶ τὰ σώματα λελωβημένους τῷ λιμῷ κατατρύχομεν, τρέφειν δέον μόνους ἄνδρας καὶ νεανίας, καὶ τὸν ἀναγκαῖον πυρὸν τοῖς ἐπὶ φυλακῇ τῆς πόλεως ἐπιτηδείους ταμιεύεσθαι; Τοιούτοις τισὶ λογισμοῖς πείσας τὸ συνέδριον, ψῆφον πρῶτος ἀναστὰς ἐκφέρει, πᾶν τὸ τῇ στρατείᾳ μὴ ἐπιτήδειον εἶτε ἀνδρῶν εἶτε γυναικῶν γένος ἀπολύειν τῆς πόλεως, ὅτι μὴδὲ καταμένουσιν αὐτοῖς καὶ εἰς τὸ ἄχρηστον ἐν τῇ πόλει διατρίβουσιν ἑλπίς ἂν γένοιτο σωτηρίας, πρὸς τοῦ λιμοῦ διαφθαρησομένους. Ταύτῃ δὲ τῶν λοιπῶν ἀπάντων τῶν ἐν τῇ βουλῇ συγκατατεθειμένων, μικροῦ

δεῖν τοὺς πάντας τῶν πολιορκουμένων διεσώσατο, ἐν πρώτοις μὲν τοὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὴν πόλιν πᾶσαν ἡλικίαν διαδιδράσκειν προμηθούμενος, οὐ μόνον τῶν κατὰ τὴν ψῆφον δεδογμένων, τῇ δὲ τούτων προφάσει καὶ μυρίους ἄλλους, λεληθότως γυναικείαν στολὴν ἀμπισχομένους, νύκτωρ τε τῇ ἐκείνου φρουρίδι τῶν πυλῶν ἐξιόντας, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων στρατιὰν ὁρμώντας. Ἐνθα τοὺς πάντας ὑποδεχόμενος ὁ Εὐσέβιος, πατρὸς καὶ λατροῦ δίκην, κεκακωμένους ἐκ τῆς μακρᾶς πολιορκίας, διὰ πάσης προνοίας καὶ θεραπείας ἀνεκτάτο. Τοιούτων ἡ κατὰ Λαοδίκειαν ἐκκλησία δύο ἐφεξῆς κατὰ διαδοχὴν ἡξιώθη ποιμένων, σὺν θείᾳ προμηθείᾳ μετὰ τὸν δηλωθέντα πόλεμον ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως ἐπὶ τὰ τῇδε μετεληλυθότων. Οὐ μὲν οὖν ἐσπουδάσθη πλείστα τῷ Ἀνα-
369 τολίῳ συγγράμματα, τοσαῦτα δ' εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθε, δι' ὧν αὐτοῦ καταμαθεῖν δυνατόν ὁμοῦ τό τε λόγιον καὶ πολυμαθές, ἐν οἷς μάλιστα τὰ περὶ τοῦ Πάσχα δόξαντα παρίστησιν. Ἀφ' ὧν ἀναγκαῖον ἂν εἴη, τούτων ἐπὶ τοῦ παρόντος μνημονεῦσαι.

Ἐκ τῶν περὶ τοῦ Πάσχα Ἀνατολίου Κανόνων.

Cf. vi. 22;
vii. 20.

[March 22.]

Ἐχει τοίνυν ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τὴν νομηνίαν τοῦ πρώτου μηνός, ἥτις ἀπάσης ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἐννεακαιδεκατηρίδος, τῇ κατ' Αἰγυπτίους μὲν Φαμενώθ ἔκτη καὶ εἰκάδι, κατὰ δὲ τοὺς Μακεδόνων μῆνας, Δύστρου δευτέρα καὶ εἰκάδι, ὡς δ' ἂν εἴποιεν Ῥωμαῖοι, πρὸ ἑνδεκα Καλανδῶν Ἀπριλίων. Εὐρίσκεται δὲ ὁ ἥλιος ἐν τῇ προκειμένη Φαμενώθ ἔκτη καὶ εἰκάδι οὐ μόνον ἐπιβὰς τοῦ πρώτου τμήματος, ἀλλ' ἤδη καὶ τετάρτην ἡμέραν ἐν αὐτῷ διαπορευόμενος. Τοῦτο δὲ τὸ τμήμα, 'πρῶτον δωδεκατημόριον καὶ ἰσημερινόν, καὶ μηνῶν ἀρχὴν, καὶ κεφαλὴν τοῦ κύκλου, καὶ ἄφεσιν τοῦ τῶν πλανητῶν δρόμου' καλεῖν εἰώθασιν· τὸ δὲ πρὸ τούτου, 'μηνῶν ἔσχατον καὶ τμήμα δωδέκατον, καὶ τελευταῖον δωδεκατημόριον, καὶ τέλος τῆς τῶν πλανητῶν περιόδου.' Διὸ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ τιθεμένους τὸν πρῶτον μῆνα, καὶ τὴν τεσσαρεσκαδεκάτην τοῦ Πάσχα κατ' αὐτὴν λαμβάνοντας, οὐ μικρῶς οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἀμαρτάνειν φαμέν. Ἔστι δ' οὐχ ἡμέτερος οὗτος ὁ λόγος. Ἰουδαίους δὲ ἐγινώσκετο τοῖς πάλαι καὶ πρὸ Χριστοῦ, ἐφυλάττετό τε πρὸς αὐτῶν μάλιστα. Μαθεῖν δ' ἔστιν ἐκ τῶν ὑπὸ Φίλωνος, Ἰωσήπου, Μουσαίου λεγομένων καὶ οὐ μόνων τούτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔτι παλαιότερων, ἀμφοτέρων Ἀγαθοβούλων τῶν ἐπίκλην 'διδασκάλων,' Ἀριστοβούλου τοῦ πάνυ, ὃς ἐν τοῖς Ἑβδομήκοντα κατειλεγμένος τοῖς τὰς ἱερὰς καὶ θείας Ἑβραίων ἐρμηνεύσασι γραφὰς, Πτολεμαίῳ τῷ Φιλαδέλφῳ καὶ τῷ τούτου πατρὶ, καὶ βίβλους ἐξηγητικὰς τοῦ Μωϋσέως νόμου τοῖς αὐτοῖς προσεφώνησε βασιλεῦσιν. Οὗτοι τὰ ζητούμενα κατὰ τὴν Ἐξοδὸν ἐπιλύοντες, φασὶ δεῖν τὰ 'διαβατήρια' θύειν ἐπ' ἴσης ἅπαντας μετὰ ἰσημερίαν ἑαρινὴν, μεσουρύντος

Cf. Soz. vii.
18.

Cf. supr. v. 8.

τοῦ πρώτου μηνός· τοῦτο δὲ εὐρίσκεσθαι, τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ ἡλιακοῦ, ἢ ὥς τινες αὐτῶν ὠνόμασαν, ‘ζωοφόρου’ κύκλου, διεξιόντος ἡλίου. Ὁ δὲ Ἄρι- 370
στόβουλος προστίθισιν, ὡς εἴη ἐξανάγκης τῇ τῶν διαβατηρίων ἐορτῇ μὴ μόνον τὸν ἡλίον τὸ ἰσημερινὸν διαπορεύεσθαι τμήμα, καὶ τὴν σελήνην δέ. Τῶν γὰρ ἰσημερινῶν τμημάτων ὄντων δύο, τοῦ μὲν ἑαρινοῦ, τοῦ δὲ μετο-
πωρινοῦ, καὶ διαμετρούντων ἄλληλα, δοθείσης τε τῆς τῶν διαβατηρίων ἡμέρας τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ μηνός μεθ’ ἐσπέραν, ἐστήξεται μὲν ἡ
σελήνη τὴν ἐναντίαν καὶ διάμετρον τῷ ἡλίῳ στάσιν· ὥσπερ οὖν ἔξεσιν ἐν
ταῖς πανσελήνοις ὁρᾶν· ἔσονται δὲ ὁ μὲν, κατὰ τὸ ἑαρινὸν ἰσημερινὸν ὁ ἥλιος
τμήμα, ἡ δὲ, ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὸ φθινοπωρινὸν ἰσημερινὸν ἡ σελήνη. Οἶδα
πλείστα καὶ ἄλλα πρὸς αὐτῶν λεγόμενα, τοῦτο μὲν πιθανά, τοῦτο δὲ κατὰ
τὰς κυριακὰς ἀποδείξεις προϊόντα, δι’ ὧν παριστάνειν πειρῶνται τὴν τοῦ
Πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων ἐορτὴν δεῖν πάντως μετ’ ἰσημερίαν ἄγεσθαι· παρ-
ίημι δὲ τὰς τοιαύτας τῶν ἀποδείξεων ὕλας ἀπαιτῶν, ὧν περιήρηται μὲν τὸ
ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως νόμῳ κάλυμμα, ‘ἀνακεκαλυμμένῳ δὲ τῷ προσώπῳ’ λοιπὸν ^{2 Cor. iii. 18.}
ἥδη Χριστὸν καὶ τὰ Χριστοῦ αἰεὶ ‘κατοπτρίζεσθαι’ μαθήματά τε καὶ παθή-
ματα. Τοῦ δὲ τὸν πρῶτον παρ’ Ἑβραίοις μήνα περὶ ἰσημερίαν εἶναι, παρα-
στατικά καὶ τὰ ἐν τῷ Ἐνῶχ μαθήματα.

Καὶ Ἀριθμητικὰς δὲ καταλέλοιπεν ὁ αὐτὸς ἐν ὅλοις δέκα
συγγράμμασιν Εἰσαγωγὰς, καὶ ἄλλα δείγματα τῆς περὶ τὰ
θεῖα σχολῆς τε αὐτοῦ καὶ πολυπειρίας. Τούτῳ πρῶτος ὁ
τῆς Παλαιστινίων Καισαρείας ἐπίσκοπος Θεότεκνος χεῖρας εἰς
ἐπισκοπὴν ἐπιτέθεικε, διάδοχον ἑαυτοῦ μετὰ τελευτὴν ποριεῖσθαι
τῇ ἰδίῃ παροικίᾳ προμνόμενος. Καὶ δὴ ἐπὶ σμικρὸν τινα χρόνον
ἄμφω τῆς αὐτῆς προϋστησαν ἐκκλησίας· ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τὴν
Ἀντιόχειαν τῆς κατὰ Παῦλον συνόδου καλούσης, τὴν Λαοδικέων
πόλιν παριῶν, πρὸς τῶν ἀδελφῶν αὐτόθι, κοιμηθέντος Εὐσέβιου,
κεκράτηται· καὶ τοῦ Ἀνατολίου δὲ τὸν βίον μεταλλάξαντος,
τῆς ἐκείσε παροικίας ὕστατος τῶν πρὸ τοῦ διωγμοῦ καθίσταται
Στέφανος, λόγων μὲν φιλοσόφων καὶ τῆς ἄλλης παρ’ Ἑλληνσι
παιδείας παρὰ τοῖς πολλοῖς θαυμασθεὶς, οὐχ ὁμοίως γε μὴν 371
περὶ τὴν θεῖαν πίστιν διατεθειμένος, ὡς προῖων ὁ τοῦ διωγμοῦ
καιρὸς ἀπήλεγξεν, εἴρωνα μᾶλλον δειλὸν τε καὶ ἄνανδρον, ἢ περ
ἀληθῆ φιλόσοφον ἀποδείξας τὸν ἄνδρα. Οὐ μὴν ἐπὶ τούτῳ γε
καταστρέφειν ἤμελλε τὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀνορθοῦναι δ’ αὐτὰ,
πρὸς αὐτοῦ Θεοῦ τοῦ πάντων Σωτῆρος αὐτίκα τῆς αὐτόθι
παροικίας ἐπίσκοπος ἀναδειχθεὶς Θεόδοτος, πράγμασιν αὐτοῖς
ἀνὴρ καὶ τὸ κύριον ὄνομα καὶ τὸν ἐπίσκοπον ἐπαληθεύσας.
Ἰατρικῆς μὲν γὰρ σωμάτων ἀπεφέρετο τὰ πρῶτα τῆς ἐπιστήμης,

ψυχῶν δὲ θεραπευτικῆς, οἷος οὐδὲ ἄλλος ἀνθρώπων ἐτύγχανε, φιλανθρωπίας, γνησιότητος, συμπαθείας, σπουδῆς τῆς τῶν παρ' αὐτοῦ δεομένων ὠφελείας ἕνεκεν. Πολὺ δὲ ἦν αὐτῷ καὶ τὸ περὶ τὰ θεῖα μαθήματα συνησκημένον. Οὗτος μὲν δὴ τοιοῦτος ἦν. Ἐν Καισαρείᾳ δὲ τῆς Παλαιστίνης Θεότεκνον σπουδαιότατα τὴν ἐπισκοπὴν διελθόντα Ἀγάπιος διαδέχεται· ὃν καὶ πολλὰ καμεῖν, γνησιωτάτην τε πρόνοιαν τῆς τοῦ λαοῦ προστασίας ἴσμεν πεποιημένον, πλουσίᾳ τε χειρὶ πάντων μάλιστα πενήτων ἐπιμεμελημένον. Κατὰ τοῦτον ἐλλογιμώτατον αὐτῷ τε βίῳ φιλόσοφον ἀληθῆ, πρεσβείου τῆς αὐτόθι παροικίας ἡξιωμένον, Πάμφιλον ἔγνωμεν· ὃν ὁποῖός τις ἦν καὶ ὅθεν ὀρμώμενος, οὐ σμικρὰς ἂν γένοιτο δηλοῦν ὑποθέσεις· ἕκαστα δὲ τοῦ κατ' αὐτὸν βίου καὶ ἧς συνεστήσατο διατριβῆς, τοὺς τε κατὰ τὸν διωγμὸν ἐν διαφόροις ὁμολογίαις ἀγῶνας αὐτοῦ, καὶ ὃν ἐπὶ πᾶσιν ἀνεδήσατο τοῦ μαρτυρίου στέφανον, ἐν ἰδίᾳ τῇ περὶ αὐτοῦ διειλήφμεν ὑποθέσει. Ἄλλ' οὗτος μὲν τῶν τῇδε θαυμασιώτατος. Ἐν δὲ τοῖς μάλιστα καθ' ἡμᾶς, σπανιωτάτους

372 γενομένους ἴσμεν, τῶν μὲν ἐπ' Ἀλεξανδρείας πρεσβυτέρων Πιέριον, Μελέτιον δὲ τῶν κατὰ Πόντον ἐκκλησιῶν ἐπίσκοπον. Ἄλλ' ὁ μὲν ἄκρως ἀκτήμονι βίῳ καὶ μαθήμασι φιλοσόφους δεδοκίμαστο, ταῖς περὶ τὰ θεῖα θεωρίαις καὶ ἐξηγήσεσι, καὶ ταῖς ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας διαλέξεσιν ὑπερφυῶς ἐξησκημένος· ὁ δὲ Μελέτιος, (τὸ μέλι τῆς Ἀττικῆς) ἐκάλουν αὐτὸν οἱ ἀπὸ παιδείας,) τοιοῦτος ἦν, οἷον ἂν γράψειέ τις τῶν κατὰ πάντα λόγων ἕνεκα τελεώτατον· ῥητορικῆς μὲν γε τὴν ἀρετὴν οὐδὲ οἷόν τε θαυμάζειν ἐπαξίως. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἶναι αὐτῷ φαλὴ ἂν τις τὸ κατὰ φύσιν. Τῆς δ' ἄλλης πολυπειρίας τε καὶ πολυμαθείας τίς ἂν τὴν ἀρετὴν ὑπερβάλοιτο; Ὅτι δὲ ἐπὶ πάσαις λογικαῖς ἐπιστήμαις τὸν τεχνικώτατον καὶ λογιώτατον, καὶ μόνον πείραν αὐτοῦ λαβὼν ἂν εἴπῃς. Ἐφάμιλλα δὲ αὐτῷ καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς παρῆν τοῦ βίου. Τοῦτον κατὰ τὸν τοῦ διωγμοῦ καιρὸν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην κλίμασι διαδιδράσκοντα ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν ἐπτα κατενοήσαμεν. Τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας μετὰ τὸν σμικρῷ πρόσθεν δεδηλωμένον ἐπίσκοπον Ὑμέναιον, Ζάμβδας τὴν λειτουργίαν παραλαμβάνει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τούτου κεκοιμημένον, Ἑρμων ὕστατος τῶν μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς

διωγμοῦ τὸν εἰσέτι νῦν ἐκείσε πεφύλαγμένον ἀποστολικὸν Supr. 19.

διαδέχεται θρόνον. Καὶ ἐπ' Ἀλεξανδρείας δὲ Μάξιμον ὀκτω-
καίδεκα ἔτεσι μετὰ τὴν Διουνυσίου τελευτὴν ἐπισκοπεύσαντα **373**

Θεωνᾶς διαδέχεται· καθ' ὃν ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ ταῦτον Cf. Routh,
Rell. iii. 439.

τῷ Πιερίῳ πρεσβυτερίου ἡξιωμένος Ἀχιλλᾶς ἐγνωρίζετο, τῆς
ιεράς πίστεως τὸ διδασκαλεῖον ἐγκεχειρισμένος, οὐδενὸς ἡττον
σπανιώτατον φιλοσοφίας ἔργον καὶ πολιτείας εὐαγγελικῆς
τρόπον γνήσιον ἐπιδεδειγμένος. Μετὰ δὲ Θεωνᾶν ἔννεα-
καίδεκα ἔτεσιν ἐξυπηρετησάμενον, διαδέχεται τὴν ἐπισκοπὴν
τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας Πέτρος, ἐν τοῖς μάλιστα καὶ αὐτὸς
διαπρέψας ἐφ' ὅλοις δυοκαίδεκα ἐνιαυτοῖς· ὧν πρὸ τοῦ διωγμοῦ
τρισὶν οὐδ' ὅλοις ἔτεσιν ἡγησάμενος τῆς ἐκκλησίας, τὸν λοιπὸν
τοῦ βίου χρόνον εὐτουνωτέρα τῇ συνασκήσει ἑαυτὸν τε ἡγε, καὶ
τῆς κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν ὠφελείας οὐκ ἀφανῶς ἐπεμέλετο.
Ταύτῃ δ' οὖν ἐνάτῳ ἔτει τοῦ διωγμοῦ τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς, Cf. ix. 6.
τῷ τοῦ μαρτυρίου κατεκοσμήθη στεφάνῳ.

Ἐν τούτοις τὴν τῶν διαδόχων περιγράψαντες ὑπόθεσιν, ἀπὸ
τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενέσεως ἐπὶ τὴν τῶν προσευκτηρίων
καθαίρεσιν, εἰς ἔτη συντίνουσαν πέντε καὶ τριακόσια, φέρε **374**
ἑξῆς τοὺς καθ' ἡμᾶς τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀνδρισμένων ἀγῶνας,
ὅσοι τε καὶ πηλίκοι γεγόνασι, καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς εἰδέναι διὰ
γραφῆς καταλείψωμεν.

PRAEFATIO.

ΤΗΝ τῶν ἀποστόλων διαδοχὴν ἐν ὅλοις ἐπτὰ περιγράψαντες βιβλίοις, ἐν ὁγδόῳ τούτῳ συγγράμματι τὰ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς οὐ τῆς τυχοῦσης ἄξια ὄντα γραφῆς, ἐν τι τῶν ἀναγκαιοτάτων ἡγούμεθα δεῖν εἰς γνῶσιν καὶ τῶν μεθ' ἡμᾶς παραδοῦναι· καὶ ἄρξεται γε ὁ λόγος ἡμῖν ἐντεῦθεν.

CAP. I.

Περὶ τῶν πρὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ.

Ὅσης μὲν καὶ ὁποίας πρὸ τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ δόξης ὁμοῦ καὶ παρρησίας ὁ διὰ Χριστοῦ τῷ βίῳ κατηγγεγμένους τῆς εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσεβείας λόγος παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις Ἑλληνσί τε καὶ βαρβάροις ἡξίωτο, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς ἐπαξίως διηγῆσασθαι. Τεκμήρια δ' ἂν γένοιτο τῶν κρατούντων αἱ περὶ τοὺς ἡμετέρους δεξιώσεις· οἷς καὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἐνεχείριζον ἡγεμονίας, τῆς περὶ τὸ θύειν ἀγωνίας κατὰ πολλὴν ἢν ἀπέσωζον περὶ τὸ δόγμα φιλίαν αὐτοὺς ἀπαλλάττοντες. Τί δεῖ περὶ τῶν κατὰ τοὺς βασιλικοὺς λέγειν οἴκους, καὶ τῶν ἐπὶ πᾶσιν
 376 ἀρχόντων; οἱ τοῖς οἰκέοις εἰς πρόσωπον ἐπὶ τῷ θεῷ παρρησιαζομένοις λόγῳ τε καὶ βίῳ συνεχώρουν γαμεταῖς καὶ παισὶ καὶ οἰκέταις, μονονουχὶ καὶ ἐγκανχᾶσθαι ἐπὶ τῇ παρρησίᾳ τῆς πίστεως ἐπιτρέποντες· οὗς ἐξόχως καὶ μᾶλλον τῶν συνθεραπεόντων ἀποδεκτοὺς ἡγοῦντο. Οἷος ἐκεῖνος ἦν Δωρόθεος, πάντων αὐτοῖς εὐνούστατος τε καὶ πιστότατος, καὶ τούτων ἕνεκα διαφερόντως παρὰ τοὺς ἐν ἀρχαῖς καὶ ἡγεμονίαις αὐτοῖς τιμιωτάταις ἐντιμότητος· ὃ τε σὺν αὐτῷ περιβόητος Γοργόνιος,

καὶ ὅσοι τῆς αὐτῆς ὁμοίως τούτοις ἡξίωντο διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον τιμῆς. Οἷας τε καὶ τοὺς καθ' ἐκάστην ἐκκλησίαν ἄρχοντας παρὰ πᾶσιν ἐπιτρόποις καὶ ἡγεμόσιν ἀποδοχῆς καὶ θεραπείας καὶ δεξιώσεως οὐ τῆς τυχούσης ἢν ὁρᾷν ἀξιουμένους. Πῶς δ' ἂν τις διαγράψειε τὰς μυριάδους ἐκείνας ἐπισυναγωγὰς, καὶ τὰ πλήθη τῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν ἀθροισμάτων, τὰς τε ἐπισήμους ἐν τοῖς προσευκτηρίοις συνδρομάς; ὧν δὲ ἔνεκα μηδαμῶς ἔτι τοῖς παλαιοῖς οἰκοδομήμασιν ἀρκούμενοι, εὐρείας εἰς πλάτος ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις ἐκ θεμελίων ἀνίστων ἐκκλησίας. Ταῦτα δὲ τοῖς χρόνοις προϊόντα ὁσημέραι τε εἰς αὔξησιν καὶ μέγεθος ἐπιδιδόντα, οὐδεὶς ἀνεΐργε φθόνος, οὐδέ τις δαίμων πονηρὸς οἶός τε ἦν βασκαίνειν, οὐδ' ἀνθρώπων ἐπιβουλαῖς κωλύειν, ἐς ὅσον ἡ θεία καὶ οὐράνιος χεὶρ ἔσκεπέ τε καὶ ἐφρούρει, οἷα δὲ ἄξιον ὄντα, τὸν ἑαυτῆς λαόν· ὥς δὲ ἐκ τῆς ἐπὶ πλέον ἐλευθερίας, ἐπὶ χαυνότητα καὶ νωθρίαν τὰ καθ' ἡμᾶς μετελλάττετο, ἄλλων ἄλλοις διαφθονουμένων καὶ διαλοιδορουμένων, καὶ μονονουχὶ ἡμῶν αὐτῶν ἑαυτοῖς προσπολεμούντων ὅπλοις, εἰ οὕτω τύχοι, καὶ δόρασι τοῖς διὰ λόγων, ἀρχόντων τε ἄρχουσι προσρηγνύντων, καὶ λαῶν ἐπὶ λαοὺς καταστασιαζόντων, τῆς τε ὑποκρίσεως ἀφάτου καὶ τῆς εἰρωνείας ἐπὶ πλείστον ὅσον κακίας προϊούσης, ἡ μὲν δὲ θεία κρίσις, 377 οἷα φίλον αὐτῇ πεφεισμένως, τῶν ἀθροισμάτων ἔτι συγκροτουμένων, ἡρέμα καὶ μετρίως τὴν αὐτῆς ἐπισκοπὴν ἀνεκίνει, ἐκ τῶν ἐν στρατείαις ἀδελφῶν καταρχομένου τοῦ διωγμοῦ. Cf. vii. 15. Ὡς δ' ἀνεπαισθήτως ἔχοντες, οὐχ ὅπως εὖμενές καὶ ἴλεω καταστήσεσθαι τὸ θεῖον προὔθυμούμεθα, οἷα δὲ τινες ἄθεοι ἀφρόντιστα καὶ ἀνεπίσκοπα τὰ καθ' ἡμᾶς ἡγούμενοι, ἄλλας ἐπ' ἄλλαις προσετίθεμεν κακίας· οἳ τε δοκοῦντες ἡμῶν ποιμένες, τὸν τῆς θεοσεβείας θεσμὸν παρωσάμενοι, ταῖς πρὸς ἀλλήλους ἀνεφλέγοντο φιλονεικίαις, αὐτὰ δὲ ταῦτα μόνα, τὰς ἔριδας καὶ τὰς ἀπειλὰς, τὸν τε ζῆλον καὶ τὸ πρὸς ἀλλήλους ἔχθος τε καὶ μῖσος ἐπαύξοντες, οἷα τε τυραννίδας τὰς φιλαρχίας ἐκθύμως διεκδικοῦντες· τότε δὲ τότε κατὰ τὴν φάσκουσαν τοῦ Ἱερεμίου φωνῇ,

Ἐγνόφωσεν ἐν ὀργῇ αὐτοῦ Κύριος τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ κατέρριψεν La n. ii. 1, 2.
ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν δόξασμα Ἰσραὴλ, οὐκ ἐμνήσθη τε ὑποποδίου ποδῶν αὐτοῦ

ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ κατεπόντισε Κύριος πάντα τὰ ὥραία Ἰσραὴλ, καὶ καθεῖλε πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ.

Κατὰ τε τὰ ἐν Ψαλμοῖς προθεσπισθέντα,

Ps. lxxxviii.
(lxxxix.)
39-45.

Κατέστρεψε τὴν διαθήκην τοῦ δούλου αὐτοῦ, καὶ ἐβεβήλωσεν εἰς γῆν [διὰ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσεως] τὸ ἅγιασμα αὐτοῦ, καὶ καθεῖλε πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ, ἔθετο τὰ ὀχυρώματα αὐτοῦ δειλίαν· διήρπασάν τε τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ πάντες οἱ διοδεύοντες ὁδόν. Καὶ δὴ ἐπὶ τούτοις ὄνειδος ἐγενήθη τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ. Ὑψωσε γὰρ τὴν δεξιὰν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀπέστρεψε τὴν βοήθειαν τῆς ῥομφαίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀντελάβετο αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ· ἀλλὰ καὶ κατέλυσεν ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέρραξεν· ἐσμίκρυνέ τε τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ πᾶσι κατέχεεν αὐτοῦ αἰσχύνην.

CAP. II.

Περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσεως.

Συντετέλεσται δῆτα καθ' ἡμᾶς ἅπαντα, ὅπηνίκα τῶν μὲν προσευκτηριῶν τοὺς οἴκους ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐτοῖς θεμελίους καταρριπτομένους, τὰς δὲ ἐνθέους καὶ ἱερὰς γραφὰς κατὰ μέσας ἀγορὰς πυρὶ παραδιδόμενας αὐτοῖς ἐπείδομεν ὀφθαλμοῖς· τοὺς τε τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας αἰσχροῦς ὧδε κάκεισε κρυπταζομένους, τοὺς δὲ ἀσχημόνως ἀλικομένους, καὶ πρὸς τῶν ἐχθρῶν καταπαιζομένους· ὅτε καὶ κατ' ἄλλου προφητικὸν λόγον,

Ps. cvi. (cvii.) 40. Ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἄρχοντας, καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβάτῳ καὶ οὐχ ὁδῷ.

Cf. Mart.
Pal. 12.

Ἀλλὰ τούτων μὲν οὐχ ἡμέτερον διαγράφειν τὰς ἐπὶ τέλει σκυθρωπὰς συμφορὰς, ἐπεὶ καὶ τὰς πρόσθεν τοῦ διωγμοῦ διαστάσεις τε αὐτῶν εἰς ἀλλήλους καὶ ἀτοπίας οὐχ ἡμῖν οἰκείου **378** μνήμη παραδιδόναι. Διὸ καὶ πλεον οὐδὲν ἱστορήσαι περὶ αὐτῶν διέγνωμεν, ἢ δι' ὧν ἂν τὴν θείαν δικαιοσύμην κρίσιν. Οὐκοῦν οὐδὲ τῶν πρὸς τοῦ διωγμοῦ πεπειραμένων, ἢ τῶν εἰς ἅπαν τῆς σωτηρίας 'νεναναγκότων,' αὐτῇ τε γνώμῃ τοῖς τοῦ κλύδωνος ἐναπορριφέντων βυθοῖς, μνήμην ποιήσασθαι προήχθημεν· μόνα δὲ ἐκεῖνα τῇ καθόλου προσθήσομεν ἱστορίᾳ, ἃ πρῶτοις μὲν ἡμῖν αὐτοῖς, ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς γένοιτ' ἂν πρὸς ὠφελείας. Ἰωμεν οὖν ἐντεῦθεν ἤδη, τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας τῶν τοῦ θεοῦ λόγου μαρτύρων ἐν ἐπιτομῇ

1 Tim. i. 20.

διαγράφοντες. Ἔτος τοῦτο ἦν ἐννεακαιδέκατον τῆς Διο- 379
κλητιανοῦ βασιλείας, Δύστρος μὲν, λέγοιτο δ' ἂν οὗτος ^{A.D. 303.}
Μάρτιος κατὰ Ῥωμαίους, ἐν ᾧ, τῆς τοῦ σωτηρίου πάθους
ἐορτῆς εἰσελαννούσης, ἤπλωτο πανταχόσε βασιλικὰ γράμματα, ^[1st Edict.]
τὰς μὲν ἐκκλησίας εἰς ἔδαφος φέρειν, τὰς δὲ γραφὰς ἀφανεῖς
πυρὶ γενέσθαι προστάττοντα, καὶ τοὺς μὲν τιμῆς ἐπειλημμένους,
ἀτίμους, τοὺς δὲ ἐν οἰκεταῖς, εἰ ἐπιμένειεν τῇ τοῦ Χριστια-
νισμοῦ προθέσει, ἐλευθερίας στερεῖσθαι προαγορεύοντα. Καὶ
ἡ μὲν πρώτη καθ' ἡμῶν γραφὴ τοιαύτη τις ἦν· μετ' οὐ πολὺν
δὲ ἐτέρων ἐπιφοιτησάντων γραμμάτων, προσετέταττο τοὺς τῶν
ἐκκλησιῶν προέδρους πάντας τοὺς κατὰ πάντα τόπον πρῶτα
μὲν δεσμοῖς παραδίδοσθαι, εἰθ' ὕστερον πάσῃ μηχανῇ θύειν
ἐξαναγκάζεσθαι.

CAP. III.

Περὶ τοῦ τρόπου τῶν κατὰ τὸν διωγμὸν ἡγωνισμένων.

Τότε δὴ οὖν τότε, πλείστοι μὲν ὅσοι τῶν ἐκκλησιῶν
ἄρχοντες, δειναῖς αἰκίαις προθύμως ἐναθλήσαντες, μεγάλων
ἀγῶνων ἱστορίας ἐπεδείξαντο· μυρίοι δ' ἄλλοι τὴν ψυχὴν ^{Cf. vi. 41.}
ὑπὸ δειλίας προναρκήσαντες, προχείρως οὕτως ἀπὸ πρώτης
ἐξησθήνησαν προσβολῆς· τῶν δὲ λοιπῶν ἕκαστος εἶδη διάφορα
βασάνων ἐνήλλαττεν· ὁ μὲν μᾶστιξιν αἰκίζόμενος τὸ σῶμα,
ὁ δὲ στρεβλώσει καὶ ξεσμοῖς ἀνυπομονήτοις τιμωρούμενος·
ἐφ' οἷς ἤδη τινὲς οὐκ αἴσιον ἀπηνέγκαντο τοῦ βίου τέλος.
Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἄλλως τὸν ἀγῶνα διεξήεσαν· ὁ μὲν γάρ
τις, ἐτέρων βία συνωθούντων καὶ ταῖς παμμιάρους καὶ ἀνάγκους
προσαγόντων θυσίαις, ὡς τεθυκὼς ἀπηλλάττετο, καὶ εἰ μὴ
τεθυκὼς ἦν· ὁ δὲ μὴθ' ὅλως προσπελάσας, μηδέ τινας ἐναγοὺς 380
ἐφαψάμενος, εἰρηκότων δ' ἐτέρων ὅτι τεθύκοι, σιωπῇ φέρων ^{Mart. Pal. 1.}
τὴν συκοφαντίαν ἀπῆει· ἄλλος, ἡμιθανὴς αἰρόμενος, ὡς ἂν
ἤδη νεκρὸς ἐρρίπτετο. Καὶ τις αὖ πάλιν ἐπ' ἐδάφους κείμενος
μακρὰν ἐσύρετο τοῖν ποδοῖν, ἐν τεθυκόσιν αὐτοῖς λελογισμένος·
ὁ δὲ τις ἐβόα, καὶ μεγάλη διεμαρτύρετο φωνὴ τῆς θυσίας τὴν
ἄρνησιν· καὶ ἄλλος "Χριστιανὸς εἶναι" ἐκεκράγει, τῇ τοῦ σω- ^{Cf. v. 1.}
τηρίου προσρήματος ὁμολογίᾳ λαμπρυνόμενος· ἕτερος τὸ "μὴ

τεθνέναι μήτε θύσειν ποτὲ διετέλειτο. Ὅμως δ' οὖν καὶ οἷδε πολυχειρία τῆς ἐπὶ τοῦτο τεταγμένης στρατιωτικῆς παρατάξεως κατὰ στόματος παιόμενοι καὶ κατασιγαζόμενοι, κατὰ τε προσώπου καὶ παρειῶν τυπτόμενοι, μετὰ βίας ἐξωθοῦντο. Οὕτως ἐξ ἅπαντος οἱ τῆς θεοσεβείας ἐχθροὶ τὸ δοκεῖν ἡνυκέναι περὶ πολλοῦ ἐτίθεντο. Ἀλλ' οὐ καὶ κατὰ τῶν ἁγίων αὐτοῖς μαρτύρων ταῦτα προϋχάρει· ὦν εἰς ἀκριβῆ διήγησιν τίς ἂν ἡμῖν ἐξαρκέσειε λόγος;

CAP. IV.

Περὶ τῶν αἰοιδίμων τοῦ Θεοῦ μαρτύρων· ὥς πάντα τόπον ἔπλησαν τῆς ἑαυτῶν μνήμης, ποικίλους τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀναδησάμενοι στεφάνους.

Μυρίους μὲν γὰρ ἱστορήσαι ἂν τις θαυμαστὴν ὑπὲρ εὐσεβείας τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἐνδεδειγμένους προθυμίαν, οὐκ ἐξ ὅτου περ μόνον ὁ κατὰ πάντων ἀνεκινήθη διωγμὸς, πολὺ πρότερον δὲ, καθ' ὃν ἔτι τὰ τῆς εἰρήνης συνεκροτέϊτο. Ἄρτι γὰρ ἄρτι πρῶτον ὥσπερ ἀπὸ κάρου βαθέος ὑποκινουμένου τοῦ τὴν ἐξουσίαν εἰληφότος, κρύβδην τε ἔτι καὶ ἀφανῶς μετὰ τὸν ἀπὸ Δεκίου καὶ Οὐαλεριανοῦ μεταξὺ χρόνον ταῖς ἐκκλησίαις ἐπιχειροῦντος, οὐκ ἀθρόως τε τῷ καθ' ἡμῶν ἐπαποδουμένον πολέμῳ, ἀλλ' ἔτι τῶν κατὰ τὰ στρατόπεδα μόνων ἀποπειρωμένων· (ταύτῃ γὰρ καὶ τοὺς λοιποὺς ἀλῶναι ῥαδίως ᾤετο, εἰ πρότερον ἐκείνων καταγωνισάμενος περιγένοιτο)· πλείστους παρῆν τῶν ἐν στρατείαις ὁρᾶν ἀσμενέστατα τὸν ἰδιωτικὸν προασπαζομένους βίον, ὥς ἂν μὴ ἕξαρνοὶ γένοιτο τῆς περὶ τὸν τῶν ὅλων Δημιουργὸν εὐσεβείας. Ὡς γὰρ ὁ στρατοπεδάρχης, ὅς τις ποτὲ ἦν ἐκεῖνος, ἄρτι πρῶτον ἐνεχείρει τῷ κατὰ τῶν στρατευμάτων διωγμῷ, φυλοκρινῶν καὶ διακαθαίρων τοὺς ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἀναφερομένους, αἵρεσίν τε διδοὺς, ἢ πειθαρχοῦσιν ἢς μετὴν αὐτοῖς ἀπολαύειν τιμῆς, ἢ τοῖνναντίον στέρεσθαι ταύτης, εἰ ἀντιτάττοντο τῷ προστάγματι, πλείστοι ὅσοι τῆς Χριστοῦ βασιλείας στρατιῶται τὴν εἰς αὐτὸν

381 ὁμολογίαν, μὴ μελλήσαντες, τῆς δοκούσης δόξης καὶ εὐπραγίας ἢς εἶχον ἀναμφιλόγως προὔτιμῃσαν. Ἦδη δὲ σπανίως τούτων

εἰς που καὶ δεύτερος, οὐ μόνον τῆς ἀξίας τὴν ἀποβολὴν, ἀλλὰ καὶ θάνατον τῆς εὐσεβοῦς ἐνστάσεως ἀντικατηλλάττοντο, μετρίως πῶς ἤδη τότε τοῦ τὴν ἐπιβουλήν ἐνεργοῦντος καὶ μέχρις αἵματος ἐπ' ἐνίων φθάνειν ἐπιτολμῶντος, τοῦ πλήθους, ὡς ἔοικε, τῶν πιστῶν δεδιττομένου τε αὐτὸν ἔτι καὶ ἀποκναίοντος ἐπὶ τὸν κατὰ πάντων ἀθρόως ἐφορμῆσαι πόλεμον. Ὡς δὲ καὶ γυμνότερον ἐπαπεδύετο, οὐδ' ἔστι λόγῳ δυνατὸν ἀφηγήσασθαι ὅσους καὶ ὁποίους τοῦ Χριστοῦ μάρτυρας ὀφθαλμοῖς παρῆν ὄρῳ, τοῖς ἀνὰ πάσας τὰς τε πόλεις καὶ τὰς χώρας οἰκοῦσιν.

CAP. V.

Περὶ τῶν κατὰ Νικομήδειαν.

Αὐτίκα γοῦν τῶν οὐκ ἀσήμεων τις, ἀλλὰ καὶ ἄγαν κατὰ τὰς ἐν τῷ βίῳ νενομισμένας ὑπεροχὰς ἐνδοξοτάτων, ἅμα τῷ τὴν κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ προτεθῆναι γραφὴν, ζήλῳ τῷ κατὰ Θεοῦ ὑποκινηθεὶς, διαπύρῳ τε ἐφορμήσας τῇ πίστει, ἐν προφανεῖ καὶ δημοσίᾳ κειμένην, ὡς ἀνοσίαν καὶ ἀσεβεστάτην ἀνελὼν σπαράττει, δυνεῖν ἐπιπαρόντων κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν βασιλέων, τοῦ τε πρεσβυτάτου τῶν ἄλλων, καὶ τοῦ τὸν τέταρτον ἀπὸ τούτου τῆς ἀρχῆς ἐπικρατοῦντος βαθμόν. Ἄλλ' [Galerius.] οὗτος μὲν τῶν τριηκᾶδε πρῶτος τοῦτον διαπρέψας τὸν τρόπον, ἅμα τε τοιαῦτα, οἷα καὶ εἰκὸς ἦν, ὑπομείνας, ὡς ἂν ἐπὶ τοιούτῳ τολμήματι, τὸ ἄλυπον καὶ ἀτάραχον εἰς αὐτὴν τελευταίαν διετήρησεν ἀναπνοήν.

CAP. VI.

Περὶ τῶν κατὰ τοὺς βασιλικοὺς οἴκους.

Πάντων δὲ ὅσοι τῶν πρόποτε ἀνυμνοῦνται θαυμάσιοι καὶ ἐπ' ἀνδρεία βεβοημένοι, εἴτε παρ' Ἑλλήσιν εἴτε παρὰ βαρβάρους, θεοὺς ἠνεγκεν ὁ καιρὸς καὶ διαπρεπεῖς μάρτυρας, τοὺς ἀμφὶ τὸν Δωρόθεον βασιλικοὺς παῖδας· οἱ καὶ τῆς ἀνωτάτω παρὰ Cf. vii. 32. τοῖς δεσπόταις ἠξιωμένοι τιμῆς, γνησίῳν τε αὐτοῖς διαθέσει τέκνων οὐ λειπόμενοι, 'μείζονα πλοῦτον ὡς ἀληθῶς ἡγνυται' τῆς 382 τοῦ βίου δόξης καὶ τρυφῆς τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας 'ὄνειδισμούς' τε Heb. xi. 26.

καὶ πόνους, καὶ τοὺς κεκαινουργημένους ἐπ' αὐτοῖς πολυτρόπους θανάτους· ὧν ἑνὸς τινος οἶω κέχρηται μνησθέντες τῷ τοῦ βίου τέλει, σκοπεῖν ἐξ αὐτοῦ καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις συμβεβηκότα τοῖς ἐντυγχάνουσι καταλείψομεν. Ἦγετό τις εἰς μέσον κατὰ τὴν προειρημένην πόλιν, ἐφ' ὧν δεδηλώκαμεν ἀρχόντων. Θύειν δὴ οὖν προσταχθεὶς, ὡς ἐνίστατο, γυμνὸς μετάρσιος ἀρθῆναι κελεύεται, μάλιστα τε τὸ πᾶν σῶμα καταξαίνεσθαι, εἰσότῃ ἡττηθεὶς καὶ ἄκων τὸ προσταττόμενον ποιήσειεν. Ὡς δὲ καὶ ταῦτα πάσχων ἀδιάτρεπτος ἦν, ὅξος λοιπὸν ἤδη τῶν ὁστέων ὑποφαινομένων αὐτοῦ σὺν καὶ ἅλατι φύραντες, κατὰ τῶν διασαπέντων τοῦ σώματος μερῶν ἐνέχεον· ὡς δὲ καὶ ταύτας ἐπάτει τὰς ἀλγηδόνας, ἐσχάρα τοῦντεῦθεν καὶ πῦρ εἰς μέσον εἴλκετο. Καὶ κρεῶν ἐδωδίμων δίκην τὰ λείψανα αὐτῷ τοῦ σώματος ὑπὸ τοῦ πυρὸς, οὐκ εἰς ἄθρουν, ὡς ἂν μὴ συντόμως ἀπαλλαγείη, καταβραχὺ δὲ ἀνῆλίσκετο, οὐ πρότερον ἀνεῖναι τῶν ἐπιτιθέντων αὐτὸν τῇ πυρᾷ συγχωρουμένων, πρὶν ἂν καὶ μετὰ τοσαῦτα τοῖς προσταττομένοις ἐπινεύσειεν. Ὁ δ' ἀπρίξ ἐχόμενος τῆς προθέσεως, νικηφόρος ἐν αὐταῖς ταῖς βασάνοις ἀπέδωκε τὴν ψυχὴν. Τοιοῦτον τῶν βασιλικῶν ἑνὸς τὸ μαρτύριον παίδων, ἄξιον ὡς ὄντος καὶ τῆς προσηγορίας· Πέτρος γὰρ ἐκαλεῖτο. Οὐ χείρονα δὲ καὶ τὰ κατὰ τοὺς λοιποὺς ὄντα, λόγου φειδόμενοι συμμετρίας, παραλείψομεν, τοσοῦτον ἱστορήσαντες, ὡς ὁ γε Δωρόθεος καὶ ὁ Γοργόνιος, ἑτέροις ἅμα πλείοσι τῆς βασιλικῆς οἰκετίας, μετὰ τοὺς πολυτρόπους ἀγῶνας βρόχῳ τὴν ζωὴν μεταλλάξαντες, τῆς ἐνθέου νίκης ἀπηνέγκαντο βραβεῖα. Ἐν τούτῳ τῆς κατὰ

c. 13. Νικομηδείαν ἐκκλησίας ὁ τηνικαῦτα προεστὼς Ἀνθίμος, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν μαρτυρίαν, τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται· τούτῳ δὲ πλήθος ἄθρουν μαρτύρων προστίθεται, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν τοῖς κατὰ τὴν Νικομήδειαν βασιλείοις πυρκαϊᾶς ἐν αὐταῖς δὴ ταῖς ἡμέραις ἀφθείσης· ἦν καθ' ὑπόνοιαν ψευδῇ πρὸς τῶν ἡμετέρων ἐπιχειρηθῆναι λόγου διαδοθέντος, παγγενὴ σωρηδὸν βασιλικῷ νεύματι τῶν τῇδε θεοσεβῶν, οἳ μὲν ξίφει κατεσφάττοντο, οἳ δὲ διὰ πυρὸς ἐτελειοῦντο. Ὁ τε λόγος ἔχει, προθυμίᾳ θείᾳ τινὶ καὶ ἀρρήτῳ, ἄνδρας ἅμα γυναιξὶν ἐπὶ τὴν πυρὰν καθάλλεσθαι· δῆσαντες δὲ οἱ δῆμιοι ἄλλο τι πλήθος ἐπὶ σκάφαις, τοῖς θαλαττίοις ἐναπέρριπτον βυθοῖς. Τοὺς δέ γε βασιλικοὺς μετὰ θάνατον

παίδας, γῇ μετὰ τῆς προσηκούσης κηδείας παραδοθέντας, αὖθις ἐξ ὑπαρχῆς ἀνорύξαντες, ἐναπορρίψαι θαλάσση καὶ αὐτοὺς ᾤοντο 383
 δεῖν οἱ νενομισμένοι δεσπόται, ὥς ἂν μὴ ἐν μνήμασιν ἀποκειμέ-
 νους προσκυνοῖεν τινας, θεοὺς αὐτοὺς, ὥς γε ᾤοντο, λογιζόμενοι. Cf. iv. 15.
 Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς Νικομηδείας κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποτελεσθέντα
 τοῦ διωγμοῦ τοιαῦτα. Οὐκ εἰς μακρὸν δὲ ἐτέρων κατὰ τὴν
 Μελιτινὴν οὕτω καλουμένην χώραν, καὶ αὖ πάλιν ἄλλων ἀμφὶ
 τὴν Συρίαν ἐπιφυῆναι τῇ βασιλείᾳ πεπειραμένων, τοὺς παντα-
 χόσε τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτας εἰρκταῖς καὶ δεσμοῖς ἐνείρα [2nd Edict.]
 πρόσταγμα ἐφοῖτα βασιλικόν. Καὶ ἦν ἡ θέα τῶν ἐπὶ τούτοις
 γινομένων πᾶσαν διήγησιν ὑπεραίρουσα, μυρίου πλήθους ἐν
 παντὶ τόπῳ καθειργνυμένου, καὶ τὰ πανταχῇ δεσμωτήρια, ἀνδρο-
 φόνοις καὶ τυμβωρύχοις πάλαι πρότερον ἐπεσκευασμένα, τότε
 πληροῦντων ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἀνα-
 γνωστῶν τε ἔτι καὶ ἐπορκιστῶν, ὥς μὴδὲ χώραν ἔτι τοῖς ἐπὶ
 κακουργίαις κατακρίτοις αὐτόθι λείπεσθαι. Αὖθις δ' ἐτέρων
 τὰ πρῶτα γράμματα ἐπικατειληφότων, ἐν οἷς τοὺς κατακλεί- [3rd Edict.]
 στους, θύσαντας μὲν, ἔᾶν βαδίζειν ἐπ' ἐλευθερίας, ἐνισταμένους
 δὲ μυρίαὶς καταξάινειν προστέτακτο βασιάνοις, πῶς ἂν πάλιν
 ἐνταῦθα τῶν καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν μαρτύρων ἀριθμῆσιν τις
 τὸ πλήθος, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὸ Μαύρων
 ἔθνος, Θηβαῖδα τε καὶ κατ' Αἴγυπτον; ἐξ ἧς καὶ εἰς ἐτέρας ἡδὴ
 προελθόντες πόλεις τε καὶ ἐπαρχίας, διέπρεψαν τοῖς μαρτυρίοις.

CAP. VII.

384

Περὶ τῶν κατὰ Φοινίκην Αἰγυπτίων.

*Ἴσμεν γοῦν τοὺς ἐξ αὐτῶν διαλάμψαντας ἐν Παλαιστίνῃ, ἴσμεν
 δὲ καὶ τοὺς ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης· οὓς τίς ἰδὼν, οὐ κατεπλάγη
 τὰς ἀναριθμήτους μάστιγας, καὶ τὰς ἐν τούτοις τῶν ὡς ἀληθῶς
 παραδόξων τῆς θεοσεβείας ἀθλητῶν ἐνστάσεις, τὸν τε παρα-
 χρῆμα μετὰ τὰς μάστιγας ἐν θηρσὶν αἰμοβόροις ἀγῶνα, καὶ τὰς
 ἐν τούτῳ παρδάλειον καὶ διαφόρων ἄρκτων, συῶν τε ἀγρίων καὶ
 πυρὶ καὶ σιδήρῳ κεκαυτηριασμένων βοῶν προσβολὰς, καὶ τὰς
 πρὸς ἕκαστον τῶν θηρίων θαυμασίους τῶν γενναίων ὑπομονάς;

Cf. c. 9.

Οἷς γιγνομένοις καὶ αὐτοὶ παρήμεν, ὀπηνίκα τοῦ μαρτυρουμένου Σωτήρος ἡμῶν αὐτοῦ δὴ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν θείαν δύναμιν ἐπιπαροῦσαν, ἐναργῶς τε αὐτὴν τοῖς μάρτυσιν ἐπιδεικνύσαν ἱστορήσαμεν, τῶν ἀνθρωποβόρων ἐπὶ πλείονα χρόνον μὴ προσψαύειν μηδὲ πλησιάζειν τοῖς τῶν θεοφιλῶν σώμασιν ἐπιτολμώντων, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοὺς ἄλλους, ὅσοι δῆπουθεν ἔξωθεν ἐρεθισμοῖς παρώρων αὐτὰ, φερομένων, μόνων δὲ τῶν ἱερῶν ἀθλητῶν γυμνῶν ἐστώτων καὶ ταῖς χερσὶ κατασειόντων, ἐπὶ τε σφᾶς αὐτοὺς ἐπισπωμένων (τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐκελεύετο πράττειν) μηδ' ὅλως ἐφαπτομένουν, ἀλλ' ἔσθ' ὅπῃ μὲν καὶ ἐπ' αὐτοὺς ὀρμώντων, οἷα δὲ πρὸς τινος θειοτέρας δυνάμεως ἀνακρουομένων, καὶ αὖ πάλιν εἰς τοῦπίσω χωρούντων. Ὁ καὶ εἰς μακρὸν γινόμενον, θαῦμα παρέιχεν οὐ σμικρὸν τοῖς θεωμένοις, ὥστε ἤδη διὰ τὸ ἀπρακτον τοῦ πρώτου, δεύτερον καὶ τρίτον προσαφλέσθαι ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ μάρτυρι θηρίον. Καταπλαγῆναι δ' ἦν τὴν ἐπὶ τούτοις ἀπτόητον τῶν ἱερῶν ἐκείνων καρτερίαν, καὶ τὴν ἐν σώμασι νέοις βεβηκυῖαν καὶ ἀδιάτρεπτον ἔνστασιν. Ἐώρας γοῦν ἡλικίαν οὐδ' ὅλων ἐτῶν εἴκοσι, δίχα δεσμῶν ἐστώτος νέου, καὶ τὰς μὲν χεῖρας ἐφαπλοῦντος εἰς σταυροῦ τύπον, ἀκαταπλήκτῳ δὲ καὶ ἀτρεμεῖ διανοίᾳ ταῖς πρὸς τὸ θεῖον σχολαίτατα τεταμένου λιταῖς, μηδ' ὅλως τε μεθισταμένου μηδ' ἀποκλίνοντός ποι τοῦ ἔνθα εἰστήκει τόπου, ἄρκτων καὶ παρδάλεων, θυμοῦ καὶ

385 θανάτου πνεόντων, σχεδὸν αὐτῆς καθαπτομένουν αὐτοῦ τῆς σαρκός, ἀλλ' οὐκ οἶδ' ὅπως θεία καὶ ἀπορρήτῳ δυνάμει μονονουχὶ φραττομένων τὸ στόμα, καὶ αὐθις παλινδρομοῦντων εἰς τοῦπίσω. Καὶ οὗτος μὲν οὖν τοιοῦτός τις ἦν. Πάλιν δ' ἂν ἐτέρους εἶδες, πέντε γὰρ οἱ πάντες ἐτύγγανον, ἡγριωμένῳ ταύρῳ παραβληθέντας, ὃς τοὺς μὲν ἄλλους τῶν ἔξωθεν προσιόντων, τοῖς κέρασιν εἰς τὸν ἀέρα ῥίπτων, διεσπάραττεν, ἡμιθνήτας αἵρεσθαι καταλιπὼν, ἐπὶ μόνους δὲ θύμῳ καὶ ἀπειλῇ τοὺς ἱερὸς ὀρμών μάρτυρας, οὐδὲ πλησιάζειν αὐτοῖς οἷός τε ἦν, κυρίττων δὲ τοῖς ποσὶ, καὶ τοῖς κέρασι τῇδε κἀκεῖσε χρώμενος, καὶ διὰ τοὺς ἀπὸ τῶν καυτήρων ἐρεθισμοὺς θυμοῦ καὶ ἀπειλῆς πνέων, εἰς τοῦπίσω πρὸς τῆς ἱερᾶς ἀνθείλκετο προνοίας· ὥς μηδὲ τούτου μηδὲν μηδαμῶς αὐτοὺς ἀδικήσαντος, ἕτερα ἅττα αὐτοῖς ἐπαφίεσθαι θηρία. Τέλος δὴ οὖν μετὰ τὰς δεινὰς καὶ ποικίλας τού-

των προσβολὰς, ξίφει κατασφαγέυτες οἱ πάντες, ἀντὶ γῆς καὶ τάφων τοῖς θαλαττίοις παραδίδονται κύμασι.

CAP. VIII.

Περὶ τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον.

Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ ἀγὼν τῶν κατὰ Τύρον τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἄθλους ἐνδειξαμένων Αἰγυπτίων. Θανμάσειε δ' ἂν τις αὐτῶν καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκείας γῆς μαρτυρήσαντας· ἔνθα μυρίοι τὸν ἀριθμὸν ἄνδρες, ἅμα γυναιξὶ καὶ παισιν, ὑπὲρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας τοῦ προσκαίρου ζῆν καταφρονήσαντες, διαφόρους ὑπέμειναν θανάτους. Οἱ μὲν αὐτῶν μετὰ ξεσμούς καὶ στρεβλώσεις, μαστιγὰς τε χαλεπωτάτας, καὶ μυρίας ἄλλας ποικίλας καὶ φρικτὰς ἀκοῦσαι βασάνους, πυρὶ παραδοθέντες, οἱ δὲ πελάγει καταβροχισθέντες, ἄλλοι δὲ εὐθαρσῶς τοῖς ἀποτέμνουσι τὰς ἑαυτῶν προτείναντες κεφαλὰς, οἱ δὲ καὶ ἐναποθανόντες ταῖς βασάνοις, ἕτεροι δὲ λιμῷ διαφθαρέντες· καὶ ἄλλοι πάλιν ἀνασκολοπισθέντες, οἱ μὲν κατὰ τὸ σύνηθες τοῖς κακούργοις, οἱ δὲ καὶ χειρόνως ἀνάπαλιν κατωκάρᾳ προσηλωθέντες, τηρούμενοί τε ζῶντες, εἰσότε καὶ ἐπ' αὐτῶν ἱκρίων λιμῷ διαφθαρείεν.

CAP. IX.

Περὶ τῶν κατὰ Θηβαῖδα.

Πάντα δ' ὑπεραίρει λόγον καὶ ἄς ὑπέμειναν αἰκίας καὶ ἀλγυδόνας οἱ κατὰ Θηβαῖδα μάρτυρες, ὅστράκοις ἀντὶ δυνύχων ὅλον τὸ σῶμα καὶ μέχρις ἀπαλλαγῆς τοῦ βίου καταξαινόμενοι, γυναῖά τε τοῖν ποδοῖν ἐξ ἑνὸς ἀποδεσμούμενα, μετέωρά τε καὶ διαέρια κάτω κεφαλῇν μαγγάνοις τισὶν εἰς ὕψος ἀνελκόμενα, 131 γυμνοῖς τε παντελῶς καὶ μηδ' ἐπικεκαλυμμένοις τοῖς σώμασι, θέαν ταύτην αἰσχίστην καὶ πάντων ὠμοτάτην καὶ ἀπανθρωποτάτην τοῖς ὀρώσιν ἅπασι παρεσχημένα. Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν δένδρεσι καὶ πρέμνοις ἐναπέθησκον δεσμούμενοι. Τοὺς γὰρ μάλιστα στερροτάτους τῶν κλάδων μηχαναῖς τισὶν ἐπὶ ταῦτον συνέλκοντες, εἰς ἑκάτερά τε τούτων τὰ τῶν μαρτύρων ἀποτεινόντες σκέλη, εἰς τὴν ἑαυτῶν ἠφίεσαν τοὺς κλάδους φέρεσθαι

φύσιν, ἄθρουν τῶν μελῶν διασπασμὸν καθ' ὧν ταῦτ' ἐνεχέιρουν ἐπινοοῦντες. Καὶ ταῦτά γε πάντα ἐνηργεῖτο οὐκ ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας ἢ χρόνον τινὰ βραχὺν, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν ὅλων ἐτῶν διάστημα· ὅτε μὲν πλειόνων ἢ δέκα, ὅτε δὲ ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν ἀναιρουμένων, ἄλλοτε δὲ οὐχ ἥττον καὶ τριῶντα, ἥδη δὲ ἐγγὺς πού καὶ ἐξήκοντα, καὶ πάλιν ἄλλοτε ἑκατὸν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἄνδρες ἅμα κομιδῇ νηπίοις καὶ γυναιξίν ἐκτείνοντο, ποικίλαις καὶ ἐναλλαττούσαις τιμωρίαις καταδικαζόμενοι. Ἰστορήσαμεν δὲ καὶ αὐτοὶ, ἐπὶ τῶν τόπων γενόμενοι, πλείους ἀθρόως κατὰ μίαν ἡμέραν, τοὺς μὲν τῆς κεφαλῆς ἀποτομὴν ὑπομέναντας, τοὺς δὲ τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν· ὥς ἀμβλύνεσθαι φονεύοντα τὸν σίδηρον, ἀπουοῦντά τε διαθλάσθαι, αὐτοὺς τε τοὺς ἀναιροῦντας, ἀποκάμνοντας, ἀμοιβαδὸν ἀλλήλους διαδέχεσθαι. Ὅτε καὶ θαυμασιωτάτην ὁρμὴν, θείαν τε ὥς ἀληθῶς δύναμιν καὶ προθυμίαν τῶν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πεπιστευκότων συνεωρῶμεν. Ἄμα γοῦν τῇ κατὰ τῶν προτέρων ἀποφάσει, ἐπεπήδων ἄλλοθεν ἄλλοι τῷ πρὸ τοῦ δικαστοῦ βήματι, Χριστιανοὺς σφᾶς ὁμολογοῦντες, ἀφροντίστως μὲν πρὸς τὰ δεινὰ καὶ τοὺς τῶν πολυειδῶν βασάνων τρόπους διακείμενοι, ἀκαταπλήκτως δὲ παρησιαζόμενοι ἐπὶ τῇ εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσεβείᾳ, μετὰ τε χαρᾶς καὶ γέλωτος καὶ εὐφροσύνης τὴν ὑστάτην ἀπόφασιν τοῦ θανάτου καταδεχόμενοι, ὥστε ψάλλειν, καὶ ὕμνους καὶ εὐχαριστίας εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν μέχρις αὐτῆς ἐσχάτης ἀναπέμπειν ἀναπνοῆς. Θαυμάσιοι μὲν οὖν καὶ οὗτοι· ἐξαιρέτως δὲ ἐκεῖνοι θαυμασιώτεροι, οἱ πλούτῳ μὲν καὶ εὐγενείᾳ καὶ δόξῃ, λόγῳ τε καὶ φιλοσοφίᾳ διαπρέψαντες, πάντα γε μὴν δεύτερα θέμενοι τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας, καὶ τῆς εἰς τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστεως· οἷος Φιλόρωμος ἦν, ἀρχὴν τινα οὐ τὴν τυχοῦσαν τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν βασιλικῆς

387 διοικήσεως ἐγκεχειρισμένος, ὃς μετὰ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς τιμῆς ὑπὸ στρατιώταις δορυφορούμενος, ἐκάστης ἀνεκρίνετο ἡμέρας· Φιλέας τε τῆς Θμουϊτῶν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, διαπρέψας ἀνὴρ ταῖς κατὰ τὴν πατρίδα πολιτείαις τε καὶ λειτουργίαις, ἐν τε τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις· οἱ καὶ μυρίων ὄσων πρὸς αἵματός τε καὶ τῶν ἄλλων φίλων ἀντιβολουμένων, ἔτι μὴν τῶν ἐπ' ἀξίας ἀρχόντων, πρὸς δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ δικα-

Cf. c. 7.

Cf. vii. 12.
Mart. P. 4, 9.

στοῦ παρακαλοῦντος, ὥς ἂν αὐτῶν οἶκτον λάβοιεν, φειδῶ τε παίδων καὶ γυναικῶν ποιήσονται, οὐδαμῶς πρὸς τῶν τοσούτων ἐπὶ τὸ φιλοζῶῃσαι μὲν ἐλέσθαι, καταφρονῆσαι δὲ τῶν περὶ ὁμολογίας καὶ ἀρνήσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεσμῶν ὑπήχθησαν, *Matt. x. 32.* ἀνδρείῳ δὲ λογισμῷ καὶ φιλοσόφῳ, μᾶλλον δὲ εὐσεβεῖ καὶ φιλοθέῳ ψυχῇ, πρὸς ἀπάσας τοῦ δικαστοῦ τὰς τε ἀπειλὰς καὶ *A.D. 306?* τὰς ὕβρεις ἐνστάντες, ἅμφω τὰς κεφαλὰς ἀπετμήθησαν.

CAP. X.

388

Φιλείου μάρτυρος περὶ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν πεπραγμένων ἔγγραφοι διδασκαλίας.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν ἔξωθεν μαθημάτων ἕνεκα πολλοῦ λόγου ἄξιον γενέσθαι τὸν Φιλέαν ἔφαιμεν, αὐτὸς ἑαυτοῦ παρίτω μάρτυς, ἅμα μὲν ἑαυτὸν ὅς τις ποτ' ἦν ἐπιδείξων, ἅμα δὲ καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ συμβεβηκότα μαρτύρια ἀκριβέστερον μᾶλλον ἢ ἡμεῖς ἱστορήσων διὰ τούτων τῶν λέξεων.

Τούτων ἀπάντων ὑποδειγμάτων ἡμῖν καὶ ὑπογραμμῶν καὶ καλῶν γνω- *Routh, Rell. iv. 87.*
ρισμάτων ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς γραφαῖς κειμένων, οὐδὲν μελλήσαντες οἱ μακάριοι σὺν ἡμῖν μάρτυρες, τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα πρὸς τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καθαρῶς τείναντες, καὶ τὸν ἐπ' εὐσεβείᾳ θάνατον ἐν νῷ λαβόντες, ἀπρίξ τῆς κλήσεως εἶχοντο, τὸν μὲν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐρόντες ἐνανθρωπήσαντα δι' ἡμᾶς, ἵνα πᾶσαν μὲν ἁμαρτίαν ἐκκόψῃ, ἐφόδια δὲ τῆς εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν εἰσόδου ἡμῖν κατὰθῃται. 'οὐ' γὰρ 'ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι *Phil. ii. 6.* ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν' καὶ σχήματι εὐρέ- *Cf. 1 Cor. xii. 31.*
θεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἑαυτὸν ἐταπείνωσεν ἕως θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.' Διὸ καὶ 'ζηλώσαντες τὰ μείζονα χαρίσματα' οἱ Χριστοφόροι μάρτυρες, πάντα μὲν πόνον καὶ παντοίας αἰκισμῶν ἐπινοίας οὐκ εἰσάπαξ, ἀλλ' ἤδη καὶ δευτέρον τινας ὑπέμειναν· πάσας δὲ ἀπειλὰς, οὐ λόγους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις τῶν δορυφόρων κατ' αὐτῶν φιλοτιμουμένων, οὐκ ἐνεδίδουν τὴν γνώμην, διὰ τὸ 'τὴν τελείαν ἀγάπην ἔξω βάλλειν τὸν φόβον.' Ὡν καταλέγειν τὴν *1 John iv. 18.* ἀρετὴν καὶ τὴν ἐφ' ἐκάστη βασάνῳ ἀνδρείαν, τίς ἂν ἀρκέσειε λόγος; Ἀνέ- *Cf. v. 1.*
σεως γὰρ οὐσης ἅπασιν τοῖς βουλομένοις ἐνυβρίζειν, οἱ μὲν ξύλοις ἔπαιον, ἔτεροι δὲ ῥάβδοις, ἄλλοι δὲ μάστιξιν, ἔτεροι δὲ πάλιν ἱμάσις, ἄλλοι δὲ σχοινίοις. Καὶ ἦν ἡ θέα τῶν αἰκισμῶν ἐνυλλαγμένη, καὶ πολλὴν τὴν ἐν αὐτῇ κακίαν ἔχουσα. Οἱ μὲν γὰρ ὀπίσω τῷ χεῖρι δεθέντες, περὶ τὸ ξύλον ἐξηρτῶντο, καὶ μαγγάνοις τισὶ διετείνοντο πᾶν μέλος· εἴθ' οὗτος διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἐπῆγον ἐκ κελεύσεως οἱ βασανισταί, οὐ καθάπερ τοῖς φονεῦσιν ἐπὶ τῶν πλευρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς γαστροῦ καὶ κνημῶν καὶ παρειῶν τοῖς ἀμυντηρίοις ἐκόλαζον· ἔτεροι δὲ ἀπὸ τῆς στοᾶς μιᾶς χειρὸς ἐξηρτημένοι **389**

αἰωροῦντο, πάσης ἀλγηδόνος δεινότεραν τὴν ἀπὸ τῶν ἄρθρων καὶ μελῶν τάσιν ἔχοντες· ἄλλοι δὲ πρὸς τοῖς κίοσιν ἀντιπρόσωποι ἐδούντο, οὐ βεβηκόσι τοῖς ποσὶ, τῷ δὲ βάρει τοῦ σώματος βιαζομένων μετὰ τάσεως ἀνελκομένων τῶν δεσμῶν. Καὶ τοῦθ' ὑπέμενον, οὐκ ἐφ' ὅσον προσδιελέγετο, οὐδ' αὐτοῖς ἐσχόλαζεν ὁ ἡγεμὼν, ἀλλὰ μονονουχὶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Ὅτε γὰρ καὶ ἐφ' ἑτέρους μετέβαινε, τοῖς προτέροις κατελίμπανεν ἐφεδρεῖν τοὺς τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ ὑπηρετουμένους, εἴ που τις ἡττηθεὶς τῶν βασάνων ἐνδιδόναι ἐδόκει, ἀφειδῶς δὲ κελεύων καὶ τοῖς δεσμοῖς προσιέναι, καὶ μετὰ ταῦτα ψυχορραγοῦντας αὐτοὺς κατατιθεμένους εἰς τὴν γῆν ἔλκεσθαι· οὐ γὰρ εἶναι καὶ μέρος αὐτοῖς φροντίδος περὶ ἡμῶν, ἀλλ' οὕτω καὶ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν, ὥς μηκέτ' ὄντων, ταύτην δευτέραν βάσανον ἐπὶ ταῖς πληγαῖς τῶν ὑπεναντίων ἐφευρόντων. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ μετὰ τοὺς αἰκισμοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι, διὰ τῶν τεσσάρων ὀπῶν διατεταμένοι ἄμφω τὸ πόδε, ὥς καὶ κατ' ἀνάγκην αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου ὑπτίους εἶναι, μὴ δυναμένους διὰ τὸ ἔναυλα τὰ τραύματα ἀπὸ τῶν πληγῶν καθ' ὅλου τοῦ σώματος ἔχειν· ἕτεροι δὲ εἰς τοῦδαφος ριφέντες, ἔκειντο ὑπὸ τῆς τῶν βασάνων ἀθρόας προσβολῆς, δεινότεραν τὴν ὄψιν τῆς ἐνεργείας τοῖς ὀρώσι παρέχοντες, ποικίλας καὶ διαφόρους ἐν τοῖς σώμασι φέροντες τῶν βασάνων τὰς ἐπινοίας. Τούτων οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν ἐναπέθνησκον ταῖς βασάνοις, τῇ καρτερίᾳ κατασχύναντες τὸν ἀντίπαλον· οἱ δὲ, ἡμιθνήτες, ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ συγκλειόμενοι, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ταῖς ἀλγηδόσι συνεχόμενοι ἐτελειοῦντο· οἱ δὲ λοιποὶ τῆς ἀπὸ τῆς θεραπείας ἀνακτήσεως τυχόντες, τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τῆς φυλακῆς διατριβῇ θαρσαλέωτεροι ἐγίνοντο. Οὕτω γοῦν ἡνῖκα προστετέτακτο, αἰρέσεως κειμένης, ἡ ἐφαψάμενον τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἀνεόχλητον εἶναι, τῆς ἐπαράτου ἐλευθερίας παρ' αὐτῶν τυχόντα, ἢ μὴ θύοντα, τὴν ἐπὶ θανάτῳ δίκην ἐκδέχεσθαι, οὐδὲν μελλήσαντες, ἀσμένως ἐπὶ τὸν θάνατον ἐχώρουν· ἥδεσαν γὰρ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἡμῖν προορισθέντα. Ὅ γὰρ θυσιάζων, φησὶ, θεοῖς ἑτέροις, ἐξολοθρευθήσεται· καὶ Ὅτι οὐκ ἔσσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ.

390

Exod. xxii.
20.
Ib. xx. 3.

Τοιαῦται τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλοσόφου τε ὁμοῦ καὶ φιλοθέου μάρτυρος αἱ φωναί, ἃς πρὸ τελευταίας ἀποφάσεως, ὑπὸ τὴν δεσμοτικὴν ἔθ' ὑπάρχων τάξιν, τοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ παροικίαν ἀδελφοῖς ἐπεστάλκει, ἅμα μὲν τὰ ἐν οἷς ἦν ἀνατιθέμενος, ἅμα δὲ καὶ παρορμῶν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ ἀπρίξ ἔχεσθαι, καὶ μετ' αὐτὸν ὅσον οὕπω τελειωθισόμενον, τῆς ἐν Χριστῷ θεοσεβείας. Ἀλλὰ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ καινότερας ἐπὶ καινότεραις τῶν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην θεοπρεπῶν μαρτύρων ἀθλήσεις παρατίθεσθαι, καὶ μάλιστα τῶν οὐκέτι μὲν κοινῷ νόμῳ, πολέμου δὲ τρόπῳ πεπολιορκημένων;

CAP. XI.

Περὶ τῶν κατὰ Φρυγίαν.

Ἦδη γοῦν ὅλην Χριστιανῶν πολίχνην αὐτανδρον ἀμφὶ τὴν Φρυγίαν ἐν κύκλῳ περιβαλόντες ὀπλῖται, πῦρ τε ὑφάψαντες, κατέφλεξαν αὐτοὺς ἅμα νηπίοις καὶ γυναιξί, τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἐπιβοωμένοις· ὅτι δὴ πανδημεὶ πάντες οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες, λογιστὴς τε αὐτὸς, καὶ στρατηγὸς, σὺν τοῖς ἐν τέλει πᾶσι καὶ ὅλῳ δήμῳ, Χριστιανοὺς σφᾶς ὁμολογοῦντες, οὐδ' ὀπωστιοῦν τοῖς προστάττουσιν εἰδωλολατρεῖν ἐπειθάρχουν. Καί τις ἕτερος Ῥωμαϊκῆς ἀξίας ἐπειλημμένος, Ἀδαυκτος ὄνομα, γένος τῶν παρ' Ἰταλοῖς ἐπισήμων, διὰ πάσης προελθὼν ἀνὴρ τῆς παρὰ βασιλεῦσι τιμῆς, ὥς καὶ τὰς καθόλου διοικήσεις τῆς παρ' αὐτοῖς καλουμένης μαγιστροφότητός τε καὶ καθολικότητος 391 ἀμέμπτως διελθεῖν, ἐπὶ πᾶσι τούτοις διαπρέψας τοῖς ἐν θεοσεβείᾳ κατορθώμασι καὶ ταῖς εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογίαις, τῷ τοῦ μαρτυρίου διαδήματι κατεκοσμήθη, ἐπ' αὐτῆς τῆς τοῦ 'καθολικοῦ' πράξεως τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ὑπο- Cf. vii. 10. μείνας ἀγῶνα.

CAP. XII.

Περὶ πλείστων ἐτέρων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν διαφόρως ἡγωνισμένων.

Τί με χρὴ νῦν ἐπ' ὀνόματος τῶν λοιπῶν μνημονεύειν, ἢ τὸ πλήθος τῶν ἀνδρῶν ἀριθμεῖν, ἢ τὰς πολυτρόπους αἰκίας ἀναζωγραφεῖν τῶν θαυμασίων Χριστοῦ μαρτύρων, τοτὲ μὲν πέλυξιν ἀναιρουμένων, οἷα γέγονε τοῖς ἐπ' Ἀραβίας, τοτὲ δὲ τὰ σκέλη καταγνυμένων, οἷα τοῖς ἐν Καππαδοκίᾳ συμβέβηκε, καὶ ποτὲ μὲν κατὰ κεφαλῆς ἐκ τοῖν ποδοῖν εἰς ὕψος ἀναρτωμένων, καὶ μαλθακοῦ πυρὸς ὑποκαιομένου, τῷ παραπεμπομένῳ καπνῷ τῆς φλεγομένης ὕλης ἀποπνιγομένων, οἷα τοῖς ἐν Μέσῃ τῶν ποταμῶν ἐπηνέχθη, ποτὲ δὲ ῥίνας καὶ ὦτα καὶ χεῖρας ἀκρωτηριαζομένων, τὰ τε λοιπὰ τοῦ σώματος μέλη τε καὶ μέρη κρεουργουμένων, οἷα τὰ ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἦν;

Τί δεῖ τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας ἀναζωπυρεῖν τὴν μνήμην, ἐσχάrais πυρὸς οὐκ εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐπὶ μακρᾷ τιμωρίᾳ κατοπτωμένων, ἑτέρων θάπτου τοῖν χεροῖν τὴν δεξιὰν αὐτῶν πυρὶ καθιέντων, ἢ τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἐφαπτομένων; ὧν τινὲς τὴν πείραν φεύγοντες, πρὶν ἀλῶναι καὶ εἰς χεῖρας τῶν ἐπιβούλων ἔλθειν, ἄνωθεν ἐξ ὑψηλῶν δωμάτων ἑαυτοὺς κατεκρήμνισαν, τὸν θάνατον ἄρπαγμα θέμενοι τῆς τῶν δυσσεβῶν μοχθηρίας. Καὶ τῖς ἱερὰ καὶ θαυμασία τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν, τὸ δὲ σῶμα γυνή, καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἐπ' Ἀντιοχείας πλούτῳ καὶ γένει καὶ εὐδοξίᾳ παρὰ πᾶσι βεβοημένη, παίδων ξυνωρίδα παρθένων, τῇ τοῦ σώματος ὥρᾳ καὶ ἀκμῇ διαπρεπουσῶν, θεσμοῖς εὐσεβείας ἀναθρεψαμένη, ἐπειδὴ πολὺς ὁ περὶ αὐτὰς κινούμενος φθόνος πάντα τρόπον ἀνιχνεύων λανθανούσας περιειργάζετο, εἴτα, ἐπ' ἀλλοδαπῆς αὐτὰς διατρίβειν μαθὼν, πεφροντισμένως ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν ἐκάλει, δικτύων δὲ ἤδη στρατιωτικῶν εἴσω περιβέβληντο, ἐν ἀμυχάνοις αὐτὴν καὶ τὰς παῖδας θεασαμένη, καὶ τὰ μέλλοντα ἐξ ἀνθρώπων δεινὰ τῷ λόγῳ παραθεῖσα, τό τε πάντων δεινῶν ἀφορητότερον, πορνείας ἀπειλὴν, μηδὲ ἄκροισ ὥσιν ὑπομεῖναι δεῖν ἀκοῦσαι ἑαυτῇ τε καὶ ταῖς κόραις παρακελευσαμένη, ἀλλὰ καὶ τὸ προδοῦναι τὰς ψυχὰς τῇ τῶν δαιμόνων δουλείᾳ πάντων ὑπάρχειν θανάτων καὶ πάσης χεῖρον ἀπωλείας φήσασα, μίαν τούτων ἀπάντων εἶναι λύσιν ὑπετίθετο, τὴν ἐπὶ τὸν Κύριον καταφυγὴν· καίπειτα ὁμοῦ τῇ γνώμῃ συνθέμεναι, τὰ τε σώματα περιστείλασαι κοσμίως τοῖς περιβλήμασιν, ἐπ' αὐτῆς μέσης γενόμεναι τῆς ὁδοῦ, βραχύ τι τοὺς φύλακας εἰς ἀναχώρησιν ὑποπαραιτησάμεναι, ἐπὶ παραρρέοντα ποταμὸν ἑαυτὰς ἠκόντισαν. Αἶδε μὲν οὖν ἑαυτάς· ἄλλην δ' ἐπ' αὐτῆς Ἀντιοχείας ξυνωρίδα παρθένων τὰ πάντα θεοπρεπῶν καὶ ἀληθῶς ἀδελφῶν, ἐπιδόξων μὲν τὸ γένος, λαμπρῶν δὲ τὸν βίον, νέων τοὺς χρόνους, ὥραίων τὸ σῶμα, σεμνῶν τὴν ψυχὴν, εὐσεβῶν τὸν τρόπον, θαυμαστῶν τὴν σπουδὴν, ὥς ἂν μὴ φερούσης τῆς γῆς τὰ τοιαῦτα βαστάζειν, θαλάττῃ ρίπτειν ἐκέλευον οἱ τῶν δαιμόνων θεραπευταί. Ταῦτα μὲν οὖν παρὰ τοῖσδε. Τὰ φρικτὰ δὲ ἀκοαῖς κατὰ τὸν Πόντον ἔπασχον ἕτεροι, καλάμοις ὀξέσι τοῖν χεροῖν ἐξ ἄκρων ὀνύχων τοὺς δακτύλους διαπειρόμενοι, καὶ ἄλλοι πυρὶ μολίβδου διατακέντος, βρασ-

σούση καὶ πεφυρακτωμένη τῇ ὕλῃ τὰ νῶτα καταχεόμενοι, καὶ τὰ μάλιστα ἀναγκαιότατα τοῦ σώματος κατοπτρώμενοι· διὰ τε τῶν ἀπορρήτων ἕτεροι μελῶν τε καὶ σπλάγχνων αἰσχροῦ καὶ ἀσυμπαθεῖς καὶ οὐδὲ λόγῳ ῥητὰς ὑπέμενον πάθας, ἃς οἱ γενναῖοι καὶ νόμιμοι δικάσται τὴν, σφῶν ἐπιδεικνύμενοι δεινότητα, ὥσπερ τινὰ σοφίας ἀρετὴν φιλοτιμότερον ἐπενόουν, αἰ ταῖς καινότερον ἐφευρισκομέναις αἰκίαις, ὥσπερ ἐν ἀγῶνος βραβεύοις, ἀλλήλους ὑπερεξάγειν διαμιλλώμενοι. Τὰ δ' οὖν τῶν συμφορῶν ἔσχατα, ὅτε δὴ λοιπὸν ἀπειρηκότες ἐπὶ τῇ τῶν κακῶν ὑπερβολῇ καὶ πρὸς τὸ κτείνειν ἀποκαμόντες, πλησμονὴν τε καὶ κόρον τῆς τῶν αἱμάτων ἐκχύσεως ἐσχηκότες, ἐπὶ τὸ νομιζόμενον αὐτοῖς χρηστὸν καὶ φιλάνθρωπον ἐτρέποντο, ὡς μηδὲν μὲν ἔτι δοκεῖν δεινὸν καθ' ἡμῶν περιεργάζεσθαι· 'μὴ γὰρ καθήκειν φασὶν αἵμασιν ἐμφυλίοις μιαίνειν τὰς πόλεις, μηδ' ἐπ' ὁμότητι τὴν ἀνωτάτω διαβάλλειν τῶν κρατούντων ἀρχὴν, εὖμενῇ τοῖς πᾶσιν ὑπάρχουσιν καὶ πράξειαν, δεῖν δὲ μᾶλλον τῆς φιλανθρώπου καὶ βασιλικῆς ἐξουσίας εἰς πάντας ἐκτείνεσθαι τὴν εὐεργεσίαν, μηκέτι θανάτῳ κολαζομένους· λελύσθαι γὰρ καθ' ἡμῶν ταύτην αὐτῶν τὴν τιμωρίαν, διὰ τὴν τῶν κρατούντων φιλανθρωπίαν.' Τηνικαῦτα ὀφθαλμοὺς ἐξορύττεσθαι, καὶ τοῖν σκελοῖν πηροῦσθαι θάτερον, προσετάρτετο. Ταῦτα γὰρ ἦν αὐτοῖς τὰ φιλάνθρωπα, **393** καὶ τῶν καθ' ἡμῶν τιμωριῶν τὰ κουφότατα, ὥστε ἤδη ταύτης ἕνεκα τῆς τῶν ἀσεβῶν φιλανθρωπίας, οὐκέτ' εἶναι δυνατόν ἐξειπεῖν τὸ πλῆθος τῶν ὑπὲρ πάντα λόγον τοὺς μὲν δεξιούς ὀφθαλμοὺς ξίφει πρότερον ἐκκοπτομένων, καὶ μετὰ τὴν ἐκκέντησιν τούτους πυρὶ καυτηριαζομένων, τοὺς δὲ λαιοὺς πόδας κατὰ τῶν ἀγκυλῶν αὐθις καυτήρσιν ἀχρεiouμένων, μετὰ τε ταῦτα τοῖς κατ' ἐπαρχίαν χαλκοῦ μετάλλοις, οὐχ ὑπηρεσίας τοσοῦτον, ὅσον κακώσεως καὶ ταλαιπωρίας ἕνεκεν, καταδικαζομένων, πρὸς ἅπασί τε τούτοις ἄλλων ἄλλοις ἀγῶσιν, οὓς μηδὲ καταλέγειν δυνατόν, νικᾷ γὰρ πάντα λόγον τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνδραγαθήματα, περιπεπτωκότων. Ἐν δὲ τούτοις ἐφ' ὅλης τῆς οἰκουμένης διαλάμψαντες οἱ μεγαλοπρεπεῖς τοῦ Χριστοῦ μάρτυρες, τοὺς μὲν ἀπανταχοῦ τῆς ἀνδρείας αὐτῶν ἐπόπτας εἰκότως κατεπλήξαντο, τῆς δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

A.D. 308.

θείας ὡς ἀληθῶς καὶ ἀπορρήτου δυνάμεως ἐμφανῇ δι' ἑαυτῶν
τὰ τεκμήρια παρεστήσαντο.

CAP. XIII.

Περὶ τῶν τῆς ἐκκλησίας προέδρων, τῶν τὸ γνήσιον ἧς ἐπρέσβευον
εὐσεβείας διὰ τοῦ σφῶν αἵματος ἐπιδεδειγμένων.

Ἐκάστου μὲν οὖν ἐπ' ὀνόματος μνημονεύειν μακρὸν ἂν
εἴη, μή τι γε τῶν ἀδυνάτων. Τῶν δὲ κατὰ τὰς ἐπισήμους
πόλεις μαρτυρησάντων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων πρῶτος ἡμῖν
ἐν εὐσεβῶν στήλαις τῆς Χριστοῦ βασιλείας ἀναγορευέσθω
μάρτυς, ἐπίσκοπος τῆς Νικομηδέων πόλεως, τὴν κεφαλὴν
ἀποτμηθεὶς, Ἀνθιμος. Τῶν δ' ἐπ' Ἀντιοχείας μαρτύρων τὸν
πάντα βίον ἄριστος πρεσβύτερος τῆς αὐτόθι παροικίας Λου-
κיאνοῦ, ἐν τῇ Νικομηδείᾳ καὶ αὐτὸς, βασιλέως ἐπιπαρόντος,
τὴν οὐράνιον τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν λόγῳ πρότερον δι' ἀπο-
λογίας, εἴτα δὲ καὶ ἔργοις ἀνακηρύξας. Τῶν δ' ἐπὶ Φοινίκης
μαρτύρων γένοιτ' ἂν ἐπισημότατοι τὰ πάντα θεοφιλεῖς τῶν

394 λογικῶν Χριστοῦ θρεμμάτων ποιμένες, Τυραννίων ἐπίσκοπος
τῆς κατὰ Τύρον ἐκκλησίας, πρεσβύτερός τε τῆς κατὰ Σιδῶνα
Ζηνόβιος, καὶ ἔτι Σιλβανὸς τῶν ἀμφὶ τὴν Ἐμισαν ἐκκλησιῶν
ἐπίσκοπος. Ἄλλ' οὗτος μὲν θηρίων βορὰ μεθ' ἑτέρων ἐπ'
αὐτῆς Ἐμίσης γενόμενος, χοροῖς ἀνελήφθη μαρτύρων· τῶν δ'
ἐπ' Ἀντιοχείας ἀμφω τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον διὰ τῆς εἰς θάνατον
ὑπομονῆς ἔδοξασάτην, ὁ μὲν θαλαττίοις παραδοθεὶς βυθοῖς ὁ
ἐπίσκοπος, ὁ δὲ ἱατρῶν ἄριστος Ζηνόβιος ταῖς κατὰ τῶν
πλευρῶν ἐπιτεθείσαις αὐτῷ καρτερῶς ἐναποθανὼν βασάνοις.
Τῶν δ' ἐπὶ Παλαιστίνης μαρτύρων Σιλβανὸς, ἐπίσκοπος τῶν
ἀμφὶ τὴν Γάζαν ἐκκλησιῶν, κατὰ τὰ ἐν Φαινοῖ χαλκοῦ
μέταλλα σὺν ἑτέροις ἐνὸς δέουσι τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα
τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, Αἰγύπτιοί τε αὐτόθι Πηλεὺς καὶ
Νεῖλος ἐπίσκοποι μεθ' ἑτέρων τὴν διὰ πυρὸς ὑπέμειναν
τελευτήν. Καὶ τὸ μέγα δὲ κλέος τῆς Καισαρέων παροικίας
ἐν τούτοις ἡμῖν μνημονεύεσθω Πάμφιλος πρεσβύτερος, τῶν
καθ' ἡμᾶς θαυμασιώτατος, οὗ τῶν ἀνδραγαθημάτων τὴν ἀρετὴν

A.D. 311-12.

A.D. 310.
Cf. Mart.
Pal. 7.

Mart. P. 11.

κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἀνεγράψαμεν. Τῶν δ' ἐπ' Ἀλεξανδρείας καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου καὶ Θηβαΐδος διαπρεπῶς τελειωθέντων πρῶτος Πέτρος, αὐτῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, Nov. A.D. 311.
 θεῖόν τι χρῆμα διδασκάλων τῆς ἐν Χριστῷ θεοσεβείας ἀναγεγράφθω· καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων Φαῦστος καὶ Δῖος καὶ Ἀμμώνιος, τέλειοι Χριστοῦ μάρτυρες· Φιλέας τε Cf. vii. 11.
 καὶ Ὑσυχίος καὶ Παχύμιος καὶ Θεόδωρος, τῶν ἀμφὶ τὴν Αἴγυπτον ἐκκλησιῶν ἐπίσκοποι, μυρίοι τε ἐπὶ τούτοις ἄλλοι διαφανεῖς, οἱ πρὸς τῶν κατὰ χώραν καὶ τόπον παροικιῶν μνημονεύονται· ὧν ἀνὰ τὴν πᾶσαν οἰκουμένην ὑπὲρ τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας ἡγωνισμένων γραφῇ παραδιδόναι τοὺς ἄθλους, ἐπ' ἀκριβές τε ἕκαστα τῶν περὶ αὐτοὺς συμβεβηκότων ιστορεῖν, οὐχ ἡμέτερον, τῶν δ' ὄψει τὰ πράγματα παρεληφότων ἴδιον ἂν γένοιτο. Οἷς γε μὴν αὐτὸς παρεγενόμην, τούτους **395**
 καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς γνωρίμους δι' ἐτέρας ποιήσομαι γραφῆς. [Mart. Pal.]
 Κατὰ γε μὴν τὸν παρόντα λόγον τὴν παλινφθίαν τῶν περὶ ἡμᾶς εἰργασμένων τοῖς εἰρημένοις ἐπισυνάψω, τά τε ἐξ ἀρχῆς τοῦ διωγμοῦ συμβεβηκότα, χρησιμώτατα τυγχάνοντα τοῖς ἐντευξομένοις. Τὰ μὲν οὖν πρὸ τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας, ἐν ὅσοις δὴ χρόνοις τὰ τῶν ἀρχόντων φίλιά τε ἡμῖν ἦν καὶ εἰρηναῖα, ὁπόσης ἀγαθῶν εὐπορίας καὶ εὐετηρίας ἤζλωτο, τίς ἂν ἐξαρκέσειε λόγος διηγῆσθαι; ὁπότε καὶ οἱ μάλιστα τῆς καθόλου κρατοῦντες ἀρχῆς, δεκαετηρίδας καὶ εἰκοσαετηρίδας ἐκπλήσαντες, ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι, παιδροτάταις τε θαλαῖς καὶ εὐφροσύναις, μετὰ πάσης εὐσταθοῦς διετέλουν εἰρήνης. Οὕτω δ' αὐτοῖς ἀπαραποδίστως αὐξούσης καὶ ἐπὶ μέγα ὁσημέραι προϊούσης τῆς ἐξουσίας, ἀθρόως τῆς πρὸς ἡμᾶς εἰρήνης μεταθέμενοι, πόλεμον ἄσπονδον ἐγείρουσιν· οὕτω δ' αὐτοῖς τῆς τοιασδὲ κινήσεως δεύτερον ἔτος πεπλήρωτο, A.D. 305.
 καὶ τι περὶ τὴν ὅλην ἄρχην νεώτερον γεγονὸς τὰ πάντα πράγματα ἀνατρέπει. Νόσου γὰρ οὐκ αἰσίας τῷ πρωτοστάτῃ **396**
 τῶν εἰρημένων ἐπισκηψάσης, ὑφ' ἧς δὴ καὶ τὰ τῆς διανοίας εἰς ἔκστασιν αὐτῷ παρήγετο, σὺν τῷ μετ' αὐτὸν δευτερείῳ [Maximian.]
 τετιμημένῳ, τὸν δημῶδη καὶ ἰδιωτικὸν ἀπολαμβάνει βίον· οὕτω δὲ ταῦτ' αὐτῷ οὕτω πέπρακτο, καὶ διχῇ τὰ πάντα τῆς ἀρχῆς διαιρεῖται, πρᾶγμα μὴδ' ἄλλοτέ πω πάλαι γεγονὸς,

μνήμη παραδεδόμενον. Χρόνον δ' οὐ πλείστου μεταξὺ γενομένου, βασιλεὺς Κωνσταντίος τὸν πάντα βίον πραότατα καὶ τοῖς ὑπηκόοις εὐνοϊκώτατα, τῷ τε θείῳ λόγῳ προσφιλέστατα διαθέμενος, παῖδα γνήσιον Κωνσταντῖνον αὐτοκράτορα καὶ σεβαστὸν ἀνθ' ἑαυτοῦ καταλιπὼν, κοινῇ φύσεως νόμῳ τελευτᾷ τὸν βίον, πρῶτός τε ἐν θεοῖς ἀνηγорεύετο παρ' αὐτοῖς, ἀπάσης μετὰ θάνατον, ὅση βασιλεῖ τις ἀν' ὠφέλειτο, τιμῆς ἡξιωμένος, χρηστότατος καὶ ἡπιώτατος βασιλέων, ὃς δὴ καὶ μόνος τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπαξίως τῆς ἡγεμονίας τὸν πάντα τῆς ἀρχῆς διατελέσας χρόνον, καὶ τᾶλλα τοῖς πᾶσι δεξιώτατον καὶ εὐεργετικώτατον παρασχὼν ἑαυτὸν, τοῦ τε καθ' ἡμῶν πολέμου μηδαμῶς ἐπικοινωνήσας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν θεοσεβεῖς ἀβλαβεῖς καὶ ἀνεπηρεάστους φυλάξας, καὶ μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελὼν, μήθ' ἕτερόν τι καθ' ἡμῶν καινουργήσας, τέλος εὐδόκιμον καὶ τρισμακάριον ἀπέλιπε τοῦ βίου, μόνος ἐπὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας εὐμενῶς καὶ ἐπιδόξως ἐπὶ διαδόχῳ

397 γνησίῳ παιδί, πάντα σωφρονεστάτῳ τε καὶ εὐσεβεστάτῳ, τελευτήσας. Τούτου παῖς Κωνσταντῖνος εὐθὺς ἀρχόμενος, βασιλεὺς τελεώτατος καὶ σεβαστὸς πρὸς τῶν στρατοπέδων, καὶ ἔτι πολὺ τούτων πρότερον πρὸς αὐτοῦ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ ἀναγορευθεὶς, ζηλωτὴν ἑαυτὸν τῆς πατρικῆς περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον εὐσεβείας κατεστήσατο. Καὶ οὗτος μὲν τοιοῦτος. Δικίνιος δὲ ἐπὶ τούτοις ὑπὸ κοινῆς ψήφου τῶν κρατούντων αὐτοκράτωρ καὶ σεβαστὸς ἀναπέφηνε. Ταῦτα Μαξιμίνου δεινῶς ἐλύπει, μόνον Καίσαρα παρὰ πάντας εἰσέτι τότε χρηματίζοντα· ὃς δὴ οὖν τὰ μάλιστα τυραννικὸς ὢν, παραρπάσας ἑαυτῷ τὴν ἀξίαν, σεβαστὸς ἦν, αὐτὸς ὑφ' ἑαυτοῦ γεγονώς· ἐν τούτῳ δὲ Κωνσταντῖνῳ μηχανὴν θανάτου συρράπτων ἀλοὺς, ὁ μετὰ τὴν ἀπόθεσιν ἐπανηρῆσθαι δεδηλωμένος, αἰσχίστῳ καταστρέφει θανάτῳ. Πρώτου δὲ τούτου τὰς ἐπὶ τιμῇ γραφὰς, ἀνδριάντας τε καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐπ' ἀναθέσει νενομίσται, ὥς ἀνοσίου καὶ δυσσεβεστάτου καθήρουν.

A.D. 306.

A.D. 307.

A.D. 308.

A.D. 310.

CAP. XIV.

Περὶ τοῦ τροποῦ τῶν τῆς εὐσεβείας ἐχθρῶν.

Τούτου παῖς Μαξέντιος, ὁ τὴν ἐπὶ Ῥώμης τυραννίδα συστησάμενος, ἀρχόμενος μὲν τὴν καθ' ἡμᾶς πίστιν ἐπ' ἀρεσκείᾳ καὶ κολακείᾳ τοῦ δήμου Ῥωμαίων καθυπεκρίνατο, ταύτῃ τε τοῖς ὑπηκόοις τὸν κατὰ Χριστιανῶν ἀνείναι προστάττει διωγμὸν, 398 εὐσέβειαν ἐπιμορφάζων, καὶ ὥς ἂν δεξιὸς καὶ πολὺ πρῶος παρὰ τοὺς προτέρους φανείη· οὐ μὴν οἷος ἔσεσθαι ἡλπίσθη, τοιοῦτος ἔργοις ἀναπέφηνεν, εἰς πάσας δ' ἀνοσιουργίας ὀκείλας, οὐδὲν ὅ τι μιαρίας ἔργον καὶ ἀκολασίας παραλέλοιπε, μοιχείας τε καὶ παντοίας ἐπιτελῶν φθοράς· διαξενγνὺς γέ τοι τῶν ἀνδρῶν τὰς κατὰ νόμον γαμετὰς, ταύτας ἐνυβρίζων, ἀτιμότατα τοῖς ἀνδράσιν αὐθις ἀπέπεμπε· καὶ ταῦτ' οὐκ ἀσήμοις οὐδ' ἀφανέσιν ἐγχειρῶν ἐπετίθενεν, ἀλλ' αὐτῶν δὴ μάλιστα τῶν τὰ πρῶτα τῆς Ῥωμαίων συγκλήτου βουλῆς ἀπενηνεγμένων ἐμπαροινῶν τοῖς ἐξοχωτάτοις. Οἱ πάντες δ' αὐτὸν ὑποπεπτηχότες δῆμοι καὶ ἄρχοντες, ἐνδοξοί τε καὶ ἄδοξοι, δεινῇ κατετρύχοντο τυραννίδι. Καὶ οὐδ' ἡρεμούντων καὶ τὴν πικρὰν φερόντων δουλείαν, ἀπαλλαγὴ τις ὅμως ἦν τῆς τοῦ τυράννου φονώσης ὁμότητος· ἐπὶ σμικρᾷ γοῦν ἤδη ποτὲ προφάσει, τὸν δῆμον εἰς φόνον τοῖς ἀμφ' αὐτὸν δορυφόροις ἐκδίδωσι, καὶ ἐκτείνετο μυρία τοῦ δήμου Ῥωμαίων πλήθη ἐπὶ μέσης τῆς πόλεως, οὐ Σκυθῶν οὐδὲ βαρβάρων, ἀλλ' αὐτῶν τῶν οἰκείων δόρασι καὶ πανοπλίαις. Συγκλητικῶν γε μὴν φόνος ὁπόσος δι' ἐπιβουλήν ἐνηργεῖτο τῆς οὐσίας, οὐδ' ἐξαριθμήσασθαι δυνατὸν, ἄλλοτε ἄλλαις πεπλασμέναις αἰτίαις μυρίων ἀναιρουμένων. Ἡ δὲ τῶν κακῶν τῷ τυράννῳ κορωνὶς, ἐπὶ γοητείαν ἤλαυνε· μαγικαῖς ἐπινοαῖς τοτὲ μὲν γυναικας ἐγκύμονας ἀνασχίζοντος, τοτὲ δὲ νεογνῶν σπλάγχνα βρεφῶν διερευνωμένου, λέοντάς τε κατασφάττοντος, καὶ τινας ἀρρητοποίας ἐπὶ δαιμόνων προκλήσεις καὶ ἀποτροπιασμὸν τοῦ πολέμου συνισταμένου· διὰ τούτων γὰρ αὐτῷ τὰ τῆς νίκης κατορθωθήσεσθαι ἢ πᾶσα ἐτύγχανεν ἐλπίς. Οὗτος μὲν οὖν ἐπὶ Ῥώμης τυραννῶν, οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν οἷα δρῶν τοὺς ὑπηκόους κατεδουλοῦτο, ὥς ἦδη καὶ τῶν ἀναγκαίων

τροφῶν ἐν ἐσχάτῃ σπάνει καὶ ἀπορία καταστῆναι, ὅσῃν ἐπὶ Ῥώμῃς οὐδ' ἄλλοτε οἱ καθ' ἡμᾶς γενέσθαι μνημονεύουσιν. Ὁ δ' ἐπ' ἀνατολῆς τύραννος Μαξιμίνος, ὥς ἂν πρὸς ἀδελφὸν τὴν κακίαν πρὸς τὸν ἐπὶ Ῥώμῃς φιλίαν κρύβδην σπεινδόμενος, ἐπὶ πλείστον χρόνον λαυθάνειν ἐφρόντιζε, φωραθείς γέ τοι ὕστερον, δίκην τίνυνσι τὴν ἀξίαν. Ἦν δὲ θαυμάσαι, ὅπως

399 καὶ οὗτος τὰ συγγενῇ καὶ ἀδελφᾷ, μᾶλλον δὲ κακίας τὰ πρῶτα

Cf. ix. 1. καὶ τὰ νικητήρια τῆς τοῦ κατὰ Ῥώμην τυράννου κακοτροπίας ἀπενηνεγμένος. Γοήτων τε γὰρ καὶ μάγων οἱ πρῶτοι τῆς ἀνωτάτω παρ' αὐτῷ τιμῆς ἡξίωντο, ψοφοδεοῦς ἐς τὰ μάλιστα καὶ δεισιδαιμονεστάτου καθεστῶτος, τὴν τε περὶ τὰ εἶδωλα καὶ τοὺς δαίμονας περὶ πολλοῦ τιθεμένου πλάνην. Μαντείων γοῦν δίχα καὶ χρησμῶν οὐδὲ μέχρ' ὄνυχος, ὥς εἰπεῖν, τολμᾷν τι κινεῖν οἷός τε ἦν. Οὐ χάριν καὶ τῷ καθ' ἡμῶν σφοδρότερον

Cf. Mart.
P. 9.

ἢ οἱ πρόσθεν καὶ πυκνότερον ἐπετίθετο διωγμῷ, νεὼς κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐγείρειν, καὶ τὰ χρόνου μήκει καθηρημένα τεμένη διὰ σπουδῆς ἀνανεοῦσθαι προστάττων, ἱερέας τε εἰδώλων κατὰ πάντα τόπον καὶ πόλιν, καὶ ἐπὶ τούτων ἐκάστης ἐπαρχίας ἀρχιερέα, τῶν ἐν πολιτείας ἕνα γέ τινα τὸν μάλιστα ἐμφανῶς διὰ πάσης ἐμπρέψαντα λειτουργίας, μετὰ στρατιωτικοῦ στίφους καὶ δορυφορίας ἐκτάσσω, ἀναίδην τε πᾶσι γόησιν, ὥς ἂν εὐσεβέσι καὶ θεῶν προσφιλέσιν, ἡγεμονίας καὶ τὰς μεγίστας προνομίας δωρούμενος. Ἐκ δὴ τούτων ὁρμώμενος, πόλιν μὲν οὐ μίαν οὐδὲ χώραν, ὅλας δὲ ἄρδην τὰς ὑπ' αὐτὸν ἐπαρχίας, χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ χρημάτων ἀμυθῆτων εἰσπράξεσιν, ἐπισκῆψεσί τε βαρυτάταις, καὶ ἄλλοτε ἄλλαις καταδίκαις ἡνία καὶ κατεπίεξε. Τῶν γε μὴν εὐπόρων τὰς ἐκ προγόνων περιποιηθείσας οὐσίας ἀφαιρούμενος, πλούτους ἀθρόως καὶ σωροὺς χρημάτων τοῖς ἀμφ' αὐτὸν κόλαξιν ἐδωρεῖτο. Παροινας γε μὴν καὶ μέθης ἐς τοσαύτην ἠνέχθη φορὰν, ὥς ἐν τοῖς πότοις παρακόπτειν καὶ τῶν φρενῶν παρεξίστασθαι, τοιαυτὰ τε μεθύοντα προστάττειν, οἷα ἀνανήψαντα αὐτὸν τῇ ὕστεραίᾳ εἰς μετὰμελον ἄγειν· κραιπάλης δὲ καὶ ἀσωτίας μηδενὶ καταλιπὼν ὑπερβολὴν, κακίας διδάσκαλον τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἄρχουσίν τε καὶ ἀρχομένοις ἑαυτὸν καθίστη, θρύπτεσθαι μὲν τὸ στρατιωτικὸν διὰ πάσης τρυφῆς τε καὶ ἀκολασίας ἐνάγων, ἡγεμόνας

δὲ καὶ στρατοπεδάρχας δι' ἄρπαγῶν καὶ πλεονεξίας χωρεῖν κατὰ τῶν ὑπηκόων μονονουχί συντυραννοῦντας αὐτῷ προκαλούμενος. Τί δεῖ τὰς ἐμπαθεῖς τῶνδρὸς αἰσχροφυρίας μνημονεύειν, ἢ τῶν πρὸς αὐτοῦ μεμοιχευμένων ἀπαριθμεῖσθαι τὴν πληθύν; Οὐκ ἦν γέ τοι πόλιν αὐτὸν παρελθεῖν, μὴ οὐχὶ ἐκ παντὸς φθορὰς γυναικῶν, παρθένων τε ἄρπαγὰς εἰργασμένον. Κατὰ πάντων γέ τοι αὐτῷ ταῦτα προὔχῳ, μὴ ὅτι μόνων Χριστιανῶν, οἳ θανάτου καταφρονήσαντες, παρ' οὐδὲν αὐτοῦ 400 τὴν τοσαύτην ἔθεντο τυραννίδα. Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες ἀνατλάντες πῦρ καὶ σίδηρον καὶ προσηλώσεις, θήρας τε ἀγρίους καὶ θαλάττης βυθοὺς, ἀποτομάς τε μελῶν καὶ καυτήρας, καὶ ὀφθαλμῶν κεντήσεις τε καὶ ἐξορύξεις, καὶ τοῦ παντὸς σώματος ἀκρωτηριασμοὺς, λιμόν τε ἐπὶ τούτοις καὶ μέταλλα καὶ δεσμά, ἐπὶ πάντων μᾶλλον ὑπομονὴν τὴν ὑπὲρ εὐσεβείας ἐνεδείξαντο, ἢ τὸ σέβας τὸ εἰς Θεὸν εἰδώλοισι ἀντικατηλλάξαντο. Αἱ δ' αὖ γυναῖκες οὐχ ἥττον τῶν ἀνδρῶν ὑπὸ τῆς τοῦ θείου λόγου διδασκαλίας ἡρρενωμέναι, αἱ μὲν τοὺς αὐτοὺς τοῖς ἀνδράσιν ἀγῶνας ὑποστᾶσαι, ἴσα τῆς ἀρετῆς ἀπηνέγκαντο βραβεῖα· αἱ δὲ ἐπὶ φθορὰν ἐλκόμεναι, θάπτον τὴν ψυχὴν θανάτῳ, ἢ τὸ σῶμα τῇ φθορᾷ παραδεδώκασιν. Μόνη γοῦν τῶν ὑπὸ τοῦ τυράννου μεμοιχευμένων, Χριστιανὴ τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐπισημοτάτῃ τε καὶ λαμπροτάτῃ, τὴν ἐμπαθὴ καὶ ἀκόλαστον Μαξιμίλου ψυχὴν δι' ἀνδρειοτάτου παραστήματος ὑπερεξενίκησεν, ἔνδοξος μὲν τᾶλλα πλοῦτῳ τε καὶ γένει καὶ παιδείᾳ, πάντα γε μὴν δεύτερα σωφροσύνης τεθειμένη· ἦν καὶ πολλὰ λιπαρήσας, κτείνειν μὲν ἐτοιμῶς θνήσκεν ἔχουσιν οὐχ οἷός τε ἦν, τῆς ἐπιθυμίας μᾶλλον τοῦ θυμοῦ κατακρατούσης αὐτοῦ, φυγῇ δὲ ζημιώσας, πάσης ἀφείλετο τῆς οὐσίας. Μυρία δ' ἄλλαι πρὸς τῶν κατ' ἔθνος ἀρχόντων πορνείας ἀπειλὴν μὴδ' ἀκοῦσαι δεδυνημέναι, πᾶν εἶδος βασάνων καὶ στρεβλώσεων καὶ θανατηφόρου κολάσεως ὑπέστησαν· θαυμασταὶ μὲν οὖν καὶ αὐταὶ· ὑπερφυῶς γε μὴν θαυμασιωτάτῃ ἢ ἐπὶ Ῥώμης εὐγενεστάτῃ τῷ ὄντι καὶ σωφρονεστάτῃ γυνὴ πασῶν, αἷς ἐμπαροινεῖν ὁ ἐκείσε τύραννος Μαξέντιος τὰ ὅμοια Μαξιμίνῳ ὀρώων ἐπειράτο. Ὡς γὰρ ἐπιστάντας τῷ οἴκῳ τοὺς τὰ τοιαῦτα τῷ τυράννῳ διακονομένους ἐπέθετο (Χριστιανὴ δὲ καὶ αὕτη

ἦν,) τὸν τε ἄνδρα τὸν αὐτῆς, καὶ ταῦτα Ῥωμαίων ὄντα ἔπαρχον, τοῦ δέους ἕνεκα, λαβόντας αὐτὴν ἄγειν ἐπιτρέψαντα, εἰς βραχὺν ὑποπαραιτησαμένη ὥς ἂν δὴ κατακοσμηθεῖ τὸ σῶμα, εἴσεισιν ἐπὶ τοῦ ταμείου, καὶ μονωθείσα, ξίφος καθ' ἑαυτῆς

401 πῆγνυσιν· θανούσά τε παραχρήμα, τὸν μὲν νεκρὸν τοῖς προα-
Cf. c. 12. γωγοῖς καταλιμπάνει, ἔργοις δ' αὐτοῖς ἀπάσης φωνῆς γεω-
νοτέροις, ὅτι μόνον χρημάτων ἀήττητόν τε καὶ ἀνώλεθρον ἢ
παρὰ Χριστιανοῖς ἀρετῇ πέφυκεν, εἰς πάντας ἀνθρώπους τοὺς
τε νῦν ὄντας καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα γενησομένους ἐξέφηνε.
Τοσαύτῃ δῆτα κακίας φορὰ ὑφ' ἑνα καὶ τὸν αὐτὸν συνηνέχθη
καιρὸν, πρὸς τῶν δύο τυράννων ἀνατολὴν καὶ δύσιν διειληφόντων
κατεργασθεῖσα. Τίς δ' ἂν, τὴν τῶν τοσούτων διερευνώμενος
αἰτίαν, διστάξαι, μὴ οὐχὶ τὸν καθ' ἡμῶν διωγμὸν ἀποφῆνασθαι;
"Οτε γε μάλιστα οὐ πρότερον τὰ τῆς τοσῆσδε πέπαυτο
συγχύσεως, ἢ Χριστιανοὺς τὰ τῆς παρρησίας ἀπολαβεῖν.

CAP. XV.

Περὶ τῶν τοῖς ἐκτὸς συμβεβηκότων.

Mart. P. 3. Διὰ παντός γέ τοι τοῦ κατὰ τὸν διωγμὸν δεκαέτους χρόνου,
τῶν εἰς ἐπιβουλὴν καὶ πόλεμον τὸν κατ' ἀλλήλων οὐδὲν αὐτοὺς
διαλέλοιπεν. Ἀπλωτα μὲν γὰρ τὰ κατὰ θάλατταν ἦν, οὐδ'
ἐξῆν ποθὲν καταπλεύσαντας, μὴ οὐχὶ πάσαις αἰκίαις ὑπάγεσθαι,
στρεβλουμένους καὶ τὰς πλευρὰς καταξαινομένους, βασάνοις τε
παντοίοις, μὴ ἄρα παρὰ τῶν δι' ἐναντίας ἐχθρῶν ἤκοιεν, ἀνα-
κρινομένους, καὶ τέλος σταυροῖς ἢ τῇ διὰ πυρὸς ὑπαγομένους
κολάσει. Ἀσπίδων ἐπὶ τούτοις καὶ θωράκων παρασκευαί, βε-
λῶν τε καὶ δοράτων καὶ τῆς ἄλλης πολεμικῆς παρατάξεως ἐτοι-
μασίαι· τριήρων τε καὶ τῶν κατὰ ναυμαχίαν ὅπλων κατὰ πάντα
συνεκροτοῦντο τόπον· οὐδ' ἦν ἄλλο τι παντὶ τῷ προσδοκῶν ἢ
πολεμίων κατὰ πᾶσαν ἔφοδον ἡμέραν. Τούτοις καὶ ὁ μετὰ
ταῦτα λιμός τε καὶ λοιμὸς ἐγκατασκήπτει· περὶ ᾧ κατὰ καιρὸν
ἱστορήσομεν τὰ δέοντα.

CAP. XVI.

Περὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρείττον τῶν πραγμάτων μεταβολῆς.

Τοιαυτ' ἦν τὰ διὰ παντὸς τοῦ διωγμοῦ παρατετακότα, δεκάτῃ A.D. 312.
 μὲν ἔτει σὺν Θεοῦ χάριτι παντελῶς πεπαυμένου, λοφᾶν γε μὴν
 μετ' ὄγδοον ἔτος ἐναρξαμένου. Ὡς γὰρ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπισκοπὴν A.D. 310.
 εὐμενῇ καὶ ἔλεω ἡ θεία καὶ οὐράνιος χάρις ἐνεδείκνυτο, τότε **402**
 δῆτα καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἄρχοντες, αὐτοὶ δὴ ἐκεῖνοι δι' ὧν πάλαι
 τὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐνηργεῖτο πολέμων, παραδοξότατα μεταθέμενοι
 τὴν γνώμην, παλινφθίαν ἦδον, χρηστοῖς περὶ ἡμῶν προγράμ-
 μασι καὶ διατάγμασιν ἡμερωτάτοις τὴν ἐπὶ μέγα ἀφθεῖσαν τοῦ
 διωγμοῦ πυρκαϊὰν σβεννύντες. Οὐκ ἀνθρώπινον δέ τι τούτου
 κατέστη αἴτιον, οὐδ' οἶκτος, ὥς ἂν φαίη τις, ἢ φιλανθρωπία
 τῶν ἀρχόντων, πολλοῦ δεῖ· πλείω γὰρ ὁσημέραι καὶ χαλεπώ-
 τερα ἀρχήθεν εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τὰ καθ' ἡμῶν αὐτοῖς
 ἐπενοεῖτο, ποικιλωτέrais μηχαναῖς ἄλλοτε ἄλλως τὰς καθ' ἡμῶν
 αἰκίας ἐπικαινουργοῦντων· ἀλλ' αὐτῆς γε τῆς θείας προνοίας
 ἐμφανῆς ἐπίσκεψις, τῷ μὲν αὐτῆς καταλλαττομένης λαῷ, τῷ
 δ' αὐθέντῃ τῶν κακῶν ἐπεξιούσης καὶ πρωτοστάτῃ τῆς τοῦ
 παντὸς διωγμοῦ κακίας ἐπιχολουμένης. Καὶ γὰρ εἴ τι ταῦτ'
 ἐχρῆν κατὰ θεῖαν γενέσθαι κρίσιν, ἀλλὰ 'οὐαί,' φησὶν ὁ λόγος, Matt. xviii. 7.
 'δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται.' Μέτεισι γοῦν αὐτῶν θεήλατος
 κόλασις, ἐξ αὐτῆς αὐτοῦ καταρξαμένη σαρκὸς, καὶ μέχρι τῆς
 ψυχῆς προελθοῦσα. Ἀθρόα μὲν γὰρ περὶ τὰ μέσα τῶν ἀπορ-
 ρήτων τοῦ σώματος ἀπόστασις γίνεται αὐτῷ· εἰθ' ἔλκος ἐν
 βάθει συριγγώδες, καὶ τούτων ἀνίατος νομὴ κατὰ τῶν ἐνδοτάτω
 σπλάγχνων· ἀφ' ὧν ἄλεκτόν τι πλήθος σκολήκων βρούειν,
 θανατώδη τε ὁδμὴν ἀποπνέειν, τοῦ παντὸς ὄγκου τῶν σωματῶν
 ἐκ πολυτροφίας αὐτῷ καὶ πρὸ τῆς νόσου εἰς ὑπερβολὴν πλήθους
 πιμελῆς μεταβεβληκότος· ἦν τότε κατασαπεῖσαν, ἀφόρητον καὶ
 φρικτοτάτην τοῖς πλησιάζουσι παρέχειν τὴν θέαν. Ἰατρῶν δ'
 οὐν οἱ μὲν, οὐδ' ὅλως ὑπομεῖναι τὴν τοῦ δυσώδους ὑπερβάλλου-
 σαν ἀτοπίαν οἰοί τε, κατεσφάττοντο· οἱ δὲ, διωδηκότος τοῦ παν-
 τὸς ὄγκου καὶ εἰς ἀνέλπιστον σωτηρίας ἀποπεπτωκότος, μηδὲν
 ἐπικουρεῖν δυνάμενοι, ἀνηλεῶς ἐκτείνοντο.

Περὶ τῆς τῶν κρατούντων παλινφθίας.

Καὶ δὴ τοσούτοις παλαίων κακοῖς, συναίσθησιν τῶν κατὰ τῶν θεοσεβῶν αὐτῷ τετολμημένων ἴσχει. Συναγαγὼν δ' οὖν εἰς ἑαυτὸν τὴν διάνοιαν, πρῶτα μὲν ἀνθρωπολογεῖτο τῷ τῶν ὅλων Θεῷ, εἶτα τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἀνακαλέσας, μηδὲν ὑπερθεμέλους τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀποπαῦσαι διωγμὸν, νόμῳ τε καὶ δόγματι βασιλικῷ τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν οἰκοδομεῖν ἐπισπέρχειν, καὶ τὰ συνήθη διαπράττεσθαι, εὐχὰς ὑπὲρ τοῦ βασιλείου ποιουμένους, προστάττει. Αἰτίκα γοῦν ἔργου τῷ λόγῳ παρεκολουθηκότος, ἤπλωτο κατὰ πόλεις βασιλικά διατάγματα, τὴν παλινφθίαν τῶν καθ' ἡμᾶς τοῦτου περιέχοντα τὸν τρόπον·

- A.D. 311. Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Γαλέριος Οὐαλέριος Μαξιμίνος, ἀνίκητος, σεβαστὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, Γερμανικὸς μέγιστος, Αἰγυπτιακὸς μέγιστος, Θηβαϊκὸς μέγιστος, Σαρματικὸς μέγιστος πεντάκις, Περσῶν μέγιστος, δις Καρπῶν μέγιστος, ἑξάκις Ἀρμενίων μέγιστος, Μήδων μέγιστος, Ἀδιαβηνῶν μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ εἰκοστὸν, αὐτοκράτωρ τὸ ἑνεακαίδεκατον, ὑπάτος τὸ ὄγδοον, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος· καὶ αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλαῦιος Οὐαλέριος Κωνσταντίνος, εὐσεβὴς, εὐτυχὴς, ἀνίκητος, σεβαστὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας, αὐτοκράτωρ τὸ πεμπτον, ὑπάτος, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος· καὶ αὐτοκράτωρ Καῖσαρ
- 404 Οὐαλέριος Δικίνιος, εὐσεβὴς, εὐτυχὴς, ἀνίκητος, σεβαστὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ τέταρτον, αὐτοκράτωρ τὸ τρίτον, ὑπάτος, πατὴρ πατρίδος, ἀνθύπατος, ἐπαρχιώταις ἰδίους χαίρειν. Μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἅπερ ὑπὲρ τοῦ χρησίου καὶ λυσιτελοῦς τοῖς δημοσίοις διατυπούμεθα, ἡμεῖς μὲν βεβουλήμεθα πρότερον κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὴν δημοσίαν ἐπιστήμην τὴν τῶν Ῥωμαίων ἅπαντας ἐπανορθώσασθαι, καὶ τούτου πρόνοιαν ποιήσασθαι, ἵνα καὶ οἱ Χριστιανοὶ οἱ τινες τῶν γονέων τῶν ἑαυτῶν καταλελοίπασι τὴν αἵρεσιν, εἰς ἀγαθὴν πρόθεσιν ἐπανέλθοιεν· ἐπεὶ τινὶ λογισμῷ τοσαύτη αὐτοὺς πλεονεξία κατεσχέκει καὶ ἄνοια κατειλήφει, ὥς μὴ ἔπρεσθαι τοῖς ὑπὸ τῶν πάλαι καταδειχθεῖσιν, ἅπερ ἴσως πρότερον καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν ἦσαν καταστήσαντες, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτῶν πρόθεσιν καὶ ὥς ἕκαστος ἐβούλετο, οὕτως ἑαυτοῖς καὶ νόμους ποιῆσαι, καὶ τούτους παραφυλάττειν, καὶ ἐν διαφόροις διάφορα πλῆθι συνάγειν. Τοιγαροῦν τοιούτου ὑφ' ἡμῶν προστάγματος παρακολουθήσαντος, ὥστε ἐπὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατασταθέντα ἑαυτοὺς μεταστήσαιεν, πλείστοι μὲν κινδύνῳ ὑποβληθέντες, πλείστοι δὲ ταραχθέντες, παντοίους θανάτους ὑπέφερον· καὶ ἐπειδὴ τῶν πολλῶν τῇ αὐτῇ ἀπονοίᾳ διαμενόντων, ἐωρῶμεν

μήτε τοῖς θεοῖς τοῖς ἐπουρανίοις τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν προσάγειν αὐτοὺς, μήτε τῷ τῶν Χριστιανῶν προσέχειν, ἀφορῶντες εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν διηκεῖ συνήθειαν, δι' ἧς εἰώθαμεν ἅπασιν ἀνθρώποις συγγνώμην ἀπονέμειν, προθυμότατα καὶ ἐν τούτῳ τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ἐπεκτείνειν δεῖν ἐνομίσαμεν, ἵνα αἰθῆς ὧσι Χριστιανοὶ, καὶ τοὺς οἴκους ἐν οἷς συνήγοντο συνθῶσιν οὕτως, ὥστε μηδὲν ὑπεναντίον τῆς ἐπιστήμης αὐτοὺς πράττειν· δι' ἐτέρας δὲ ἐπιστολῆς τοῖς δικασταῖς δηλώσομεν, τί αὐτοὺς παραφυλάσσασθαι δεήσει. Ὁθεν κατὰ ταύτην τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ὀφείλουσι τὸν ἑαυτῶν Θεὸν ἰκετεύειν περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, καὶ τῶν δημοσίων, καὶ τῆς ἑαυτῶν, ἵνα κατὰ πάντα τρόπον καὶ τὰ δημόσια παρασχεθῇ ὑγιῇ, καὶ ἀμέριμνοι ζῇεν ἐν τῇ ἑαυτῶν ἐστίᾳ δυνηθῶσι.

Ταῦτα κατὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων φωνὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν κατὰ τὸ δυνατὸν μεταβληθέντα, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Τί δὲ οὖν ἐπὶ τούτοις γίνεται, ἐπιθεωρήσαι καιρὸς.

Τὸ ὡς λείπον ἔν τισιν ἀντιγράφοις ἐν τῷ ὀγδόῳ λόγῳ.

405

Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς γραφῆς αἴτιος, μετὰ τὴν τοιάνδε ὁμολογίαν αὐτίκα καὶ οὐκ εἰς μακρὸν τῶν ἀλγηδόνων ἀπαλλαγείς, μεταλλάττει τὸν βίον. Τοῦτον δὲ λόγος ἔχει πρῶτον αἴτιον τῆς τοῦ διωγμοῦ καταστήναι συμφορᾶς, ἔτι πάλαι πρὸ τῆς τῶν λοιπῶν βασιλέων κινήσεως, τοὺς ἐν στρατείαις Χριστιανούς, καὶ πρώτους γε ἀπάντων τοὺς ἐπὶ τοῦ ἰδίου οἴκου παρατρέπειν ἐκβεβιασμένους, καὶ τοὺς μὲν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας ἀποκινουῦντα, τοὺς δὲ ἀτιμότατα καθυβρίζοντα, ἥδη δὲ καὶ θάνατον ἐτέροις ἐπαρτῶντα, καὶ τοῦσχατὸν γε τοὺς τῆς βασιλείας κοινωνοὺς ἐπὶ τὸν κατὰ πάντων ἀνακεκινηκότα διωγμὸν ὧν καὶ αὐτῶν οὐκ ἄξιον τὸ τοῦ βίου τέλος παραδοῦναι σιωπῇ. Τετάρτων οὖν τὴν κατὰ πάντων διειληχότων ἀρχὴν, οἱ μὲν χρόνῳ καὶ τιμῇ προηγούμενοι, οὐδ' ὅλοις δυοῖν ἔτεσιν ἐπιγενόμενοι τῷ διωγμῷ, μεθίστανται τῆς βασιλείας, ἥ καὶ πρόσθεν ἡμῖν δεδῆ- c. 13.
λωται, καὶ δὴ τὸν ἐπίλοιπον τοῦ βίου χρόνον δημῳδεὶ καὶ ἰδιωτικῷ τρόπῳ διαγενόμενοι, τέλος τοιούδε τῆς ζωῆς εἰλήχασιν· ὁ μὲν τιμῇ τε καὶ χρόνῳ τῶν πρωτέων ἡξιωμένος, μακρᾷ καὶ A.D. 313.
ἐπιλυποτάτῃ τῇ τοῦ σώματος ἀσθενείᾳ διεργασθεὶς, ὁ δὲ τὰ δεύτερα αὐτοῦ φέρων, ἀγχονὴν τὴν ζῶν ἀπορρήξας, κατὰ τινα A.D. 310.
δαιμονίαν προσημείωσιν τοῦτο παθὼν, διὰ πλείστας αὐτῷ

τετολμημένας ραδιουργίας. Τῶν δὲ μετὰ τούτους ὁ μὲν ὕστατος, ὃν δὴ καὶ ἀρχηγὸν τοῦ παντὸς ἔφαμεν γεγονέναι διωγμοῦ, τοιαῦτα οἶα καὶ προδεδηλώκαμεν πέπονθεν· ὁ δὲ τοῦτον προάγων

c. 13. χρηστότατος καὶ ἡπιώτατος βασιλεὺς Κωνστάντιος, ἐπαξίως τῆς ἡγεμονίας τὸν ἅπαντα τῆς ἀρχῆς διατελέσας χρόνον. Ἀλλὰ καὶ τᾶλλα τοῖς πᾶσι δεξιότατον καὶ εὐεργετικώτατον παρασχὼν ἑαυτὸν, ἀτὰρ καὶ τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου ἔξω γενόμενος, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν θεοσεβεῖς, ἀβλαβεῖς καὶ ἀνεπηρέαστους διαφυλάξας, καὶ μήτε τοὺς οἴκους τῶν ἐκκλησιῶν καθελὼν, μηθ' ἕτερόν τι μηδ' ὅλως καθ' ἡμῶν ἐπικαινουργήσας, τέλος εὐδαιμον

A.D. 306. καὶ τρισμακάριον ὄντως κατέλιψε τοῦ βίου, μόνος ἐπὶ τῆς

406 αὐτοῦ βασιλείας εὐμενῶς καὶ ἐπιδόξως, ἐπὶ διαδόχῳ τῆς βασιλείας γνησίῳ παιδὶ τὰ πάντα σωφρονεστάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ τελευτήσας· ὃς εὐθὺς ἀρχόμενος βασιλεὺς τελεώτατος καὶ σεβαστὸς πρὸς τῶν στρατοπέδων ἀναγορευθεὶς, ζηλωτὴν ἑαυτὸν τῆς πατρικῆς περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον εὐσεβείας κατεστήσατο. Τοιαύτη τῶν προαναγεγραμμένων τεσσάρων ἢ τοῦ βίου ἔκβασις, κατὰ παρηλλαγμένους χρόνους γεγενημένη. Τούτων δὴ μόνος ἔτι λοιπὸν ὁ μικρῷ πρόσθεν ἡμῖν εἰρημένος, σὺν τοῖς μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἀρχὴν εἰσποιηθεῖσι, τὴν προδεδηλωμένην ἐξομολόγησιν διὰ τοῦ προεκτεθέντος ἐγγράφου λόγου τοῖς πᾶσι φανερὰν κατεστήσατο.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΠΕΡΙ

ΤΩΝ ΚΑΤ' ΑΥΤΟΝ ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ.

Καὶ ταῦτα ἔν τινι ἀντιγράφῳ ἐν τῷ ὀγδόῳ τόμῳ εὑρομεν.

ἜΤΟΣ τοῦτο ἦν ἐννεακαίδεκατον τῆς Διοκλητιανοῦ βασι- A.D. 303
λείας, Ξανθικὸς μὴν, ὃς λέγοιτ' ἂν Ἀπρίλλιος κατὰ Ῥωμαίους·
ἐν ᾧ τῆς τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτῆς ἐπιλαμβανούσης, ἡγεῖτο
μὲν Φλαβιανὸς τοῦ τῶν Παλαιστινῶν ἔθνους, ἥπλωτο δ' ἀθρόως viii. 2.
πανταχοῦ γράμματα, τὰς μὲν ἐκκλησίας εἰς ἔδαφος φέρειν, τὰς
δὲ γραφὰς ἀφανεῖς πυρὶ γενέσθαι προστάττοντα, καὶ τοὺς μὲν
τιμῆς ἐπιλημμένους ἀτίμους, τοὺς δὲ ἐν οἰκεταῖς, εἰ ἐπιμένοιεν
τῇ τοῦ Χριστιανισμοῦ προθέσει, ἐλευθερίας στερίσκεσθαι προ-
αγορεύοντα. Καὶ ἡ μὲν τῆς πρώτης καθ' ἡμῶν γραφῆς τοιαύτη
τις ἦν δύναμις. Μετ' οὐ πολὺν δὲ ἐτέρων ἐπιφοιτησάντων
γραμμάτων, προσετάττετο τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προέδρους πάν- viii. 6.
τας πανταχῇ, πρῶτον μὲν δεσμοῖς παραδίδοσθαι, εἰθ' ὕστερον
πάσῃ μηχανῇ θύειν ἐξαναγκάζεσθαι.

CAP. I.

407 Πρῶτος τοιγαροῦν τῶν ἐπὶ Παλαιστίνης μαρτύρων Προκόπιος, πρὶν ἢ φυλακῆς πείραν λαβεῖν, εὐθὺς ἀπὸ πρώτης εἰσόδου τοῖς ἡγεμονικοῖς παραστὰς δικαστηρίοις, θύειν τε τοῖς λεγομένοις προσταχθεὶς θεοῖς, 'ἓνα μόνον' ἔφησεν 'εἰδέναι, ᾧ καθῆκεν, ὡς αὐτὸς βούλεται, θύειν' ὡς δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι τέσσαρσι σπένδειν ἐκελεύετο, ῥῆμά τι φθεγζάμενος τῶν οὐ προσηγῶν αὐτοῖς, αὐτίκα τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, τὸ ποιητικὸν εἰπὼν ἐκείνο·

Iliad ii. 208.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἰς κοίρανος ἔστω,
Εἰς βασιλεύς·

408 Δεσίου μὲν ἐβδόμη, πρὸ ἐπτὰ Εἰδῶν 'Ιουνίων λέγοιτ' ἂν
Wednesday, June 7.
A.D. 393.
παρὰ Ῥωμαίοις, ἡμέρᾳ τετράδι σαββάτου· τοῦτο πρῶτον ἐπὶ
Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἀπετελέσθη σημεῖον. Μετὰ δὲ
τοῦτο ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως πλείστοι ὅσοι τῶν ἐπιχωρίων ἐκ-
κλησιῶν ἄρχοντες, δειναῖς αἰκίαις προθύμως διαθλήσαντες,
μεγάλων ἀγῶνων ἱστορίαν τοῖς ἐνωρῶσιν ἐνεδείξαντο· ἄλλοι δὲ
ὑπὸ δειλίας τὴν ψυχὴν προναρκήσαντες, προχείρως οὕτως ἀπὸ
πρώτης ἐξησθένησαν προσβολῆς· τῶν δὲ λοιπῶν ἕκαστος εἶδη
διάφορα βασάνων διήλλαττον, τοτὲ μὲν μάστιξιν ἀνηρίθμοις,
τοτὲ δὲ στρεβλώσεσι καὶ καταξάνσεσι τῶν πλευρῶν, δεσμοῖς τε
ἀνυπομονήτοις, ὑφ' ὧν τισὶ καὶ παρεθῆναι συνέβη τὰς χεῖρας.
Ὅμως δ' οὖν ἔφερον τὸ ἀποβὰν ἀκολούθως ταῖς ἀπορρήτοις
κρίσεσι τοῦ Θεοῦ τέλος. Ὁ μὲν γὰρ, ἐτέρων κατεχόντων αὐ-
τοῦ τῶ χεῖρε, καὶ τῷ βωμῷ προσαγόντων, τὴν τε μιὰν καὶ
Cf. viii. 3.
ἑναγὴ θυσίαν κατὰ τῆς δεξιᾶς ἐπιρριπτούντων, ὡς ἂν τεθυκῶς
ἀπηλλάττετο· ὁ δὲ, μὴδ' ὅλως ἐφαψάμενος, εἰρηκότων δ' ἐτέρων
ὅτι τεθύκοι, σιωπῆσας ἀπῆει. Ἄλλος ἡμιθανὴς αἰρόμενος, ὡς
ἂν ἤδη νεκρὸς ἐρρίπτετο, καὶ ἀνιέτό γε τῶν δεσμῶν, ἐν τεθυκό-
409 σιν αὐτοῖς λελογισμένος· ὁ δὲ, βοῶν καὶ μαρτυρόμενος ὅτι μὴ
πεῖθοιτο, κατὰ στόματος παιόμενος, πολυχειρία τε τῶν ἐπὶ
τούτῳ τεταγμένων κατασιγαζόμενος, μετὰ βίας ἐξωθεῖτο, καὶ εἰ
μὴ τεθυκῶς ἦν. Οὕτως ἐκ παντὸς τὸ δοκεῖν ἡνυκέναι αὐτοῖς
περὶ πολλοῦ ὑπῆρχεν. Ἐκ δὲ οὖν τῶν τοσούτων μόνοι τοῦ τῶν
ἀγίων μαρτύρων κατηξιώθησαν στεφάνου Ἀλφειὸς καὶ Ζακ-

χαῖος· οἱ μετὰ μάστιγας καὶ ξεσμούς, δεσμά τε χαλεπὰ καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις ἀλγηδόνας, ἑτέρας τε διαφόρους ἐξετάσεις νυχθήμερον ὑπὸ τέσσαρα τοῦ κολαστηρίου ξύλου κεντήματα τοὺς πόδας παραταθέντες, Δίου μηνὸς ἑπτακαιδεκάτῃ, αὕτη παρὰ Ῥωμαίοις ἢ πρὸ δεκαπέντε Καλανδῶν Δεκεμβρίων, μόνον ἓνα Θεὸν καὶ Nov. 17. Χριστὸν βασιλέα Ἰησοῦν ὁμολογήσαντες, ὥς τι βλάσφημον φθεγξάμενοι, ὁμοίως τῷ προτέρῳ μάρτυρι τὰς κεφαλὰς ἀπετμήθησαν.

CAP. II.

Μνήμης δ' ἄξια τυγχάνει καὶ τὰ περὶ Ῥωμανὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀποτελεσθέντα. Παλαιστινὸς γὰρ οὗτος ὢν, διάκονός τε καὶ ἐπορκιστὴς τῆς ἐν Καισαρείᾳ παροικίας, ὁμοῦ τῇ γῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσει γενόμενος ἐκεῖσε, πλείους ἀνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις σωρηδὸν τοῖς εἰδώλοις προσι- 410 όντας τε καὶ θύοντας ἐνιδῶν, ἀνύποιστον ἡγήσάμενος τὴν θεάν, ζήλῳ θεοσεβείας πρόσεισι, κἀκείνοις μεγάλη φωνῇ κεκραγὼς ἐπιπλήττει. Αὐτὸς δὲ τῆς τόλμης ἔνεκεν συλληφθεὶς, γενναϊότατος εἰ καὶ τις ἄλλος ἀποδεδείκται μάρτυς τῆς ἀληθείας. Ἀποφηναμένου γὰρ κατ' αὐτοῦ τὸν διὰ πυρὸς θάνατον τοῦ δικαστοῦ, φαιδρῷ προσώπῳ καὶ διαθέσει εὖ μάλα προθυμοτάτη τὴν ἀπόφασιν ἀσπαστῶς καταδεξάμενος, ἀπάγεται. Εἵτα τῷ ἱκρίῳ προσδεῖται, τῆς τε ὕλης συμπεφορημένης ἐπ' αὐτῷ, καὶ τῶν μελλόντων ὑφάπτειν τὴν πυρὰν τὴν βασιλέως ἐπιπαρόντος ἐπὶ κρισιν ἐκδεχομένων, 'Ποῦ μοι τὸ πῦρ;' ἐβόα· καὶ ταῦτα λέγων, ἀνάκλητος πρὸς βασιλέα γίνεται, καινοτέρᾳ ὑποβληθη- [Galerius] σόμενος κολάσει τῆς γλώττης· ἧς ἀποκοπὴν ἀνδρειότατα ὑπομείνας, ἔργοις ἅπασιν ὑπέδειξεν, ὅτι δὴ θεία δύναμις τοῖς ὀτιποτοῦν χαλεπὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ὑπομένουσιν, ἐπελαφρίζουσα τοὺς πόνους, καὶ τὴν προθυμίαν ἐπιρρωννύσα, παρίσταται. Μαθὼν γοῦν τὴν καινουργίαν τῆς κολάσεως, καὶ μὴ καταπλαγείς ὁ γεννάδας, ἀσμένως προὔβάλετο τὴν γλῶτταν, προθυμότατα εὐτρεπῇ παρέχων αὐτὴν τοῖς ἀποτέμνουσι. Μεθ' ἣν τιμωρίαν εἰς δεσμὰ βληθεὶς, πλείστον τε αὐτόθι ποιηθεὶς χρό- 411 νον, τέλος τῆς ἀρχικῆς εἰκοσαετηρίδος ἐπιστάσης, κατὰ νομ- [A.D. 304.] ζομένην δωρεὰν τῶν ἐν τοῖς δεσμοῖς πανταχῇ πάντων ἐλευθερίας

ἀνακηρυχθείσης, μόνος ὑπὸ πέντε κεντήματα ἄμφω τῷ πόδε διαταθεῖς, ἐν αὐτῷ κείμενος τῷ ξύλῳ, βρόχῳ περιβληθεῖς, ὥς καὶ ἐπεπόθει, μαρτυρίῳ κατεκοσμήθη. Ἄλλ' οὗτός γε εἰ καὶ ὑπερόριος, ὅμως Παλαιστινὸς ὢν, ἐν Παλαιστινοῖς ἄξιος ἂν εἴη μάρτυσιν ἀριθμείσθαι. Ταῦτα μὲν ἔτει πρώτῳ τούτου ἀπετελέσθη τὸν τρόπον, κατὰ μόνων τῶν τῆς ἐκκλησίας προέδρων ἐπηρητημένου τοῦ διωγμοῦ.

CAP. III.

A.D. 304. Δευτέρου δ' ἔτους διαλαβόντος, καὶ δὴ σφοδρότερον ἐπιταθέντος τοῦ καθ' ἡμῶν πολέμου, τῆς ἐπαρχίας ἡγουμένου τηνικάδε Οὐρβανῷ, γραμμάτων τούτῳ πρώτον βασιλικῶν πεφοιτηκότων, ἐν οἷς καθολικῷ προστάγματι πάντας πανδημεῖ τοὺς κατὰ πόλιν

[Fourth Edict.] θύειν τε καὶ σπένδειν τοῖς εἰδώλοις ἐκελεύετο, Τιμόθεος ἐν Γάζῃ πόλει τῆς Παλαιστίνης μυρίας ἀνατλᾶς βασάνους, ἐπὶ πάσαις λεπτῷ καὶ μαλθακῷ πυρὶ παραδοθεὶς, δοκιμὴν γυησιωτάτην τῆς περὶ τὸ θεῖον γυησιωτάτης εὐσεβείας διὰ τῆς πρὸς πάντα ὑπομονῆς παρασχὼν, τὸν τῶν ἱερυνίκων τῆς θεοσεβείας ἀθλητῶν στέφανον ἀπηνέγκατο. Τούτῳ δ' ἅμα γενναιοτάτην ἔνστασιν ἐπιδειξάμενοι Ἀγάπιος καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς Θέκλα, θηρίοις εἰς βορὰν κατεδικάσθησαν. Τὰ ἐπὶ τούτοις τίς ἰδὼν οὐκ ἐθαύμασεν, ἡ καὶ ἀκοῇ μαθὼν οὐκ ἐξεπλάγη; Πάνδημον γάρ τοι τῶν

412 ἔθνων ἑορτὴν καὶ συνήθεις θέας ἀγόντων, μετὰ τῶν ἄλλως αὐτοῖς σπουδαζομένων, καὶ τοὺς ἀρτίως θηρίοις κατακριθέντας πολλὸς ἦν ὁ λόγος ἐπιδείξασθαι τὸν ἀγῶνα. Αὐξούσης δῆτα καὶ πλεοναζούσης παρὰ πᾶσι τῆς φήμης, νεανίαί τὸν ἀριθμὸν ἕξ, ὧν ὁ μὲν Ποντικὸς τὸ γένος ἦν, ὄνομα Τιμόλαος, ὁ δ' ἐκ Τριπόλεως τῆς Φοινίκης, Διονύσιος ἐκαλεῖτο, ἕτερος δ' αὐτῶν τῆς ἐν Διοσπόλει παροικίας ὑποδιάκονος, Ῥωμύλος ἦν καὶ τούτῳ προσηγορία, δύο τε ἐπὶ τούτοις Αἰγύπτιοι, Παῦσις καὶ Ἀλέξανδρος, καὶ ἄλλος τούτῳ συνώνυμος Ἀλέξανδρος τῶν ἀπὸ Γάζης, ἐπὶ τὸ κυνηγέσιον ἀνιέναι μέλλοντι τῷ Οὐρβανῷ, ἐνδήσαντες πρότερον τὰς αὐτῶν χεῖρας, ὥς ἂν τὴν ἄγαν σημήνειαν περὶ τὸ μαρτύριον προθυμίαν, δρομαῖοι προσίσαι, Χριστιανούς σφᾶς ὁμολογοῦντες, διὰ τε τῆς πρὸς πάντα τὰ δεινὰ παρατάξεως, ὅτι

μηδὲ τὰς τῶν θηρίων ἐπιβολὰς οἱ τὴν εἰς τὸν τῶν ὄλων Θεὸν εὐσέβειαν αὐχοῦντες κατεπτήχασιν, ἐπιδεικνύμενοι. Αὐτίκα μὲν εἰς οὐ τὴν τυχοῦσαν κατάπληξιν αὐτόν τε τὸν ἄρχοντα καὶ τοὺς ἄμφ' αὐτὸν καταστήσαντες, δεσμωτηρίῳ καθείργυννται, μετ' οὐ πολλὰς δὲ ἡμέρας δυεῖν αὐτοῖς ἄλλων καταλεγέντων, τοῦ μὲν καὶ πρὸ αὐτῶν δειναῖς καὶ ποικίλαις ἤδη πρότερον καθ' ἐτέρας ὁμολογίας ἐναθλήσαντος βασάνοις, Ἀγάπιος καὶ αὐτῷ ὄνομα ἦν, τοῦ δὲ τὰς τοῦ σώματος αὐτοῖς χρεῖας διακονουμένου, ὄνομα δὲ καὶ τούτῳ Διονύσιος, οἱ πάντες ὁκτῶ γενόμενοι τὸν ἀριθμὸν, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τὰς κεφαλὰς αὐθις ἐπ' αὐτῆς Καισαρείας ἀποτέμνονται, Δύστρου μηνὸς ἡμέρᾳ τετράδι καὶ εἰκάδι, ἥ πρὸ ἐννέα March 24, 304. Καλανδῶν Ἀπριλλίων καὶ αὐτὴ οὔσα ἐτύγχανεν. Ἐν τούτῳ viii. 13. μεταβολή τις τῶν κρατούντων, αὐτοῦ δὴ τοῦ πάντων ἀνωτάτῳ, καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν δευτέρου, ἐπὶ τὸ ἰδιωτικὸν σχῆμα γίνεται, νοσεῖν τε αὐτοῖς ἄρχεται τὰ κοινά. Μικρὸν δ' ὕστερον διαστάσης εἰς ἑαυτὴν τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, πόλεμος ἄσπονδος εἰς αὐτοὺς ἐπεγείρεται, οὐ πρότερόν τε τὰ τῆς διαστάσεως καὶ τῶν viii. 15. ἐπὶ ταύτῃ θορύβῳ κατάστασιν εἴληφεν, ἥ τὴν καθ' ἡμᾶς εἰρήνην καθ' ὅλης πρυτανευθῆναι τῆς ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν οἰκουμένης. Ἄμα τε γὰρ αὕτη τοῖς πᾶσι δίκην φωτὸς, ὥς ἂν ἐκ ζοφερᾶς καὶ σκοτεινοτάτης νυκτὸς ἀνατέταλκε, καὶ αὐτὸ πάλιν τὰ κοινὰ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας αὐθις εὐσταθῇ καὶ φίλια καὶ εἰρηναῖα ἦν, τὴν ἐκ προγόνων εἰς ἀλλήλους εὐνοίαν ἀπολαμβάν- 418 νοντα. Ἀλλὰ τούτων μὲν κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἐντελέστερον ἀποδώσομεν τὸν λόγον· νυνὶ δὲ ἐπὶ τὴν τῶν ἐξῆς ἀπίωμεν ἀκολουθίαν.

CAP. IV.

Μαξιμῖνος Καῖσαρ αὐτόθεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρελθὼν, ὥσπερ τῆς ἐμφύτου θεοεχθρίας αὐτοῦ καὶ δυσσεβείας τὰ σύμβολα τοῖς πᾶσιν ἐνδεικνύμενος, γεννικώτερον ἢ οἱ πρόσθεν τῷ καθ' ἡμῶν ἐπαπεδύετο διωγμῷ. Πᾶσι δῆτα συγχύσεως οὐ μικρᾶς ἐπηρωρημένης, καὶ ἄλλων ἄλλοσε διασπειρομένων, διαδράναι τε τὸ δεινὸν ἐπιμελὲς ποιουμένων, χαλεπῆς τε τὸ πᾶν ἐπεχούσης κινήσεως, τίς ἂν ἐξαρκέσειεν ἡμῖν λόγος εἰς τὴν ἐπαξίαν διήγησιν τοῦ θείου ἔρωτος, καὶ παρρησίας τῆς εἰς Θεὸν ὁμολογίας,

τοῦ μακαρίου καὶ ὡς ἀληθῶς ἀμνοῦ ἀκάκου, μάρτυρος Ἀπφι-
 ανοῦ φημί, τοῦ πρὸ πυλῶν, ἐπὶ θεωρίαν ἅπασι τοῖς κατὰ Και-
 σάρειαν, θαυμαστὸν παράδειγμα τῆς εἰς τὸν μόνον Θεὸν
 εὐσεβείας προβεβλημένου; Εἰκοστὸν ἔτος οὐδέπω τοῦτο τῆς
 τοῦ σώματος ἡλικίας ἦν αὐτῷ. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς Ἑλλήνων
 παιδείας ἕνεκα κοσμικῆς, (ἐτύγχανε γὰρ καὶ τῶν κατὰ κόσμον
 εἷ μάλα πλούτῳ περιρρομένων,) τὸν πλείονα κατὰ τὴν Βηρυτὸν
 διατρίψας χρόνον, παράδοξον καὶ εἰπεῖν, ὡς ἐν τοιαύτῃ πόλει
 τῶν νεωτερικῶν ἐπιθυμιῶν ὑπεράνω γενόμενος, καὶ μὴθ' ὑπὸ
 ἀκμῆς τοῦ σώματος, μεθ' ὑπὸ τῆς τῶν νεῶν ἑταιρίας διαφθαρεῖς
 τὸν τρόπον, σωφροσύνην ἡσπάζετο, κοσμίως καὶ σεμνῶς καὶ
 εὐσεβῶς κατὰ τὸν αἰροῦντα Χριστιανισμῷ λόγον διεξάγων, καὶ
 414 τὸν ἑαυτοῦ παιδαγωγὸν βίον. Εἰ δὲ χρὴ μνήμην ποιησαμένους
 καὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, κοσμήσαι καὶ ταύτην διὰ τοῦ προαχ-
 θέντος ἐξ αὐτῆς γενναίου τῆς θεοσεβείας ἀθλητοῦ, εὐλόγως ἂν
 καὶ τοῦτο ποιήσομεν. Εἴ τις ἄρα Παγὰς ἐπίσταται τῆς Λυκίας
 οὐκ ἄσημον πόλιν, ἐντεῦθεν ὀρμώμενος ὁ νεανίας, μετὰ τὴν
 ἐπάνοδον τῆς κατὰ τὴν Βηρυτὸν παιδείας, τοῦ πατρὸς αὐτῷ τὰ
 πρωτεῖα τῆς πατρίδος ἀποφερομένου, μὴ οἷός τε φέρειν τὴν ἅμα
 τῷ πατρὶ καὶ τοῖς τῷ γένει προσήκονσι συνουσίαν, ὅτι μὴδὲ ζῆν
 αὐτοῖς ἐδόκει κατὰ τοὺς τῆς θεοσεβείας θεσμούς, πνεύματι δ'
 ὥσπερ θείῳ κατισχημένος, καὶ κατὰ τινα φυσικὴν, μᾶλλον δ'
 ἔνθεον καὶ ἀληθὴ φιλοσοφίαν, μεῖζον φρονήσας τῆς νενομισμέ-
 νης τοῦ βίου δόξης, τῆς τε τῶν σωμάτων καταπτύσας ἡδυνπα-
 θείας, κρύβδην τοὺς οἰκείους ἀποδρᾶς, καὶ μὴδὲ τῶν ἐφημέρων
 δαπανῶν ἐπιστραφεὶς ἐλπίδι καὶ πίστει τῇ εἰς Θεόν, ἤγετο
 πρὸς τοῦ θεοῦ πνεύματος χειραγωγούμενος ἐπὶ τὴν Καισαρέων
 πόλιν, ἔνθα ἡτοίμαστο αὐτῷ ὁ τοῦ μαρτυρίου τῆς θεοσεβείας
 στέφανος. Γενόμενος δὲ ἡμῖν αὐτοῖς ἅμα, καὶ ὡς ἐνι μάλιστα
 τοῖς θείοις λόγοις ἐπ' ὀλίγον συλλεξάμενος, ἀσκήσεσί τε προσ-
 ηκούσαις ἐκθυμότατα παρασκευασάμενος, τέλος οἶον ἐπιδέ-
 δεικται, τίς μὲν πάλιν ἰδὼν οὐ κατεπλάγη; τίς δ' αὖθις ἀκοῇ
 παραλαβὼν, οὐκ ἂν ἐνδίκως θαυμάσειε τὸ θάρσος, τὴν παρρη-
 σίαν, τὴν ἔνστασιν, καὶ πρό γε τούτων, τὴν τόλμαν καὶ αὐτὸ
 τὸ ἐγχείρημα, ζήλου θεοσεβείας καὶ πνεύματος ὡς ἀληθῶς ὑπὲρ
 ἄνθρωπον παρέχοντα τεκμήρια; Δευτέρως γάρ τοι καθ' ἡμῶν

γενομένης ἐπαναστάσεως ὑπὸ Μαξιμίνου, τρίτῳ τοῦ καθ' ἡμᾶς A.D. 305.
 ἔτει διωγμοῦ, γραμμάτων τε τοῦ τυράννου τοῦτο πρῶτον διαπε-
 φοιτηκώτων, ὡς ἂν πανδημεὶ πάντες ἀπαξᾶπλῳ μετ' ἐπιμελείας
 καὶ σπουδῆς τῶν κατὰ πόλεις ἀρχόντων θύοιεν, κηρύκων τε καθ'
 ὅλης τῆς Καισαρέων πόλεως ἄνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις
 ἐπὶ τοὺς τῶν εἰδώλων οἴκους ἐξ ἡγεμονικοῦ κελεύσματος ἀνα-
 βοωμένων, καὶ πρὸς τούτοις, ὀνομαστὶ χιλιάρχων ἀπὸ γραφῆς
 ἕκαστον ἀνακαλουμένων, ἀφάτῳ τε κλύδωνι κακῶν τῶν παντα-
 χόσε συγκεχυμένων, ἀφόβως ὁ δεδηλωμένος, μηδενὸς ἐπὶ τῷ
 πραχθησομένῳ συνειδότος αὐτῷ, ἡμᾶς τε οἱ κατ' οἶκον αὐτῷ
 συνῆμεν, καὶ ἔτι πᾶν τὸ περὶ τὸν ἡγεμόνα στρατιωτικὸν στῖφος 415
 ὑποκλέψας, σπένδοντι τῷ Οὐρβανῷ πρόσεισι· καὶ τῆς δεξιᾶς
 ἀκαταπλήκτως αὐτὸν λαβόμενος, κατέπαυσε μὲν παραχρῆμα
 τοῦ θύειν, εὖ μάλα δὲ συμβουλευτικῶς μετὰ τινος θείου παρα-
 στήματος παρήνει, "παύσασθαι τῆς πλάνης" μὴ γὰρ καλῶς ἔχειν
 καταλιπόντας τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθῆ Θεὸν, εἰδώλοις καὶ δαί-
 μοσι θύειν.' Τοῦτο δ', ὡς ἔοικεν, ἐνεχειρεῖτο τῷ μειρακίῳ, τῆς
 ἐπὶ τοῦτ' αὐτὸν προαγωγῆς ἐνθέου δυνάμεως μονουνοῦχι διὰ τοῦ
 γινομένου βοώσης, ὡς ἄρα τοσοῦτον ἀποδόειεν Χριστιανοὶ οἳ
 γε ὄντως τοιοῦτοι, ἧς ἀπαξ ἡξιώθησαν εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν
 εὐσεβείας μεταβάλλεσθαι, ὡς μὴ μόνον ὑπεράνω καθίστασθαι
 τῶν ἀπειλῶν καὶ τῶν ἐπὶ ταύταις κολαστηρίων, παρρησιάζεσθαι
 δ' εἰσέτι μᾶλλον, εὐγενεῖ τε καὶ ἀτρόμφῳ γλώττῃ ἐλευθεροστο-
 μεῖν, καὶ εἰ οἶόν τε, καὶ τοὺς διώκοντας αὐτοὺς, μεταθεμένους
 τῆς ἀγνωσίας, τὸν μόνον ὄντα Θεὸν ἐπιγυνῶναι παρακαλεῖν.
 Ἐπὶ τούτοις ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος, παραχρῆμα μὲν, ὅσα εἰκὸς
 αὐτὸν, ὡς ἂν ἐπὶ τοιούτῳ τολμήματι θηρῶν δίκην ἀγρίων πρὸς
 τῶν ἀμφὶ τὸν ἡγεμόνα διασπαραχθεὶς, καὶ μυρίας καθ' ὅλου
 τοῦ σώματος πληγὰς ἀνδρειότατα ὑπομείνας, τέως μὲν αὐτίκα
 δεσμωτηρίῳ παραδίδοται. Ἐνθα νυχθήμερον ἄμφω τὸ πόδε
 ἐπὶ τοῦ βασανιστικοῦ διαταθεὶς ξύλον, τῇ ἐπιούσῃ προσάγεται
 τῷ δικαστῇ· εἴτα θύειν ἐκβιαζόμενον, πᾶσαν ἐνδείκνυται πρὸς
 πόρους καὶ φρικτὰς ἀλγηδόνας καρτερίαν, τὰς πλευρὰς οὐχ ἀπαξ
 οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ πλεονάκις ἄχρις ὀστέων καὶ αὐτῶν
 σπλάγχων καταξανθεὶς, πληγὰς τε κατὰ προσώπου καὶ αὐχέ-
 νος τοσαύτας δεξάμενος, ὡς μὴδ' ὑπὸ τῶν εὖ καὶ ἀκριβῶς

αὐτὸν πάλαι εἰδόντων, διοιδήσαντα τὸ πρόσωπον, ἔτι γινώσκεσθαι. Ἀλλὰ γὰρ μὴδὲ πρὸς τὰ τοσαῦτα ἐνδιδόντος, λίνους ἐλαίῳ δεδευμένοις τῷ πῶδε αὐτοῦ καλύψαντες, πῦρ ὑφήπτον ἐκ προστάξεως οἱ βασανισταί, ἐφ' οἷς ὁποίας ἤνεγκεν ὁ μακάριος ἀλγυδόνας, πάντα λόγον ὑπεραίρειν μοι δοκῶ. Καθίκετο γοῦν αὐτοῦ, διατῆξαν τὰς σάρκας, καὶ τῶν ὀστέων τὸ πῦρ ὥς κηροῦ δίκην λείβεσθαι καὶ ἀποστάζειν ἐκτηκομένην ἱκμάδα τοῦ σώματος. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲ πρὸς ταῦτα ἐνδούς, ἡττημένων ἤδη καὶ μονονοῦκ ἀπειρηκότων πρὸς τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον καρτερίαν αὐτοῦ τῶν ἀντιπάλων, αὐθις δεσμοῖς εἵργνυται, τριταῖος τε αὖ προσ-
 416 αχθεὶς τῷ δικαστῇ, καὶ τὴν αὐτὴν ὁμολογήσας πρόθεσιν, καὶ τοι γε λοιπὸν ἡμιθνής ὑπάρχων, ὑποβρύχιος θαλάττῃ παραδίδοται. Τὰ δ' ἐπὶ τούτοις παραχρῆμα γενόμενα, ῥηθέντα μὲν οὐκ ἀπαικὸς παρὰ τοῖς μὴ ὄψει παρεληφόσιν ἀπιστηθήσεσθαι· ἡμᾶς δ' οὖν καίπερ τοῦτ' ἀκριβῶς εἰδόντας, οὐχ αἰρεῖ λόγος μὴ οὐχὶ ἐκ παντὸς παραδοῦναι τῷ λόγῳ τὴν ἱστορίαν, τῷ καὶ μάρτυρας εἶναι τοῦ γεγεννημένου ἀπλῶς εἰπεῖν ἅπαντας τοὺς τὴν Καισάρειαν οἰκοῦντας. Οὐδεμία γοῦν ἡλικία τῆς παραδόξου ταύτης ἀπελείφθη θέας. Αὐτίκα γοῦν ὥς ἐδόκει μάλιστα κατὰ μέσου πελάγους ἐν ἀπείροις βυθοῖς τὸν ἱερὸν ὄντως ἐκείνουν καὶ τρισμακάριον ἐμβαλεῖν, κλόνος ἀθρόως οὐχ ὁ τυχὼν καὶ βρασ-
 416 μὸς αὐτὴν τε τὴν θάλατταν καὶ τὸ περιέχον ἅπαν διαχεῖ, ὥς καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν πρὸς τοῦ γενομένου σεισθῆναι. Ἄμα δὲ τῷ παραδόξῳ τούτῳ καὶ ἀθρόῳ σεισμῷ, τοῦ θείου μάρτυρος τὸν νεκρὸν ἢ θάλαττα, ὥσπερ μὴ οἶά τε οὔσα φέρειν αὐτὸν, πρὸ τῶν τῆς πόλεως ἐκβράσσει πυλῶν. Καὶ τοιαῦτα μὲν ἦν τὰ κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἀπφιανὸν, Ξανθικοῦ μηνὸς δευ-
 416 τέρας, ἥτις ἂν εἴη πρὸ τεσσάρων Νώνων Ἀπριλλίων, ἡμέρα παρασκευῆς τελειωθέντα.

Friday,
April 2.

CAP. V.

Ὑπὸ δὴ τὸν αὐτὸν καιρὸν, αὐταῖς τε ἡμέραις, ἐπὶ τῆς Τυρίων πόλεως νεανίας Οὐλπιανὸς ὄνομα, μετὰ δεινὰς καὶ αὐτὸς αἰκίας, μαστιγὰς τε χαλεπωτάτας, ἅμα κυνὶ καὶ ἀσπίδι, τῷ ἰοβόλῳ ἐρπετῷ, ὠμοβοῖνῃ περιβληθεὶς δορᾷ, θαλάττῃ παραδίδοται. Διό μοι δοκεῖ ἐν τοῖς Ἀπφιανοῦ μαρτυρίοις

εὐλόγως ἂν ἡμῖν μνημονεύεσθαι καὶ οὗτος. Ἀδελφὰ δὲ τῷ Ἀπφίανῳ σμικρὸν τῷ χρόνῳ ὕστερον ὑπομείνας, ὁ μὴ μόνον αὐτοῦ κατὰ Θεὸν, καὶ σώματι δὲ ὁμοπάτριος ἀδελφὸς Αἰδέσιος, μετὰ μυρίας ὅσας ὁμολογίας καὶ πολυχρονίους δεσμῶν κακώσεις, ἡγεμονικὰς τε ἀποφάσεις, ἐν αἷς τοῖς κατὰ Παλαιστίνην δέδοται μετάλλοις, καὶ μετὰ τὴν ἐν πᾶσι τούτοις φιλόσοφον ἐν τρίβωνος σχήματι ἀγωγὴν (καὶ γὰρ οὖν αὐτὸς πλέον τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παιδείας κεκτημένος, καὶ ἀπὸ μαθημάτων φιλοσόφων ὥρμητο) τελευτῶν δῆτα ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως τὸν αὐτόθι συνιδὼν δικαστὴν Χριστιανοῖς δικάζοντα, πέρα τε τῶν προσηκόντων ἐμπαροινούντα, καὶ τοτὲ μὲν σεμνοῖς ἀνδράσι ποικίλως ἐνυβρίζοντα, τοτὲ δὲ γυναικας σωφροσύνης τῆς ἀνωτάτω καὶ αὐτοπαρθένους ἀσκητρίας εἰς αἰσχρὰς ὕβρεις πορνοτρόφοις παραδιδόντα, ταῦτόν ἐγχειρήσας τῷ ἀδελφῷ, ὅτι δὴ ἀφόρητα εἶναι αὐτῷ τὰ γινόμενα ἐδόκει, παραστήματι θαρσαλέφῃ πρόσσεισι, λόγοις τε καὶ ἔργοις τὸν δικαστὴν αἰσχύνῃ καὶ ἀτιμίᾳ περιβαλὼν, κατὰ τούτοις καρτερῶς 417 εὖ μάλα βασάνων πολυτρόπους ὑπομείνας αἰκίας, τὴν ἀδελφικὴν ἀπηνέγκατο, θαλάττῃ παραδοθεὶς, τελευτήν. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τοῦτον, ὥς δ' οὖν ἔφην σμικρὸν τοῦ χρόνου ὕστερον, τοῦτον ἐγενήθη τὸν τρόπον.

CAP. VI.

Τετάρτῳ γε μὴν τοῦ καθ' ἡμῶν ἔτει διωγμοῦ, πρὸ δώδεκα A.D. 306,
Friday,
Nov. 20. Καλανδῶν Δεκεμβρίων, ἣ γένοιτ' ἂν μηνὸς Δίου εἰκάδι, προσαββάτου ἡμέρα, κατὰ τὴν αὐτὴν Καισάρειαν, γραφῆς ὡς ἀληθῶς ἄξιον, αὐτοῦ δὴ τοῦ τυράννου Μαξιμίνου παρόντος καὶ θεάς τοῖς πλήθεσι φιλοτιμουμένου κατὰ τὴν λεγομένην αὐτοῦ γενέθλιον ἡμέραν, ἀπετελέσθη τοιοῦτον. Ἔθους τὸ πρὶν οὗτος, ἐπὶ βασιλέων, εἰ καὶ ἄλλοτε, τὰς φιλοτίμους θεάς πλείους τοῖς θεαταῖς ἐμπαρέχειν θυμηδίας, καινῶν καὶ ξένων τὰ τε συνήθη παραλλαττόντων θεαμάτων, ζώων ἔσθ' ὅπη τῶν ἐξ Ἰνδίας ἢ Αἰθιοπίας, ἣ καὶ ἄλλοθεν εἰσκομιζομένων, ἣ καὶ ἀνδρῶν ἐντέχνους τισὶ σωμασκίαις παραδόξους ψυχαγωγίας τοῖς ὁρώσιν ἐνδεικνυμένων, πάντως πού καὶ τότε οἶα βασιλέως

Supr. 3.

Luke xxi. 12.
418

τὰς θέας παρέχοντος, πλείον τι καὶ παράδοξον χρῆν ὑπάρξαι ταῖς φιλοτιμίαις. Τί τοίνυν τοῦτο ἦν; μάρτυς τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος παρήγετο εἰς μέσον, τῆς μόνης καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ὑπεραγωνιζόμενος. Ἀγάπιος οὗτος ἦν, ὁ δεύτερος ἅμα τῇ Θέκλᾳ θηρσὶν ἐπὶ βορᾷ δεδοσθαι μικρῷ πρότερον δεδηλωμένος· ὃς δὴ καὶ ἄλλοτε δεσμοωτηρίου τρίτου καὶ πολλάκις ἅμα κακούργοις ἐμπομπεύσας τῷ σταδίῳ, αἰεὶ γε μὴν κατὰ χρόνους τοῦ δικαστοῦ μετὰ τὰς ἀπειλὰς, ἥτοι κατ' οἶκτον, ἢ κατ' ἐλπίδα τοῦ μεταθήσεσθαι τῆς προθέσεως, εἰς ἐτέρους αὐτὸν ἀγῶνας ὑπερτιθεμένου, τότε δὴ βασιλέως ἐπιπαρόντος ἦγετο, ὥσπερ ἐπίτηδες εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ πεφυλαγμένος, ὥστ' ἂν κακῆναι τὸ σωτήριον ῥῆμα, ὃ τοῖς μαθηταῖς θείᾳ γνώσει προηγόρευεν, ὡς ἄρα καὶ 'ἐπὶ βασιλέων' ἀχθήσονται ἕνεκεν τῆς εἰς αὐτὸν μαρτυρίας, καὶ ἐπ' αὐτοῦ πληρωθεῖη. Φέρεται δὴ εἰς μέσον τὸ στάδιον σὺν καὶ τινι κακούργῳ· φόνῳ δὲ τοῦ δεσπότου τοῦτον ἐνέχεσθαι ἔλεγον. Εἶθ' ὁ μὲν τοῦ δεσπότου φονεὺς τοῖς θηρσὶ παραβληθεὶς, ἐλέον καὶ φιλανθρωπίας ἠξίωτο, μονονουχὶ κατ' αὐτὸν ἐκείνουν τὸν ἐπὶ τοῦ Σωτήρος Βαραββάν. Βοαῖς δ' ἐπὶ τούτῳ καὶ εὐφημίαις τὸ πᾶν ἐξηχέιτο θέατρον, ὡς ἂν τοῦ μαιφόνου φιλανθρώπως πρὸς τοῦ βασιλέως σεσωσμένου, τιμῆς τε καὶ ἐλευθερίας ἠξιωμένου. Ὁ δὲ τῆς θεοσεβείας ἀθλητῆς ἀνακαλεῖται μὲν πρότερον ὑπὸ τοῦ τυράννου· εἴτα ἄρνησιν τῆς προθέσεως αἰτηθεὶς, ἐπ' ἐλευθερίας ἐπαγγελίᾳ, μεγάλη φωνῇ διαμαρτύρεται, 'μὴ φαύλης μὲν ἕνεκεν αἰτίας, εὐσεβείας δὲ τοῦ τῶν ὅλων Δημιουργοῦ, προθύμως καὶ μεθ' ἡδονῆς, ὅσα δ' ἂν ἐπάγοιτο αὐτῷ, γενναίως ὑποστήσεσθαι.' Καὶ τοῦτ' εἰπὼν, ἅμα λόγῳ τοῦργον ἐπάγει, δρομαῖος ἄντικρυς ἀπολυθείσῃ κατ' αὐτοῦ ἄρκτῳ ὑπαντιάσας, ταύτῃ τε ἑαυτὸν ἀσμενέστατα ἐπιδεδωκὼς εἰς βοράν· μεθ' ἣν ἔμπρους εἰς τὸ δεσμοωτήριον αἶρεται. Μίαν τε ἐνταῦθα ἐπιβιώσας ἡμέραν, τῇ ἐξῆς λίθων αὐτοῦ προσαρτηθέντων τοῖς ποσὶ, μέσῳ πελάγει καταποντοῦται. Τοιοῦτο καὶ τὸ τοῦ Ἀγαπίου μαρτύριον.

CAP. VII.

Ἡδὴ δὲ καὶ εἰς πέμπτον ἔτος τοῦ διωγμοῦ παραταθέντος, <sup>A.D. 307,
Easter Day,
April 2.</sup> μηνὸς δευτέρᾳ Ξανθικοῦ, ἣτις ἐστὶ πρὸ τεσσάρων Νώνων Ἀπριλλίων, ἐν αὐτῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως, αὐθις ἐπὶ τῆς Καισαρείας Θεοδοσία τῶν ἀπὸ Τύρου παρθένος, πιστὸν καὶ σεμνότατον κόριον, οὐδ' ὅλως ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα, δεσμίῳσι τισὶ καὶ αὐτοῖς τὴν Χριστοῦ βασιλείαν ὁμολογοῦσι, πρὸ τε τοῦ δικαστηρίου καθεζομένοις, πρόσεισιν ὁμοῦ φιλοφρονουμένη, καὶ οἶα εἰκὸς ὑπὲρ τοῦ μνημονεύειν αὐτῆς πρὸς τὸν Κύριον γενομένους, παρακαλοῦσα. Τοῦτο δὲ πράξασαν, ὥσπερ ἀνόσιόν τι καὶ ἀσεβὲς εἰργασμένην ἀφαρπάσαντες στρατιῶται, ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα. Αὐτίκα δ' οὗτος ἄτε τις ἐμμανὴς καὶ τὸν θυμὸν θηριωδέστατος, δειναῖς καὶ φρικτοτάταις βασάνοις κατὰ πλευρῶν καὶ μαζῶν μέχρι καὶ αὐτῶν ὀστέων αἰκισάμενος ἔμπνουν ἔτ' αὐτὴν, ὅμως δ' οὖν πρὸς ἅπαντα γεγηθότι καὶ φαιδρῷ ἱσταμένην προσώπῳ, τοῖς θαλαττίοις κύμασιν ἐμβληθῆναι προστάττει. Εἰτ' ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τοὺς λοιποὺς μεταβὰς ὁμολογητὰς, τοῖς κατὰ Φαινῶ τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μέταλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσιν. Ἐπὶ τούτοις, Δίου μηνὸς πέμπτῃ, κατὰ δὲ Ῥωμαίους Νώναις **419** Νοεμβρίαις, ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως τοὺς ἀμφὶ Σιλβανὸν, ^{Nov. 5.} ἔτι δὴ τότε ὄντα πρεσβύτερον ὁμολογήσαντα, ὃν οὐκ εἰς μακρὸν ὕστερον ἐπισκοπῇ τιμηθῆναί τε καὶ μαρτυρίῳ συνέβη τελειωθῆναι, γενναιοτάτῃ ἐνστασιν τὴν ὑπὲρ εὐσεβείας ἐπιδειξαμένους, τοῖς εἰς τὸ αὐτὸ χαλκοῦ μέταλλον πόνοις ὁ αὐτὸς ἐγκρίνει. ^{Cf. viii. 13.} Καντήρσι πρότερον τῶν ποδῶν τὰς ἀγκύλας αὐτοῖς ἀχρειωθῆναι προστάξας, ἐκδίδωσιν. Ἄμα δὲ τῇ κατὰ τούτων ἀποφάσει, ἄνδρα μυρίαῖς ἄλλαις ὁμολογίαις διαπρέψαντα, Δομνῖνος ἦν οὗτος ὁ διὰ περιττὴν ἐλευθερίαν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἅπασιν γνωριμώτατος, τῇ διὰ πυρὸς ἐκδίδωσι κολάσει· μεθ' ὃν ὁ αὐτὸς δικαστῆς, δεινὸς ἐπινοητής τις ὢν κακίας, καὶ τῶν κατὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιχειρημάτων καινουργὸς, τὰς μὴδ' ἀκουσθείσας πώποτε κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπενόει τιμωρίας· καὶ τρεῖς μὲν εἰς τὸ μονομαχεῖν ἐπὶ πυγμῇ καταδικάζει, Αὐξέντιον δὲ σεμνὸν καὶ ἱερὸν πρεσβύτην, θηρίοις βορὰν

παραδίδωσιν· ἄλλους δ' αὖ πάλιν τελείων ἀνδρῶν φέροντας
 ἡλικίαν εἰς εὐνούχους ἐκτεμῶν, τοῖς αὐτοῖς κατακρίνει μετάλλοις·
 ἑτέροους δ' αὖ πάλιν μετὰ χαλεπὰς βασάνους δεσμωτηρίῳ
 καθείργουσιν, ἐν οἷς καὶ ὁ πάντων ἐμοὶ γοῦν ποθεινότατος
 c. 11. ἐταίρων Πάμφιλος ἦν, τῶν καθ' ἡμᾶς μαρτύρων ἀνὴρ πάσης
 ἔνεκεν ἀρετῆς ἐπιδοξότατος. Τούτου τὴν ἐν ῥητορικοῖς λόγοις
 φιλοσόφοις τε μάθήμασιν ἀπόπειραν πρότερον ὁ Οὐρβανὸς
 λαβὼν, εἶθ' ὕστερον θύειν καταναγκάσας, ὥς ἀνανεύοντα καὶ
 μῆδ' ὅλως ἐν λόγῳ τὰς ἀπειλὰς ἑώρα τιθέμενον, τὸ πανύστατον
 ἀγρίαντας, σφοδρότεραις αὐτὸν αἰκίζεσθαι προστάττει βασάνοις.
 Καὶ δὴ ταῖς κατὰ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ δι' ἐπιμόνων καὶ
 φιλονείκων ξυστήρων ὁ θηριωδέστατος μονονουχὶ ἐμφορηθεὶς,
 αἰσχύνην γε μὴν ἐπὶ πᾶσι καταχεάμενος, τοῖς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ
 καὶ αὐτὸν ὁμολογηταῖς καταλέγει. Ἐπὶ δὲ τῇ κατὰ τῶν ἁγίων
 ὁμότητι ὁποίας ἀμοιβῆς παρὰ τῇ θείᾳ δίκῃ τεύξεται, τοσαῦτα
 κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων ἐμπαροινήσας, διαγνῶναι ῥάδιον
 ἐκ τῶν τῇδε προοιμιῶν· δι' ὧν εὐθὺς καὶ οὐκ εἰς μακρὸν τοῖς
 κατὰ τοῦ Παμφίλου τετολμημένοις, αὐτὸν ἔτι τῆς ἡγεμονίας
 420 ἐχόμενον ἢ θείᾳ μετῆλθεν δίκη, ἀθρόως οὕτως τὸν χθὲς ἄνω
 πον ἐφ' ὑψηλοῦ βήματος δικάζοντα, καὶ πρὸς τοῦ στρατιω-
 τικοῦ δορυφορούμενον στίφους, ὅλου τε τοῦ Παλαιστινῶν
 ἔθνους ἐπάρχοντα, ὁμοδίαιτόν τε οἷα φιλαίτατον καὶ ὁμο-
 τράπεζον αὐτῷ τῷ τυράννῳ καθεστῶτα, διὰ μιᾶς γυμνώσασα
 νυκτὸς, καὶ τῶν τοσούτων ἀξιωματῶν ἔρημον καταστήσασα,
 ἀτιμίαν τε καὶ αἰσχύνην ἐπὶ τῶν πρότερον ὥς ἂν ἄρχοντα
 αὐτὸν τεθηπτότων καταχέασα, δειλὸν τε καὶ ἀνανδρον, γυναι-
 κώδεις τε προϊέμενον φωνὰς καὶ ἱεσίας ὅλῳ τῷ ἔθνει οὐδὲν δὴ
 καὶ ἥρχεν, ἐπιδείξασα, αὐτόν τε τὸν Μαξιμῖνον ἐφ' ᾧ τὸ πρὶν
 γαυριῶν ἐφρυνάττετο, ὥς ἂν διαφερόντως αὐτὸν τῶν δρωμένων
 αὐτῷ καθ' ἡμῶν ἔνεκα στέρεγοντι, δικαστὴν ἀπηνῆ καὶ ὁμό-
 τατον ἐπ' αὐτῆς τῆς Καισαρείας καταστήσασα· ὥς καὶ τὴν
 ἐπὶ θανάτῳ καθ' αὐτοῦ ψῆφον ἐξευεγκεῖν, μετὰ πολλὴν τὴν
 ἐφ' οἷς ἐξηλέγχετο ἀτοπήμασιν αἰσχύνην. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν
 ὁδοῦ ἀπέρεργον ἡμῖν εἰρήσθω· γένοιτο δ' ἂν προσήκων καιρὸς
 ἐν ᾧ τῶν δυσσεβῶν οἱ μάλιστα καθ' ἡμῶν ἐστρατεύσαντο,
 αὐτοῦ τε τοῦ Μαξιμίνου καὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν, τὰ τέλη καὶ

τῶν βίων τὰς καταστροφὰς ὁ λόγος ἡμῖν ἐπὶ σχολῆς περιλήψεται.

CAP. VIII.

Καὶ εἰς ἕκτον δὲ ἔτος πνεύσαντος ἐπιμόνως τοῦ καθ' ἡμῶν A.D. 308.
 χειμῶνος, εἶχε μὲν πρὸ τούτου τὸ καλούμενον ἐν Θηβαῖδι
 φερωνύμως οὗ γεννᾶται Πορφυρίτου λίθου μέταλλον πλείστην
 ὄσσην πληθύν τῶν τῆς θεοσεβείας ὁμολογητῶν· ἐξ ὧν, τρισὶ
 δέουσι τὸν ἀριθμὸν, ἑκατὸν ἄνδρες ἅμα γυναιξὶ καὶ κομιδῇ νη-
 πίοις πρὸς τὸν τῆς Παλαιστίνης ἡγούμενον διαπέμπονται· οὗς
 τὸν τῶν ὅλων Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν ὁμολογήσαντας, τῶν
 σκαιῶν ποδῶν τὰς ἀγκύλας αὐτοῖς νεύροις καυτήρσιν ἀποτμη-
 θῆναι, καὶ αὐτὸν πάλιν τῶν ὀφθαλμῶν τοὺς δεξιούς πρῶτον μὲν
 ξίφεσιν αὐτοῖς ὑμέσι καὶ κόραις ἐκκοπήναι, εἶτα δὲ πυρὶ διὰ
 καυτήρων πάμπαν εἰς ρίζας αὐτὰς ἀχρειωθῆναι, Φιρμιλιανὸς, ὁ
 τῇδε διάδοχος Οὐρβανῷ πεμφθεὶς ἡγούμενος, ὡς ἂν ἐκ βασιλι-
 κοῦ νεύματος προστάττει· κᾶπειτα αὐτοὺς τοῖς κατὰ τὴν ἐπάρ-
 χιον μετάλλοις, μόχθου καὶ κακοπαθείας ἕνεκεν, ταιλαιπωρεῖσθαι
 παραδίδωσιν. Οὐ τούτους δὲ ἄρα μόνον τὰ τηλικαῦτα παθόντας
 ἤρκει παραλαβεῖν ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ καὶ Παλαιστινῶν τοὺς ἐπὶ
 πυγμῇ εἰς μονομαχίας κατακεκρίσθαι μικρῷ πρόσθεν δεδηλωμέ- Supr. 7.
 νους, ἐπεὶ μήτε τὰς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμεῖου τροφὰς, μήτε μὴν
 τὰς ἐπιτηδείους τῇ πυγμῇ μελέτας ὑπέμενον· ἤδη δὲ οὐκ ἐπιτρό-
 ποις αὐτὸ μόνον οὐδ' ἡγουμένοις, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ Μαξιμίνῳ 421
 τούτου γε ἕνεκεν παραστάντες, γενναιοτάτην ἔνστασιν ὁμολογίας
 διὰ λιμοῦ καρτερίας καὶ μαστίγων ὑπομονῆς ἐνδειξάμενοι, τὰ
 ὅμοια τοῖς δηλωθεῖσι πεπόνθασι, μεθ' ἑτέρων προστεθέντων
 αὐτοῖς ὁμολογητῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς Καισαρείας. Ὡν κατὰ πόδας
 ἐπὶ τῇ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων συγκροτήσῃ κατὰ τὴν Γαζαίων
 πόλιν ἄλόντες ἕτεροι, οἱ μὲν τὰς αὐτὰς τούτοις ὑπέμειναν κατὰ
 τε τῶν ποδῶν καὶ τῶν ὀφθαλμῶν πάθας, οἱ δὲ καὶ ἔτι μείζους,
 φοβερωτάτων κατὰ τῶν πλευρῶν ἐπειράθησαν βασάνων. Ἐξ
 ὧν μία τις, τὸ μὲν σῶμα γυνή, τὸν δὲ λογισμὸν ἄρρην, πορ-
 νείας ἀπειλὴν μὴ ἐνεγκοῦσα, εἰποῦσά τι ῥῆμα κατὰ τοῦ τυράν-
 νου, ὡς ἂν οὕτως ὁμοῖς δικασταῖς τὴν ἀρχὴν ἐπιτετραφό-
 τος, πρῶτον μὲν μαστίζεται, εἶτα δὲ μετέωρος ἐπὶ τοῦ ξύλου

γενομένη, τὰς πλευρὰς αἰκίζεται. Ὡς δ' ἐπιμόνως καὶ σφοδρῶς ἐκ προστάξεως τοῦ δικαστοῦ τὰς βασάνους ἐπήγον οἱ ταύτην τεταγμένοι, ὑπὲρ τοὺς παρ' Ἑλλήσιν ἐκείνους μαχητὰς ἐπ' ἐλευθερίᾳ τεθρullyμένους, μὴ βαστάσασα τὸ ἀνηλεὲς καὶ ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον τῶν πραττομένων, ἄλλη τις ὁμοίως τῇ προτέρᾳ τὸν τῆς παρθευίας ἐπανηρημένη σκοπὸν, τὸ μὲν σῶμα πάνν γε τὸ δοκεῖν εὐτελὲς καὶ τὴν ὄψιν εὐκαταφρόνητος, ῥωμαλέα δὲ ἄλλως τὴν ψυχὴν, καὶ μείζονα τοῦ σώματος τὸν λογισμὸν ἐνεστερνισμένη. 'Καὶ μέχρι τίνος,' ἐκ μέσου τοῦ ὄχλου, 'τὴν ἐμὴν ὡμῶς οὕτως βασανίζεις ἀδελφὴν;' ἀνέκραγε πρὸς τὸν δικαστὴν· ὁ δὲ πικρότερον ὑποκινηθεὶς, αὐτίκα συλληφθῆναι κελεύει τὴν ἀνθρωπον. Εἵτα σύρεται εἰς μέσον, καὶ τὸ σεβάσμιον τοῦ Σωτῆρος ἐπιγραφαμένη ὄνομα, πρῶτον μὲν λόγους θύειν ἀνεπίθετο· ὡς δ' ἠπείθει, βία πρὸς τὸν βωμὸν εἴλκετο. Ἡ δὲ ἀδελφὰ ἐαυτῇ πράττουσα καὶ τῆς προτέρας ἐχομένη προθυμίας, ἀτρεμεῖ καὶ θαρσαλέῳ ποδὶ, λαῖξ ἐντείνει τῷ βωμῷ, καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ἅμα τῇ ἐπικειμένη ἀνατρέπει πυρᾷ. Ἐφ' ᾧ θηρὸς ἀγρίου δίκην ὁ δικαστὴς ὀξυνθεὶς τὸν θυμὸν, τοσαύτας μὲν αὐτῇ πρότερον αἰκίας κατὰ τῶν πλευρῶν ἐπιτίθησιν, ὅσας οὐδενὶ τῶν πώποτε, μονονουχὶ καὶ ὠμῶν τῶν σαρκῶν αὐτῆς ἐμφορηθῆναι γλιχόμενος· ὡς δὲ κόρον αὐτῷ ἤδη τὰ τῆς μανίας ἐλάμβανεν, ἅμφω ζεύξας, αὐτὴν τε ταύτην ἅμα τῇ πρὸς αὐτῆς 'ἀδελφῇ' προσαγορευθείσῃ, τὸν διὰ πυρὸς αὐτῶν καταψηφίζεται θάνατον.

422 Τούτων ἡ μὲν προτέρα τῆς Γαζαίων χώρας ἐλέγετο, τὴν δ' ἑτέραν Ἰστέον ἀπὸ τῆς Καισαρέων ὠρμήσθαι, τὴν πολλοῖς γνώριμον Οὐαλεντίαν τοῦνομα. Τὸ ἐπὶ τούτῳ μαρτύριον πῶς ἀν κατ' ἀξίαν διέλθοιμι, οὐ κατηξίωται ὁ τρισμακάριος Παῦλος; κατὰ μὲν τὴν αὐτὴν ταύταις ὥραν ὑπὸ μίαν ἀπόφασιν τὴν ἐπὶ θανάτῳ κριθεὶς, πρὸς αὐτῇ δὲ τῇ τελειώσει τὸν ἀποτέμνειν αὐτὸν ὅσον οὐπω μέλλοντα βραχὺ τι ὥρας ἐνδοῦναι αὐτῷ ἀντιβολήσας· οὐ τυχὼν, λαμπρᾷ καὶ γεγωνῷ φωνῇ, πρῶτον μὲν τὰς ὑπὲρ τῶν ὁμοεθνῶν ἐπρυτάνενε τῷ Θεῷ δι' εὐχῶν καταλλαγὰς, ἢ τάχος ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐνδοθῆναι ποτινῶμενος· εἰθ' ὑπὲρ τῆς Ἰουδαίων πρὸς τὸν Θεὸν διὰ Χριστοῦ προσαγωγῆς ἡξίου· εἰθ' ἐξῆς κατέβαινε τῷ λόγῳ, τὰ αὐτὰ καὶ Σαμαρείταις ἐπευχόμενος· καὶ τοὺς ἐν πλάνῃ δὲ καὶ ἀγνωσίᾳ Θεοῦ τῶν

ἔθνων ὄντας, 'εἰς ἐπίγνωσιν ἔλθεῖν' αὐτοὺς, καὶ τὴν ἀληθῶς εὐσέ- 1 Tim. ii. 4.
 βειαν ἀναλαβεῖν παρεκάλει, μηδὲ τοὺς τότε παμμικτὴν περιεστῶ-
 τας ἀτημελήτους καταλιπών. Μεθ' οὗς πάντας (ὡς τῆς πολλῆς
 καὶ ἀφάτου ἀνεξικακίας) καὶ ὑπὲρ τοῦ τὸν θάνατον αὐτῷ προσ-
 τιμήσαντος δικαστοῦ, τῶν τε ἐπὶ πᾶσιν ἀρχόντων, ἔτι τε καὶ
 τοῦ ὅσον οὐπω τῆς κεφαλῆς αὐτὸν ἀποτεμοῦντος, εἰς ἐπήκοον
 αὐτοῦ τ' ἐκείνου καὶ τῶν παρόντων ἀπάντων, τοῦ τῶν ὅλων
 ἐδεῖτο Θεοῦ, 'μηδαμῶς αὐτοῖς ἐν ἀριθμῷ γενέσθαι τὴν εἰς αὐτὸν
 ἁμαρτάδα' παρακαλῶν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μεγάλη τῇ φωνῇ
 κατευξάμενος, καὶ μονονουχὶ τοὺς πάντας, ὡς ἂν ἀδίκως ἀναι-
 ρούμενος, εἰς οἶκτον ἐλκύσας καὶ δάκρυα, ἧ νόμος ἑαυτὸν
 σχηματίσας, καὶ τὸν αὐχένα γυμνὸν τῇ τοῦ ξίφους ἀποτομῇ
 παραδοὺς, θείῳ κατεκοσμήθη μαρτυρίῳ, μηνὸς Πανέμου πέμπτῃ
 καὶ εἰκάδι, ἧ λέγουσι ἂν πρὸ ὀκτῶ Καλανδῶν Αὐγουστων. Καὶ July 25,
308.
 τὰ μὲν κατὰ τοῦσδε τοιοῦτο τέλος εἶχεν. Οὐ μακροῦ δὲ δια-
 δραμόντος χρόνου, αὐθις ἐκ τῆς Αἰγυπτίων γῆς οἱ θαυμάσιοι
 τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἀθληταὶ τριάκοντα πρὸς ἑκατὸν, ἐκ
 προστάξεως Μαξιμίνου τὰς αὐτὰς τοῖς προτέροις ἐπ' αὐτῆς
 Αἰγύπτου εἰς τε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τοὺς πόδας συμφορὰς ὑπο-
 στάντες, τοῖς δεδηλωμένοις ἐν Παλαιστίνῃ μετάλλοις, οἱ δὲ
 τοῖς κατὰ Κιλικίαν κατάκριτοι παραπέμπονται.

CAP. IX.

423

Ἐπὶ δὴ τοῖς τοσούτοις τῶν μεγαλοπρεπῶν Χριστοῦ μαρτύρων
 ἀνδραγαθήμασι λωφισίας καὶ ὥσανεῖ τοῖς ἱεροῖς αὐτῶν αἵμασι
 τῆς τοῦ διωγμοῦ πυρκαϊᾶς ἀποσβεννυμένης, ἀνέσεώς τε ἤδη καὶ
 ἐλευθερίας τοῖς ἐπὶ Οἰβαῖδος εἰς τὰ αὐτόθι μέταλλα διὰ Χριστὸν
 καταπονουμένοις συγκεχωρημένης, μικρὸν τε ἐκ καθαροῦ μελλόν-
 των ἡμῶν ὑπαναπνεῖν αἶρος, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκ τινος ἀνακινή-
 σεως πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς ὁ τοῦ διώκειν τὴν ἐξουσίαν εἰληχῶς
 κατὰ Χριστιανῶν ἀνεκάετο. Ἀθρόως δ' οὖν αὐθις Μαξιμίνου
 διάφοιτ' αὖ κατ' ἡμῶν πανταχοῦ γράμματα κατ' ἐπαρχίαν ἡγε-
 μόνες τε καὶ προσέτι ὁ τῶν στρατοπέδων ἄρχειν ἐπιτεταγμένος, [Al. ὁ τοῦ
τῶν]
 προγράμμασι καὶ ἐπιστολαῖς καὶ δημοσίοις διατάγμασι, τοὺς
 ἐν ἀπάσαις πόλεσι λογιστὰς ἅμα στρατηγοῖς καὶ ταβουλαρίοις

ἐπέσπερχον, τὸ βασιλικὸν εἰς πέρας ἄγειν πρόσταγμα, κελεύον
 viii. 14. ὥς ἂν μετὰ σπουδῆς πάσης τῶν μὲν εἰδώλων ἀνοικοδομοῖεν τὰ
 πεπτωκότα, πανδημεὶ δὲ πάντας ἄνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ οἰκέ-
 ταις καὶ αὐτοῖς ὑπομαζίοις παισὶ θύειν καὶ σπένδειν, αὐτῶν τε
 ἀκριβῶς τῶν ἑναγῶν ἀπογεύεσθαι θυσιῶν ἐπιμελὲς ποιοῖντο,
 καὶ τὰ μὲν κατ' ἀγορὰν ὧνια ταῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν σπονδαῖς
 καταμολύνουτο, πρόσθεν δὲ τῶν λουτρῶν ἔφεδροι κατατάσσουτο,
 ὥς ἂν τοὺς ἐν τούτοις ἀποκαθαιρομένους ταῖς παμμιάροις μολύ-
 νοιεν θυσίαις. Τούτων δῆτα οὕτως ἐπιτελουμένων, ἐξ ὑπαρχῆς
 τε τῶν ἡμετέρων πλειστή, οἷα δὴ εἰκὸς ἦν, φροντίδι συνεχομέ-
 νων, τῶν τε ἀπίστων ἐθνῶν βαρεῖαν τῶν γινομένων καὶ ὥς ἂν
 περιττὴν ἤδη τὴν ἀτοπίαν καταμεμφομένων (προσκορῇ γὰρ καὶ
 φορικὰ ταῦτα καὶ αὐτοῖς εἶναι κατεφαίνετο) μεγίστου τε χει-
 424 μῶνος τοῖς πανταχῇ πᾶσιν ἐπηρτημένοι, τοῦμπαλιν ἢ θεία τοῦ
 Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις τοῖς αὐτῆς ἀθληταῖς θάρσος τοσοῦτον
 ἐνέπνει, ὥς μὴδ' ἐπισπωμένου τινὸς μὴδ' ἔλκουτος, τὴν τῶν
 τοσοῦτων καταπατεῖν ἀπειλήν. Ὅμοσε δὴ οὖν τρεῖς συνταξά-
 μενοι τῶν πιστῶν, ἐπιπηδῶσιν εἰδώλοις θύοντι τῷ ἄρχοντι, 'παύ-
 σασθαι τῆς πλάνης' ἐμβοώμενοι. 'μὴ γὰρ δὴ ἄλλον ὑπάρχειν
 πλὴν τοῦ τῶν ὅλων Ποιητοῦ τε καὶ Δημιουργοῦ θεόν.' Ἀνερ-
 ωτώμενοι δῆτα τίνες εἶεν, Χριστιανοὺς σφᾶς θαρσαλέως
 ὡμολόγουν. Ἐφ' οἷς ὀξύτερον παρακινηθεὶς ὁ Φιρμιλιανὸς,
 μὴδὲ βασάνοις αὐτοὺς αἰκισάμενος, κεφαλικῇ παραδίδωσι κολά-
 σει. Τούτων ὁ μὲν πρεσβύτερος ἦν, Ἀντωνίνος ὄνομα, ὁ δὲ
 Ζεβινᾶς ἐκαλεῖτο, τῆς Ἑλευθεροπολιτῶν ὁρμώμενος. Γερμανὸς
 δὲ καὶ τῷ τρίτῳ ἦν ἡ προσηγορία. Δίου μηνὸς τρισκαιδεκάτῃ,
 Nov. 13. Εἰδοῖς Νοεμβρίαις καὶ τὰ κατὰ τούτους ἐπράχθη. Γίνεται δ'
 αὐτοῖς συναπόδημος ἐπ' αὐτῆς ἡμέρας Ἐνναθὰς τῶν ἀπὸ Σκυ-
 θοπόλεως τις γυνή, παρθενίας στέμματι καὶ αὐτὴ κεκοσμημένη,
 οὐ ταῦτόν μὲν αὐτοῖς διαπραξάμενη, ἐλχθεῖσα δὲ βία καὶ προσ-
 αχθεῖσα τῷ δικαστῇ. Μετὰ μάλιστα οὖν καὶ δεινὰς ὕβρεις
 ἅς ἐπήγαγεν αὐτῇ, οὐδὲ μετὰ γνώμης τῆς μείζονος ἐξουσίας,
 τῶν κατὰ γειτνίαν ἐφεστώτων τις χιλιάρχων ἐτόλμα, Μάξυς
 ὄνομα, (χείρων τῆς προσηγορίας ἄνθρωπος, μιὰρὸς μὲν τὰ
 ἄλλα, ἰσχυρὸς δ' ὑπερβαλλόντως τὸ ἦθος, καὶ τὸν πάντα τρό-
 πον δεινὸς τις ὄντως καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γνωρίμοις διαβεβλη-

μένος,) οὗτος μὲν γε ἐσθλήτος ἀπάσης τὴν μακαρίαν ἀποδύσας,
 ὡς τὴν ἐξ ὁσφύος αὐτὸ μόνον καὶ ἐπὶ πόδας καλύπτεσθαι, τὸ
 δ' ἄλλο σῶμα γυμνὸν ἔχειν, τὴν τε πᾶσαν Καισαρέων πόλιν **425**
 κύκλῳ περιαγαγὼν, ἱμάσιν ἀνὰ πάσας ἐλκομένην τὰς ἀγορὰς
 τύπτεσθαι περὶ πολλοῦ ποιεῖται. Καὶ δὴ μετὰ τοσαῦτα θαρσα-
 λεωτάτην ἔνστασιν καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμονικῶν βημάτων
 ἐνδειξαμένην, ᾤσαν πυρὶ παραδίδωσιν ὁ δικαστής· ὃς καὶ τὸ
 ἀπάνθρωπον ἐπιτείνας, τὴν κατὰ τῶν θεοσεβῶν λύτταν πέρα
 τῶν τῆς φύσεως προῆει θεσμῶν, οὐδὲ ταφῆς αἰδούμενος ἀψύχοις Cf. viii. 6.
 φθονῆσαι τοῖς τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν σώμασι. Νύκτωρ δ' οὖν Infr. II.
 ἐπιμελῶς καὶ μεθ' ἡμέραν ὑπαίθρους θηρσὶν εἰς βορὰν τοὺς
 νεκροὺς φυλάττεσθαι προστάττει. Καὶ παρῇν ὄρᾳ ἐπὶ πλείοσιν
 ἡμέραις οὐκ ὀλίγον ἀνδρῶν ἀριθμὸν, τῇ θηριώδει ταύτῃ καὶ
 βαρβαρῷ βουλῇ διακονουμένων. Ἄλλ' οἱ μὲν ἐξ ἀπόπτου,
 οἷόν τι σπουδῆς ἄξιον, ὡς μὴ οἱ νεκροὶ κλαπέιεν ἐπεσκόπουν·
 θῆρες δὲ ἄγριοι καὶ κύνες, οἷων ὦν τε τὰ σαρκοβόρα, τὰ βρότεια
 μέλη ὧδε κάκεισε ἐσπάραττον. Καὶ ἡ πᾶσά γε μὴν ἐν κύκλῳ
 πόλιν σπλάγχνων καὶ ὁστέων ἀνθρωπείων διεστόρνυτο, ὡς
 μηδέ τι πώποτε δεινότερον μηδ' αὐτοῖς ὅσοι πρότερον ἀπεχθῶς
 εἶχον πρὸς ἡμᾶς, φαῖναι φρικωδέστερον, οὐχ οὕτω τὴν συμ-
 φορὰν εἰς οὓς ἐπράττετο ταῦτα, ὡς ἐπὶ τῇ σφῶν αὐτῶν καὶ
 τῆς κοινῆς ἀπάντων ὕβρει φύσεως ἀπολοφυρομένων. Προῦ-
 κειτο γὰρ ἄγχιστα πυλῶν θέαμα παντὸς λόγου καὶ τραγικῆς
 ἀκοῆς μείζον, οὐκ ἔφ' ἐνὶ χώρῳ κατεσθιομένων τῶν ἀνθρω-
 πείων σαρκῶν, ἀλλὰ κατὰ πάντα τόπον διαρριπτομένων. Μέλη
 γούν καὶ σάρκας ὅλας, μέρη τέ τινα σπλάγχνων, καὶ πυλῶν
 εἴσω τινὲς κατιδεῖν εἰρήκασιν. Ἐφ' οἷς πλείοταις ἡμέραις
 ἐπιτελουμένοις, τοιοῦτόν τι παράδοξον συμβαίνει. Αἰθρία ἦν
 καὶ λαμπρὸς αἶθρ, καὶ τοῦ περιέχοντος κατάστασις εὐδαιμονοτάτη.
 Εἵτα ἀθρόως τῶν ἀνὰ τὴν πόλιν κίωνων οἱ τὰς δημοσίας ὑπῆ-
 ρειδον στοὰς, δακρύων τινὰ τρόπον οἱ πλείους σταλαγμοὺς
 ἀπέσταζον· ἀγοραί τε καὶ πλατεῖαι, μηδεμιᾶς ψεκᾶδος ἐξ ἀέρος
 γεγεννημένης, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ὕδατι ῥαντισθεῖσαι καθυγραί-
 νοντο, ὥς αὐτίκα διαθρυληθῆναι εἰς πάντας, δακρύσαι τὴν γῆν
 ἀρρήτῳ λόγῳ, τὴν τῶν τότε πραχθέντων ἀνοσιουργίαν μὴ φέ-
 ρουσαν, εἰς ἔλεγχόν τε φύσεως ἀτέγκτου καὶ ἀσυμπαθοῦς

ἀνθρώπων, λίθους καὶ τὴν ἄψυχον ὕλην ἐπικλαῦσαι τοῖς γεγενημένοις. Λῆρος ἴσως καὶ μῦθος εὖ οἶδ' ὅτι δόξειεν εἶναι τὸ ῥῆμα τοῖς μεθ' ἡμᾶς, ἀλλ' οὐχ οἷσπερ ὁ καιρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπιστώσατο.

426

CAP. X.

Τοῦ δ' ἐπιόντος μηνὸς Ἀπελλαίου τεσσαρεσκαίδεκάτῃ, πρὸ
 Dec. 14. δεκαεννέα Καλανδῶν Ἰαννουαρίων λέγοιτ' ἂν, πάλιν αὖ τῶν
 ἀπ' Αἰγύπτου τινὲς πρὸς τῶν ἐπὶ ταῖς πύλαις τοὺς παριόντας
 διερευνωμένων συλληφθέντες· ἐτύγχανον δ' οὗτοι θεραπείας
 ἕνεκα τῶν κατὰ Κιλικίαν ὁμολογητῶν στειλάμενοι· οἱ μὲν τὴν
 αὐτὴν οἷς ἔτυχον ἐξυπηρετησόμενοι κατεδέξαστο ψῆφον, ὀφθαλ-
 μοὺς καὶ πόδας ἀχρειωθέντες· τρεῖς δ' αὐτῶν ἐν Ἀσκάλωνι ἔνθα
 καὶ ἐνέσχηντο, θαυμασίαν τε παράστασιν ἀνδρείας παρεσχη-
 μένοι, διάφορον ἀπηνέγκαντο μαρτυρίου τέλος. Ὁ μὲν τις
 αὐτῶν πυρὶ παραδοθεὶς, Ἄρης ὄνομα· οἱ δὲ τὰς κεφαλὰς ἀπο-
 τμηθέντες, Πρόμος καὶ Ἡλίας τούτοις ἦν ἡ προσηγορία. Αὐδυ-
 ναίου δὲ μηνὸς ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ δεκάτῃ, εἴη δ' ἂν ἡ πρὸ τριῶν
 Jan. 11. 399. Εἰδῶν Ἰαννουαρίων, ἐπὶ τῆς αὐτῆς Καισαρείας, Πέτρος ἀσκη-
 τῆς, ὁ καὶ Ἀψέλαμος, ἀπὸ Ἀνέας κώμης τῶν ὄρων Ἐλευθερο-
 πόλεως, διὰ πυρὸς οἷα χρυσοὺς ἀκραιφνέστατος, τῆς εἰς τὸν
 Χριστὸν τοῦ Θεοῦ πίστεως εὐγενεῖ λογισμῷ τὴν δοκιμὴν
 ἀποδεδώκε, μυρία μὲν λιπαροῦντας τὸν τε δικαστὴν καὶ τοὺς
 ἀμφ' αὐτὸν, ὥς ἂν ἐλεήσειέ τε αὐτὸν καὶ τῆς ἰδίας φείσαιο
 νεότητός τε καὶ ἀκμῆς, ὑπεριδὼν, προτιμήσας δ' ἀπάντων καὶ
 ζωῆς αὐτῆς τὴν ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐλπίδα. Τούτῳ δὲ
 τῆς κατὰ Μαρκίωνα πλάνης ἐπίσκοπός τις εἶναι δοκῶν Ἀσκλη-
 Rom. x. 2. πιδος, ζήλω μὲν, ὥς ᾤετο, εὖσεβείας, ἀλλ' οὔτι γε τῆς 'κατ'
 Cf. iv. 15. ἐπίγνωσιν, ὁμῶς δ' οὖν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ πυρᾷ τὸν βίον συνεξ-
 ελήλυθεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταύτη.

427

CAP. XI.

Καιρὸς δῆτα καλεῖ, τὸ μέγα καὶ περιβόητον ἀνιστορῆσαι
 θέατρον τῶν ἀμφὶ τὸ τριπόθητον ἔμοιγε ὄνομα Παμφίλου
 428 τελειωθέντων· δώδεκα δ' ἦσαν οἱ πάντες, προφητικοῦ τινὸς ἡ

καὶ ἀποστολικοῦ χαρίσματος καὶ ἀριθμοῦ κατηξιωμένοι. ὧν
ὁ κορυφαῖος, καὶ τῇ τοῦ κατὰ Καισάρειαν πρεσβείου τιμῇ κε- Cf. vii. 32.
κοσμημένος, μόνος ἐτύγχανεν ὁ Πάμφιλος, ἀνὴρ καὶ παρ' ὅλον Supr. 7.
αὐτοῦ τὸν βίον πάσῃ διαπρέψας ἀρετῇ, ἀποτάξει καὶ κατα-
φρονήσει βίου, τῇ τῆς οὐσίας εἰς ἐνδεεῖς κοινωνία, κοσμικῶν
ἐλπίδων ὀλιγωρία, φιλοσόφῳ πολιτεία καὶ ἀσκήσει· μάλιστα
δὲ παρὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς πάντας διέπρεπε τῇ περὶ τὰ θεῖα λόγια
γνησιωτάτῃ σπουδῇ, ἀτρυτῶ τε περὶ ἃ προϋθετο φιλοπονία,
καὶ τῇ περὶ τοὺς προσήκοντας καὶ πάντας τοὺς αὐτῷ πλησιάζ-
ζοντας ὠφελείᾳ· οὗ τὰ λοιπὰ τῆς ἀρετῆς κατορθώματα, μακρο-
τέρας ὄντα διηγήσεως, ἐπ' ἰδίας τῆς τοῦ κατ' αὐτὸν ὑποθέσεως
βίου γραφῆς, ἐν τρισὶν ἤδη πρότερον ὑπομνήμασι παραδεδώ-
καμεν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπ' ἐκεῖνα τοὺς φιλοτίμως καὶ ταῦτα εἰδέναι
ἔχοντας ἀναπέμψαντες, ταυῶν ἐχώμεθα τῆς κατὰ τοὺς μάρτυρας
ἀκολουθίας. Δεύτερος μετὰ Πάμφιλον ἐπὶ τὸν ἀγῶνα παρήει
ιεροπρεπεῖ πολὺ τετιμημένος, Οὐάλης, τῶν ἀπὸ Αἰλίας διά-
κονος, αὐτῇ προσόψει σεμνότητος πρεσβύτης, τῶν θείων γραφῶν
εἰ καὶ τις ἄλλος ἐπιστήμων· τοσαύτας γέ τοι μνήμας αὐτῶν
ἐνεστέριυστο, ὥς μὴ ἐνδεῖν τῆς ἀπὸ γραμμάτων ἐντεύξεως, τῆς
εἴ ποτε λάβοι γραφῆς οἷασδ' οὖν ἀπομνημονεύσαι διεξόδους.
Τρίτος ὁ θερμουργότατος καὶ τῷ πνεύματι ζέων ἀπὸ τῆς Ἰαμνι-
τῶν πόλεως ἐν αὐτοῖς ἐγνωρίζετο Παῦλος, πρὸ τοῦ μαρτυρίου 429
διὰ καυτήρων ὑπομονῆς τὸν τῆς ὁμολογίας διαθλήσας ἀγῶνα.
Τούτοις ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς ἐτῶν δυεῖν ὅλων χρόνου κατατρίψασιν, Supr. 7.
ὑπόθεσις τοῦ μαρτυρίου γίνεται Αἰγυπτίων αὐθις ἀδελφῶν
ἔφοδος, τῶν καὶ σὺν αὐτοῖς τελειωθέντων. Τοὺς κατὰ Κιλικίαν
οὗτοι μέχρι τῶν αὐτόθι μετὰλλων ὁμολογητὰς προπέμψαντες,
ἐπαλινώσθουν ἐπὶ τὰ οἰκεία· ὁμοίως δῆτα καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐταῖς
εἰσόδοις τῶν κατὰ Καισάρειαν πυλῶν, τίνες τε εἶεν καὶ ὁπόθεν
ἀφικνούμενοι, πρὸς τῶν φυλάκων (βάρβαροι δέ τινες ὑπῆρχον
οὗτοι τὸν τρόπον) ἀνερωτηθέντες, καὶ μηδὲν τῆς ἀληθείας ἀπο-
κρυψάμενοι, οἷα κακοῦργοι ἐπαντοφώρῳ ληφθέντες, συνέιχοντο·
πέντε δ' ἦσαν οὗτοι τὸν ἀριθμόν. Οἱ καὶ προσαχθέντες τῷ
τυράνῳ, καπὶ τούτου παρρησιασάμενοι, αὐτίκα μὲν καθείργυνν-
ται δεσμωτηρίῳ· τῇ δ' ἐξῆς Περιτίου μηνὸς ἡμέρᾳ ἐκκαιδεκάτῃ,
Μαρτίου κατὰ Ῥωμαίους ἢ πρὸ δεκατεσσάρων Καλανδῶν, ἐκ Feb. 16.

προστάγματος τούτους δὴ αὐτοὺς ἅμα τοῖς ἀμφὶ τὸν Πάμφιλον δεδηλωμένοις τῷ δικαστῇ προσάγουσιν. Ὅς καὶ πρῶτον τῆς τῶν Αἰγυπτίων ἀκαταμαχίτου ἐνστάσεως, παντοίοις βασάνων εἶδεσι, μηχανῶν τε ξένων καὶ ποικίλων ἐπινοίαις, πείραν λαμβάνει· τὸν μὲν προήγορον ἀπάντων τούτοις ἐγγυμνάσας τοῖς ἄθλοις, 'τίς εἴη,' πρῶτον ἡρώτα, εἴτ' ἀντὶ τοῦ κυρίου ὀνόματος προφητικόν τι ἐπακούσας· τοῦτο δὲ πρὸς αὐτῶν ἐγίγνετο, ἀντὶ τῶν πατρόθεν αὐτοῖς ἐπιπεφημισμένων εἰδωλικῶν ὄντων, εἰ τύχοι, μετατεθεικότων ἑαυτοῖς τὰς προσηγορίας· Ἡλίαν γοῦν καὶ Ἱερεμίαν καὶ Ἡσαΐαν τε καὶ Σαμουὴλ καὶ Δανιὴλ, ἤκουες ἂν αὐτῶν ἐπιγραφομένων, καὶ 'τὸν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαῖον,' γνήσιόν τε καὶ εἰλικρινῶς 'Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ,' οὐ μόνον ἔργοις, ἀλλὰ φωναῖς κυρίως ἐκφερομέναις ἐπιδεικνυμένων· τοιοῦτόν τι οὖν

430 πρὸς τοῦ μάρτυρος ὄνομα ἐπακούσας ὁ Φιρμιλιανὸς, οὐ μὴν ἐπιστήσας τῇ τοῦ ῥήματος δυνάμει, δεύτερον 'ἥτις αὐτοῦ πατρίς γένοιτο,' ἡρώτα. Ὁ δὲ συνῶδὸν τῇ προτέρᾳ δευτέραν ἀφήσι φωνήν, 'Ἱερουσαλὴμ εἶναι' λέγων 'τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα,' ἐκείνῃν δῆτα νοῶν περὶ ἧς εἴρηται τῷ Παύλῳ·

Ib. iv. 26. 'Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶν μήτηρ ἡμῶν καί·

Heb. xii. 22. Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ.

Καὶ ὁ μὲν ταύτην ἐνόει· ὁ δ' ἐπὶ χθόνα καὶ χαμαὶ ῥίψας τὴν διάνοιαν, 'ἥτις εἴη αὕτη καὶ ποῖ γῆς κειμένη,' ἀκριβῶς ἐπολυπραγμόνει· εἶτα καὶ βασάνους ἐπῆγεν, ὡς ἂν τάληθες ὁμολογοίη· ὁ δὲ στρεβλούμενος κατόπιν τῷ χεῖρε, καὶ τοῖν ποδοῖν μαγγάνοις τισὶ ξένοις διακλώμενος, 'ἀληθές εἰπεῖν' ἀπισχυρίζετο. Εἶτα πάλιν πολλάκις ἐρομένου 'τίς εἴη καὶ ποῖ κειμένη ἦν δὴ φράζει πόλιν,' 'μόνων εἶναι τῶν θεοσεβῶν' ταύτην ἔλεγε πατρίδα· 'μὴ γὰρ ἐτέροις ἢ τούτοις μόνοις· αὐτῆς μετεῖναι, κεῖσθαι δὲ πρὸς αὐταῖς ἀνατολαῖς καὶ πρὸς ἀνίσχοντι ἡλίῳ.' Ὁ μὲν πάλιν διὰ τούτων κατὰ τὸν ἴδιον νοῦν ἐφιλοσόφει, μηδαμῶς τῶν ἐν κύκλῳ βασάνοις αὐτὸν αἰκίζομένων ἐπιστροφὴν ποιούμενος, ἄσαρκος δ' ὥσπερ καὶ ἀσώματος, οὐδ' ἐπαίειν δοκῶν τῶν ἀλγηδόνων· ὁ δ' ἀπορούμενος ἐσφάδαζεν, ἐχθρὰν καὶ Ῥωμαίοις πολεμίαν πάντως που συστήσεσθαι πόλιν Χριστιανοὺς οἰόμενος· πολὺς

τε ἦν ταύτην ἀνερעυνῶν, καὶ τὴν δηλωθεῖσαν χώραν κατ' ἀνατολὰς ἐξετάζων. Ὡς δ' ἐπὶ πλείον μάλιστα τὸν νεανίαν καταξήνας παντοίοις τε τιμωρησάμενος βασάνοις, ἀπαράλλακτον τὴν ἔνστασιν τῶν πρότερον αὐτῷ ῥηθέντων ἐγίνγνωσκε, τὴν ἐπὶ θανάτῳ κατ' αὐτοῦ κεφαλικὴν ἐκφέρει ψῆφον. Τοσαύτην μὲν οὖν τὰ κατὰ τοῦτον δραματουργίαν εἰλήχει. Καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ τοῖς παραπλησίοις ἄθλοις ἐγγυμνάσας, τὸν ὅμοιον ἀπαλλάττει τρόπον. Εἴτ' ἀποκαμὼν, διαγνούς τε εἰς μάτην τιμωρεῖσθαι τοὺς ἄνδρας, ἐπιθυμίας κόρον λαβὼν, ἐπὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Πάμφιλον μέτεισιν, ἀναδιδαχθεὶς τε ὡς ἤδη καὶ πρότερον διὰ βασάνων ἀμετάθετον ἐνεδείξαντο τὴν ὑπὲρ τῆς πίστεως προθυμίαν, ἀνερωτήσας 'εἰ ἄρα εἰσέτι καὶ νῦν πειθαρχοῖεν,' δεξάμενός τε αὐτὸ μόνον παρ' ἐνὸς ἐκάστου τὴν τελευταίαν αὐτῶν τῆς κατὰ τὸ μαρτύριον ὁμολογίας φωνήν, τὴν αὐτὴν τοῖς προτέροις ἐπάγει τιμωρίαν. Τούτων ἐπὶ πέρας ἀχθέντων, μειράκιον τῆς οἰκετικῆς ὑπάρχον τοῦ Παμφίλου θεραπείας, οἷα γνησίᾳ ἀνατροφῇ καὶ παιδείᾳ τοῦ τηλικούτου συνησκημένον 431 ἀνδρὸς, ὡς ἔγνω τὴν κατὰ τοῦ δεσπότου ψῆφον, ἀπὸ μέσης τῆς πληθύος ἀναβοᾷ, 'γῆ τὰ σώματα παραδοθῆναι' ἀξιῶν. Ὁ δ' οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ θῆρ καὶ εἴ τι θηρὸς ἀγριώτερον, μήτε τῷ τῆς ἡλικίας ἀπονεύμας νέφ συγγνώμην, αὐτὸ μόνον ὡς ἐρωτήσας ὁμολογοῦντα Χριστιανὸν ἔμαθεν, ὥσπερ ὑπὸ τινος τρωθεὶς βέλους, οἰδήσας τὸν θυμὸν, ὅλη δυνάμει τοῖς βασανισταῖς χρήσθαι κατ' αὐτοῦ προστάττει. Ὡς δ' ἐπικελευομένου θύειν ἀνανεύοντα ἑώρα, οὐκέθ' ὡς σάρκας ἀνθρώπου, ἀλλ' ἢ λίθους ἢ ξύλα ἢ τι τῶν ἄλλων ἀψύχων, ἄχρὶς αὐτῶν ὁστέων καὶ τῶν ἐν βάθει καὶ ἐν μυχοῖς σπλάγχχνων παραμόνως καταξαίνεσθαι κελεύει. Εἰς μακρὸν δὲ τούτου γινομένου, μάτην ἐγχειρεῖν διέγνω, ἀφώνου καὶ ἀνεπαισθήτου, μικροῦ δὲ δεῖν καὶ πάντῃ ἀψύχου τοῦ σώματος αὐτῷ ταῖς βασάνοις κατατριβομένου. Παράμονον δὲ τὸ ἀηγεῖς καὶ ἀπάνθρωπον κεκτημένος, εὐθὺς ὡς εἶχε μακρῷ πυρὶ παραδοθῆναι αὐτὸν ἀποφαίνεται. Καὶ οὗτος μὲν, πρὸ τῆς τοῦ κατὰ σάρκα δεσπότου τελειώσεως, ὕστατος ἐπὶ τὸν ἀγῶνα παρελθὼν, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγὴν προῦλαβεν, ἔτι διαμελλόντων τῶν περὶ τοὺς προτέρους ἐσπουδακότων. Ἦν δὲ ἄρα τὸν Πορφύριον ἰδεῖν ἱερονίκου

διαθέσει πάμμαχον νευικηκότος, κεκονισμένον μὲν τὸ σῶμα,
 φαιδρὸν δὲ τὸ πρόσωπον, θαρσαλέφ φρονήματι καὶ γαύρῳ μετὰ
 τοσαῦτα τὴν ἐπὶ θανάτῳ βαδίζοντα, καὶ θείου πνεύματος ὡς
 ἀληθῶς ἔμπλεων, αὐτοῦ τε φιλοσόφῳ σχήματι μόνῳ τῷ περὶ
 αὐτὸν ἀναβολαίῳ ἐξωμίδος τρόπον ἡμφιεσμένον, νηφαλέφ τε
 λογισμῷ περὶ ᾧ ἐβούλετο τοῖς γνωρίμοις ἐντελλόμενον καὶ
 διανεύοντα, ἐπ' αὐτῷ τε ἱκρίῳ τὸ πρόσωπον ἔτι φαιδρὸν διατη-
 ροῦντα, ἀλλὰ καὶ ἀφθείσης ἔξω ἀπὸ μακροῦ ἀποστήματος
 κύκλῳ περὶ αὐτὸν τῆς πυρᾶς, ἐνθένδε κἀκεῖθεν ἀφαρπάζοντα τῷ
 στόματι τὴν φλόγα, γενναιότατά τε εἰς ἐσχάτην ἀναπνοὴν
 ἐγκαρτεροῦντα τῇ σιωπῇ, μετὰ μίαν τε ἣν ἅμα κατασφραμένης
 αὐτοῦ τῆς φλογὸς ἀπέρρηξε φωνὴν, 'τὸν Ὑιὸν τοῦ Θεοῦ' Ἰησοῦν
 βοηθὸν' ἐπιβοώμενος. Τοιοῦτος καὶ ὁ Πορφυρίου ἄθλος. Τῆς
 δὲ κατ' αὐτὸν τελειώσεως ἄγγελος τῷ Παμφιλῷ γενόμενος
 Σέλευκος, τῶν ἀπὸ στρατείας τις ὁμολογητῆς, οἷα τηλικαύτης
 ἀγγελίας διάκονος, τοῦ σὺν αὐτοῖς παραχρῆμα κλήρου καταξι-
 οῦται. Αὐτίκα γάρ τοι αὐτὸν διαγγείλαντα τὸ τοῦ Πορφυρίου
 τέλος, τῶν τε μαρτύρων ἓνα δὴ τινα φιλήματι προσειπόντα,
 432 ἐπιλαβόμενοι στρατιῶταί τινες, ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα. Ὁ
 δὲ ὥσπερ ἐπισπέρχων αὐτὸν τῷ προτέρῳ συναπόδημον τῆς εἰς
 οὐρανοὺς γενέσθαι πορείας, αὐτίκα κεφαλικῇ τιμωρίᾳ κολασθή-
 ναι προστάττει. Οὗτος ἦν μὲν ἀπὸ τῆς Καππαδοκῶν γῆς, τῆς
 δ' ἐν στρατείαις ἐπιλέκτου νεολαίας, καὶ τῶν ἐν Ῥωμαϊκοῖς
 ἀξιώμασιν οὐ μικρᾶς τιμῆς ἐπειλημμένος· ἡλικία τε γὰρ καὶ
 ῥώμη σώματος, μεγέθει τε καὶ ἰσχύϊ, παρὰ πλείστον ὅσον τοὺς
 συστρατιώτας ἐπλεονέκτει, ὥς καὶ τὴν πρόσοψιν αὐτῷ περι-
 βόητον τοῖς πᾶσιν εἶναι, καὶ τὸ πᾶν εἶδος ἀξιάγαστον, μεγέθους
 ἕνεκα καὶ εὐμορφίας. Καταρχὰς μὲν οὖν τοῦ διωγμοῦ, διὰ
 μαστίγων ὑπομονῆς τοῖς κατὰ τὴν ὁμολογίαν διαπρέψας ἀγῶσι,
 μετὰ δὲ τὴν τῆς στρατείας ἀπαλλαγὴν, ζηλωτὴν ἑαυτὸν κατα-
 στήσας τῶν τῆς θεοσεβείας ἀσκητῶν, ὀρφανῶν ἐρήμων καὶ
 χερῶν ἀπεριστάτων, τῶν τε ἐν πενίαις καὶ ἀσθενείαις ἀπερριμ-
 μένων ἐπίσκοπος ὥσπερ καὶ ἐπίκουρος, πατρὸς καὶ κηδεμόνος
 [Al. τοῦ τοῖς] δίκην ἀναπέφανται· ὅθεν δὴ εἰκότως πρὸς τοῦ τοῖς τοιοῖσδε
 μᾶλλον τῶν διὰ καπνοῦ καὶ αἵματος θυσιῶν χαίροντος Θεοῦ
 τῆς κατὰ τὸ μαρτύριον παραδόξου κλήσεως ἡξιώθη. Δέκατος

οὗτος ἀθλητὴς ἐπὶ τοῖς δεδηλωμένοις, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ τετελείωτο ἡμέρᾳ, καθ' ἣν, ὡς ἔοικε, μεγίστης τῷ Παμφίλου μαρτυρίῳ ἐπαξίως τοῦ ἀνδρὸς διανοιχθείσης πύλης, εὐμαρὴς ἔμ' αὐτῷ καὶ ἑτέροις ἢ ἀρόδος τῆς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσόδου γεγένηται. Κατ' ἔχνη δὴτα τῷ Σελεύκῳ Θεόδουλος σεμνὸς τις καὶ θεοσεβὴς πρεσβύτης, τῆς ἡγεμονικῆς τυγχάνων οἰκετίας, τιμημένος τε παρὰ τῷ Φιρμιλιανῷ πλέον τῶν κατὰ τὸν οἶκον ἀπάντων, τοῦτο μὲν τῆς ἡλικίας ἔνεκεν, καὶ τῷ τριγενείας πατέρα καθεστάναι, τοῦτο δὲ δι' ἣν ἔσωζε περὶ αὐτὸν εὐνοίαν καὶ πιστοτάτην συνείδησιν, τὸ παραπλήσιον τῷ Σελεύκῳ διαπραξάμενος, προσαχθεὶς τῷ δεσπότη καὶ μᾶλλον αὐτὸν τῶν πρότερον ὀξύνας, ταῦτο τοῦ σωτηρίου μαρτύριον πάθους σταυρῷ παραδοθεὶς κατεδέξατο. Ἐπὶ τούτοις ἐνὸς ἔτι λείποντος, ὃς τὸν δωδέκατον ἀποπλήσοι τοῖς δηλουμένοις μάρτυσιν ἀριθμὸν, Ἰουλιανὸς παρῆν τοῦτον ἀποπληρώσων· ἐξ ἀποδημίας γέ τοι ἀφικόμενος αὐτίκα, καὶ μὴδ' εἰσβαλὼν πω τῇ πόλει, εὐθύς ὡς εἶχεν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ μαθὼν καὶ ὁρμήσας ἐπὶ τὴν μαρτύρων θέαν, ὡς ἐπὶ γῆς χαμαὶ τὰ τῶν ἁγίων εἶδε 433 σκηνώματα, χαρᾶς ἔμπλεως γεγυνώς, ἐκάστῳ περιπλακείς, τοὺς πάντας ἡσπάζετο. Τοῦτο ποιοῦντα συλλαβόντες αὐθις οἱ τῶν φόνων διάκονοι προσάγουσι τῷ Φιρμιλιανῷ. Ἀκόλουθα δ' αὐτῷ ἐπιτελῶν, μακρῷ καὶ τοῦτον πυρὶ παραδίδωσιν. Οὕτω δὴτα καὶ Ἰουλιανὸς σκιρτῶν καὶ ὑπεραλλόμενος, μεγάλῃ τῇ φωνῇ τῷ τηλικούτῳ αὐτὸν ἀξιώσαντι Κυρίῳ ὑπερευχαριστῶν, τοῦ τῶν μαρτύρων καθηξιώθη στεφάνου. Ἦν δὲ οὗτος τὸ μὲν κατὰ σάρκα γένος Καππαδοκῶν, τὸν δὲ τρόπον εὐλαβέστατος καὶ πιστότατος καὶ γνησιώτατος, σπουδαῖός τε τὰ ἄλλα πάντα, καὶ πνέων αὐτοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Τοιοῦτο τῆς συνοδίας τὸ στίφος τῶν ἅμα Παμφίλῳ συνεισελθεῖν ἐπὶ τὸ μαρτύριον ἀξιωθέντων. Τούτων ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας τοσαύτας τε νύκτας, ἐκ προστάξεως τοῦ δυσσεβοῦς ἡγουμένου, τὰ ἱερὰ καὶ ὄντως ἅγια σώματα εἰς βορὰν τοῖς σαρκοβόροις ἐτρεῖτο. Ὡς δ' ^{Supr. 9.} οὐδὲν αὐτοῖς παραδόξως, οὐ θηρίον, οὐ πτηνὸν, οὐ κύων προσεπέλαξεν, αὐθις ἐξ οἰκονομίας τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἀβλαβῇ ληφθέντα, τῆς τε προσηκούσης κηδείας λαχόντα, τῇ συνήθει παρεδόθη ταφῇ. Ἔτι δὲ τῆς κατὰ τούτους κινήσεως ἀνὰ στόμα

τοῖς πᾶσι λαλουμένης, Ἀδριανὸς καὶ Εὐβουλος, ἀπὸ Μαγγα-
ναίας οὕτω καλουμένης χώρας ὡς τοὺς λοιποὺς ὁμολογητὰς εἰς
τὴν Καισάρειαν ἀφικόμενοι, πρὸς τῇ πύλῃ καὶ αὐτοὶ δι' ἣν
ἐληλύθασιν ἀνεκρίνοντο αἰτίαν· εἶτα ὁμολογήσαντες τὰληθές,
τῷ Φιρμιλιανῷ προσάγονται. Ὁ δ' ὡς εἶχε, πάλιν μηδὲν ὑπερ-
θέμενος, μετὰ πλείστας βασάνους ἅς κατὰ τῶν πλευρῶν αὐτοῖς
ἐπιτέθεικε, θηρίων αὐτοὺς βορᾷ κατακρίνει. Δυνεῖν δὴ οὖν
μεταξὺ διελθουσῶν ἡμερῶν, ὁ μὲν Ἀδριανὸς Δύστρου πέμπτην
March 5. μηνὸς πρὸ τριῶν Νώνων Μαρτίων, γενεθλίῳ τῆς κατὰ Καισ-
αρέων νομιζομένης Τύχης ἡμέρα, λέοντι παραβληθεὶς, καὶ μετὰ
τοῦτον ξίφει κατασφαγείς ἐτελειώθη, ὁ δὲ Εὐβουλος μεθ' ἑτέραν
March 7. μέσην, Νώναις αὐταῖς Μαρτίαις, ἣ γένοιτ' ἂν ἐβδόμη Δύστρου,
πολλὰ λιπαρήσαντος αὐτὸν τοῦ δικαστοῦ, ὡς ἂν θύσας τῆς
νομιζομένης παρ' αὐτῶν ἐλευθερίας τύχοι, τῆς προσκαίρου ζωῆς
τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας εὐκλεῆ προτιμήσας θάνατον, μετὰ τοὺς
θῆρας ὁμοίως τῷ προτέρῳ θῆμα γενόμενος, ὕστατος τῶν ἐπὶ
τῆς Καισαρείας μαρτύρων τοὺς ἄλλους ἐπεσφραγίσατο. Μνη-
434. μονεῦσαι δ' ἔτι ἄξιον ἐνταῦθα τοῦ λόγου, ὡς ἄρα οὐκ εἰς μακρὸν
τῆς οὐρανίου προνοίας τοὺς δυσσεβεῖς ἄρχοντας αὐτοῖς τυράν-
νοις μετελθούσης. Ὁ γὰρ τὰ τοσαῦτα κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ
μαρτύρων παροινήσας, αὐτὸς δὴ ὁ Φιρμιλιανὸς, μετὰ τῶν ἄλλων
ἐσχάτην ὑπομείνας τιμωρίαν, ξίφει τὴν ζωὴν καταστρέφει.
Καὶ τὰ μὲν κατὰ Καισάρειαν ἐφ' ὅλοις τοῖς τοῦ διωγμοῦ χρό-
νοις ἐπιτελεσθέντα μαρτυρία τοιαῦτα.

CAP. XII.

Ὅσα δ' ἐπὶ τούτοις κατὰ τὸν ἐν μέσῳ χρόνον ἐπιτελεσθῆναι
συμβέβηκε, κατὰ τε τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτας, ὡς ἀντὶ
ποιμένων τῶν λογικῶν τοῦ Χριστοῦ προβάτων, ὧν οὐκ ἐνθέσμως
προὔστησαν, καμῆλων ἀλόγου καὶ τῇ τοῦ σώματος φύσει σκο-
λιωτάτου ζώου φροντιστὰς αὐτοὺς, ὥσπερ εἰ τούτων ἀξίους ἢ
θεία κατακρίνασα δίκη προεστήσατο, ὅπως τε βασιλικῶν ἵππων
ἐνόχους παραστάσει κατεδίκασεν, ὅσα τε τῶν ἱερῶν σκευῶν, τῶν
ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα κειμηλίων, οἱ αὐτοὶ πρὸς τῶν κατὰ και-
ροὺς βασιλικῶν ἐπιτρόπων τε καὶ ἀρχόντων ἐν ὕβρεσι καὶ

ἀτιμίαις καὶ βασάνοις ἀνηντλήκασι, τὰς τε ἐπὶ τούτοις τῶν πολλῶν φιλαρχίας, ἀκρίτους τε καὶ ἐκθέσμους χειροτονίας, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ὁμολογηταῖς σχίσματα, ὅσα τε οἱ νέοι στασιώδεις κατὰ τῶν τῆς ἐκκλησίας λειψάνων διὰ σπουδῆς ἐμυχανήσαντο, καινότερα καινοῖς ἐπιωεωτερίζοντες, καὶ ἀφειδῶς ταῖς τοῦ διωγμοῦ συμφοραῖς ἐπευτρίβοντες, καὶ κακὰ κακοῖς ἐπιτειχίζοντες, ταῦτα πάντα παρήσειν μοι δοκῶ, ἀνοίκειον ἐμαυτῷ κρίνας, παραιτουμένῳ τε καὶ ἀποφεύγοντι, ὡς δ' οὖν καὶ ἀρχομένῳ 435 viii. 2. μοι εἴρηται, τὴν περὶ τούτων διήγησιν, ἀλλὰ γὰρ 'ὅσα σεμνὰ Phil. iv. 8. καὶ εὖφημα' κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον, καὶ 'εἴ τις ἀρετὴ καὶ ἔπαινος,' ταῦτα λέγειν τε καὶ γράφειν, καὶ πισταῖς ἀκοαῖς παρέχεσθαι, οἰκειότατον ἡγούμενος τῇ τῶν θαυμαστῶν μαρτύρων ἱστορίᾳ· καὶ τῇ μετὰ ταύτην οὐρανόθεν ἡμῖν ἐπιφανείῃ εἰρήνῃ κοσμήσειν μοι δοκῶ τοῦ παντὸς λόγου τὴν περιγραφὴν.

CAP. XIII.

Ἐβδομον ἔτος τοῦ καθ' ἡμῶν ἀγῶνος ἡνύετο, καὶ πῶς ἡρέμα τῶν καθ' ἡμᾶς ἡσυχῇ τὸ ἀπερίεργον εἰληφότων, εἰς ὄγδοόν τε A.D. 310. διαγενομένων ἔτος, ἀμφὶ τὰ ἐν Παλαιστίνῃ χαλκοῦ μέταλλα οὐκ ὀλίγης ὁμολογητῶν συγκεκροτημένης πληθύος, πολλῇ τε τῇ παρρησίᾳ χρωμένων, ὡς καὶ οἴκους εἰς ἐκκλησίας δείμασθαι, ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων, δεινός τις ὢν καὶ πονηρὸς, καὶ οἶον αὐτὸν τὰ κατὰ τῶν μαρτύρων δρασθέντα συνέστησεν, ἐπιδημήσας αὐτόθι καὶ τὴν τῶν ἐκείσε διαγωγὴν πυθόμενος, βασιλεῖ κοινούται, ὅσα δοκεῖν, εἰς διαβολὴν καταγράφων. Εἴτ' ἐπιστὰς ὁ τοῖς μετάλλοις ἐπιτεταγμένος, ὡς ἂν ἐκ βασιλικοῦ νεύματος διελὼν τὴν τῶν ὁμολογητῶν πληθύν, τοῖς μὲν Κύπρον, τοῖς δὲ τὸν Λίβανον οἰκεῖν ἐνειμεν, ἄλλους τε ἄλλαις κατὰ Παλαιστίνην χώραις κατασπείρας, τοὺς πάντας διαφόροις πονεῖσθαι τισιν ἔργοις ἐπικελεύεται. Εἴτα τέσσαρας τοὺς μάλιστα δοκοῦντας αὐτῶν κορυφαίους ἐπιλεξάμενος, ἐπὶ τὸν ἐφεστῶτα τοῖς αὐτόθι στρατεύμασι παραπέμπεται· Πηλεὺς ἦν καὶ Νεῖλος, ἐπίσκοποι Supr. viii. 13. Αἰγυπτίων, καὶ πρεσβύτερος ἄλλος, καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ τοῖς πᾶσι διὰ τὴν περὶ πάντας σπουδὴν γνωριμώτατος Πατερμούθιος· οὗς ὁ στρατοπεδάρχης, ἄρνησιν τῆς θεοσεβείας αἰτήσας καὶ μὴ

τυχῶν, τῇ διὰ πυρὸς τελειώσει παραδίδωσιν. *Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἐτύγγαλλον ἐκείσε ἐφ' ἑαυτοῖς ἰδίαν χώραν οἰκεῖν λαχόντες, ὅσοι τῶν ὁμολογητῶν ἦτοι διὰ γῆρας, ἢ διὰ πηρώσεις, ἢ ἄλλας σωμάτων ἀσθενείας, τῆς ἐν τοῖς ἔργοις ἀπολέλυτο

Supr. 7. λειτουργίας· ὧν ἡγεῖτο ἐκ τῆς Γαζαίων ἐπίσκοπος ὁρμώμενος

436 Σιλβανὸς, εὐλαβὲς τι χρήμα καὶ γνήσιον ὑπόδειγμα Χριστιανισμοῦ φέρων. Οὗτος δὴ, ὡς εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ διωγμοῦ καὶ διὰ παντὸς τοῦ χρόνου παντοίοις ἀγῶσιν ὁμολογιῶν διαπρέψας, εἰς ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τετήρητο, ὡς ἂν ὕστατον γένοιτο παντὸς τοῦ κατὰ Παλαιστίνην ἀγῶνος ἐπισφράγισμα. Τούτῳ δὲ καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου συνῆσαν πλείονος, ἐν οἷς ἦν καὶ Ἰωάννης, ὃς τῇ περὶ μνήμας ἀρετῇ τοὺς καθ' ἡμᾶς ὑπερεβάλετο πάντας. Τῶν μὲν οὖν ὅψεων καὶ πρότερον οὗτος ἐστέρητο, ὅμως δὲ καὶ ἐφ' αἷς διέπρεψεν ὁμολογίας ὁμοίως τοῖς ἄλλοις καυτήρσιν ἀφανισθεῖς τὸν πόδα, κατὰ τῆς μὴ ἐνεργούσης ὁράσεως τὸν αὐτὸν τοῦ πυρὸς καυτήρα εἰλήφει, τῶν δημίων ἐπὶ τὸ ἀνηλεὲς καὶ ἀσυμπαθὲς τὸ τοῦ τρόπου ὤμων καὶ ἀπάνθρωπον ἐπιτεινόντων. Τοιοῦτον δὴ ὄντα, ἡθους μὲν καὶ βίου φιλοσόφου, τί ἂν τις ἀποθανυμάσειεν, οὐχ οὕτως ἀναφανέντος παραδόξου, ὅσον τῆς ἐν μνήμας ἀρετῆς, ὅλας βίβλους τῶν θείων γραφῶν 'οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις,' ἢ φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος, ἀλλ' οὐδὲ ἐν ζῶων δοραῖς ἢ χάρταις, ὑπὸ σπητῶν καὶ χρόνου διαφθειρομένοις, ἀλλ' 'ἐν πλαξίν' ὡς ἀληθῶς 'καρδίας σαρκίνας,' ψυχῇ τε διανγεί καὶ καθαρωτάτῳ διανοίας ὁμματι καταγεγραμμένου, ὡς προφέρειν γε, ὅτε καὶ βούλοιο, διὰ στόματος ὥσπερ ἀπὸ τίνος λόγων θησαυροῦ, τοτὲ μὲν νομικὴν καὶ προφητικὴν γραφὴν, τοτὲ δὲ ἱστορικὴν, εὐαγγελικὴν τε ἄλλοτε καὶ ἀποστολικὴν. Καταπλαγῆναί ποτε αὐτὸς ὁμολογῶ, πρῶτον τὸν ἄνδρα θεασάμενος μέσον ἱκανοῦ πλήθους ἐκκλησίας ἐστῶτα, καὶ τινα μέρη θείας γραφῆς διεξιόντα. *Ἔως μὲν γὰρ φωνῆς αὐτὸ μόνον ἐπακροᾶσθαι μοι παρῆν, ἀναγινώσκειν, οἷα δὴ ἔθος ἐν ταῖς συνόδοις, τινα ἡγούμεν' ὡς δὲ ἄγχιστα γενόμενος τὸ πραττόμενον συνείδον, τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας ὑγίεισιν ὀφθαλμοῖς ἐν κύκλῳ περιεστῶτας, τοῦτον δὲ μόνοις τοῖς τῆς διανοίας χρώμενον, καὶ ἀτεχνῶς οἷά τινα προφήτην ἀποφθεγγόμενον, παρὰ πολὺ τε πλεονεκτοῦντα τοὺς τὸ σῶμα ἐρρωμένους, οὐδ'

ὅπως οὖν δοξάζειν τὸν Θεὸν καὶ ἀποθαυμάζειν οἷός τε ἦν, σαφές τε πείσμα καὶ βέβαιον αὐτοῖς ἔργοις ἐδόκουν μοι ὄραν, ὅτι δὴ μόνος κατ' ἀλήθειαν οὐχ ὁ ἐν τῷ προφανεῖ σώματι νενομισμένος πέφυκεν ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ κατὰ ψυχὴν καὶ διάνοιαν, ὃς καὶ τοῦ σώματος λελωβημένου, μείζονα τὴν ἀρετὴν τῆς καθ' αὐτὸν δυνάμεως ἐπεδείκνυτο. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς δεδηλωμένους κατὰ τὸν ἀποκριθέντα τόπον διατρίβοντας, τὰ τε συνήθη ἐν ἀσιτίαις καὶ προσευχαῖς καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀποτελοῦντας ἀσκήσεσι, ὁ μὲν Θεὸς αὐτὸς τῆς σωτηρίου τελειώσεως τυχεῖν ἡξίον, δεξιὰν αὐτοῖς ἐπήκουον παρέχων· ὁ δὲ πολέμιος ἐχθρὸς ἅτε 437 σχολαίτατα κατ' αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς Θεὸν εὐχῶν ὀπλιζομένους μηκέθ' οἷός τε φέρειν, κτείνειν καὶ μεταίρειν ἀπὸ γῆς ὡς ἂν ἐνοχλοῦντας ἐνόμιζεν· Θεὸς δὲ αὐτῷ καὶ τοῦτο πράττειν ἐγχειροῦντι συνεχώρει, ὡς ὁμοῦ γε αὐτὸς τῆς αὐτοῦ κατὰ προαίρεσιν μὴ εἶργοιτο πονηρίας, ἐκείνοί τε τῶν πολυτρόπων ἀγώνων ἤδη ποτε ἀπολάβοιεν τὰ βραβεῖα. Ταύτῃ οὖν ἐνὸς δέοντες τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα, νεύματι τοῦ παραγεστάτου Μαξιμίνου, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνονται. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ κατὰ Παλαιστίνην ἐν ὅλοις ἔτεσιν ὀκτὼ συμπερανθέντα μαρτύρια, καὶ τοιοῦτος ὁ καθ' ἡμᾶς διωγμὸς, ἀρξάμενος μὲν ἀπὸ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσεως, εἰς μέγα δὲ προκόψας ἐν ταῖς κατὰ χρόνους τῶν ἀρχόντων ἐπαναστάσεσιν, ἐν αἷς πολύτροποι καὶ πολυειδεῖς τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἠθληκόντων ἀγῶνες ἀνήριθμόν τι πλήθος μαρτύρων κατὰ πᾶσαν ἐπάρχιον συνεστήσαντο, ἐν τοῖς ἀπὸ Λιβύης καὶ δι' ὅλης Αἰγύπτου, Συρίας τε καὶ τῶν ἀπ' ἀνατολῆς καὶ κύκλῳ μέχρι τῶν κατὰ τὸ Ἰλλυρικὸν κλίμα παρατείνουσι. Τὰ γάρ τοι ἐπέκεινα τῶν δεδηλωμένων, Ἰταλία πᾶσα καὶ Σικελία, Γαλλία τε καὶ ὅσα κατὰ δυνόμενον ἥλιον ἐπὶ Σπανίαν Μαυριτανίαν τε καὶ Ἀφρικὴν, οὐδ' ὅλοις ἔτεσιν δυσὶ τοῖς πρώτοις τοῦ διωγμοῦ τὸν πόλεμον ὑπομείναντα, ταχίστης ἡξιώθησαν ἐπισκοπῆς τε Θεοῦ καὶ εἰρήνης, τῆς οὐρανίου προνοίας φειδῶ τῆς τῶν ἀνδρῶν ἀπλότητος καὶ πίστεως ποιουμένης. Ὁ γοῦν μηδὲ ἰστόρηται ἐν τοῖς ἀνέκαθεν τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, τοῦτο νῦν πρῶτον καθ' ἡμᾶς παρὰ πᾶσαν γέγονεν ἐλπίδα. Διαιρεῖται μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ καθ' ἡμᾶς διωγμῷ διχῇ τὰ τῆς βασιλείας, εἰρήνης δ' ἀπολαύουσιν οἱ ἐν θατέρῳ μέρει τῷ

προδεδηλωμένῳ κατοικοῦντες ἀδελφοὶ, τῶν ἀνὰ τὴν ἄλλην οἰκου-
 μένην μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἁγῶνας ὑπομεινάντων. Ἀλλὰ γὰρ
 ὅτε καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἐπισκοπὴν εὐμενῇ καὶ ἴλεω ἢ θείᾳ καὶ
 οὐράνιῳ χάρις ἐνεδείκνυτο, τότε δῆτα καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἄρχοντες,
 αὐτοὶ δὲ ἐκεῖνοι δι' ὧν πάλαι τὰ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐνηργεῖτο
 πολέμων, παραδοξοτάτῳ γνώμῃ μεταβαλλόμενοι παλινοφίαν
 ἤδον, χρηστοῖς περὶ ἡμῶν προγράμμασιν καὶ ἡμέροις διατάγμασι
 τὴν καθ' ἡμῶν πυρκαϊὰν ἀποσβεννύντες· ἀναγραφτέα δὲ καὶ

Supr.
 viii. 17. ἢ παλινοφία.

Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ
 μαρτυρησάντων τέλος.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

439

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ Θ'.

CAP. I.

Περὶ τῆς ἐπιπλάστου ἀνέσεως.

ΤΑ μὲν δὴ τῆς παλινφθίας τοῦ προτεθέντος βασιλικοῦ νεύ- A.D. 311.
ματος ἠπλωτο τῆς Ἀσίας πάντῃ καὶ πανταχοῦ, κατὰ τε τὰς
ἀμφὶ ταύτην ἐπαρχίας· ὧν τοῦτον ἐπιτελεσθέντων τὸν τρόπον,
Μαξιμῖνος ὁ ἐπ' ἀνατολῆς τύραννος, δυσσεβέστατος εἰ καὶ τις
ἄλλος, καὶ τῆς εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν εὐσεβείας πολεμιώτατος
γεγονὼς, οὐδαμῶς τοῖς γραφεῖσιν ἀρεσθεῖς, ἀντὶ τοῦ προτε-
θέντος γράμματος, λόγῳ προστάττει τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἄρχουσι
τὸν καθ' ἡμῶν ἀνείναι πόλεμον. Ἐπεὶ γὰρ αὐτῷ μὴ ἐξῆν
ἄλλως τῇ τῶν κρειττόνων ἀντιλέγειν κρίσει, τὸν προεκτεθέντα
νόμον ἐν παραβύστω θεῖς, καὶ ὅπως ἐν τοῖς ὑπ' αὐτὸν μέρεσι
μὴ εἰς προῦπτον ἀχθείη φροντίσας, ἀγράφῳ προστάγματι τοῖς
ὑπ' αὐτὸν ἄρχουσι τὸν καθ' ἡμῶν διωγμὸν ἀνείναι προστάττει.
Οἱ δὲ τὰ τῆς παρακελεύσεως ἀλλήλοις διὰ γραφῆς ὑποσημαί-
νουσιν. Ὁ γοῦν παρ' αὐτοῖς τῷ τῶν ἐξοχωτάτων ἐπάρχων

ἀξιώματι τετιμημένος Σαβίνος, πρὸς τοὺς κατ' ἔθνος ἡγουμένους τὴν βασιλέως ἐμφαίνει γνώμην διὰ Ῥωμαϊκῆς ἐπιστολῆς, 440 ἧς καὶ αὐτῆς ἡ ἐρμηνεία τοῦτον περιέχει τὸν τρόπον·

Λιπαρωτάτῃ καὶ καθωσιωμένη σπουδῇ ἡ θεϊότης τῶν δεσποτῶν ἡμῶν θειοτάτων αὐτοκρατόρων πάντων τῶν ἀνθρώπων τὰς διανοίας πρὸς τὴν ὁσίαν καὶ ὀρθὴν τοῦ ζῆν ὁδὸν περιαγαγεῖν ἔτι πάλαι ὤρισεν, ὅπως καὶ οἱ ἀλλοτρίᾳ Ῥωμαίων συνηθείᾳ ἀκολουθεῖν δοκοῦντες τὰς ὀφειλομένας θρησκείας τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς ἐπιτελοῖεν. Ἄλλ' ἡ τινῶν ἔνστασις καὶ τραχυτάτῃ βουλῇ εἰς τοσοῦτον περιέστη, ὥς μήτε λογισμῷ δικαίῳ τῆς κελεύσεως δύνασθαι ἐκ τῆς ἰδίας προθέσεως ἀναχωρεῖν, μήτε τὴν ἐπικειμένην τιμωρίαν αὐτοὺς ἐκφοβεῖν. Ἐπειδὴ τοίνυν συνέβαινε ἐκ τοῦ τοιοῦτου τρόπου πολλοὺς εἰς κίνδυνον ἑαυτοὺς περιβάλλειν, κατὰ τὴν προσοῦσαν εὐγένειαν τῆς εὐσεβείας ἡ θεϊότης τῶν δεσποτῶν ἡμῶν, τῶν δυνατωτάτων αὐτοκρατόρων, ἀλλότριον εἶναι τῆς προθέσεως τῆς θειοτάτης τῆς ἰδίας δοκιμάζουσα τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης αἰτίας εἰς τοσοῦτον κίνδυνον τοὺς ἀνθρώπους περιβάλλειν, ἐκέλευσε διὰ τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως τῇ σῇ ἀγχινοῖᾳ διαχαράξαι, ἵν' εἴ τις τῶν Χριστιανῶν τοῦ ἰδίου ἔθνους τὴν θρησκείαν μετιὼν εὐρεθείῃ, τῆς κατ' αὐτοῦ ἐνοχλήσεως καὶ τοῦ κινδύνου αὐτὸν ἀποστήσειας, καὶ μὴ τινα ἐκ ταύτης τῆς προφάσεως τιμωρίᾳ κολαστέον νομίσειας, ὅποτε τῇ τοσοῦτου χρόνου συνελύσει συνέστη αὐτοὺς μηδεὶν τρόπῳ πεπεῖσθαι δεδυνῆσθαι, ὅπως ἀπὸ τῶν τοιούτων ἐνστάσεων ἀναχωρήσαιεν. Ἐγγράψαι τοιγαροῦν πρὸς τοὺς λογιστὰς καὶ τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς πραιποσίτους τοῦ πάγου ἐκάστης πόλεως ἡ σὴ ἐπιστρέφεια ὀφείλει, ἵνα γνῶεν περαιτέρω αὐτοῖς τούτου τοῦ γράμματος φροντίδα ποιεῖσθαι μὴ προσήκειν.

Ἐπὶ τούτοις οἱ κατ' ἐπαρχίαν, τὴν τῶν γραφέντων αὐτοῖς ἐπαληθεύειν προαίρεσιν νενομικότες, λογισταῖς καὶ στρατηγοῖς καὶ τοῖς κατ' ἀγροὺς ἐπιτεταγμένοις τὴν βασιλικὴν διὰ γραμμάτων ἐμφανῇ καθιστῶσι γνώμην· οὐ μόνον δ' αὐτοῖς διὰ γραφῆς ταῦτα προὔχῳρει, καὶ ἔργοις δὲ πολὺ πρότερον, ὥς ἂν νεῦμα βασιλικὸν εἰς πέρας ἄγοντες, οὓς εἶχον ἐν δεσμωτηρίοις καθειργμένους διὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον ὁμολογίαν, εἰς φανερόν προάγοντες ἡλευθέρουν, ἀνιέντες τούτων δὴ αὐτῶν τοὺς ἐν μετάλλοις ἐπὶ τιμωρίᾳ δεδομένους· τοῦτο γὰρ ἐπ' ἀληθείας βασιλεῖ δοκεῖν ὑπειλήφασιν, ἡπατημένοι. Καὶ δὴ τούτων οὕτως ἐπιτελεσθέντων, ἀθρόως οἷόν τι φῶς ἐκ ζοφερᾶς νυκτὸς ἐκλάμψαν, κατὰ πᾶσαν πόλιν συγκροτουμένας παρῆν ὀρᾶν ἐκκλησίας, συνόδους τε παμπληθεῖς, καὶ τὰς ἐπὶ τούτων ἐξ ἔθους ἐπιτελουμένας ἀγωγάς· καταπέπληκτο δ' ἐπὶ τούτοις

οὐ σμικρῶς πᾶς τις τῶν ἀπίστων ἔθνων, τῆς τοσαύτης μεταβολῆς τὸ παράδοξον ἀποθανυμάζων, μέγαν τε καὶ μόνον 441 ἀληθῆ τὸν Χριστιανῶν Θεὸν ἐπιβοώμενος. Τῶν δ' ἡμετέρων οἱ μὲν τὸν τῶν διωγμῶν ἀγῶνα πιστῶς καὶ ἀνδρείως διηθληκότες, τὴν πρὸς ἅπαντας αὐθις ἀπελάμβανον παρρησίαν· ὅσοι δὲ τὰ τῆς πίστεως νεοσηκότες, τὰς ψυχὰς ἐτύγχανον κεχειμασμένοι, ἀσμένως περὶ τὴν σφῶν θεραπείαν ἔσπευδον, ἀντιβολουῦντες καὶ σωτηρίας δεξιὰν τοὺς ἔρρωμένους αἰτούμενοι, Cf. vi. 42. τόν τε Θεὸν ἵλεων αὐτοῖς γενέσθαι καθικετεύοντες. Εἵτα δὲ καὶ οἱ γευναῖοι τῆς θεοσεβείας ἀθληταί, τῆς εἰς τὰ μέταλλα κακοπαθείας ἐλευθερούμενοι, ἐπὶ τὰς αὐτῶν ἐστέλλοντο, γαῦροι καὶ φαιδροὶ διὰ πάσης ἰόντες πόλεως, εὐφροσύνης τε ἀλέκτου, καὶ ἦν οὐδὲ λόγῳ δυνατὸν ἐρμηνεῦσαι παρρησίας ἔμπλει. Στίφη δ' οὖν πολυάνθρωπα, κατὰ μέσας λεωφόρους καὶ ἀγοράς, ψδαῖς καὶ ψαλμοῖς τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντα τὰ τῆς πορείας ἦννε. Καὶ τοὺς μετὰ τιμωρίας ἀπνηεστάτης μικρῷ πρόσθεν δεσμίους τῶν πατρίδων ἀπεληλαμένους, εἶδες ἂν ἱλαροῖς καὶ γεγηθόσι προσώποις τὰς αὐτῶν ἐστίας ἀπολαμβάνοντες, ὥς καὶ τοὺς πρότερον καθ' ἡμῶν φονῶντας, τὸ θαῦμα παρὰ πᾶσαν ὀρώντας ἐλπίδα, συγχαίρειν τοῖς γεγενημένοις.

CAP. II.

Περὶ τῆς μετέπειτα διαστροφῆς.

Ταῦτα δ' οὐκ ἐθ' οἷός τε φέρειν ὁ τύραννος, μισόκαλος ἐς τὰ μάλιστα καὶ πάντων ἀγαθῶν ἐπίβουλος ὑπάρχων, ὃν ἔφαμεν τῶν ἐπ' ἀνατολῆς ἄρχειν μερῶν, οὐδ' ὅλους ἐπὶ μῆνας ἕξ τοῦτον ἐπιτελείσθαι τὸν τρόπον ἠνέσχετο· ὅσα δ' οὖν πρὸς ἀνατροπὴν τῆς εἰρήνης μηχανώμενος, πρῶτον μὲν εἵργειν ἡμᾶς τῆς ἐν τοῖς κοιμητηρίοις συνόδου διὰ προφάσεως πειρᾶται, Cf. vii. 13. εἵτα διὰ τινων πονηρῶν ἀνδρῶν αὐτὸς ἐαυτῷ καθ' ἡμῶν πρεσβεύεται, τοὺς Ἀντιοχείων πολίτας παρορμήσας, ἐπὶ τὸ Nov. A.D. 311. μηδαμῶς τινα Χριστιανῶν τὴν αὐτῶν οἰκίῃ ἐπιτρέπεσθαι πατρίδα, ὥς ἐν μεγίστῃ ὀωρεᾷ παρ' αὐτοῦ τυχεῖν ἀξιώσαι, καὶ 442 ἐτέρους δὲ ταῦτο ὑποβαλεῖν διαπράξασθαι· ὃν πάντων ἀρχηγὸς ἐπ' αὐτῆς Ἀντιοχείας ἐπιφύεται Θεότεκνος, δεινὸς καὶ γόης

καὶ πονηρὸς ἀνὴρ, καὶ τῆς προσωνυμίας ἀλλότριος· ἐδόκει δὲ λογιστεύειν τὰ κατὰ τὴν πόλιν.

CAP. III.

Περὶ τοῦ κατ' Ἀντιόχειαν νεοπαγοῦς ξοάνου.

Πλείστα δ' οὖν οὗτος καθ' ἡμῶν στρατευσάμενος, καὶ πάντα τρόπον τοὺς ἡμετέρους, ὥσπερ τινας φῶρας ἀνοσίους, ἐκ μυχῶν θηρεῦσαι διὰ σπουδῆς πεποιημένος, πάντα τε ἐπὶ διαβολῇ καὶ κατηγορίᾳ τῇ καθ' ἡμῶν μεμηχανημένος, καὶ θανάτου αἷτιος μυρίοις ὅσοις γεγυνῶς, τελευτῶν εἰδωλόν τι Διὸς Φιλίου μαγγανείαις τισὶ καὶ γοητείαις ἰδρύει, τελετάς τε ἀνάγινους αὐτῷ καὶ μύησεις ἀκαλλιερήτους, ἐξαγίστους τε καθαρμούς ἐπινοήσας, μέχρι καὶ βασιλέως τὴν τερατείαν δι' ὧν ἐδόκει χρησμῶν ἐκτελεῖν, ἐπεδείκνυτο· καὶ δὴ καὶ οὗτος, κολακείᾳ τῇ καθ' ἡδονῇν τοῦ κρατοῦντος, ἐπεγείρει κατὰ Χριστιανῶν τὸν δαίμονα, καὶ τὸν θεὸν δὴ κελεύσαί φησιν ὑπερορίους τῆς πόλεως καὶ τῶν ἀμφὶ τὴν πόλιν ἀγρῶν, ὡς ἂν ἐχθροὺς αὐτῷ, Χριστιανοὺς ἀπελάσαι.

CAP. IV.

Περὶ τῶν καθ' ἡμῶν ψηφισμάτων.

Τούτῳ δὲ πρώτῳ κατὰ γνώμην πράξαντι, πάντες οἱ λοιποὶ τῶν ἐν τέλει τὰς ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν πόλεις οἰκοῦντες τὴν ὁμοίαν ὥρμωντο ψῆφον ποιήσασθαι, προσφιλεῖς δ' εἶναι τοῦτο βασιλεῖ τῶν κατ' ἐπαρχίαν ἡγεμόνων συνεωρακότων, καὶ τοῦτ' αὐτὸ διαπράξασθαι τοῖς ὑπηκόοις ὑποβεβληκότων. Ὡν δὴ καὶ αὐτῶν τοῖς ψηφίσμασι δι' ἀντιγραφῆς ἀσμενέστατα ἐπινεύσαντος τοῦ τυράννου, αὐθις ἐξ ὑπαρχῆς ὁ καθ' ἡμῶν
 443 ἀνεφλέγετο διωγμός. Ἱερεῖς δὴτα κατὰ πόλιν τῶν ξοάνων, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀρχιερεῖς, πρὸς αὐτοῦ Μαξιμίνου, οἱ μάλιστα ταῖς πολιτείαις διαπρέψαντες καὶ διὰ πασῶν ἔνδοξοι γενόμενοι καθίσταντο· οἷς καὶ πολλή τις εἰσήγετο σπουδὴ περὶ τὴν τῶν θεραπευομένων πρὸς αὐτῶν θρησκείαν. Ἡ γοῦν ἔκτοπος τοῦ κρατοῦντος δεισιδαιμονία, συνελόντι φάναι, πάντας τοὺς ὑπ'

αὐτὸν ἄρχοντάς τε καὶ ἀρχομένους εἰς τὴν αὐτοῦ χάριν πάντα πράττειν καθ' ἡμῶν ἐνῆγε, ταύτην αὐτῷ χάριν μεγίστην ἀνθ' ὧν ἐνόμιζον πρὸς αὐτοῦ τεύξεσθαι εὐεργεσιῶν ἀντιδωρουμένων, τὸ καθ' ἡμῶν φονῆν, καὶ τινὰς εἰς ἡμᾶς καινοτέρας κακοηθείας ἐνδείκνυσθαι.

CAP. V.

Περὶ τῶν ἐπιπλάστων ὑπομνημάτων.

Πλασάμενοι δῆτα Πιλάτου καὶ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ὑπο- Supr. i. 9.
μνήματα, πάσης ἔμπλεα κατὰ τοῦ Χριστοῦ βλασφημίας, γνώμη τοῦ μείζονος ἐπὶ πᾶσαν διαπέμπονται τὴν ὑπ' αὐτὸν ἀρχὴν, διὰ προγραμμάτων παρακελευόμενοι, κατὰ πάντα τόπον ἀγροῦς τε καὶ πόλεις, ἐν ἐκφανεῖ ταῦτα τοῖς πᾶσιν ἐκθεῖναι, τοῖς τε παισὶ τοὺς γραμματοδιδασκάλους ἀντὶ μαθημάτων ταῦτα μελετᾶν καὶ διὰ μνήμης κατέχειν παραδιδόναι. Ὡν τοῦτον ἐπιτελουμένων τὸν τρόπον, ἕτερος στρατοπεδάρχης ὃν 'δοῦκα' Ῥωμαῖοι προσαγορεύουσιν, ἀνὰ τὴν Δαμασκὸν τῆς Φοινίκης ἐπίρρητά τινα γυναικάρια ἐξ ἀγορᾶς ἀνάρπαστα ποιήσας, βασάνους αὐταῖς ἐπιθήσειν ἠπείλει, λέγειν ἐγγράφως ἐπαναγκάζων, ὥς δὴ εἶψάν ποτε Χριστιανὰι, συνειδεῖν τε αὐτοῖς Cf. iv. 7.
ἀθεμιτουργίας, ἐν αὐτοῖς τε τοῖς κυριακοῖς πράττειν αὐτοὺς τὰ ἀκόλαστα, καὶ ὅσα ἄλλα λέγειν αὐτὰς ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος ἤθελεν· ὧν καὶ οὗτος ἐν ὑπομνήμασι τὰς φωνὰς ἐντεθείσας βασιλεῖ κοινοῦται. Καὶ δὴ προστάξαντος, εἰς πάντα τόπον καὶ πόλιν καὶ ταῦτα δημοσιοῦται τὰ γράμματα.

CAP. VI.

444

Περὶ τῶν ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ μεμαρτυρηκότων.

Ἄλλ' ὁ μὲν οὐκ εἰς μακρὸν αὐτόχειρ ἑαυτοῦ γεγωνὼς ὁ στρατοπεδάρχης, δίκην τίνυνσι τῆς κακοτροπίας. Ἡμῶν δ' αὖ φυγαὶ πάλιν ἀνεκινοῦντο, καὶ διωγμοὶ χαλεποὶ, τῶν τε κατὰ πάσας ἐπαρχίας ἡγουμένων αὐθις δεινὰ καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις, ὥς καὶ τινὰς ἀλόντας τῶν περὶ τὸν θεῖον λόγον ἐπιφανῶν, ἀπαραίτητον τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψήφον καταδέξασθαι·

ὦν τρεῖς ἐν Ἑμίση τῇ πόλει τῆς Φοινίκης, Χριστιανοὺς σφᾶς
 Supr. viii. 13. ὁμολογήσαντες, θηρίων βορᾷ παραδίδονται· ἐπίσκοπος ἦν ἐν
 τούτοις Σιλβανὸς, τὴν ἡλικίαν ὑπέργηρος, ἐν ὅλοις ἔτεσι
 τεσσαράκοντα τὴν λειτουργίαν διηνυκῶς. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν
 Supr. vii. 32 | χρόνον καὶ Πέτρος τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν παροικιῶν προστὰς
 viii. 13. Cf. ἐπιφανέστατα, θείον ἐπισκόπων χρῆμα, βίου τε ἀρετῆς ἕνεκα
 Routh, Reil. καὶ τῆς τῶν ἱερῶν λόγων συνασκήσεως, ἐξ οὐδεμιᾶς ἀνάρ-
 Sacr. iv. 21 sq. παστος γεγυνὼς αἰτίας, μηδεμιᾶς προλαβούσης προσδοκίας,
 ἀθρόως οὕτω καὶ ἀλόγως, ὥς ἂν Μαξιμίνου προστάξαντος,
 τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνεται, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον
 Supr. viii. 13. ἐπισκόπων ἄλλοι πλείους, ταῦτόν ὑπομένουσι· Λουκιανὸς τε
 Routh, Reil. ἀνὴρ τὰ πάντα ἄριστος, βίῳ τε ἐγκρατεῖ καὶ τοῖς ἱεροῖς
 Sacr. iv. 3 sq. μαθήμασι συγκεκροτημένος, τῆς κατ' Ἀντιόχειαν παροικίας
 πρεσβύτερος, ἀχθεὶς ἐπὶ τῆς Νικομηδέων πόλεως, ἔνθα τηνικαῦτα
 βασιλεὺς διατρίβων ἐτύγχανε, παρασχών τε ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος
 τὴν ὑπὲρ ἧς προΐστατο διδασκαλίας ἀπολογίαν, δεσμωτηρίῳ
 παραδοθεὶς κτίννεται. Τοσαῦτα δῆτα ἐν βραχεὶ τῷ μισοκάλῳ
 Μαξιμίνῳ καθ' ἡμῶν συνεσκεύαστο, ὥς τοῦ προτέρου δοκεῖν
 πολλῷ χαλεπώτερον τοῦτον ἡμῖν ἐπεξηγέσθαι διωγμὸν.

445

CAP. VII.

Περὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἐν στήλαις ἀνατεθείσης γραφῆς.

Ἀνὰ μέσας γέ τοι τὰς πόλεις, ὃ μὴδὲ ἄλλοτέ ποτε,
 ψηφίσματα πόλεων καθ' ἡμῶν καὶ βασιλικῶν πρὸς ταῦτα
 διατάξεων ἀντιγραφαὶ στήλαις ἐντετυπωμένα χαλκαῖς ἀνορ-
 θοῦντο· οἳ τε παῖδες ἀνὰ τὰ διδασκαλεῖα, Ἰησοῦν καὶ Πιλάτον
 καὶ τὰ ἐφ' ὕβρει πλασθέντα ὑπομνήματα διὰ στόματος κατὰ
 πᾶσαν ἔφερον ἡμέραν. Ἐνταῦθά μοι ἀναγκαῖον εἶναι φαί-
 νεται, αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν ἐν στήλαις ἀνατεθείσαν τοῦ
 Μαξιμίνου γραφὴν ἐντάξαι, ἵν' ὁμοῦ τῆς τε τοῦ ἀνδρὸς
 θεομισείας ἢ ἀλαζῶν καὶ ὑπερήφανος αὐθάδεια φανερά κατα-
 σταίῃ, καὶ τῆς παρὰ πόδας αὐτὸν μετελθούσης ἱερᾶς δίκης ἢ
 αὐπνός κατὰ τῶν ἀσεβῶν μισοπονηρία, πρὸς ἧς ἐλαθεῖς, οὐκ
 εἰς μακρὸν τ' ἀναντία περὶ ἡμῶν ἐβουλεύσατό τε καὶ δι' ἐγγράφων
 νόμων ἔδογματίσας·

Ἀντίγραφον ἑρμηνείας τῆς Μαξιμίνου πρὸς τὰ καθ' ἡμῶν ψηφίσματα ἀντιγραφῆς, ἀπὸ τῆς ἐν Τύρῳ στήλης μεταληφθείσης.

Ἦδη ποτὲ ἡ ἀσθενὴς θρασύτης τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἴσχυσε, πᾶσαν πλάνης ἀμαυρότητα καὶ ὁμίχλην ἀποσεισασμένη καὶ ἀνασκεδάσασα, ἥτις πρὸ τούτου, οὐ τοσοῦτον τῶν ἀσεβῶν, ὅσον τῶν ἀθλίων ἀνθρώπων τὰς αἰσθήσεις ὀλεθρίῳ ἀγνοίας σκότῳ ἐνειληθείσας ἐπολιόρκει, ἐπιγνώνας ὡς τῇ τῶν ἀθανάτων θεῶν φιλαγάθῳ προνοίᾳ διοικεῖται καὶ σταθεροποιεῖται· ὅπερ πρᾶγμα ἕπιστόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅπως κεχαρισμένον, ὅπως τε ἡδιστον καὶ προσφιλές ἡμῖν γέγονεν, ὡς μέγιστον δείγμα τῆς θεοφιλοῦς ὑμῶν προαιρέσεως δεδωκέναι· ὁπότε καὶ πρὸ τούτου οὐδενὶ ἄγνωστον ἦν, ὁποίας παρατηρήσεως καὶ θεοσεβείας πρὸς τοὺς ἀθανάτους θεοὺς ἐτυχάνετε ὄντες, οἷς οὐ ψιλῶν καὶ ὑποκένων ῥημάτων πίστις, ἀλλὰ συνεχῇ καὶ παράδοξα ἔργων ἐπισήμων γνωρίζεται. Διόπερ ἐπαξίως ἡ ὑμετέρα πόλις θεῶν ἀθανάτων Ἰδρυμὰ τε καὶ οἰκητήριον ἐπικαλοῖτο· πολλοῖς γοῦν παραδείγμασι καταφαίνεται τῇ τῶν οὐρανίων θεῶν αὐτὴν ἐπιδημία ἀνθεῖν. Ἴδου τοίνυν ἡ 446 ὑμετέρα πόλις, πάντων τῶν ἰδία διαφερόντων αὐτῆς ἀμελήσασα, καὶ τὰς πρότερον τῶν ὑπὲρ αὐτῆς πραγμάτων δείσεις παριδοῦσα, ὅτε πάλιν ἤσθητο τοὺς τῆς ἐπαράτου ματαιότητος γεγονότας ἔρπειν ἄρχεσθαι, καὶ ὥσπερ ἀμεληθεῖσαν καὶ κεκοιμημένην πυρὰν, ἀναζωπυρουμένων τῶν πυρσῶν μεγίστας πυρκαϊὰς ἀναπληροῦσαν, εὐθέως πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν, ὥσπερ πρὸς μητρόπολιν πασῶν θεοσεβειῶν, χωρὶς τινος μελλήσεως κατέφνηγεν, ἵασίν τινα καὶ βοήθειαν ἀπαιτοῦσα· ἦν τινα διάνοιαν σωτηριώδη διὰ τὴν πίστιν τῆς ὑμετέρας θεοσεβείας τοὺς θεοὺς ὑμῖν ἐμβεβληκέναι δηλόν ἐστιν· ἐκείνος τοιγαροῦν ἐκείνος ὁ ὕψιστος καὶ μέγιστος Ζεὺς, ὁ προκαθήμενος τῆς λαμπροτάτης ὑμῶν πόλεως, ὁ τοὺς πατρώους ὑμῶν θεοὺς, καὶ γυναικας καὶ τέκνα, καὶ ἐστίαν καὶ οἶκους ἀπὸ πάσης ὀλεθρίου φθορᾶς ῥύόμενος, ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς τὸ σωτήριον ἐνέπνευσε βούλημα, ἐπιδεικνὺς καὶ ἐμφαίνων ὅπως ἐξαιρετόν ἐστι καὶ λαμπρὸν καὶ σωτηριῶδες μετὰ τοῦ ὀφειλομένου σεβάσματος τῇ θρησκείᾳ καὶ ταῖς ἱεροθρησκίαις τῶν ἀθανάτων θεῶν προσιέναι. Τίς γὰρ οὕτως ἀνόητος ἢ νοῦ παντὸς ἀλλότριος εὐρεθῆναι δύναται, ὃς οὐκ αἰσθεται, τῇ φιλαγάθῳ τῶν θεῶν σπουδῇ συμβαίνειν, μήτε τὴν γῆν τὰ παραδιδόμενα αὐτῇ σπέρματα ἀρνεῖσθαι, τὴν τῶν γεωργῶν ἐλπίδα κενῇ προσδοκίᾳ σφάλλουσαν, μηδ' αὖ ἀσεβοὺς πολέμου πρόσοψιν ἀνεπικωλύτως ἐπὶ γῆς στηρίζεσθαι, καὶ φθαρείσης τῆς τοῦ οὐρανοῦ εὐκρασίας, αὐχμῶντα τὰ σώματα εἰς θάνατον κατασύρεσθαι, μηδὲ μὴν ἀμέτρων ἀνέμων πνεύμασι τὴν θάλασσαν κυμαίνουσαν κορυφοῦσθαι, μηδὲ γε καταιγίδας ἀπροσδοκίτους καταρρηγνύμενας ὀλέθριον χειμῶνα ἐπεγεῖρειν, ἔτι τοίνυν μήτε τὴν τροφὸν ἀπάντων καὶ μητέρα γῆν, ἀπὸ τῶν κατωτάτω λαγόνων ἐαντῆς ἐν φοβερῷ τρόμῳ καταδυομένην, μηδέ γε τὰ ἐπικείμενα ὄρη χασμάτων γινομένων καταδύεσθαι· ἅπερ πάντα καὶ τούτων ἔτι χαλεπώτερα κακὰ πρὸ τούτου πολλάκις γεγονέναι οὐδεὶς ἀγνοεῖ· καὶ ταῦτα σύμπαντα διὰ τὴν ὀλέθριον πλάνην τῆς ὑποκένου ματαιότητος τῶν ἀθεμίτων ἐκείνων

ἀνθρώπων ἐγίνετο, ἡνίκα κατὰ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐπεπόλαξε, καὶ, σχεδὸν εἰπεῖν, τὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης αἰσχύνας ἐπίεξε.

Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει·

Ἐφοράτωσαν ἐν τοῖς πλατέσιν ἥδη πεδίοις ἀνθοῦντα τὰ λήϊα, καὶ τοῖς ἀστάχυσιν ἐπικυμαίνοντα, καὶ τοὺς λειμώνας δι' εὐομβρίαν φυτοῖς καὶ ἄνθεσι λαμπομένους, καὶ τὴν τοῦ ἀέρος κατάστασιν εὐκρατον καὶ πρατὰ-
 447 τὴν ἀποδοθεῖσαν· χαιρέτωσαν λοιπὸν ἅπαντες διὰ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας, ἱεουργίας τε καὶ τιμῆς, τῆς τοῦ δυνατωτάτου καὶ στερροτάτου Ἄρεος δυνάμεως ἐξευμενισθείσης, καὶ διὰ τοῦτο τῆς εὐδινότητος εἰρήνης βεβαίως μεθ' ἡσυχίας ἀπολαύοντες, ἡδυνέσθωσαν· καὶ ὅσοι, τῆς τυφλῆς ἐκείνης πλάνης καὶ περιόδου παντάπασιν ἀποστάντες, εἰς ὀρθὴν καὶ καλλίστην διάνοιαν ἐπανῆλθον, μειζύνως μὲν οὖν χαιρέτωσαν, ὥς ἂν ἐκ χειμῶνος ἀπροσδοκίτου ἢ νόσου βαρείας ἀποσπασθέντες, καὶ ἡδέϊαν εἰς τοῦτιόν ζωῆς ἀπολαύσιν κμψωσάμενοι. Εἰ δὲ τῇ ἐπαράτῳ αὐτῶν ματαιότητι ἐπιμένοιοι, ἐν πολλῷ πόρρωθεν τῆς ἡμετέρας πόλεως καὶ περιχώρου, καθὼς ἡξιῶσατε, ἀποχωρισθέντες ἐξελαθήτωσαν· ἢ οὕτως, κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀξιεπαίνου ὑμῶν περὶ τοῦτο σπουδῆς, παντὸς μιάσματος καὶ ἀσεβείας ἀποχωρισθεῖσα ἡ ἡμετέρα πόλις καὶ τὴν ἔμφυτον αὐτῇ πρόθεσιν, μετὰ τοῦ ὀφειλομένου σεβάσματος, ταῖς τῶν ἀθανάτων θεῶν ἱεουργίαις ὑπακούοι. Ἵνα δὲ εἰδῇτε ὅσῳ προσφιλῆς ἡμῖν γέγονεν ἡ περὶ τοῦτον ἀξίωσις ὑμῶν, καὶ χωρὶς ψηφισμάτων καὶ χωρὶς δειξέως αὐθαιρέτῳ βουλήσει ἡ ἡμετέρα προθυμοτάτη φιλαγαθίας ψυχῇ, ἐπιτρέπομεν τῇ ἡμετέρᾳ καθοσιώσει, ὅποιαν δ' ἂν βουληθῇτε μεγαλοδωρεᾶν, ἀντὶ ταύτης ὑμῶν τῆς φιλοθέου προθέσεως αἰτῆσαι. Καὶ ἥδη μὲν τοῦτο ποιεῖν καὶ λαβεῖν ἀξιῶσατε· τεύξεσθε γὰρ αὐτῆς χωρὶς τινος ὑπερθέσεως· ἥτις παρασχεθεῖσα τῇ ἡμετέρᾳ πόλει, εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα τῆς περὶ τοὺς ἀθανάτους θεοὺς φιλοθέου εὐσεβείας παρέξει μαρτυρίαν, τοῦ δὲ ὑμᾶς ἀξίων ἐπάθλων τετυχηκέναι παρὰ τῆς ἡμετέρας φιλαγαθίας, ταύτης ὑμῶν ἕνεκεν τῆς τοῦ βίου προαιρέσεως, υἱοῖς τε καὶ ἐκγόνοις ὑμετέροισι ἐπιδειχθήσεται.

[κατὰ Val.
Hein.]

Ταῦτα δὴ καθ' ἡμῶν κατὰ πᾶσαν ἐπαρχίαν ἀνεστηλίτευτο, πάσης ἐλπίδος, τὸ γοῦν ἐπ' ἀνθρώποις, ἀγαθῆς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀποκλείοντα· ὥς, κατ' αὐτὸ δὴ τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγιον, 'εἰ δυνατὸν,' ἐπὶ τούτοις 'καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς' αὐτοὺς σκανδαλίζεσθαι. Ἦδη γέ τοι σχεδὸν τῆς παρὰ τοῖς πλείστοις ἀποψυχούσης προσδοκίας, ἀθρόως καθ' ὁδὸν ἔτι σχεδὸν τὴν πορείαν ἐν τισι χώραις διανούντων τῶν τὴν προκειμένην γραφὴν καθ' ἡμῶν διακουομένων, ὁ τῆς ἰδίας ἐκκλησίας ὑπέρμαχος Θεὸς, μονο-
 νουχὶ τὴν τοῦ τυράννου καθ' ἡμῶν ἐπιστομίζων μεγαλαυχίαν, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οὐράνιον αὐτοῦ συμμαχίαν ἐπεδείκνυτο.

Matt. xxiv.
24.

CAP. VIII.

448

Περὶ τῶν κατὰ ταῦτα συμβεβηκότων ἐν λιμῷ καὶ λοιμῷ καὶ πολέμοις.

Οἱ μὲν οὖν ἐξ ἔθους ὄμβροι τε καὶ ὕετοί, χειμαδίου τῆς ὥρας ὑπαρχούσης, τὴν ἐπὶ γῆς ἀνείχον συνήθη φοράν· λιμὸς δ' ἀδόκητος ἐπισκῆπτει, καὶ λοιμὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ τινος ἑτέρου νοσήματος, ἕλκος δὲ ἦν φερωνύμως τοῦ πυρώδους ἔνεκεν, 'ἄνθραξ' προσαγορευόμενον, ἐπιφορά· ὃ καὶ καθ' ὅλων μὲν ἔρπον τῶν σωμάτων, σφαλεροὺς ἐνεποίει τοῖς πεποινθόσι κινδύνους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ὀφθαλμῶν διαφερόντως ἐπὶ πλείστον γινόμενον, μυρίους ὅσους ἄνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ παισὶ πηροὺς ἀπειργάζετο. Τούτοις προσεπανίσταται τῷ τυράννῳ ὁ πρὸς Ἀρμενίους πόλεμος, ἄνδρας ἐξ ἀρχαίου φίλους τε καὶ συμμάχους Ῥωμαίων· οὓς καὶ αὐτοὺς Χριστιανούς ὄντας, καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον εὐσέβειαν διὰ σπουδῆς ποιουμένους, ὁ θεομιστὴς εἰδώλοις θύειν καὶ δαίμοσιν ἐπαναγκάσαι πεπειραμένος, ἐχθροὺς ἀντὶ φίλων, καὶ πολεμίους ἀντὶ συμμάχων κατεστήσατο. Ἀθρόως δὴ ταῦτα πάντα ὑφ' ἑνα καὶ τὸν αὐτὸν συρρεῦσαντα καιρὸν, τῆς τοῦ τυράννου θρασύτητος τὴν κατὰ τοῦ θείου μεγαλαυχίαν διήλεγξεν, ὅτι δὴ τῆς περὶ τὰ εἰδῶλα αὐτοῦ σπουδῆς καὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἔνεκα πολιορκίας, "μὴ λιμὸν μηδὲ λοιμὸν, μηδὲ μὴν πόλεμον ἐπὶ τῶν αὐτοῦ συμβῆναι καιρῶν" ἐθρασύνετο. Ταῦτα δ' οὖν ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπελθόντα, καὶ τῆς αὐτοῦ καταστροφῆς περιειλήφει τὰ προοίμια. Αὐτὸς μὲν οὖν περὶ τὸν πρὸς Ἀρμενίους πόλεμον ἅμα τοῖς αὐτοῦ στρατοπέδοις κατεπονεῖτο· τοὺς δὲ λοιποὺς τῶν τὰς ὑπ' αὐτὸν πόλεις οἰκούντων δεινῶς ὁ λιμὸς τε ἅμα καὶ λοιμὸς κατετρυχέτην, ὥς ἐνὸς μέτρου πυρῶν δισχιλίας καὶ πεντακοσίας Ἀττικὰς ἀντικαταλλάττεσθαι. Μυρίοι μὲν οὖν ἐτύγχανον οἱ κατὰ πόλεις θνήσκοντες, πλείους δὲ τούτων οἱ κατ' ἀγροὺς τε καὶ κώμας· ὥς ἤδη καὶ τὰς πάλαι τῶν ἀγροίκων πολυάνδρους ἀπογραφὰς μικροῦ δεῖν παντελῇ παθεῖν ἐξάλειψιν, ἀθρόως σχεδὸν ἀπάντων ἐνδεία τροφῆς καὶ λοιμῶδαι νόσφ' διεφθαρμένων. Τινὲς μὲν οὖν τὰ ἑαυτῶν φίλτατα βραχυτάτης τροφῆς τοῖς

εὐπορωτέροις ἀπεμπολᾶν ἡξίουν· ἄλλοι δὲ τὰς κτήσεις κατὰ
 βραχὺ διαπιπράσκοντες, εἰς ἐσχάτην ἐνδείας ἀπορίαν ἤλανον·
 ἤδη δὲ τινες σμικρὰ χόρτου διαμασώμενοι σπαράγματα, καί
 τινες ἀναίδην φθοροποιούς ἐσθίοντες πόας, τὴν τῶν σωμάτων
 ἕξιν λυμαινόμενοι διώλλυντο. Καὶ γυναιῶν δὲ τῶν κατὰ πόλεις
 εὐγενίδων τινὲς, εἰς ἀναλσχυντον ἀνάγκην πρὸς τῆς ἀπορίας
 ἐλασθεῖσαι, μετατιεῖν ἐπὶ τῶν ἀγορῶν προελήλυθσαν, τῆς
 πάλαι ἐλευθερίου τροφῆς ὑπόδειγμα διὰ τῆς περὶ τὸ πρόσωπον
 αἰδοῦς, καὶ τῆς ἀμφὶ τὴν περιβολὴν κοσμιότητος, ὑποφαίνουσαι·
 καὶ οἱ μὲν ἀπεσκληρότες ὥσπερ εἰδῶλα νεκρὰ, ὧδε κἀκεῖσε
 449 ψυχορραγοῦντες, ἐνσειόμενοί τε καὶ περιολισθαίνοντες ὑπὲρ
 ἀδυναμίας τοῦ στήναι, κατέπιπτον ἐν μέσαις ταῖς πλατείαις,
 πρηνεῖς δ' ἡπλωμένοι, ὀρέξαι σφίσι μικρὸν τρύφος ἄρτου
 κατηντιβόλουν, καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς ἐσχάταις ἔχοντες ἀναπνοαῖς,
 'πεινῇ' ἐπεβῶν, πρὸς μόνην ταύτην τὴν ὀδυνηροτάτην φωνὴν
 εὐσθενεῖς καθιστάμενοι· οἱ δὲ, τὴν πληθὺν τῶν αἰτούντων κατα-
 πληττόμενοι, ὅσοι τῶν εὐπορωτέρων ἐδόκουν εἶναι, μετὰ τὸ
 μυρία παρασχεῖν, εἰς ἀπηνή λοιπὸν καὶ ἄτεγκτον ἐχώρουν
 διάθεσιν, τὰ αὐτὰ τοῖς αἰτοῦσιν ὅσον οὐπω καὶ αὐτοὶ πείσεσθαι
 προσδοκῶντες, ὥστ' ἤδη κατὰ μέσας ἀγορὰς καὶ στενωποὺς
 νεκρὰ καὶ γυμνὰ σώματα, ἐφ' ἡμέραις πλείοσιν ἄταφα διερ-
 ριμμένα, θέαν τοῖς ὀρώσιν οἰκτροτάτην παρέχεσθαι. Ἦδη γέ
 τοι καὶ κυνῶν τινὲς ἐγίνοντο βορὰ, δι' ἣν μάλιστα αἰτίαν οἱ
 ζῶντες ἐπὶ τὴν κυνοκτονίαν ἐτράποντο, δέει τοῦ μὴ λυσσήσαντας
 ἀνθρωποφαγίαν ἐργάσασθαι. Οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ ὁ λοιμὸς
 πάντας οἴκους καὶ γενεὰς ἐπεβόσκετο, μάλιστα δ' οὖς ὁ λιμὸς
 διὰ τὸ εὐπορεῖν τροφῶν οὐχ οἷός τε ἦν ἐκτρίψαι. Οἱ γ' οὖν
 ἐν περιουσίαις, ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες καὶ μυριοὶ τῶν ἐν τέλει,
 ὥσπερ ἐπίτηδες τῇ λοιμῳδῇ νόσῳ πρὸς τοῦ λιμοῦ καταλε-
 λειμμένοι, ὀξείαν καὶ ὠκυτάτην ὑπέμενον τελευτήν· πάντα δ'
 οὖν οἰμωγῶν ἦν ἀνάπλεα, κατὰ πάντας τε στενωποὺς, ἀγορὰς
 τε καὶ πλατείας, οὐδ' ἦν ἄλλο τι θεωρεῖν, ἢ θρήνους μετὰ
 τῶν συνήθων αὐτοῖς αὐλῶν τε καὶ κτύπων. Τοῦτον δὲ τὸν
 τρόπον δυσὶν ὅπλοις τοῖς προδεδηλωμένοις λοιμοῦ τε ὁμοῦ καὶ
 λιμοῦ στρατεύσας ὁ θάνατος, ὅλας ἐν ὀλίγῳ γενεὰς ἐνεμήθη·
 ὥς ὁρᾶν ἤδη δυεῖν καὶ τριῶν σώματα νεκρῶν ὑπὸ μίαν ἐκφορὰν

προκομιζόμενα. Τοιαῦτα τῆς Μαξιμίνου μεγαλαυχίας, καὶ τῶν κατὰ πόλεις καθ' ἡμῶν ψηφισμάτων τὰπίχειρα ἦν· ὅτε καὶ τῆς Χριστιανῶν περὶ πάντα σπουδῆς τε καὶ εὐσεβείας πᾶσιν ἔθνεσιν διάδηλα κατέστη τὰ τεκμήρια. Μόνοι γοῦν ἐν τηλι- Cf. vii. 22. καύτῃ κακῶν περιστάσει τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάνθρωπον ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδεικνύμενοι, διὰ πάσης ἡμέρας, οἳ μὲν τῇ τῶν θνησκόντων (μυριάδες δ' ἦσαν, οἷς οὔτις ἦν ὁ ἐπιμελησόμενος) κηδείᾳ τε καὶ ταφῇ προσεκαρτέρουν· οἳ δὲ τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν πρὸς τοῦ λιμοῦ κατατρυχομένων τὴν πληθὺν ὑπὸ μίαν σύνοψιν ἀθροίζοντες, ἄρτους διένεμον τοῖς πᾶσιν· ὡς περιβόητον εἰς πάντας ἀνθρώπους καταστήναι τὸ πρᾶγμα, Θεόν τε τῶν Χριστιανῶν δοξάζειν, 'εὐσεβεῖς τε καὶ μόνους θεοσεβεῖς τούτους ἀληθῶς,' πρὸς αὐτῶν ἐλεγχθέντας τῶν πραγμάτων, ὁμολογεῖν. 'Εφ' οἷς τοῦτον ἐπιτελουμένοις τὸν τρόπον, ὁ μέγας καὶ οὐράνιος Χριστιανῶν ὑπέρμαχος Θεὸς, τὴν κατὰ πάντων 450 ἀνθρώπων διὰ τῶν δεδηλωμένων ἐπιδειζάμενος ἀπειλὴν καὶ ἀγανάκτησιν, ἀνθ' ὧν εἰς ἡμᾶς ὑπερβαλλόντως ἐνεδείξαντο, τὴν εὐμενὴ καὶ φαιδρὰν τῆς αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς προνοίας αἰθις ἡμῖν αὐγὴν ἀπεδίδου· ὡς ἐν βαθεῖ σκότῳ παραδοξότατα φῶς ἡμῖν ἐξ αὐτοῦ καταλάμπων εἰρήνης, ἐκφανές τε τοῖς πᾶσι καθιστὰς, Θεὸν αὐτὸν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπίσκοπον διὰ παντὸς γεγενῆσθαι πραγμάτων, μαστίζοντα μὲν καὶ διὰ τῶν περιστάσεων κατὰ καιρὸν ἐπιστρέφοντα τὸν αὐτοῦ λαὸν, πάλιν τ' αὖ μετὰ τὴν αὐτάρκη παιδείαν, ἵλεων καὶ εὐμενὴ τοῖς εἰς αὐτὸν τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν ἀναφαινόμενον.

CAP. IX.

Περὶ τῆς τῶν θεοφιλῶν βασιλέων νίκης.

Οὕτω δὴ Κωνσταντῖνον, ὃν βασιλέα ἐκ βασιλέως, εὖσεβῇ τε ἐξ εὖσεβεστάτου καὶ πάντα σωφρονεστάτου γεγενῆσθαι Supr. viii. 13. προεירהκαμεν, Δικιννίου τε τοῦ μετ' αὐτὸν συνέσει καὶ εὖσεβείᾳ τετιμημένων, πρὸς τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τε τῶν ὅλων καὶ Σωτῆρος, δύο θεοφιλῶν κατὰ τῶν δύο δυσσεβεστάτων τυράννων ἀνεγηγερμένων, πολέμου τε νόμφ παραταξαμένων, Θεοῦ συμ- μαχοῦντος αὐτοῖς, παραδοξότατα πίπτει μὲν ἐπὶ Ῥώμῃς ὑπὸ

[οὐπω . . .
τότε added
in revision,
cf. infr.
x. 8.]

Κωνσταντίνου Μαξέντιος· ὁ δ' ἐπ' ἀνατολῆς οὐ πολὺν ἐπιζήσας
ἐκείνῳ χρόνον, αἰσχίστῳ καὶ αὐτὸς ὑπὸ Λικιννίου, οὐπω
μανέντος τότε, καταστρέφει θανάτῳ. Πρώτερός γε μὴν ὁ καὶ
τιμῇ καὶ τάξει τῆς βασιλείας πρώτος Κωνσταντίνος, τῶν ἐπὶ
Ῥώμης κατατυραννουμένων φειδῶ λαβὼν, Θεὸν τὸν οὐράνιον,
τὸν τε τούτου Λόγον, αὐτὸν δὴ τὸν πάντων Σωτῆρα Ἰησοῦν
Χριστὸν σύμμαχον δι' εὐχῶν ἐπικαλεσάμενος, πρόεισι πανστρατιᾷ,
Ῥωμαίοις τὰ τῆς ἐκ προγόνων ἐλευθερίας προμνόμενος. Μαξ-
εντίου δῆτα μᾶλλον ταῖς κατὰ γοητείαν μηχαναῖς, ἢ τῇ τῶν
ὑπηκόων ἐπιθαρσύντος εὐνοίᾳ, προελθεῖν γε μὴν οὐδ' ὅσον
πυλῶν τοῦ ἄστεως ἐπιτολμῶντος, ὀπλιτῶν δ' ἀνηρίθμῳ πλήθει
καὶ στρατοπέδων λόχοις μυρίοις πάντα τόπον καὶ χώραν καὶ
πόλιν, ὅση τις ἐν κύκλῳ τῆς Ῥωμαίων καὶ Ἰταλίας ἀπάσης
ὑπ' αὐτῷ δεδουλώτο, φραξαμένου, ὁ τῆς ἐκ Θεοῦ συμμαχίας
451 ἀνημμένος βασιλεὺς ἐπιὼν πρώτῃ καὶ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ τοῦ
τυράννου παρατάξει, εὖ μάλα τε πάσας ἐλὼν, πρόεισιν ἐπὶ
πλείστον ὅσον τῆς Ἰταλίας, ἥδη τε αὐτῆς Ῥώμης ἄγχιστα ἦν·
εἰθ' ὥς μὴ τοῦ τυράννου χάριν Ῥωμαίοις πολεμεῖν ἀναγκάζοιτο,
Θεὸς αὐτὸς δεσμοῖς τισὶν ὥσπερ τὸν τύραννον πορρωτάτῳ
πυλῶν ἐξέλκει, καὶ τὰ πάλοι δὴ κατὰ ἄσεβων ὥς ἐν μύθου
λόγῳ παρὰ τοῖς πλείστοις ἀπιστούμενα, πιστά γε μὴν πιστοῖς
ἐν ἱεραῖς βίβλοις ἐστηλιτευμένα, αὐτῇ ἐνεργείᾳ πᾶσιν, ἀπλῶς
εἰπεῖν, πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, ὀφθαλμοῖς τὰ παράδοξα παρ-
ειληφόσιν ἐπιστώσατο. Ὡσπερ οὖν ἐπ' αὐτοῦ Μωϋσέως καὶ
τοῦ πάλοι θεοσεβοῦς Ἑβραίων γένους,

Exod. xv. 4,
5.

Ἄρματα Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἔρριψεν εἰς θάλασσαν, ἐπιλέκτους
ἀναβάτας τριστάτας κατεπόντισεν ἐν θαλάσῃ ἐρυθρᾷ· πόντῳ ἐκάλυψεν
αὐτούς,

Oct. 27,
A.D. 312.

κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ Μαξέντιος, οἳ τε ἀμφ' αὐτὸν ὀπλῖται
καὶ δορυφόροι 'ἔδυσαν εἰς βυθὸν ὥσεὶ λίθος,' ὀπηνίκα νῶτα
δοὺς τῇ ἐκ Θεοῦ μετὰ Κωνσταντίνου δυνάμει, τὸν πρὸ τῆς
πορείας διήκει ποταμόν· ὃν αὐτὸς σκάφεσι ζεύζας καὶ εὖ μάλα
γεφυρώσας, μηχανὴν ὀλέθρου καθ' ἑαυτοῦ συνεστήσατο. Ἐφ'
ᾧ ἦν ἂν εἰπεῖν·

Ps. vii. 15, 16.

Δάκκον ὄρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰρ-
γάσατο. Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφῇ
αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταβήσεται.

Ταῦτη δῆτα τοῦ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ζεύγματος διαλυθέντος, ὑφιζάνει μὲν ἢ διάβασις, χωρεῖ δ' ἀθρόως αὐτανδρα κατὰ τοῦ βυθοῦ τὰ σκάφη, καὶ αὐτός γε πρῶτος ὁ δυσσεβέστατος, εἴτα δὲ καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν ὑπασπισται, ἧ τὰ θεία προαναφωνεῖ λόγια,

Ἔδυσαν ὥσει μολυβδος ἐν ὕδατι σφοδρῶ·

Exod. xv. 10.

ὥστε εἰκότως εἰ μὴ λόγοις, ἔργοις δ' οὖν ὁμοίως τοῖς ἄμφι τὸν μέγαν θεράποντα Μωϋσέα, τοὺς παρὰ Θεοῦ τὴν νίκην ἀραμένους αὐτὰ δὴ τὰ κατὰ τοῦ πάλαι δυσσεβοῦς τυράννου ὠδὲ πως ἀννυμεῖν καὶ λέγειν·

Ἄισωμεν τῷ Κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται. Ἴππον καὶ ἀναβάτην Ib. 1, 2. ἔρριψεν εἰς θάλασσαν· βοηθὸς καὶ σκεπαστής μου Κύριος ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν·

καί,

τίς ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε, τίς ὁμοίός σοι; δεδοξασμένος ἐν ἁγίοις, Ib. 11. θαυμαστὸς ἐν δόξαις, ποιῶν τέρατα.

Ταῦτα καὶ ὅσα τούτοις ἀδελφά τε καὶ ἐμφερῇ Κωνσταντίνος τῷ πανηγερόνι καὶ τῆς νίκης αἰτίῳ Θεῷ αὐτοῖς ἔργοις ἀννυμήσας, ἐπὶ Ῥώμῃς μετ' ἐπινικίων εἰσήλαντες, πάντων ἀθρόως αὐτὸν ἅμα κομιδῇ νηπίοις καὶ γυναιξὶ, τῶν τε ἀπὸ τῆς συγκλήτου 452 βουλῆς καὶ τῶν ἄλλων διασημοτάτων, σὺν παντὶ δῆμῳ Ῥωμαίων, παιδροῖς ὅμμασιν, αὐταῖς ψυχαῖς, οἷα λυτρωτὴν, σωτήρᾳ τε καὶ εὐεργέτην, μετ' εὐφημιῶν καὶ ἀπλήστου χαρᾶς ὑποδεχομένων. Ὁ δ' ὥσπερ ἔμφυτον τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν κεκτημένος, μηδ' ὅλως ἐπὶ ταῖς βοαῖς ὑποσαλευόμενος, μηδ' ἐπαιρόμενος τοῖς ἐπαῖνοις, εὖ μάλα τῆς ἐκ Θεοῦ συναισθόμενος βοηθείας, αὐτίκα τοῦ σωτηρίου τρόπαιον πάθους ὑπὸ χεῖρα ἰδίας εἰκόνας ἀνατεθῆναι Cf. Vit. Const. i. 40. προστάττει· καὶ δὴ τὸ σωτήριον τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐπὶ τῇ δεξιᾷ κατέχοντα αὐτὸν ἐν τῷ μάλιστα τῶν ἐπὶ Ῥώμῃς δεδημοσιευμένων τόπῳ στήσαντες, αὐτὴν δὴ ταύτην ὑπογραφὴν ἐντάξαι ῥήμασιν αὐτοῖς τῇ Ῥωμαίων ἐγκελεύεται φωνῇ· Τούτῳ τῷ σωτηριῶδει σημείῳ, τῷ ἀληθινῷ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρίας, τὴν πόλιν ὑμῶν ἀπὸ ζυγοῦ τοῦ τυράννου διασωθεῖσαν ἡλευθέρωσα· ἔτι μὲν καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων, τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανεῖα καὶ τῇ λαμπρότητι ἐλευθερώσας ἀποκατέστησα. Καὶ δὴ ἐπὶ τούτοις αὐτός τε

[οὐπω . .
ἐκτραπείς
added on
revision.]

Κωνσταντῖνος, καὶ σὺν αὐτῷ βασιλεὺς Λικίνιος, (οὐπω τότε ἐφ' ἣν ὕστερον ἐκπέπτωκε μανίαν, τὴν διάνοιαν ἐκτραπείς,) Θεὸν τὸν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων αὐτοῖς αἴτιον εὐμενίσαντες ἄμφω, μιᾷ βουλῇ καὶ γνώμῃ νόμον ὑπὲρ Χριστιανῶν τελεώτατον πληρέστατα διατυποῦνται, καὶ τῶν πεπραγμένων εἰς αὐτοὺς ἐκ Θεοῦ τὰ παράδοξα, τὰ τε τῆς κατὰ τοῦ τυράννου νίκης, καὶ τὸν νόμον αὐτὸν Μαξιμίνῳ τῶν ἐπ' ἀνατολῆς ἐθνῶν ἔτι δυναστεύοντι, φιλίαν τε πρὸς αὐτοὺς ὑποκοριζομένῳ, διαπέμπονται. Ὁ δ' οἷα τύραννος, περιαλγῆς ἐφ' οἷς ἔγνω γεγεννημένος, εἶτα μὴ δοκεῖν ἑτέροις εἶξαι βουλόμενος, μηδ' αὖ παρεκθέσθαι τὸ κελευσθὲν δέει τῶν προστεταχότων, ὥς ἂν ἐξ ἰδίας αὐθεντείας τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἡγεμόσι τοῦτο πρῶτον ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐπάναγκες διαχαράττει τὸ γράμμα, τὰ μηδέπω ποτὲ πρὸς αὐτοῦ πεπραγμένα ἐπιπλάστως αὐτὸς καθ' ἑαυτοῦ ψευδόμενος.

Ἀντίγραφον ἐρμηνείας ἐπιστολῆς τοῦ τυράννου Μαξιμίνου.

453

A.D. 312.
[At the end
of 312.]

Ἰόςβιος Μαξιμίνος σεβαστὸς, Σαβίνῳ. Καὶ παρὰ τῇ σῇ στιβαρότητι καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις φανερόν εἶναι πέποιθα, τοὺς δεσπότας ἡμῶν Διοκλητιανὸν καὶ Μαξιμιανὸν τοὺς ἡμετέρους πατέρας, ἡνῖκα συνεῖδον σχεδὸν ἅπαντας ἀνθρώπους, καταλειφθείσης τῆς τῶν θεῶν θρησκείας, τῷ ἔθνει τῶν Χριστιανῶν ἑαυτοὺς συμμεμιχότας, ὀρθῶς διατεταχέαι, πάντας ἀνθρώπους τοὺς ἀπὸ τῆς τῶν αὐτῶν θεῶν τῶν ἀθανάτων θρησκείας ἀναχωρήσαντας προδήλῳ κολάσει καὶ τιμωρίᾳ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν θεῶν ἀνακληθῆναι. Ἄλλ' ὅτε ἐγὼ εὐτυχῶς τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἀνατολὴν παρεγενόμεν, καὶ ἔγνωμαι εἰς τινὰς τόπους πλείστους τῶν ἀνθρώπων τὰ δημόσια ὠφελεῖν δυναμένους ὑπὸ τῶν δικαστῶν διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν ἐξορίζεσθαι, ἐκάστῳ τῶν δικαστῶν ἐντολὰς δέδωκα, ὥστε μηδένα τούτων τοῦ λοιποῦ προσφέρεσθαι τοῖς ἐπαρχιώταις ἀπηνῶς, ἀλλὰ μᾶλλον κολακείᾳ καὶ προτροπαῖς πρὸς τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν αὐτοὺς ἀνακαλεῖν. Τηνικαῦτα οὖν ὅτε ἀκολούθως τῇ κελεύσει τῇ ἐμῇ ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἐφυλάττετο τὰ προστεταγμένα, συνέβαινε μηδένα ἐκ τῶν τῆς ἀνατολῆς μερῶν μήτε ἐξόριστον μήτε ἐνύβριστον γενέσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ μὴ βαρέως κατ' αὐτῶν γίνεσθαι εἰς τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν ἀνακεκλησθαι. Μετὰ δὲ ταῦτα, ὅτε τῷ παρελθόντι ἐνιαυτῷ εὐτυχῶς ἐπέβην εἰς τὴν Νικομήδειαν

Supr. i. κάκεῖ διετέλουν, παρεγένοντο πολῖται τῆς αὐτῆς πόλεως πρὸς με ἅμα μετὰ
2, 4. τῶν ξοάνων τῶν θεῶν, μειζόνως δεόμενοι, ἵνα παντὶ τρόπῳ τὸ τοιοῦτον ἔθνος μηδαμῶς ἐπιτρέποιτο ἐν τῇ αὐτῶν πατρίδι οἰκεῖν. Ἄλλ' ὅτε ἔγνωμαι πλείστους τῆς αὐτῆς θρησκείας ἄνδρας ἐν αὐτοῖς τοῖς μέρεσιν οἰκεῖν, οὕτως αὐτοῖς τὰς ἀποκρίσεις ἀπένευμον, ὅτι τῇ μὲν αἰτήσῃ αὐτῶν ἀσμένως χάριν

ἔσχακα, ἀλλ' οὐ παρὰ πάντων τοῦτο αἰτηθὲν κατεῖδον· εἰ μὲν οὖν τινὲς εἶεν τῇ αὐτῇ δεισδαιμονίᾳ διαμένοντες, οὕτως ἓνα ἕκαστον ἐν τῇ ἰδίᾳ προαιρέσει τὴν βούλησιν ἔχειν, καὶ εἰ βούλονται τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν ἐπιγινώσκειν. Ὅμως καὶ τοῖς τῆς αὐτῆς πόλεως Νικομηθεῦσι, καὶ ταῖς λοιπαῖς πόλεσιν αἱ καὶ αὐταὶ εἰς τοσοῦτον τὴν ὁμοίαν αἰτησιν περισπουδάστως πρὸς με πεποιήκασιν, δηλονότι ἵνα μηδὲ εἰς τῶν Χριστιανῶν ταῖς πόλεσιν ἐνοικίῃ, ἀνάγκην ἔσχον προσφιλῶς ἀποκρίνασθαι, ὅτι δὴ αὐτὸ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχαῖοι αὐτοκράτορες πάντες διεφύλαξαν, καὶ αὐτοῖς τοῖς θεοῖς, δι' οὓς πάντες ἄνθρωποι καὶ αὐτὴ ἡ τῶν δημοσίων διοικήσεις συνίσταται, ἦρσεν οὖν, ὥστε τὴν τοσαύτην αἰτησιν, ἣν ὑπὲρ τῆς θρησκείας τοῦ θείου αὐτῶν ἀναφέρουσι, βεβαιώσαιμι. Τοιγαρὸν εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τῇ σῇ καθοσιώσει πρὸ τοῦτου τοῦ χρόνου διὰ ἐπαρχιωτῶν τὸ τοιοῦτον ἔθνος διαφυλάξαι ἐπιμεληθέντων, μηδὲν τραχέως, ἀλλὰ ἀνεξικάκως [ΑΙ. ἔθος.] καὶ συμμέτρως συμπεριφέροντο αὐτοῖς, ὅμως ἵνα μήτε ὑπὸ τῶν βενεφικαλίων, μήτε ὑπ' ἄλλων τῶν τυχόντων, ὕβρεις μήτε σεισμοὺς ὑπομένοιεν, ἀκολουθον ἐνόμισα καὶ τοῦτοις τοῖς γράμμασι τὴν σὴν στιβαρότητα ὑπομῆσαι, ὅπως ταῖς κολακείαις καὶ ταῖς προτροπαῖς μᾶλλον τὴν τῶν θεῶν ἐπιμέλειαν τοὺς ἡμετέρους ἐπαρχιώτας ποιήσεις ἐπιγινώσκειν. Ὅθεν εἴ τις τῇ αὐτοῦ προαιρέσει τὴν θρησκείαν τῶν θεῶν ἐπιγνωστέον προσλάβοι, τούτους ὑποδέξασθαι προσήκει· εἰ δέ τινες τῇ ἰδίᾳ θρησκείᾳ ἀκολουθεῖν βούλονται, ἐν τῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ καταλίποις. Διόπερ ἡ σὴ καθοσίωσις τὸ ἐπιτραπέν σοι διαφυλάττειν ὀφείλει, καὶ μηδενὶ ἐξουσία δοθῇ ὥστε τοὺς ἡμετέρους ἐπαρχιώτας ὕβρεσι καὶ σεισμοῖς ἐπιτρίψαι, ὅποτε, ὥσπερ προγέγραπται, ταῖς προτροπαῖς μᾶλλον καὶ ταῖς κολακείαις πρὸς τὴν τῶν θεῶν θρησκείαν τοὺς ἡμετέρους ἐπαρχιώτας προσήκει ἀνακαλεῖν. Ἴνα δὲ αὕτη ἡμῶν ἡ κέλευσις εἰς γνώσιν πάντων τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν ἡμετέρων ἔλθῃ, διατάγματι ὑπὸ σοῦ προτεθέντι τὸ κεκλευσμένον ὀφείλεις δηλῶσαι.

Ταῦθ' ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐκβεβιασμένος, ἀλλ' οὐ κατὰ γνώμην 455 τὴν αὐτοῦ διακελευσάμενος, οὐκέτ' ἀληθῆς, οὐδ' ἀξίόπιστος παρὰ τοῖς πᾶσιν ἦν, τῆς πρόσθεν ἤδη μετὰ τὴν ὁμοίαν συγχώρησιν παλιμβόλου καὶ διεψευσμένης αὐτοῦ γνώμης ἕνεκα. Οὐκ οὖν ἐτόλμα τις τῶν ἡμετέρων σύνοδον συγκροτεῖν, οὐδ' αὐτὸν ἐν φανερῷ καταστήσασθαι, ὅτι μηδὲ τοῦτ' ἤθελεν αὐτῷ τὸ γράμμα, αὐτὸ μόνον τὸ ἀνεπηρέαστον ἡμῖν ἐπιτρέπον φυλάττεσθαι, οὐ μὴν συνόδους ἐπικελεύον ποιεῖσθαι, οὐδ' οἴκους ἐκκλησιῶν οἰκοδομεῖν, οὐδ' ἄλλο τι τῶν συνήθων ἡμῖν διαπράττεσθαι. Καί τοι γε ταῦθ' οἱ τῆς εἰρήνης καὶ εὐσεβείας προήγοροι, Κωνσταντῖνος καὶ Δικίννιος, αὐτῷ τε ἐπιτρέπειν ἐπεστάλκεσαν, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοὺς ἅπασι διὰ προγραμμάτων

καὶ νόμων συγκεχωρήκεσαν. Οὐ μὴν ὁ δυσσεβέστατος ταύτη ἐνδοῦναι προήρητο, εἰ μὴ ὅτε, πρὸς τῆς θείας συνελαθείς δίκης, ὕστατόν γε ἄκων ἐπὶ τοῦτ' ἤχθη.

CAP. X.

Περὶ τῆς τῶν τυράννων καταστροφῆς τοῦ βίου, καὶ οἷαις ἐχρήσαντο πρὸ τῆς τελευτῆς φωναῖς.

Ἐκπεριῆλθε δ' αὐτὸν τοιαύτη τις αἰτία· τὸ μέγεθος τῆς οὐ κατ' ἀξίαν ἐπιτραπείσης ἡγεμονίας αὐτῷ μηκέθ' οἷός τε φέρειν, ἀλλὰ δι' ἀπείριαν σῶφρονος καὶ βασιλικοῦ λογισμοῦ ἀπειροκάλως τοῖς πράγμασιν ἐγχειρῶν, ἐπὶ πάσῃ τε ὑπερηφανίας μεγαλαυχία τὴν ψυχὴν ἀλόγως ἄρθείς, ἥδη καὶ κατὰ τῶν τῆς βασιλείας κοινωνῶν, τὰ πάντα αὐτοῦ διαφερόντων γένει καὶ τροφῇ καὶ παιδείᾳ, ἀξιωματί τε καὶ συνέσει, καὶ τῷ γε πάντων κορυφαιοτάτῳ, σωφροσύνῃ, καὶ τῇ περὶ τὸν ἀληθῆ Θεὸν εὐσεβείᾳ, τολμᾷ ὥρμητο θρασύνεσθαι, καὶ πρῶτον ἑαυτὸν ταῖς τιμαῖς ἀναγορεύειν. Ἐπιτείνας δὲ εἰς ἀπόνοιαν τὰ τῆς μανίας, συνθήκας ἅς πρὸς Λικίννιον πεποίητο παρασπονδήσας, πόλεμον ἄσπονδον αἵρεται· εἴτ' ἐν βραχεὶ τὰ πάντα κυκήσας, πᾶσάν τε πόλιν ἐκταράξας, καὶ πᾶν στρατόπεδον μυριάδων τὸ πλῆθος
 456 ἀνηρίθμων συναγαγὼν, ἕξεισιν εἰς μάχην αὐτῷ παραταξάμενος δαιμόνων ἐλπίσιν ὧν δὴ ὤρετο θεῶν, καὶ ταῖς τῶν ὀπλιτῶν μυριάσιν, τὴν ψυχὴν ἐπηρμένους. Καὶ δὴ συμβαλὼν εἰς χεῖρας, ἔρημος τῆς ἐκ Θεοῦ καθίσταται ἐπισκοπῆς, Λικιννίῳ τῆς νίκης ἐξ αὐτοῦ τοῦ πάντων ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ τῷ τότε κρατοῦντι πρυτανευθείσης. Ἀπόλλυσι δὴ πρῶτον τὸ ἐφ' ᾧ ἐπεποίθει ὀπλικὸν, τῶν τε ἀμφ' αὐτὸν δορυφόρων γυμνὸν καὶ πάντων ἔρημον αὐτὸν καταλελοιπότην, καὶ τῷ τότε κρατοῦντι προσπεφηνότῳ, ὑπεκδὺς ὁ δαίμων ὡς τάχιστα τὸν οὐ πρόποντα αὐτῷ βασιλικὸν κόσμον, δειλῶς καὶ δυσγενῶς καὶ ἀνάνδρως ὑποδύνει τὸ πλῆθος· κάπεια διαδιδράσκει κρυπταζόμενός τε ἀνὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς κόμας, μόλις τῶν πολεμίων τὰς χεῖρας, τὰ τῆς σωτηρίας αὐτῷ προνοούμενος, διέξεισιν, ἔργοις αὐτοῖς εὖ μάλα πιστοὺς καὶ ἀληθεῖς τοὺς θεῖους ἀποφήνας χρησμούς, ἐν οἷς εἴρηται·

[April 30,
313.]

Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν
 πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ· ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως
 αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους
 αὐτὸν, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς
 ψυχὰς αὐτῶν.

Ps. xxxii.
 (xxxiii.)
 16-19.

Οὕτω δὴ τὰ αἰσχύνης ἔμπλεως ὁ τύραννος ἐπὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν
 ἐλθὼν μέρη, πρῶτον μὲν ἔμμανεῖ θυμῷ, πολλοὺς ἱερεῖς καὶ
 προφήτας τῶν πάλαι θαυματούμενων αὐτῷ θεῶν, ὧν δὴ τοῖς
 χρησμοῖς ἀναρριπισθεὶς τὸν πόλεμον ἤρατο, ὥς ἂν γόητας καὶ
 ἀπατεῶνας καὶ ἐπὶ πᾶσι προδότας τῆς αὐτοῦ γενομένους σωτη-
 ρίας, ἀναιρεῖ· εἴτα δὴ δοὺς δόξαν τῷ τῶν Χριστιανῶν Θεῷ, νό-
 μου τε τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας αὐτῶν τελεώτατα καὶ πληρέστατα
 διαταξάμενος, δυσθανατήσας αὐτίκα, μηδεμιᾶς αὐτῷ χρόνου δο-
 θείσης προθεσμίας, τελευτᾷ τὸν βίον. Ὁ δὲ καταπεμφθεὶς ὑπ'
 αὐτοῦ νόμος, τοιοῦτος ἦν·

Ἀντίγραφον ἐρμηνείας τῆς τοῦ τυράννου ὑπὲρ Χριστιανῶν διατάξεως,
 ἐκ Ῥωμαϊκῆς γλώττης μεταληφθείσης.

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Γάιος Οὐαλέριος Μαξιμίνος, Γερμανικὸς, Σαρμα-
 τικὸς, εὐσεβὴς, εὐτυχὴς, ἀνίκητος, σεβαστός. Κατὰ πάντα τρόπον ἡμᾶς [June ?]
 διηνεκῶς τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν ἡμετέρων τοῦ χρησίου προνοεῖσθαι, καὶ
 ταῦτα αὐτοῖς βούλεσθαι παρέχειν οἷς τὰ λυσιτελῆ πάντων μάλιστα κατορ-
 θοῦνται, καὶ ὅσα τῆς λυσιτελείας καὶ τῆς χρησιμότητός ἐστι τῆς κοινῆς
 αὐτῶν, καὶ ὅποια πρὸς τὴν δημοσίαν λυσιτέλειαν ἀρμόζει, καὶ ταῖς ἐκάστων
 διανοαῖς προσφιλεῖ τυγχάνει, οὐδένα ἀγνοεῖν, ἀλλ' ἕκαστον ἀνατρέχειν ἐπ'
 αὐτὸ τὸ γινόμενον, γινώσκειν τε ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ,
 δῆλον εἶναι πιστεύομεν. Ὅποτε τοίνυν πρὸ τούτου δῆλον γέγονε τῇ γνώσει
 τῇ ἡμετέρᾳ, ἐκ ταύτης τῆς προφάσεως ἐξ ἧς κεκελευσμένοι ἦν ὑπὸ τῶν
 θειοτάτων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν γονέων τῶν ἡμετέρων, τὰς
 συνόδους τῶν Χριστιανῶν ἐξηρῆσθαι, πολλοὺς σεισμούς καὶ ἀποστερήσεις
 ὑπὸ τῶν ὀφφικιαλίων γεγενῆσθαι, καὶ εἰς τοῦπιόν δὲ τοῦτο προχωρεῖν κατὰ
 τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν ἡμετέρων, ὧν μάλιστα πρόνοιαν τὴν προσήκουσαν
 γίνεσθαι σπουδάζομεν, τῶν οὐσιῶν τῶν ἰδίων αὐτῶν κατατριβομένων, δο-
 θέντων γραμμάτων πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἐκάστης ἐπαρχίας τῷ παρελθόντι
 ἐνιαυτῷ, ἐνομοθετήσαμεν, ἵν' ἐάν τις βούλοιτο τῷ τοιούτῳ ἔθει ἢ τῇ αὐτῇ
 φυλακῇ τῆς αὐτῆς θρησκείας ἔπεισθαι, τοῦτον ἀνεμποδίστως ἔχασθαι τῆς
 προθέσεως τῆς ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὸ μηδενὸς ἐμποδίζεσθαι μηδὲ κωλύεσθαι, καὶ
 εἶναι αὐτοῖς εὐχέρειαν, ἀνεὺ τινὸς φόβου καὶ ὑποψίας, τοῦθ' ὅπερ ἐκάστῳ
 ἀρεσκει ποιεῖν. Πλὴν οὐδὲ νῦν λαθεῖν ἡμᾶς ἐδυνήθη, ὅτι τινὲς τῶν δικα-
 στῶν παρενεθυμούντο τὰς ἡμετέρας κελεύσεις, καὶ διατάζειν τοὺς ἡμετέρους

A.D. 313.

[June ?]

457

Supr. 9.

ἀνθρώπους περὶ τὰ προστάγματα τὰ ἡμέτερα παρεσκεύασαν, καὶ ὀκνηρότερον προσιέναι ταύταις ταῖς θρησκειαῖς αἷς ἦν ἀρεστὸν αὐτοῖς, ἐποίησαν. Ἵνα τοίνυν εἰς τὸ ἐξῆς πᾶσα ὑποψία ἀμφιβολίας τοῦ φόβου περιαιρεθῇ, τοῦτο τὸ διάταγμα προτεθῆναι ἐνομοθετήσαμεν· ἵνα πᾶσι δῆλον γένηται, ἐξεῖναι τούτοις οἱ τινες ταύτην τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν θρησκείαν μετιέναι βούλονται, ἐκ ταύτης τῆς δωρεᾶς τῆς ἡμετέρας καθὼς ἕκαστος βούλεται ἢ ἡδέα αὐτῷ ἐστίν, οὕτως προσιέναι τῇ θρησκείᾳ ταύτῃ ἢ ἐξ ἑθους θρησκεύειν εἴλετο· καὶ τὰ κυριακὰ δὲ τὰ οἰκεία ὅπως κατασκευάζοιεν, συγκεχώρηται. Ἵνα μὲν τοι καὶ μείζων γένηται ἡ ἡμέτερα δωρεά, καὶ τοῦτο νομοθετησάμεν κατηξιώσαμεν, ἵν' εἴ τινες οἰκίαι καὶ χωρία τοῦ δικαίου τῶν Χριστιανῶν πρὸ τούτου ἐτίγχανον ὄντα, ἐκ τῆς κελεύσεως τῶν γονέων τῶν ἡμετέρων εἰς τὸ δίκαιον μετέπεσε τοῦ φίσκου, ἢ ὑπὸ τινος κατελήφθη πόλεως, εἴτε διάπρασις τούτων γεγένηται, εἴτε εἰς χάρισμα δέδοται τι, 458 ταῦτα πάντα εἰς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον τῶν Χριστιανῶν ἀνακληθῆναι ἐκελεύσαμεν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας καὶ τῆς προνοίας αἰσθῶσιν πάντες λάβωσιν.

Αὗται τοῦ τυράννου φωναί, οὐδ' ὅλον ἐνιαυτὸν τῶν κατὰ
 Supr. 7. Χριστιανῶν ἐν στήλαις ἀνατεθειμένων αὐτῷ διαταγμάτων ὑστερίσασαι. Καὶ παρ' ᾧ γε μικρῷ πρόσθεν δυσσεβεῖς ἐδοκοῦμεν καὶ ἄθεοι καὶ παντὸς ὀλεθροῦ τοῦ βίου, ὥς μὴ ὅτι γε πόλιν, ἀλλ' οὐδὲ χώραν οὐδ' ἐρημίαν οἰκεῖν ἐπιτρέπεσθαι, παρὰ τούτῳ διατάξεις ὑπὲρ Χριστιανῶν καὶ νομοθεσίαι συνετάττοντο· καὶ οἱ πρὸ βραχέος πυρὶ καὶ σιδήρῳ, θηρίων τε καὶ οἰωνῶν βορᾷ πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τοῦ τυράννου διαφθειρόμενοι, καὶ πᾶν εἶδος κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἀπαλλαγῆς τε βίου οἰκτρότατα, ὥς ἂν ἄθεοι καὶ δυσσεβεῖς, ὑπομένοντες, οὗτοι νῦν πρὸς αὐτοῦ καὶ θρησκεύειν ὁμολογοῦνται 'θρησκείαν,' καὶ ἐπισκευάζειν 'κυριακὰ' ἐπιτρέπονται, καὶ 'δικαίων' τινῶν αὐτοῖς μετεῖναι, αὐτὸς δὲ τύραννος μαρτυρεῖ καὶ ὁμολογεῖ. Καὶ δὴ τοιαῦτα ἐξομολογησάμενος, ὥσπερ τινος τυχὼν εὐεργεσίας, τούτων δὴ αὐτῶν ἕνεκα, ἥττον ἢ παθεῖν αὐτὸν ἐχρῆν δὴ που παθὼν, ἀθρόα Θεοῦ πληγεὶς μάστιγι, ἐν δευτέρᾳ τοῦ πολέμου συμβολῇ καταστρέφει. Γίνεται δ' αὐτῷ τὰ τῆς καταστροφῆς οὐχ οἷα στρατηγοῖς πολεμάρχαῖς, ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ γνωρίμων πολλάκις ἀνδριζομένοις ἐν πολέμῳ, τὴν εὐκλεῆ τελευτὴν εὐθαρσῶς ὑπομῆναι συνέβη· ἀλλὰ γὰρ ἅτε τις δυσσεβῆς καὶ θεομάχος, τῆς παρατάξεως ἔτ' αὐτῷ πρὸ τοῦ πεδίου συνεστῶσης, οἶκοι μένων αὐτὸς καὶ κρυπταζόμενος, τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν ὑπέχει, ἀθρόα Θεοῦ

πληγείς καθ' ὅλου τοῦ σώματος μᾶστιγι, ὡς ἀλγηδόσι δειναῖς καὶ περιωδυνίαις ἐλαυνόμενον, πρηνὴ καταπεσεῖν λιμῷ φθειρόμενον, τὰς τε σάρκας ὅλας ἀοράτῳ καὶ θεηλάτῳ πυρὶ τηκόμενον, ὡς διααρρεύσαντα τὸ μὲν πᾶν εἶδος τῆς παλαιᾶς μορφῆς ἀφανισθῆναι, ξηρῶν δ' αὐτὸ μόνον ὀστέων οἷόν τι μακρῷ χρόνῳ κατεσκελετευμένον εἶδωλον ὑπολειφθῆναι· ὥς μὴδ' ἄλλο τι νομίζειν τοὺς παρόντας, ἢ τάφον αὐτῷ τῆς ψυχῆς γεγονέναι τὸ σῶμα, ἐν ᾗδῃ νεκρῷ καὶ παντελῶς ἀπορρεύσαντι κατορωρυγμένης. Σφοδρότερον δ' ἔτι μᾶλλον τῆς θερμῆς αὐτὸν ἐκ βάθους μυελῶν καταφλεγούσης, προπηδῶσι μὲν αὐτῷ τὰ ὄμματα, καὶ 459 τῆς ἰδίας λήξεως ἀποπεσόντα, πηρὸν αὐτὸν ἀφήσιν. 'Ο δ' ἐπὶ τούτοις ἔτι ἐμπνέων, ἀνθομολογούμενος τῷ Κυρίῳ, θάνατον ἐπεκαλεῖτο· καὶ τὸ πανύστατον, ἐνδίκως ταῦτα τῆς κατὰ τοῦ Χριστοῦ παρωινίας χάριν ὁμολογήσας παθεῖν, τὴν ψυχὴν ἀφήσιν.

CAP. XI.

Περὶ τῆς ὑστάτης ἀπωλείας τῶν τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν.

Οὕτω δῆτα Μαξιμίνου ἐκποδῶν γενομένου, ὃς μόνος ἔτι λείπων τῶν τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν, ἀπάντων χείριστος ἀναπέφηνε, τὰ μὲν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἀνανεώσεως ἐκ θεμελίων χάριτι Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος ἡγείρετο· ὃ τε Χριστοῦ λόγος εἰς δόξαν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ διαλάμπων, μείζονα τῆς πρόσθεν ἀπελάμβανε παρρησίαν, τὰ δὲ τῆς δυσσεβείας τῶν τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν αἰσχύνῃς ἐσχάτης καὶ ἀτιμίας ἐνεπίμπλατο. Πρῶτός τε γὰρ αὐτὸς ἐκεῖνος Μαξιμῖνος, ἀπάντων 'πολεμώτατος' ὑπὸ τῶν κρατούντων ἀναγορευθεὶς, 'δυσσεβέστατος καὶ δυσωνυμώτατος καὶ θεομισέστατος τύραννος' διὰ προγραμμάτων δημοσίων ἀρεστηλῆτεντο· γραφαὶ τε ὅσαι εἰς τιμὴν αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ παίδων κατὰ πᾶσαν ἀνέκειντο πόλιν, αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος ῥιπτούμεναι συνετρίβοντο, αἱ δὲ τὰς προσόψεις ἡχρειοῦντο, σκοτεινῷ χρώματι καταμελανούμενοι· ἀνδριάντων τε ὁμοίως ὁπόσοι εἰς τὴν αὐτοῦ τιμὴν διανεστήκεσαν, ὡσαύτως ῥιπτούμενοι συνετρίβοντο, γέλως καὶ παιδιὰ τοῖς ἐννέβριζεν καὶ ἐμπαροινεῖν ἐθέλουσιν ἐκκείμενοι. Εἵτα δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῆς θεοσεβείας ἐχθρῶν πᾶσαι αἱ τιμαὶ περιηροῦντο,

ἐκτείνοντο δὲ καὶ πάντες οἱ τὰ Μαξιμίνου φρουρῶντες, ὅσοι μάλιστα τῶν ἐν ἀρχικοῖς ἀξιώμασιν ὑπ' αὐτοῦ τετιμημένοι, τῇ πρὸς αὐτὸν κολακείᾳ σοβαρῶς ἐνεπαρώνησαν τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ· οἷος ἦν ὁ παρὰ πάντας αὐτῷ τιμιώτατος καὶ αἰδεσιμώτατος, ἐταίρων τε γνησιώτατος, Πευκέτιος, δισύπατος καὶ
 460 τρισύπατος, καὶ τῶν καθόλου λόγων ἑπαρχος πρὸς αὐτοῦ καθεσταμένος, Κουλικιανός τε ὡσαύτως διὰ πάσης ἀρχικῆς προελθὼν ἐξουσίας, ὁ καὶ αὐτὸς μυρίοις τοῖς κατ' Αἴγυπτου Χριστιανῶν ἐλλαμπρυνόμενος αἵμασιν, ἄλλοι τε ἐπὶ τούτοις οὐκ ὀλίγοι, δι' ὧν μάλιστα τὰ τῆς Μαξιμίνου τυραννίδος ἐκρα-
 Supr. 2. ταιοῦτό τε καὶ ἠΰξετο. Ἐκάλει δὲ ἄρα καὶ Θεότεκνον ἡ δίκη, οὐδαμῶς τὰ κατὰ Χριστιανῶν αὐτῷ πεπραγμένα λήθῃ παραδιδούσα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ κατ' Ἀντιόχειαν ἰδρυθέντι πρὸς αὐτοῦ ξοάνῳ δόξας εὐημερεῖν, ἤδη καὶ ἡγεμονίας ἡξίωτο παρὰ Μαξιμίνου. Λικίννιος δ' ἐπιβὰς τῆς Ἀντιοχέων πόλεως, φωρὰν τε γοήτων ποιησάμενος, τοὺς τοῦ νεοπαγοῦς ξοάνου προφήτας καὶ ἱερεῖς βασάνοις ἠκίζετο, 'τίνι λόγῳ τὴν ἀπάτην καθυπεκρίνοντο' πυνθανόμενος. Ὡς δ' ἐπικρύπτεσθαι αὐτοῖς πρὸς τῶν βασάνων συνελαννομένοις ἀδύνατον ἦν, ἐδήλουν δὲ τὸ πᾶν μυστήριον ἀπάτην τυγχάνειν τέχνη τῇ Θεοτέκνον μεμηχανημένην, τοῖς πᾶσι τὴν ἀξίαν ἐπιθεὶς δίκην, πρῶτον αὐτὸν Θεότεκνον, εἶτα δὲ καὶ τοὺς τῆς γοητείας κοινωνοὺς, μετὰ πλείστας ὕσας αἰκίας θανάτῳ παραδίδωσι. Τούτοις ἅπασι προσετίθεντο καὶ οἱ Μαξιμίνου παῖδες, οὓς ἤδη καὶ τῆς βασιλικῆς τιμῆς, τῆς τε ἐν πίναξιν καὶ γραφαῖς ἀναθέσεως πεποιήτο κοινωνοὺς· καὶ οἱ συγγενεῖς δὲ τοῦ τυράννου τὸ πρὶν αὐχοῦντες, καὶ πάντας ἀνθρώπους καταδυναστεύειν ἐπληρόμενοι, τὰ αὐτὰ τοῖς προδεδηλωμένοις μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀτιμίας ἔπασχον, ἐπεὶ μὴ ἐδέξαντο παιδείαν, μηδὲ ἔγνωσαν μηδὲ συνήκαν τὴν φάσκουσιν ἐν ἱεροῖς λόγοις παρακέλευσιν,

Ps. cxlv.
 (cxlvi.) 3, 4.

Μὴ πεποιθετε ἐπ' ἄρχοντας, ἐπὶ υἱοῦς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία· ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ἀποστρέψει εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν.

Οὕτω δὴ τὰ τῶν δυσσεβῶν ἐκκαθαρθέντων, μόνοις ἐφυλάττετο τὰ τῆς προσηκούσης βασιλείας βέβαιά τε καὶ ἀνεπίφθονα, Κωνσταντίνῳ καὶ Λικιννίῳ· οἳ τὸ πρόσθεν ἀπάντων ἐκκαθάραντες

τοῦ βίου τὴν θεοεχθρίαν, τῶν ἐκ Θεοῦ πρυτανευθέντων ἀγαθῶν αὐτοῖς ἡσθημένοι, τὸ φιλάρετον καὶ θεοφιλές, τό τε πρὸς τὸ θεῖον εὐσεβές καὶ εὐχάριστον διὰ τῆς ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐνεδείξαντο νομοθεσίας.

Τέλος τοῦ θ' λόγου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

CAP. I.

Περὶ τῆς ἐκ Θεοῦ πρυτανευθείσης ἡμῖν εἰρήνης.

ΘΕΩΙ δὴ χάρις ἐπὶ πᾶσι τῷ παντοκράτορι καὶ βασιλεῖ τῶν ὅλων, πλείστη δὲ καὶ τῷ Σωτῆρι καὶ λυτρωτῇ τῶν ψυχῶν ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, δι' οὗ τὰ τῆς εἰρήνης ἕκ τε τῶν ἕξωθεν ὀχληρῶν, καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν, βέβαια καὶ ἀσάλευτα φυλάττεσθαι ἡμῖν διαπαντὸς εὐχόμεθα. Ἄμα δὲ σαῖς εὐχαῖς καὶ τὸν δέκατον ἐν τούτῳ τοῖς προδιεξοδευθείσι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπιθέντες τόμον, σοὶ τοῦτον ἐπιγράψομεν, ἱερώτατέ μοι
 462 Παυλῖνε, ὥσπερ ἐπισφράγισμά σε τῆς ὅλης ὑποθέσεως ἀναβώμενοι. Εἰκότως δ' ἐν ἀριθμῷ τελείῳ τὸν τέλειον ἐνταῦθα καὶ πανηγυρικὸν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἀνανεώσεως λόγον κατατάξομεν, θείῳ πνεύματι πειθαρχοῦντες, ὧδὲ πως ἐγκελενομένῳ·

Ps. xcvi.
 (xcviii.) 1, 2.

Αἴσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινὸν, ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν. Ἔσωσεν αὐτῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ· ἐγνώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἔθνων ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.

Καὶ δὴ τῷ λογίῳ προστάττουσι τὸ καινὸν ᾄσμα, διὰ τοῦδε νῦν ἀκολούθως ἐπιφωνῶμεν, ὅτι δὴ μετὰ τὰς δεινὰς καὶ σκοτεινὰς ἐκείνας ὄψεις τε καὶ διηγῆσεις, τοιαῦτα νῦν ὀρᾶν καὶ τοιαῦτα πανηγυρίζειν ἡξιώθημεν, οἷα τῶν πρὸ ἡμῶν πολλοὶ
 Matt. xiii. 17. τῷ ὄντι δίκαιοι καὶ Θεοῦ μάρτυρες 'ἐπεθύμησαν ἐπὶ γῆς ἰδεῖν, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι, καὶ οὐκ ἤκουσαν.' Ἄλλ' οἱ μὲν
 Phil. i. 23. ἡ τάχος σπεύσαντες, τῶν 'πολὺ κρείττωνων' ἔτυχον, ἐν τ' αὐτοῖς οὐρανοῖς καὶ παραδείσῳ τῆς ἐνθέου τρυφῆς ἀναρπασθέντες· ἡμεῖς δὲ καὶ τάδε μείζονα ἢ καθ' ἡμᾶς ὑπάρχειν ὁμολογοῦντες, ὑπερεκπεπλήγμεθα μὲν τῆς τοῦ αἰτίου μεγαλοδωρεᾶς τὴν χάριν,

θαυμάζομεν δὲ εἰκότως ὅλης ψυχῆς δυνάμει σέβοντες, καὶ ταῖς ἀναγράπτοις προρρήσεσιν ἀλήθειαν ἐπιμαρτυροῦντες, δι' ὧν εἴρηται·

Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ἃ ἔθετο τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνταν- Ps. xlv.
(xlvii.) 8, 9.
αιρῶν πολέμους μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς· τόξον συντρίψει καὶ
συνθλάσει ὄπλον, καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ·

ἐφ' οἷς εἰς ἡμᾶς ἐναργῶς πεπληρωμένοις χαίροντες, τὸν ἐφεξῆς συνείρωμεν λόγον. Ἐφάνιστο μὲν δὴ καθ' ὃν δεδήλωται τρόπον πᾶν τὸ τῶν θεομισῶν γένος, καὶ τῆς ἀνθρώπων ἀθρόως ὁψεως οὕτως ἐξαλλήλειπτο, ὥς πάλιν ῥῆμα θείου τέλος ἔχειν τὸ λέγον·

Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάν- 463
Ps. xxxvi.
(xxxvii.) 35,
36.
νου· καὶ παρήλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐχ εὗρέθη·

ἡμέρα δὲ λοιπὸν ἤδη φαιδρὰ καὶ διαυγῆς, μηδενὸς νέφους αὐτὴν ἐπισκιάζοντος, φωτὸς οὐρανοῦ βολαῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ κατηύγαξεν· οὐδέ τις ἦν καὶ τοῖς ἔξωθεν τοῦ καθ' ἡμᾶς θιάσου φθόνος συναπολαύειν, εἰ μὴ τῶν ἴσων, ἀπορροῆς δ' οὖν ὅμως καὶ μετουσίας τῶν θεόθεν ἡμῖν πρυτανευθέντων.

CAP. II.

Περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἀνανεώσεως.

Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις τὰ ἐκ τῆς τῶν τυράννων καταδυναστείας ἐλεύθερα ἦν· καὶ τῶν προτέρων ἀπηλλαγμένοι κακῶν, ἄλλος ἄλλως μόνον ἀληθῆ Θεὸν τὸν τῶν εὐσεβῶν ὑπέρμαχον ὠμολόγει· μάλιστα δ' ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὰς ἐλπίδας ἀνηρημένοις ἄλεκτος παρῆν εὐφροσύνη, καὶ τις ἔνθεος ἅπασιν ἐπήνθει χαρὰ, πάντα τόπον τὸν πρὸ μικροῦ ταῖς τῶν τυράννων δυσσεβείαις ἡρειπωμένον ὥσπερ ἐκ μακρᾶς καὶ θανατηφόρου λύμης ἀναβιώσκοντα θεωμένοις, νεώς τε αὐθις ἐκ βάθρων εἰς ὕψος ἀπειρον ἐγειρομένους, καὶ πολὺν κρείττονα τὴν ἀγλαίαν τῶν πάλαι πεπολιορκημένων ἀπολαμβάνοντας. Ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς οἱ ἀνωτάτω, συνεχέσι ταῖς ὑπὲρ Χριστιανῶν νομοθεσίαις, τὰ τῆς ἐκ Θεοῦ μεγαλοδωρεᾶς ἡμῖν εἰς μακρὸν

ἔτι καὶ μείζον ἐκράτυνον· ἐφοίτα δὲ καὶ εἰς πρόσωπον ἐπισκόποις βασιλέως γράμματα, καὶ τιμαὶ καὶ χρημάτων δόσεις· ὧν οὐκ ἀπὸ τρόπου γένοιτ' ἂν κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν τοῦ λόγου, ὥσπερ ἐν ἱερᾷ στήλῃ, τῇδε τῇ βίβλῳ, τὰς φωνὰς ἐκ τῆς Ῥωμαίων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν μεταληφθείσας ἐγχαράξαι, ὥς ἂν καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς ἅπασι φέροινοτο διὰ μνήμης.

CAP. III.

Περὶ τῶν κατὰ πάντα τόπον ἐγκαίνιων.

Ἐπὶ δὲ τούτοις, τὸ πᾶσιν εὐκταῖον ἡμῖν καὶ ποθοῦμενον
 464 συνεκροτέιτο θέαμα, ἐγκαίνιων ἑορταὶ κατὰ πόλεις, καὶ τῶν ἄρτι νεοπαγῶν προσευκτηρίων ἀφιερώσεις, ἐπισκόπων ἐπὶ ταῦτ' οὐκ ἀπολείποντες, τῶν πόρρωθεν ἐξ ἀλλοδαπῆς συνδρομαὶ, λαῶν εἰς λαοὺς φιλοφρονήσεις, τῶν Χριστοῦ σώματος μελῶν εἰς μίαν συνιόντων ἁρμονίαν ἔνωσις. Συνήγετο δ' οὖν ἀκολουθῶς προρρήσει προφητικῇ μυστικῶς τὸ μέλλον προσημαινούσῃ·

Ezek. xxxvii.
7.

Ὅστέον πρὸς ὀστέον, καὶ ἁρμονία πρὸς ἁρμονίαν· καὶ ὅσα θεσπίζων ὁ λόγος δι' αἰνιγμάτων ἀψευδῶς προανεινέμετο. Μία τε ἦν θείου Πνεύματος διὰ πάντων τῶν μελῶν χωροῦσα δύναμις, καὶ ψυχὴ τῶν πάντων μία, καὶ προθυμία πίστεως ἡ αὐτῇ, καὶ εἰς ἐξ ἀπάντων θεολογίας ὕμνος· ναὶ μὴν καὶ τῶν προηγουμένων ἐντελεῖς θρησκευταί, ἱεουργαί τε τῶν ἱερωμένων, καὶ θεοπρεπεῖς ἐκκλησίας θεσμοὶ, ὧδε μὲν ψαλμῳδαῖς καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν θεόθεν ἡμῖν παραδοθεισῶν φωνῶν ἀκροάσεσιν, ὧδε δὲ θείαις καὶ μυστικαῖς ἐπιτελουμέναις διακονίαις· σωτηρίου τε ἦν πάθους ἀπόρρητα σύμβολα. Ὁμοῦ δὲ πᾶν γένος ἡλικίας ἄρρενός τε καὶ θήλεος φύσεως, ὅλη διανοίας ἰσχύϊ, δι' εὐχῶν καὶ εὐχαριστίας γεγηθότι νῦν καὶ ψυχῇ, τὸν τῶν ἀγαθῶν παραίτιον Θεὸν ἐγέραιρον. Ἐκίνει δὲ καὶ λόγους ἅπας τῶν παρόντων ἀρχόντων πανηγυρικοὺς, ὥς ἐκάστῳ παρῇν δυνάμεως, θειάζων τὴν πανήγυριν.

CAP. IV.

Πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ τῶν πραγμάτων φαιδρότητι.

Καὶ τις ἐν μέσῳ παρελθὼν τῶν μετρίως ἐπιεικῶν, λόγου σύνταξιν πεποιημένος, ὥς ἐν ἐκκλησίας ἀθροίσματι πλείστων 465 ἐπιπαρόντων ποιμένων, ἐν ἡσυχίᾳ καὶ κόσμῳ τὴν ἀκρόασιν παρεχομένων, ἐνὸς εἰς πρόσωπον τὰ πάντα ἀρίστου καὶ θεοφιλοῦς ἐπισκόπου, οὗ διὰ σπουδῆς ὁ μάλιστα τῶν ἀμφὶ τὸ Φοινίκων ἔθνος διαπρέπων ἐν Τύρῳ νεὼς φιλοτίμως ἐπεσκεύαστο, τοιόνδε παρέσχε λόγον.

Πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῇ, Παυλίνῳ Τυρίῳ
ἐπισκόπῳ προσπεφωνημένος.

ὦ φίλοι Θεοῦ καὶ ἱερεῖς, οἱ τὸν ἅγιον ποδήρη, καὶ τὸν οὐράνιον τῆς δόξης στέφανον, τό τε χρῖσμα τὸ ἔνθεον, καὶ τὴν ἱερατικὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στολὴν περιβεβλημένοι, σύ τε, ὦ νέον ἁγίου νεὼ Θεοῦ σεμνολόγημα, γεραρὰ μὲν φρονήσει παρὰ Θεοῦ τετιμημένε, νέας δὲ καὶ ἀκμαζούσης ἀρετῆς ἔργα πολυτελῇ καὶ πράξεις ἐπιδεδειγμένε, ὧ τὸν ἐπὶ γῆς οἶκον αὐτὸς ὁ τὸν σύμπαντα κόσμον περιέχων Θεὸς δείμασθαι καὶ ἀνανεοῦν Χριστῷ τῷ μονογενεῖ καὶ πρωτογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ, τῇ τε ἁγίᾳ καὶ θεοπρεπεῖ τούτου νύμφῃ, γέρας ἐξαίρετον δεδωρηται· εἴτε τις νέον σε Βεσελεὴλ, θείας ἀρχιτέκτονα σκηνῆς ἐθέλοι καλεῖν, εἴτε Σολόμωνα, καινῆς καὶ πολὺ κρείττονος Ἱερουσαλὴμ βασιλέα, εἴτε καὶ νέον Ζοροβάβελ, τὴν πολὺ κρείττουνα δόξαν τῆς προτέρας τῷ νεῷ τοῦ Θεοῦ περιτιθέντα· ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς, ὦ τῆς ἱερᾶς ἀγέλης Χριστοῦ θρέμματα, λόγων ἀγαθῶν ἐστία, σωφροσύνης παιδευτήριον, καὶ θεοσεβείας σεμνὸν καὶ θεοφιλὲς ἀκροατήριον· πάλαι μὲν ἡμῖν τὰς παραδόξους θεοσημείας, καὶ τῶν τοῦ Κυρίου θαυμάτων τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας, διὰ θείων ἀναγνώσμάτων ἀκοῇ

Cf. Exod.
xxviii, 27.

Rev. xxi. 2.
Exod. xxxv.
30.

Hag. ii. 10.

παραδεχομένοις, ὕμνους εἰς Θεὸν καὶ ᾠδὰς ἀναπέμπειν ἐξῆν, λέγειν παιδευομένοις·

Ps. xliii. (xliv.) 1. Ὁ Θεὸς, ἐν τοῖς ὧσιν ἡμῶν ἠκούσαμεν, οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνήγγειλαν ἡμῖν, ἔργον ὃ εἰργάσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις·

Acts xiii. 17. Ἀλλὰ νῦν γε οὐκέτ' ἀκοαῖς οὐδὲ λόγων φήμαις τὸν ἑβραῖον τὸν ὑψηλὸν, τὴν τε οὐράνιον δεξιὰν τοῦ παναγάρχου καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Θεοῦ παραλαμβάνουσιν, ἔργοις δ', ὡς ἔπος εἰπεῖν, καὶ αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς, τὰ πάσαις μνήμη παραδεδομένα πιστὰ καὶ ἀληθῆ καθορωμένοις, δεύτερον ὕμνον ἐπινίκιον πάρεστιν ἀναμέλπειν, ἐναργῶς τε ἀναφωνεῖν καὶ λέγειν·

Ps. xlvii. (xlviii.) 8. Καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν, ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

1 Tim. iii. 15. Ποία δὲ πόλει, ἣ τῇδε τῇ νεοπαγεῖ καὶ θεοτευκτῇ; ἥτις ἐστὶν ἡ ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας· περὶ ἧς καὶ ἄλλο τι θεῖον λόγιον ᾧδὲ πως εὐαγγελίζεται·

466

Ps. lxxxvi. (lxxxvii.) 2. Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· ἐφ' ἣν τοῦ παναγάρχου συγκροτήσαντος ἡμᾶς Θεοῦ διὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ χάριτος, τῶν ἀνακεκλημένων ἕκαστος ὑμνεῖτω, μονονουχὶ βοῶν καὶ λέγων·

Ps. exxi. (cxii.) 1. Εὐφράνθην ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι, εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα.

Καί,

Ps. xxv. (xxvi.) 8. Κύριε, ἡγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου·

Καὶ μὴ μόνον γε ὁ καθεὶς, ἀλλὰ καὶ οἱ πάντες ἀθρώως ἐν πνεύματι καὶ μιᾷ ψυχῇ γεραίροντες ἀνευφημῶμεν,

Ps. xlvii. (xlviii.) 1.

Μέγας Κύριος,

ἐπιλέγοντες,

καὶ αἰνετὸς σφόδρα, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὅρει ἁγίῳ αὐτοῦ.

Ps. xlv. (xlv.) 2. Καὶ γὰρ οὖν μέγας ὡς ἀληθῶς, καὶ μέγας ὁ οἶκος αὐτοῦ, ὑψηλὸς καὶ ἐπιμήκης, καὶ ὥραϊος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων·

Ps. cxxxv. (cxxxvi.) 4.
Job ix. 10.
Dan. ii. 21.
1 Reg. (1 Sam.) ii. 8.
Luke i. 52, 53.

μέγας Κύριος ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος· μέγας ὁ ποιῶν μεγάλα καὶ ἀνεξιχνίαστα, ἔνδοξά τε καὶ ἐξαισία, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· μέγας ὁ ἀλλοιῶν καιροὺς καὶ χρόνους, μεθιστῶν βασιλεῖς καὶ καθιστῶν, ἐγείρων

ἀπὸ γῆς πτωχὸν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνψῶν πένητα. Καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινοὺς ἀπὸ γῆς· πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ βραχίονας ὑπερηφάνων συνέτριψεν·

οὐ πιστοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπίστοις, τῶν παλαιῶν διηγημάτων τὴν μνήμην πιστωσάμενος, ὁ θαυματουργὸς, ὁ μεγαλουργὸς, ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης, ὁ τοῦ σύμπαντος κόσμου Δημιουργὸς, ὁ παντοκράτωρ, ὁ πανάγαθος, ὁ εἷς καὶ μόνος Θεὸς, ᾧ τὸ 'καὶνὸν ᾄσμα' μέλομεν, προσυπακούοντες 'τῷ ποιοῦντι θαυμάσια μόνῳ, ὅτι εἷς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιοὺς, ὅτι εἷς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος, καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν.' Καὶ τὸν μὲν τῶν ὅλων Πατέρα τούτοις ἀνευφημοῦντες, μή ποτε διαλίπομεν· τὸν δὲ τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν δεύτερον αἷτιον, τὸν τῆς θεογνωσίας εἰσηγητὴν, τὸν τῆς ἀληθοῦς θεοσεβείας διδάσκαλον, τὸν τῶν ἀσεβῶν ὀλετήρα, τὸν τυραννοκτόνον, τὸν τοῦ βίου διορθωτὴν, τὸν ἡμῶν τῶν ἀπεγνωσμένων Σωτῆρα Ἰησοῦν, ἀνὰ στόμα φέροντες γεραίρωμεν· ὅτι δὴ μόνος, οἷα παναγάθου Πατρὸς μονώτατος ὑπάρχων πανάγαθος Παῖς, γνώμη τῆς πατρικῆς φιλανθρωπίας, τῶν ἐν φθορᾷ κάτω που κειμένων ἡμῶν εὖ μάλα προθύμως ὑποδὺς τὴν φύσιν, οἷα τις ἱατρῶν ἄριστος, 'τῆς τῶν καμνόντων ἔνεκεν σωτηρίας, ὅρᾳ μὲν δεινὰ, 467

Ps. xcv.
(xcvi.) 1;
cxxxv.
(cxxxvi.) 4,
17, 23, 24.

θυγάνει δ' ἀηδέων, ἐπ' ἄλλοτρίῃσί τε ξυμφορῇσιν ἰδίας καρποῦται λύπας,' οὐ νοσοῦντας αὐτὸ μόνον, οὐδ' ἔλκεσι δεινοῖς καὶ σεσηπόσιν ἤδη τραύμασι πιεζομένους, ἀλλὰ καὶ ἐν νεκροῖς κειμένους ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν μυχῶν τοῦ θανάτου αὐτὸς ἐαυτῷ διεσώσατο, ὅτι μηδὲ ἄλλῃ τῷ τῶν κατ' οὐρανὸν τοσοῦτον παρῆν ἰσχύος, ὥς τῇ τῶν τοσοῦτων ἀβλαβῶς διακονήσασθαι σωτηρίᾳ. Μόνος δ' οὖν καὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν βαρυνπαθοῦς φθορᾶς ἐφ-αψάμενος, μόνος τοὺς ἡμετέρους ἀνατλᾶς πόνους, μόνος τὰ πρόστιμα τῶν ἡμετέρων ἀσεβημάτων περιθέμενος, οὐχ ἡμιθυήτας, ἀλλὰ καὶ πάμπαν ἐν μνήμασι καὶ τάφοις, μυσαροὺς ἤδη καὶ ὀδωδότας ἀναλαβὼν, πάλαι τε καὶ νῦν σπουδῇ τῇ φιλανθρώπῳ, παρὰ πᾶσαν τὴν οὐτινοσοῦν ἡμῶν τε αὐτῶν ἐλπίδα, σώζει τε, καὶ τῶν τοῦ Πατρὸς ἀγαθῶν ἀφθονίαν μεταδίδωσιν, ὁ ζωοποιὸς, ὁ φωταγωγὸς, ὁ μέγας ἡμῶν ἱατρὸς, καὶ βασιλεὺς καὶ Κύριος,

[Adapted
from some
tragic poet.]

ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ τότε μὲν ἅπαξ ἐν νυκτὶ ζοφερᾷ καὶ σκότῳ βαθεῖ, δαίμόνων ἀλιτηρίων πλάναις, καὶ θεομισῶν πνευμάτων ἐνεργείαις πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατορωρυγμένον, αὐτὸ μόνον ἐπιφανείς, ὡς ἂν κηροῦ διατακέντος ταῖς αὐτοῦ βολαῖς τοῦ φωτός, τὰς πολυδέτους τῶν ἀσεβημάτων ἡμῶν σειρὰς διελύσατο. Νῦν δ' ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ χάριτι καὶ εὐεργεσίᾳ, τοῦ μισοκάλου φθόνου καὶ φιλοπονήρου δαίμονος μονονουχὶ διαρρηγνυμένου, καὶ πάσας αὐτοῦ τὰς θανατοποιοὺς καθ' ἡμῶν ἐπιστρατεύοντος δυνάμεις, καὶ τὰ μὲν πρῶτα, κυνὸς δίκην λυτῶντος, τοὺς ὀδόντας ἐπὶ τοὺς ἀφιεμένους κατ' αὐτοῦ λίθους προσαράττοντος, καὶ τὸν κατὰ τῶν ἀμυνομένων θυμὸν ἐπὶ τὰ ἄψυχα βλήματα καθιέντος, τοῖς τῶν προσευκτηρίων λίθοις καὶ ταῖς τῶν οἴκων ἀψύχοις ὕλαις τὴν θηριώδη μανίαν ἐπερείσαντος, ἐρημίαν τε, ὡς γε δὴ αὐτὸς ἑαυτῷ ᾤετο, τῶν ἐκκλησιῶν ἀπεργασαμένου, εἴτα δὲ δεινὰ συρίγματα καὶ τὰς ὀφιδώδεις αὐτοῦ φωνὰς, τοτὲ μὲν ἀσεβῶν τυράννων ἀπειλαῖς, τοτὲ δὲ βλασφήμοις δυσσεβῶν ἀρχόντων διατάξεσιν ἀφιέντος, καὶ προσέτι τὸν αὐτοῦ θάνατον ἐξερευγομένου, καὶ τοῖς ἰώδεσι καὶ ψυχοφθόροις δηλητηρίοις τὰς ἀλίσκομένας πρὸς αὐτοῦ ψυχὰς φαρμάττοντος, καὶ μονονουχὶ νεκρῶντος ταῖς τῶν νεκρῶν εἰδώλων νεκροποιοῖς θυσίαις, πάντα τε ἀνθρωπόμορφον θῆρα, καὶ πάντα τρόπον ἄγριον καθ' ἡμῶν ὑποσαλεύοντος, αὐθις ἐξ ὑπαρχῆς ὁ 'τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος,' ὁ μέγας 'ἀρχιστράτηγος' τοῦ Θεοῦ, μετὰ τὴν αὐτάρκη διαγυμνασίαν, ἣν οἱ μέγιστοι τῆς αὐτοῦ βασιλείας στρατιῶται διὰ τῆς πρὸς ἅπαντα

468 ὑπομονῆς καὶ καρτερίας ἐνεδείξαντο, ἀθρόως οὗτος φανείς, τὰ μὲν ἐχθρὰ καὶ πολέμια εἰς ἀφανὲς καὶ τὸ μηδὲν κατεστήσατο, ὡς μηδὲ πώποτε ὀνομάσθαι δοκεῖν· τὰ δ' αὐτῷ φίλα καὶ οἰκεία, δόξης ἐπέκεινα παρὰ πᾶσιν οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ δυνάμεσιν οὐρανίοις, ἡλίῳ τε καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις καὶ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ τε καὶ κοσμῷ προήγαγεν· ὥστε ἤδη ὁ μηδὲ ἄλλοτε πω, τοὺς πάντων ἀνωτάτω βασιλέας, ἧς λελόγχασι παρ' αὐτοῦ τιμῆς συνησθημένους, νεκρῶν μὲν εἰδώλων καταπτύειν προσώποις, πατεῖν δ' ἄθεσμα δαίμόνων θέσμια, καὶ παλαιᾶς ἀπάτης 'πατροπαράδοτου' κατεγγελᾶν, ἕνα δὲ αὐτὸ μόνον Θεὸν τὸν κοινὸν ἀπάντων καὶ ἑαυτῶν εὐεργέτην γυν-

Isa. ix. 6.
Jos. v. 13.
Supr. i. ■

x Pet. i. 18.

ρίζειν, Χριστόν τε τοῦ Θεοῦ Παῖδα παμβασιλέα τῶν ὅλων
ὁμολογεῖν, Σωτήρᾳ τε αὐτὸν ἐν στήλαις ἀναγορεύειν, ἀν-
εξαλείπτῳ μνήμῃ τὰ κατορθώματα καὶ τὰς κατὰ τῶν ἀσεβῶν
αὐτοῦ νίκας, μέσῃ τῇ βασιλευούσῃ τῶν ἐπὶ γῆς πόλει βασιλικοῖς
χαρακτῆρσι προσεγγράφοντας· ὥστε μόνον τῶν ἐξ αἰῶνος
Ἰησοῦν Χριστόν τὸν ἡμῶν Σωτῆρα, καὶ πρὸς αὐτῶν τῶν ἐπὶ
γῆς ἀνωτάτῳ, οὐχ οἷα κοινὸν ἐξ ἀνθρώπων βασιλέα γενόμε-
νον ὁμολογεῖσθαι, ἀλλ' οἷα τοῦ καθόλου Θεοῦ Παῖδα γνήσιον
καὶ αὐτοθεὸν προσκυνεῖσθαι· καὶ εἰκότως· τίς γὰρ τῶν πώποτε
βασιλέων τοσοῦτον ἀρετῆς ἠνέγκατο, ὥς πάντων τῶν ἐπὶ γῆς
ἀνθρώπων ἀκοῇν καὶ γλῶτταν ἐμπλήσαι τῆς αὐτοῦ προσηγορίας ;
τίς βασιλεὺς νόμους εὐσεβεῖς οὕτω καὶ σόφρονας διαταξάμενος,
ἀπὸ περάτων γῆς καὶ εἰς ἄκρα τῆς ὅλης οἰκουμένης, εἰς ἐπήκουον
ἅπασιν ἀνθρώποις ἀναγνώσκεσθαι διαρκῶς ἐκράτουνεν ; τίς
ἀνήμερων ἔθνων ἔξη βάρβαρα καὶ ἀνήμερα τοῖς ἡμέροις αὐτοῦ
καὶ φιλανθρωποτάτοις παρέλυσεν νόμοις ; τίς αἰῶσιν ὅλοις ὑπὸ
πάντων πολεμούμενος, τὴν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀρετὴν ἐπεδείξατο,
ὥς ἀνθεῖν ὁσημέραι καὶ νεάζειν διὰ παντὸς τοῦ βίου ; τίς ἔθνος
τὸ μὴδ' ἀκουσθὲν ἐξ αἰῶνος, οὐκ ἐν γωνίᾳ ποι γῆς λεληθὸς, ἀλλὰ
καθ' ὅλης τῆς ὑφ' ἡλίφ' ἰδρύσατο ; τίς εὐσεβείας ὅπλοις οὕτως
ἐφράξατο τοὺς στρατιώτας, ὥς ἀδάμαντος τὰς ψυχὰς κραταιο-
τέρους ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἀγῶσι διαφαίνεσθαι ; τίς 469
βασιλέων εἰς τοσοῦτον κρατεῖ, καὶ στρατηγεῖ γε μετὰ θάνατον,
καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ἵστησι, καὶ πάντα τόπον καὶ χώραν
καὶ πόλιν, Ἑλλάδα τε καὶ βάρβαρον, βασιλικῶν οἰκῶν αὐτοῦ
πληροῖ, καὶ θείων ναῶν ἀφιερώμασιν ; οἷα τὰδε τὰ τοῦδε τοῦ
νεῶ περικαλλῇ κοσμήματά τε καὶ ἀναθήματα· ἃ καὶ αὐτὰ σεμνὰ
μὲν ὡς ἀληθῶς καὶ μεγάλα, ἐκπλήξέως τε καὶ θαύματος ἄξια,
καὶ οἷα τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βασιλείας ἐναργῇ δεῖγματα, ὅτι
καὶ νῦν ' αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ
ἐκτίσθησαν.' Τί γὰρ καὶ ἔμελλε τοῦ παμβασιλέως καὶ πανη-
γεμόνος καὶ αὐτοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνστήσεσθαι τῷ νεύματι ;
Σχολῆς τε λόγων οἰκείας εἰς ἀκριβῆ θεωρίαν τε καὶ ἐρμηνείαν
τυγχάνει δεόμενα· οὐ μὴν ὅσα καὶ οἷα τὰ τῆς τῶν πεπονηκό-
των προθυμίας κέκριται παρ' αὐτῷ τῷ θεολογουμένῳ, τὸν ἔμ-
ψυχον πάντων ἡμῶν καθορῶντι ναὸν, καὶ τὸν ἐκ ζώντων λίθων

Ps. xxxii.
(xxxiii.) 9.

Eph. ii. 20.
Ps. cxvii.
(cxviii.) 22.

καὶ βεβηκότων οἶκον ἐποπτεύοντι, εὖ καὶ ἀσφαλῶς ἰδρυμένον
 ‘ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὅντος ἀκρογων-
 νιαίου λίθου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ,’ ὃν ‘ἀπεδοκίμασαν’ μὲν οὐχ
 οἱ τῆς παλαιᾶς καὶ μηκέτ’ οὔσης ἐκείνης μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς
 εἰσέτι νῦν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων οἰκοδομῆς, κακοὶ κακῶν ὄντες
 ἀρχιτέκτονες, δοκιμάσας δὲ ὁ Πατὴρ καὶ τότε καὶ νῦν, ‘εἰς κεφα-
 λὴν γωνίας’ τῆσδε τῆς κοινῆς ἡμῶν ἐκκλησίας ἰδρύσατο. Τοῦτον
 δὴ οὖν τὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἐπεσκευασμένον ζῶντος Θεοῦ ζῶντα
 ναὸν (τὸ μέγιστον καὶ ἀληθεὶ λόγῳ θεοπρεπὲς ἱερεῖόν φημι, οὗ
 τὰ ἐνδοτάτω ἄδυστα τοῖς πολλοῖς ἀθεώρητα καὶ ὄντως ἅγια καὶ
 ‘τῶν ἁγίων ἅγια’) τίς ἂν ἐποπτεύσας ἐξειπεῖν τολμήσειε; τίς δὲ
 καὶ εἰσκύψαι περιβόλων ἱερῶν εἴσω δυνατὸς, ὅτι μὴ μόνος ὁ
 μέγας τῶν ὅλων ἀρχιερεὺς, ὃς μόνῳ θέμις πάσης λογικῆς ψυχῆς
 τὰ ἀπόρρητα διερευνᾶσθαι; Τάχα δὲ καὶ ἄλλῳ δευτερεύειν
 470 μετὰ τοῦτον ἐνὶ μόνῳ τῶν ἴσων ἐφικτὸν, τῷδε τῷ προκαθημένῳ
 τῆσδε τῆς στρατιᾶς ἡγεμόνι, ὃν αὐτὸς ὁ πρῶτος καὶ μέγας
 ἀρχιερεὺς δευτερείοις τῶν τῆδε ἱερείων τιμήσας, ποιμένα τῆς
 ὑμετέρας ἐνθέου ποίμνης, κλήρω καὶ κρίσει τοῦ Πατρὸς τὸν
 ὑμέτερον λαχόντα λαὸν, ὡς ἂν θεραπευτὴν καὶ ὑποφήτην αὐτὸς
 ἑαυτοῦ κατετάξατο, τὸν νέον Ἀαρὼν, ἡ Μελχισεδέκ, ἀφωμοιω-
 μένον τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένουτά τε καὶ πρὸς αὐτοῦ τηρούμενον
 εἰς τὸ διηνεκὲς ταῖς κοιναῖς ἀπάντων ὑμῶν εὐχαῖς. Τούτῳ δὴ
 οὖν ἐξέστω μόνῳ μετὰ τὸν πρῶτον καὶ μέγιστον ἀρχιερέα, εἰ
 μὴ τὰ πρῶτα, τὰ δεύτερα γοῦν ὁμῶς ὀρᾶν τε καὶ ἐπισκοπεῖν
 τῆς ἐνδοτάτω τῶν ὑμετέρων ψυχῶν θεωρίας, πείρα μὲν καὶ
 χρόνου μήκει ἕκαστον ἀκριβῶς ἐξητακότι, σπουδῇ τε τῇ αὐτοῦ
 καὶ ἐπιμελείᾳ τοὺς πάντας ὑμᾶς ἐν κόσμῳ καὶ λόγῳ τῷ κατ’
 εὐσέβειαν διατεθειμένῳ, δυνατῷ τε ὄντι μᾶλλον ἀπάντων, ὃν
 αὐτὸς σὺν θείᾳ δυνάμει κατηρτίσατο, τούτων τοῖς ἔργοις ἐφα-
 μίλλως ἀποδοῦναι τοὺς λόγους. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος καὶ μέγας
 ἡμῶν ἀρχιερεὺς, ὅσα βλέπει ‘τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα,’
 φησὶν, ‘ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ.’ ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὡς ἂν ἐπὶ
 διδάσκαλον τὸν πρῶτον καθαροῖς νοῶς ὀμμασιν ἀφορῶν, ὅσα
 βλέπει ποιοῦντα, ὡς ἂν ἀρχετύποις χρώμενος παραδείγμασι,
 τούτων τὰς εἰκόνας ὡς ἐνὶ μάλιστα δυνατὸν, εἰς τὸ ὁμοιότατον
 δημιουργῶν ἀπειργάσατο, οὐδὲν ἐκείνῳ καταλιπὼν τῷ Βεσε-

John v. 19.

λεήλ, ὃν αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁ Πνεύματος ἐμπλήσας σοφίας καὶ συνέ- Exod. xxxv
31.
 σεως καὶ τῆς ἄλλης ἐντέχνου καὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως, τῆς
 τῶν οὐρανίων τύπων, διὰ συμβόλων, ναοῦ κατασκευῆς δημι-
 ουργὸν ἀνακέκληται. Ταύτη δ' οὖν καὶ ὅδε Χριστὸν ὅλον, τὸν
 Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸ φῶς, ἐν τῇ αὐτὸς αὐτοῦ ἀγαματοφορῶν
 ψυχῇ, οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν οἷα σὺν μεγαλοφροσύνῃ, πλουσία τε
 καὶ ἀπλήστῃ διανοίας χειρὶ, καὶ σὺν οἷα πάντων ὑμῶν φιλο-
 τιμίᾳ, τῇ τῶν εἰσφορῶν μεγαλοψυχίᾳ, τῆς αὐτῆς αὐτῷ προθέσεως
 κατὰ μηδένα τρόπον ἀπολειφθῆναι φιλονεικότερον μεγαλοφρο-
 νουμένων, τὸν μεγαλοπρεπῆ τόνδε Θεοῦ τοῦ ὑψίστου νεῶν, τῷ
 τοῦ κρείττονος παραδείγματι, ὡς ἂν ὁρώμενον μὴ ὁρωμένου, τὴν
 φύσιν ἐμπερὴ συνεστήσατο· χῶρον μὲν τόνδε, ὅτι καὶ ἄξιον
 εἰπεῖν, πρῶτον ἀπάντων, πάσης οὐ καθαρᾶς ὕλης ἐχθρῶν ἐπι-
 βουλαῖς κατακεχωσμένου οὐ παριδῶν, οὐδὲ τῇ τῶν αἰτίων
 παραχωρήσας κακίᾳ, ἐξὸν ἐφ' ἕτερον ἐλθόντα, μυρίων ἄλλων
 εὐπορουμένων τῇ πόλει, ῥαστώνην εὖρασθαι τοῦ πόνου, καὶ
 πραγμάτων ἀπηλλάχθαι. Ὁ δὲ πρῶτον αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἔργον
 ἐγείρας, εἶτα δὲ τὸν σύμπαντα λαὸν προθυμία ῥώσας, καὶ μίαν
 ἐξ ἀπάντων μεγάλην χεῖρα συναγαγὼν, πρῶτον ἄθλον ἡγων-
 ῖζετο, αὐτὴν δὲ μάλιστα τὴν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν πεπολιορκημένην, **471**
 αὐτὴν τὴν προπονήσασαν, καὶ τοὺς αὐτοὺς ἡμῖν καὶ πρὸ ἡμῶν
 διωγμοὺς ὑπομείνας, τὴν μητρὸς δίκην τῶν τέκνων ἐρημω-
 θείσαν ἐκκλησίαν, συναπολαῦσαι δεῖν οἰόμενος τῆς τοῦ παν-
 αγάθου μεγαλοδωρεᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς παῖδας αὐθις ὁ μέγας
 Ποιμὴν, τοὺς θήρας καὶ τοὺς λύκους καὶ πᾶν ἀπηνὲς καὶ ἄγριον
 γένος ἀποσοβήσας, καὶ 'τὰς μύλας τῶν λεόντων,' ἢ φησὶ τὰ θεία Ps. lvii.
(lviii.) 6.
 λόγια, 'συντρίψας,' ἐπὶ ταυτὸν αὐθις συνελθεῖν ἠξίωσε, δικαιοῦ-
 τατα καὶ τῆς ποιμένης τὴν μάνδραν ἀνίστη, 'τοῦ καταισχύναι Ps. viii. 2.
 ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητὴν,' καὶ ὡς ἂν ἐλεγχον ταῖς θεομάχοις τῶν
 ἀσεβῶν προαγάγοι τόλμαις. Καὶ νῦν οἱ μὲν οὐκ εἰσὶν οἱ θεο-
 μισεῖς, ὅτι μὴδὲ ἦσαν· εἰς βραχὺ δὲ ταράξαντες καὶ ταραχ-
 θέντες, εἶθ' ὑποσχόντες τιμωρίαν οὐ μεμπτὴν τῇ δικῇ, ἐαυτοὺς
 καὶ φίλους καὶ οἴκους, ἄρδην ἀναστέτους κατέστησαν· ὡς τὰς
 πάλαι στήλαις ἱεραῖς καταγραφείσας πορρήσεις, ἔργοις πιστὰς
 ὁμολογεῖσθαι, δι' ὃν τὰ τε ἄλλα ὁ θεὸς ἐπαληθεύει λόγος,
 ἀτὰρ καὶ τάδε περὶ αὐτῶν ἀποφαινόμενος·

Ps. xxxvi.
(xxxvii.) 14,
15.

Ῥομφαίαν ἐσπάσαντο οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐνέτειναν τόξον αὐτῶν, τοῦ καταβαλεῖν πτωχὸν καὶ πένητα, τοῦ σφάξαι τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ· ἡ Ῥομφαία αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς καρδίαν αὐτῶν, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συντριβείη.

Καὶ πάλιν·

Ib. ix. 6, 5 ;
xvii. (xviii.)
41 ;
xix. (xx.) 8.

Ἀπόλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν μετ' ἧχου, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐξήλειψας εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ὅτι δὴ καὶ ἐν κακοῖς γενόμενοι, ἐκέκραξαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ σῶζων· πρὸς Κύριον, καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ μὲν συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον, ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν.

Καὶ τό γε ἐν τούτοις προαναφωνοῦν·

Ib. lxvii.
(lxxiii.) 20.

Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις, ἀληθὲς ὑπ' ὀφθαλμοῖς πάντων ἀναπέφανται. Ἀλλ' οἱ μὲν γιγάντων τρόπον θεομαχίαν ἐνστησάμενοι, τοιαύτην εἰλήχασιν τὴν τοῦ βίου καταστροφὴν· τῆς δ' ἐρήμου καὶ παρ' ἀνθρώποις ἀπεγνωσμένης τοιαῦτα οἶα τὰ ὀρώμενα τῆς κατὰ Θεὸν ὑπομονῆς τὰ τέλη, ὡς ἀναφωνεῖν αὐτῇ τὴν προφητείαν Ἡσαΐου ταῦτα·

Isa. xxxv. 1,
3, 4, 6, 7.

Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα, ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθειῶ ὡς κρίνον· καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα. Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνιμμέναι, καὶ γόνατα παρατελυμένα· παρακαλέσατε, ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ, ἰσχύσατε, μὴ φοβείσθε. Ἰδοὺ, ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει, αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς· ὅτι, φησὶν, ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν γῇ διψώσῃ· καὶ ἡ ἄνδρος ἔσται εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν διψῶσαν γῆν πηγὴ ὕδατος ἔσται.

Καὶ τάδε μὲν λόγοις πάλαι προθεσπισθέντα, βίβλοις ἱεραῖς
472 καταβέβλητο· τά γε μὴν ἔργα οὐκέτ' ἀκοαῖς, ἀλλ' ἔργοις ἡμῖν παραδέδοται. Ἡ ἔρημος ἦδε, ἡ ἄνδρος, ἡ χήρα καὶ ἀπερίστατος, ἧς 'ὡς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίναις ἐξέκοψαν τὰς πύλας ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἐν πέλυκι καὶ λαξευτηρίῳ συντρίψαντες αὐτήν,' ἧς καὶ τὰς βίβλους διαφθείραντες, 'ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἁγιαστήριον' τοῦ Θεοῦ, 'εἰς τὴν γῆν ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ,' ἦν 'ἐτρύγησαν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδὸν, προκαθελόντες αὐτῆς τοὺς φραγμοὺς, ἦν ἐλυμῆνατο ὡς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὺς ἄγριος κατενεμήσατο,' Χριστοῦ δυνάμει παραδόξῳ νῦν, ὅτε θέλει αὐτὸς, γέγονεν ὡς κρίνον· ἐπεὶ καὶ τότε αὐτοῦ νεύματι, ὡς ἂν προκηδομένου πατρὸς ἐπαιδεύετο· 'ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παρα-

Ps. lxxiii.
(lxxiv.) 5-7.

Supr. viii. 2.

Ps. lxxix.
(lxxx.) 12, 13.

Heb. xii. 6.

δέχεται.' Μέτρῳ δὴτα κατὰ τὸ δέον ἐπιστραφεῖσα, αὖθις ἄνω-
θεν ἐξ ὑπαρχῆς ἀγαλλιᾶν προστάττεται, ἐξανθεῖ τε ὡς κρίνον,
καὶ τῆς ἐνθέου εὐωδίας εἰς πάντας ἀποπνεῖ ἀνθρώπους· ὅτι,
φησὶν, 'ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ,' τὸ νᾶμα τῆς θείας τοῦ σω-
τηρίου 'λουτροῦ παλιγγενεσίας·' καὶ νῦν γέγονεν ἡ πρὸ μικροῦ Tit. iii. 5.
ἐρημος "εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν διψῶσαν γῆν ἔβρυσεν πηγὴ ὕδατος'
ζῶντος· ἰσχυσάν τε ὡς ἀληθῶς χεῖρες αἱ τὸ πρὶν ἀνειμέναι,
καὶ τῆς τῶν χειρῶν ἰσχύος ἔργα, τάδε τὰ μεγάλα καὶ ἐναργῆ
δείγματα· ἀλλὰ καὶ τὰ πάλοι σεσαθρωμένα καὶ παρειμένα
γόνατα, τὰς οἰκείας ἀπολαβόντα βάσεις, τὴν ὁδὸν τῆς θεογνω-
σίας εὐθυποροῦντα βαδίζει, ἐπὶ τὴν οἰκείαν ποίμνην τοῦ παν-
αγάθου Ποιμένος σπεύδοντα. Εἰ δὲ καὶ ταῖς τῶν τυράννων
ἀπειλαῖς τὰς ψυχὰς τινες ἀπενάρκησαν, οὐδὲ τούτους ὁ σωτήριος Supr. viii. 2.
ἀθεραπεύτους παρορᾷ λόγος· εὖ μάλα δὲ καὶ αὐτοὺς ἰώμενος,
ἐπὶ τὴν τοῦ θείου παράκλησιν παρορμᾷ λέγων·

Παρακαλέσατε οἱ ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ, ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε.

Τούτων δεῖν ἀπολαῦσαι τὴν διὰ Θεὸν γενομένην ἔρημον, τοῦ
λόγου προαγορεύοντος ἐπακούσας ὀξεῖα διανοίας ἀκοῇ οὗτος ὁ
νέος ἡμῶν καὶ καλὸς Ζοροβάβελ, μετὰ τὴν πικρὰν ἐκείνην Cf. Ezra iii. 8.
αἰχμαλωσίαν, καὶ 'τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως,' οὐ παριδὼν τὸ Mark xiii. 14.
πτῶμα νεκρὸν, πρῶτιστα πάντων παρακλήσεσι καὶ λιταῖς, ἔλεον
τὸν Πατέρα μετὰ τῆς κοινῆς ὑμῶν ἀπάντων ὁμοφροσύνης κατα-
στησάμενος, καὶ τὸν μόνον νεκρῶν ζωοποιὸν σύμμαχον παρα-
λαβὼν καὶ συνεργὸν, τὴν πεσοῦσαν ἐξήγειρε, προαποκαθάρσας
καὶ προθεραπεύσας τῶν κακῶν· καὶ στολὴν οὐ τὴν ἐξ ἀρχαίου
παλαιᾶν αὐτῇ περιτέθεικεν, ἀλλ' ὅποیان αὖθις παρὰ τῶν θείων
χρησμῶν ἐξεπαιδεύετο, σαφῶς ᾧδε λεγόντων·

καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη, ὑπὲρ τὴν προτέραν.

Hag. ii. 10.

Ταύτῃ δ' οὖν πολὺ μείζονα τὸν χῶρον ἅπαντα περιλαβὼν,
τὸν μὲν ἐξῶθεν ὠχυροῦτο περίβολον τῷ τοῦ παντὸς περιτει-
χίσματι, ὥς ἂν ἀσφαλέστατον εἶη τοῦ παντὸς ἔρκος. Πρόπυ-
λον δὲ μέγα καὶ εἰς ὕψος ἐπηρμένον πρὸς αὐτὰς ἀνίσχοντος
ἡλίου ἀκτῖνας ἀναπετάσας, ἥδη καὶ τοῖς μακρὰν περιβόλον ἐξῶ 473
ιερῶν ἐστῶσι τῆς τῶν ἔνδον παρέσχευ ἀφθονίαν θέας, μονου-
ουχὶ καὶ τῶν ἀλλοτρίων τῆς πίστεως ἐπὶ τὰς πρῶτας εἰσόδους

ἐπιστρέφω τὰς ὄψεις; ὥς ἂν μὴ παρατρέχοι τις, ὅτι μὴ τὴν ψυχὴν κατανυγείς πρότερον μνήμη τῆς τε πρὶν ἐρημίας, καὶ τῆς νῦν παραδόξου θαυματουργίας, ὑφ' ἧς τάχα καὶ ἐλκυσθήσεσθαι κατανυγέντα, καὶ πρὸς αὐτῆς τῆς ὄψεως ἐπὶ τὴν εἴσοδον προτραπήσεσθαι ἤλπισεν. Εἶσω δὲ παρελθόντι πυλῶν, οὐκ εὐθὺς ἐφῆκεν ἀνάγκοις καὶ ἀνίπτοις ποσὶ τῶν ἔνδον ἐπιβαίνειν ἀγίων· διαλαβὼν δὲ πλείστον ὅσον τὸ μεταξὺ τοῦ τε νεῶ καὶ τῶν πρώτων εἰσόδων, τέτταρσι μὲν περίξ ἐγκαρσίοις κατεκόσμησε στοαῖς, εἰς τετράγωνόν τι σχῆμα περιφράξας τὸν τόπον κίοισιν πανταχόθεν ἐπαιρομέναις· ὧν τὰ μέσα διαφράγμασι τοῖς ἀπὸ ξύλου δικτυωτοῖς ἐς τὸ σύμμετρον ἤκουσι μήκους περικλείσας, μέσον αἶθριον ἠφίει εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ κάτοψιν, λαμπρὸν καὶ ταῖς τοῦ φωτὸς ἀκτίσιν ἀναιμένον ἀέρα παρέχον. Ἱερῶν δ' ἐνταῦθα καθαρσίῳ ἐτίθει σύμβολα, κρήνας ἄντικρυς εἰς πρόσωπον ἐπισκευάζων τοῦ νεῶ, πολλῶ τῷ χεύματι τοῦ νάματος τοῖς περιβόλων ἱερῶν ἐπὶ τὰ ἔσω προΐοῦσι τὴν ἀπόρρυψιν παρεχομένας. Καὶ πρώτη μὲν εἰσιόντων αὕτη διατριβή, κόσμον ὁμοῦ καὶ ἀγλαίαν τῷ παντὶ, τοῖς τε τῶν πρώτων εἰσαγωγῶν ἔτι δεομένοις κατάλληλον τὴν μονὴν παρεχομένην. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν τούτων θέαν παραμειψάμενος, πλείοσιν ἔτι μᾶλλον τοῖς ἐνδοτάτῳ προπύλοις τὰς ἐπὶ τὸν νεῶν παρόδους ἀναπεπταμένας ἐποίει, ὑπὸ μὲν ταῖς ἡλίου βολαῖς αὐθις τρεῖς πύλας ὑφ' ἐν καταθείς πλευρόν· ὧν τὸ πολὺ τὰς παρ' ἑκάτερα μεγέθει τε καὶ πλάτει πλεονεκτεῖν τῇ μέσῃ χαρισάμενος, παραπήγμασί τε χαλκοῦ σιδηροδέτοις καὶ ποικίλμασιν ἀναγλύφοις διαφερόντως αὐτὴν φαιδρύνας, ὥς ἂν βασιλίδι, ταύτῃ τοὺς δορυφόρους ὑπέζευξε. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ταῖς παρ' ἑκάτερα τοῦ παντὸς νεῶ στοαῖς τὸν τῶν προπύλων ἀριθμὸν διατάξας, ἄνωθεν ἐπὶ ταύταις ἄλλῳ πλείονι φωτὶ διαφόρους τὰς ἐπὶ τὸν οἶκον εἰσβολὰς ἐπενόει, ταῖς ἀπὸ ξύλου λεπτουργίαις καὶ τὸν περὶ αὐτὰς κόσμον καταποικίλλων. Τὸν δὲ βασιλείου οἶκον πλουσιωτέραις ἤδη καὶ δαυφιλέσι ταῖς ὕλαις ὠχύρου, ἀφθόνῳ φιλοτιμίᾳ τῶν ἀναλωμάτων χρώμενος. Ἐνθα μοι δοκῶ περιττὸν εἶναι τοῦ δομήματος μήκη τε καὶ πλάτη καταγράφειν, τὰ φαιδρὰ ταῦτα

474 κάλλη, καὶ τὰ λόγου κρείττονα μεγέθη, τὴν τε τῶν ἔργων ἀποστίλβουσαν ὄψιν τῷ λόγῳ διεξιόντι, ὕψη τε τὰ οὐρανομήκη,

καὶ τὰς τούτων ὑπερκειμένας πολυτελεῖς τοῦ Λιβάνου κέδρους,
ὧν οὐδὲ τὸ θεῖον λόγιον τὴν μνήμην ἀπεσιώπησεν,

Εὐφρανθήσεται,

φάσκον,

τὰ ξύλα τοῦ Κυρίου, καὶ αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ἃς ἐφύτευσε.

Ps. ciii. (civ)
16.

Τί με δεῖ νῦν τῆς πανσόφου καὶ ἀρχιτεκτονικῆς διατάξεως, καὶ τοῦ κάλλους τῆς ἐφ' ἐκάστου μέρους ὑπερβολῆς ἀκριβολογείσθαι τὴν ὑφήγησιν, ὅτε τῆς ὄψεως τὴν διὰ τῶν ὧτων ἀποκλείει μάθησιν ἢ μαρτυρία; Ἀλλὰ γὰρ ὧδε καὶ τὸν νεῶν ἐπιτελέσας, θρόνοις τε τοῖς ἀνωτάτω εἰς τὴν τῶν προέδρων τιμὴν, καὶ προσέτι βάθροις ἐν τάξει τοῖς καθ' ὅλου κατὰ τὸ πρέπον κοσμήσας, ἐφ' ἅπασί τε τὸ τῶν ἁγίων ἁγιον θυσιαστήριον ἐν μέσῳ θεῖς, αὐθις καὶ τάδε ὡς ἂν εἴη τοῖς πολλοῖς ἄβατα, τοῖς ἀπὸ ξύλου περιέφραττε δικτύοις, εἰς ἄκρον ἐν τέχνῳ λεπτοουργίας ἐξησκημένοις, ὡς θαυμάσιον τοῖς ὀρώσι παρέχειν τὴν θέαν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦδαφος ἄρα εἰς ἀμελὲς ἔκειτο αὐτῷ· καὶ τότε γοῦν λίθῳ μαρμάρῳ εὖ μάλα κόσμῳ παντὶ λαμπρύνας, ἥδη λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὰ ἐκτὸς τοῦ νεῶ μετῆι, ἐξέδρας καὶ οἴκους τοὺς παρ' ἐκάτερα μεγίστους ἐπισκευάζων εὐτέχνως, ἐπὶ ταυτὸν εἰς πλευρὰ τῷ βασιλείῳ συνεξευγμένους καὶ ταῖς ἐπὶ τὸν μέσον οἶκον εἰσβολαῖς ἠνωμένους· ἃ καὶ αὐτὰ τοῖς ἔτι καθάρσεως καὶ περιρραντηρίων τῶν διὰ ὕδατος καὶ Ἁγίου Πνεύματος ἐγχρήζουσιν, ὁ εἰρηνικώτατος ἡμῶν Σόλομων ὁ τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ δειμάμενος ἀπειργάζετο, ὡς μηκέτι λόγον, ἀλλ' ἔργον γεγονέναι τὴν ἄνω λεχθεῖσαν προφητείαν. Γέγονε γὰρ καὶ νῦν ὡς ἀληθῶς ἐστὶν ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἢ ἐσχάτη 475 ὑπὲρ τὴν προτέραν.' Ἐδεῖ γὰρ καὶ ἀκόλουθον ἦν, τοῦ Ποιμένου αὐτῆς καὶ Δεσπότου ἅπαξ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς θάνατον καταδεξάμενου, καὶ μετὰ τὸ πάθος, ὃ χάριν αὐτῆς ῥυπόουν ἐνεδύσατο σῶμα, ἐπὶ τὸ λαμπρὸν καὶ ἔνδοξον μεταβεβληκότος, αὐτὴν τε σάρκα τὴν λυθείσαν, ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν ἀγαγόντος, καὶ τήνδε ὁμοίως τῶν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομιῶν ἐπαύρασθαι· ὅτι δὴ καὶ τούτων πολὺ κρείττονα λαβοῦσα παρ' αὐτοῦ τὴν ἐπαγγελίαν, τὴν πολὺ μείζονα δόξαν τῆς παλιγγενεσίας, ἐν ἀφθάρτου σώματος ἀναστάσει, μετὰ φωτὸς ἀγγέλων χορείας, ἐν τοῖς

Cf. Matt.
xix. 28.

οὐρανῶν ἐπέκεινα τοῦ Θεοῦ βασιλείοις, σὺν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ πανευεργέτῃ καὶ Σωτῆρι διαρκῶς ἐπὶ τοὺς ἐξῆς αἰῶνας ἀπολαβεῖν ποθεῖ. Ἀλλὰ γὰρ τέως ἐπὶ τοῦ παρόντος, τοῦτοις ἢ πάλαι χήρα καὶ ἔρημος Θεοῦ χάριτι περιβληθεῖσα τοῖς ἄνθεσι, γέγονεν ἀληθῶς ὡς κρίνον, ἥ φησὶν ἡ προφητεία. Καὶ τὴν νυμφικὴν ἀναλαβοῦσα στολὴν, τὸν τε τῆς εὐπρεπείας περιθεμένη στέφανον, οἷα χορεύειν διὰ Ἡσαίου παιδεύεται, τὰ χαριστήρια τῷ βασιλεῖ Θεῷ φωναῖς εὐφήμοις γεραίρουσα, αὐτῆς λεγούσης ἐπακούσωμεν·

Isa. lxi. 10, 22. Ἀγαλλιᾶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· περιέθηκέ μοι ὡς νυμφίῳ μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ· καὶ ὡς γῆν αὔξουσιν τὸ ἄνθος αὐτῆς, καὶ ὡς κήπος τὰ σπέρματα αὐτοῦ ἀνατελεῖ, οὕτως Κύριος Κύριος ἀνέτειλε δικαιοσύνην καὶ ἀγαλλίαμα ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν.

Τούτοις μὲν οὖν αὕτη χορεύει· οἷοις δὲ καὶ ὁ νυμφίος Λόγος ὁ οὐράνιος αὐτὸς Ἰησοῦς Χριστὸς αὐτὴν ἀμείβεται, ἅκουε λέγοντος Κυρίου·

Ib. liv. 4,
6-8; li. 17,
18, 22;
lii. 1, 2;
xlix. 18-21.

Μὴ φοβοῦ ὅτι κατησχύνῃς, μηδὲ ἐντραπῆς ὅτι ὠνειδίσθῃς· ὅτι αἰσχύνῃν αἰῶνιον ἐπιλήσῃ, καὶ ὠνείδος τῆς χρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. Οὐχ ὡς γυναῖκα ἐγκαταλελειμμένην καὶ ὀλιγόψυχον κέκληκέ σε Κύριος, οὐδ' ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος μεμισμένην. Εἶπεν ὁ Θεός σου· Χρόνον μικρὸν ἐγκατέλιπόν σε, καὶ ἐν ἐλέῳ μεγάλῳ ἐλέησω σε· ἐν θυμῷ μικρῷ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐν ἐλέῳ αἰωνίῳ ἐλέησω σε, εἶπεν ὁ ῥυσάμενός σε Κύριος. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου ἡ πιούσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ· ποτήριον γὰρ τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυν τοῦ θυμοῦ μου, ἐξέπιες καὶ ἐξεκένωσας. Καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλὼν σε ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων σου, ὃν ἔτεκες, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιλαμβάνόμενος τῆς χειρὸς σου. Ἴδου εἴληφα ἐκ τῆς χειρὸς σου τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυν τοῦ θυμοῦ μου, καὶ οὐ προσθήσεις ἔτι πιεῖν αὐτό· καὶ δώσω αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδικησάντων σε καὶ τῶν ταπεινωσάντων σε. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἔνδυσαι τὴν ἰσχύν, ἔνδυσαι τὴν δόξαν σου. Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν καὶ ἀνάστηθι. Κάθισον, ἔκλυσαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου σου· ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου· ἴδου συνήχθησαν καὶ ἦλθον πρὸς σε· ᾧ ἐγώ, λέγει Κύριος· ὅτι πάντας αὐτοὺς ὡς κόσμον ἐνδύσῃ, καὶ περιθήσῃ αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφης· ὅτι τὰ ἔρημά σου καὶ τὰ διεφθαρμένα καὶ τὰ καταπεπτωκότα νῦν στενοχωρήσει ἀπὸ τῶν κατοικούντων σε· καὶ μακρυνθήσονται ἀπὸ σοῦ οἱ καταπίνοντές σε. Ἐροῦσι γὰρ εἰς τὰ ᾧτά σου οἱ υἱοί σου οὓς ἀπολώλεκας· Στενός μου ὁ τόπος· ποιήσόν μοι τόπον ἵνα κατοικήσω· καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; ἐγὼ δὲ ἄτεκνος καὶ χήρα· τού-

τους δὲ τίς ἐξέθρεψέ μοι ; ἐγὼ δὲ κατελείφθην μόνη· οὗτοι δέ μοι ποῦ ἦσαν ;

Ταῦτα Ἡσαίας προεθέσπισε, ταῦτα πρόπαλαι περὶ ἡμῶν ἐν ἱεραῖς βίβλοις καταβέβλητο. Ἐχρῆν δέ που τούτων τὴν ἀψεύδειαν ἤδη ποτὲ ἔργοις παραλαβεῖν. Ἀλλὰ γὰρ τοιαῦτα τοῦ νυμφίου Λόγου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ νύμφην τὴν ἱερὰν καὶ ἁγίαν ἐκκλησίαν ἐπιφωνοῦντος, εἰκότως ὁ νυμφοστόλος ὅδε αὐτὴν τὴν ἔρημον, τὴν πτώμα κειμένην, τὴν παρὰ ἀνθρώποις ἀνέλπιδα, ταῖς κοιναῖς ἀπάντων ὑμῶν εὐχαῖς, χεῖρας τὰς ὑμῶν αὐτῶν ὀρέξας, ἐξήγειρε καὶ ἐξανέστησε, Θεοῦ τοῦ παμβασιλέως νεύματι, καὶ τῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἐπιφανείᾳ, τοιαύτην τε ἀναστήσας κατεστήσατο, οἷαν ἐκ τῆς τῶν ἱερῶν χρησμῶν καταγραφῆς ἐδιδάσκετο. Θαῦμα μὲν οὖν μέγιστον τοῦτο καὶ πέρα πάσης ἐκπλήξεως, μάλιστα τοῖς ἐπὶ μόνη τῇ τῶν ἔξωθεν φαντασίᾳ τὸν νοῦν προσανέχουσι. Θαυμάτων δὲ θαυμασιώτερα τὰ τε ἀρχέτυπα, καὶ τούτων τὰ πρωτότυπα νοητὰ καὶ θεοπρεπῆ παραδείγματα, τῆς ἐνθέου φημὶ καὶ λογικῆς ἐν ψυχαῖς οἰκοδομῆς ἀνανεώματα· ἦν αὐτὸς ὁ Θεόπαις κατ' εἰκόνα τὴν αὐτὸς αὐτοῦ δημιουργήσας, πάντῃ τε καὶ κατὰ πάντα τὸ θεοεἶκελον δεδορημένος, ἄφθαρτον φύσιν, ἄσώματον, λογικὴν, πάσης γεώδους ὕλης ἁλλοτρίαν, αὐτονοερὰν οὐσίαν, ἅπαξ τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι συστησάμενος, νύμφην ἁγίαν, καὶ νεὼν πανῖερον, ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Πατρὶ κατειργάσατο. Ὁ καὶ σαφῶς αὐτὸς ὁμολογῶν ἐκφαίνει, λέγων·

Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ 2 Cor. vi. 16. αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός.

Καὶ τοιαύτῃ μὲν ἡ τελεία καὶ κεκαθαρμένη ψυχῇ, ἀρχήθην οὕτω γεγεννημένη, οἷα τὸν οὐράνιον Λόγον ἀγαλματοφορεῖν. Ἀλλὰ γὰρ φθόνῳ καὶ ζήλῳ τοῦ φιλοπονήρου δαίμονος, φιλοπαθῆς καὶ φιλοπόνηρος ἐξ αὐτεξουσίου αἰρέσεως γενομένη, ὑπαναχωρήσαντος αὐτῆς τοῦ θείου, ὥς ἂν ἔρημος προστάτου, εὐάλωτος καὶ εἰς ἐπιβουλὴν εὐχερῆς τοῖς ἐκ μακροῦ διαφθορουμένοις ἀπελήλεγκται, ταῖς τε τῶν ἁοράτων ἐχθρῶν καὶ 477 νοητῶν πολεμίων ἐλεπόλεσι καὶ μηχαναῖς καταβληθεῖσα, πτώμα ἐξάσιον καταπέπτωκεν, εἰς ὅσον 'οὐδ' ἐπὶ λίθῳ λίθον' τῆς ἀρετῆς ἐστῶτα ἐν αὐτῇ διαμεῖναι, ὅλην δὲ δι' ὅλου χαμαὶ κεῖσθαι

νεκρὰν, τῶν περὶ Θεοῦ φυσικῶν ἐννοιῶν πάμπαν ἀπεστερημένην. Πεπτωκυῖαν δὴ ταύτην ἐκείνην τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ κατασκευασθείσαν, ἐλυμήνατο οὐχ ὅς οὗτος 'ὁ ἐκ δρυμοῦ' τοῦ παρ' ἡμῖν ὁρατοῦ, ἀλλὰ τις φθοροποιὸς δαίμων, καὶ θῆρες ἄγριοι νοητοί· οἱ καὶ τοῖς πάθεσιν οἷα πεπυρακτωμένοις τῆς σφῶν κακίας βέλεσιν αὐτὴν ἐξυφάψαντες, 'ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ θεῖον ὄντως ἁγιαστήριον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν γῆν τε ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.' εἶτα πολλῷ τῷ προσχώματι τὴν ἀθλίαν κατορύξαντες, εἰς ἀνέλπιστον πάσης περιέτρεψαν σωτηρίας. Ἄλλ' ὅγε κηδεμῶν αὐτῆς Λόγος, ὁ θεοφεγγὴς καὶ σωτήριος, τὴν κατ' ἀξίαν δίκην τῶν ἁμαρτημάτων ὑποσχοῦσαν αὐθις ἐξυπαρχῆς ἀνελάμβανε, Πατὴρ παναγάθου φιλανθρωπία πειθόμενος. Αὐτὰς δὴ οὖν πρώτας τὰς τῶν ἀνωτάτω βασιλευόντων ψυχὰς προελόμενος, τῶν μὲν δυσσεβῶν καὶ ὀλεθρίων πάντων, αὐτῶν τε τῶν δεινῶν καὶ θεομισῶν τυράνων, τὴν οἰκουμένην ἅπασαν δι' αὐτῶν τῶν θεοφιλεστᾶτων ἐκαθήρατο· εἶτα δὲ τοὺς αὐτῷ γνωρίμους ἄνδρας, τοὺς πάλαι διὰ βίου ἱερωμένους αὐτῷ, κρύβδην γε μὴν ὥς ἐν κακῶν χειμῶνι πρὸς τῆς αὐτοῦ σκέπης καλυπτομένους, εἰς φανερόν ἀγαγὼν, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος μεγαλοδωρεαῖς ἐπαξίως τιμήσας, αὐθις καὶ διὰ τούτων τὰς μικρῷ πρόσθεν ἔρρυπώμενας ψυχὰς, ὕλης τε παντοίας καὶ χώματος τῶν ἀσεβῶν ἐπιταγμάτων συμπεφορημένας, ὄρυξι καὶ δικέλλαις, ταῖς πληκτικαῖς τῶν μαθημάτων διδασκαλίαις, ἐξεκάθηρέ τε καὶ ἀπέσμηξε· λαμπρόν τε καὶ διαυγὴ τῆς πάντων ὕμῶν διανοίας τὸν χώρον ἀπειργασμένος, ἐνταῦθα λοιπὸν τῷ πανσόφῳ καὶ θεοφιλεῖ τῷδε παραδέδωκεν ἡγεμόνι· ὃς τὰ τε ἄλλα 'κριτικὸς' καὶ ἐπιλογιστικὸς τυγχάνων, τὴν τῶν αὐτῷ κεκληρωμένων ψυχῶν εὖ διαγιώσκων καὶ φιλο-

478 κρινῶν διάνοιαν, ἐκ πρώτης, ὥς εἰπεῖν, ἡμέρας οἰκοδομῶν, οὕτω καὶ εἰς δεῦρο πέπνυται, τοτὲ μὲν διαυγὴ τὸν χρυσόν, τοτὲ δὲ δόκιμον καὶ καθαρὸν τὸ ἀργύριον, καὶ τοὺς τιμίους καὶ πολυτελεῖς λίθους ἐν πᾶσιν ὕμῖν ἀρμόττων, ὥς ἱερὰν αὐθις καὶ μυστικὴν ἔργοις τοῖς εἰς ὑμᾶς ἀποπληροῦν προφητείαν, δι' ἧς εἴρηται·

Cf. Heb. iv.
12.

Isa. liv. 11=
14.

Ἰδοὺ, ἐγὼ ἐτοιμάζω σοι ἄνθρακα τὸν λίθον σου, καὶ τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον, καὶ τὰς ἐπάλξεις σου ἱάσπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυ-

στάλλου, καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτοὺς, καὶ πάντας τοὺς υἱούς σου διδασκούς Θεοῦ, καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου· καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ.

Δικαιοσύνη δὴτα οἰκοδομῶν, κατ' ἀξίαν τοῦ παντὸς λαοῦ διήρει τὰς δυνάμεις, οἷς μὲν τὸν ἕξωθεν αὐτὸ μόνον περιφράττων περίβολον, τὴν ἀπλανῇ πίστιν περιτειχίσας· πολλὺς δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ μέγας λεὼς, οὐδὲν κρείττον φέρειν οἰκοδόμημα διαρκῶν· οἷς δὲ τὰς ἐπὶ τὸν οἶκον ἐπιτρέπων εἰσόδους, θυραυλεῖν καὶ ποδηγεῖν τοὺς εἰσιόντας κατατάττων, οὐκ ἀπεικότως τοῦ νεῶ πρόπυλα νενομισμένους· ἄλλους δὲ πρώτοις τοῖς ἕξωθεν ἀμφὶ τὴν αὐλὴν ἐκ τετραγώνου κίοσιν ὑπεστήριξε, ταῖς πρώταις τῶν τειτάρων Εὐαγγελίων τοῦ γράμματος προβολαῖς ἐμβιβάζων. Τοὺς δ' ἤδη ἀμφὶ τὸν βασιλείου οἶκον ἐκατέρωθεν παραζεύγνυσιν, ἔτι μὲν κατηχουμένους, καὶ ἐν αὔξῃ καὶ προκοπῇ καθεστῶτας, οὐ μὴν πόρρω πον καὶ μακρὰν τῆς τῶν ἐνδοτάτω θεοπτίας τῶν πιστῶν διεξευγμένους. Ἐκ δὴ τούτων τὰς ἀκηράτους ψυχὰς θείῳ λουτρῷ χρυσοῦ δίκην ἀποσμηχθείσας παραλαβὼν, κἀναυῖθα τοὺς μὲν κίοσι τῶν ἕξωτάτω πολὺ κρείττοσιν, ἐκ τῶν ἐνδοτάτω μυστικῶν τῆς Γραφῆς δογμάτων ὑποστηρίζει, τοῖς δὲ πρὸς τὸ φῶς ἀνοίγμασι καταυγάζει, προπύλῳ μὲν ἐνὶ μεγίστῳ τῆς τοῦ παμβασιλέως ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ δοξολογίας τὸν πάντα νεὼν κατακοσμῶν. Χριστοῦ δὲ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος παρ' ἑκάτερα τῆς τοῦ Πατρὸς αὐθεντείας, τὰς δευτέρας αὐγὰς τοῦ φωτὸς παρασχόμενος, τῶν τε λοιπῶν διὰ τοῦ 479 παντὸς οἴκου ἄφθονον καὶ πολὺ διάφορον τῆς καθ' ἕκαστον ἀληθείας τὸ σαφὲς καὶ φωτεινὸν ἐνδεικνύμενος, πάντῃ δὲ καὶ πανταχόθεν τοὺς ζῶντας καὶ βεβηκότας καὶ εὐπαγεῖς τῶν ψυχῶν λίθους ἐγκρίνας, τὸν μέγαν καὶ βασιλικὸν ἐξ ἀπάντων οἶκον ἐπισκευάζεται, λαμπρὸν καὶ φωτὸς ἔμπλεον τὰ τε ἐνδοθεν καὶ τὰ ἐκτὸς, ὅτι μὴ ψυχὴ μόνον καὶ διάνοια, καὶ τὸ σῶμα δὲ αὐτοῖς ἀγνείας καὶ σωφροσύνης πολυανθεὶ κόσμῳ κατηγλαῖστο. Ἐνεῖσι δ' ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ καὶ θρόνοι, βάθρα τε μυρία καὶ καθιστήρια· ἐν ὅσαις ψυχαῖς τὰ τοῦ θείου Πνεύματος ἐφίστανει δωρήματα, οἷα καὶ πάλαι ὤφθη τοῖς ἀμφὶ τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους, οἷς ἐφάνησαν ὡς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὥσπερ πυρὸς, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν. Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ πάντων ἄρχοντι,

ἵσως αὐτὸς ὅλος ἐγκάθεται Χριστὸς· ἐν δὲ τοῖς μετ' αὐτὸν δευτερεύουσιν, ἀναλόγως καθ' ὅσον ἕκαστος χωρεῖ Χριστοῦ δυνάμει καὶ Πνεύματος Ἁγίου μερισμούς. Βάθρα δ' ἂν εἶεν καὶ ἀγγέλων καὶ αἱ τιῶν ψυχαί, τῶν εἰς παιδαγωγίαν καὶ φρουρὰν ἐκάστῳ παραδεδομένων. Σεμνὸν δὲ καὶ μέγα καὶ μονογενὲς θυσιαστήριον, ποῖον ἂν εἴη ἢ τῆς τοῦ κοινου πάντων ἱερέως τῆς ψυχῆς τὸ εἰλικρινὲς καὶ ἁγίων ἅγιον; ᾧ παρεστὼς ἐπὶ δεξιᾷ ὁ μέγας τῶν ὄλων ἀρχιερεὺς, αὐτὸς Ἰησοῦς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ, τὸ παρὰ πάντων εὐῶδες θυμίαμα, καὶ τὰς δι' εὐχῶν ἀναίμους καὶ ἁλλοὺς θυσίας, φαιδρῷ τῷ βλέμματι καὶ ὑπταῖς ὑποδεχόμενος χερσὶ, τῷ κατ' οὐρανὸν Πατρὶ καὶ Θεῷ τῶν ὄλων παραπέμπεται, πρῶτος αὐτὸς προσκυνῶν, καὶ μόνος τῷ Πατρὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμων σέβας, εἴτα δὲ καὶ πᾶσιν ἡμῖν εὐμενῇ διαμένειν καὶ δεξιὸν εἰς αἰὲ παραιτούμενος. Τοιοῦτος ὁ μέγας νεὼς, ὃν καθ' ὅλης τῆς ὑφ' ἡλίον οἰκουμένης ὁ μέγας τῶν ὄλων δημιουργὸς Λόγος συνεστήσατο, τῶν ἐπέκεινα οὐρανίων ἀψίδων πάλιν καὶ αὐτὸς νοερὰν ταύτην ἐπὶ γῆς εἰκόνα κατεργασάμενος, ὡς ἂν διὰ πάσης τῆς κτίσεως, τῶν τε ἐπὶ γῆς λογικῶν ζώων ὁ Πατὴρ αὐτῷ τιμῶτό τε καὶ σέβοιτο. Τὸν τε ὑπερουράνιον

480 χῶρον καὶ τὰ ἐκέισε τῶν τῇδε παραδείγματα, τήν τε 'ἄνω' λεγομένην Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸ Σιών ὅρος τὸ ἐπουράνιον, καὶ τὴν ὑπερκόσμιον 'πόλιν τοῦ ζῶντος Θεοῦ,' ἐν ἣ 'μυριάδες ἀγγέλων πανηγύρεις, καὶ ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς,' ταῖς ἀρρήτοις καὶ ἀνεπιλογίστοις ἡμῖν θεολογίαις, τὸν σφῶν ποιητὴν καὶ πανηγεμόνα τῶν ὄλων γεραίρουσιν, οὐ τίς θνητὸς οἶός τε κατ' ἀξίαν ὑμῆσαι; Ὅτι δὴ ὁφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, αὐτὰ δὴ ταῦτα ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ὧν ἤδη ἐν μέρει καταξιωθέντες ἄνδρες ἅμα παισὶ καὶ γυναιξί, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πάντες ἁθρόως ἐν ἐνὶ πνεύματι καὶ μιᾷ ψυχῇ, μὴ διαλίπωμεν ἐξομολογούμενοι, καὶ τὸν τῶν τοσούτων ἡμῖν ἀγαθῶν παραίτιον ἀνευφημοῦντες,

Gal. iv. 26.

Heb. xii. 22,
23.[Vales.
οὕτως.
Qu. om. οὐ.]
= Cor. ii. 9.

Ps. ciii. Τὸν εὐιλατεύοντα πάσαις ταῖς ἀνομίαις ἡμῶν, τὸν ἰώμενον πάσας τὰς νόσους ἡμῶν, τὸν λυτρούμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν, τὸν στεφανοῦντα ἡμᾶς ἐν ἐλεεί καὶ οἰκτιρμοῖς, τὸν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν· ὅτι οὐ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς

3-5, 10, 12, 13.

ἀνομίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν· ὅτι καθ' ὅσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν· καθὼς οἰκτεῖρει πατὴρ υἱοὺς αὐτοῦ, ᾧ κτείρησε Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν.

Ταῦτα καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς ἐξῆς ἅπαντας χρόνους ταῖς μνημαῖς ἀναξωπυροῦντες, ἀτὰρ καὶ τῆς παρούσης πανηγύρεως καὶ τῆς παιδρᾶς ταύτης καὶ λαμπροτάτης ἡμέρας τὸν αἵτιον καὶ πανηγυριάρχην, νύκτωρ καὶ μεθήμεραν, διὰ πάσης ὥρας καὶ δι' ὅλης, ὡς εἰπεῖν, ἀναπνοῆς ἐν νῶ προορώμενοι, στέργοντες καὶ σέβοντες ψυχῆς ὅλην δυνάμει, καὶ νῦν ἀναστάντες, μεγάλη διαθέσεως φωνῇ καθικετεύσωμεν, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ μάνδραν εἰς τέλος ἡμᾶς σκεπάζων διασώζοιτο, τὴν παρ' αὐτοῦ βραβεύων ἀρραγῇ καὶ ἄσειστον αἰωνίαν εἰρήνην, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν, δι' οὗ αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

CAP. V.

Ἀντίγραφα βασιλικῶν νόμων.

Φέρε δὴ λοιπὸν καὶ τῶν βασιλικῶν διατάξεων Κωνσταντίνου καὶ Λικιννίου τὰς ἐκ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς μεταληφθείσας ἔρμηνείας παραθώμεθα.

Ἀντίγραφον βασιλικῶν διατάξεων ἐκ Ῥωμαϊκῆς γλώσσης μεταληφθεῖσῶν.

Ἦδη μὲν πολλὰ σκοποῦντες τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας οὐκ ἀρνητέαν A.D. 312, 313.
εἶναι, ἀλλ' ἐνὸς ἐκάστου τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ βουλήσει ἐξουσίαν δοτέον τοῦ 481
τὰ θεῖα πράγματα τημελεῖν κατὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν, ἕκαστον κεκελεύ-
κειμεν, τοῖς τε Χριστιανοῖς, τῆς αἱρέσεως καὶ τῆς θρησκείας τῆς ἑαυτῶν τὴν
πίστιν φυλάττειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλὰ καὶ διάφοροι αἱρέσεις ἐν ἐκείνῃ
τῇ ἀντιγραφῇ ἐν ᾗ τοῖς αὐτοῖς συνεχωρήθη ἡ τοιαύτη ἐξουσία, ἐδόκουν
προστεθεῖσθαι σαφῶς, τυχὸν ἴσως τινὲς αὐτῶν μετ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς τοιαύ-
της παραφυλάξεως ἀνεκρούοντο· ὁπότε εὐτυχῶς ἐγὼ Κωνσταντῖνος ὁ
αὔγουστος, καὶ γὰρ Λικίνιος ὁ αὔγουστος, ἐν τῇ Μεδιολάνῳ ἐηλύθειμεν,
καὶ πάντα ὅσα πρὸς τὸ λυσιτελὲς καὶ τὸ χρήσιμον τῷ κοινῷ διέφερεν, ἐν
ζητῇσει ἔσχομεν, ταῦτα μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἅτινα ἐδόκει ἐν πολλοῖς ἅπασιν
ἐπωφελῇ εἶναι, μᾶλλον δὲ ἐν πρώτοις διατάξαι ἐδογματίσαμεν, οἷς ἢ πρὸς
τὸ θεῖον αἰδῶς τε καὶ τὸ σέβας ἐνείχετο· τοῦτ' ἔστιν, ὅπως δῶμεν καὶ τοῖς
Χριστιανοῖς καὶ πᾶσιν ἐλευθέραν αἴρεσιν τοῦ ἀκολουθεῖν τῇ θρησκείᾳ ἢ
δ' ἂν βουληθῶσιν· ὅπως ὁ, τί ποτέ ἐστι θεϊότητος καὶ οὐρανίου πράγματος,

[Edict of Milan.]

[conditioni-
bus. Lact.]

ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν διάγουσιν εὐμενὲς εἶναι
 δυνηθῇ. Τοῖνυν ταύτην τὴν βούλησιν τὴν ἡμετέραν ὑγεινῶ καὶ ὀρθοτάτῳ
 λογισμῷ ἐδογματίσαμεν, ὅπως μηδενὶ παντελῶς ἐξουσία ἀρνητέα ἢ, τοῦ
 ἀκολουθεῖν καὶ αἰρεῖσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν παραφύλαξιν ἢ θρησκείαν,
 ἐκάστῳ τε ἐξουσία δοθεῖη τοῦ διδόναι ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν ἐν ἐκείνῃ τῇ
 θρησκείᾳ ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρμόζειν νομίζει· ὅπως ἡμῖν δυνηθῇ τὸ θεῖον ἐν
 πᾶσι τὴν ἔθιμον σπουδὴν καὶ καλοκάγαθιαν παρέχειν. Ἄτινα οὕτως ἀρέ-
 σεων, αἵτινες τοῖς προτέροις ἡμῶν γράμμασι τοῖς πρὸς τὴν σὴν καθοσίωσιν
 ἀποσταλέισι περὶ τῶν Χριστιανῶν ἐνείχοντο, καὶ ἅτινα πάνν σκαῖα καὶ
 τῆς ἡμετέρας πραότητος ἀλλότρια εἶναι ἐδόκει, ταῦτα ὑφαιρεθῇ, καὶ νῦν
 ἐλευθέρως τε καὶ ἀπλανῶς ἕκαστος αὐτῶν τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἐσχη-
 κότων τοῦ φυλάττειν τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν, ἄνευ τινὸς ὀχλήσεως,
 τοῦτο αὐτὸ παραφυλάττοι. Ἄτινα τῇ σῇ ἐπιμελείᾳ πληρέστατα δηλώσαι
 483 ἐδογματίσαμεν, ὅπως εἰδείης ἡμᾶς ἐλευθέραν καὶ ἀπολελυμένην ἐξουσίαν
 τοῦ τημελεῖν τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς δεδωκέναι·
 ὅπερ ἐπειδὴ ἀπολελυμένως αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν δωρηθῆσθαι, θεωρεῖ ἡ σὴ
 καθοσίωσις, καὶ ἑτέροις δεδόσθαι ἐξουσίαν τοῖς βουλομένοις τοῦ μετέρχε-
 σθαι τὴν παρατήρησιν καὶ θρησκείαν ἑαυτῶν· ὅπερ ἀκολουθῶς τῇ ἡσυχίᾳ
 τῶν ἡμετέρων καιρῶν γίνεσθαι φανερόν ἐστιν, ὅπως ἐξουσίαν ἕκαστος ἔχῃ
 τοῦ αἰρεῖσθαι καὶ τημελεῖν, ὅποια δ' ἂν βούληται τὸ θεῖον. Τοῦτο δὲ ὑφ'
 ἡμῶν γέγονεν, ὅπως μηδεμιᾶ τιμῇ μηδὲ θρησκείᾳ τινὶ μεμειώσθαι τι ὑφ'
 ἡμῶν δοκοίη. Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς λοιποῖς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν
 Χριστιανῶν δογματίζομεν, ἵνα τοὺς τόπους αὐτῶν εἰς οὓς τὸ πρότερον
 συνέρχεσθαι ἔθος ἦν αὐτοῖς, περὶ ὧν καὶ τοῖς πρότερον δοθεῖσι πρὸς τὴν
 σὴν καθοσίωσιν γράμμασι τύπος ἕτερος ἦν ὠρισμένος τῷ προτέρῳ χρόνῳ,
 ἵν', εἴ τινες ἢ παρὰ τοῦ ταμείου τοῦ ἡμετέρου, ἢ παρὰ τινος ἑτέρου φαίνο-
 ντο ἡγορακότες τούτους, τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς ἄνευ ἀργυρίου καὶ ἄνευ
 τινὸς ἀπαιτήσεως τῆς τιμῆς ὑπερτεθείσης, δίχα πάσης ἀμελείας καὶ ἀμφι-
 βολίας ἀποκαταστήσωσι, καὶ εἴ τινες κατὰ δῶρον τυγχάνουσιν εἰληφότες
 τοὺς αὐτοὺς τόπους, ὅπως τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς τὴν ταχίστην ἀποκατα-
 στήσωσιν· οὕτως ὡς εἰ ἡ οἱ ἡγορακότες τοὺς αὐτοὺς τόπους, ἢ οἱ κατὰ
 δωρεὰν εἰληφότες αἰτῶσί τι παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκάγαθίας, προσέλθωσι
 τῷ ἐπὶ τόπων ἐπάρχῳ δικάζοντι, ὅπως καὶ αὐτῶν διὰ τῆς ἡμετέρας χρη-
 στότητος πρόνοια γένηται. Ἄτινα πάντα τῷ σωματικῷ τῶν Χριστιανῶν
 παρ' αὐτὰ διὰ τῆς σῆς σπουδῆς ἄνευ τινὸς παρολκῆς παραδίδοσθαι δεήσει.
 Καὶ ἐπειδὴ οἱ αὐτοὶ Χριστιανοὶ οὐ μόνον ἐκείνους εἰς οὓς συνέρχεσθαι ἔθος
 εἶχον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους τόπους ἐσχηκέναι γινώσκονται, διαφέροντας οὐ
 πρὸς ἕκαστον αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ αὐτῶν σώματος, τοῦτ' ἔστι
 483 τῶν Χριστιανῶν, ταῦτα πάντα ἐπὶ τῷ νόμῳ ὃν προειρήκαμεν, δίχα παντε-
 λους τινὸς ἀμφισβητήσεως τοῖς αὐτοῖς Χριστιανοῖς, τοῦτ' ἔστι τῷ σώματι
 αὐτῶν καὶ τῇ συνόδῳ, ἐκάστῳ αὐτῶν ἀποκαταστήναι κελεύσεις· τοῦ προ-
 ειρημένου λογισμοῦ δηλαδὴ φυλαχθέντος, ὅπως αὐτοὶ οὔτινες τοὺς αὐτοὺς
 ἄνευ τιμῆς, καθὼς προειρήκαμεν, ἀποκαθιστῶσι, τὸ ἀξίμιον τὸ ἑαυτῶν

παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκάγαθίας ἐλπίζοιεν. Ἐν οἷς πᾶσι τῷ προειρημένῳ σώματι τῶν Χριστιανῶν τὴν σπουδὴν δυνατώτατα παρασχεῖν ὀφείλεις, ὅπως τὸ ἡμέτερον κέλευσμα τὴν ταχίστην παραπληρωθῇ, ὅπως καὶ ἐν τούτῳ διὰ τῆς ἡμετέρας χρηστότητος πρόνοια γένηται τῆς κοινῆς καὶ δημοσίας ἡσυχίας. Τούτῳ γὰρ τῷ λογισμῷ, καθὼς καὶ προεῖρηται, ἡ θεία σπουδὴ περὶ ἡμᾶς, ἥς ἐν πολλοῖς ἤδη πράγμασιν ἀπεπειράθημεν, διὰ παντὸς τοῦ χρόνου βεβαίως διαμείναι. Ἴνα δὲ ταύτης τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας καὶ τῆς καλοκάγαθίας ὁ ὅρος πρὸς γνῶσιν πάντων ἐνεχθῆναι δυνηθῇ, προταχθέντος τοῦ σου προστάγματος, ταῦτα ὑφ' ἡμῶν γραφέντα πανταχοῦ προθεῖναι καὶ εἰς γνῶσιν πάντων ἀγαγεῖν ἀπόλουθόν ἐστιν, ὅπως ταύτης τῆς ἡμετέρας καλοκάγαθίας ἡ νομοθεσία μηδένα λαθεῖν δυνηθῇ.

Ἀντίγραφον ἐτέρας βασιλικῆς διατάξεως, ἣν αὐθις πεποιήνται μόνῃ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τὴν δωρεὰν δεδούσθαι ὑποσηνύμενοι.

Χαίρε Ἀνυλίνε, τιμώτατε ἡμῖν. Ἔστιν ὁ τρόπος οὗτος τῆς φιλαγαθίας ^{Early in} τῆς ἡμετέρας, ὥστε ἐκεῖνα ἵπερ δικαίῳ ἀλλοτρίῳ προσήκει, μὴ μόνον μὴ ³¹³ ἐνοχλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀποκαθιστᾶν βούλεσθαι ἡμᾶς, Ἀνυλίνε τιμώτατε. Ὅθεν βουλόμεθα ἔν', ὅπῳταν ταῦτα τὰ γράμματα κομίσῃ, εἴ τινα ἐκ τούτων τῶν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καθολικῇ τῶν Χριστιανῶν ἐν ἐκάσταις πόλεσιν ἢ καὶ ἄλλοις τόποις διέφερον, καὶ κατέχοντο νῦν ἢ ὑπὸ πολιτῶν, ἢ ὑπὸ τινῶν ἄλλων, ταῦτα ἀποκατασταθῆναι παραχρῆμα ταῖς αὐταῖς ἐκκλησιαίς ποιήσης· ἐπειδὴ περ προηγήμεθα ταῦτα, ἅπερ αἱ αὐταὶ ἐκκλησίαι πρότερον ἐσχέκεσαν, τῷ δικαίῳ αὐτῶν ἀποκατασταθῆναι. Ὅποτε τοίνυν σύνορα ἡ καθοσίωσις ἢ σὴ ταύτης ἡμῶν τῆς κελεύσεως σαφέστατον εἶναι τὸ πρόσταγμα, σπούδασον, εἴτε κῆποι, εἴτε οἰκίαι, εἴθ' ὅτιονυδήποτε τῷ δικαίῳ τῶν αὐτῶν ἐκκλησιῶν διέφερον, σὺμπαντα αὐταῖς ἀποκατασταθῆναι ὡς τάχιστα· ὅπως τούτῳ ἡμῶν τῷ προστάγματι ἐπιμελεστάτην σε πειθαρχίῳν παρεσχέκῃναι καταμάθοιμεν. Ἐρρωσο, Ἀνυλίνε, τιμώτατε καὶ ποθεινότατε ἡμῖν.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς σύνοδον ἐπισκόπων ⁴⁸⁴ ἐπὶ Ῥώμῃς κελεύει γενέσθαι ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεως τε καὶ ὁμοιοῖας.

Κωνσταντῖνος σεβαστὸς Μιλτιάδῃ ἐπισκόπῳ Ῥωμαίων, καὶ Μάρκῳ. ^{A.D. 313. [Melchisedes.]}
Ἐπειδὴ τοιούτοις χάρται παρὰ Ἀνυλίνου τοῦ λαμπροτάτου ἀνθυπάτου τῆς Ἀφρικῆς πρὸς με πλείους ἀπεστάλησαν, ἐν οἷς ἐμφέρεται Κεκιλιανὸν τὸν ἐπίσκοπον τῆς Καρταγεννησιῶν πόλεως, παρὰ τινῶν κολλήγων αὐτοῦ τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν καθεστῶτων, ἐν πολλοῖς πράγμασιν εὐθύνεσθαι. ■

τοῦτό μοι βαρὺ σφόδρα δοκεῖ, τὸ ἐν ταύταις ἐπαρχίαις ἅς τῇ ἐμῇ καθο-
σώσει αὐθαίρετος ἡ θεία πρόνοια ἐνεχείρισε, κάκεισε πολὺ πλῆθος λαοῦ,
ὄχλον ἐπὶ τὸ φανώτερον ἐπιμένοντα εὐρίσκεισθαι ὥσανεὶ διχοστατοῦντα,
καὶ μεταξὺ ἐπισκόπων διαφορὰς ἔχειν, ἔδοξέ μοι, ἵν' αὐτὸς ὁ Καικιλιανὸς
μετὰ δέκα ἐπισκόπων, τῶν αὐτὸν εὐθύνειν δοκούντων, καὶ δέκα ἐτέρων οὓς
αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δίκῃ ἀναγκαίους ὑπολάβοι, εἰς τὴν Ῥώμην πλῶ ἀπιέναι
μὴ ἀναβάλοιτο, ἵν' ἐκείσε ὑμῶν παρόντων, ἀλλὰ μὴν καὶ Ῥετεκίου καὶ
Ματέρνου καὶ Μαρίνου, τῶν κολλήγων ὑμῶν, οὓς τούτου ἔνεκεν εἰς τὴν
Ῥώμην προσέταξα ἐπισπεῦσαι, δυνηθῇ ἀκουσθῆναι, ὥς ἂν καταμάθοιτε
τῷ σεβασμωτάτῳ νόμῳ ἀρμόττειν. Ἵνα μέντοι καὶ περὶ πάντων αὐτῶν
τούτων πληρεστάτην δυνηθῇτε ἔχειν γνῶσιν, τὰ ἀντίτυπα τῶν ἐγγράφων
τῶν πρὸς με παρὰ Ἀνυλίνου ἀποσταλέντων, γράμμασιν ἐμοῖς ὑποτάξας,
πρὸς τοὺς προεξημένους κόλληγας ὑμῶν ἐξέπεμψα· οἷς ἐντυχούσα ἡ
ὑμετέρα στερρότης δοκιμάσει, ὅτινα χρή τὸν τρόπον τὴν προεξημένην δίκην
ἐπιμελέστατα διευκρινῆσαι, καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τερματίσαι. Ὅποτε
485 μὴδὲ τὴν ὑμετέραν ἐπιμέλειαν λανθάνει, τοσαύτην με αἰδῶ τῇ ἐνθέρμῳ
καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπονέμειν, ὥς μὴδὲν καθόλου σχίσμα ἢ διχοστασίαν
ἔν τινι τόπῳ βούλεσθαι με ὑμᾶς καταλιπεῖν. Ὁ θεοῦ ὑμᾶς τοῦ μεγάλ-
λου Θεοῦ διαφυλάξοι πολλοῖς ἔτεσι, τιμώτατε.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς προστάττει δευτέραν γενέσθαι
σύνοδον ὑπὲρ τοῦ πάσαν τῶν ἐπισκόπων περιελῆιν διχοστα-
σίαν.

A.D. 314. Κωνσταντῖνος σεβαστὸς Χρήστῳ ἐπισκόπῳ Συρακουσίων. Ἦδη μὲν
πρότερον, ὅτε φάυλως καὶ ἐνδιαστροφῶς τινὲς περὶ θρησκείας τῆς ἀγίας
καὶ ἐπουρανίου δυνάμεως καὶ τῆς αἰρέσεως τῆς καθολικῆς ἀποδιύστασθαι
ἤρξαντο, ἐπιτέμενσθαι βουλευθεὶς τὰς τοιαύτας αὐτῶν φιλονεικίας, οὕτω
διετητυπώκειν, ὥστε ἀποσταλέντων ἀπὸ τῆς Γαλλίας τινῶν ἐπισκόπων,
ἀλλὰ μὴν καὶ τούτων κληθέντων ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς τῶν ἐξ ἐναντίας μοίρας
καταλλήλως ἐνστατικῶς καὶ ἐπιμόνως διαγωνιζομένων, παρόντος τε καὶ τοῦ
τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου, τοῦτο ὅπερ ἔδοκει κεκινηθῆναι, δυνηθῇ ὑπὸ τῆς
παρουσίας αὐτῶν, μετὰ πάσης ἐπιμελοῦς διακρίσεως, κατορθώσεως τυχεῖν.
Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὥς συμβαίνει, ἐπιλαθόμενοί τινες καὶ τῆς σωτηρίας τῆς
ἰδίας, καὶ τοῦ σεβάσματος τοῦ ὀφειλομένου τῇ ἀγνωστάτῃ αἰρέσει, ἔτι καὶ
νῦν τὰς ἰδίας ἔχθρας παρατείνειν οὐ παύονται, μὴ βουλόμενοι τῇ ἡδῇ
ἐξενεχθεῖσθαι κρίσει συντίθεσθαι, καὶ διοριζόμενοι, ὅτι δὴ ἄρα ὀλίγοι τινὲς
τὰς γνώμας καὶ τὰς ἀποφάσεις ἑαυτῶν ἐξήνεγκαν, ἢ καὶ μὴ πρότερον
ἀπάντων τῶν ὀφειλόντων ζητηθῆναι ἀκριβῶς ἐξετασθέντων, πρὸς τὸ τὴν
κρίσιν ἐξενέγκαι πᾶν ταχέως καὶ ὀξέως ἔσπευσαν, ἔκ τε τούτων ἀπάντων
ἐκεῖνα συμβαίνει γενέσθαι, τὸ καὶ τούτους αὐτοὺς ἀδελφικὴν καὶ ὁμόφρονα
ὀφείλοντας ἔχειν ὁμοψυχίαν, αἰσχυρῶς, μᾶλλον δὲ μυσερῶς ἀλλήλων ἀπο-
διστάναι, καὶ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς ἀλλοτρίαις ἔχουσι τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῆς

ἀγιωτάτης θρησκείας ταύτης, πρόφασιν χλεύης διδόναι· ὅθεν προνοητέον μοι ἐγένετο, ὅπως τοῦτο ὅπερ ἐχρῆν μετὰ τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἤδη κρίσιν αὐθαιρέτῳ συγκαταθέσει πεπαῦσθαι, κἂν νῦν ποτὲ δυνηθῇ πολλῶν παρόντων τέλους τυχεῖν. Ἐπειδὴ τοίνυν πλείστους ἐκ διαφόρων καὶ ἀμυθῶν τόπων ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἀρελατησίῳ πόλιν εἴσω Καλανδῶν Αὐγουστῶν συνελθεῖν ἐκελεύσαμεν, καὶ σοὶ γράψαι ἐνομίσαμεν, ἵνα λαβὼν παρὰ τοῦ λαμπροτάτου Λατρωνιανοῦ τοῦ κοινῆς τοῦ Σικελίας δημόσιον ὄχημα, συζεύξας σεαυτῷ καὶ δύο γέ τινας τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου οὖν ἂν σὺ αὐτὸς ἐπιλέξασθαι κρίνης, ἀλλὰ μὴν καὶ τρεῖς παῖδας τοὺς δυνησομένους 486 ὑμῖν κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπηρετήσασθαι παραλαβὼν, εἴσω τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπὶ τῷ προειρημένῳ τόπῳ ἀπάντησον, ὥς ἂν διὰ τε τῆς σῆς στερρότητος, καὶ διὰ τῆς λοιπῆς τῶν συνιόντων ὁμοψύχου καὶ ὁμόφρονος συνέσεως, καὶ τοῦτο ὅπερ ἄχρι τοῦ δεῦρο φάυλως δι' αἰσχροῦς τινὰς ζυγομαχίας παραμείνηκεν, ἀκουσθέντων πάντων τῶν μελλόντων λεχηθήσασθαι παρὰ τῶν νῦν ἀπ' ἀλλήλων διεστώτων, οὗσπερ ὁμοίως παρεῖναι ἐκελεύσαμεν, δυνηθῇ εἰς τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν καὶ πίστιν, ἀδελφικὴν τε ὁμόνοιαν, κἂν βραδέως ἀνακληθῇ. Ὑγιαίνοντά σε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν.

CAP. VI.

[Περὶ τῶν Χριστιανοῖς προσηκόντων.]

[Out of place here. Val.]

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς χρήματα ταῖς ἐκκλησίαις δωρεῖται.

Κωνσταντῖνος αὐγουστος Κεκιλιανῷ ἐπισκόπῳ Καρταγένης. Ἐπειδὴ περ ἤρесе, κατὰ πάσας ἐπαρχίας, τὰς τε Ἀφρικὰς καὶ τὰς Νουμιδίας καὶ τὰς Μαυριτανίας, ῥητοῖς τισὶ τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐνθέσμου καὶ ἀγιωτάτης καθολικῆς θρησκείας, εἰς ἀναλώματα ἐπιχορηγηθῆναι τι, ἔδοξα γράμματα πρὸς Οὐρσον τὸν διασημότατον καθολικὸν τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἐδήλωσα αὐτῷ, ὅπως τρισχιλίου φόλλεις τῇ σῇ στερρότητι ἀπαριθμῆσαι φροντίσῃ. Σὺ τοίνυν, ἥνικα τὴν προδηλουμένην ποσότητα τῶν χρημάτων ὑποδεχθῆναι ποιήσῃ, ἅπασιν τοῖς προειρημένοις κατὰ τὸ βρεοῦιον, τὸ πρὸς σέ παρὰ Ὁσίου ἀποσταλὲν, ταῦτα τὰ χρήματα διαδοθῆναι κέλευσον. Εἰ δ' ἄρα πρὸς τὸ συμπληρωθῆναι μου τὴν εἰς τοῦτο περὶ ἅπαντας αὐτοὺς προαίρεσιν ἐνδεῖν τι καταμάθοις, παρὰ Ἡρακλεῖδα τοῦ ἐπιτρόπου τῶν ἡμετέρων 487 κτημάτων ἀναμφιλέκτως, ὅπερ ἀναγκαῖον εἶναι καταμάθοις, αἰτῆσαι ὀφείλεις. Καὶ γὰρ παρόντι αὐτῷ προσέταξα, ἵν' εἴ τι ἂν χρημάτων παρ' αὐτοῦ ἢ σὴ στερρότης αἰτήσῃ, ἄνευ δισταγμοῦ τινὸς ἀπαριθμῆσαι φροντίσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ἐπυθόμην, τινὰς μὴ καθεστώσης διανοίας τυγχάνοντας ἀνθρώπους, τὸν λαὸν τῆς ἀγιωτάτης καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας φαύλῃ τινὶ

ἵππονοθεύσει βούλεσθαι διαστρέφειν, γίνωσκέ με Ἀνυλίνῳ ἀνθυπάτῳ, ἀλλὰ μὴν καὶ Πατρικίῳ τῷ οὐκαρίῳ τῶν ἐπαρχῶν παροῦσι τοιαύτας ἐντολὰς δεδωκέναι, ἵν' ἐν τοῖς λοιποῖς ἅπασι καὶ τούτου μάλιστα τὴν προσήκουσαν φροντίδα ποιήσωνται, καὶ μὴ ἀνάσχωμαι περιορᾶν τοιοῦτο γινόμενον. Διόπερ εἴ τις τινος τοιούτους ἀνθρώπους ἐν αὐτῇ τῇ μαρίᾳ ἐπιμένειν κατίδοις, ἄνευ τινὸς ἀμφιβολίας τοῖς προειρημένοις δικασταῖς πρόσελθε, καὶ αὐτὸ τοῦτο προσανένεγκε, ὅπως αὐτοὺς ἐκείνοι, καθάπερ αὐτοῖς παροῦσιν ἐκέλευσα, ἐπιστρέψωσιν. Ἡ θειότης τοῦ μεγάλου Θεοῦ σε διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν.

CAP. VII.

Περὶ τῆς τῶν κληρικῶν ἀλειτουρησίας.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς τοὺς προεστῶτας τῶν ἐκκλησιῶν πάσης ἀπολελύσθαι τῆς περὶ τὰ πολιτικά λειτουργίας προστάττει.

[Cf. S. Aug.
Ep. 88. 1.]

Χαίρε, Ἀνυλίνε, τιμώτατε ἡμῖν. Ἐπειδὴ ἐκ πλειόνων πραγμάτων φαίνεται παρεξουθενθεῖσαν τὴν θρησκείαν ἐν ᾗ ἡ κορυφαία τῆς ἀγιωτάτης ἐπουρανίου αἰδῶς φυλάττεται, μεγάλους κινδύνους ἐνηνοχέει τοῖς δημοσίοις πράγμασιν, αὐτὴν τε ταύτην ἐνθέσμως ἀναληφθεῖσαν καὶ φυλαττομένην, μεγίστην εὐτυχίαν τῷ Ῥωμαϊκῷ ὀνόματι, καὶ σύμπασιν τοῖς τῶν ἀνθρώπων πράγμασιν ἐξαίρετον εὐδαιμονίαν παρεσχηκέναι, τῶν θείων εὐεργεσιῶν τοῦτο παρεχουσῶν, ἔδοξεν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας τοὺς τῇ ὀφειλομένῃ ἀγιότητι καὶ τῇ τοῦ νόμου τούτου παρεδρία τὰς ὑπηρεσίας τὰς ἐξ ἑαυτῶν, τῇ τῆς θείας θρησκείας θεραπείᾳ παρέχοντας, τῶν καμάτων τῶν ἰδίων τὰ ἔπαθλα κομίσασθαι, Ἀνυλίνε τιμώτατε. Διόπερ ἐκείνους
488 τοὺς εἴσω τῆς ἐπαρχίας τῆς σοὶ πεπιστευμένης ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ Κεκιλιανὸς ἐφέστηκε, τὴν ἐξ ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν τῇ ἀγίᾳ ταύτῃ θρησκείᾳ παρέχοντας, οὓσπερ 'κληρικοὺς' ἐπονομάζειν εἰώθασιν, ἀπὸ πάντων ἀπαξ-
απλῶς τῶν λειτουργιῶν βούλομαι ἀλειτουρήτους διαφυλαχθῆναι· ὅπως μὴ διὰ τινος πλάνης ἢ ἐξολισθήσεως ἱεροσύλου ἀπὸ τῆς θεραπείας τῆς τῇ θειότητι ὀφειλομένης ἀφέλκωνται, ἀλλὰ μᾶλλον ἄνευ τινὸς ἐνοχλήσεως τῷ ἰδίῳ νόμῳ ἐξυπηρετῶνται, ὥστε μεγίστην περὶ τὸ θεῖον λατρείαν ποιουμένων, πλείστον ὅσον τοῖς κοινοῖς πράγμασι συνοίσειν δοκεῖ. Ἐρρωσο, Ἀνυλίνε, τιμώτατε καὶ ποθεινότατε ἡμῖν.

CAP. VIII.

Περὶ τῆς Λικιννίου εἰς ὕστερον κακοτροπίας, ■ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ.

Τοιαῦτα μὲν οὖν ἡμῖν ἡ θεία καὶ οὐράνιος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας ἔδωρεῖτο χάρις, τοσαύτη τε ἅπασιν ἀνθρώποις ἀφθονία ἀγαθῶν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπρυτανεύετο εἰρήνης. Καὶ ὧδε μὲν τὰ καθ' ἡμᾶς ἐν εὐφροσύναις καὶ πανηγύρεσιν ἐτελεῖτο. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα τῷ μισοκάλῳ φθόνῳ, τῷ τε φιλοπονήρῳ δαίμονι φορητὸς ἡ τῶν ὀρωμένων θέα· ὥσπερ οὖν οὐδὲ Λικιννίῳ πρὸς σῶφρονα λογισμὸν ἐτύγχανεν αὐτάρκη τὰ τοῖς πρόσθεν δεδηλωμένοις τυράννοις συμβεβηκότα· ὃς εὖ φερομένης τῆς ἀρχῆς αὐτῷ, βασιλέως τε μεγάλου Κωνσταντίνου δευτερείων τιμῆς, ἐπιγαμβρίας τε καὶ συγγενείας τῆς ἀνωτάτῳ ἡξιωμένος, μιμήσεως μὲν τῆς τῶν καλῶν ἀπελιμπάνετο, τῆς δὲ τῶν ἀσεβῶν τυράννων μοχθηρίας ἐξήλου τὴν κακοτροπίαν, καὶ ὧν τοῦ βίου τὴν καταστροφὴν ἐπείδεν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς, τούτων ἔπεσθαι τῇ γνώμῃ μᾶλλον, ἢ τῇ τοῦ κρείττονος ἐμμένειν φιλίᾳ τε καὶ διαθέσει, ἤρεῖτο. Διαφθουηθεὶς γε τοι τῷ πανευεργέτῃ, πόλεμον δυσαγῇ καὶ δεινότατον πρὸς αὐτὸν ἐκφέρει, οὐ φύσεως νόμων φειδόμενος, οὐχ ὀρκωμοσιῶν, οὐχ αἵματος, οὐ συνθηκῶν μνήμην ἐν διανοίᾳ λαβών. Ὁ μὲν γὰρ αὐτῷ οἷα πανάγαθος βασιλεὺς, εὐνοίας παρέχων ἀληθοῦς σύμβολα, συγγενείας τῆς πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐφθόνησε, γάμων τε λαμπρῶν ἀδελφῆς μετουσίαν οὐκ ἀπηνήσατο, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκ πατέρων εὐγενείας, βασιλικῷ τε ἀνέκαθεν αἵματος κοινωνὸν γενέσθαι ἡξίωσε, τῆς τε κατὰ πάντων ἀπολαύειν ἀρχῆς, οἷα κηδεστῇ καὶ συμβασιλεῖ παρείχε τὴν ἐξουσίαν, οὐκ ἔλαττον μέρος τῶν ὑπὸ Ῥωμαίους ἐθνῶν διέπειν αὐτῷ καὶ διοικεῖν κεχαρισμένος. Ὁ δ' ἔμπαλιν, τούτοις τάναντία διεπράττετο, παιτοῖας ὁσημέραι κατὰ τοῦ κρείττονος μηχανὰς ἐπιτεχνώμενος, πάντας τε ἐπινοῶν ἐπιβουλῆς τρόπους, ὥς ἂν κακοῖς τὸν εὐεργέτην ἀμείψοιτο. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα 489 πειρώμενος τὴν συσκευὴν ἐπικρύπτειν, φίλος εἶναι προσεποιεῖτο, δόλῳ τε καὶ ἀπάτῃ πλειστάκις ἐπιθήμενος, ῥᾶστα ἂν τυχεῖν τοῦ προσδοκωμένου ἤλπισε. Τῷ δὲ ἄρα ὁ Θεὸς ἦν φίλος, κηδεμών

τε καὶ φύλαξ, ὃς αὐτῷ τὰς ἐν ἀπορρήτῳ καὶ σκότει μηχανω-
μένας ἐπιβουλὰς εἰς φῶς ἄγων διήλεγχε. Τοσοῦτον ἀρετῆς τὸ
μέγα τῆς θεοσεβείας ὄπλον, πρὸς ἄμυναν μὲν ἐχθρῶν, οἰκείας
δὲ φυλακὴν σωτηρίας ἰσχύει· ᾧ δὴ πεφραγμένος ὁ θεοφιλέ-
στατος ἡμῶν βασιλεὺς τὰς τοῦ δυσωνύμου πολυπλόκους ἐπι-
βουλὰς διεδίδρασκεν. Ὁ δὲ τὴν λαθραίαν συσκευὴν ὡς οὐδαμῶς
ἑώρα κατὰ γνώμην αὐτῷ χωροῦσαν, τοῦ Θεοῦ πάντα δόλον τε
καὶ ῥαδιουργίαν τῷ θεοφιλεῖ βασιλεῖ κατάφωρα ποιούντος,
οὐκέθ' οἷός τε ὦν ἐπικρύνπτεσθαι, προφανῇ πόλεμον αἵρεται.

A.D. 320.

Ὁμόσε δῆτα Κωνσταντίνῳ πολεμεῖν διαγνοὺς, ἤδη καὶ κατὰ τοῦ
Θεοῦ τῶν ὄλων ὃν ἡπίστατο σέβειν αὐτὸν, παρατάττεσθαι
ᾠρμάτο. Κἄπειτα τοὺς ὑπ' αὐτῷ θεοσεβεῖς, μηδὲν μηδ' ὅλως
πώποτε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ λυπηρὸν διαθεμένους, ἡρέμα τέως καὶ
ἡσυχῇ πολιορκεῖν ἐπεβάλλετο· καὶ τοῦτ' ἔπραττε, δεινῶς ἀβλεπ-
τεῖν ὑπὸ τῆς ἐμφύτου κακίας ἡναγκασμένος. Οὐτ' οὖν τὴν
μνήμην τῶν πρὸ αὐτοῦ Χριστιανῶν ἐκδιωξάντων πρὸ ὀφθαλμῶν
ἔθετο, οὐδ' ὦν αὐτὸς ὀλετῆρ καὶ τιμωρὸς δι' ἃς μετήλθον ἀσε-
βείας κατέστη. Ἀλλὰ γὰρ τοῦ σώφρονος ἐκτραπεῖς λογισμοῦ,
διαρρήδην δὲ μανεῖς τὰς φρένας, τὸν Θεὸν αὐτὸν οἶα δὴ Κων-
σταντίνου βοηθὸν, ἀντὶ τοῦ βοηθουμένου πολεμεῖν ἐγνώκει.
Καὶ πρῶτα μὲν τῆς οἰκίας τῆς αὐτοῦ πάντα Χριστιανὸν ἀπελαύ-
νει, ἔρημον αὐτὸς αὐτὸν ὁ δαίλαιος τῆς τούτων καθιστὰς ὑπὲρ
αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῆς, ἣν 'ὑπὲρ ἀπάντων' αὐτοῖς ποιεῖσθαι
πάτριον μάθημα τυγχάνει· εἶτα δὲ τοὺς κατὰ πόλιν στρατιώτας

■ Tim. ii. i.

Cf. supr.
vii. i.

490 ἐκκρίνεσθαι καὶ ἀποβάλλεσθαι τοῦ τῆς τιμῆς ἀξιώματος, εἰ μὴ
τοῖς δαίμοσι θύειν αἰροῦντο, παρακελεύεται. Καὶ ἔτι γε ταῦτα
ἦν μικρὰ, τῇ τῶν μεζόνων συγκρινόμενα παραθέσει. Τί δει
τούτων καθέκαστα καὶ κατὰ μέρος τῷ θεομισεῖ πεπραγμένων
μνημονεύειν, ὅπως τε νόμους ἀνόμους ὁ παρανομώτατος ἐξ-
εῦρε; Τοὺς γε τοι ἐν ταῖς εἰρκταῖς ταλαιπωρουμένους, ἐνο-
μοθέτει μηδένα μεταδόσει τροφῆς φιλανθρωπεύεσθαι, μηδ'
ἐλεεῖν τοὺς ἐν δεσμοῖς λιμῷ διαφθειρομένους, μηδ' ἀπλῶς
ἀγαθὸν εἶναι μηδένα, μηδ' ἀγαθὸν τι πράττειν τοὺς καὶ
πρὸς αὐτῆς τῆς φύσεως ἐπὶ τὸ συμπαθὲς τῶν πέλας ἐλκο-
μένους. Καὶ ἦν γε νόμων οὗτος ἀντικρυς ἀναιδὴς καὶ ἀπηνέ-
στατος, πᾶσαν ἡμέρου ὑπερεξάγων φύσιν, ἐφ' ᾧ καὶ τιμωρία

Vit. Const
i. 54.

προσέκειτο, τοὺς ἐλεοῦντας τὰ ἴσα πάσχειν τοῖς ἐλεουμένοις, δεσμοῖς τε καὶ φυλακαῖς καθείργυνσθαι, τὴν ἴσιν τοῖς καταπονουμένοις ὑπομένοντας τιμωρίαν, τοὺς τὰ φιλάνθρωπα διακονουμένους. Τοιαῦται αἱ Δικωνίου διατάξεις. Τί χρὴ τὰς περὶ γάμων καινοτομίας ἀπαριθμεῖσθαι, ἢ τοὺς ἐπὶ τοῖς τὸν βίον μεταλλάττουσι νεωτερισμοὺς αὐτοῦ, δι' ὧν τοὺς παλαιοὺς Ῥωμαίων εὖ καὶ σοφῶς κειμένους νόμους περιγράψαι τολμήσας, βαρβάρους τινὰς καὶ ἀνημέρους ἀντεισήγε νόμους, ἀνόμους ὡς ἀληθῶς καὶ παρανόμους; Ἐπισκήψεις τε μυρίας κατὰ τῶν ὑποχειρίων ἐθνῶν ἐπενόει, χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου παντοίας εἰσπράξεις, ἀναμετρήσεις τε γῆς, καὶ τῶν κατ' ἀγροὺς μηκέτ' ὄντων ἀνθρώπων, πρόπαλαι δὲ κατοικομένων, ἐπιζήμιον κέρδος. Οἷους δ' ἐφέυρεν ἐπὶ τούτοις ὁ μισάνθρωπος κατὰ μηδὲν ἡδικοκώτων ἐξορισμὸς, οἷας εὐπατριδῶν καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν 491 ἀπαγωγὰς, ὧν δὴ τὰς κουριδίας ἀποξευγνὺς γαμετὰς, μιαιοῖς τισὶν οἰκέταις ἐφ' ὕβρει πράξεως αἰσχρὰς παρεδίδου· ὅσαις δὲ αὐτὸς ὁ ἐσχάτογῆρος γυναιξὶν ὑπάνδρoις, παρθένοις τε κόραις ἐμπαροινῶν, τὴν ἀκόλαστον τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἐπιθυμίαν ἐπλήρου· τί χρὴ ταῦτα μηκύνειν, τῆς τῶν ἐσχάτων αὐτοῦ πράξεων ὑπερβολῆς μικρὰ τὰ πρῶτα καὶ τὸ μηδὲν εἶναι διελεγχούσης; Τὸ γοῦν τέλος αὐτῷ τῆς μανίας, ἐπὶ τοὺς ἐπισκόπους ἐχώρει. Vit. Const. i. 55. Ἦδη τε τούτους, ὡς ἂν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ θεράποντας, ἐναντίους ὑπάρχειν οἷς ἔδρα ἡγούμενος, οὕτω μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ διὰ τὸν ἀπὸ τοῦ κρείττονος φόβον, λάθρα δὲ αὖθις καὶ δολίως συνεσκευάζετο, ἀνῆρει τε τούτων δι' ἐπιβουλῆς τῶν ἡγεμόνων τοὺς δοκιμωτάτους. Καὶ ὁ τρόπος δὲ τοῦ κατ' αὐτῶν φόνου ξένος τις ἦν, καὶ οἷος οὐδὲ πώποτε ἡκούσθη. Τὰ γοῦν ἀμφὶ τὴν Ἀμάσειαν καὶ τὰς λοιπὰς τοῦ Πόντου πόλεις κατεργασθέντα πᾶσαν ὑπερβολὴν ὁμότητος ὑπερηκόντισεν· ἔνθα τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, αἱ μὲν ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὖθις κατερρίπτοντο, τὰς δὲ ἀπέκλειον, ὡς ἂν μὴ συνάγοιτό τις τῶν εἰωθότων, μηδὲ τῷ Θεῷ τὰς ἐποφειλομένας ἀποδιδῶ λατρείας. Συντελεῖσθαι γὰρ οὐχ ἡγεῖτο ὑπὲρ αὐτοῦ τὰς εὐχὰς, συνειδότε φαύλῳ τούτῳ λογιζόμενος, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως πάντα πράττειν ἡμᾶς καὶ τὸν Θεὸν ἱλεοῦσθαι πέπειστο· ἔνθεν ὥρματο καθ' ἡμῶν τὸν θυμὸν ἐπισκήπτειν. Καὶ δῆτα τῶν

Vit. Const.
i. 55.Vit. Const.
ii. 2.

ἡγεμόνων οἱ κόλακες, τὰ φίλα πράττειν τῷ δυσσαγεῖ πεπεισμένοι, τῶν ἐπισκόπων τοὺς μὲν συνήθως ταῖς τῶν κακούργων ἀνδρῶν περιέβαλλον τιμωρίαις, ἀπήγοντό τε καὶ ἐκολάζοντο ἀπροφασίστως τοῖς μαιφόνους ὁμοίως οἱ μηδὲν ἡδίκηκότες· ἤδη δέ τινες καινοτέραν ὑπέμενον τελευτήν, ξίφει τὸ σῶμα εἰς πολλὰ τμήματα κατακρεουργούμενοι, καὶ μετὰ τὴν ἀπηνή ταύτην καὶ φρικτοτάτην θέαν, τοῖς τῆς θαλάσσης βυθοῖς, ἰχθύσιν εἰς βορὰν ῥιπτούμενοι. Φυγαὶ δὴ αὖθις ἐπὶ τούτοις τῶν θεοσεβῶν ἐγίνοντο ἀνδρῶν· καὶ πάλιν ἀγροὶ, καὶ πάλιν ἐρημίαι, νάπαι τε καὶ ὄρη τοὺς Χριστοῦ θεράποντας ὑπεδέχοντο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ταῦτα τοῦτου προῦχῶρει τῷ δυσσεβεῖ τὸν τρόπον, λοιπὸν καὶ τὸν κατὰ πάντων ἀνακινεῖν διωγμὸν ἐπὶ διάνοιαν ἐβάλλετο. Ἐκράτει τε γνώμης καὶ οὐδὲν ἐμποδὼν ἦν αὐτῷ μὴ οὐχὶ ἐν ἔργῳ χωρεῖν, εἰ μὴ τάχιστα τὸ μέλλον ἔσεσθαι προλαβὼν ὁ τῶν οἰκείων ψυχῶν ὑπέρμαχος Θεὸς, ὡς ἐν βαθεῖ σκότῳ καὶ νυκτὶ ζοφωδεστάτῃ φωστήρα μέγαν ἀθρόως καὶ σωτήρα τοῖς πᾶσιν ἐξέλαμψε, τὸν αὐτοῦ θεράποντα Κωνσταντῖνον ὑψηλῷ βραχίονι ἐπὶ τὰ τῆδε χειραγωγήσας.

492

CAP. IX.

Περὶ τῆς νίκης Κωνσταντίνου καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῖς ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐξουσίαν ὑπαρξάντων.

Τούτῳ μὲν οὖν ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ καρπὸν εὐσεβείας ἐπάξιον, τὰ τρόπαια τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρεῖχε νίκης· τὸν δ' ἀλιτήριον, αὐτοῖς συμβούλοις ἅπασι καὶ φίλοις, ὑπὸ τοῖς Κωνσταντίνου ποσὶ πρηνῇ κατέβαλεν. Ὡς γὰρ εἰς ἔσχατα μανίας τὰ κατ' αὐτὸν ἤλαυνεν, οὐκέτ' ἀνεκτὸν εἶναι λογισάμενος βασιλεὺς ὁ τῷ Θεῷ φίλος, τὸν σῶφρονα συναγαγὼν λογισμὸν, καὶ τὸν στερεὸν τοῦ δικαίου τρόπον φιλανθρωπία κερασάμενος, ἄσμενος ἐπαμῦναι κρίνει τοῖς ὑπὸ τῷ τυράννῳ ταλαιπωρουμένοις, καὶ τό γε πλείστον ἀνθρώπων γένος, βραχεῖς λυμεῶνας ἐκποδῶν ποιησάμενος, ἀνασώσασθαι ὁρμάται. Μόνη γὰρ αὐτῷ χρω-
 [A. D. 314.] μένῳ φιλανθρωπία τὸν πρὸ τούτου χρόνον καὶ τὸν οὐ συμπαθείας ἄξιον ἐλεοῦντι, τῷ μὲν οὐδὲν ἐγίνετο πλέον, τῆς κακίας οὐκ ἀπαλλαττομένῳ, αὖξοντι δὲ μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν ὑποχει-

ρίων ἔθνων λύτταν· τοῖς δὲ κακουμένοις οὕτως ἐλείπετο σωτηρίας
ἐλπίς, ὑπὸ δεινῷ θηρίῳ καταπονουμένοις. Διὸ δὴ τῷ φιλαγάθῳ
μίσας τὸ μισοπόνηρον, ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀρωγὸς πρόεισιν ἅμα παιδὶ
Κρίσπῳ βασιλεῖ φιλανθρωποτάτῳ, σωτήριον δεξιὰν ἅπασιν τοῖς
ἀπολλυμένοις ἐκτείνας· εἶθ' οἷα παμβασιλεῖ Θεῷ, Θεοῦ Παιδὶ
Σωτῆρι ἀπάντων ποδηγῷ καὶ συμμάχῳ χρώμενοι, πατὴρ ἅμα
καὶ υἱὸς, ἄμφω κύκλῳ διελόντες τὴν κατὰ τῶν θεομισῶν παρά-
ταξιν, ῥαδίαν τὴν νίκην ἀποφέρουσι, τῶν κατὰ τὴν συμβολὴν
πάντων ἐξευμαρισθέντων αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ γνώμην.
Ἀθρόως δῆτα καὶ λόγον θάττον, οἱ μὲν χθὲς καὶ πρὸ ἡμέρας
θανάτου πνέοντες καὶ ἀπειλῆς, οὐκέτ' ἦσαν, οὐδὲ μέχρ' ὀνό-
ματος μνημονευόμενοι· γραφαὶ τε αὐτῶν καὶ τιμαὶ τὴν ἀξίαν
αἰσχύνῃ ἀπελάμβανον. Καὶ ἂ τοῖς πάλαι δυσσεβέσι τυράν-
νοις ἐνεῖδεν αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς Δικίνιος, ταῦτα ὁμοίως καὶ αὐτὸς
ἔπασχεν, ὅτι μὴδ' αὐτὸς ἐδέξατο παιδείαν, μὴδὲ ταῖς τῶν πέλας
ἐσωφρονίσθη μάστιγι· τὴν ὁμοίαν δ' ἐκείνοις τῆς ἀσεβείας
μετελθὼν ὁδὸν, ἐπὶ τὸν ἴσον αὐτοῖς ἐνδίκως περιηνέχθη κρημνόν.
Ἄλλ' οὗτος μὲν ταύτῃ πῃ βεβλημένος ἔκειτο. Ὁ δ' ἀρετῇ
πάσῃ θεοσεβείας ἐκπρέπων μέγιστος νικητὴς Κωνσταντῖνος,
σὺν παιδὶ Κρίσπῳ βασιλεῖ θεοφιλεστάτῳ καὶ κατὰ πάντα τοῦ
πατρὸς ὁμοίῳ, τὴν οἰκίαν ἐφ' ἃν ἀπελάμβανον· καὶ μίαν ἡνω- 493
μένην τὴν Ῥωμαίων κατὰ τὸ παλαιὸν παρείχον ἀρχὴν, τὴν ἀπ'
ἀνίσχοντος ἡλίου πᾶσαν ἐν κύκλῳ κατὰ θάτερα τῆς οἰκουμένης,
ἄρκτον τε ὁμοῦ καὶ μεσημβρίαν, εἰς ἔσχατα δυομένης ἡμέρας
ὑπὸ τὴν αὐτῶν ἄγοντες εἰρήνην. Ἀφίρητο δ' οὖν ἐξ ἀνθρώπων
πᾶν δέος τῶν πρὶν αὐτοὺς πιεζόντων, λαμπρὰς δ' ἐτέλουν καὶ
πανηγυρικὰς ἑορτῶν ἡμέρας· ἦν δὲ φωτὸς ἔμπλεα πάντα, καὶ
μειδιῶσι προσώποις, ὄμμασί τε φαιδροῖς οἱ πρὶν κατηφεῖς ἀλ-
λήλους ἔβλεπον, χορεῖαι δ' αὐτοῖς καὶ ὕμνοι κατὰ πόλεις ὁμοῦ
καὶ ἀγροὺς, τὸν παμβασιλέα Θεὸν πρόωιστα πάντων, ὅτι δὴ
τοῦτ' ἐδιδάχθησαν, κάπειτα τὸν εὐσεβῆ βασιλέα παισὶν ἅμα
θεοφιλέσιν ἐγέραιρον. Κακῶν δ' ἀμνηστία παλαιῶν ἦν, καὶ
λήθη πάσης δυσσεβείας, παρόντων δ' ἀγαθῶν ἀπόλαυσις, καὶ
προσέτι μελλόντων προσδοκίαι. Ἡπλυντο δ' οὖν κατὰ πάντα
τόπον τοῦ νικητοῦ βασιλέως φιλανθρωπίας ἔμπλεοι διατάξεις,
νόμοι τε μεγαλοδωρεᾶς καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας γυνώσματα

Cf. supr.
ix. 11.

A.D. 324.
Vit. Const.
ii. 18.

περιέχοντες. Οὕτω δὴ τα πάσης τυραννίδος ἐκκαθαρθείσης, μόνοις ἐφυλάττετο τὰ τῆς προσηκούσης βασιλείας βέβαιά τε καὶ ἀνεπίφθονα Κωνσταντίνῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ παισίν· οἱ τῶν προσθεν πάντων ἀποσμήξαντες τὴν θεοστυγίαν τοῦ βίου, τῶν ἐκ Θεοῦ πρυτανευθέντων ἀγαθῶν αὐτοῖς ἡσθημένως, τὸ φιλάρετον καὶ θεοφιλὲς, τό τε πρὸς τὸ θεῖον εὐσεβὲς καὶ εὐχάριστον, δι' ὧν εἰς προὔπτου ἅπασιν ἀνθρώποις παρέσχον ὄραν, ἐπεδείξαντο.

Τέλος σὺν Θεῷ τοῦ δεκάτου λόγου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας

Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου.

INDEX.

A.

Abdus, of Edessa, 31.
 Abgar, prince of Edessa, story of, 29-32.
 Abilius, bishop of Alexandria, 77, 80.
 Abraham, 5, 14, 15.
 Achæus, 230.
 Achilles, 253.
 Achior, 21.
 'Acknowledged Books,' the, 49, 64, 83.
 Acolyths, 214.
 Acts of Pilate, forged, 25, 313.
 Adam, salvation of, 134.
 Adæuctus, martyr, 267.
 Additions, made to the 'History,' 320, 322.
 Advent, the second, 80, 91, 164, 168.
 Ædesius, martyr, 289.
 Ælia, 45, 106, 196, 220, 299.
 Ælianus, bishop, 244.
 Ælius Publius, bishop, 164.
 Æmilianus, 226.
 Æmilius Frontinus, 162.
 Æons, 134.
 Africa, Western, 222, 261, 307, 353.
 Africanus, 17, 203; quoted, 20, 21.
 Agabus, 42, 160.
 Agapius, bishop of Cæsarea, 252.
 Agapius, martyr, 284, 290.
 Agapius, martyr, 285.
 Agathobuli, the two, 250.
 Agathonica, martyr, 121.
 Agrippa I., 38, 42-44.
 Agrippa II., 54, 76.
 Agrippa Castor, 108.
 Agrippinus, bishop of Alexandria, 126, 153.

Alabarch, the, 39.
 Albinus, 60.
 Alce, 120.
 Alcibiades, martyr, 146.
 Alcibiades, Montanist, 146, 157.
 Alexander, bishop of Jerusalem, 185, 188, 196, 207, 218; quoted, 186, 190, 195.
 Alexander, bishop of Rome, 103, 105.
 Alexander, brother-in-law of Herod, 24.
 Alexander Severus, 196, 197, 201.
 Alexander, martyr, 143.
 Alexander, martyr, 160.
 Alexander, martyr, 211.
 Alexander, martyr, 229.
 Alexander, martyr, 284.
 Alexander, Montanist, 162.
 Alexandria, Jews at, 39, 40, 103; persecution in, 175, 209-211; conflicts and calamities in, 195, 234, 235, 249; schools in, 153, 178, 200, 249.
 Allegorical interpretation, 50, 53, 193.
 Alphæus, martyr, 282.
 Altar, the, 343.
 Amastris, the church of, 128.
 Ambrosius, 192, 197, 201.
 'Amen,' use of, 119, 223
 Ammia, 160.
 Ammon, bishop, 241.
 Ammon, martyr, 211.
 Ammonarion, martyr, 211.
 Ammonius, martyr, 271.
 Ammonius (Saccas), 193, 194.
 Ananus, 26.
 Ananus, 60.

- Anatolius, bishop, 248-251.
 Anchialus, 164.
 Ancyra, 157.
 Andrew, St., 63; acts falsely ascribed to, 87.
 Anencletus, bishop of Rome, 77, 81.
 Anicetus, bishop of Rome, 111, 112, 114, 115, 126, 169, 170.
 Annas, 25.
 Annianus, bishop of Alexandria, 61, 77.
 Anonymous writings, numerous, 171.
 Anteros, bishop of Rome, 202.
 Anthimus, bishop and martyr, 260, 270.
 Antichrist, name of the, 151; expectation of, 182.
 Antinoë, 186.
 Antinous, 109.
 Antioch, church of, 81, 96, 166; martyrs at, 268; paganism at, 311; school of, 243.
 Antipater, 18, 21.
 Antoninus (Caracalla), 183, 191.
 Antoninus (Elagabalus), 196.
 Antoninus Pius, 111, 113.
 Antoninus, martyr, 296.
 Anulinus, 351, 352, 354.
 Apamea, 160.
 Apelles, 155.
 Apion, a Jewish writer, 39.
 Apion, a church writer, 171.
 Apocalypse, the, authorship of, 78, 86, 129, 130, 131, 151, 163, 224, 238-241.
 'Apocryphal' books, 127.
 Apollinarius, bishop of Hierapolis, 131, 133, 148, 157, 163.
 Apollonia, martyr, 210.
 Apollonides, heretic, 173.
 Apollonius, martyr, 166.
 Apollonius, writer, 161.
 Apollophanes, 194.
 Apologists, 104, 113, 121, 131, 161.
 Apostasy, 138, 142, 187, 210, 251, 256; 'the God denying,' 172.
 Apostles, the, fields of labour of, 63; some married, 91; first successors of, 65; reverence for their writings, 187; pictures of, 232.
 Apphianus, martyr, 286-288.
 Aquila, confessor, 228.
 Aquila, husband of Priscilla, 54, 59.
 Aquila, prefect, 178, 181.
 Aquila, translator of Old Testament, 152, 191.
 Arabia, church affairs of, 195, 198, 206, 221; martyrs in, 267.
 Arabianus, 171.
 Archelaus, 19, 24.
 Ardabau, 158.
 Ares, martyr, 298.
 Aretas, 27.
 Aristarchus, companion of St. Paul, 56.
 Aristides, friend of Africanus, 19, 203.
 Aristides, apologist, 104.
 Aristion, 100, 101.
 Aristobulus, a Jewish king, 18.
 Aristobulus, a Jewish writer, 188, 250.
 Aristo of Pella, 106.
 Aristotle, philosophy of, 173, 249.
 Arles, council of, 353.
 Armenians, a Christian nation, 218, 317.
 Army, Christians in the, 147, 211, 230, 302, 356.
 Arsinoë, 238.
 Artaxerxes I., 75, 152.
 Artemon, heresiarch, 171, 246.
 Ascalon, 298.
 Asceticism, 48-52, 58, 178, 179.
 Asclepiades, heretic, 173.
 Asclepiades, bishop of Antioch, 186, 196.
 Asclepiodotus, heretic, 172.
 Asclepius, 298.
 Asia, 'community of,' 113; saints in the province of, 91, 168.
 Asiarchs, 119.
 Asterius Urbanus, 159.
 Astyrius, martyr, 231.
 Ater, martyr, 211.
 Atheism, imputed to Christians, 116, 118.
 Athens, 66, 128, 204.
 Athenodorus, bishop, 203, 230, 242.
 Attalus, martyr at Lyons, 142, 146.
 Atticus, bishop, 195.
 Atticus, 'consular,' 93.
 Augustus, 16-18, 132.
 Aurelian, emperor, 243, 246.
 Aurelius Cyrenius, bishop, 164.
 Aurelius Cyrenius, prime minister, 229.

Auxentius, martyr, 291.

Avircius Marcellus, 157.

B.

BABYLAS, bishop of Antioch, 202, 207.

'Babylon,' used for Rome, 48.

Bacchylides, 128.

Bacchyllus, bishop of Corinth, 166, 167.

Baptism, 83, 223; Gnostic, 112; question as to the baptism of heretics, 220; of martyrdom, 180; of the sick, 215.

Barabbas, 290.

Barchabbas and Barcoph, mentioned by Basilides, 108.

Barchochebas, 106, 110.

Bardanes, 135.

Barnabas, St., 28, 38; Epistle of, 86, 188, 189.

Barsabas, 100.

Bartholomew, St., 153.

Basilicus, heretic, 155.

Basilides, bishop, 242.

Basilides, heresy of, 107, 127.

Basilides, martyr, 181.

Bathezor, 70.

'Beast, number of the,' 151.

Benjamin, bishop of Jerusalem, 105.

Berenice, church of, 241.

Beryllus, bishop of Bostra, 196, 209.

Berytus, 286.

Besas, martyr, 211.

Bethlehem, 22.

Biblias, martyr at Lyons, 140.

Bishops, authority of, 52; election of, 202; consecration of, 214; in time of St. John, 81.

Bitthera, 106.

Blandina, martyr at Lyons, 139.

Blastus, heretic, 156, 164.

Blood, abstained from, 140.

Bolanus, bishop, 244.

C.

CÆCILIAN, bishop of Carthage, 351-354.

Cæsarea, 43, 167, 207, 229, 270, 289, 291-294, 298, 299, 304.

Cæsarea Philippi, 231.

Caïaphas, 25, 26.

Caius I., bishop of Jerusalem, 154.

Caius II., bishop of Jerusalem, 154.

Caius, bishop of Rome, 248.

Caius (Caligula), 38-41, 54.

Caius, companion of Dionysius, 209, 228.

Caius, martyr, 160.

Caius, writer, 61, 89, 92, 196.

Callirrhoe, 23.

Callistion, 156.

Callistus, bishop of Rome, 196.

Calumnies against Christians, 108, 138.

Candidus, writer, 171.

Canon of Scripture, the, 76, 86, 133, 151, 199.

Capito, bishop of Jerusalem, 155.

Cappadocia, 221, 267, 303.

Caracalla, 183.

Caricus, 187.

Carinus, 247.

Carpocrates, heresy of, 108, 127.

Carpus, martyr, 121.

Carus, 247.

Cassianus, bishop, 154.

Cassianus, chronologer, 188.

Cassius, bishop of Tyre, 170.

Catechetical school, the, at Alexandria, 153, 178, 190, 200, 202.

Catechumens, 180, 347.

'Cathari,' Novatians so called, 213.

'Catholic,' the Church called, 116, 118, 214.

'Catholic Epistles,' 189, 239.

Celadion, bishop of Alexandria, 112, 126.

Celerinus, confessor, 214.

Celsus, bishop, 195.

Celsus, Origen against, 206.

'Cemeteries,' 61, 226, 230, 311.

Census, the, in Judæa, 16.

Centurions, 123, 230.

Cephas, 28.

Cephro, 226.

Cerdon, bishop of Alexandria, 80.

Cerdon, heresiarch, 111, 112.

Cerinthus, heresiarch, 89, 90, 115, 239.

Charismata, instances of, 97, 150, 161, 299.

- Charity, Christian, in public calamities, 129, 236, 249, 319.
 Chæremon, bishop, 212.
 Chæremon, deacon, 228.
 Chæremon, philosopher, 194.
 Chiliasm, 89, 101, 237-239.
 Chrestus, bishop of Syracuse, 352.
 CHRIST, Divinity of, 3-6, 88, 152, 172, 204, 244, 245; Name of, 10; nativity of, 16; ministry of, 25; worshipped, 13, 120, 337; efficacy of His Passion, 335.
 Christian, name of, 11, 12, 38, 49, 123, 139, 141, 257, 294.
 Christianity, ancient in its basis, 13; profession of, treated as a crime, 123, 141; made a lawful religion, 229, 279; success of, 337.
 Chronologers, 182, 188, 203.
 'Chronological canons' of Eusebius, referred to, 2.
 Chrysophora, 130.
 Churches built, 255; destroyed, 256, 281, 336, 357; rebuilt, 331, 341; description of one, 341; property of, 326, 351.
 Cilicia, 221, 299.
 Clarus, bishop, 170.
 Claudius I., 42, 54.
 Claudius II., 243.
 Clement of Alexandria, 28, 48, 58, 81, 182, 186, 188, 190; quoted, 34, 42, 82, 154, 189.
 Clement, bishop of Rome, 66, 77, 80, 149, 154, 188, 200; Epistle of, 98, 127, 129, 172, 188; writings ascribed to, 99.
 Cleobians, 127.
 Clergy, immunity granted to, 354.
 Clopas, 77, 92.
 Cnossus, 129.
 Coadjutor bishops, 186, 251.
 Cœlesyria, 154.
 Colluthion, 227.
 Commodus, 153.
 'Communicatory' letters, 246.
 Confirmation, 215, 220.
 Conon, bishop, 217.
 Constantine, 272, 319, 321; letters of, 351-354.
 Constantius Chlorus, 272.
 Continence, 129.
 Copyists, 164, 173, 197.
 Coracion, 238.
 'Corbanas,' the, 41.
 Corinth, the church of, 62, 127, 126.
 Cornelius, bishop of Antioch, 126.
 Cornelius, bishop of Rome, 207, 213; quoted, 213-216.
 Cornelius the centurion, 38.
 Cornutus, 194.
 Councils, on Arabian controversy, 206; on Beryllus' case, 204; on the Donatist schism, 352; on heretics' baptism, 221, 222; on Montanism, 158; on Novatianism, 213, 218; on Paschal controversy, 167; on the case of Paul of Samosata, 242-246.
 Crescens, disciple of St. Paul, 66.
 Crescens, Cynic, 121, 122.
 Crispus, 359.
 Cronion, martyr, 210.
 Cronius, 194.
 Cross, sign of the, 321.
 Culcianus, 328.
 Cynics, 121.
 Cyprian, bishop of Carthage, 213, 220.
 Cyprus, 35, 305.
 Cyrene, 103.
 Cyrenius, 16, 17.
 Cyril, bishop of Antioch, 248.

D.

- DAMASCUS, 313.
 Damas, bishop of Magnesia, 96.
 Daniel, Book of, 8, 9, 19, 182.
 David, 10; descendants of, 77.
 Deacons, 33, 35, 90, 127, 195, 214, 215, 228, 235.
 Dead raised, 150, 163.
 Decius, emperor, 207-209, 219, 227.
 Dedication festivals, 332.
 Demetrianus, bishop of Antioch, 218, 220, 237, 242, 246.
 Demetrius, bishop of Alexandria, 166, 175, 179, 183.
 Demetrius, Jewish writer, 188.
 Demetrius, presbyter, 228.
 'Desposyni,' the, 21.
 'Diatessaron,' the, 134.
 Didymus, 227, 233.
 Diocletian, 247, 259, 279.
 Dionysia, martyr, 211.
 Dionysius, Areopagite, 66, 128.

Dionysius, bishop of Alexandria, 89, 202, 205, 229, 241-243; quoted, 208-212, 216-228.
 Dionysius, bishop of Corinth, 128; quoted, 62, 129.
 Dionysius, bishop of Rome, 223, 224, 241, 242, 244, 247.
 Dionysius, martyr, 284.
 Dioscorus, confessor, 211.
 Dioscorus, presbyter, 228.
 Diospolis, 284.
 Discipline, moral, 162.
 'Disputed books,' the, 64, 86, 87, 188.
 Divorce, Roman law of, 123.
 Dios, bishop of Jerusalem, 185.
 Dios, martyr, 271.
 Docetism, 150, 187.
 'Doctrine of Apostles,' book so called, 86.
 Dolichianus, bishop of Jerusalem, 155.
 Dometius, 227, 233.
 Domitian, 77, 78, 80, 81, 132, 151.
 Domitilla, 79.
 Dominus, apostate, 187.
 Dominus, martyr, 291.
 Domnus, bishop of Antioch, 246.
 Domnus, bishop of Cæsarea, 230.
 Donatists, the, 351.
 Dorotheus, martyr, 260.
 Dorotheus, presbyter, 248.
 Dositheus, 127.
 Doxology, a form of, 119.
 Dreams, stories of, 182, 185, 186.

E.

EASTER, solemnity of, 52, 184, 233, 235, 245.
 Ebionites, 88, 152, 191.
 Ecclesiasticus, 188.
 Edessa, 29, 34.
 Egypt, martyrs of, 263-266; confessors from, 293, 298.
 Eleazar, high priest, 26.
 Eleutheropolis, 296, 298.
 Eleutherus, bishop of Rome, 136, 147, 149.
 Elias, martyr, 298.
 Elpistus, bishop, 128.
 Emisa, 270, 314.

Emperor, prayers for the, 219, 226, 356.
 Encratites, 33, 134.
 Ennathas, martyr, 296.
 Enoch, Book of, 251.
 Ephesus, 63, 65, 81, 92, 96, 103, 125, 168.
 Ephres, bishop of Jerusalem, 105.
 Epimachus, martyr, 211.
 Epistles, the Apostolic, 64, 86.
 Equinox, the, 233, 296.
 Essæans, 127.
 Estha, 20.
 Ethiopia, 36, 39.
 Eubulus, martyr, 304.
 Eucharist, the Holy, 170, 215, 216, 223, 224, 332.
 Euclid, study of, 173.
 Euelpis, lay preacher, 195.
 Eumenes, bishop of Alexandria, 106.
 Eumenia, 168.
 Euodius, bishop of Antioch, 81.
 Euphranor, 241.
 Eupolemus, 188.
 Euporus, 241.
 Eusebius, bishop of Laodicea, 228, 248-251.
 Eutychianus, bishop of Rome, 248.
 Eutychius, bishop, 244.
 'Evangelists,' 98, 153.
 Evarestus, bishop of Rome, 95.
 Evil, question as to origin of, 164, 171.
 Excommunication, 158, 169, 172, 246.
 Exorcism, 150, 164, 215, 261, 283.
 Ezra, 152.

F.

FABIAN, bishop of Rome, 202, 206, 207.
 Fabius, bishop of Antioch, 209, 213, 216.
 Fadus, 44.
 Fall of man, the, 7.
 'False ecstasy,' 158, 160.
 Famine described, 318.
 Fast, ante-paschal, various usages as to, 169.
 Fasting, 83.
 Fasts, Montanists', 161.
 Faustinus, confessor, 228.

Faustus, companion of Dionysius, 209, 228.

Faustus, martyr, 22, 271.

Felix, bishop of Rome, 247.

Felix, procurator, 54-56.

Festus, 56, 57.

Firmilian, bishop, 201, 218, 221, 244.

Firmilian, governor of Palestine, 293, 303, 304.

Flavianus, governor of Palestine, 281.

Flavius, 233.

Flavius Clemens, 79.

Florinus, 156, 164.

Florus, 62.

G.

GALATIA, church of, 157, 221.

Galba, 66.

Galen, 173.

Galerius, last illness of, 277; edict of, 278.

Galilæans, sect of, 16, 127.

Gallienus, emperor, 224, 226, 229, 236, 243.

Gallus, emperor, 219, 224.

Gamaliel, 44.

Gaul, 66, 137, 167, 169, 307, 352.

Gaza, 270, 284, 293, 306.

'Geioræ,' the, 21.

Genealogies, question of the, 19-22, 203.

Germanicus, martyr, 116.

Germanion, bishop of Jerusalem, 185.

Germanus, 225, 227.

Germanus, martyr, 296.

Gnostics, the, 94, 108.

Gorathenians, the, 127.

Gordian, emperor, 202, 205.

Gordius, bishop of Jerusalem, 185.

Gorgonius, martyr, 254, 260.

Gortyna, church of, 128.

Gospels, the Holy, 19, 83-86, 151, 153, 189, 199; book of the, 231; the apocryphal, 64, 87, 187.

Grace, Divine, power of, 116, 178.

Gratus, proconsul, 158.

Gregory (Thaumaturgus), 203, 230.

H.

HADRIAN, emperor, 104, 106, 109-111, 148.

Hadrian, martyr, 304.

Hebrew, study of, 191, 248.

Hebrews, Epistle to the, 64, 171, 188, 189, 196, 200.

Hebrews, 'Gospel' of the, 87, 89, 102, 127.

Hegesippus, quoted, 58, 79, 93, 109, 127.

Helcesaites, the, 206.

Helena, companion of Simon Magus, 46.

Helena, queen of Adiabene, 45.

Helenus, bishop of Tarsus, 218, 221, 242, 244.

Heli, 20, 21.

Heliodorus, bishop, 221.

Hell, belief in, 119, 140.

Hemerobaptists, the, 127.

Heraclos, bishop of Alexandria, 178, 190, 202, 203, 205, 222, 223.

Heracides, martyr, 180.

Heracides, imperial steward, 353.

Heracitus, 171.

Herais, martyr, 180.

Heresy, first appearance of, 93; horror felt at, 165, 177.

Heretics, 107-109, 128, 130, 188, 222; question as to their baptism, 220, 223; writings of, 194, 222; conversion of, 129, 222.

Hermammon, 219, 224.

Hermas, the 'Shepherd' of, 64, 151.

Hermogenes, heretic, 130.

Hermon, bishop of Jerusalem, 252.

Hermophilus, 173.

Herod Antipas, 25.

Herod the Great, 17, 22-24, 79.

Herod of Smyrna, 118.

Herodias, 26, 27.

Heron, martyr, 180.

Heron, martyr, 211.

Heros, bishop of Antioch, 97.

Hesychius, bishop and martyr, 27.

Hexameron, the, 156, 171.

Hexapla, the, 191.

Hierapolis, 100, 131, 157, 163.

Hierax, bishop, 234, 244.

Hippolytus, bishop, 196, 197.

Hippolytus, deacon, 218.

Hosius, bishop, 353.
 Humanitarianism, 88, 172, 191, 242, 245.
 Hyginus, bishop of Rome, 111, 112, 169.
 Hymenæus, bishop of Jerusalem, 230, 252.
 Hymns, 94, 192, 245, 332.
 Hyrcanus, 18, 21.

I.

ICONIUM, 222.
 Idolmeats, 108, 296.
 Ignatius, bishop of Antioch, his epistles and martyrdom, 95, 97, 151.
 Illyricum, 63, 307.
 'Images,' 46, 252.
 Immunity from civil offices, 354.
 Imperial household, Christians in, 224, 259.
 Incarnation, the, 9, 16, 152, 221, 265.
 'Indians,' 153.
 Ingenes, martyr, 211.
 'Innocents,' the, 22.
 Irenæus, bishop of Lyons, 81, 147, 148, 170, 189; quoted, 46, 79, 81, 97, 111, 112, 114, 125, 149-152, 164, 165, 169.
 Isaiah, 12, 59.
 Ischyriion, martyr, 212.
 Isidore, martyr, 211.
 Ismael, high priest, 26.
 Italy, northern, bishops of, 246.

J.

JACOB, the patriarch, 5.
 Jacob, said to be brother of Heli, 20, 21.
 James, St., 'the Lord's brother,' 33, 34, 58-60, 66, 72, 76, 127, 154, 233; Epistle of, 86; throne of, 233.
 James, St., the son of Zebedee, 34, 42, 66.
 Jamnia, 299.
 Jeremiah, 10.
 Jericho, 191.
 Jerusalem, siege of, by Titus, 41, 59, 67-73; desolation of, 106; list of bishops of, 105, 154.

Jesus, the Name of, 10.
 Jesus, the high priest, 60.
 Jesus, the son of Ananias, 73.
 Jews, wars of, with Rome, 62, 104, 106; hostility of, towards Christians, 110, 119, 125, 159; prayed for, 294.
 John, St., Baptist, 25-28.
 John, St., the Evangelist, 34, 63, 78, 81-83, 90-92, 115, 154, 165, 170; Gospel of, 84, 138, 190, 199, 200, 239; Epistles of, 86, 102, 151, 200, 240; Apocalypse of, 78, 86, 151, 163, 238.
 John, bishop of Jerusalem, 105.
 John, 'the presbyter,' 100, 240.
 John Mark, 240.
 John, martyr, 306.
 Joseph, St., 20, 34, 152.
 Joseph, bishop of Jerusalem, 105.
 Josephus, account of, 74; referred to, 16, 19, 23, 26, 27, 38-41, 54, 55, 60, 62, 68-71, 73-76, 188, 250.
 Joshua, 5, 6, 10.
 Judaizing Christians, 88, 188, 192.
 Judas, bishop of Jerusalem, 105.
 Judas, the Galilæan, 17.
 Judas, the prophet, 160.
 Judas, the traitor, 159.
 Judas, writer, 182.
 Jude, St., 'brother of the Lord,' 93; Epistle of, 86, 188; grandsons of, 79.
 Julian, bishop of Alexandria, 153, 175.
 Julian, bishop of Apamea, 159.
 Julian I., bishop of Jerusalem, 154.
 Julian II., bishop of Jerusalem, 155.
 Julian, martyr, 210.
 Julian, martyr, 303.
 Juliana, 192.
 Justin Martyr, 121-125, 134, 151, 172; quoted, 45, 46, 110, 113, 122-125.
 Justus Barsabas, 100.
 Justus, bishop of Alexandria, 105.
 Justus I., bishop of Jerusalem, 95, 105.
 Justus II., bishop of Jerusalem, 105.
 Justus of Tiberias, 76.

L.

LACEDÆMON, church of, 128.
 Lætus, prefect of Egypt, 175.
 Laodicea, in Asia Minor, 131, 168.
 Laodicea, in Syria, 217, 248-250.
 Lapsed, the, 129, 145, 212, 216, 311, 341.
 Laranda, 195.
 Latronianus, 353.
 Laymen, sometimes invited to preach, 195; rights of, 173, 215.
 Law, the ceremonial, 8, 14, 88, 192.
 Leonides, martyr, 175, 176.
 Levi, bishop of Jerusalem, 105.
 Libraries, 152, 196, 204.
 Licinius, 272, 319, 320, 322, 328, 355-359.
 Linus, first bishop of Rome, 63, 66, 77, 81, 149.
 Logos, the Divine, 4-6, 8, 9, 11, 15.
 Longinus, philosopher, 194.
 Lucian of Antioch, martyr, 270, 314.
 Lucius, 244.
 Lucius, bishop of Rome, 220.
 Lucius, martyr, 124.
 Lucius, presbyter, 228.
 Lucius Quietus, 104.
 Lucius Verus, 113, 115.
 Lucuas, Jewish leader, 104.
 Luke, St., writings of, 16, 57, 65, 85, 92, 151, 199, 200.
 Lupus, prefect of Egypt, 103.
 Luxury, habits of, 163.
 Lyons, 137, 147, 148.
 Lysanias, 25.

M.

MACAR, martyr, 211.
 Maccabees, the, 75.
 Macrianus, 225, 236.
 Magic, 35, 45, 87, 224, 273.
 Magistrates, Christian, 264, 267.
 Magna Græcia, 154.
 Magnesia, 96.
 Malchion, 243.
 Malchus, martyr, 229.
 Mammæa, 197.
 Manganæa, 304.
 Manicheism, 247.

Marcella, martyr, 181.
 Marcellinus, bishop of Rome, 248.
 Marcellus, 226.
 Marcianus, 170.
 Marcianus, heretic, 187.
 Marcion, heresiarch, 111-113, 115, 125, 128, 130, 134, 152, 155; followers of, 121, 127, 135, 160, 229, 298.
 Marcius Turbo, 104.
 Marcus Aurelius, emperor, 115, 142, 147.
 Marcus Æmilius, 37.
 Marcus, bishop of Alexandria, 112.
 Marcus, bishop of Jerusalem, 107, 154.
 Marcus, heretic, 112.
 Marcus, 351.
 Mareotis, 227.
 Marinus, bishop, 352.
 Marinus, bishop of Tyre, 220.
 Marinus, martyr, 230.
 Mark, St., Gospel of, 48, 84, 101, 189, 199.
 ——— Alexandrian church founded by, 48, 61.
 Marriage, customs of, 208; heretical doctrines on, 134, 161.
 Martyrdom, various forms of, 96.
 Martyrs, how honoured, 120; character of, 145, 265; dignity of, 212; among heretical sects, 121, 159; Eusebius' lost 'collection' of, 121, 136, 147; character of the Gallican, 145.
 Mary of Bathezor, 70.
 Mary 'of Clopas,' 93.
 Mary, the Blessed Virgin, 22.
 Masbothæans, 127.
 Maternus, 352.
 Matter, question as to the origin of, 171.
 Matthan, 20, 21.
 Matthew, St., Gospel of, 84, 102, 151, 153, 192, 199.
 Matthias, St., 28, 33, 87, 90.
 Matthias, bishop of Jerusalem, 105.
 Maturus, martyr, 139, 141.
 Mauritania, 261, 307, 353.
 Maxentius, 273, 275, 320.
 Maximian (Herculeus), referred to, 271.
 Maximilla, 156, 159, 161.
 Maximin I., emperor, 201.

Maximin II., emperor, 272, 274,
 285, 289, 292, 295, 307, 308, 312,
 315, 320-327.
 Maximinus, bishop of Antioch, 163.
 Maximus, bishop of Alexandria,
 228, 243, 244.
 Maximus, bishop of Bostra, 243,
 244.
 Maximus, bishop of Jerusalem, 154.
 Maxinus, writer, 171.
 Maxys, 296.
 Mazabanes, bishop of Jerusalem,
 207, 220, 230.
 Medical art, the, 143, 251.
 Melchi, 20, 21.
 Melchisedec, 12.
 Meletius, bishop in Pontus, 252.
 Melitine, 261.
 Melito, bishop of Sardis, 114, 126,
 168, 172, 189.
 Menander, heresy of, 87, 107, 127.
 Mercuria, martyr, 211.
 Meruzanes, Armenian bishop, 218.
 Mesopotamia, 135, 221, 267.
 Metras, martyr, 209.
 Metrodorus, 121.
 Micah, prophecy of, 22.
 Milan, edict of, 349.
 Miltiades, bishop of Rome, 351.
 Miltiades, writer, 160, 161, 172.
 Mines, Christians set to work in,
 129, 269, 275, 291, 299, 305.
 Minucius Fundanus, 110, 132.
 Miraculous powers, 149, 150, 163, 184.
 Mobs, fury of heathen, 132, 137,
 140, 178, 209.
 Moderatus, 194.
 Modestus, 131.
 'Monarchy,' the Divine, 124, 164.
 Montanism, 133, 157-164, 196.
 Moses, 4-6, 8, 10, 17, 75, 135, 321.
 Moses, confessor, 216.
 Musæus, 250.
 Musanus, writer, 133.

N.

NARCISsus, bishop of Jerusalem, 154,
 166, 184-186.
 Natalius, 173.
 Nathan, 20.
 Neapolis, 113.
 Nemesion, martyr, 211.

Neon, bishop, 195.
 Neophytes, 139, 188.
 Nepos, 237.
 Nero, 54-57, 61, 132.
 Nerva, 88.
 Nicetes, 120.
 Nicolaitans, 90.
 Nicomachus, 194.
 Nicomas, bishop of Iconium, 242, 244.
 Nicomedia, 129, 259, 260, 270, 314,
 322.
 Nilus, bishop and martyr, 270, 365.
 Novatus (Novatian), and his fol-
 lowers, 213-218, 223.
 Numerius, 194.
 Numerianus, 247.

O.

OATHS, 156, 181, 184.
 Oblation, the Eucharistic, 215.
 'Ogdoad,' the, 164.
 Old Testament, canon of the, 75,
 133, 199; heretical hostility to
 the, 156; translations of the,
 152, 191.
 Olympiads, 41.
 Onesimus, bishop of Ephesus, 96.
 Onesimus, friend of Melito, 133.
 Ordination, 195, 215.
 Origen, personal history of, 176-
 180, 183, 191-195, 197, 198, 201,
 203, 204, 206; quoted, 63, 190,
 199, 200; writings of, 198, 203,
 206; 'Defence' of, 198, 205;
 sufferings of, 207; death of, 219.
 Osrhoene, 167.
 Ostiaries, 214.
 Otho, 66.

P.

PACHYMIUS, bishop and martyr, 271.
 Pagan writers referred to, 41, 42,
 79, 104, 148, 193.
 Palestine, church of, 167; martyrs
 of, 281-307.
 Palmas, bishop of Amastris, 128,
 167.
 Pamphilus, martyr, 204, 205, 252,
 270, 292, 299; 'Life' of, 204,
 299.
 Paneas, 322.

- Pantænus, 153, 154, 188, 190, 194.
 Papias, bishop of Hierapolis, 48, 99-102.
 Papirius, 168.
 Papyrus, martyr, 121.
 Parætonium, 228.
 Paschal 'canons,' 197, 250.
 Paschal question, the, 114, 131, 167-170, 233, 250.
 Passion, commemoration of the, 257.
 Paternuthius, martyr, 305.
 Patricius, 354.
 Paul, St., 28, 36, 54, 56, 57, 61-66, 81, 97, 154, 199; Epistles of, 56, 63, 64, 241; his writings rejected by some heretics, 88, 134, 207.
 Paul, bishop, 244.
 Paul, companion of Dionysius, 228.
 Paul, heretic at Alexandria, 177.
 Paul, martyr, charity of, 294, 299.
 Paul of Samosata, bishop of Antioch, heresiarch, 171, 242-246, 248.
 Paulinus, bishop of Tyre, 330, 333.
 Paulinus, lay preacher, 195.
 Pausis, martyr, 284.
 Peleus, bishop and martyr, 270, 305.
 Pella, 67.
 Penance, 173, 205.
 Pepuza, 161, 163.
 Peræa, 54.
 Perennius, 166.
 Pergamum, 121.
 Persecution, 61, 78, 92, 136, 175, 201, 207, 219, 224, 256, 312, 356; relief from, described, 311, 331, 339, 359.
 Persecutors, deaths of, 277, 327.
 Pertinax, emperor, 171.
 Pestilence, 235, 317, 318.
 Peter, St., 28, 34, 42, 47, 48, 61-63, 91, 154, 172, 200; Epistles of, 64, 65, 86, 102, 115, 151, 200; writings falsely ascribed to, 64, 86, 187, 189; story of his wife, 91; his connection with the Roman church, 47, 48, 62, 63, 103, 149, 172, 189.
 Peter Apselamus, martyr, 298.
 Peter, bishop of Alexandria, martyr, 253, 271, 314.
 Peter, chamberlain and martyr, 260.
 Peter, companion of Dionysius, 228.
 Peucetius, 328.
 Phæno, mine of, 270, 291.
 Pharisees, the, 17, 59, 127.
 Philadelphia, church of, 96, 160.
 Phileas, bishop and martyr, 264-266, 271.
 Philemon, presbyter, 222.
 Philetus, bishop of Antioch, 196, 198.
 Philip, St., and his daughters, 91, 92, 97, 160, 168.
 Philip, bishop of Gortyna, 130.
 Philip, bishop of Jerusalem, 105.
 Philip, emperor, 205, 207.
 Philip, tetrarch, 25, 44.
 Philip, the Asiarch, 119.
 Philo, 38-40, 53, 188, 250; quoted, 40, 49-52.
 Philomelum, 116.
 Philoromus, martyr, 264.
 Philosophers, dress of, 112, 195, 302.
 Philosophy, Gentile, 110, 124, 192, 248, 251.
 Philumena, 155.
 Phrygia, martyrs in, 267.
 'Phrygian' heresy, 156, 161.
 Pierius, 252.
 Pilate, 25, 27, 36, 40, 41, 150; forged 'Acts' of, 25, 313.
 Pilgrimage, 186.
 Pinnas, bishop, 229.
 Pinytus, bishop of Cnossus, 126, 129.
 Pionius, martyr, 121.
 Pius, bishop of Rome, 111, 112, 169.
 Platonism, 38, 110, 194.
 Pliny the younger, 94.
 Plutarchus, martyr, 178, 180.
 Polybius, bishop of Tralles, 96.
 Polycarp, bishop of Smyrna, martyr, 89, 96, 99, 114-121, 165, 168, 169, 170; quoted, 97.
 Polycrates, bishop of Ephesus, 166; quoted, 91, 168.
 Pompeius, 18.
 Pontianus, bishop of Rome, 198, 202.
 Ponticus, martyr, 143, 284.

Pontius, 187.
 Pontus, churches of, 115, 167, 203, 252; martyrs in, 268, 357.
 'Pope,' title of, 222.
 Porphyry, writings of, against Christianity, 193.
 Porphyry, martyr, 301.
 Potamiæna, martyr, 181.
 Pothinus, bishop of Lyons, and martyr, 142, 148.
 Potitus, 155.
 Preaching, 195.
 Predictions of Christ fulfilled, 71.
 Preparations for Christ's coming, 7.
 Presbyters, office of, 198, 215, 216, 353.
 Priesthood, the, 338.
 Primus, bishop of Alexandria, 103, 105.
 Primus, bishop of Corinth, 127.
 Priscilla, Montanist, 156, 161, 164.
 Priscilla, wife of Aquila, 54, 59.
 Priscus, father of Justin, 113.
 Priscus, martyr, 229.
 Probus, emperor, 247.
 Proclus, bishop, 244.
 Proclus, Montanist, 61, 92, 196.
 Procopius, martyr, 282.
 Promus, martyr, 298.
 Property of the Church, 351.
 Prophecy, gift of, 97, 125, 150, 161, 298.
 Prophets, false, 127, 156-163.
 Proseuchæ, 40.
 Protocetus, 201.
 Protogenes, bishop, 244.
 Proverbs, Book of, 6, 127.
 Psalmody, 52, 172, 237, 245, 332.
 Ptolemæus, martyr, 123.
 Ptolemæus, martyr, 211.
 Ptolemais, 170, 221.
 Ptolemies, the, 16, 152, 250.
 Publius, bishop of Athens, martyr, 128.
 Publius, bishop of Jerusalem, 154.
 Publius Julius, bishop of Develtum, 164.
 Pyruchæum (Bruchium), 249.

Q.

QUADRATUS, apologist, bishop of Athens, 97, 128, 160; quoted, 104.

Quartodecimans, the, 167-170.
 Quinta, martyr, 209.
 Quintus, 116.

R.

READERS, 214, 261.
 Rechabites, the, 59.
 Resurrection, belief in, 144.
 Rheticius, bishop of Autun, 352.
 Rhodon, 155.
 Rhossus, church of, 187.
 Ritual of the Church, 94, 332.
 Roman Church, generosity of the, 129, 214, 221; high-born members of, 165; statistics of, 214; succession of bishops in the, 81, 149, 177.
 Romanus, martyr, 283.
 Romulus, martyr, 284.
 Rufus, governor of Judæa, 106.
 Rufus, martyr, 97.
 Ruth, 21.

S.

SABBATH, the, 14, 89, 118, 236.
 Sabellius, heresy of, 221, 241.
 Sabinus, prefect of Egypt, 225, 227.
 Sabinus, prætorian prefect, 310, 322.
 Saddochus, 17.
 Sadducees, the, 60.
 Sagaris, bishop and martyr, 131, 168.
 Saints' days, 120.
 'Salaries,' 161, 172.
 Samaria, 35.
 Samaritans, 127, 294.
 Sanctus, martyr, 139.
 Saracens, 212.
 Sardis, 131, 168.
 Satan, 125, 131, 140; agency of, 45, 107, 158, 165, 258.
 Saturninus, heresy of, 107, 127, 134.
 Scandals to religion, 256, 305.
 Schism, evil of, 217.
 Schools, pagan insults to Christ in, 314.
 Scriptures, copies of the Holy,

256; inspiration of, 173; learnt by heart, 176, 299, 306; text of, 130, 173.
 Scythopolis, 296.
 Sects, the Jewish, 127.
 Secular learning, value of, 192, 194.
 Sejanus, 40.
 Seleucus, martyr, 302.
 Senate, the Roman, 113, 166, 231, 273.
 Seneca, bishop of Jerusalem, 105.
 Senior bishop sometimes primate, 167.
 Septuagint, the, 152, 191, 250.
 Serapion, bishop of Antioch, 163, 187.
 Serapion, martyr, 210.
 Serapion, penitent, 216.
 Serenianus, 110.
 Serenus, disciple of Origen, martyr, 180.
 Servilius Paulus, 131.
 Seventy weeks, prophecy of the, 19, 182.
 Severa, 206.
 Severus, emperor, 175.
 Severus, heretic, 134.
 Sextus, writer, 171.
 'Shepherd,' book of the, 64, 151.
 Sicarii, the, 55, 56.
 Sicily, 193, 307, 353.
 Sidonius, confessor, 214.
 Silas, 160.
 Silvanus, bishop of Emisa, martyr, 270, 314.
 Silvanus, bishop of Gaza, martyr, 270, 291.
 Simon, high priest, 27.
 Simon Magus, 35, 45-47, 107, 112, 127.
 Slanders against Christians, 108, 109.
 Smyrna, 95, 114, 120, 168.
 Socrates, bishop of Laodicea, 248.
 Sosthenes, 28.
 Sotas, bishop of Anchialus, 164.
 Soter, bishop of Rome, 126, 127, 129, 135, 136, 169.
 Soul, error as to the, 200; theories as to the, 124.
 Spain, 307.
 'Spurious' writings, the, 86, 92.
 Statue at Paneas, the, 232.

Stephen, St., 33, 35, 66, 145.
 Stephen, bishop of Laodicea, 251.
 Stephen, bishop of Rome, 220, 221.
 Stoics, the, 153.
 'Stromata,' the, of Clement, 188.
 Subdeacons, 214, 284.
 Suicide, 276.
 Sunday, observance of, 89, 129, 131, 167.
 Symeon, bishop of Jerusalem, martyr, 77, 81, 92, 93, 127.
 Symmachus, 191, 192.
 Synagogues, 159.
 'Syneisacti,' the, 245.
 Syneros, heretic, 155.
 Synnada, 222.
 Syracuse, 352.
 'Syriac Gospel,' the, 127.
 Syriac, writings in, 32, 135.

T.

TABLE, the holy, 223, 224.
 Taposiris, 208.
 Tarsus, 218, 244.
 Tatian, 122, 155, 156, 172, 188; quoted, 122, 134.
 Telesphorus, bishop of Rome, martyr, 106, 111, 149, 169.
 Telesphorus, 241.
 Tertullian, 36, 61; quoted, 37, 61, 80, 94, 148.
 Tetrapipla, the, 191.
 Thaddæus sent to Edessa, 29-32.
 Thebaid, martyrs in the, 175, 263, 271.
 Thebuthis, 127.
 Thecla, martyr, 284.
 Thelymidres, bishop of Laodicea, 217, 221.
 Themison, Montanist, 162.
 Theoctistus, bishop of Cæsarea, 195, 201, 218, 220, 230.
 Theodorus, bishop, 244.
 Theodorus, bishop and martyr, 271.
 Theodorus, lay preacher, 195.
 Theodosia, martyr, 291.
 Theodotion, 152, 191.
 Theodotus, bishop of Laodicea, 251.

Theodotus, Montanist, 159.
 Theodotus, 'the banker,' heretic, 172.
 Theodotus, 'the tanner,' heresiarch, 172.
 Theodulus, martyr, 303.
 Theonas, bishop of Alexandria, 253.
 Theophilus, bishop of Antioch, 126, 130.
 Theophilus, bishop of Cæsarea, 166, 167, 170.
 Theophilus, bishop, 244.
 Theophilus, martyr, 211.
 Theophrastus, 173.
 Theotecnus, bishop of Cæsarea, 231, 232, 243, 251.
 Theotecnus, instigator of persecution, 311, 328.
 Therapeutæ, account of the, 49-52.
 Theudas, 44.
 Thomas, St., 29, 87; Gospel falsely ascribed to, 87.
 Thræseas, bishop of Eumenia, martyr, 163, 168.
 'Thundering Legion,' the, 148.
 Tiberius, emperor, 25, 36.
 Timæus, bishop of Antioch, 248.
 Timolaus, martyr, 284.
 Timotheus, a boy, 242.
 Timotheus, martyr, 284.
 Timothy, bishop of Ephesus, 65; epistles to, 56.
 Titus, bishop of Crete, 65.
 Titus, emperor, 66, 76, 77.
 Tobias, of Edessa, 30, 31.
 Tobias, bishop of Jerusalem, 105.
 Toleration granted by emperors, 229, 278, 310, 322, 349.
 Torture, varieties of, 96, 116, 139, 257, 265, 269.
 Tradition, apostolic, 109, 115, 154, 158, 165, 167; ancient, 163, 168, 189; Jewish, 127; local, 181.
 Trajan, emperor, 80, 81, 93, 94, 103, 148.
 Tralles, 96.
 Tripolis, 284.
 Troas, 96.
 Tryphon, the Jew, 125.
 Tymion, 161.
 Tyrannion, bishop of Tyre, martyr, 270.

Tyrannus, bishop of Antioch, 248.
 Tyre, 170, 261-263, 288, 333.

U.

ULPIANUS, martyr, 288.
 Urbanus, bishop of Rome, 196, 198.
 Urbanus, confessor, 214.
 Urbanus, governor of Palestine, 284, 287, 292, 293.
 Urbicius, 123.
 Ursus, 353.

V.

VALENS, bishop of Jerusalem, 155.
 Valens, deacon and martyr, 299.
 Valentina, martyr, 294.
 Valentinus, heresy of, 111, 112, 115, 127, 135, 164, 192.
 Valerian, emperor, 224-226, 229.
 Valerius Gratus, 26.
 Vespasian, emperor, 41, 66, 72, 74, 77, 78, 148.
 Vettius Epagathus, martyr, 138.
 Victor, bishop of Rome, 91, 166-170, 172.
 Vienne, 27, 137.
 Vigils, 52, 184, 205.
 Virgins, 51, 294, 296.

W.

WIDOWS, 214.
 Wisdom, Book of, 151, 171.
 'Wisdom,' the Divine, 6.
 Worship, early Christian, 94; meetings for, 120, 226, 227, 255, 332.

X.

XYSTUS I., bishop of Rome, 105, 106, 169.
 Xystus II., bishop of Rome, 221, 223, 224, 230, 242.

Z.

ZACCHÆUS, bishop of Jerusalem, 105.

Zacchæus, martyr, 282.	Zephyrinus, bishop of Rome, 61,
Zambdas, bishop of Jerusalem,	Zeus Philius, statue of, 312.
252.	172, 190, 196.
Zebinas, martyr, 296.	Zosimus, martyr, 97.
Zebinus, bishop of Antioch, 198.	Zoticus, bishop of Comana, 159.
Zeno, martyr, 211.	Zoticus Otrenus, 157.
Zenobius, martyr, 270.	

**THEOLOGY LIBRARY
CLAREMONT, CALIF.**

334194

SELECT LIST

OF

Standard Theological Works

PRINTED AT
THE CLARENDON PRESS, OXFORD.

THE HOLY SCRIPTURES, ETC.	page 1
FATHERS OF THE CHURCH, ETC.	„ 4
ECCLESIASTICAL HISTORY, ETC.	„ 5
ENGLISH THEOLOGY	„ 6
LITURGIOLOGY	„ 8

---

1. THE HOLY SCRIPTURES, ETC.

HEBREW, etc. *Notes on the Text of the Book of Genesis.* By G. J. Spurrell, M.A. *Second Edition.* Crown 8vo. 12s. 6d.

— *Notes on the Hebrew Text of the Books of Samuel.* By S. R. Driver, D.D. 8vo. 14s.

— *Treatise on the use of the Tenses in Hebrew.* By S. R. Driver, D.D. *Third Edition.* Crown 8vo. 7s. 6d.

— *The Psalms in Hebrew without points.* Stiff covers, 2s.

— *A Commentary on the Book of Proverbs.* Attributed to Abraham Ibn Ezra. Edited from a MS. in the Bodleian Library by S. R. Driver, D.D. Crown 8vo, paper covers, 3s. 6d.

— *The Book of Tobit.* A Chaldee Text, from a unique MS. in the Bodleian Library; with other Rabbinical Texts, English Translations, and the Itala. Edited by Ad. Neubauer, M.A. Crown 8vo. 6s.

— *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament,* with an Appendix containing the Biblical

Aramaic, based on the Thesaurus and Lexicon of Gesenius, by Francis Brown, D.D., S. R. Driver, D.D., and C. A. Briggs, D.D.

Parts I—V. Small 4to. 2s. 6d. each. Part VI, *In the Press.*

HEBREW, etc.—*Hebrew Accentuation of Psalms, Proverbs, and Job.* By William Wickes, D.D. 8vo. 5s.

— *Hebrew Prose Accentuation.* By the same Author. 8vo. 10s. 6d.

— *The Book of Hebrew Roots,* by Abu 'l-Walid Marwān ibn Janāh, otherwise called Rabbi Yōnāh. Now first edited, with an appendix, by Ad. Neubauer. 4to. 2l. 7s. 6d.

ETHIOPIC. *The Book of Enoch.* Translated from Dillmann's Ethiopic Text (emended and revised), and edited by R. H. Charles, M.A. 8vo. 16s.

GREEK. OLD TESTAMENT. *Vetus Testamentum ex Versione Septuaginta Interpretum secundum exemplar Vaticanum Romae editum.* Accedit potior varietas Codicis Alexandrini. Tomi III. 18mo. 18s.

GREEK. *A Concordance to the Septuagint and the other Greek Versions of the Old Testament, including the Apocryphal Books.* By the late Edwin Hatch, M.A., and H. A. Redpath, M.A. Parts I—V, Α-ΠΡΟΠΤΑΟΝ, 4to, 21s. each. Part VI, *In the Press.*

— *Essays in Biblical Greek.* By Edwin Hatch, M.A., D.D. 8vo. 10s. 6d.

— *Origenis Hexaplorum quae supersunt; sive, Veterum Interpretum Graecorum in totum Vetus Testamentum Fragmenta.* Edidit Fridericus Field, A.M. 2 vols. 4to. 5l. 5s.

— **NEW TESTAMENT.** *Novum Testamentum Graece. Antiquissimum Codicum Textus in ordine parallelo dispositi. Accedit collatio Codicis Sinaitici.* Edidit E. H. Hansell, S.T.B. Tomi III. 8vo. 24s.

— *Novum Testamentum Graece. Accedunt parallela S. Scripturae loca, etc.* Edidit Carolus Lloyd, S.T.P.R. 18mo. 3s.

On writing paper, with wide margin, 7s. 6d.

— *Appendices ad Novum Testamentum Stephanicum, jam inde a Millii temporibus Oxoniensium manibus tritum; curante Gulmo. Sanday, A.M., S.T.P., LL.D. I. Collatio textus Westcottio-Hortiani (jure permissio) cum textu Stephanico anni MDL. II. Delectus lectionum notatu dignissimarum. III. Lectiones quaedam ex codicibus versionum Memphiticae Armenicae Aethiopicae fusius illustratae. Extra fcap. 8vo, cloth. 3s. 6d.*

— *Novum Testamentum Graece juxta Exemplar Millianum.* 18mo. 2s. 6d. On writing paper, with wide margin, 7s. 6d.

GREEK. *The Greek Testament, with the Readings adopted by the Revisers of the Authorised Version :—*

- (1) Pica type, with Marginal References. Demy 8vo. 10s. 6d.
- (2) Long Primer type. Fcap. 8vo. 4s. 6d.
- (3) The same, on writing paper, with wide margin, 15s.

— *The Parallel New Testament, Greek and English; being the Authorised Version, 1611; the Revised Version, 1881; and the Greek Text followed in the Revised Version.* 8vo. 12s. 6d.

— *Outlines of Textual Criticism applied to the New Testament.* By C. E. Hammond, M.A. *Fifth Edition.* Crown 8vo. 4s. 6d.

— *A Greek Testament Primer.* An Easy Grammar and Reading Book for the use of Students beginning Greek. By E. Miller, M.A. Extra fcap. 8vo. 3s. 6d.

LATIN. *Libri Psalmorum Versio antiqua Latina, cum Paraphrasi Anglo-Saxonica.* Edidit B. Thorpe, F.A.S. 8vo. 10s. 6d.

— *Old-Latin Biblical Texts: No. I.* The Gospel according to St. Matthew, from the St. Germain MS. (g). Edited with Introduction and Appendices by John Wordsworth, D.D. Small 4to, stiff covers, 6s.

— *Old-Latin Biblical Texts: No. II.* Portions of the Gospels according to St. Mark and St. Matthew, from the Bobbio MS. (k), etc. Edited by John Wordsworth, D.D., W. Sanday, M.A., D.D., and H. J. White, M.A. Small 4to, stiff covers, 21s.

LATIN. *Old-Latin Biblical*

Texts: No. III. The Four Gospels, from the Munich MS. (q), now numbered Lat. 6224 in the Royal Library at Munich. With a Fragment from St. John in the Hof-Bibliothek at Vienna (Cod. Lat. 502). Edited, with the aid of Tischendorf's transcript (under the direction of the Bishop of Salisbury), by H. J. White, M.A. Small 4to, stiff covers, 12s. 6d.

Nouum Testamentum Domini

Nostri Iesu Christi Latine, secundum Editionem S. Hieronymi. Ad Codicum Manuscriptorum fidem recensuit Iohannes Wordsworth, S.T.P., Episcopus Sarisburiensis. In operis societatem adsumto Henrico Iuliano White, A.M. 4to.

Fasc. I. *Euangelium secundum Mattheum.* 12s. 6d.

Fasc. II. *Euangelium secundum Marcum.* 7s. 6d.

Fasc. III. *Euangelium secundum Lucam.* 12s. 6d.

Fasc. IV. *Euangelium secundum Johannem.* 10s. 6d.

OLD-FRENCH. *Libri Psalmorum*

Versio antiqua Gallica e Cod. ms. in Bibl. Bodleiana adseruato, una cum Versione Metrica aliisque Monumentis peruetustis. Nunc primum descripsit et edidit Franciscus Michel, Phil. Doc. 8vo. 10s. 6d.

ENGLISH. *The Holy Bible*

in the Earliest English Versions, made from the Latin Vulgate by John Wycliffe and his followers: edited by Forshall and Madden. 4 vols. Royal 4to. 3l. 3s.

Also reprinted from the above, with Introduction and Glossary by W. W. Skeat, Litt. D.

The Books of Job, Psalms,

Proverbs, Ecclesiastes, and the Song of Solomon. 3s. 6d.

The New Testament. 6s.

ENGLISH. *The Holy Bible,*

* Revised Version*.

Cheap Editions for School Use.

Revised Bible. Pearl 16mo, cloth boards, 1s. 6d.

Revised New Testament. Nonpareil 32mo, 6d.; Brevier 16mo, 1s.; Long Primer 8vo, 1s. 6d.

* The Revised Version is the joint property of the Universities of Oxford and Cambridge.

— *The Oxford Bible for*

Teachers, containing the Holy Scriptures, together with a new, enlarged, and illustrated edition of the Oxford Helps to the Study of the Bible, comprising Introductions to the several Books, the History and Antiquities of the Jews, the results of Modern Discoveries, and the Natural History of Palestine, with copious Tables, Concordance and Indices, and a series of Maps. Prices in various sizes and bindings from 7s. 6d. to 2l. 2s.

— *Helps to the Study of the*

Bible, taken from the Oxford Bible for Teachers. Crown 8vo. 4s. 6d.

— *The Psalter, or Psalms*

of David, and certain Canticles, with a Translation and Exposition in English, by Richard Rolle of Hampole. Edited by H. R. Bramley, M.A. With an Introduction and Glossary. Demy 8vo. 1l. 1s.

— *Studia Biblica et Ecclesiastica.*

Essays in Biblical and Patristic Criticism, and kindred subjects. By Members of the University of Oxford.

Vol. I. 8vo. 10s. 6d.

Vol. II. 8vo. 12s. 6d.

Vol. III. 8vo. 16s.

Vol. IV. 8vo. 12s. 6d.

ENGLISH. *The Book of Wisdom*: the Greek Text, the Latin Vulgate, and the Authorised English Version; with an Introduction, Critical Apparatus, and a Commentary. By W. J. Deane, M.A. 4to. 12s. 6d.

GOTHIC. *The Gospel of St. Mark in Gothic*, according to the translation made by Wulfila in the Fourth Century. Edited, with a Grammatical Introduction and Glossarial Index, by W. W. Skeat, Litt. D. Extra fcap. 8vo. 4s.

2. FATHERS OF THE CHURCH, ETC.

St. Athanasius : *Orations against the Arians*. With an account of his Life by William Bright, D.D. Crown 8vo. 9s.

— *Historical Writings, according to the Benedictine Text*. With an Introduction by W. Bright, D.D. Crown 8vo. 10s. 6d.

St. Augustine : *Select Anti-Pelagian Treatises, and the Acts of the Second Council of Orange*. With an Introduction by William Bright, D.D. Crown 8vo. 9s.

St. Basil : *The Book of St. Basil on the Holy Spirit*. A Revised Text, with Notes and Introduction by C. F. H. Johnston, M.A. Crown 8vo. 7s. 6d.

Canons of the First Four General Councils of Nicaea, Constantinople, Ephesus, and Chalcedon. With Notes by W. Bright, D.D. Second Edition. Crown 8vo. 7s. 6d.

Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum. Edidit J. A. Cramer, S.T.P. Tomi VIII. 8vo. 2l. 4s.

Clementis Alexandrini Opera, ex recensione Guil. Dindorfi. Tomi IV. 8vo. 3l.

Cyrelli Archiepiscopi Alexandrini in XII Prophetas. Edidit P. E. Pusey, A.M. Tomi II. 8vo. 2l. 2s.

— *in D. Joannis Evangelium*. Accedunt Fragmenta Variarum Tractatus ad Tiberium Diaconum Duo. Edidit post Aubertum P. E. Pusey, A.M. Tomi III. 8vo. 2l. 5s.

— *Commentarii in Lucae Evangelium quae supersunt Syriace*. E mss. apud Mus. Britan. edidit R. Payne Smith, A.M. 4to. 1l. 2s.

— The same, translated by R. Payne Smith, M.A. 2 vols. 8vo. 14s.

Ephraemi Syri, Rabulae Episcopi Edesseni, Balaei, aliorumque Opera Selecta. E Codd. Syriacis mss. in Museo Britannico et Bibliotheca Bodleiana asservatis primus edidit J. J. Overbeck. 8vo. 1l. 1s.

Eusebii Pamphili Evangelicae Praeparationis Libri XV. Ad Codd. mss. recensuit T. Gaisford, S.T.P. Tomi IV. 8vo. 1l. 10s.

— *Evangelicae Demonstrationis Libri X*. Recensuit T. Gaisford, S.T.P. Tomi II. 8vo. 15s.

— *contra Hieroclem et Marcellum Libri*. Recensuit T. Gaisford, S.T.P. 8vo. 7s.

Eusebius' Ecclesiastical History, according to the text of Burton, with an Introduction by W. Bright, D.D. Crown 8vo. 8s. 6d.

Evagrii Historia Ecclesiastica, ex recensione H. Valesii. 8vo. 4s.

Irenaeus : The Third Book of St. Irenaeus, Bishop of Lyons, against Heresies. With short Notes and a Glossary by H. Deane, B.D. Crown 8vo. 5s. 6d.

Patrum Apostolicorum, S. Clementis Romani, S. Ignatii, S. Polycarpi, quae supersunt. Edidit Guil. Jacobson, S.T.P.R. Tomi II. 8vo. 1l. 1s.

Philo. About the Contemporary Life ; or, the Fourth Book of the Treatise concerning Virtues. Critically edited, with a defence of its genuineness. By Fred. C. Conybeare, M.A. 8vo. 14s.

Reliquiae Sacrae secundi saeculi. Recensuit M. J. Routh, S.T.P. Tomi V. 8vo. 1l. 5s.

Scriptorum Ecclesiasticorum Opuscula. Recensuit M. J. Routh, S.T.P. Tomi II. 8vo. 10s.

Socrates' Ecclesiastical History, according to the Text of Hussey, with an Introduction by William Bright, D.D. Crown 8vo. 7s. 6d.

Sozomeni Historia Ecclesiastica. Edidit R. Hussey, S.T.B. Tomi III. 8vo. 15s.

Tertulliani Apologeticus adversus Gentes pro Christianis. Edited, with Introduction and Notes, by T. Herbert Bindley, B.D. Crown 8vo. 6s.

————— *de Praescriptione Haereticorum : ad Martyras : ad Scapulam.* Edited, with Introduction and Notes, by T. Herbert Bindley, B.D. Crown 8vo. 6s.

Theodoretii Ecclesiasticae Historiae Libri V. Recensuit T. Gaisford, S.T.P. 8vo. 7s. 6d.

3. ECCLESIASTICAL HISTORY, ETC.

Adamnani Vita S. Columbae. Edited, with Introduction, Notes, and Glossary, by J. T. Fowler, M.A., D.C.L. Crown 8vo, half-bound, 8s. 6d. net.

Baedae Historia Ecclesiastica. A New Edition. Edited, with Introduction, English Notes, &c., by C. Plummer, M.A. 2 vols. Crown 8vo. 21s. net.

Bigg. The Christian Platonists of Alexandria. By Charles Bigg, D.D. 8vo. 10s. 6d.

Bingham's Antiquities of the Christian Church, and other Works. 10 vols. 8vo. 3l. 3s.

Bright. Chapters of Early English Church History. By W. Bright, D.D. Second Edition. 8vo. 12s.

Burnet's History of the Reformation of the Church of England. A

new Edition, by N. Pocock, M.A. 7 vols. 8vo. 1l. 10s.

Cardwell's Documentary Annals of the Reformed Church of England ; being a Collection of Injunctions, Declarations, Orders, Articles of Inquiry, &c. from 1546 to 1716. 2 vols. 8vo. 18s.

Councils and Ecclesiastical Documents relating to Great Britain and Ireland. Edited, after Spelman and Wilkins, by A. W. Haddan, B.D., and W. Stubbs, D.D. Vols. I and III. Medium 8vo, each 1l. 1s.

Vol. II, Part I. Medium 8vo, 10s. 6d.

Vol. II, Part II. *Church of Ireland ; Memorials of St. Patrick.* Stiff covers, 3s. 6d.

Fuller's Church History of Britain. Edited by J. S. Brewer, M.A. 6 vols. 8vo. 1l. 19s.

Gibson's Synodus Anglicana. Edited by E. Cardwell, D.D. 8vo. 6s.

Hamilton's (Archbishop John) Catechism, 1552. Edited, with Introduction and Glossary, by Thomas Graves Law, Librarian of the Signet Library, Edinburgh. With a Preface by the Right Hon. W. E. Gladstone. Demy 8vo. 12s. 6d.

Hussey. Rise of the Papal Power, traced in three Lectures. By Robert Hussey, B.D. Second Edition. Fcap. 8vo. 4s. 6d.

John, Bishop of Ephesus. The Third Part of his Ecclesiastical History. [In Syriac.] Now first edited by William Cureton, M.A. 4to. 1l. 12s.

— *The same*, translated by R. Payne Smith, M.A. 8vo. 10s.

Le Neve's Fasti Ecclesiae Anglicanae. Corrected and continued from 1715 to 1853 by T. Duffus Hardy. 3 vols. 8vo. 1l. 1s.

Noelli (A.) Catechismus sive prima institutio disciplinae Pietatis

Christianae Latine explicata. Editio nova cura Guil. Jacobson, A.M. 8vo. 5s. 6d.

Records of the Reformation.

The Divorce, 1527-1533. Mostly now for the first time printed from MSS. in the British Museum and other Libraries. Collected and arranged by N. Pocock, M.A. 2 vols. 8vo. 1l. 16s.

Reformatio Legum Ecclesiasticarum. The Reformation of Ecclesiastical Laws, as attempted in the reigns of Henry VIII, Edward VI, and Elizabeth. Edited by E. Cardwell, D.D. 8vo. 6s. 6d.

Shirley. Some Account of the Church in the Apostolic Age. By W.W. Shirley, D.D. Second Edition. Fcap. 8vo. 3s. 6d.

Stillingfleet's Origines Britannicae, with Lloyd's Historical Account of Church Government. Edited by T. P. Pantin, M.A. 2 vols. 8vo. 10s.

Stubbs. Registrum Sacrum Anglicanum. An attempt to exhibit the course of Episcopal Succession in England. By W. Stubbs, D.D. Small 4to. 8s. 6d.

4. ENGLISH THEOLOGY.

Bradley. Lectures on the Book of Job. By George Granville Bradley, D.D., Dean of Westminster. Crown 8vo. 7s. 6d.

— *Lectures on Ecclesiastes.* By the same. Crown 8vo. 4s. 6d.

Bull's Works, with Nelson's Life. Edited by E. Burton, D.D. 8 vols. 8vo. 2l. 9s.

Burnet's Exposition of the XXXIX Articles. 8vo. 7s.

Butler's Works. Divided into Sections; with Sectional Headings; an Index to each volume; and some occasional Notes; also Prefatory Matter. Edited by the Right Hon. W. E. Gladstone. 2 vols. Medium 8vo. 1l. 8s.

— 2 vols. 8vo. 11s.

Comber's Companion to the Temple; or a Help to Devotion in the use of the Common Prayer. 7 vols. 8vo. 1l. 11s. 6d.

Cranmer's Works. Collected and arranged by H. Jenkyns, M.A., Fellow of Oriel College. 4 vols. 8vo. 1l. 10s.

Enchiridion Theologicum
Anti-Romanum.

Vol. I. Jeremy Taylor's Dissuasive from Popery, and Treatise on the Real Presence. 8vo. 8s.

Vol. II. Barrow on the Supremacy of the Pope, with his Discourse on the Unity of the Church. 8vo. 7s. 6d.

Vol. III. Tracts selected from Wake, Patrick, Stillingfleet, Clagett, and others. 8vo. 11s.

Greswell's Harmonia Evangelica. Fifth Edition. 8vo. 9s. 6d.

Hall's Works. Edited by P. Wynter, D.D. 10 vols. 8vo. 3l. 3s.

Heurtley. Harmonia Symbolica: Creeds of the Western Church. By C. Heurtley, D.D. 8vo. 6s. 6d.

Homilies appointed to be read in Churches. Edited by J. Griffiths, M.A. 8vo. 7s. 6d.

Hooker's Works, with his Life by Walton, arranged by John Keble, M.A. Seventh Edition. Revised by R. W. Church, M.A., Dean of St. Paul's, and F. Paget, D.D. 3 vols. medium 8vo. 1l. 16s.

— *the Text* as arranged by J. Keble, M.A. 2 vols. 8vo. 11s.

Jackson's (Dr. Thomas) Works. 12 vols. 8vo. 3l. 6s.

Jewel's Works. Edited by R. W. Jelf, D.D. 8 vols. 8vo. 1l. 10s.

Martineau. A Study of Religion: its Sources and Contents. By James Martineau, D.D. Second Edition. 2 vols. Crown 8vo. 15s.

Patrick's Theological Works. 9 vols. 8vo. 1l. 1s.

Pearson's Exposition of the Creed. Revised and corrected by E. Burton, D.D. Sixth Edition. 8vo. 10s. 6d.

— *Minor Theological Works.* Edited with a Memoir, by Edward Churton, M.A. 2 vols. 8vo. 10s.

Sanderson's Works. Edited by W. Jacobson, D.D. 6 vols. 8vo. 1l. 10s.

Stillingfleet's Origines Sacrae. 2 vols. 8vo. 9s.

— *Rational Account of the Grounds of Protestant Religion;* being a vindication of Archbishop Laud's Relation of a Conference, &c. 2 vols. 8vo. 10s.

Wall's History of Infant Baptism. Edited by H. Cotton, D.C.L. 2 vols. 8vo. 1l. 1s.

Waterland's Works, with Life, by Bp. Van Mildert. A new Edition, with copious Indexes. 6 vols. 8vo. 2l. 11s.

— *Review of the Doctrine of the Eucharist,* with a Preface by the late Bishop of London. Crown 8vo. 6s. 6d.

Wheatly's *Illustration of the Book of Common Prayer.* 8vo. 5s.

Wyclif. *A Catalogue of the Original Works of John Wyclif.* By W. W. Shirley, D.D. 8vo. 3s. 6d.

Wyclif. *Select English Works.* By T. Arnold, M.A. 3 vols. 8vo. 1l. 1s.

— *Triologus.* With the Supplement now first edited. By Gotthard Lechler. 8vo. 7s.

5. LITURGIOLOGY.

Cardwell's *Two Books of Common Prayer,* set forth by authority in the Reign of King Edward VI, compared with each other. *Third Edition.* 8vo. 7s.

— *History of Conferences on the Book of Common Prayer from 1551 to 1690.* 8vo. 7s. 6d.

The Gelasian Sacramentary. *Liber Sacramentorum Romanæ Ecclesiæ.* Edited, with Introduction, Critical Notes, and Appendix, by H. A. Wilson, M.A. Medium 8vo. 18s.

Liturgies, Eastern and Western. Edited, with Introductions and Appendices, by F. E. Brightman, M.A., on the Basis of the former Work by C. E. Hammond, M.A.

Vol. I. *Eastern Liturgies.* Demy 8vo. 1l. 1s.

Helps to the Study of the Book of Common Prayer. By the Very Rev. W. R. Stephens, B.D. Being a Companion to Church Worship. Crown 8vo. 3s. 6d.

Leofric Missal, The, as used in the Cathedral of Exeter during the Episcopate of its first Bishop, A.D. 1050-1072; together with some Account of the Red Book of Derby, the Missal of Robert of Jumièges, &c. Edited, with Introduction and Notes, by F. E. Warren, B.D., F.S.A. 4to, half-morocco, 1l. 15s.

Maskell. *Ancient Liturgy of the Church of England,* according to the uses of Sarum, York, Hereford, and Bangor, and the Roman Liturgy arranged in parallel columns, with preface and notes. By W. Maskell, M.A. *Third Edition.* 8vo. 15s.

— *Monumenta Ritualia Ecclesiæ Anglicanæ.* The occasional Offices of the Church of England according to the old use of Salisbury, the Prymer in English, and other prayers and forms, with dissertations and notes. *Second Edition.* 3 vols. 8vo. 2l. 10s.

Warren. *The Liturgy and Ritual of the Celtic Church.* By F. E. Warren, B.D. 8vo. 14s.

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

LONDON: HENRY FROWDE

OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE, AMEN CORNER,

BR

160

Z4

B8

1881

THEOLOGY LIBRARY
SCHOOL OF THEOLOGY AT CLAREMONT
CLAREMONT, CALIFORNIA

334194

